

Doktori (PhD) értekezés (tervezet)

Bihari Rita

2024

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Bihari Rita:

**A Nyugat-Balkán regionális biztonsági dinamikájának kérdései az
Európai Unió transzformatív hatásának tükrében**

Doktori (PhD) értekezés (tervezet)

Témavezető:

Dr. habil. Remek Éva, egyetemi docens

.....

Budapest, 2024

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	6
1.1. Kutatási téma aktualitása, újszerűsége és a tudományos probléma.....	6
1.2. Szakirodalmi áttekintés.....	10
1.3. Kutatási célok, kérdések, hipotézisek.....	19
1.4. Módszertani alapvetések és eszközök.....	21
1.5. A disszertáció felépítése.....	25
1.6. Elméleti keret.....	26
1.6.1. Regionális biztonsági komplexum elmélete.....	26
1.6.2. Regionális biztonsági dinamika.....	32
2. A NYUGAT-BALKÁNI REGIONÁLIS BIZTONSÁGI ALKOMPLEXUM	37
2.1. A Nyugat-Balkán földrajzi meghatározása.....	37
2.2. A Nyugat-Balkáni geopolitikai meghatározása.....	38
2.3. A Nyugat-Balkán definíciós meghatározása.....	40
2.4. A Nyugat-Balkán, mint regionális biztonsági alkomplexum meghatározása.....	42
2.5. A regionális biztonsági alkomplexum kihívásai.....	45
2.5.1. Klasszikus biztonsági kérdések.....	46
2.5.2. A nem hagyományos biztonsági kihívások.....	50
2.5.2.1. Szervezett bűnözés.....	51
2.5.2.2. Korrupció.....	54
2.5.2.3. Radikalizmus.....	57
2.5.2.4. Migráció.....	60
2.5.3. A biztonsági kérdések stratégiai értelmezése.....	61
2.5.4. Külső biztonsági szereplők.....	63
2.6. Részösszegzés	69
3. AZ EURÓPAI UNIÓ, MINT TRANSZFORMATÍV ERŐ	71
3.1. Az európai regionális biztonsági komplexum.....	71
3.1.1. A regionális biztonság, mint mechanizmus.....	72
3.1.2. Az Európai Unió.....	73
3.1.3. Az EU a Nyugat-Balkánon: 1991 – 1992.....	74
3.1.4. Az EU A Nyugat-Balkánon: 1992 – 1998.....	78
3.1.5. A Közös Kül- és Biztonságpolitika.....	81
3.1.6. Diplomáciai törekvések.....	83
3.1.7. Az Eu Nyugat-balkáni missziós szerepvállalása.....	88
3.1.8. Hozzájárulás a nyugat-balkáni államépítéshez.....	91
3.1.8.1. Regionális megközelítés.....	92
3.1.8.2. Feltételelesség politikája.....	93
3.1.8.3. Délkelet-Európai Stabilitási Paktum.....	94
3.1.8.4. Stabilizációs és Társulási Folyamat.....	95
3.1.8.5. Pénzügyi keret.....	97
3.1.9. EU, mint közvetítő.....	98
3.1.10. A feltételelesség politikája a gyakorlatban.....	105
3.1.11. 2018 – hiteles bővítési perspektíva.....	108
3.1.12. Részösszegzés	109
3.2. A regionális biztonsági dinamika átalakulása az EU transzformatív hatására.....	111
3.2.1. A regionális biztonsági dinamika átalakulásának alapvetése.....	111
3.2.2. Regionális Biztonsági Dinamika 1991 – 1995.....	113

3.2.3.	Regionális Biztonsági Dinamika 1995 – 1999	116
3.2.4.	Regionális Biztonsági Dinamika 1999-től	121
3.2.5.	Az EU hatásának bizonyítása az alapvetés függvényében	125
3.2.6.	Részösszegzés	130
4.	A NYUGAT-BALKÁN TRANSZFORMÁCIÓJA 2021-IG	132
4.1.	A transzformáció vizsgálatának szempontjai	132
4.1.2.	SZERBIA	134
4.1.2.1.	Biztonsági (katonai) szektor.....	136
4.1.2.2.	Politikai Szektor.....	143
4.1.2.3.	Társadalmi Szektor	145
4.1.2.4.	Gazdasági Szektor.....	147
4.1.2.5.	Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások	149
4.1.3.	MONTENEGRÓ	150
4.1.3.1.	Biztonsági (katonai) Szektor.....	151
4.1.3.2.	Politikai Szektor.....	158
4.1.3.3.	Társadalmi Szektor	161
4.1.3.4.	Gazdasági Szektor.....	163
4.1.3.5.	Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások	165
4.1.4.	ÉSZAK-MACEDÓNIA	166
4.1.4.1.	Biztonsági (katonai) Szektor.....	167
4.1.4.2.	Politikai Szektor.....	174
4.1.4.3.	Társadalmi Szektor	177
4.1.4.4.	Gazdasági Szektor.....	179
4.1.4.5.	Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások	181
4.1.5.	ALBÁNIA	181
4.1.5.1.	Biztonsági (katonai) Szektor.....	182
4.1.5.2.	Politikai Szektor.....	189
4.1.5.3.	Társadalmi Szektor	192
4.1.5.4.	Gazdasági Szektor.....	194
4.1.5.5.	Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások	196
4.1.6.	BOSZNIA-HERCEGOVINA	197
4.1.6.1.	Biztonsági (katonai) Szektor.....	198
4.1.6.2.	Politikai Szektor.....	206
4.1.6.3.	Társadalmi Szektor	208
4.1.6.4.	Gazdasági Szektor.....	210
4.1.6.5.	Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások	212
4.1.7.	KOSZOVÓ	213
4.1.7.1.	Biztonsági (katonai) Szektor.....	214
4.1.7.2.	Politikai Szektor.....	221
4.1.7.3.	Társadalmi Szektor	223
4.1.7.4.	Gazdasági Szektor.....	225
4.1.7.5.	Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások	227
4.1.8.	Regionális Következtetés	229
4.1.8.1.	Biztonsági (katonai) szektor.....	229
4.1.8.2.	Politikai szektor	234
4.1.8.3.	Társadalmi szektor	239
4.1.8.4.	Gazdasági szektor	240
4.1.9.	Részösszegzés	243
4.2.	Az alkomplexum lehetőségei a biztonsági dinamika mentén.....	244
4.2.1.	A forgatókönyvmódszer alkalmazása	244

4.2.2.	Konfliktusformáció	245
4.2.3.	A biztonsági rezsím	249
4.2.4.	A biztonsági közösség	252
4.2.5.	Részösszegzés	255
5.	ÖSSZEGZÉS, KUTATÁS EREDMÉNYEI, AJÁNLÁS	257
5.1.	Kutatás eredményei	257
5.2.	Hipotézisek teljesülése	260
5.3.	Új tudományos eredmények	262
5.4.	A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások ..	263
	FELHASZNÁLT IRODALOM	265
	ÁBRAJEGYZÉK	312
	RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	313
	FÜGGELÉK	317

1. BEVEZETÉS

1.1. KUTATÁSI TÉMA AKTUALITÁSA, ÚJSZERŰSÉGE ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA

Az 1990-es években a volt Jugoszláv Szocialista Köztársaság (JSZK) háborús körülmények között hullott darabokra. Ennek következtében létrejött fiatal és törekeny államok nyugat-balkáni régiója az elmúlt évtizedek során többszintű transzformáción ment és megy keresztül jelenleg is. Egyszerre kellett a háború utáni stabilitás és megbékélés folyamatának kérdésével megküzdeniük, miközben a háborús múlt örökségét felszámolva komoly politikai, gazdasági, társadalmi és biztonsági szektort érintő átalakulásokat igyekeztek és igyekeznek végrehajtani. A reformfolyamatok meghatározó keretét az európai és euroatlanti integrációk adják, ettől függetlenül viszont a soknemzetiségű államok kapcsolatai továbbra is olyan konfliktussal és feszültséggel terheltek,¹ amelyek csak és kizárólag a Nyugat-Balkán sajátja.

A hidegháború után, szinte egyidőben a délszláv háborús eseményekkel, a regionális biztonság iránti érdeklődés megnövekedett, amelynek egyik eredményterméke a Koppenhágai Iskola által a Regionális Biztonsági Komplexum Elméletként (RBKE – Regional Security Complex Theory; RSCT) ismert elemzési keretrendszer kidolgozása.² Mivel a biztonság társadalmilag konstruált, így az függ az adott ország és tágabb környezetének politikai gyakorlatától.³ A biztonság tehát nem szorítható le csupán katonai tényezőkre. A biztonság fogalmi bővülése fokozatosan előtérbe került olyan további szektorokkal, mint a politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti. Az új ágazati megközelítésben⁴ a referenciaobjektumok hangsúlyossága a katonai szektorban a területi integritás, a politikai szektorban a belső rend stabilitása és a legitim kormány, a gazdasági szektorban a gazdasági rend és a kereskedelem zavartalan működése, a társadalmi szektorban a társadalmi csoportok identitása, a környezeti szektorban pedig a bioszféra fenntartása lett.⁵ Barry Buzan 2003-ban megjelent művében a Regionális Biztonsági Komplexum Elméletének alapfelvetése, hogy a földrajzi közelség befolyásolja a fenyegetések

¹ Dobrowieczki Péter – Orosz Anna: A Nyugat-Balkán. In: Szálkai Kinga – Baranyai Tamás Péter – Szarka E. Luca (szerk.): *Biztonságpolitikai Corvinák I.* Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019. 275-276.

² Buzan, Barry – Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security.* Cambridge:UK, Cambridge University Press, 2003.

³ Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A New Framework For Analysis.* Colorado: USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1998. 23-45. Lásd továbbá: Ejodus, Filip: *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi.* Beograd: JP Službeni glasnik: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2012. 107., Vilijams, Pol D.: *Uvod u studije bezbednosti.* Beograd: Službeni glasnik: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, 2012. 120.

⁴ Buzan – Waever – Wilde (1998) i. m. 36.

⁵ Stone, Marianne: Security according to Buzan: A comprehensive security analysis. *Security discussion papers series*, 1. (1-11.); 2009. 4-6.

terjedését, ami által a biztonsági dinamika intenzívebb egymáshoz közel eső országok között. Ez a megállapítás hagyományos és a nem hagyományos biztonsági kihívások esetében is helytálló, amelynek értelmében az így létrejövő regionális biztonsági dinamika az, ami regionális biztonsági komplexumként egy bizonyos országcsoportot megkülönböztet, amelyeken belül alkomplexumok is lehetnek, mint az Európai Regionális Biztonsági Komplexumon (ERBK) belül elhelyezkedő Nyugat-Balkáni Regionális Biztonsági Alkomplexum.⁶ A regionális biztonsági komplexumok elmélete az az elmélet, amelyben a régió a biztonság perspektívájából vizsgálható.⁷ Az adott országok által a biztonság érdekében vállalt tevékenységek regionálisan kapcsolódnak, ahol erős a nemzeti kölcsönhatás, illetve egyszerre a nemzeti és globális biztonsági tényezők is hatással vannak.⁸

*„A regionális biztonság a biztonság területi kiterjedésének lokális szintjét meghaladó szintje. Az érintett, s kellő eszközökkel rendelkező állam ekkor nemcsak a közvetlen szomszédságát, hanem az egész régiót saját biztonsági igényei mentén alakítja át, kiküszöbölve a lehetséges fenyegetéseket.”*⁹ Tóth Péter gondolatai tökéletesen bevezetik azt a tudományos problémát, amely az értekezés létrejöttét is befolyásolta. A nyugat-balkáni régió ugyanis instabilitása okán gyakran kerül a figyelem középpontjába. Hagyományos és modern biztonsági kihívások nehezítik a régió mindennapjait, amelyek sajátos biztonsági dinamikát kölcsönöznek a térség számára.¹⁰ A régió országai közötti tartós konfliktus miatt viszont nem alakult ki az a belső erő, amely lehetővé tette volna a régió biztonsági szempontokat prioritizáló átalakulását. A stabilitás és az együttműködésre készítés megteremtése érdekében a külső beavatkozás állandósult a régióban. Az egyik ilyen és regionálisan a legnagyobb biztonsági aktorként is fellépő külső erő az Európai Unió (EU). A disszertáció pedig az EU befolyásának hatására változó regionális biztonsági dinamikát vizsgálja. Az EU által a biztonság szélesan értelmezett szektoraiban használt eszközök¹¹ eredményessége kapja a fő fókuszot annak mérhetősége érdekében, hogy a regionális biztonsági dinamikát hogyan tudja-e akképpen formálni, hogy a szorosabb együttműködés felé terelje a régiót, egy biztonsági közösség kialakítása céljából. Ebben az

⁶ Buzan – Waever (2003) i. m. 45-64.; Lásd továbbá: Ejdus (2012) i. m. 117-118.

⁷ Buzan – Waever (2003) i. m. 43-44.

⁸ Ayoob, Mohammed: From regional system to regional society: Exploring key variables in the construction of regional order. *Australian Journal of International Affairs*, Volume 53. Issue 3. 1999. 242. Lásd továbbá: Buzan – Waever (2003) i. m. 43.

⁹ Tóth Péter: In: Gazdag Ferenc (szerk.): *Biztonsági tanulmányok - biztonságpolitika*. ZMNE, Budapest, 2011. 15.

¹⁰ Kinsella, David – Russett, Bruce – Starr, Harvey: *World politics: The menu for choice*. Wadsworth: USA, Cengage Learning, 2012. 15-16.

¹¹ Baldwin, David A.: *Economic statecraft*. Princeton: USA, Princeton University Press, 1985.

értelemben tehát nemcsak a biztonsági dilemma¹² leküzdését feltételezi mindez, hanem politikai, gazdasági együttműködést és bizonyos mértékű regionális identitást is.¹³ Természetesen a kutatás során is egyértelmű hatótényező volt, hogy nem az EU az egyetlen nagyhatalmi szereplő a régióban, azonban az ezredfordulót követően az EU vette át a régiós vezető szerepet. Továbbá az egyetlen olyan nemzetközi aktor, amelyhez történő integrációban a régió országai kivétel nélkül elkötelezték magukat. A régióban jelenlévő belső gyengeség viszont teret ad olyan további külső irányú hatásoknak, amelyek széthúzzák az egységesítő hatást és gyakran az instabilitás gyökere is. Egyszerre hat tehát a régióra az integráció és a dezintegráció folyamata, amely turbulens hatása már megmutatkozott az 1990-es években. Az Európai Unió a 2000-es évek óta aktív a régióban és habár bővítéspolitikáján keresztül, éves előrehaladási jelentéseket és benne ajánlásokat fogalmaz meg, regionális stratégiákat és cselekvési terveket készít és fogad el a régió számára, mégis hiányzik a világos napirend és a határidők elmulasztásának szankcionálása, az egyértelmű jövőkép, és a mérhetőség a Nyugat-Balkán fejlődése számára. Ehelyett az EU egyfajta hitelességi válságot teremtett a térségben önmagával szemben, miközben a régió országainak deklarált elköteleződése nem feltételez politikai akaratot. Egy ilyen dinamikában vajon megvan-e az esély, képes-e arra, hogy eleget tegyen a biztonsági közösség minimumkövetelményeinek?

A 2004-es bővítési hullámban, a volt kelet-közép-európai szocialista tagköztársaságokban végbemenő változásokat szintén az EU-tagság perspektívája inspirálta, amely fejlődésüket egyértelműen a demokrácia, a piacgazdaság és a jogállamiság felé irányította, miközben a térségre szintén jellemző volt a nacionalizmus és az intenzív biztonsági kockázatok. A nyugati politikai, gazdasági és biztonsági struktúrákba való beilleszkedési törekvés azonban érvényesült az országok belpolitikájában, amely konszenzus biztosította az utat a regionális együttműködés elmélyítéséhez így az EU befolyása a regionális biztonsági dinamika megváltozásához vezetett, a biztonsági közösség kiépítése irányába.¹⁴ A hangsúly tehát a regionális szereplők attitűdjén és egymáshoz fűződő kapcsolatain van, amely által alakítható a regionális biztonsági dinamika természete. Így a kutatás szempontjából, a regionális biztonsági komplexumok átalakulásának belső iránya az elsődleges, amelyet az EU transzformatív hatásának tükrében vizsgálók.

¹² Biztonsági Dilemma: Amikor egy állam saját biztonságának növelése érdekében fegyverkezésbe kezd, saját biztonsági percepciója alapján, amely elindít egy úgynevezett fegyverkezési versenyt vagy spirálmodellt, amelyben a környező államok hasonlóan cselekszenek a status quo fenntartásának érdekében. Lásd: Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 14-15.

¹³ Nye, Joseph S. Jr.: *Soft power: The means to success in world politics*. New York: USA, PublicAffairs, 2004.

¹⁴ Kavalsi, Emilian: *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*. London and New York: Tauris Academic Studies, 2008.

A témaválasztást a személyes érdeklődésen túl, a korábbi tanulmányok alatt folytatott kutatásaim generálták. Elsősorban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a szlavisztika alapszak, szerb szakirányán, ahol a szerb nyelv mellett, a régiót kulturális aspektusából is megismerhettem, másodsorban pedig a Nemzeti Közzolgálati Egyetem nemzetközi biztonság- és védelempolitikai mesterképzésén írt diplomamunkám témáját képezte a régió egyik országa, nevezetesen Bosznia-Hercegovina és a Daytoni Békeszerződés felülvizsgálatának szükségessége. Habár az említett kutatások szorosan kapcsolódnak a disszertációhoz, a jelenlegi nézőpont egy új irányvonalat képez, ugyanis nem kiemelten egy-egy ország biztonság- és védelempolitikája érintett, hanem a regionális biztonság maga, amely aktuálisan hat ország önálló fejlődésének és egymásra gyakorolt hatásának az eredménye.

A kutatás újszerűsége abban rejlik, hogy habár nemzetközi tanulmányok korlátozott mértékben, hazai kutatások viszont alig foglalkoznak a nyugat-balkáni regionális biztonsági dinamika formálódásával, holott a régió szakirodalma kifejezetten széles spektrumon mozog. Újszerűsége továbbá az úgynevezett *research gap*, azaz a kutatás iránya, mivel gyakorlatilag az EU hatására végbemenő változásokat Szerbia, Montenegró, Észak-Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó esetenként vizsgálja, amiből a regionális dinamika változására holisztikus perspektívából tekint. Teszi mindezt tág időkeretben 1991 – 2021 között, annak érdekében, hogy a biztonsági közösség evolúciós fázisainak mérésében elsősorban az akadályképző tényezőket is feltárja, a biztonsági dinamika lehetséges változatának előrejelezhetősége érdekében. 2021, mint év két szempontból meghatározó, az első, hogy a változást megközelítőleg egy generációnyi időkeretben kívántam vizsgálni. Másrészt, ami politikailag meghatározó, Angela Merkel német kancellár 2021 decemberi nyugdíjbavonulása 16 év hivatali idő után, ami idő alatt az EU nyugat-balkáni politikájának mozgatórugója volt. Alapvetése volt, hogy a demokrácia és az európai értékek elé helyezte a regionális stabilitást, a stabilo krácia támogatásának árán is. Távozása bizonyosan változást hoz az európai attitűdben, azonban, hogy az általa folytatott „carrot and stick” taktika folytatódik-e, azt az értekezés nem vizsgálja.¹⁵

A téma aktualitása szinte folyamatosnak tekinthető az elmúlt harminc év távlatából is. Jugoszlávia összeomlása, a délszláv háborúk, a koszovói fegyveres konfliktus, majd a stabilitás, az építkezés, az átmenet időszaka és az integráció melletti elköteleződés állandó vizsgálódások középpontjába állította a ma is számos biztonsági kihívással küzdő régiót.

¹⁵ Velebit, Vuk: Angela Merkel's legacy in the Western Balkans. Veridica, 2021.
<https://www.veridica.ro/en/editorials/angela-merkels-legacy-in-the-western-balkans> (Letöltve: 2024.04.17.)

1.2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az értekezés témaválasztását tekintve a tudományos szakirodalom akár a Nyugat-Balkánt, akár a regionális biztonsági tanulmányok területét érintve, széles körben áll rendelkezésre. A disszertáció elméleti keretét, amelyre maga az értekezés is épít a Regionális Biztonsági Komplexumok Elmélete adja, azon belül is az elmélet által meghatározott regionális biztonsági dinamika három formájának nyugat-balkáni adaptálása. Amíg a központi elmélet vonatkozásában viszonylagosan nagy anyag- és adatmennyiség hozzáférhető, a kizárólagos értelemben vett regionális biztonsági dinamika változása, viszont korlátozottan fellelhető. A disszertáció primer és szekunder forrásokkal dolgozik, elsősorban magyar, angol és szerb nyelvű szakirodalom felhasználásával.

REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUMOK ELMÉLETE

Mike Bourne 2014-ben publikált *Understanding Security*¹⁶ című művében azt állítja, hogy a regionális biztonság egyik legbefolyásosabb koncepciója a Regionális Biztonsági Komplexumok Elmélete. Az elmélet első változata 1983-ban jelent meg Barry Buzan egy általánosabb, nemzetközi biztonsággal foglalkozó munkája – *People, States and Fear The National Security Problem in International Relations*¹⁷ - részeként, ugyanúgy, mint későbbi 1991-es *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*¹⁸ és az 1998-as *New Framework for Analysis*¹⁹ kiadásai. Ez utóbbit Buzan mellett Ole Weaver és Jaap de Wilde jegyzik. A legteljesebb verzió Buzan és Waver együttes munkájaként 2003-ban jelent meg a *Regions and Powers: The Structure of International Security*²⁰ címmel. Azóta több kutató fejlesztette tovább, így például, Jonathan Aves (1998 – *The Caucasus States: The Regional Security Complex*²¹); Mohammed Ayoob (1995 – *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*²²); Rustam Burnashev (2002 – *Regional Security in Central Asia: Military Aspects*²³); David A. Lake, és

¹⁶ Bourne, Mike: *Understanding Security*. Basingstoke: UK, Palgrave Macmillan, 2014. 128.

¹⁷ Buzan, Barry: *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. 1983. *International Journal*, Vol. 40, No. 4, *Managing Conflict*, 1985. 756-758.

¹⁸ Buzan, Barry: *People, States and Fear*. New York: USA, Harvester Wheatsheaf. 1991.

¹⁹ Buzan – Waever – Wilde (1998) i. m.

²⁰ Buzan – Waever (2003) i. m.

²¹ Aves, Jonathan: *The Caucasus States: The Regional Security Complex*. In: Allison, Roy – Bluth, Cristoph (eds.): *Security Dilemma in Russia and Eurasia*. London, UK: Royal Institute of International Affairs, 1998. 175-187.

²² Ayoob, Mohammad: *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.

²³ Burnashev, Rustam: *Regional Security in Central Asia: Military Aspects*. In: Rumer, Boris (ed.): *Central Asia: A Gathering Storm?* Armonk, NY: USA, M.E. Sharpe, 2002. 114-165.

Patrick M. Morgan (1997 – *Regional Orders: Building Security in a New World*²⁴); valamint Raimo Vayrynen (1990 – *Conflict Transformation and Cooperation in Europe*;²⁵ 1998 – *Towards a Pluralistic Security Community in the Baltic Sea Region*²⁶).

Barry Buzan már 1983-ban,²⁷ az elmélet kidolgozására tett kísérletében úgy fogalmazott, hogy a Regionális Biztonsági Komplexumok (RBK) olyan államok csoportját takarják, amelyek biztonsági problémái olyan szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hogy nemzeti biztonságukat egymástól szinte nem lehet elkülöníteni. Az elméletet 1998-ban Buzan, Ole Waever segítségével tovább dolgozta, majd úgy definiálták a komplexum jellegét, mint olyan államok csoportját, amelyeknek a biztonsággal összefüggő folyamatai, biztonsági kérdései olyan szorosan kapcsolódnak, hogy nem elemezhetők és nem oldhatók meg külön-külön.²⁸ A 2003-ban elkészült *Regions and Powers* című munkájuk olyan fogalmi keretet biztosít, amely segít megérteni a nemzetközi biztonság átalakuló struktúráját. A regionális biztonsági modellel lehetővé teszi régióon belüli fejlemények, a regionális dinamika elemzését, ezzel pedig egy bizonyos pontig az előrejelzések, azaz egyfajta scenáriók készítését, hiteles magyarázatokkal történő alátámasztását. Egyszerre alkalmazható realista és liberális gondolkodásmódok esetén, viszont ugyanígy konstruktivista gyökerei is vannak.

Buzan és Waever kitér a regionális biztonsági alkompexumok jellemzésére, amely az értekezés szempontjából megkerülhetetlen, mivel a Nyugat-Balkán maga is regionális biztonsági alkompexumként értelmezhető, amely elemzési szintjeit tekintve a Regionális Biztonsági Komplexumokkal egyezik meg. Ez az alkompexumot alkotó egységek autonóm biztonsági kölcsönös függésének vetülete, és megvan a maga regionális biztonsági dinamikája, de szilárdan be van ágyazva a Regionális Biztonsági Komplexumba, amelyre földrajzilag támaszkodik és amelyhez biztonsági szempontból kapcsolódik. Buzan és Waever az RBK lényegi szerkezetének elemzésekor a vonatkozó szakirodalomban megállapították, hogy nagyon sok változó van, amellyel egy komplexum, illetve alkompexum vizsgálható. Az RBK kulcsváltozói, amelyek a kérdéssel foglalkozó kutatók figyelmének középpontjában állnak többnyire a szereplők, a földrajzi közelség és a kialakult interakció. Nyilvánvalóan a választást az határozza meg, hogy mi a kutatás tárgya. Ez azt jelenti, hogy a legfontosabbnak kiemelt

²⁴ Lake, David A. – Morgan, Patrick M.: *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park, PA: USA, Penn State University Press, 1997.

²⁵ Vayrynen, Raimo: *Conflict Transformation and Cooperation in Europe*. Sage Publications, Ltd., Bulletin of Peace Proposal Vol 21. No 3. 1990. 299-306.

²⁶ Vayrynen, Raimo: *Towards a Pluralistic Security Community in the Baltic Sea Region?* In: Sorensen, Georg – Holm, Hasn-Henrik (eds.): *And Now What? International Politics After the Cold War: Essays in Honour of Nikolaj Petersen*. Aarhus: Denmark, Forlaget Politica, 1998. 149-174.

²⁷ Buzan (1983) i. m. 106.

²⁸ Buzan (1998) i. m. 198/201.; Buzan (2003) i. m. 44.

változó vizsgálata szempontjából elemezhető a regionális biztonsági dinamika karakterére gyakorolt hatása. A Regionális Biztonsági Komplexum Elméletét Buzan és Waever úgy dolgozta ki, hogy a világ bármely régióján belüli fejlemények elemzésére, magyarázatára és bizonyos mértékig előrejelzésére is felhasználható. A mű azon túl, hogy leírja mik is azok a regionális biztonsági komplexumok, milyen jelentőségük van a nemzetközi rendszer megértésében és hogyan változnak, fejlődnek az idők során, különös figyelmet fordít a komplexumok osztályozására is, aszerint, hogy milyen helyet foglalnak el a biztonsági kölcsönös függőség spektrumában. Ennek megfelelően három régiótípus különböztethető meg, úgy, mint a konfliktusképződmény, a biztonsági rezsim és a biztonsági közösség.²⁹ Amíg Buzan és Waever munkája megkülönböztette ezeket a típusokat, addig saját elemzési keretet nem dolgozott ki ezen régiótípusok vizsgálatához. A szakirodalom ide kapcsolódó részében így más kutatók munkája került felhasználásra.

BIZTONSÁGI DINAMIKA

Konfliktusformáció

Buzan és Waever tipizálásának mentén, további kutatók munkáinak elemzését követően elsődleges megállapított forma a konfliktusképződmény vagy más elnevezéssel élve konfliktusformáció, amely a konfliktusok és háborúk által uralt regionális komplexumokat képviselik, amelyek magukba foglalhatják a komplexum egységei közötti barátság egyedi előfordulását is.³⁰

Szakirodalmát tekintve viszonylagos akadályba ütközhetünk, mivel az elmélet vizsgálata nem kifejezetten fejlett és a művek nagy része meglehetősen korlátozott fókuszú. Sok közülük csak a regionális biztonsági formációk bizonyos aspektusait vizsgálja, kiemelt tekintettel a regionális konfliktusok gazdasági hatásaira, az illegális gazdasági hálózatok szerepére a konfliktusképződmények finanszírozásában vagy a menekültekkel kapcsolatos egyéb kérdésekre. Több kutató a regionális konfliktusformációk kontextusában a konfliktusok egy bizonyos típusára összpontosít, így tehát a polgárháborúk tanulmányozása vagy a határok nélküli háborúk gondolatának irányába tett erőfeszítések mentén. Továbbá kvantitatív kutatások szintén felfedezhetőek a témában, amely a regionális erőszakos területek

²⁹ Buzan (2003) i. m. 53-54.

³⁰ Buzan (2003) i. m. 489.

azonosítására alkalmas, így például Wallensteen és Stollenberg³¹ munkája nyomán. Bár rendszerszintű elemzést nem adnak.

Kutatásaim során mindössze két holisztikus megközelítéssel találkoztam a regionális konfliktusképződményekre vonatkozóan, amelyek nem szenvednek ilyen hiányosságoktól.

Az egyik Raimo Vayrynen (1984) *Regionális Konfliktusképződmény; a Nemzetközi kapcsolatok felfoghatatlan problémája*,³² valamint Andrea Armstrong és Barnett Rubin (2002, 2005) *A regionális konfliktusképződmények politikai megközelítése* című munkája.³³ Vayrynen szerint a regionális konfliktusformáció úgy definiálható, mint „nemzeteken belüli, régiókon belüli és extraregionális konfliktusok összetett keveréke, melyek összetettebbé és szövevényesebbé váltak abban az értelemben, hogy nem bonthatók fel könnyen egyéni konfliktusokra.”³⁴ Armstrong és Rubin a konfliktusképződményeket hasonló módon tekinti „transznacionális konfliktusok halmazainak, amelyek kölcsönösen megerősítő kapcsolatokat alkotnak egymással az egész régióban, ami elhúzódóbb és elviselhetetlenebb konfliktusokat eredményez.”³⁵ Egyetértenek viszont abban, hogy a regionális konfliktusformációk globális, regionális és lokális tényezők hatására is létrejöhetnek, illetve a regionális konfliktusképződmények egyik legfontosabb jellemzőjében, a komplexitásban. Természetesen a komplexitást más-más aspektusokban értelmezve. Vayrynen ezt a konfliktus okaiban és változatosságában, Armstrong és Rubin pedig az érintett szereplők és a dinamika mögött meghúzódó tényezőkben. Armstrong és Rubin úgy gondolta, hogy a konfliktusképződmények a katonai, politikai, társadalmi és gazdasági kapcsolatokon keresztül jönnek létre.³⁶ Ezt az osztályozást később Michael Pugh, Neil Cooper és Jonathan Goodhand (2004)³⁷ dolgozta ki, mint a konfliktusformációkra jellemző négy hálózat eredeti elképzelését, amely hálózatokat szorosan összefüggő kapcsolatrendszernek tekintjük.

³¹ Wallensteen, Peter – Sollenberg, Margaret: Armed Conflict and Regional Conflict Complexes, *Journal of Peace Research*, Volume 35. Issue 5. 1998. 621-634.

³² Vayrynen, Raimo: Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations. *Journal of Peace Research*, Volume 21. Issue 4. 1984. 337-359. (Az értekezésben megjelenő cím a szerző szabad fordítása.)

³³ Armstrong, Andrea – Rubin, Barnett R.: *Policy Approaches to Regional Conflict Formations*. N.Y.: USA, Centre on International Cooperation, 2002. Lásd továbbá: Armstrong, Andrea – Rubin, Barnett R.: The Great Lakes and South Central Asia. In: Chesterman, Simon – Ignatieff, Michael – Thakur, Ramesh (eds.): *Making States Work: State Failure and the Crisis of Governance*. Tokyo: Japan, United Nations University Press, 2005. 79-101. (Az értekezésben megjelenő cím a szerző szabad fordítása.)

³⁴ Vayrynen (1984) i. m. 344. (saját ford.)

³⁵ Armstrong – Rubin (2005) i. m. 79. (saját ford.)

³⁶ Armstrong – Rubin (2002) i. m. 5.

³⁷ Pugh, Michael – Cooper, Neil – Goodhand, Jonathan: *War Economies in a Regional Context: Challenges of Transformation*. Boulder and London: UK, Lynne Rienner, 2004.

Tehát annak megértése és kibogozása abban az esetben lehetséges, amennyiben ezt egy rendszernek tekintjük. A Nyugat-Balkán esete a későbbiekben megmutatja, hogy az EU törekedett arra, hogy ezt a megközelítést alkalmazza a térségben.

Biztonsági rezsím

A regionális biztonsági dinamika változása során a biztonsági rezsím formációja, olyan régiókat takar, amelyek tagjai együttműködnek egymással a biztonsággal kapcsolatos kérdésekben, hogy elkerüljék a háborút és a konfrontációt azáltal, hogy megpróbálják elnémítani a biztonsági dilemmát saját tetteik és mások cselekedeteivel kapcsolatos feltételezések alapján.³⁸

Szakirodalmát tekintve sok irányzat próbálta már meghatározni a fogalmat és a folyamatot, többek között a nemzetközi kapcsolatok főbb irányvonalának képviselői, a realisták, illetve neoliberaisok egyaránt. A rezsimek legátfogóbb definíciója Stephen Krasnertől származik, aki ezeket *„implicit vagy explicit elvek, normák, szabályok és döntéshozatali eljárások összességéként írja le, amelyek köré a szereplők elvárásai konvergálnak a nemzetközi kapcsolatok egy adott területén.”*³⁹

Ezzel a nézettel összhangban a biztonsági rendszert Robert Jervis úgy határozta meg, mint *„olyan elveket, szabályokat és normákat, amelyek lehetővé teszik, hogy a nemzetek visszafogják viselkedésüket abban a hitben, hogy mások ugyanezt viszonzják feléjük. Ez a fogalom nemcsak az együttműködést elősegítő normákat és elvárásokat foglal magában, hanem egy olyan együttműködési formát is, amely több, mint a rövid távú önérdék követése.”*⁴⁰

Oran R. Young szerint a nemzetközi rezsimek három folyamat, a spontaneitás, a tárgyalás vagy a kényszerítés egyikének eredményeként jelenhetnek meg. Bár lehetőség van ezen folyamatok kombinációjára is,⁴¹ úgy, mint a tárgyalások és kényszerítés ötvözetének kísérlete a Nyugat-Balkán esetében. A koszovói háború kirobbanása viszont e rezsímépítő megközelítés gyengeségeként explikálható. Ha a biztonsági rezsimek egyedi sajátosságairól van szó, ezek legrészletesebb leírása Robert Jervis (1982) munkájában található. Öt különbséget azonosít, amelyek lehetővé teszik a biztonsági rendszerek számára, hogy kitűnjenek a többi közül. Ezek közé tartozik: *„a biztonság elsőbbsége, versengő jellege, a bizonytalanság, hogy az államnak*

³⁸ Buzan (2003) i. m. 491.

³⁹ Krasner, Stephen: *Power, the state, and sovereignty*. London: UK, Routledge, 2009. 113.

⁴⁰ Jervis, Robert: Security regimes. *International Organization*, Volume 36. Issue 2. 1982. 357. (saját ford.)

⁴¹ Young, Oran R.: Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes. *International Organization*, Volume 36. Issue 2. 1982. 277-297.

mekkora biztonságra van szüksége és mekkora biztonsága van.”⁴² Tehát, hogy először biztonságot kell nyújtani, mielőtt sok más célt, például a gazdasági stabilitást követnénk.

Jervis következtetése, hogy a biztonsági rezsimek „egyszerre különösen értékesek, és különösen nehezen megvalósíthatók”⁴³ és ritkák is, ha általában a biztonsági területen való együttműködésnek tekintik őket, nem pedig adott kérdés mentén történő szerveződésnek.⁴⁴

Biztonsági közösség

A biztonsági közösség fogalmát bár elsősorban Karl Deutsch munkásságához kötjük, annak eredete Richard Van Wagenentől származik.⁴⁵ Tudatos használata Karl Deutch 1957-ben megírt úttörő munkájában⁴⁶ azt állítja, hogy a biztonsági közösség felfogható olyan embercsoportként, amely a közös társadalmi problémákat, képes és törekszik megoldani a békés változás eszközeivel és folyamataival. Deutsch két feltételt azonosított a biztonsági közösség kialakításának vonatkozásában, az egyik, hogy az érintett kormányok erőszak nélkül tudjanak gyorsan reagálni egymás szükségleteire, a másik pedig az, hogy legyenek a közösség tagjainak politikailag is összeegyeztethető értékei. Deutsch tehát röviden azt állította, hogy azok az államok, amelyek egy biztonsági közösségben élnek, nem egyszerűen stabil rendet teremtenek, hanem stabil békét is. Deutsch munkájában a biztonsági közösség három fontos összetevőre koncentrált, úgy, mint az integráció, a közösségi érzés és a békés változás. Minimumkövetelmények meghatározására is kísérletet tett, amelyben a hangsúlyt a birtokolt értékek kompatibilitására, valamint a különböző szektorok, nemzetközi szervezetek, illetve a régiók és a régió egyes államainak biztonsági dinamikájára helyezte.

Adler-Barnett 1998-ra datálható munkája⁴⁷ újradefiniálta a biztonsági közösséget, mint sokoldalú közvetlen kölcsönhatásokon és kölcsönös hosszútávú érdekeken alapú kapcsolatot, valamint annak evolúciós folyamatát is meghatározták egy születő (feltörekvő), felemelkedő és kiforrott fázisban. Olyan transznacionális régióként értékeli a szerzőpáros a biztonsági közösséget, amely szuverén államokból áll és lakossága várja a békés változást, azonban nem feltétlenül megy végig minden fázison és a biztonsági közösség fejlődési pályája sem lineáris.

⁴² Jervis (1982) i. m. 359. (saját ford.)

⁴³ Uo. 358. (saját ford.)

⁴⁴ Nye, Joseph S.: Nuclear Learning and U.S.-Soviet Security Regimes. *International Organization*, Volume 41. Issue 3. 1987. 371-402.

⁴⁵ Van Wagenen, Richard W.: *Research in The International Organization Field: Some Notes on a Possible Focus*. Princeton: USA, Princeton University Press. 1952. 15.

⁴⁶ Deutsch, Karl W. et al.: *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: USA, Princeton University Press, 1957. 121-143.

⁴⁷ Adler, Emmanuel – Barnett, Michael: *Security communities* (Vol. 62). Cambridge: UK, Cambridge University Press, 1998. 5-49.

A bemutatott keretrendszer Deutsch eredeti koncepciójának legjavát használja ki, és hiányosságait korrigálta. Hangsúlyt fektetett az ösztönzők, a strukturális elemek, valamint a köztes változók kölcsönhatásának jelentőségére a biztonsági közösség kialakításában. A Nyugat-Balkán szempontjából a regionális biztonsági dinamika átalakulásában főként külső aktorok befolyása volt az ösztönző, amelyek közül az Európai Unió regionális megközelítése által kiemelkedő.

David Martin Jones és Mike L. Smiths,⁴⁸ valamint Emilian Kavalski⁴⁹ törekedtek az elmélet átfogóbbá tételére, és kidolgozták a biztonsági közösség fejlődési ívében az embrionális szakasz fogalmát, amely egyrészt elitszintű biztonsági közösségként értékelhető és amely megelőzi a születőben lévő szakaszt. Kavalski mindehhez hozzátette a kiváltó lehetséges mechanizmusokat is és elképzeléseit a Balkán vonatkozásában tesztelte is.

A kutatást meghatározó további szakirodalom

Az elmélet alapművének tekinthető buzani tanulmány, valamint a régiótípusok említett képviselői és tanulmányai mellett a disszertációt több, a témában releváns kutatás és az elméletek nyugat-balkáni adaptációi is inspirálták, amelyek a szakirodalom szerves részét képezik, ugyanis keretet és kiindulási pontot biztosítottak az értekezés gondolatmenetének kialakításához. Koller Boglárka és Ördögh Tibor szerkesztésében, 2019-ben megjelent az *Európaizáció a Nyugat-Balkánon* címet viselő kötet, amely a Nyugat-Balkán európai integrációjának útját mutatja be több aspektusból, a régiós országok előrehaladásának értékelésével. A disszertáció szempontjából kiemelten fontos a kötetnek az unió transzformatív szerepét tárgyaló fejezete, továbbá a régió több szektorban jelentkező kihívásra történő reflektálás, amely a disszertációban is helyet foglaló hat eseti elemzés számára egyszerre volt inspiráció és hiteles mérték.⁵⁰

Marko Kovačević 2011-ben megjelent: *Az államépítés hatása a biztonsági dinamikára a regionális biztonsági komplexum elméletének keretében* tanulmányában⁵¹ megmutatta a helyi és a regionális elemzési szint elsődlegességét az államok biztonságpolitikai dimenziójának értékelésében, amelyet a disszertáció szintén alkalmaz. Kovačević a nyugat-balkáni államok

⁴⁸ Jones, David Martin – Smith, Mike L.: The Changing Security Agenda in Southeast Asia. *Studies in Conflict and Terrorism*, Volume 24, Issue 4, 2001. 271-288.

⁴⁹ Kavalski, Emilian: Extending the European security community: constructing peace in the Balkans. London: UK, Tauris Academic Studies, 2008. 53-60.

⁵⁰ Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

⁵¹ Kovačević, Marko: *The Influence of State-Building on Security Dynamics within the Framework of Regional Security Complex Theory*. Western Balkans Security Observer 2011. (Az értekezésben megjelenő cím a szerző szabad fordítása.)

esetében a regionális biztonsági dinamikára gyakorolt hatás mérésére használta fel a Koppenhágai Iskola elméletét.

Nevena Šekarić és Vladimir Trapara szerkesztésében 2021-ben látott napvilágot egy tanulmánykötet, amely kizárólagos témája a regionális biztonság. A *REGIONALNA BEZBEDNOST: pristupi, elementi, dinamika* című válogatásból az értekezés relevanciájában a már említett Marko Kovačević és Andrej Cvetić kutatása érdemel említést. *A regionális biztonsági komplexum elméletének állapota és hatálya a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatában*⁵² címmel a szerzőpáros kifejti, hogy a RBKE a legjobb pozícióban lévő elmélet akár szimplán elméleti, akár empirikus adatok alátámasztása szempontjából, amennyiben a nemzetközi kapcsolatokat kívánjuk vizsgálni. Rokon és rivális elméletekhez hasonlították az elemzés során, ezáltal a tanulmány az elmélet többirányú alapos vizsgálatáról szól, amely kiváló interfész lehet további tanulmányokhoz, így a disszertáció elméleti háttéréhez is értékes segítséget nyújt.

Kritikai szemmel fordult az alapelmülethez Jaroslaw Jarzabek 2019-ben megírt munkájában. Az eredeti elmélet újragondolásában, a *Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete, reflexiók és újrafogalmazások*⁵³ alcímmel rámutat az elmélet hiányosságaira, amelyek meglátása szerint az elmélet és a nemzetközi rendszer strukturális változásai között húzódnak. Kiemeli, hogy az elmélet időközben feltárt hiányosságait a biztonsági környezet változásaival kapcsolatban kell kezelni. A tanulmány napjaink kutatásai szempontjából azért kiváló munka, mert hozzá kíván járulni az elmélet hasznosíthatóságának javításához és ezáltal a kortárs alkalmazhatóságához. A kritikai nézőpontot hazai kutató is erősíti a témában. Kiemelkedő munkája révén elengedhetetlen szólni Marton Péter, *A biztonság empirikus elemzésének újragondolása*⁵⁴ és a *Biztonsági komplexumok: A biztonság empirikus elemzésének alapjai*⁵⁵ című munkáiról. Mindkettő olyan tanulmány, amely kritikai szemlélettel fordul a regionális biztonsági komplexum elmélete felé. A cikk, illetve a tanulmány célja az, hogy összefoglalja, bizonyos pontokon tovább fejlessze és újszerű módon illusztrálja a regionális biztonság kérdését, megjelenítve a nem földrajzi, de kérdésspecifikus regionalitást.

⁵² Kovačević, Marko – Cvetić, Andrej: Stanje i dometi teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa u proučavanju regiona u međunarodnim odnosima; *Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25, 2021. 11-40.

⁵³ Jaroslaw Jarzabek: Regional Security Complex Theory, Reflections and Reformulations; In: Michael J. Butler, (ed.): *Securitization Revisited*. London: UK, Routledge, 2019. 47-66.

⁵⁴ Marton Péter: A biztonság empirikus elemzésének újragondolása. *Nemzet és Biztonság*, 2017/6. http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/neb_2017_06_05_marton_peter_-_a_biztonsag_empirikus_elemzesenek_ujragondolasa.pdf (Letöltve: 2022.05.21.)

⁵⁵ Marton Péter: *A biztonsági komplexumok: A biztonság empirikus elemzésének alapjai*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4080/1/MP_Biztonsag.pdf (Letöltve: 2022.05.21.)

Darko Obradović és Petar Đukić, *A nyugat-balkáni regionális biztonsági alkomplexum sorsa – a regionális együttműködés szükségessége* munkájában⁵⁶ elénk tárja, hogy a Nyugat-Balkán országai közötti kapcsolatokat mely tényezők határozzák meg. A múlt megoldatlan kérdései, a regionális biztonsági dinamika és a globális hatalmak érdekeinek háromszögét vázolja.

Hasonlóan Indiana Pejić, *A Nyugat-Balkán a regionális biztonsági komplexum tükrében*⁵⁷ írt tanulmánya az alkomplexum akut nemzetközi biztonsági kérdéseit elemzi, a regionális biztonsági komplexum elméletének eszközével. Egyrészt megismerhetjük a régió főbb jellemzőit, úgy, hogy közben a szerző nagy hangsúlyt fektet a heterogenitás és konfliktusos jellegre.

Predrag Čeranić és Velibor Lalić 2020-ban írt tanulmánya, *A Nyugat-Balkán biztonsága – jelenlegi helyzet és kilátások*⁵⁸ a regionális biztonságot az aktuális társadalmi események összefüggéseiben vizsgálja. Felhívják a figyelmet a régió geopolitikai fontosságára, hogy az ott megjelenő kihívások más országok és az Európai Unió esetében is problémát jelentenek. A tanulmány érdekessége, hogy kísérletet tesz az alkomplexum kilátásainak elemzésére, melyben megállapítást nyer, hogy a jelenlévő számos érdek és érdekellentét miatt a Nyugat-Balkán bizonytalan jövővel néz szembe. Čeranić és Lalić is épít a forgatókönyv módszerre, amely az értekezés további részében is alkalmazott módszertan a regionális biztonsági dinamika jövőképeinek meghatározásához.

Nevena Šekarić munkája, *a Nyugat-Balkán: konfliktus és stabilitás között*⁵⁹ a térség átalakulását vizsgálja a konfliktusformáció és a biztonsági közösség spektruma mentén, így a disszertáció esetében ez meghatározó szakirodalmi munka, amelyben alátámasztja, hogy miért kell hangsúlyt fektetni az EU-ra, mint kulcsfontosságú külső aktorra. Ezáltal a komplett téma mellett, az értekezés egy részterületét is megerősíti.

A szakirodalom nem lenne teljes a disszertációban forrásként felhasznált stratégiai dokumentumok említése nélkül. Elsősorban az Európai Unió jogforrásai, korábbi és jelenleg hatályos szerződésai, a Nyugat-Balkánra vonatkoztatott éves előrehaladási jelentései, a régióra adaptált kétoldalú és többoldalú, az integrációt elősegítő eszközei, szakpolitikái, prioritást

⁵⁶ Đukić, Petar – Obradović, Marko: The fate of the Western Balkans Regional Security Subcomplex – The necessity of regional cooperation. *Security Science Journal* Vol. 1, No. 2, 2020. 49-61. <https://doi.org/10.37458/ssj.1.2.4> <http://www.securityscience.edu.rs/index.php/journal-security-science/article/view/27/17> (Letöltve: 2022.05.21.)

⁵⁷ Pejić, Indiana: *Western Balkans in the light of the Regional Security Complex Theory*. Moscow: Russia, RUDN University, 2019. 494-503.

⁵⁸ Čeranić, Predrag – Lalić, Velibor: Security in the Western Balkans – Current States and Prospects. In: Ana Jovic-Lazic – Alexis Troude (eds.): *Security challenges and the place of the Balkans and Serbia in a changing world*; Belgrade: Serbia, 2020. 115-118.

⁵⁹ Šekarić, Nevena: Zapadni Balkan: između konflikta i stabilnosti; *Regionalni bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25, 2021. 133-160.

élvezve mindezek közül a közös-biztonság és védelempolitika területét érintő dokumentumok, továbbá a bővítéspolitika szakanyagai. Az EU mellett, ami a fő elemzési irányt adja, a régió komplexitása miatt további nemzetközi szervezetek, úgy, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), az Európai Biztonság és Együttműködési Szervezet (EBESZ), valamint az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization; NATO) vonatkozó iránymutatásai is megjelennek, továbbá elemzési szakanyagként a Bertelsmann Stiftung (BTI) Transzformációs Indexe kiemelt jelentőségű.

1.3. KUTATÁSI CÉLOK, KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A kutatást és a disszertáció kifejtését három tematikában öt kérdés határozza meg a következők szerint:

1. Melyek a Nyugat-Balkáni Regionális Biztonsági Alkomplexum biztonsági dinamikájának mozgatórugói, milyen dinamikát mutat jelenleg a régió?
2. a.) Miért az EU a régió vezető biztonsági aktora? Hogyan, milyen eszközök útján befolyásolta a Nyugat-Balkán regionális biztonsági dinamikáját?
b.) Összefügg-e a régió transzformációja az EU politikájával? Hogyan változott, milyen evolúciós fázist ért el a regionális biztonsági dinamika az EU regionális szerepvállalása mentén?
3. a.) A regionális szereplők többdimenziós vizsgálata által mely akadályozó tényezők azonosíthatók, mint a regionális biztonsági dinamika fejlődésének gátja?
b.) Milyen fejlődési irányok valószínűsíthetőek a regionális biztonsági dinamikának megfelelően a Nyugat-Balkán, mint regionális biztonsági alkomplexum számára? Összességében az EU milyen mértékben alakította a regionális biztonsági dinamikát 2021-ig?

HIPOTÉZISEK

A kutatási kérdéseknek megfelelően az alábbi hipotézisek bizonyítására törekszem:

H1: A Nyugat-Balkánon a regionális biztonsági dinamika az elmúlt években sokkal összetettebbé vált, illetve egyedülálló és sajátos módon alakult át. Mindezt a barátság és ellenségeskedés egymásba fonódó, illetve egymástól eltartó kapcsolatainak mintái határoztak meg, amellyel keretet adtak a hagyományos biztonsági kihívások fennmaradásához, miközben

új típusú biztonsági kihívások is terhelik a régiót. A régió biztonsági mintái az egymásrataltság mértéke alapján kellően intenzívek, nyitottak, megoldatlan kérdéseket hordoznak.

H2-a.: Az EU, mint külső beavatkozó félnek, nincs alternatívája annak tekintetében, hogy átfogó fejlődési koncepciót kínáljon a régió számára. Az EU többdimenziós kétoldalú és regionális politikáinak kombinációja révén befolyásolja a térség biztonsági dinamikáját.

H2-b.: Az EU politikája és a nyugat-balkáni régió átalakulása összefügg. Az Európai Unió nyugat-balkáni megközelítése, annak változása a régiót a negatív biztonsági mintáktól a pozitív biztonsági minták felé terelte. Visszaszorítási politikáját 1995 után felváltotta a regionális megközelítés, 1999-et követően pedig a koszovói konfliktus ösztönözte az EU-t egy sokkal ambíciózusabb politika felé, amely a nyugat-balkáni regionális biztonság dinamikát az európai regionális biztonsági közösségi térbe igyekszik terelni.

H3-a.: A regionális biztonsági dinamika fejlődésének útjában a régió országainak belső problémái állnak. A konfliktus utáni térség narratívájában átmeneti megoldások születtek. A kohézió és a politikai akarat hiánya több területen is tényező. A biztonsági dinamikában még mindig jelen van a biztonsági dilemma, a túlzott hatalomkoncentráció, az eltérő biztonsági és védelmi orientáció, amelyek gyenge alapot adnak a regionális biztonsági együttműködés fejlesztéséhez.

H3-b.: A nyugat-balkáni alkomplexum biztonsági dinamikája, habár régóta formálódik, mégis a biztonsági rezsím a legvalószínűbb jövőkép a régió esetében, amelynek kialakulása még nagyon sokáig elhúzódhat. Az uniós integráció vonzó erő a térségben, viszont önmagában az EU-tagság nem elegendő motívum. A regionális biztonsági dinamikát, mindössze korlátozott mértékben képes alakítani.

KUTATÁSI CÉLOK

A bizonyítás során a kérdések és hipotézisek arányát követve öt fő célkitűzést kívánok megvalósítani:

C1: Fel kívánom tárni – a dokumentumelemzés eszközét használva – a nyugat-balkáni regionális biztonsági szubkomplexum lényegi jellemzőit, biztonsági indikátorait, amelyek mentén meghatározni tervezem a régió aktuális biztonsági dinamikáját.

C2-a: Ismertetni kívánom röviden az Európai Regionális Biztonság Komplexumot, illetve az Európai Uniót – szintén a dokumentumelemzés eszközével – ezen belül pedig részletesen tervezem elemezni a régiót érintő főként önálló transzformációs tevékenységét.

C2-b: Elmélet-tesztelő folyamatkövetés alkalmazásával igazolni kívánom az EU transzformatív hatását a régiós biztonsági dinamika változására.

C3-a: A transzformációs index, az uniós előrehaladási jelentések és az országos biztonsági stratégiák elemzésével az előzőekben megismert biztonsági dinamika evolúciós fázisát kívánom magyarázni a regionális szereplők oldaláról történő átalakulás többdimenziós hatásvizsgálatával, amelynek részeként a biztonsági dinamika fejlődési gátjait tervezem azonosítani.

C3-b: Igazolni tervezem a megszerzett információk birtokában, a scenárió-elemzés eszközhöz folyamodva a szubkomplexumot érintő változások lehetséges kimenetelét, fókusz képezve abban az Európai Unió szerepére.

1.4. MÓDSZERTANI ALAPVETÉSEK ÉS ESZKÖZÖK

A kutatás a társadalomtudományokon belül, a hadtudományok területén a nemzetközi biztonsági tanulmányokhoz kapcsolódik. A kutatás komplex jellegéből adódóan interdiszciplináris kitekintéssel van egyéb társterületekre olyan mértékben, hogy a fókusz hangsúlyosan a biztonsági tanulmányokban alkalmazott regionális biztonságra összpontosul.

A disszertáció elsősorban magyar, angol, valamint szerb nyelvű primer és szekunder forrásokra támaszkodik, ami az elméleti keretet meghatározó szakirodalom felhasználása mellett, további nemzeti biztonsági és védelmi stratégiákat, uniós és egyéb nemzetközi stratégiákat, valamint a régiót érintő transzformáció végrehajtásának éves jelentéseit elemzi.

A kutatás alkalmazott kutatás, ugyanis analitikus stratégiát követve kíván a gyakorlatban is alkalmazható következtetéseket levonni. A bevezetésben meghatározott térbeli és időbeli lehatárolás mentén a kutatási kérdéseknek és hipotéziseknek megfelelő arányosságot követő felépítésben található fejezetek, a téma mélységének és kontextusának elérése érdekében eltérő kutatási módszereket alkalmaz. Mindezt egy alapvetően kvalitatív módszertanra alapozva, amely a kutatási téma jellege miatt saját számszerűsített mérést nem tartalmaz, azonban kvantitatív elemeket, kiegészítő jelleggel igen, katonai-biztonsági, politikai, társadalmi, gazdasági vonatkozású statisztikai adatok formájában.

Az első két hipotézishez (H1 – második topik „a” hipotézise: H2-a) a Regionális Biztonsági Komplexumok Elméletére hivatkozva, a nyugat-balkáni regionális biztonsági szubkomplexum belső dinamikájának, aktuális regionális biztonsági dinamikájának elemzésével, valamint az Európai Unió nyugat-balkáni regionális megközelítésének vizsgálatával jutunk el. A vonatkozó fejezetek ebben az esetben elsősorban a dokumentumelemzés módszertanát követik. A

dokumentumelemzés mindkét hipotézis esetében azért megfelelő választás, ugyanis kiválóan alkalmas az explicit módon megjelenő tartalmak, így a nemzetközi, európai, regionális és nemzeti szervezetek, intézmények és ügynökségek, valamint civil szervezetek, tudományos adatbázisok dokumentumainak vizsgálatára.⁶⁰

A második topik második hipotézise (H2-b) állítása a regionális biztonsági dinamikának transzformációjára, annak átalakulási ívére vonatkozik, amely az Európai Unió régiós megközelítésének változásával magyarázza a bizonyítani kívánt tételt. Mindezt elsősorban a regionális biztonsági dinamika három formációjának nyugat-balkáni adaptálása során elmélet-tesztelő folyamatkövetéssel⁶¹ vizsgálom. Az elmélet-tesztelő folyamatkövetést olyan esetben tudjuk alkalmazni, amikor deduktív módszerekkel, azaz az általános felvetésből, egy más meglévő tudásból, konkrét következtetéseket vonunk le, azaz újabb állításokat keletkeztethetünk. Tehát rendelkezünk bizonyos előfeltevéssel, amelynek szintaktikai átalakítása mentén, további konklúziót vonhatunk le. Az elmélet-tesztelő folyamatkövetés esetén az ok-okozati mechanizmusok relevanciáját vizsgálhatjuk. Fontos, hogy beazonosítható legyen a két végpont és feltételezzük a köztük fennálló kapcsolatot valamilyen oksági mechanizmus láncolata mentén. Az elméleti koncepción túl, szükséges a mechanizmus operacionalizálása annak érdekében, hogy adatokkal, tényekkel alátámasztható esettanulmányon keresztül kitöltsük az oksági kapcsolat logikáját. Amennyiben helytálló a vizsgálat, bebizonyosodik általa, hogy a jelenség mögött valóban jelen volt, a feltételezett elmélet és konstrukció, és az előrejelzések alapján funkcionált. A Nyugat-Balkán esetében a három Buzan által is leírt regionális biztonsági dinamikának megfelelően vizsgálom a kiváltó okok mentén az EU regionális megközelítésének változását, hogy mindez a folyamat hogyan hatott a kialakuló biztonsági dinamikára.

A folyamatkövetést ebben az esetben, úgy alkalmazzuk, hogy segítségével meghatározzuk a Nyugat-Balkán evolúcióját a konfliktusokkal terhelt, instabil területtől – amely a Regionális Biztonsági Komplexumok Elméletében konfliktusképződményként nevezett – egészen az európai békeövezetben feltörekvő szakaszát megvalósító régióig. Mindez segít megérteni az EU transzformatív eszközeinek alakulását és alkalmazását is. Ez a módszer egy erőteljes

⁶⁰ Weber, Robert Philip: Basic Content Analysis. Beverly Hills, CA: USA, SAGE Publications 1985. 5-13.

⁶¹ Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. In: Beach, Derek – Pederson, Rasmus Brun: Process-Tracing Methods. Foundations and Guidelines. The University of Michigan Press, 2013. 1-5.
https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5569087/mod_folder/content/0/Textos/Beach%20and%20Pedersen%20%20Process-Tracing%20Methods%20-%20Foundations%20and%20Guidelines.pdf (Letöltve: 2023.07.11.)

analitikai eszköz a leíró és ok-okozati összefüggések feltárására.⁶² Ugyanis egy-egy esemény, így Jugoszlávia felbomlása, a délszláv háborúk, a NATO beavatkozása, a Daytoni Békeszerződés aláírása, a koszovói konfliktus és a Stabilizációs és Társulási Folyamat elindítása mind egy adott időponthoz tartozó olyan részlet, amely egész események vagy jelenségek sorozatának, így az EU regionális politikájának is eredői, amelyek a térség biztonsági dinamikáját egészében alakították. A folyamatkövetés keretrendszere mentén a hipotézis bizonyítására dokumentumelemzést alkalmaz az értekezés.

Önálló fejezetben kap helyet a disszertáció harmadik nagyobb topikja, annak (H3-a) jelzésű hipotézise, amely a régió országainak egyenkénti, azaz esetenkénti többdimenziós-hatásvizsgálatát mutatja a biztonság tágan értelmezett katonai-biztonsági, politikai, társadalmi és gazdasági szektorában. A hipotézis alátámasztására a *Bertelsmann Stiftung Transformation Index (BTI)* módszertanát és elemzését használtam fel, amely általánosan a fejlődő és átalakuló országok előrehaladását méri, saját kritériumrendszer mentén. A módszertan alapját egy szabványos kódkönyv⁶³ adja, mint referenciakeret, amely alapján 17 fő kritérium teljesülése mérhető, konzisztenciát biztosítva azáltal, hogy az így kapott 49 indikátorra adott egyéni pontszámot regionális és interregionális kalibrációs folyamatoknak vetik alá. A metodológiát úgy tervezték, hogy a legkisebbre csökkentse a szubjektív tényezőket a folyamat során. Az értékelésben ennek biztosítására egy külföldi és egy helyi szakértő támogatja a külső és belső szempontok figyelembevételét. A szakértők a kódkönyvben található négy szintű pontszámon alapuló kategória struktúrájának megfelelően 1-10-ig terjedő skálán, az írásbeli értékelést számszerű értékeléssé fordítják és többlépcsős felülvizsgálati folyamatnak vetik alá az átalakulási indexet, így az régióon belül és régiók között is összehasonlítható. Az eredmény két indexet ad, úgy, mint a státuszmutató és a kormányzási index. Amíg az előbbi megmutatja, hol tart az adott ország a jogállami demokrácia és a szociális piacgazdaság felé vezető úton, addig a Kormányzási Index annak a politikai vezetésnek a minőségét méri, amellyel az átalakulási folyamatokat irányítják. A BTI átfogó adathalmazt kínál, amellyel egyszerre azonosíthatók a transzformációs stratégiák eredményei, az átalakulás trendjei és a sikerhez vezető tényezők. A politikai átalakulás 5 fő kritérium szerint megosztott 18 kérdésre megfogalmazott válasz értékeléséből adódik. A gazdasági transzformáció állapota 7 fő kritériumon és 14 mutatón

⁶² Collier, David: Understanding Process Tracing. American Political Science Association, PS: Political Science and Politics, Vol. 44, No. 4, 2011.

824.<https://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/2011%20Collier-Understanding%20Process%20Tracing%20with%20Addendum.pdf> (Letöltve: 2023.07.13.)

⁶³ BTI: Codebook for Country Assessments. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh: Germany, 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/codebooks/BTI2022_Codebook.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)

alapul. A kormányzási index 5 fő kritériumban 20 mutatót azonosít. A kormányzati teljesítményt a BTI módszertana nehézségi szinttel súlyozza, amely három minőségi és szintén három mennyiségi mutatót vesz figyelembe, annak érdekében, hogy rávilágítson egyes országok átalakulásának minőségét befolyásoló strukturális korlátokra. A módszer jelentős előnye, hogy lehetővé teszi a de jure biztosított jogok és azok de facto végrehajtása közötti különbségtételt, továbbá meghatározhatóvá válik az adott ország státusza, miszerint demokráciának vagy autokráciának minősül-e. Ehhez az Index hét minimumkövetelményt jelző küszöbértéket vesz figyelembe. A BTI módszertana kizárja azokat az országokat, amelyek régóta konszolidált demokratikus rendszernek tekinthetők, és amelyekben a gazdasági fejlettség előrehaladottként értékelhető. Kizár minden olyan országot, amely 1989-ig tagja volt a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek (Organisation for Economic Co-operation and Development; OECD), valamint az 1 milliónál kevesebb lakosú kis államokat szintén nem vizsgálja, amely szabály alól Bhután és Dzsibuti mellett a disszertáció szempontjából releváns Montenegró is kivételt képez. 2003 óta a vizsgált országok száma 116-ról 137-re nőtt. Hét regionális csoportra oszthatók: Latin-Amerika és Karib-térség, Nyugat- és Közép-Afrika, Dél- és Kelet-Afrika, Közel-Kelet és Észak-Afrika, Kelet-Közép- és Délkelet-Európa, Poszt-Szovjet-Ázsia és Óceánia, és Eurázsia.⁶⁴

Az értekezés vonatkozó fejezete az így elkészült elemzésekből az Unió által megfogalmazott ajánlások mentén a kutatási kérdéshez igazítva a fejlődési korlátokat, lemaradásokat emeli ki. Hangsúlyos szerepet játszik továbbá a nyugat-balkáni országok dokumentumelemzés keretében vizsgált főként nemzeti biztonsági stratégiája is.

A harmadik nagyobb téma második és egyben az értekezés utolsó hipotézise (H3-b) a regionális biztonsági dinamika lehetséges további alakulásának lehetőségét, annak magyarázatát célozza meg az előzőekben már vizsgált okozati lánc dinamikájának ismeretében, amely scenárióelemzéssel valósul meg. A scenárió vagy másnéven forgatókönyv-módszer a kapott eredmények birtokában az EU befolyásolt nyugat-balkáni részkomplexum jövőbeli irányait, biztonsági dinamikáját vázolja, mivel azt egy lehetséges jövőbeli helyzet leírására használják, komplex elemzést feltételezve, amely nagyszámú különböző változó kölcsönhatásával járhat.⁶⁵ A forgatókönyv-módszer alkalmazásának fő célja a jövő kibontakozás módjainak bemutatása,

⁶⁴ BTI Transformation Index Methodology; <https://bti-project.org/en/methodology#:~:text=Methodology%20The%20Bertelsmann%20Stiftung%E2%80%99s%20Transformation%20Index%20%28BTI%29%20analyzes,social%20change%20toward%20democracy%20and%20a%20market%20economy.> (Letöltve: 2023.07.13.)

⁶⁵ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) (2003). Handbook of Knowledge Society Foresight. 2017. 88. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/50/en/1/ef0350en.pdf> (Letöltve: 2022.05.21.)

először a kezdeti állapot leírásával, majd megvizsgálva azokat a kulcstényezőket, amelyek egy adott jövőbeli állapothoz vezetnek.⁶⁶ A módszertan intenzív fejlődést járt be a második világháború vége óta, alkalmazása különböző tervezési formákban és szakaszokban lehetséges. A forgatókönyvek létrehozása magában foglalja a kulcsfontosságú szegmensek kiemelését, a kontextus létrehozását és a jövőbeli feltételezések megfogalmazását.

1.5. A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

A disszertáció három nagy és két további szerkezeti egységre bontható, amelyből az első bevezető rész az értekezés operatív információit tartalmazza. Feladata elsősorban tájékoztatást adni a témáról, a témaválasztás aktualitásáról és indoklásáról, mindezt úgy, hogy abban a tudományos probléma is kirajzolódik. A fejezet a szakirodalmi áttekintést követően bemutatja a kutatási kérdéseket, a kitűzött célokat és a kutatási kérdések mentén kialakított hipotéziseket. Kitér továbbá a módszertani alapvetésekre, eszközökre és magára az értekezés felépítésének összegzésére, és az elméleti keret részletes bemutatására.

Az első nagyobb fejezet a nyugat-balkáni regionális biztonsági alkompexumról, annak sajátosságairól szól. A földrajzi, geopolitikai és definíciós lehatárolás után, feltárja a térség napjainkban érzékelhető kockázatait és kihívásait. Kiemelve a klasszikus és aszimmetrikus biztonsági kihívások közötti hangsúlyeltolódást. Bemutatva a régióban transzformációs erővel bíró külső aktorokat, nyomatékosítva az EU szerepét, levonva a következtetést, hogy aktuálisan mi jellemzi a régió biztonsági dinamikáját.

A második fejezet első része, a disszertáció szempontjából az Európai Uniót, mint a régióban jelentős biztonsági szereplőt részletesen tárgyalja. A fejezet az elméleti keret mentén haladva leírja az Európa Regionális Biztonsági Komplexumot, röviden bemutatja a komplexum központi szereplőjét, az Európai Uniót, és az uniós Közös Biztonság- és Védelempolitikát. Hangsúlyosabban kitér az EU nyugat-balkáni regionális biztonsági transzformatori tevékenységére és többdimenziós hatására a stabilizáció, az államépítés és béketeremtés, valamint a bővítéspolitika eszközeire, amely a regionális biztonsági együttműködés és dinamika elemzési alapját adja.

⁶⁶ Lásd: Godet, Michael – Roubelat, Fabrice: *Creating the future: the use and misuse of scenarios*. Long range planning, Vol. 29, No. 2, 1996. 164-171.; Kosow, Hannah – Gaßner, Robert: *Methods of future and scenario analysis: overview, assessment, and selection criteria*. Bonn: Germany, German Development Institute (DIE), Vol. 39, 2008. 133. https://www.idos-research.de/uploads/media/Studies_39.2008.pdf (Letöltve: 2023.07.11); Radeljak Kaufmann, Petra: *Scenario Method in Spatial Research and Planning*. *Hrvatski geografski glasnik*, Vol. 78, No. 1, 2016. 45-71. <https://hrcak.srce.hr/file/236297> (Letöltve:2023.07.11)

A második fejezet, második része ad képet a disszertáció szempontjából függő változóként vizsgált regionális biztonsági dinamikáról, a nyugat-balkáni biztonsági együttműködés evolúciós szintjéről. Az elméleti keret mentén vizsgálja az EU hatását a regionális biztonsági dinamika változásában a konfliktusformáció, a biztonsági rezsim és a biztonsági közösség feltételeinek megfelelően.

A harmadik nagyobb szerkezeti egység első felében a nyugat-balkáni EU integráció előtt álló hat ország – Szerbia, Montenegró, Észak-Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó – esettanulmánya található, amely katonai-biztonsági, politikai, társadalmi, gazdasági dimenzióban, az aktuális dinamika magyarázataként, annak okozati láncait feltárva vizsgál az értekezés. Az elemzés a biztonsági közösség feltörekvő szakaszának minimum szempontrendszerét használva nemzeti és regionális megfogalmazásban is kutatja a biztonsági közösség fejlődését hátráltató tényezőket.

A harmadik fejezet rövidebb második részében mindezen információt felhasználva megrajzolja a regionális biztonsági alkomplexum jövőben bekövetkező variációinak lehetséges kimeneteleit, melyekből kiemelve tárgyalja a biztonsági közösség nyugat-balkáni megvalósíthatóságának irányát.

Az utolsó szerkezeti rész a következtetéseket tárgyalja, a disszertáció eredményeit, a célok és a hipotézisek teljesülését, az új tudományos eredményeket és azok gyakorlati hasznosulását, alkalmazását.

1.6. ELMÉLETI KERET

1.6.1. REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM ELMÉLETE

Az 1990-es években bekövetkezett változások jelentős átalakulást generáltak a nemzetközi biztonsági rendszerben, amely egyúttal a nemzetközi kapcsolatok elméletére is kardinális hatást gyakorolt. A hidegháború végével a bipoláris világrend megszűnt, és egyre inkább unipolárisra vált az USA vezető szerepével, illetve azt követően multipolárisra alakult. A bipoláris rendszer felbomlása magával hozta a globális biztonsági rendszer befolyásának csökkenését, amely által a regionális rendszerek szerepe megnőtt, amelyben biztonsági dinamikájukat maguk alakíthatták. Ebben az új szemléletben szükség volt az addigiaktól eltérő nézőpont kialakítására a biztonsági gondolkodás terén is, amelynek kiemelkedő szegmensét képezte a Koppenhágai Iskola⁶⁷ és képviselői.⁶⁸

⁶⁷ Copenhagen Peace Research Institute – COPRI

⁶⁸ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 16.

A változásokra reflektálva, Barry Buzan és Ole Weaver, a Koppenhágai Iskola munkatársai dolgozták ki a Regionális Biztonsági Komplexum Elméletét. Az alapkoncepcióval kapcsolatban, ahogy azt a szakirodalmi áttekintés is megmutatta több változat látott napvilágot, viszont 2003-ban megjelent munkájuk,⁶⁹ ami igazán holisztikus megközelítésben készült el. Tanulmányukban az államközpontú biztonsági tanulmányok hiányosságait igyekeztek orvosolni, úgy, hogy nyomatékos szerepet kapott a nemzetközi rendszerben a regionális szint vizsgálata.⁷⁰

Az elmélet központi fogalma maga a regionális biztonsági komplexum, amely több definíciós változáson ment keresztül. Megelőzően említésre került, hogy 1983-ban államok csoportját jelölte, amelyek fő biztonsági aggályaik mentén olyan szorosan összekapcsolódtak, hogy nemzeti biztonságukat nem lehetett egymástól elszigetelten tekinteni.⁷¹ 1998-ban újradefiniálták a meghatározást, még hozzá úgy, hogy a tanulmány tézise olyan államok csoportját veszi egységként, amelyeknek a nemzeti biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül, elkülönülten kezelni.⁷² A biztonságot úgy határozták meg, hogy az nem korlátozódhat többé a katonai és politikai kérdésekre, és habár az elmélet kapott egy konstruktivista szemléletet továbbra is nyomatékos az egymásrautaltság, tehát a biztonsági kölcsönös függés, valamint a területiség, azaz a földrajzi közelség szerepe, azonban mindez kiegészül a regionális szereplők közötti sajátos intenzitás dinamikájával. Buzan ezt úgy fogalmazta meg, hogy a komplexumon belüli biztonsági kapcsolatok halmaza kiemelkedik az általános környezetből, erős, befelé néző jellege van, és kifelé viszonylag gyenge biztonsági szálakkal kapcsolódik szomszédaihoz.⁷³ A Regionális Biztonsági Komplexumok tehát saját belső biztonsági dinamikával rendelkeznek, amely alapvető szerkezete szerint négy fontos változó mentén vizsgálhatunk. Ennek megfelelően szükséges a földrajzi lehatárolás, amely kijelöli a komplexum területi lefedettségét és határvonalat képez a további regionális biztonsági komplexumoktól, tehát elválasztja más komplexumoktól. A RBKE feltételezi az anarchikus struktúrát, amely legalább kettő autonóm tagot jelent. Továbbá a polaritás jelenlétét, amely a regionális egységben lévő tagok közötti hatalommegoszlást mutatja meg. Végül pedig, a disszertáció szempontjából a legfontosabb, a kialakult viszonyrendszer, amelyen keresztül az elmélet bevezeti a barátság és ellenségeskedés

⁶⁹ Buzan – Weaver (2003) i. m.

⁷⁰ Uo. 158.

⁷¹ Buzan (1983) i. m. 106.

⁷² Buzan (1998) i. m. 198/201.

⁷³ Buzan, Barry: *People, States and Fear: An agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2nd ed. Colchester: UK, ECPR Press, 2007. 162.

mintáit, mint olyan spektrumot, amely egy köztes semlegesség mellett egy biztonsági kölcsönös függés két végétét képviseli.⁷⁴ A kapcsolati mintákat, hogy azok a spektrum mely pontjához állnak közelebb több tényező határozza meg, viszont a történelem, kultúra, a vallás, az ideológia, vagy a háborús örökség hatásait Buzan és Weaver is kiemelték.⁷⁵ A biztonsági dinamikát pedig ezen tényezők közös kombinációja adja.

Buzan és Weaver azt is állítja, hogy a legtöbb fenyegetés rövid távolságokon gyorsabban terjed, így a szomszédokkal folytatott biztonsági interakciók, és az általa kiváltott biztonsági függés és kölcsönhatások tartósak, akkor beszélhetünk biztonsági komplexumról.⁷⁶

AZ RBKE szerkezeti szintjei

A földrajzi közelség ellenére az elmélet kitér a komplexumokat érintő külső hatásokra, melyekre elsősorban képességeiknél fogva a globális szereplők képesek, akik egy régióra úgy gyakorolnak befolyást, hogy azok nem a régióon belül helyezkednek el. Így a Nyugat-Balkán esetében az USA, Oroszország de újabban Kína és Törökország is. A biztonság különböző, így katonai, politikai, társadalmi, gazdasági és a környezeti szektorában sem egyformán érvényesül a területi közelség analógiája, ugyanis amíg bizonyos szektorokban erősebb addig például a gazdasági szektorban kevésbé nyilvánvaló a földrajzi helyzet.⁷⁷ Mindezek ellenére a biztonsági dinamikát összekapcsolja a földrajz, meghatározza a szereplőket, hogy azok belső vagy külső aktorok, ezzel például a nyugat-balkáni térbe olyan nemzetközi szervezetek bevonását teszi lehetővé, mint az Európai Unió.

A regionális szint nem feltétlenül domináns, de mindig jelentős.⁷⁸ A globális szint korlátozott számú szereplőnek érhető el, ezáltal a regionális szint az, ahol a legtöbb biztonsági interakció megtörténik.⁷⁹ A biztonsági kölcsönhatás vizsgálatára regionális szinten az RBKE működőképes megközelítést kínál.

A helyi szint a régiót alkotó államok elemzésével kerül előtérbe, amely a dinamika vizsgálata szempontjából megkerülhetetlen, ugyanis az államok hatással vannak a belső biztonsági függőség szintjére, az államokra pedig a regionális és a globális dinamika gyakorol befolyást. Az államok típusai döntő mértékben jelzik a lehetséges dinamika formáját, ugyanis a gyenge

⁷⁴ A regionális biztonság polaritás fogalma alapján történő elemzési kísérleteket lásd: Cantori, Louis J. – Spiegel, Steven L.: *The International Politics of Regions: A Comparative Approach*. Englewood Cliffs:CO, Prentice Hall. 1970.; valamint Ayoob, Mohammed: *Regional Security in the Third World*. London: UK, Croom Helm, 1986.

⁷⁵ Buzan (2003) i. m. 48.

⁷⁶ Buzan (2003) i. m. 45.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo. 87.

⁷⁹ Uo. 43.

államok a konfliktusképződményekben, addig az erősebb államok a biztonsági rezsimék, ideális esetben a biztonsági közösségekben találnak utat maguknak.⁸⁰ A gyakorlati jelentősége ennek ott mutatkozik meg, ahol a régió transzformáción megy keresztül, amivel a dinamika is átalakulhat. A Nyugat-Balkán esetében ez különös fontossággal bír.

A globális szintet az RBKE nem a nemzetközi rendszer egészére, hanem csak a globális hatalmi státusszal rendelkező szereplőkre alkalmazza. A globális hatalmak képességeiktől és a rendszer többi szereplője közötti pozíciójuktól függően szuperhatalmakra és nagyhatalmakra oszthatók. A hidegháború után szuperhatalomként kizárólag az USA értelmezhető, kiterjedt katonai és politikai képességekkel.⁸¹ A nagyhatalmak viszont kisebb katonai erővel rendelkeznek, és nem gyakorolhatják ellenőrzésüket a világ társadalmi és politikai életének minden szektora felett, de befolyásolják a nemzetközi rendszer egy részét és a közelükben található régiókat.⁸² (Oroszország, Kína, EU, Japán) Az USA, mint globális hatalom, valamint Oroszország, Kína, Japán és az EU mellett Buzan és Weaver 1+4+11 rendszerében 11 régiót határozott meg, úgy mint Észak-Amerika, Dél-Amerika, Európa, Közel-Kelet, Közép-Afrika, Dél-Afrika, Posztszovjet térség, Dél-Ázsia, Kelet-Ázsia, mint regionális komplexumok továbbá nyugat-afrikai és Afrika szarva protokomplexumok. (Ez a felosztás az unipolaritás megszűnésével már nem releváns.)

Az EU nagyhatalomként történő megjelölése, az EU államisági fokának meghatározása iránti igényből fakad.⁸³ Eredeti formájában az RBKE nem volt kész arra, hogy teljes mértékben beépítse az EU-t, viszont az átdolgozott RBKE nyílt keretrendszerre épül.⁸⁴ Az elmélet tehát elismeri a nem állami szereplők fontosságát, miközben elismeri, hogy a világ még mindig túlnyomórészt államközpontú. A revízió részeként az RBKE egy egység ötletét is bevezette az államközpontúság elkerülése érdekében. Ezt követően az egyszerűség kedvéért az államokat továbbra is a biztonsági komplexumok fő építőköveiként emlegette, és szükség esetén pontosításokat adott más szereplők számára.⁸⁵ Az EU tehát egy *sui generis*⁸⁶ jellegű nagyhatalom, államszerű jegyekkel.⁸⁷ Globális szinten fellépve a világ számos régiójára képes befolyást gyakorolni, az RBKE pedig befogadó és átfogó jellegéből adódóan segítheti ennek a

⁸⁰ Uo. 22.

⁸¹ Buzan – Waever (2003) i. m. 34.

⁸² Uo. 35-36.

⁸³ Walker, Martin: Europe: Superstate or Superpower? *World Policy Journal*, Vol. 27, No. 4, 2000. 7-16.; Lásd továbbá: Walton, C.Dale: Europe United: The Rise of a Second Superpower and its Effect on World Order. *European Security*, Vol. 6, No. 4, 1997. 44-54.

⁸⁴ Buzan – Waever (2003) i. m. 45

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Latin kifejezés, jelentése önálló fajta, egyedi dolog.

⁸⁷ Bretherton, Charlotte – Vogler, John: *The European Union as a Global Actor*. 2nd ed. London: UK, Routledge, 2005. doi.org/10.4324/9780203022672

hatásnak a megragadását és megértését a biztonsági szférában. A bemutatott szintek és szereplők lehetőséget teremtenek arra, hogy kontextusában vizsgáljuk a regionális biztonsági komplexumokat.

Az RBKE fejlődési lehetőségei

A regionális biztonsági komplexum eredője a komplexumon belüli erőviszonyok tekintetében a hatalom megoszlása, illetve a biztonsági kölcsönös függőség megállapításában, a barátság és ellenségeskedés mintái. Amennyiben transzformatív folyamat részesei ezek a tényezők, úgy a regionális biztonsági komplexum újradefiniálására is szükség van. A változás típusa a status quo, a belső átalakulás, a külső átalakulás és átfedés lehet.⁸⁸

A status quo fenntartása esetén a regionális biztonsági komplexum szerkezete nagyjából változatlan marad, bizonyos változások lehetővé tétele mellett, amelyeket akár külső szereplők is előidézhetnek, de hatásukat nem tartják elég erősnek ahhoz, hogy átalakítsák egy adott biztonsági komplexum lényegi struktúráját. A belső átalakulás bekövetkezhet úgy, hogy a regionális biztonsági komplexum anarchikus szerkezete, polaritása vagy társadalmi felépítése változik, viszont külső határa érintetlen marad. Ez alkalmazható, akkor, amikor egy nagyobb biztonsági komplexum struktúráján belüli részkomplexumban mennek végbe változások. Az alkomplexumok (részkomplexum, szubkomplexum), sajátos biztonsági dinamikájú alrendszerek, amelyek szorosan kapcsolódnak az RBK-t meghatározó kölcsönös függési mintázatokhoz is.⁸⁹ A Nyugat-Balkán az RBKE szerint az európai biztonsági komplexum egy részkomplexuma, habár Jugoszlávia felbomlása után esélye volt a Balkánnak önálló regionális biztonsági komplexummá alakulni, de Európához fűződő kapcsolata dominánsan megmutatkozott.

A külső átalakítás egy komplexum külső határának kiszélesedéséhez vagy szűkítéséhez kapcsolódik. Buzan elméleti meghatározásakor erre vonatkozó példa nem állt rendelkezésére.⁹⁰ Az átfedés egy másik nem tipikus átalakítás. Ez akkor fordul elő, amikor egy külső hatalom vagy több hatalom alárendeli egy komplexum belföldi biztonsági dinamikáját egy nagyobb dinamikának,⁹¹ és az átfedés feloldása után a korábbi biztonsági környezettől eltérő új környezet jön létre.

⁸⁸ Buzan (2007) i. m. 175.

⁸⁹ Buzan – Waever (2003) i. m. 51.

⁹⁰ Buzan (2007) i. m. 180.

⁹¹ Uo.181. (165)

Az RBKE tipológiája

Annak mentén, hogy a szuverenitás mértéke gyenge vagy erős államok csoportjára utal modern, premodern és posztmodern egységekről beszélhetünk. A modernnek a veszfáliai típusú államok, amelyek erős kormányzati hatalommal és szuverenitással rendelkeznek. A premodern államok általában gyengék, amelyek a működőképes állami struktúra kiépítésének még elején járnak. Posztmodernnek tekintjük az EU tagállamokat, amelyek egyrészt demokratikusak, gazdaságilag és kulturálisan nyitott gondolkodás jellemzi őket.⁹²

Polaritás alapján az RBK-k két fő típusát különböztetjük meg, úgy, mint a standard és a központosított. A szabvány vagy általános RBK-ban a polaritást regionális hatalmak határozzák meg, nincs önálló vezető regionális szereplő, így egyértelmű különbséget lehet tenni a belső biztonsági dinamika és a globális szereplők lefolyása között. A központosított RBK-k globális szereplőket tartalmaznak, a biztonsági dinamika szorosan a központhoz kapcsolódik, a nemzetközi rendszeren belül is a globális szinthez tartozik. A központ lehet szuperhatalom, nagyhatalom vagy nagyhatalmi státuszú intézmény, így tehát az EU is.⁹³

Pólusai mentén lehet a regionális biztonsági komplexum egypólusú és több központból álló. Tehát olyan nagyhatalmi RBK-k, amelyek több (legalább kettő) nagyhatalommal rendelkeznek, úgy, mint a Kelet-Ázsiai Komplexum, Japán és Kína központokkal vagy szuperkomplexumok, ahol egy vagy több nagyhatalom jelentkezik a mag részben és a régiók között olyan erős interakció van, amely egy nagy egységet képez.⁹⁴

Szót kell még ejtenünk a teljes kép érdekében a komplexumok hiányának jelenségéről, amikor okkal, például külső befolyás miatt saját biztonsági dinamika nem tudott kialakulni, vagy akár ok nélkül nem alakult ki biztonsági komplexum, de a strukturálatlan államok nem képesek arra, hogy akarataikat regionális szinten érvényesíteni tudják.⁹⁵

A Nyugat-Balkán a tipológia szerint egy regionális biztonsági alkomplexum, amely egy központosított RBK-ban (EU központtal) helyezkedik el. Az RBKE szerint az EU az EU/Európa RBK központja, ami az EU-nál tágabb fogalom, mert az EU-tagországokon kívül nem tag szereplőket is tartalmaz, például a nyugat-balkáni államokat.⁹⁶ A regionális biztonsági komplexum elmélete így kiváló keretet biztosít az Európai Unióba még nem integrálódott nyugat-balkáni országok biztonsági egymásrataltságának, az erős nemzeti, regionális és rendszerszintű kölcsönhatások komplex tényezőinek megértésében.

⁹² Buzan – Waever (2003) i. m. 20-22.

⁹³ Uo. 54-61.

⁹⁴ Uo. 60.

⁹⁵ Uo. 61.

⁹⁶ Uo. 343-376.

Pólustól függetlenül a barátság és ellenségeskedés mintái alapján további három típust különböztetünk meg. Név szerint a következő sorrendben: konfliktusképződmény vagy konfliktusformáció, biztonsági rezsím és biztonsági közösség.⁹⁷

Ez a tipológia alkalmas a regionális biztonsági komplexumok és a kapcsolódó egységekben bekövetkezett transzformatív folyamatok elemzésére. A tipizálás a komplexumokat a kölcsönös biztonsági függőség spektrumába helyezi és keretet kínál a biztonsági dinamika lekövetésére.

1.6.2. REGIONÁLIS BIZTONSÁGI DINAMIKA

A regionális biztonsági komplexum lényegi szerkezetében nagyon sok változó van, amelyek különböző esetekben vizsgálhatók és ezeknek a változóknak a transzformációja befolyásolja a regionális biztonsági dinamikát.

Ez elsősorban a regionális szereplők biztonsági egymásrautaltságából fakadó, biztonsági kérdésekre reagáló irányultság és gyakorlati mechanizmusok eredménye, amely eltér a globális szinttől. Meghatározó alapeleme a történelmi örökség, a vallás és kulturális minták, az identitás kérdése, a politikai döntéshozatal és a biztonságiasítási⁹⁸ folyamatok. A biztonsági dinamika attól függően, hogy milyen viszonyok az uralkodók a térségben, változhat a konfliktusos, a rivalizáló vagy együttműködő formációk között, ennek megfelelően konfliktusformáció, biztonsági rezsím vagy biztonsági közösségeként létezhet.⁹⁹

Konfliktusképződmény

A regionális konfliktusképződmények a konfliktusok és háborúk által uralt regionális komplexumokat képviselik, amelyek magukban foglalhatják a komplexum egységei közötti barátság egyedi előfordulását is.¹⁰⁰ Esetükben a kapcsolati mintát a félelem és az erőszak alkalmazásának elvárása alakítja.¹⁰¹ A kölcsönös biztonsági függőség mintáit a régiós viszonyoknak ebben a szakaszában a biztonsági dilemma, az egzisztenciális kérdések biztonságiasítása és a fegyveres konfliktusok jelenléte uralja. Jugoszlávia felbomlását követően 1990 és 2001 közötti időszakban a nyugat-balkáni régiót a konfliktusok kialakulása jellemezte. Ebben az időszakban a külső erők beavatkozása meglehetősen intenzív volt, különösen a NATO

⁹⁷ Buzan – Waever – de Wilde (1998) i. m. 201.; Buzan – Wæver (2003) i. m. 489-491.

⁹⁸ Biztonságiasítás: A koncepció azt mutatja be, hogyan válik valamilyen ügy az államra nézve létfenyegetéssé, ezáltal a beszédaktus során biztonsági kérdéssé, amelynek okán az állam, vagy annak képviselői rendkívüli intézkedésekhez folyamodnak. Lásd: Gazdag – Remek (2018) i. m. 24-26.

⁹⁹ Uo. 468.

¹⁰⁰ Buzan – Waever (2003) i. m. 489.

¹⁰¹ Buzan (2003) i. m. 489.

hatása volt hangsúlyos.¹⁰² Az Európai Unió a délszláv konfliktus kezelésével kapcsolatban nem képviselt egységes álláspontot, továbbá a Közös Kül- és Biztonságpolitikai kidolgozása a kezdeti fázisában volt. A 2000-ben tartott Zágrábi Csúcs¹⁰³ a nyugat-balkáni bővítés lehetőségével, majd a 2003-as Thesszaloniki Csúcson történő megerősítésével, viszont új alapokra helyezte az EU és a Nyugat-Balkán dinamikáját.

Biztonsági rezsím

A biztonsági rezsimek olyan régiókként írhatók le, amelyek tagjai együttműködnek egymással a biztonsággal kapcsolatos kérdésekben, hogy elkerüljék a háborút és a konfrontációt azáltal, hogy megpróbálják elnémitani a biztonsági dilemmát saját tetteik és mások cselekedeteivel kapcsolatos feltételezéseik alapján.¹⁰⁴ A biztonsági rezsím típusába olyan kapcsolati minták tartoznak bele, ahol még jelen van a háborútól való félelem és az erőszak alkalmazásának lehetősége, viszont léteznek olyan elfogadott magatartási szabályok és normák, amelyeket a rezsímet alkotó szereplők igyekeznek betartani.¹⁰⁵ A biztonsági dilemma, a biztonságiasítás továbbra is a rendszer része, azonban a viták megoldása és a fegyveres konfliktusok elkerülése érdekében az együttműködés a jellemző. A Nyugat-Balkánon habár a konfliktusok erőszakkal történő kezelése megszűnt, a gyökéri problémák jelenléte tartós. Az újabb fegyveres konfliktus lehetősége tehát adott. Az EU a kétoldalú párbeszéd során egyrészt facilitátor szerepet tölt be, másrészt irányítja a régió reformfolyamatait és keretet teremt a regionális együttműködés fejlődéséhez. Ezt elsősorban a Stabilizációs és Társulási Folyamaton keresztül teszi. 2001 óta a regionális szereplők, vitás kapcsolataikat főként tárgyalás útján próbálják pozitív irányba mozdítani, viszont továbbra is kihívást jelent a politikai párbeszéd és a regionális biztonsági együttműködés megerősítése, miközben a régiót már nem csak a hagyományos, hanem az újabb típusú biztonsági kihívások is fenyegetik.

Biztonsági közösség

A biztonsági közösség egy barátságra épülő regionális komplexum, amelyben a tagok közötti kapcsolatok olyan mértékben együttműködőek és barátságosak, hogy a komplexum egyetlen

¹⁰² Uo. 383.

¹⁰³ Részletekért lásd: Lőrinczné Bencze Edit: A Nyugat-Balkán transznacionális biztonságpolitikai kihívásai. *Nemzet és Biztonság*, 2022/3. 43-55. DOI:10.32576/nb.2022.3.3. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/6341/5456> (Letöltve: 2024.04.17.)

¹⁰⁴ Uo. 491.

¹⁰⁵ Uo. 491.

egysége sem fél vagy készül a háborúra.¹⁰⁶ A biztonsági közösség a biztonsági egymásrautaltság mintáit hordozza. A vitás kérdéseiket a regionális szereplők békés úton, olyan formában oldják meg, hogy az erőszak alkalmazásának lehetősége kizárt.¹⁰⁷ Gyakorlatilag egy olyan közösség jön létre, ahol alapvető norma a konfliktuskerülés.¹⁰⁸

A regionális biztonsági komplexumon belül lehetséges a biztonsági közösség, mint formáció fejlesztése, amely fejlődés által maga után vonja az állami magatartás lényegi változását. Ez a folyamat állandó fejlődésben van.¹⁰⁹ A biztonságiasítási folyamat ebben a szakaszban is megmutatkozik, de mint a kollektív intézkedések meghozatali folyamatának része, ami az egész régió érdekeit szolgálja, a régió közös katonai és nem katonai fenyegetések elleni védekezés tervezéseként.¹¹⁰

A szakirodalmi áttekintés során már esett szó Karl Deutsch¹¹¹ munkásságáról, aki a biztonsági közösség feltételeként határozta meg a közös érdekek és konfliktusok megoldásának békés környezetét. Tipizálásként lefektette a pluralista és az összeolvadt biztonsági közösség alapjait, mely szerint a pluralista, ahol az államok őrzik szuverenitásukat viszont törekszenek a magas szintű kapcsolatok és együttműködések elmélyítésére, az összeolvadt pedig, ahol az államok lemondanak szuverenitásukról, és közös intézmények fejlesztése által javítanak kapcsolataikon.¹¹²

A nemzetközi szervezetek tekintetében a NATO pluralista, az EU pedig az összevont típust képviseli, amely fokozatosan építi szupranacionális jellegét.¹¹³

Buzan és Weaver áll a legközelebb Karl Deutsch biztonsági közösség meghatározásához, de nem részletezik a létezéséhez szükséges egymásrautaltság mértékét, ezért sok teret hagynak a kutatóknak a konkrét esetek elemzésében.¹¹⁴ Később Adler és Barnett¹¹⁵ az evolúciós fázisait is kidolgozta, a feltörekvő, a növekvő szakasz és az érett szakasz megjelöléssel. A feltörekvő biztonsági közösséget a gazdasági és politikai haladás közös vágya hajtja, ahol jelentős a külső erő irányító szerepe. A növekvő szakaszban hangsúlyosabb a baráti kapcsolatok fejlődése és a

¹⁰⁶ Uo. 491.

¹⁰⁷ Buzan (2003) i. m. 491.

¹⁰⁸ Al-Khalifa, Talal Mohammed: *The Gulf and Southeast Asia: Regional Security Complex and Regional Security Community*. Doctoral dissertation. Exeter: UK, University of Exeter, 2012. 63-64.

¹⁰⁹ Uo. 121 -124.

¹¹⁰ Buzan (2003) i. m. 56-57.; Lásd továbbá: Gill, Thomas – Schou, Ole: *The Nordic-Baltic Security Dynamics after the Ukraine Crisis*. Master Thesis. Roskilde: Denmark, Roskilde University, 2015. 17.

¹¹¹ Deutsch (1957) i. m.

¹¹² Simić, Dragan R.: *Nauka o bezbednosti: savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd: Srbija, Službeni list SRJ: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2002. 47.

¹¹³ Eidus (2012) i. m. 86.

¹¹⁴ Buzan (2003) i. m. 57, 491. Lásd továbbá: Agius, Christine: *Social Constructivism*. In: Collins, Alan (ed.): *Contemporary Security Studies*. Oxford: UK, Oxford University Press, 2013. 96.

¹¹⁵ Adler – Barnett (1998) i. m. 31.

biztonsági integráció, regionális szereplők bevonásával. Az érett szakasz pedig ahol már a közös biztonsági identitás kialakul, ahol megerősödik a biztonsági közösség. Mindez lehet laza vagy szilárd biztonsági közösség, amelyben a laza a multilaterális kereteket, a szilárd pedig a kollektív biztonság, a védelmi integráció, a belső biztonságpolitika összehangolását képviseli. Emilian Kavalski mindezek mellett életre hívta az elitszintű biztonsági közösség fogalmát, amely értékelhető a biztonsági közösségépítés kezdeti szakaszának és mindössze három kritériumtól kell függjön. Gyakorlatilag Kavalski azt állította, hogy a biztonsági közösség megszülető, másnéven feltörekvő fázisa egy fejlett rendi mintára utal. Az elitszintű vagy embrionális biztonsági közösség három tényezőt foglal magában, úgy, mint a külső szereplők beavatkozási iránya, miszerint kezdeményezik és fenntartják azt a folyamatot, amely azon felfogásuk eredménye, hogy egy adott területen/régióban békét kell teremteni. Továbbá szükséges az elit, kik az állami döntéshozatalt képviselik, akiket az előzőekben feltételként megfogalmazott külső szereplők politikai magatartásuk megváltoztatására készíthetnek, valamint a nemzetközi szocializáció, amely a célállami elitet a nemzetközi kapcsolatokba történő integrációra kényszerítik, különféle programok és dinamikák komplex folyamata által. Kavalski azt állítja, hogy ezek a sajátosságok a Balkánon 1999 óta, a koszovói válság hatására jelen vannak és az európai biztonsági kormányzásban is vízváltást, ugyanis az EU és a NATO ezt követően a folyamatok központi szereplőjévé vált. Ez a megközelítés nemcsak általánosításokat tesz lehetővé a balkáni külső szereplők szerepére vonatkozóan, hanem az EU és a NATO térségbeli szerepvállalásának problematikáját is megrajzolja, illetve megalapozott vitát nyújt a biztonsági-közösségi-gyakorlatok térségbeli előmozdításában betöltött szerepükről.¹¹⁶ A disszertációban az alábbi táblázat rendszerét alkalmazom a tipizálás során.

¹¹⁶ Kavalski (2008) i. m. 61-200.

<i>Biztonsági kölcsönös függőség mintái</i>	<i>Konfliktus-képződmény</i>	<i>Biztonsági Rezsím</i>	<i>Biztonsági Közösség Feltörekvő Szakasz</i>	<i>Elitszintű, embrionális biztonsági közösség</i>
<i>Egzisztenciális kérdések biztonságiasítása</i>	x	x		
<i>Biztonsági dilemma</i>	x	x		
<i>Katonai erők magas szintű karbantartása</i>	x	x		
<i>Háborútól való félelem – az erő alkalmazásának lehetősége</i>	x	x		
<i>Fegyveres konfliktusok</i>	x			
<i>Megállapodás a vitakezelésről</i>		x		
<i>Viták kérdések szabályozása</i>		x		
<i>Háború elkerülésének szándéka</i>		x		
<i>Elfogadott szabályok betartásának vélelme</i>		x		
<i>Tárgyalás a vitarendezésben</i>		x	x	
<i>Viták megoldását harmadik fél felügyeli</i>		x	x	
<i>Lemondás az erőszak alkalmazásáról</i>			x	
<i>Egzisztenciális kérdések biztonságtalanítása</i>			x	
<i>Gazdasági és politikai haladás vágya</i>			x	
<i>Regionális együttműködés kialakítása</i>			x	
<i>Külső szereplő, aki kezdeményezi és fenntartja a béketeremtő folyamatot</i>				x
<i>Politikai elit, akinek magatartás mintája megváltoztatható</i>				x
<i>Nemzetközi szocializáció (Politikai elitre vonatkozóan)</i>				x

1. ábra: A biztonság kölcsönös függőség mintái¹¹⁷ (saját szerk.)

¹¹⁷ Forrás: Adler – Barnett (1998) i. m.; 1-462. Buzan – Weaver (2003) i. m.; 3-483. Kavalski (2008) i. m. 1-200.

2. A NYUGAT-BALKÁNI REGIONÁLIS BIZTONSÁGI ALKOMPLEXUM

2.1. A NYUGAT-BALKÁN FÖLDRAJZI MEGHATÁROZÁSA

„A Balkán földrajzi lehatárolása sosem volt pontos. Mintha sosem kaphatnánk végleges választ arra a kérdésre: „Hol kezdődik a Balkán?”¹¹⁸ (Slavoj Žižek)

A Balkán, vagy Balkán-félsziget, Európa délkeleti részét takarja, amely régió összetételét illetően nincs egyetértés. Egy olyan geotér, amely Európát Ázsiával és Kis-Ázsiával köt össze. Területe megközelítőleg 520 ezer km², népessége több, mint 50.000.000 fő, különböző etnikai és vallási háttérrel.¹¹⁹ A tudományos igényű munkák többsége a volt jugoszláv utódállamokat, beleértve Horvátországot és Szlovéniát, továbbá Albániát, valamint Romániát jelöli, és bizonyos leírások ide sorolják részes szinten Görögországot és Törökországot is. A Balkán meghatározása többnyire a földrajzi, kulturális és politikai háromszögben történik. A Balkán, illetve a balkanizáció pejoratív felhangú kifejezés, amely leginkább az etnikai feszültségek okozta politikai kimenetek generáltak, így a 21. századra elterjedt a Délkelet-Európa – földrajzi értelemben a részes államok körét bővebben meghatározható – definíció is.¹²⁰

2. ábra: A Balkán Félsziget¹²¹

¹¹⁸ Žižek, Slavoj: *The Fragile Absolute*. London and New York: Verso. 2001. 3.

¹¹⁹ Sretenović, Miloljub: Geopolitički položaj Balkana. *Vojno delo*, Vol. 62, No. 1, 2010. 55.

¹²⁰ Allock, John B. – Crampton, Richard J. – Danforth, Loring: Balkans. Britannica, last updated: 10th of July, 2023. <https://www.britannica.com/place/Balkans> (Letöltve, 2023.07.13)

¹²¹ Western Association of Map Libraries: The Balkan Peninsula; a kép forrása: <https://waml.org/waml-information-bulletin/46-3/index-to-ic-g-schedule/23-balkan-peninsula/> (Letöltve: 2023.07.13) Balkan Peninsula

A Balkánt északi irányban nyugatról keletre haladva, Olaszország, Magyarország, Moldova és Ukrajna, délen Görögország, Törökország és/vagy az Égei-tenger, nyugaton az Adriai-tenger, a Jón-tenger, míg keleten a Fekete-tenger határolja. A Balkán nevét a terület kelet-nyugati irányú fekvéssel rendelkező hegyvonulatáról a Balkán-hegységről kapta.

A régió legjellemzőbb társadalmi és politikai sajátossága az etnikai sokszínűsége, amely heterogén volta mellett, domborzati viszonyaihoz hasonlóan széttöredezett. A térség karakterének további fontos meghatározója a népességén túl a mérete, ugyanis területe elég nagy ahhoz, hogy a külső nagyhatalmi érdeklődés folyamatos középpontjában álljon. A balkáni régió mindig is birodalmi fedésben létezett, hol belső, hol külső, hol belsővé váló külső birodalmi kereteket jelentettek ezek.¹²² A 20. századra, az első világháború után a térség új államai törékeny életképességet mutattak, a második világháború után pedig a kommunizmus stabilizáló erőként hatott, viszont a Szovjetunió dominanciája árán.

A Balkán kizárólag földrajzi lehatárolása tehát nehézségbe ütközik, mivel a térséget alkotó államok még mai napig is változásban vannak, csak úgy, mint a területen működő erők, ettől eltekintve a régió kihívásai konzisztenciát mutatnak.¹²³

2.2. A NYUGAT-BALKÁNI GEOPOLITIKAI MEGHATÁROZÁSA

Geopolitikailag – amely egyszerre ötvözi a földrajz és politika viszonyát – a régió olyan terület, amely sajátos politikai, gazdasági, biztonsági jellemzőkkel rendelkezik. Európában belüli elhelyezkedése ellenére, elsősorban tartós instabilitása miatt eltér környezetétől. Földrajzi fekvése okán pedig jelentős geopolitikai pozícióval bír, amelyet különböző civilizációs kultúrák, vallások, politikai és ideológiai irányzatok alakítanak. Gyakori háborús konfliktusai miatt egyedi biztonsági dinamikával rendelkező terület, amelyre a globális, kontinentális, regionális, nemzeti és lokális tényezők hatnak. A térségen belül tapasztalható állandó érdekellenállás, valamint a külső erők érdekei miatt (jelentős nagyhatalmi befolyás) a Balkán nem nevezhető stabil geopolitikai térnek, ezáltal működőképes regionális integráció sem tudott kialakulni.¹²⁴ Valódi identitásuk folyamatos külső fedése nem tette lehetővé önálló közös

Physical Map (2017) a kép forrása: <https://deadideas.net/2017/04/30/balance-of-power-i-never-again-a-great-war/balkan-peninsula-physical-map/> (Letöltve: 2023.07.13.)

¹²² Hajdú Zoltán: A Balkán az európai térben. In: Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országáiban*. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. 17-42.

¹²³ Allcock, John B. – Danforth, Loring – Crampton, Richard J. (eds.): *Balkans*. In: *Encyclopedia Britannica*. 2023. <https://www.britannica.com/place/Balkans> (Letöltve: 2023.08.30.)

¹²⁴ Sretenović (2010) i. m. 53-75.

érdekek kibontakozását. Így a regionális identitás sokkal inkább a közös problémákra épült, amíg közös érdekek által összekapcsolt régióként nem létezett.¹²⁵

A nagyhatalmak, az ott élő népek feszültségei, valamint a hidegháború végével megjelent újabb biztonsági tényezők mellett, a Nyugat-Balkán a stratégiaileg fontos Rimland területen helyezkedik el, ami nem más, mint az eurázsiai geopolitikában az a partmenti öv, amely elválasztja a Földközi-tengert a kontinentális eurázsiai magtól a Heartlandtól.¹²⁶ A két terület ellenőrzésének fontossága Oroszország szempontjából megkerülhetetlen törekvés, tehát ez is meghatározza a nagyhatalmak magatartását, amely által az adott területi tér széttöredezésének, balkanizálódásának folyamatát fokozza. Az államok a nemzet eszméjére épülnek viszont mindig jelen voltak és vannak a területi igények, valamint a nemzeti kisebbségek asszimilációjára való törekvések.¹²⁷

3. ábra: Mackinder's Heartland Theory and Spykman's Rimland Theory¹²⁸

Geopolitikailag tehát meglehetősen dinamikus térség, amelynek instabilitását a megosztottság, az ellentétek, vallási, etnikai, politikai intolerancia és kizárólagosság, területi igények,

¹²⁵ Todorova, Marija: *Imaginary Balkan*. Biblioteka XX vek., 2006. 298.

¹²⁶ Lásd: Mackinder, Halford John: *The Geographical Pivot of History*. *The Geographical Journal*, Vol XXIII. No. 4. London 1904. – Republished: Cosimo Classics, 2020. „Who rules East Europe commands the Heartland; who rules the Heartland commands the World-Island; who rules the World-Island controls the world.” /” Kelet-Európa ura parancsol a Szívnek, s a Szív urából válik a Világ-sziget ura. Aki pedig a Világ-szigetnek is ura, az egész Világnak ura az.” Lásd továbbá: Spykman, Nicholas John: *The Geography of Peace*. Harcourt, Brace and Company. New York: USA, 1944. „Who controls the Rimland rules Eurasia, who rules Eurasia controls the destinies of the world.” /” Aki irányítja a Peremvidéket, az uralja Euráziát, aki irányítja Euráziát, az irányítja a világ sorsát.”

¹²⁷ Unsal, Zeynep Ece – Simonovski Ivica: *The Balkans-part of Rimland! Through the viewfinder of risk threats and challenges in continuing Cold War*. *Dialogues Security*, 2017. DOI: 10.47054/SD171-20093u [http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/sd/SD%2008.sp%20\(2017\)/SD%2008.sp.08%20Unsal.%20Z.%20E.%20&%20Ivica%20Simonovski%20-%20The%20Balkans-part%20of%20Rimland!%20Through%20the.pdf](http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/sd/SD%2008.sp%20(2017)/SD%2008.sp.08%20Unsal.%20Z.%20E.%20&%20Ivica%20Simonovski%20-%20The%20Balkans-part%20of%20Rimland!%20Through%20the.pdf) (Letöltve: 2023.07.13.)

¹²⁸ Kép forrása: Unsal – Simonovski (2017) i. m.

határproblémák, külső befolyás, gazdasági polarizáció és mindezekkel együtt az érdekszférák kialakulása okozza.¹²⁹ Mindezek mellett küzd az európai integrációtól való elszigeteltségtől, úgy, hogy közben földrajzi közelsége és az egész európai biztonság szempontjából szükségszerűen kell, hogy a nyugati integrációs folyamatokban sikerrel vegyenek részt.

2.3. A NYUGAT-BALKÁN DEFINÍCIÓS MEGHATÁROZÁSA

Napjaink Balkán értelmezését tovább bonyolítja a Nyugat-Balkán kifejezés elterjedése is, amely az európai politikai-diplomáciai gyakorlat 20. századi terméke, földrajzilag a balkáni geotérnek a része, mindössze 264ezer km². A Nyugat-Balkán kifejezés egy geopolitikai terminus, amely a nyugati orientációjú balkáni országokat foglalja magában, jelenleg ezek Szerbia, Montenegró, Észak-Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó.¹³⁰

4. ábra: A Nyugat-Balkán országai¹³¹ (saját szerk.)

Az 1990-es évektől jelölték így a Balkán-félsziget azon részeit, amely az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén és az Európai Uniótól kívül maradtak, így a Jugoszlávia összeomlása

¹²⁹ Részletesen lásd: Ördögh Tibor: A Balkán geopolitikai szerepe. In: Géczi János – András Ferenc (szerk.): *Térátlépések*. PE-MFTK Antropológia és Etika Tanszék kiadványai (2064-8111). Veszprém. 2015. 265-280. http://real.mtak.hu/91043/1/OrdoghTibor_ABalkangeopolitikaiszerepe_InGecziJanosAndrasFerencszerk_Teratlepesek_PE-MFTKAntropologiaesEtikaTanszekkiadvanyai2064-8111_Veszprem_2015_pp265-280..pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

¹³⁰ Jugoszlávia 1990-es évek elején történő felbomlása, valamint a fegyveres konfliktusok, hat új nemzetállamra osztották a régiót, amely magában hordozta a további széttöredezés lehetőségét. Montenegró 2006-ban, népszavazás útján vált ki a Szerbia és Montenegró Államszövetségből, Koszovó pedig 2008-ban egyoldalúan kiáltotta ki függetlenségét.

¹³¹ Bihari Rita: A Nyugat-Balkán, mint biztonságot támogató régió. *Hadtudomány*, MHTT, Budapest, 33. évf. 1.sz. 2023. 21-39. DOI: 10.17047/HADTUD.2023.33.1.21 <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/issue/view/964/650> (Letöltve: 2023.07.13.)

során létrejött államokat és a nemzetközi elszigeteltségből kikerülő Albániát.¹³² A kifejezés szinte kizorította a közbeszédből a Délkelet-Európa jelzöt, amelyet akképpen is értékelhetünk, hogy az európai bürokrata gondolkodás olyan terméke született meg, amelynek nevéből hiányzik a kontinensre történő utalás, és ezzel könnyen meghatározhatóvá vált a „mi” és „ők” kategória, mind földrajzilag, mind kulturálisan és politikailag. A névválasztás tehát determinált egy olyan folyamatot, amelyben a terminológiai csatát az Európai Unió és tagállamai nyerték a kontinens nem integrált részével szemben. Régióra utaló elnevezése, habár akadémiai viták tárgya, és az helytelenül definiált, tekintettel a külső szereplők kényszerére, használata azonban teljes mértékben meghonosodott.¹³³ Sajátos biztonsági, politikai, társadalmi és gazdasági jellemzőkkel rendelkező területi egységgé vált.

A Nyugat-Balkánt formálisan 2003-ban határoztak meg a Thesszaloniki Nyilatkozatban,¹³⁴ ettől eltekintve viszont bizonyosan tetten érhető az EU korábbi dokumentumaiban is, illetve 19. századi nyomtatott források is utalnak a régióra, mint Nyugat-Balkánra. A nemzetközi kapcsolatok, a regionális biztonsági tanulmányok egyértelműen regionális biztonsági alkomplexumként jelölik a térséget. Tagjaira alapvetően jellemző a nem integráltság, ez azonban nem az egyetlen mutatója az államok biztonsággal kapcsolatos kölcsönös függésének. 2013-ban Horvátország uniós tagországgá vált, ennek ellenére a részkomplexumban ugyanúgy helyet kap és speciális helyzetével a régiós biztonsági dinamikát megváltoztatta. A Nyugat-Balkán definíció tehát egyszerre földrajzi és politikai kifejezés, olyan szubeurópai területet jelöl, amelyet az EU oda irányuló külpolitikája határoz meg.¹³⁵ Az EU ezzel a régió biztonságának és transzformációs folyamatainak szükségességét igyekezett kifejezni, mivel közelsége által az egész európai biztonság szempontjából fontos, emiatt az EU európai perspektívát kínált a régió államai számára.

¹³² Janus Bugajski: *The Western Balkans*; 2019. DOI: 10.1093/OBO/9780199743292-0094 <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0094.xml> (Letöltve: 2023.07.13.)

¹³³ Sretenović (2010) i. m. 56.

¹³⁴ EU-Western Balkans Summit Declaration, 10229/03 (Presse 163), Thessaloniki, 21 June 2003. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)

¹³⁵ Milardović, Anđelko: *Zapadni Balkan: pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije*. Osijek-Zagreb-Split: Pan liber., 2000. 19-40.

2.4. A NYUGAT-BALKÁN, MINT REGIONÁLIS BIZTONSÁGI ALKOMPLEXUM MEGHATÁROZÁSA

A Regionális Biztonsági Komplexumot és ugyanúgy az alkomplexumot is az összefonódó, illetve egymástól eltartó kapcsolatok mintái határozzák meg. Ezek a minták a Balkánon már évszázadok óta jelen vannak, kibontakoztatni azokat azonban saját viszonyaik következtében vagy a nagyhatalmi minta fedése alatt és igényeinek megfelelően nem tudták a régió országai. A kölcsönös kapcsolatok így háttérbe szorultak, olyannyira, hogy a szomszédos viszonyokban rejlő előnyöket szinte soha nem sikerült kiaknázniuk, sokkal inkább nagyhatalmak oldalán keresték az egymással szemben meghatározható stratégiai előnyt.¹³⁶ Napjaink biztonsági dinamikáját a régió biztonsági helyzete tovább tarkítja, a dominánssá és konstanssá váló kihívások sorozatával, így a szervezett bűnözés¹³⁷ régiós térnyerésével, a kiterjedt a korrupcióval, a radikalizálódás kérdésével, a migráció jelenségével és a szünni nem akaró etnikai ellentétek fenntartásával.

Buzan és Waever 2003-ban publikált *Régiók és hatalmak* című művében a Balkánt, mint alkomplexumot ugyanazzal a tematikával határozták meg, mint az önálló regionális biztonsági komplexumot, tehát az alkomplexum részét biztosító államok biztonsági helyzete szoros összefüggést mutat, viszont az alkomplexum egyben részkomplexum is, azaz egy olyan nagyobb komplexum része, amelynek kontextusán kívül nem értelmezhető és nem érthető.¹³⁸ A Balkán esetében az értelmezési keretet az európai regionális biztonsági komplexum jelenti. A balkáni szubkomplexum esetében ugyanúgy, mint egy teljes értékű RBK vonatkozásában meghatározható a belső dinamikát jelentő struktúra, így a határvonalak, az archaikus berendezkedés, a polaritás és az ellenségeskedés/barátság váltakozásának mintázata. A határ kérdésének megválaszolása nem egyszerű feladat, már csak azért sem mert nincs teljes mértékű egyetértés abban, hogy mi is a Balkán.¹³⁹ Továbbá lehatárolása után az adott részes állam, a balkáni kifejezés negatív konnotációja révén más alternatívát is kereshet önazonosságának kifejezéséhez.¹⁴⁰

¹³⁶ Obradović, Žarko V.: *Balkanski narodi i velike sile uoci prvog svetskog rata: U prvi svetski rat i balkanski cvor*. Belgrade: Serbia, Institute for Contemporary History, 2014. 289-318.

¹³⁷ További részletekért lásd: Lőrinczné Bencze Edit: A Nyugat-Balkán transznacionális biztonságpolitikai kihívásai. *Nemzet és Biztonság*, 2022/3. 43-55. DOI:10.32576/nb.2022.3.3. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/6341/5456> (Letöltve: 2024.04.17.)

¹³⁸ Buzan – Waever (2003) i. m. 378.

¹³⁹ Todorova, Marija: *Imagining the Balkans*. Oxford:UK, Oxford University Press, 1997. 161.

¹⁴⁰ Koneska, Cvete: Regional Identity: The Missing Element in Western Balkans Security Cooperation. *Western Balkan Security Observer*, Vol. 7, No. 8, 2007. 82-89.

Az 1990-es évek lehetőséget adott a Balkán számára, hogy külön Regionális Biztonsági Komplexum legyen, ezt viszont nem a balkáni belső dinamika döntötte el, hanem külső hatalmak. Az 1991-1992-ben viszonylag különálló komplexum képét mutatta, abban a tekintetben, hogy az 1991-ben kezdődő délszláv háborúkkal a régió belüli interakciók intenzívebbek voltak, eltérő formát képviseltek biztonsági dinamikájukban, mint Európa többi része. Instabilitása miatt volt kísérlet arra, hogy Európától külön területként fogalmazzák meg, esetleges európai beavatkozást mellőzve, a terület azonban nem vált külön regionális konfliktusformációvá, az erőszakos cselekmények főként a ma ismert Nyugat-Balkán területén koncentráálódtak.¹⁴¹ Az 1990-es évek eseményeinek gyökerei problémáját vissza lehet vezetni addig, hogy a régió heterogenitásának felismerése elmaradt és a különbségekből fakadó ellentétek nem a balkáni sajátosságok figyelembevételével vagy egyáltalán nem voltak kezelve. Mindez magyarázható azzal, hogy megosztottsága nem volt igazán szembevetendő a nagyhatalmi rivalizálás alatt, valamint 1961-től kinyilatkoztatott semleges politikája ellenére is a régió országainak biztonsággal kapcsolatos aggályait kívülről határozták meg, ami valódi biztonsági dinamikájukat nem engedte láttatni. A hidegháború végével ez a fedés lekopott és lehetőséget kínált arra, hogy a balkáni államokat egy önálló régióba tömörítsék.¹⁴² Ennek végrehajtásához azonban már eltérő biztonsági mintákat alakítottak ki a régió országai. A balkáni államok biztonsági fejlődése az alábbi négy meghatározott útvonal mentén hasadt szét:

1. Görögország 1952 óta NATO tag, 1981-ben pedig az Európai Unió vette fel soraiba, így szilárdan integrálódott az európai biztonsági architektúrába;
2. Bulgária, Románia és Szlovénia, mint Kelet-Közép Európához tartozó országok, így az európai RBK részei, melyek biztonsági dinamikáját az európai integráció folyamata strukturálta;
3. Törökország kivételével a többi állam szintén az európai RBK-n belül, de alkompexumi minőségben értelmezendő;
4. Törökország pedig a környező regionális biztonsági komplexumok közötti szigetelő állam szerepét tölti be¹⁴³

A régió fejlődését az említett irányok mellett további tényezők befolyásolták, úgy mint:

- a reformok gyorsasága, intenzitása, minősége
- eltérő gazdasági és politikai kiindulópontok

¹⁴¹ Gledhill, John – King, Charles: *Institutions, Violence, and Captive States in the Balkan History*. In: Meurs, Wim Van – Pippidi-Mungiu, Alina (eds.): *Ottomans into Europeans: State and Institution Building in South-East Europe*. London: UK, Hurst Publishers, 2010. 245-275.

¹⁴² Lampe, John R.: *Balkans into Southeastern Europe*. Basingstoke: UK, Palgrave, 2006. 266-267.

¹⁴³ Buzan – Weaver (2003) i. m. 367

- a délszláv háborúk
- következetlenség, illetve a külső szereplők közötti viszony megközelítésének gyenge koordinációja¹⁴⁴

Ezek a folyamatok időben elhúzódnak és állandó mozgásban tartották a régió országait, így eredményezve azt a hatást, hogy a részkomplexum határai az 1990-es években végig elmosódtak voltak.

A posztjugoszláv államok biztonsági helyzete az 1990-es évek eleje óta a sűrű konfliktusok hálózatával átszótt formáció képét mutatja, amelyet a stabilizációs politikák határoznak meg, biztonságiasítva főként a kisebbségek és a határok kérdéskörét. 1991 és 1995 között az országok dinamikáját az ellenségeskedés vezérelte, majd az 1995-ben megkötött Daytoni Békeszerződés¹⁴⁵ (Dayton Peace Agreement; DPA) életbe lépésével minimálisan eltolódott a barátság pólusa felé. A balkáni konfliktusformáció biztonsági rezsimmé alakítását azonban az 1998-1999-es események meghiúsították. Az 1990-es évek végén a stabilizációs törekvéseket az EU integrációs politikája erősítette és ez európai RBK-hoz kapcsolódva, egyfajta embrionális biztonsági közösséghez igazodás váltotta a korábbi állapotot. A régió fejlesztése az EU és a NATO bővítési terveinek részévé vált. Jelenleg a régió középtávú helyzete érvényesül, tehát a regionális szubkomplexum, amely az európai regionális biztonsági komplexum felé halad.

A Stabilizációs és Társulási Folyamat 1999-es megindítása, valamint a 2003-as Thesszalonikiben tartott EU csúcson felajánlott tagsági perspektíva által, óhatatlanul összekapcsolódott a régió biztonsági dinamikája az EU-val. Albánia az egyetlen ebben a formációban, amely nem posztjugoszláv állam, de biztonsági helyzete gyakorlatilag ugyanazon mintákat hordozza, mint az utódállamok. (politikai instabilitás, gyenge gazdasági teljesítmény, kisebbségi jogállási viták). Egy regionális biztonsági komplexumban a kölcsönös biztonsági függőség intenzívebb a régióon belül, mint határain kívül, amely ugyanúgy érvényesül egy szubkomplexum esetében is, tehát a biztonsági interakció befelé irányul, azonban egy nagyobb komplexum részét képezi, amelyen kívül nem érthető és értelmezhető.¹⁴⁶ A Nyugat-Balkán, mint balkáni szubkomplexum tehát annyiban létezik, amennyiben eltér az általános európai mintától.

¹⁴⁴ Papadimitriou, Dimitris: *The EU's strategy in the post-communist Balkans*. Southeast European and Black Sea Studies, Volume 1, Issue 3, 2001. 72.

¹⁴⁵ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. Initialed in Dayton on 21 November 1995 and signed in Paris on 14 December 1995. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf> (Letöltve: 2023.07.13.)

¹⁴⁶ Buzan – Weaver (2003) i. m. 41.

Összegezve, a régió nagyon intenzív biztonsági dinamikával rendelkezik, a jellemzően gyenge intézmények és az általános fejletlenség nagyon sebezhetővé teszi a hagyományos, valamint az új típusú biztonsági kihívásokkal szemben. A nyugat-balkáni országok mind politikai, mind gazdasági transzformáción mennek keresztül, összhangban az EU alapvető elvárásaival, azonban annak ellenére, hogy az EU a megszokott regionális biztonsági dinamikát igyekszik elfojtani, a nyugat-balkáni régió nem hordozza az európai regionális biztonsági komplexumra jellemző jegyek összességét. Kérdés tehát, hogy az Európai Unió milyen módon képes a nyugat-balkáni biztonsági közösség kialakítására, illetve a magatartás változás befolyásolására?

2.5. A REGIONÁLIS BIZTONSÁGI ALKOMPLEXUM KIHÍVÁSAI

A Nyugat-Balkán biztonsági dinamikájában az ellenségeskedés mintái, hogy akadályt teremtsenek a regionális együttműködésben, ahhoz kellően intenzívek kell legyenek továbbá konkrét megoldatlan kérdéseket kell hordozzanak.¹⁴⁷

Kulcsfontosságú tehát a régió intenzív biztonsági dinamikájában szerepet játszó folyamatok feltárása. A régió biztonsági kérdései teremtik meg ugyanis a külső beavatkozások irányait, illetve azt, hogy ezt hogyan teszik, valamint, hogy mi történik azután amennyiben a külső erők visszavonulnak. A régió országai alapvetően is külső nyomásra igyekeznek viszonyaikat rendezni, amelyből az értekezés esetében az Európai Unió térségre gyakorolt befolyásának iránya és annak lefolyása a hangsúlyos. Tud-e és ha igen, hogyan érdemi változásokat ösztönözni a térségben az EU? A régió konfliktusos jellege, valamint az ebben rejlő potenciál könnyen megállapítható amennyiben a nyitott területi kérdéseket, az etnikai feszültségeket, a politikai legitimitás megkérdőjelezhetőségét, a gazdasági lemaradást vagy a közszolgáltatások funkcionális hiányait vesszük figyelembe.¹⁴⁸ A régió biztonsági identitását sajátos problémái alakítják, az országok stratégiai dokumentumai biztonsági kérdéseiket azonban hasonlóan jelölik a többi európai országhoz vagy nemzetközi szervezethez.¹⁴⁹

A biztonsági kérdések, így tehát a terrorizmus és a radikalizmushoz, a szervezett bűnözés és azonosított formáihoz, a gazdasági és társadalmi instabilitáshoz kapcsolódnak, továbbá ide sorolható a régió egészét átható korrupció is. A politikai és gazdasági konszolidáció folyamatának felgyorsításához szükséges alapelvekben nincs meg a konszenzus. Mindezek

¹⁴⁷ Đukić – Obradović (2020) i. m. 51. Lásd továbbá: Lipovac, Milan: *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu zapadni Balkan*. Doktorska Disertacija. Belgrade: Serbia, Faculty of Security, 2016.

¹⁴⁸ Buzan – Weaver (2003) i. m. 384-386.

¹⁴⁹ EU: A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy. Brussels: Belgium, 2003. 3-5. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/ess/essen.pdf (letöltve: 2023.07.12.)

túlmenően mivel a délszláv konfliktus lezárása óta viszonylagosan rövid idő telt el, amíg ma is fiatalnak mondható államok intézményei diszfunkcionálisak, amely által a korrupció és a szervezett bűnözés potenciális célpontjai is, amely jelenség gyakorlatilag az egész nyugat-balkáni régióra jellemző. Ezáltal a már ismert hagyományos biztonsági kihívások lehetősége mellett, erőteljesen jelen vannak az aszimmetrikus biztonsági fenyegetések is.¹⁵⁰

2.5.1. KLASSZIKUS BIZTONSÁGI KÉRDÉSEK

A klasszikus biztonsági kérdésekhez soroljuk a nemzetépítési folyamat hiányosságaiból fakadó állami jogi státusz kérdéseit, valamint a befejezetlen területi felosztásból eredő ellentétek mentén kiújulásra hajlamot mutató fegyveres konfliktusok lehetőségét, ugyanis a régió országainak szinte kivétel nélkül területi követeléseit, határvitáit vannak egymással szemben, így teljes mértékben nem zárható ki a destabilizáció. Eszkalációja esetén számos térséget érinthet egyaránt, a külföldi tényezők beavatkozásával pedig egy lehetséges proxy háború terepévé válhat a régió. A térség legnagyobb hagyományosnak tekinthető biztonsági kérdései Bosznia-Hercegovina, Koszovó, valamint Észak-Macedónia vonatkozásában észlelhetők. Bosznia-Hercegovina és Koszovó esetében a nemzetépítés területén a protektorátus, a vitatott államiság és a jelenlegi státusz fenntarthatósága okoz bizonytalanságot. A két balkáni ország alapvető tényező a biztonsági dinamikában, mivel esetükben a megoldás keresése közben gondot kell fordítani a másik országra vonatkozó megoldás közötti kapcsolat megteremtésére, ez pedig fenntart egy állandó megválaszolatlan kérdést a régió jövőjével kapcsolatban. Észak-Macedóniában az etnikai választóvonal problémája az, ami teret hagy a külső beavatkozásnak, habár ez nem Észak-Macedónia kizárólagossága. A balkáni biztonsági identitás egy konfliktusokkal terhelt örökölt identitás, habár a poszt jugoszláv országok bizonyos szálakon erősen kötődnek egymáshoz, a társadalom belső szintjein a megosztottság a jellemző.¹⁵¹ Gyakorlatilag az utódállamok multietnikus voltak miatt ma is határokon átívelő konfliktusok forrásait hordozzák. Ez felfedezhető az etnikai színezetű politikai diskurzusokban, amivel továbbra is fenntartható a társadalom megosztottsága, a feszültség és bizalmatlanság.¹⁵² Az országon belüli és országok közötti etnikai kérdések, habár számos formában jelentkeznek a régióban, mégis ugyanazon egyenlet mentén alakulnak ki. A régió országai közötti javuló vagy esetlegesen romló tendencia kihatással van az etnikumközi kapcsolatokra.

¹⁵⁰ Részletesen lásd: Hány Szabolcs: Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 137-139. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

¹⁵¹ Részletesen lásd: Bihari Rita: Társadalom és Identitás a Nyugat-Balkánon. *Felderítő Szemle* (KNBSZ), XIX. évf. 1. sz. 2020. 97-117. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-1.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)

¹⁵² Dobrowieczki – Orosz (2019) i. m. 277.

Szerbia és a szerbek alapvetően az összes balkáni etnikai konfliktusban érintettek. Jugoszlávia felbomlása és az azt követő háborúk megváltoztatták Szerbia etnikai konfigurációját és ez magával hozta az ország bizonyos mértékű frusztráltságát. Szerbiában kis számban vannak albánok és bosnyákok, és alacsony létszámuk ellenére a két legfontosabb kisebbséget képviselik. Albánok főként a Preševo-völgyben, a bosnyákok a Szandzsák régióban koncentrálódnak. A Preševo-völgyben a szerbiai albánok többségének konfliktusos mivolta szoros összefüggésben áll Koszovó függetlenségének kérdésével.¹⁵³ A Preševo-völgyi konfliktus területi vita is, amely lényegében a völgy Koszovóhoz való csatlakozási igényeiről szól. Másik jelentős kisebbsége Szerbiának a bosnyák, akik a szandzsáki területen tömörülnek. A konfliktus kezdetben a területi ellenőrzésért folyt. Miután a Nyugat többedjére utasította el a szandzsáki bosnyákok területi követeléseit, elfordultak a politikai és kulturális autonómia követelésének irányába.¹⁵⁴ Az ellentét a 2000-es éveket követően is megmaradt a két nemzet között.

Montenegrónak, Jugoszlávia felbomlását követően sikerült elkerülnie a nagyszabású etnikai és fegyveres konfliktusokat, viszont a délszláv háborúk során kialakult migráció, a menekültek letelepedése, az identitás kérdése megváltoztatták Montenegró etnikai és demográfiai szerkezetét.¹⁵⁵ Ma a szerbek hivatalosan kisebbségnek számítanak és szétszórtan élnek az ország területén. Az ellentét 1996-ban kezdődött és 2006-ban tetőzött Montenegró függetlenségének megszavazása idején.¹⁵⁶ Az alkotmány, az állami szimbólumok, az egyház helyzete, valamint a kormány és az ellenzék viszonya újabb és újabb okot szolgáltat a jövőbeli konfliktusokhoz.¹⁵⁷ A többség-kisebbség viszonyának kérdése Montenegróban fokozatosan mutatott javulást, mivel a montenegrói vezetés igyekezett belső koalíciót építeni a nagyobb autonómia és függetlenség érdekében.¹⁵⁸

¹⁵³ Zenderowski, Radosław – Wiśniewski, Rafał: The Ethnic Conflict in the Preševo Valley: The Role of the Orthodox Religion in the Conflict. *Codrul Cosminului*, Vol. 20, No. 1, 2014. 244.

¹⁵⁴ Ron, James: Boundaries and violence: Repertoires of state action along the Bosnia/Yugoslavia divide. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 5, 2000. 613.

¹⁵⁵ Šistek, František – Dimitrovová, Bohdana: *National minorities in Montenegro after the break of Yugoslavia, in Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*, (Florian Bieber (ed.)), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden: Germany, 2003. 159.

¹⁵⁶ A népszavazást a választópolgárok 55,5%-a hagyta jóvá, alig túllépve az 55%-os küszöböt. In: Traynor, Ian: Montenegro vote finally seals death of Yugoslavia. *The Guardian*, 22 May 2006; <http://www.theguardian.com/world/2006/may/22/balkans> (Letöltve: 2021.05.10.)

¹⁵⁷ Morrison, Kenneth: *Change, Continuity and Consolidation: Assessing Five Years of Montenegro's Independence*. LSEE Papers on South Eastern Europe (2), 2011. 2.

¹⁵⁸ Bieber, Florian: *The instrumentalisation of Minorities in the Montenegrin Dispute over Independence*. The European Centre for Minority Issues, 2002. 3. Lásd továbbá: Džankić, Jelena: Understanding Montenegrin Citizenship. *Citizenship Studies*, Vol. 16, No. 3-4, 2012. 343.

Észak-Macedónia 1991-ben lett független, függetlenségét ugyanakkor komoly belső és külső kihívások követték.¹⁵⁹ A fő etnikumközi feszültségek a macedónok és az albánok között jelentkeznek. 2001-ben fegyveres konfliktusban csúcsosodott ki az ellentét az albán lázadók és a kormányerők tagjai között, amelynek a 2001 augusztusában létrehozott Ohridi Megállapodás¹⁶⁰ vetett véget. A fegyveres konfliktus lezárása mellett számos jogalkotási és politikai intézkedést is tartalmazott az egyenlőség és kisebbségvédelem biztosítása érdekében. Az albánok viszont elutasították, hogy etnikai kisebbségnek tekintsék őket a macedón nemzetállamban és jóval a nemzetközi normákat meghaladó kollektív kisebbségi jogokat követelnek,¹⁶¹ ezáltal a macedónok párhuzamot vonnak a jogok követelése és az ország területi integritása között. Albániában a kommunizmus bukása után a demokratizálódási folyamatokban az etnikai ellentétek még inkább felerősödtek.¹⁶² A legnagyobb etnikai kisebbség Albániában a görög. Az egymással szemben támasztott területi követeléseiből fakadó ellentét 1995-ben kulminálódott, viszont az 1997-es zavargásokat követő kormányváltás után a kapcsolat normalizálódni kezdett.¹⁶³ Fennmaradó vita tárgya a kisebbségi zónákon kívül eső görög nemzetiségű települések elismerése.¹⁶⁴ Albániában szintén problémás a macedón etnikai kisebbség kérdése, akik az ország északkeleti részében Prespa területén koncentrálnak.¹⁶⁵ Számukra a politikai, oktatási és kulturális jogaikhoz fűződő kérdések jelentik az ellentét sarkalatos pontjait.¹⁶⁶ Albániában, a Nyugat-Balkán többi részéhez képest az etnikumok közötti kapcsolatok általában jók.¹⁶⁷ A kisebbségek létszáma körüli bizonytalanság enged teret a kétértelműségekre és a

¹⁵⁹ Glenny, Misha: *The Fall of Yugoslavia*. 3rd edition, London: UK, Penguin Books, 1996. 255. – Albánia elismerte, de jóindulata függött a macedóniai albán kisebbség helyzetétől. Szerbia az államot igen, de a macedón ortodox egyházat nem, Bulgária az államot igen, de a macedón nemzetet nem ismerte el, Görögország pedig ellenezte Macedónia alkotmányos elnevezését.

¹⁶⁰ Ohrid Framework Agreement 2001.: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> (Letöltve: 2022.08.21.)

¹⁶¹ Aziri, Etem: Inter-ethnic Relations in the Republic of Macedonia before and after the Ohrid Framework Agreement. *Balkans. Foreign Affairs, Politics and Socio-Cultures*. Epoka University, 2011. 131-156.

¹⁶² Albánia jelenleg nemzetközi kisebbségként ismeri el a görögöket, a macedónokat, a montenegróiakat és a szerbeket, valamint nyelvi, illetve kulturális kisebbségként értékeli a vlachokat/románokat és a romákat.

¹⁶³ Barjarba, Kosta: Migration and Ethnicity in Albania: Synergies and Interdependencies. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XI, Issue 1, Summer/Fall 2004. 235.

¹⁶⁴ Pettifier, James: *The Greek Minority in Albania in the Aftermath of Communism*. Conflict Studies Research Centre, July 2001. 7.

¹⁶⁵ Minority Rights Group International, World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Albania: Macedonians, 2008; <http://www.refworld.org/docid/49749d65b.html> (Letöltve: 2021.04.15.)

¹⁶⁶ A vlachok/románok és a romák csak nyelvi/kulturális státusszal bírnak. Számukra a nemzeti kisebbségként történő elismerés a cél, míg az egyiptomiakat és bosnyákokat kérésük ellenére sem nemzeti sem nyelvi/kulturális kisebbségként, mint sajátos identitással rendelkező, különálló csoportot nem ismerik el. (Lásd: World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Albania, 2007; Third opinion on Albania ACFC/OP/III (2011)009, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 23 November 2011. 10.)

¹⁶⁷ Country Information and Guidance, Albania: Minority ethnic groups. Home Office United Kingdom, 14 November 2014. 15.

belőlük fakadó konfliktusokra, és ez az ami terhes az ország határon átnyúló kapcsolatai számára is.

Bosznia-Hercegovina soknemzetiségű és sokvallású föderatív köztársaság. 1995-ben a Daytoni Megállapodás habár az országot sújtó erőszaknak véget vetett, lényegében igazolta az etnikai tisztogatás által kivívott határokat és hosszú távon nem hozott az országba valódi stabilitást és fejlődést.¹⁶⁸ Három államalkotó etnikum, két különálló entitás, egy különálló etnikailag sokszínű kerület, nemzetközi megbízott, egy roppant bonyolult államapparátus, kölcsönös bizalmatlanság, a másokkal szembeni erős előítélet jellemzi azóta is az országot. A konfliktus alapvetően területi, illetve etnikai jellegű.¹⁶⁹ A háború utáni társadalom újjáépítésének előfeltétele a kölcsönös bizalom kialakítása, a jelenlegi politikai berendezkedés azt hozta magával, hogy a lakosság többsége nem vehet részt érdemben politikai vagy polgári tevékenységben a különböző kormányzati szintek vagy a politikai és kormányzati szereplők közvetítő struktúrája nélkül. Ma már az a tapasztalat, hogy Bosznia lakossága elfáradt mind az erőszakos cselekményekben, mind a regnáló politikai elit visszaéléseiben, amely elégedetlenség többször tüntetések formájában jelentkezik.¹⁷⁰

Koszovóban az etnikumok közötti konfliktusok kizárólag a területekért folynak. A szerbek és az albánok, történelmi és etnikai demográfiai adatokra hivatkozva próbálják igazolni az etnikailag vegyes területhez joguk kizárólagosságát.¹⁷¹ 2008-ban Koszovó kikiáltotta függetlenségét és jelenleg hét etnikai csoportot ismer el hivatalosan. A szerb kisebbség koszovói létszáma továbbra is vitatott és folyamatosan feszültségek forrása, amely a négy északi szerb többségű településen fokozottan jelentkezik. A területcsere és az ország felosztása nem lehet megoldás, az ugyanis precedenst teremthet regionálisan a boszniai szerbek és az észak-macedóniai albánok számára. 2013-tól a jóváhagyott platform Belgrád és Pristina párbeszéde számára, az úgynevezett Brüsszeli Megállapodás¹⁷² a kapcsolatok normalizálását szabályozó elvi megállapodás, elsődlegesen technikai és gazdasági kérdésekben lehet sikeres, a kényesnek minősített témákban egyelőre nem sikerült kompromisszumra jutniuk.¹⁷³

¹⁶⁸ Demjaha, Agon – Peci, Lulzim: *Interethnic Relations in the Western Balkans: Implications for Kosovo*. Policy Paper No.6/14. Kosovar Institute for Policy Research and Development, 2014. 12-13.

¹⁶⁹ Kivimäki, Timo – Kramer, Marina – Pasch, Paul: *The Dynamics of Conflict in the Multi-ethnic State of Bosnia and Herzegovina*. Country Conflict-Analysis Study, Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), 2012. 15-16.

¹⁷⁰ Demjaha – Peci (2014) i. m. 16.

¹⁷¹ Hivzi, Islami: Demographic Reality of Kosovo. In: Janjić, Dušan –Maliqi, Shkelzen (eds.) *Conflict or Dialogue: Serbian-Albanian Relations and Integration of the Balkans, Subotica*. Open University, European Civic Centre for Conflict Resolution, 1994. 30.

¹⁷² Brussels Agreement: <https://www.srbija.gov.rs/specijal/en/120394> (Letöltve: 2022.08.21.)

¹⁷³ Ördög Tibor: *Szerbia és Koszovó Viszonya (2010 – 2020)*. Külügyi Műhely Alapítvány, Budapest, 2020./2. 242. http://kulugyimuhelyalapitvany.hu/wp-content/uploads/2020/11/12_KulugyiMuhely_OrdoghTibor_doi.pdf (Letöltve: 2021.05.23.)

2.5.2.A NEM HAGYOMÁNYOS BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK

A nyugat-balkáni indikátorok

A régió biztonsági kihívásait nagymértékben meghatározzák az aszimmetrikus kihívások,¹⁷⁴ amelyek a régió esetében transznacionális¹⁷⁵ jellegű öltönek. Az államok belső és külső biztonsága között már elmosódtak a határok. Napjaink biztonsággal kapcsolatos kérdései pedig a korábbi keretek között nem vizsgálhatók, hiszen az új típusú kihívások leginkább társadalmi meghatározottságúak. Természetesen ezek a biztonsági problémák már a hidegháború alatt is jelen voltak, csak a 21. századra váltak intenzívvé.¹⁷⁶

A Nyugat-Balkánon geostratégiaiailag fontos helyzeténél fogva különböző kereskedelmi folyamatok zajlanak. A határellenőrzés kérdése, annak hiányosságai miatt pedig nem csak a legrövidebb útvonal a Nyugat-Balkánon keresztül Európát elérni, hanem kevésbé kockázatos megoldás is más alternatívákhoz képest. A határon átnyúló bűnözéshez a gyenge intézmények, gyenge gazdaságok, az átláthatóság hiánya kiváló alapot teremt. A rendőrség, a határ- és vámisztviselők, de az igazságszolgáltatási rendszer sem független a politikai beavatkozástól. Az etnikai sokszínűség konfliktusos mivolta mellett, pedig eszköz a határokon átnyúló illegális tevékenységek lebonyolításában.¹⁷⁷

A régió sebezhetőségének további, de talán legmeghatározóbb alappillére az 1990-es évek konfliktusainak öröksége. A délszláv háborúk összeforrtak a szervezett bűnözéssel, mivel a csempészet akkoriban sokak számára jelentette a megélhetést. A háború következményeként számos fegyver került magánkézbe a régióban. Az 1990-es években a fegyverek

¹⁷⁴ „Az aszimmetrikus fenyegetések, amelyek olyan állami és nem állami akciókat, erőket és eszközöket jelentenek, amelyek nem a hadsereggel kívánnak összeütközni, hanem megtévesztő stratégiával és taktikával, valamint harci eszközökkel akarják csökkenteni a megtámadott ország erejét, és ez által a kitűzött célokat elérni.” – Háber Péter: Az aszimmetrikus hadviselés és az ehhez kapcsolódó elméletek megjelenése a hazai szakirodalomban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 4. évf. 2.sz., 2016. 7.

¹⁷⁵ Az ENSZ 1995-ben tett meghatározásában a transznacionális bűnözés olyan bűncselekmény, amelynek kezdete, elkövetése (folyamata) és annak hatása legyen az közvetett vagy közvetlen, több országot is érintenek. A 2000-es években a transznacionális szervezett bűnözésről szóló ENSZ egyezmény négy feltételt állapít meg annak tekintetében mely bűncselekmény számít határokon átnyúló tevékenységnek: ha több államban követik el, ha egy államban követik el, de tervezése, irányítása, ellenőrzése teljesen vagy részben egy másik államban történik, ha egy államban követik el, de a szervezett bűnözői csoport több államban folytat bűncselekményt, ha egy államban követik el, de jelentős hatást gyakorol egy másik állam állapotára. Tehát a bűncselekmény átlépi a nemzetközi határokat, amelyek több állam érdekeit érintik. – United Nations, Committee On Crime Prevention And Control, Report On The Eleventh Session (No. E/1990/31). New York: USA, United Nations. 2002. 4. https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_11/E-2002-30_E-CN15-2002-14/E-2002-30_E-CN15-2002-14_E.pdf (Letöltve: 2021.05.11.)

¹⁷⁶ Rada Péter: *Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói.* Grotius, 2007. 1-2. <http://www.grotius.hu/doc/pub/KZQSCF/rada%20p%C3%A9ter%20%C3%A1talakul%C3%B3%20biztons%C3%A1gi%20kih%C3%ADv%C3%A1sok.pdf> (Letöltve: 2021.05.22.)

¹⁷⁷ Kemp, Walter: Global Initiative against Transnational Organized Crime Crooked Kaleidoscope Organized Crime in the Balkans. 2017. https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf (Letöltve: 2021.05.12.)

megszerzéséhez részben kábítószer-csempészet nyeresége árán jutottak hozzá. A szervezett bűnözés tehát a szankciókkal küzdő rendszerek túlélési stratégiája volt, ezzel együtt kimondható, hogy amennyiben ez a tevékenység fenntartja az uralkodó rendszert, tehát profitálnak az instabilitásból, akkor nincs ösztönzés a békére törekvésben, viszont a politikai és gazdasági fejlődés ezáltal nem prosperál.¹⁷⁸

Ebben a környezetben az ún. nem hagyományos biztonsági kihívások gyökeret vertek, és kitartóan jelen vannak. A Nyugat-Balkánon négy nagyobb csoportot érdemes vizsgálni – amelyek többnyire a hiányosan végrehajtott transzformáció eredményei – úgy mint, a szervezett bűnözés, a radikalizmus, illetve a hatásként és hatótényezőként is jelenlévő korrupció,¹⁷⁹ valamint a migráció.

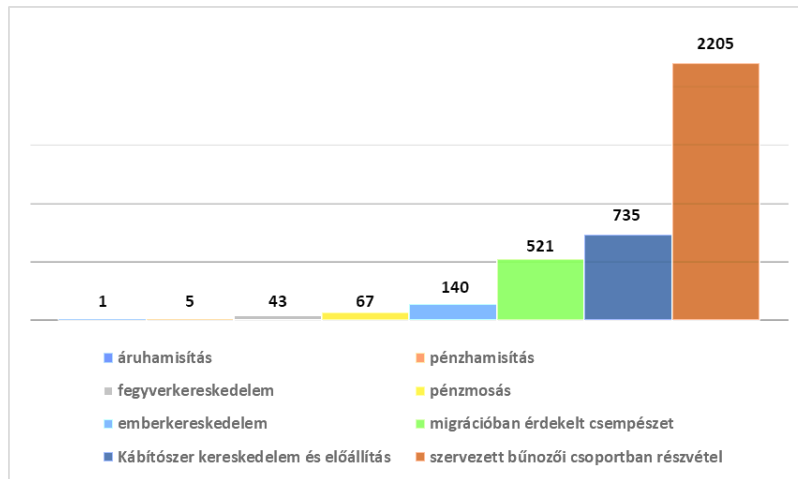
2.5.2.1. Szervezett bűnözés

A 2000-es éveket követően bizonyosan állítható, hogy a nyugat-balkáni szervezett bűnözés három fontosabb működési területre összpontosít, amelyek a kábítószer, a fegyver- és az embercsempészet. A tevékenységek során a balkáni bűnözői csoportok egyszerre működnek együtt a nyugat-európai szervezetekkel és etnikai konfliktusaik ellenére a szerb, a bosnyák, a horvát és az albán csempészekkel is, főként a csempészet áru forrása és a célország közötti logisztikában. Ma már gazdasági irányú hangsúlyeltolódás tapasztalható az elkövetési területeken, ahol a kisebb kockázat, de nagyobb profit elve dominál.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Kemp (2017) i. m. 11-12.

¹⁷⁹ Részletesebben lásd: Bihari Rita: Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon. *Hadtudomány* (MHTT), 2022. évi elektronikus lapszám 202-2026. <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2022.32.E.202> <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/9165/7436> (Letöltve: 2023.08.22.)

¹⁸⁰ Gáspár – Istvanovszki – Nyeste – Pató – Szendrei – Szűcs: *A nemzetközi és honos szervezett bűnözés története, XX. századi fejlődése és várható tendenciái*, KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15. „A jó kormányzást megalapozó közszolgálati fejlesztés.” 2020. 135.

5. ábra: A nyugat-balkáni szervezett bűnözés számai 2012 - 2018 között¹⁸¹ (saját szerk.)

A szervezett bűnözéssel foglalkozó csoportok struktúrája, működési módja és a csoport magatartási szabályai olyan módon lettek kialakítva, hogy elfedik a kapcsolati szálakat.¹⁸²

A részvétel indikátorai leginkább társadalmi, kapcsolati vagy életesemények által generált, esetleg a kettő kombinációjából eredő okozat.¹⁸³ A délkelet-európai régióban a nem túl kedvező gazdasági mutatók által is veszélyeztetett humánbiztonság egészséges szintjének akadályoztatása miatt ez nem is feltétlenül meglepő. Természetesen a közintézmények és a független igazságszolgáltatás integritásának biztosításába történő befektetések támogatják a jogállamiság érvényesülését, azonban a reformok korlátozottan tudják kifejteni hatásukat, a rendszerszintű problémák, így a korrupció miatt.

Kábítószer-kereskedelem

A Nyugat-Balkánon a kábítószer előállítása és kereskedelme az érvényes jogi szabályzók által tiltott bűncselekménynek számít. Kannabisz, heroin, kokain, valamint szintetikus drogok a regionális szintű kereskedelemben érintett szerek. Elsősorban az Afganisztánból származó ópiumok uralják a nyugat-balkáni útvonalat, hogy Nyugat-Európába, elsősorban fő célállomásként Olaszországba juthassanak.¹⁸⁴ Habár a heroincsempészet csökkenő tendenciát

¹⁸¹ Adatok forrása: UNODC elaboration of national criminal justice data 2018. In: UNODC: Measuring Organized Crime in the Western Balkans. Vienna: Austria, 2020. 22. <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)

¹⁸² Az alapvetően alacsony elítélt szám, nem jelenti azt, hogy a szervezett bűnözés ne lenne aktív a régióban, mivel az ítélőhatal csak az igazságszolgáltatás végét jelentő folyamat, amelyet megelőz a hatósági beavatkozás, de számos esetben a bűncselekmények nem jutnak a hatóságok tudomására, és amennyiben mégis, nem egyértelműen derül fény a szervezett bűnözéssel kapcsolatos összefüggésre.

¹⁸³ Albanese, Jay. S.: Transnational Organized Crime. In: Natarajan, Maruthappa (ed.): *International Crime and Justice*. Cambridge: UK, Cambridge University Press, 2010. 231-238.

¹⁸⁴ UNODC (2020) i. m. 45.

mutat 2016 óta.¹⁸⁵ A Nyugat-Balkán nem csak tranzitútvonallal, mivel a kannabisz gyógnövényt elsősorban a régió belül, Albániában termesztik és onnan terjesztik. A szintetikus kábítószeres pedigi eseti jelleggel, hullámokban a turisták Balkánra jövetelével, a nagyobb zenei fesztiválok, koncertek rendezvények idején terjed, a helyi laborokban ecstasy-t, amfetaminokat és metamfetaminokat állítanak elő. A heroin Afganisztánból, a kokain Kolumbiából és Ecuadorból a tengeren keresztül, a kannabisz, mint már említett Albánia déli részéről érkezik, ahol a kisebb szállítmányokat a régió valamely országában adják el.¹⁸⁶ A nyereséget általában befektetik, főként legális vállalkozásokba, az építőiparban vagy export/import területen, amelyek nem regionális, hanem sokkal inkább nyugat-európai érdekeltségűek.

Emberkereskedelem és embercsempészs

Az emberkereskedelem nyugat-balkáni megnyilvánulása főként a nők és lányok szexuális célú kereskedelme, gyermekek, illetve ez utóbbi kategóriában a csecsemőkereskedelmet érinti.¹⁸⁷ A régió nem csak eredője, hanem az utóbbi időben célja is az ilyen típusú kereskedelemnek. Az áldozatok száma főként albán és szerb oldalról növekszik, az állampolgárságuk szerinti határokon belül növekvő kereskedelmi számokat pedig Bosznia-Hercegovinában észlelték.¹⁸⁸

A Nyugat-Balkánon tisztázni kell azt a jelenséget is, hogy egyre nagyobb az önkéntesen belépő nők aránya a szexuális célú kereskedelmi piacra, kényszerítés vagy erőszak nélkül, amelynek háttérében a magas munkanélküliségi ráta, az országok rossz gazdasági helyzete áll. Elterjedtsége ellenére a legsikeresebb területnek könyvelhetjük el az emberkereskedelem elleni fellépést. A nyugat-balkáni államok ratifikálták a vonatkozó Palermói Egyezményt¹⁸⁹ és a hozzá tartozó Jegyzőkönyvet, amely az emberkereskedelemmel kapcsolatban kiemelten a nők és gyermekek kereskedelmi büntetőjogi szankcióit tartalmazza, mégis a lassú igazságszolgáltatásnak és a kiszabott büntetéseknek az aránya nem retenti el a cselekményben résztvevőket. 2012 és 2018 között a nagyarányú migráció miatt az embercsempészet egy külön típusa, a migráncsempészet adta a régiós szervezett bűnözés legmagasabb számait.¹⁹⁰ A

¹⁸⁵ UNODC responses to the annual report questionnaire, 2016. In: UNODC (2020) i. m.

¹⁸⁶ Reuter, Peter: Drug Markets and Organized Crime. In: Paoli, Letizia (ed.): *The Oxford Handbook of Organized Crime*. New York: USA, Oxford University Press, 2014. 359-381.

¹⁸⁷ Gáspár Miklós (2020) i. m. 138-139.

¹⁸⁸ Az UNODC emberkereskedelemmel foglalkozó adatbázisa alapján 2017-ben 88 boszniai áldozat közül 78-at Bosznia-Hercegovinában, tehát országhatáron belül találtak meg.

¹⁸⁹ OHCHR: Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ProtocolonTrafficking.pdf> (Letöltve: 2022.08.20)

¹⁹⁰ Klerks, Peter: *The Network Paradigm Applied to Criminal Organisations: Theoretical nitpicking or a relevant doctrine for investigators?* Recent developments in the Netherlands. Connections Vol. 24, No. 3, 2001. 53-65.

Nyugat-Balkánon keresztül érkező menekültek profilja is széles skálán mozog, politikai, gazdasági, vallási, biztonsági vonatkozású a származási ország elhagyásának indoka.¹⁹¹

Illegális fegyverkereskedelem

1990-es évek eseményeit követően számos, főként illegális kézfegyver halmozódott fel a régióban. A fegyverekkel való kereskedelem lokalizációját tekintve lehet belső kereskedelem, nemzetközi határokon átnyúló, a Nyugat-Balkánon pedig regionális kereskedelemről is beszélhetünk. A fegyverkereskedelem szoros összefüggésben létezik a szervezett bűnözés más típusaival, elsősorban a kábítószer-kereskedelemmel. Jugoszlávia felbomlása előtt a délkelet-európai régió Európa negyedik legnagyobb haderejét tartotta fenn. A délszláv háború következtében a kapacitások biztosítása érdekében különböző csempészcsatornák épültek ki olyan területeken, amelyek nem örökölték meg a Jugoszláv Néphadsereg fegyverkészleteit.¹⁹² A háborús konfliktusok, nemzetközi szankciók és fegyverkezési embargó magával hozta a csempészet fejlődését. Ahogyan növekedett a gazdasági és társadalmi instabilitás, úgy nőtt a lőfegyverek elterjedése a régióban. A Nyugat-Balkán mai napig jelentős forrása a nemzetközi fegyverpiacokon forgalmazott fegyvereknek.¹⁹³ A száz főre jutó könnyűfegyverek száma, Szerbiában és Montenegróban a legmagasabb közvetlenül az Amerikai Egyesült Államok és Jemen után. Mind a délszláv háború örökségeként fennmaradt, vagy félkatonai szervezetek raktáraiból és/vagy a feketepiacon szerzett fegyverekről beszélhetünk. A fegyverhez jutás könnyedsége jelentősen növeli a szervezett bűnözés és a terrorizmus kockázatát.¹⁹⁴ A fegyvercsempészet ugyanúgy, mint más áruk esetében már a jól bejáratott balkáni útvonalon történik.¹⁹⁵

2.5.2.2. Korrupció

A Nyugat-Balkán esetében nehéz a korrupciót jól megközelíteni, ugyanis regionálisan kevés kutatást végeznek a témában. A korrupciót általánosan úgy írhatjuk le, mint közhatalommal való visszaélés egyéni haszonszerzés céljából. A regionális korrupció jelensége elsősorban adminisztratív területeket érint, másodsorban állami szinten jelentkezik, amely a demokratikus

¹⁹¹ UNODC: Global Report on Trafficking in Persons, 2020. 41-42. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

¹⁹² Small Arms Survey: Handgun Ownership and Armed Violence in the Western Balkans. Armed Violence Issue Brief No. 4. 2014. <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-AV-IB4-Western-Balkans.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Balkáni Mozaik: Történetek a Balkánról; Hatmillió fegyver a civileknél, 2020. <https://balkanimozaik.hu/hatmillio-fegyver-a-civileknel/> (Letöltve: 2021.05.20.)

¹⁹⁵ Mitić, Kiril – Vasilievski, Goran: *Illicit trafficking in firearms – type of organised crime as a destabilisation factor for the security of the states in Southeast Europe*. 2013. 61-62.

intézmények működését és a kormányzati döntéshozatalt is befolyásolja. A Nyugat-Balkán országai tekintetében nem bizonyítható a teljes mértékű foglyul ejtett állam szindróma viszont kritikus zavarok tapasztalhatók a demokratikus fékek és ellensúlyok rendszerében.¹⁹⁶

Az ezredfordulót követően azt láthatjuk, hogy az Európai Unió bővítési politikája eredményt hozott a korrupciós nyomás viszonylatában, a régió időközben azonban elvesztette lendületét és korrupció tekintetében a legrosszabbul teljesítő már uniós tagok mögött is elmarad. Az elmúlt négy évre visszatekintve a Korrupciómegfigyelő Rendszer (Corruption Monitoring System; CMS) szisztémája¹⁹⁷ alapján a hat még csatlakozásra váró nyugat-balkáni állam közül négy országban nőtt a korrupció mértéke, érintve ezáltal Bosznia-Hercegovinát, Montenegrót, Koszovót, és Szerbiát. Ezzel szemben Albániában és Észak-Macedóniában marginális csökkenés volt tapasztalható a 2019-es csatlakozási tárgyalások megnyitásának ígéretére. Ez azt mutatja, hogy azokban az országokban, ahol közvetlenül nagyobb politika nyomás érkezik az Európa Unió részéről, rövid távon teljesülhetnek a negatív tendenciák megfékezései.¹⁹⁸

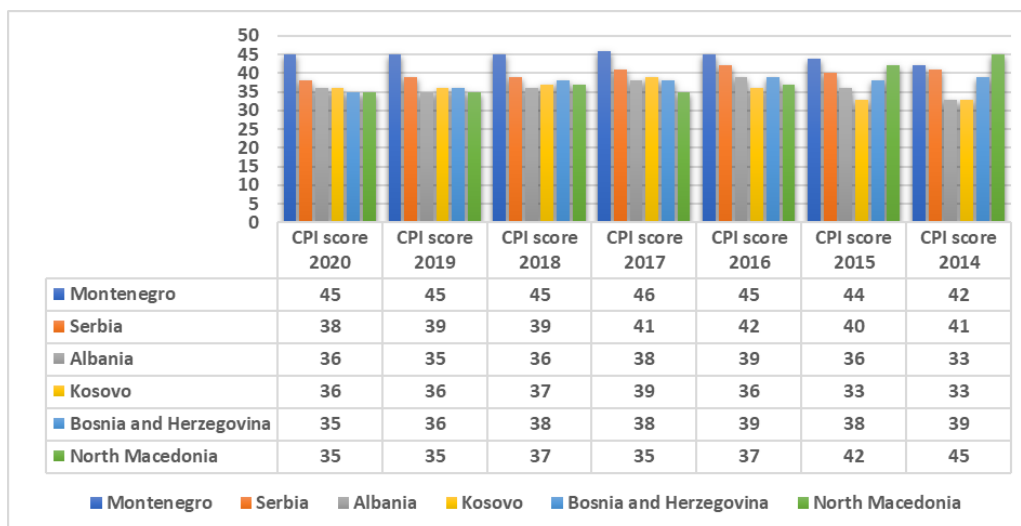
A rendszerszintű fenyegetés sajnálatos módon viszont lehetővé teszi a politikai függőség pártfogó hálózatának kiépítését. Habár a délkelet-európai országok elfogadták az EU által beígért integráció reményében a korrupció ellenes törvényeket, azok végrehajtása, egyfajta kollektív tehetetlenségbe és szakmai kapacitáshiányba ütközik. A Transparency International 2021 januárjában közzétett Korrupcióérzékelési Index (Corruption Perceptions Index; CPI) eredményeinek összegzése alapján a nyugat-balkáni állami szektor 2020-ban magasabb korrupciós értéket produkált 2019-hez képest, összességében 37,5 pontot egy 100 pontos skálán.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Shentov, Ognian – Stefanov, Ruslan – Todorov, Boyko (eds.): Western Balkans 2020: State-Capture Risks and Policy Reforms. Southeast European Leadership for Development and Integrity (SELDI) 2020. 8-9. https://seldi.net/wp-content/uploads/2021/05/WB-2020_EN_WEB.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

¹⁹⁷ SELDI: CMS Methodology. <http://seldi.net/cms-data/cms-methodology/> (Letöltve: 2021.05.21.)

¹⁹⁸ SELDI: Corruption in the Western Balkans. SELDI policy brief no. 9, 2019. 5-6. The project is implemented by: Macedonian Center for International Cooperation (MCIC), North Macedonia https://media.institut-alternativa.org/2019/12/Corruption-in-the-Western-Balkans-2019-Trends-and-Policy-Options_fin.pdf#:~:text=SELDI%E2%80%99s%20Corruption%20Monitoring%20System%20%28CMS%29%20results%20for%202019,have%20witnessed%20a%20marginal%20decrease%20in%20corruption%20pressure. (Letöltve: 2023.07.21.) – A korrupciós ráta 5%-os társadalmilag elfogadott aránya lehetne a célmérték, amely közel 5–10 éves periódusban, összehangolt erőfeszítések árán valósulhatna meg. Ez ebben az időtávlatban és formában is pozitív fejlődésnek minősülne, mivel ezt az eredményt tartós gazdasági növekedéssel, a jövedelmek folyamatos emelkedésével lehet elérni.

¹⁹⁹ Cuckić, Nikola: Transparency International: Corruption is on the rise in the Western Balkans. 2021. <https://europeanwesternbalkans.com/2021/02/04/transparency-international-corruption-is-on-the-rise-in-the-western-balkans/> (Letöltve: 2021.05.22.) – 100 és 0, mint referenciaértékek, amelyben minél alacsonyabb a kapott érték, az állam annál rosszabbul teljesít korrupciós szinten

6. ábra: A nyugat-balkáni országok korrupciós (CPI) indexe 2014-2020²⁰⁰ (saját szerk.)

Ország	CPI 2020	CPI 2019	Változás a pontértékben 2019-2020	CPI rangsor 2020	CPI rangsor 2019	Változás a rangsorban 2019-2020	Hibafaktor 2020	Hibafaktor 2019
Montenegró	45	45	→ 0	67	66	↓ 1	3,25	4,84
Szerbia	38	39	↓ -1	94	91	↓ 3	1,66	2,48
Kosзовó	36	36	→ 0	104	101	↓ 3	0,68	0,81
Albánia	36	35	↑ 1	104	106	↑ -2	0,92	2,51
Észak-Macedónia	35	35	→ 0	111	106	↓ 5	2,44	3,56
Bosznia-Hercegovina	35	36	↓ -1	111	101	↓ 10	1,87	1,95

7. ábra: Nyugat-Balkán CPI kimutatás 2019 – 2020²⁰¹ (saját szerk.)

Az állampolgárok 30–66%-a érzékeli, hogy a korrupció negatív hatással volt az életére. A számukra nyújtható alapvető közigazgatási szolgáltatások nem kielégítőek, amely csak egyik oka a régió-szerte magas elvándorlási tendenciának. A régió munkaképes korú lakossága az elmúlt öt évben több, mint 400 000 fővel csökkent.²⁰²

A korrupcióban érintett régiós ügyek esetében kiemelkedően jellemző a hálózatos rendszer, valamint a klientelista kapcsolatok (pártfogó viszonyoktól függő társadalmi rend) struktúrája. Kölcsönös szívességek, a pártfogó iránti lojalitás, be nem jelentett finanszírozási források, politikai támogatások vásárlása, közpénzek felhasználása mind a hat nyugat-balkáni országban

²⁰⁰ Adatok forrása: Corruption Perceptions Index 2020. <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> (Letöltve: 2021.05.22.)

²⁰¹ Adatok forrása: Uo.

²⁰² Conley, A. Heather – Ruy, Donatienne: Confronting Stabilocracy in the Western Balkans. A New Approach for U.S. Assistance, CSIS Briefs, 2021. 1-9. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210526_Conley_Confronting_Stabilocracy.pdf?VersionId=0JG3teWAO4F6FSg62DIYqQpM_Wqa4S.ce (Letöltve: 2023.07.21.)

megjelenik, elsősorban a munkahelyek és az egyéb javak elérésének és az erőforrások kinyerésének módjaként, amelyek a gazdasági fejlődés gátjai.

A gazdasági helyzetre röviden kitérve, megállapítható, hogy a régió országain jellemzően a strukturális reformokat túl gyorsan akarták a nemzetközi beavatkozók keresztülvinni, a privatizáció végrehajtása esetében pedig az országok vezetői figyelmen kívül hagyták az intézményi korlátozásokat. Nyilvánvaló következményként jelentkezik, hogy az európai szabályozások átvétele elégtelen mutatókkal rendelkezik, a versenyképes piacgazdaság körülményei között egyfajta tehetetlenséget képviselnek a régiós országok, a munkanélküliségi mutatók pedig kontinentális viszonylatban is kimagaslók.

2.5.2.3. Radikalizmus

Az elmúlt 10 évben kétséget kizáróan a konfliktuszónába utazók és a visszatérő külföldi harcosok jelensége határozta meg a nyugat-balkáni biztonsági kérdéskört.²⁰³ Jugoszlávia felbomlását követő konfliktusok a külföldi harcosok jelentős csoportját vonzotta a régióba, amely tendencia 2010 után megfordult²⁰⁴ ugyanis nagy számban indultak a régióból Szíriába és Irakba, illetve kisebb mértékben Ukrajnába. A régióban tapasztalható jobboldali nacionalizmus ellenére, a külföldi harcosok kérdése az Iszlám Állam oldalán harcoló balkáni dzsihadistákkal együtt került a régió és az Európai Unió napirendjére.²⁰⁵

A hat nyugat-balkáni ország közül a legérintettebb Albánia, Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia és Koszovó volt. Ezzel együtt a régió terrorfenyegetettsége mindössze a mérsékelt kategóriába sorolandó, a magas szintű terrorizmushoz kapcsolódó radikalizáció meglehetősen túlértékelt. A régió nemzetbiztonsági szolgálatai megközelítőleg kevesebb mint 1100 főre becsülik a Szíriába és Irakba utazók számát, amelyből a nők és gyermekek aránya egészen magas, 35%.²⁰⁶ Az ukrajnai háború számai (2022. év előtti időszak) ennél alacsonyabbak, 150-

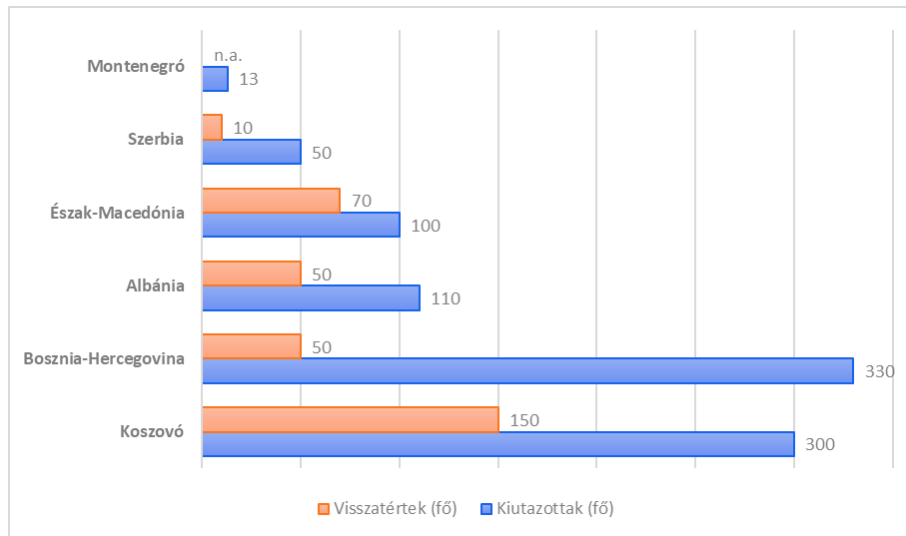
²⁰³ Részletesen lásd: Bihari Rita: Radikalizmus a Nyugat-Balkánon. *Hadtudomány* (MHTT), 2020. évi elektronikus lapszám 165-182. DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.165 <http://real.mtak.hu/123911/1/BIHARI%20RITA%20Radikalizmus%20a%20Nyugat-Balk%C3%A1non.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)

²⁰⁴ A boszniai harcok során a radikális iszlám terjedése az El Mujahid harccsoporthoz volt köthető, majd mecsetek, oktatási intézmények és megjelenő jótékonyági szervezetek segítették az iszlám konzervatív szalafista értelmezését. Ezt a jelenséget még könnyebbé tette, hogy a régió háborús korszakában virágzásnak indult a szervezett bűnözés és az azóta is tapasztalható nacionalista retorika.

²⁰⁵ Beslin, Jelena – Ignjatijević, Marija: Balkan foreign fighters. From Syria to Ukraine. European Union Institute for Security Studies (EUISS) 2017. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%202020%Balkan%20foreign%20fighters.pdf> (Letöltve: 2021.05.22.)

²⁰⁶ Azinović, Vlado: Understanding Violent Extremism in the Western Balkans. Extremism Research Forum, Regional Report. 2018. 3. – A radikalizálódás és a toborzás szempontjából három fontos momentumot kell megemlítenünk. Először is, hogy a kiutazók szinte kivétel nélkül muszlim vallásúak voltak, másodsor a toborzás sikeresebb volt azokban az országokban, ahol a muszlimok relatíve kisebbségben voltak. Harmadszor pedig az

200 fő. A kiutazási hajlandóság 2014-re érte el a csúcspontját, ugyanis a konfliktusövezetbe indulók 70%-a akkor már Szíriában, illetve Irakban tartózkodott. Miután a szíriai és iraki konfliktus eszkalálódott és jelentős méretű lett annak nyugat-balkáni támogatottsága, a régió országai csatlakoztak a jelenség kezelését célzó nemzetközi erőfeszítésekhez. Az ENSZ BT 2014-ben elfogadott 2178. sz. határozatának²⁰⁷ megfelelően módosították büntetőjogi szabályozásukat a visszatérő külföldi harcosok felelősségre vonásának érdekében.²⁰⁸ 2015-re a kiutazási ütem lassult, majd 2016-ra csekély mértékűre redukálódott.²⁰⁹

8. ábra: A Nyugat-Balkánról konfliktusövezetbe utazók és visszatértek száma: 2010 – 2019²¹⁰ (saját szerk.)

A visszatérés jelenségét alátámasztó tény, hogy az ISIS szíriai-iraki magszervezete működésének periferiájára került, emellett a regionális és nemzetközi erőfeszítések is markánsabban jelentek meg a visszatérő harcosok büntetőeljárását illetően. Továbbá nem elhanyagolható az sem, hogy a konfliktusövezet harcai fokozódtak, amely miatt a terrorszervezetek kötelékeit egyre nehezebbé vált elhagyni, ezzel együtt ezeknek a

erőszak alkalmazásával kapcsolatban megállapítható, hogy a Nyugat-Balkánon radikalizálódott egyének esetében soha nem a saját kibocsátó országukkal szemben végrehajtható cselekmény a motiváció.

²⁰⁷ UN Security Council: Resolution 2178. (2014) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2178> (Letöltve: 2023.07.21.)

²⁰⁸ Petrović, Predrag: *Islamic radicalism in the Balkans*. EUISS, 2016. 2. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dsee/dv/10_balkan_radicalism/10_balkan_radicalismen.pdf (Letöltve: 2021.04.11.)

²⁰⁹ A Balkan Investigate Reporting Network (BIRN) számai alapján a hat nyugat-balkáni országból kiutazottak a következőképp alakultak: Koszovó – 300 fő, Bosznia-Hercegovina – 330 fő, Albánia – 110 fő, Észak-Macedónia – 100 fő, Szerbia – 50 fő, Montenegró – 13 fő.

²¹⁰ Adatok forrása: Balkan Investigate Reporting Network. További adatokért lásd: Regional Terrorism Database. <https://terorizam.detektor.ba/> (Letöltve: 2021.05.21.)

szervezeteknek a személyi állománya is kimerült.²¹¹ Ukrajnát illetően pedig a 2015 februári Minszk II. megállapodás okozta a kiutazó harcosok számának csökkenését.²¹²

A visszatérők kérdése és egyben a kiutazás átmeneti vagy tartós megszűnése azt jelenti, hogy a biztonság fókuszpontját a szélsőségek más formáira, köztük olyan csoportokra kell áthelyezni, amelyek régóta az etnikai hovatartozás és a nemzeti identitás problémás voltának feszültségeivel terheltek.²¹³ A megelőzésre nyomatékos hangsúlyt kell fektetni, a deradikalizációs, reintegrációs, reszocializációs programokat úgy kell megtervezni, hogy ezeknek a tényezőknek az egyedi hálóját kibontsa, segítve ezzel a főbb okok feltárását, megértését,²¹⁴ továbbá a régió országainak diszfunkcionális zavarait is kezelni szükséges.²¹⁵ Ez elvezet a gazdasági és szociális identitásválsághoz, amely elsősorban a fiatalok körében tapasztalható magas munkanélküliséggel és társadalmi jogfosztottsággal magyarázható.

Kockázatot jelent, hogy az 1990-es években kialakult törésvonalak²¹⁶ a visszatérő harcosok által napjainkban is könnyen aktiválhatók. A nyugat-balkáni országok ennek tudatában mégis eseménykövető magatartást tanúsítanak, miközben a megelőzésnek lenne hatalmas jelentősége. Nyilvánvalóan nem segíti a folyamatot az sem, hogy a külföldi harcosok ugyanabba a nehéz gazdasági helyzetbe térnek vissza, így fokozottan komplikált megvalósítani a reintegrációt. A visszatérők kérdésének átpolitizáltsága is lassító hatással bír, mert emiatt nem alakulhat ki a szükséges kontextus-specifikus programok kidolgozása. Az elmúlt 10 évet tehát körülölelte az iszlám radikalizáció jelensége, mégsem hajtott végre egyik ország sem teljeskörű átfogó programot a kezelés érdekében.²¹⁷

²¹¹ Orosz Anna – Szalai Máté – Wagner Péter: A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére, E-2019/35. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2019. 9-10. https://kki.hu/wp-content/uploads/2019/07/35_KKI-Elemzes-OA-SZM-WP-FF2_nn.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

²¹² Beslin – Ignjatijević (2017) i. m.

²¹³ Azinović (2018) i. m. 3-4.

²¹⁴ Kis-Benedek József: *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 90.

²¹⁵ Petrović (2016) i. m. 2.

²¹⁶ A nyugat-balkáni törésvonalak etnikai, vallási, kulturális területen húzódnak, fokozva azokat egy viszonylagosan rossz gazdasági teljesítménnyel.

²¹⁷ Azinović (2018) i. m. 2-17. – A balkáni iszlám hagyományokra nem voltak jellemzőek a szélsőséges tendenciák. A délszláv háború eseményeihez köthető az iszlám konzervatívabb értelmezése, a régióba érkező 2000 fő arab mudzsahedin harcos által. Bár a Daytoni Békeszerződés előírta 1995-ben, hogy a külföldi harcosoknak el kell hagyniuk az országot, mégis közel 600 férfi telepedett le és kapott állampolgárságot. A fiatalok munkanélkülisége folyamatosan magas értéket produkál, a kiutazási csúcs idején 2015-ben Bosznia-Hercegovinában 57%, Szerbiában 49%, Albániában 29% volt. Koszovóban a fiatalok 55%-a munkanélküli, amit a rendszerszintű korrupció csak még súlyosabbá tesz. Az iszlám mozgalmak viszont külföldi támogatásból kimagasló összegekhez tudnak jutni. Így lehetőségük nyílt arra, hogy széles spektrumú szolgáltatásokat garantáljanak, amelyek által hitelesebbek lettek bizonyos rétegek számára, mint a kormányzati intézmények. Az imámok növekvő száma hozzájárult a szalafista gondolkodás nagyobb mértékű elfogadásához. – Petrović (2016) i. m.

2.5.2.4. Migráció

A nyugat-balkáni migrációs útvonal továbbra is szilárdan megalapozott, és nyomást gyakorol az egész régióra.²¹⁸ A régiót földrajzi fekvése determinálja arra, hogy a szélsőséges terrorista és szervezett bűnözői cselekményekhez tranzitként használják azt.²¹⁹ 2015 elején az Észak-Afrikában és a Közel-Keleten zajló konfliktusok következményeként a nyugat-balkáni átalakuló útvonal kardinális jelentőségű lett az illegális migráció szempontjából, és az Európai Unió előtt álló kihívások és stratégiai megközelítés központi kérdésévé vált.²²⁰ A térségben a feszült kapcsolatok viszont nem teremtettek együttműködést a kérdés kezelésében, a menekültek tartózkodásának, a szervezett és biztonságos mozgatásának a biztosításában. A nyugat-balkáni migrációs útvonal három tényező miatt jelentős, először, hogy a 2015 utáni migrációs nyomás tekintetében itt volt a legmagasabb a határátlépők száma. Másodszer a régió muszlim érintettsége, harmadrészt pedig a térség országainak gazdasági és védelmi szempontból számottevő hiányosságai miatt.²²¹ A nyugat-balkáni társadalom törékeny és destabilizálható, valamint az Európát ért terrorista merényletek felszínre hoztak egyfajta idegenellenességet, és a társadalom különböző rétegeinek radikalizálódásában is katalizátor szerepe lehet, ezzel egyidejűleg a radikalizálódás szintjét is fokozhatja, amelyben nemcsak a muszlimok, de a helyi lakosság is érintett. A 2015-ben a Nyugat-Balkánt is ért bevándorláshullám növelte az európai muszlim lakosok lélekszámát, amely később komoly változásokat okozhat. A letelepedett muszlim menekültek és a terrorfenyegetettség növekedése közötti összefüggés mérhető szintje nem közvetlenül, hanem az új hazában eltöltött évek során alakul ki.²²² Radikalizálódás szempontjából vizsgált következménye majd csak évek múlva szűrhető le, ezért fokozottan indokolt a régióban a deradikalizációs programok gyakorlati foganatosítása.

Migráció kapcsán azonban nem csak a klasszikus bevándorlás jelenségével találkozhatunk a Nyugat-Balkánon, hanem az országokon belüli és a régiós országokból történő kivándorlással.

²¹⁸ A Menekültügyi és Migrációs Bizottság adatai szerint 2020-ban összesen 63 408 fő migráns haladt át a befogadó és menekültügyi központokon, ami 84%-os növekedést jelent 2019-hez képest. Az átlagos tartózkodási idő 36 napra csökkent.²¹⁸ A Belügyminisztérium ugyanerről az időszakról számolt be a területen belül elfogott illegális migránsok számának közel 150%-os növekedéséről, azaz a 2019-es 13 512-ről 33 772-re 2020-ban.

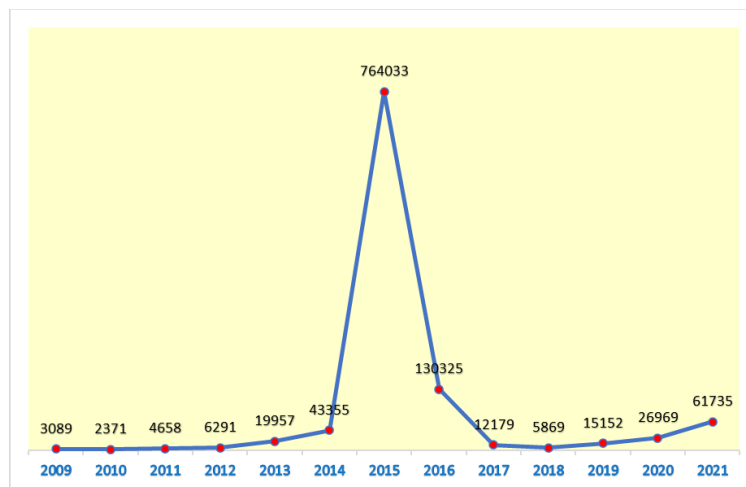
²¹⁹ Barišić, Igor – Talijan, Miroslav – Beriša, Hatidža: Balkan – izazovi, rizici i pretnje. Vojno delo, Vol. 66, Br. 2, 2014. 83-84. DOI: [10.5937/vojdelo1402072b](https://doi.org/10.5937/vojdelo1402072b) <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0042-8426/2014/0042-84261402072B.pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)

²²⁰ Remek Éva: *Migráció – Európai Unió – Nyugat-Balkán*. BHKK Műhely, Biztonságpolitikai folyóirat, 2016. I. évf. 1. sz. 6. https://bhkka.hu/web-bhkka-letoltesek/BHKK_Muhely_2016_01.pdf#5 (Letöltve: 2023.07.19.)

²²¹ Speidl Bianka: Migrációs labirintus a Nyugat-Balkánon. Migrációkutató Intézet, Budapest, 2020. 2. https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2020/03/20200302_migracias_labirintus_a_nyugat_balkanon_speidl_bianka.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)

²²² Kis-Benedek (2016) i. m. 143-144.

Ez utóbbi jelenség közül fokozott kihívás a „*brain drain*”, azaz agyelszívás jelzővel illetett folyamat, amely a képzett réteg munkaerő elvándorlását jelenti, főként Nyugat-Európai országokba. Politikai és gazdasági okokkal magyarázható, hogy a régió nettó emberexportőrnek számít. A kivándorlás szerkezete nem egységes sem országonként sem oktatási szintenként, azonban egyértelműen a fiatalok körében a legmagasabb az arány. Szerbiában, Montenegróban és Észak-Macedóniában visszaszorult a folyamat, amíg Bosznia-Hercegovina, Albánia és Koszovó magas mutatókat produkál, valamint a körkörös migráció a régió országaiban egyre nagyobb. A kiváltó tényezők a magas munkanélküliségi rátára és az informális gazdaság növekvő számaira vezethetők vissza.²²³

9. ábra: Illegális határátlépések a nyugat-balkáni útvonalon számokban²²⁴ (saját szerk.)

2.5.3.A BIZTONSÁGI KÉRDÉSEK STRATÉGIAI ÉRTELMEZÉSE

A hagyományos és modern biztonsági kérdések jelenléte szignifikáns, amely a nyugat-balkáni országok legfontosabb stratégiai dokumentumaiban is helyet kapnak. Használatuk a biztonság táján alkalmazott formájában értelmezendő, így a katonai és politikai szektoron túl a gazdasági, társadalmi és bizonyos esetekben a környezeti szektort is érintik. A régió biztonsági dinamikájára tett hatásuk megértésében fontos a fogalmi és tartalmi tisztázást követően, hogy besorolásuk a belső és külső biztonsági kérdés tengelyén nem egyértelműen megkülönböztethető, ugyanis meglehetősen nagy a szektorok több területét érintő funkcionális átfedés. A prioritás szerinti besorolás tehát elsősorban nemzeti orientáció kérdése, amelynek mentén alakulnak ki a biztonsági gyakorlatok. A regionális biztonsági komplexum elméletének

²²³ WIIW: Evidence of brain gain for some Western Balkan countries. The Vienna Institute for International Economic Studies, 2021. <https://wiiw.ac.at/evidence-of-brain-gain-for-some-western-balkan-countries-n-489.html> (Letöltve: 2023.07.13.)

²²⁴ FRONTEX: Illegal border crossings on the Western Balkans route in numbers. https://frontex.europa.eu/assets/Migratory_routes/2022/April_2022/Western-Balkan-Route.png (Letöltve: 2023.07.13.)

alapvető elemei mentén az viszont kijelenthető, hogy a fenyegetések rövidebb távolságokat képesek elsősorban megtenni tehát regionális szinten az ott megjelenő kérdések belső besorolást kapnak. A hagyományos biztonsági kihívások fennmaradására a nyugat-balkáni viszonyok megfelelő keretet adnak és amennyiben az új típusú biztonsági kihívások regionális megjelenési formáit is nézzük, a Nyugat-Balkán továbbra is instabilnak tekinthető, miközben nincsenek a megfelelő védekezési mechanizmusok birtokában, így nem tudják kellőképpen stratégiai céljaikat támogatni. Hatékony lehetőség a regionális együttműködés megvalósítása, annak végrehajtása, ahhoz szükséges azonban megállapítani az országok barátság és ellenségeskedés skáláján elfoglalt helyét, a közös érdekeket és biztonsági percepciókat.²²⁵ Az eltelt 30 év átmeneti és reformfolyamatának időszakában az egyik meghatározó momentum a nemzetpolitikai gondolkodás stratégiai, doktrinális megalapozása volt. A balkáni részkomplexum fejlődése szempontjából a biztonsági dokumentumokkal kapcsolatban ki kell emelni, hogy regionálisan nincs egységes minta, amely a biztonság- és védelempolitikát szabályozza. Ettől függetlenül minden állam megtalálta a módját, hogy saját biztonsági problémáit és igényeit megfogalmazza. Elsősorban a regionális biztonsági környezet aktuális változásaira reflektálva, de nagymértékben az uniós, illetve euroatlanti integráció dinamikája által kondicionált és diktált megjelenésük. Az időközben elfogadott dokumentumokat számszerűleg nem tarthatjuk a minőségi változások és reformbeavatkozások automatikus mutatójának. Többnyire nemzetközi szervezetek, illetve a régióban érdekelt nagyhatalmak doktrinális mintái szerint készültek, amely kizárólag akkor jelent problémát, ha az így létrejött stratégiai dokumentum figyelmen kívül hagyja azokat a sajátosságokat, amelyekben a nyugat-balkáni államok bővelkednek.²²⁶ Buzan állami értelmezése szerint az állam, mint gyenge vagy erős társadalmi politikai egység létezik. A gyenge államok más államok külső hatásainak vannak kitéve, amelyet nemzetstratégiai és doktrinális dokumentumaikban, továbbá a társadalom biztonsági szükségleteinek kialakításában is követnek.²²⁷ A nyugat-balkáni államokról ennek függvényében megállapítható, hogy stratégiai és doktrinális dokumentumaik első tervezeteinek elkészítésében nem voltak függetlenek.

Regionálisan sem jelenik meg a stratégiai dokumentumokban az egységes biztonsági értelmezés. Albánián és Bosznia-Hercegovinán kívül a többi ország nem alkalmaz besorolást, azaz fokozatosságot a biztonsági kérdések tárgyalása során. Szerbia esetében hangsúlyosan

²²⁵ Milenković, Mirjana B.: *Zapadni Balkan kao potkompleks u Teoriji Regionalnog Bezbednosnog Kompleksa*. Doktorska Disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet Politickih Nauka, Beograd: Srbija, 2020. 78.

²²⁶ Uo. 78-80.

²²⁷ Buzan (1991) i. m. 102.

megjelenik, hogy az elismert biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések során alkalmazott kritériumok a vonatkozó következmények súlyosságán alapul. A nyugat-balkáni stratégiai dokumentumokban a biztonsági kérdések felsorolásának sorrendje összességében nem jelenti az ország biztonsági prioritását. Minimális különbségekkel ugyan, viszont minden nyugat-balkáni állam elismeri a hagyományos katonai fenyegetések lehetőségét. Az új típusú biztonsági kihívások területén pedig a különbség a bemutatásuk módjában vagy a biztonsági kérdések specifikációjában van. A nyugat-balkáni országok eltérő módon látják a biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések rendjét, ami a biztonsági kölcsönös függőség szintjét nem csökkenti. A régió esetében nem lehet azt állítani, hogy a biztonsági problémák többsége csakis kizárólag belső természetű, viszont ezek az államok olyan problémákkal szembesülnek, amelyek nemcsak önmagában az államot teszik instabillá, de tágabb regionális szinten is destabilizáló tényezőként működnek. Az alkompexum regionális biztonsági dinamikáját számos viselkedési minta jellemzi. A viselkedési mintákat nevezik a már említett barátság és ellenségeskedés skáláján változó kapcsolatoknak, amelyek befolyásolják a régió egészének dinamikáját. A biztonsági egymásrataltság mértéke megmutatja, hogy még mindig vannak nyitott kérdések a régióban, amelyek megoldása folyamatosan bizonytalan, viszont a kétoldalú biztonsági kapcsolatokban megvan a lehetőség arra, hogy a biztonsági kölcsönös függőség terén a minimálisnál magasabb szinten kapcsolódjanak össze.²²⁸ A régió országai más megfogalmazásban kezelik biztonsági kérdéseiket a stratégiai dokumentumaikban mégis nagyon hasonlóan érzékelik azokat, így ezek megoldása, mint közös probléma adhat alapot a biztonsági összefonódáshoz.

2.5.4. KÜLSŐ BIZTONSÁGI SZEREPLŐK

A regionális biztonsági alkompexum vagy saját biztonsági dinamikáját állítja elő vagy külső szereplők befolyásától vezérelve elszenvedi azt. A külső szereplők alapvetően kevésbé befolyásolják az ellenségeskedés mintáit, sokkal inkább az államok közötti hatalom megosztást hivatottak szolgálni az alkompexumon belül.²²⁹ Számukra a barátság, illetve ellenség kapcsolat változói csak abban a mértékben fontosak, ameddig azok vonatkozó érdekeiket érintik. A hatalmi viszonyok és a nemzetközi berendezkedés azzal, hogy az államok magatartását szabályozza, meghatározza a regionális biztonsági dinamikát. A nagyhatalmak regionális elkötelezettsége vagy jelenléte nem a régió országainak érdekeitől és szükségleteitől függ, hanem saját globális érdekeitől. A regionális biztonsági dinamikára gyakorolt hatásuk

²²⁸ Milenković (2020) i. m. 88-92.

²²⁹ Buzan (1991) i. m. 214.

átfedésben nyilvánul meg, amely által a biztonsági kapcsolatok regionális mintáit is lefedik, ezzel megakadályozzák az autonóm biztonsági dinamikát az alkomplexumon belül. Ez az átfedés akkor is lehetséges, ha az alkomplexum egy regionális biztonsági komplexum részét képezi. A regionális biztonsági komplexum elméletének már említett feltételezése, hogy a regionális biztonsági minták alakítják a globális hatalmi beavatkozás útjait és határait.²³⁰ A Kelet és a Nyugat vezető erői konstans érdeklődtek (és érdeklődnek) a Nyugat-Balkán iránt ugyanis terület geopolitikai értelemben mindig is a nagyhatalmak érdekszférájába tartozott. A Nyugat-Balkán biztonsági dinamikájának trendjeiben az elsődleges szerep a belső nemzeti törekvéseké, azonban ezek intenzitásához mindig társult külső hatás is. A balkáni, később nyugat-balkáni területen az államok létrejötte, a területi lehatárolások és a nemzetek kialakulása mindig függő helyzetben volt a külső érdekektől a biztonság szinte minden területén. Ennek ellenére a régió társadalmára jellemző nagyfokú ellenállás, amely megakadályozta a térség bármely irányú integrációját, olyannyira, hogy a régió még mindig nem képes saját biztonságát egyedül garantálni. Biztonsági identitásának, dinamikájának meghatározásában tehát az alkomplexum külső függősége kardinális szempont.²³¹ Mindamelllett említést érdemel a régióban érdekelt nagyhatalmak konfrontációkerülő magatartása is, annak tekintetében, hogy a Nyugat-Balkán potenciális proxyszerver. Három irányú külső nyomásnak kitett a térség,²³² ugyanis nyugati irányból az EU és a NATO, keleti irányból Oroszország és Kína gyakorol befolyást, továbbá az iszlám érintettség mentén bekapcsolódik Törökország és az Öböl-menti országok is.²³³

A nyugat-balkáni regionális biztonsági alkomplexum területe az USA számára elsődlegesen az orosz befolyás európai terjedésének megakadályozása szempontjából fontos, viszont alapvetően az USA-t a nyugat-balkáni térben a NATO-n keresztül határozhatjuk meg konzekvensen, ugyanis a 1990-es évektől változó intenzitást mutatott az USA regionális érdeklődése. A NATO-nak egyfajta kulcsszerepe volt az akkori eseményekben, ezt követően már katonai jelenléttel is rendelkezik a régióban békefenntartó missziók által,²³⁴ úgy, mint a KFOR Koszovóban, és az EU által vezetett EUFOR Althea műveletet is segíti Bosznia-Hercegovinában. Ezáltal a NATO jelentős befolyást gyakorol a térség biztonsági és politikai

²³⁰ Buzan – Waeber (2003) i. m. 61.

²³¹ Dragišić, Zoran: *Bezbednosni identitet Balkana i EU*. Beograd: Srbija, Fakultet Bezbednosti, 2013. 148.

²³² Részletesen lásd: Đukić – Obradović (2020) i. m 53-57.

²³³ Blazić, Marko: *Geopolitika Zapadnog Balkana 25 godina posleraspada Jugoslavije*. U: *Novi put svile: Balkanska perspektiva*, Belgrade: Serbia, Faculty of Security Studies, 2016. 165-178.

²³⁴ Részletesen lásd: Szenes Zoltán: *NATO békeműveletek a Balkánon*. *Hadtudományi Szemle*, Tanulmányok. 2019. XII. évf. Különszám. 2019. 319-335. DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22 http://real.mtak.hu/109862/1/HSZ_2019_klsz_Szenes_Zoltan.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

kérdéseire, azonban nem minden ország törekszik a tagságra és a szervezetnek nincs képessége hatást kifejteni minden olyan területen, ahol azt az EU gyakorolja. Szerbia kérdése maradt nyitva, amelyet a Nyugat – Kelet közötti tengelyen saját nemzetpolitikája oszt meg. Amennyiben a kollektív védelmi rendszerbe integrálódna, jelentősen megerősítené pozícióját a regionális biztonsági dinamikán belül.²³⁵ Szerbia számára a NATO tagság viszont érzelmileg terhelt, és ugyanebbe a percepció szegmensbe tartozik az orosz néphez és Oroszországhoz való viszonyulása. Az Egyesült Államok alapvető célja, hogy ösztönözze a térség integrációját a NATO-ba és az EU-ba, amely folyamatot Montenegró és Koszovó államiságának elismerésével, így Szerbia felbomlásának folyamatával már az 1990-es évek közepén elindított.²³⁶ Az Egyesült Államok a régióban jelen van a regionális kezdeményezései által és több, a válságot lezárni igyekvő ma is hatályos megállapodások megkötése révén. Mindezek által befolyásolta a Nyugat-Balkán geopolitikai átrendeződését. Aktuálisan az USA részéről mégis egyfajta inaktív régióra irányuló magatartást vélhetünk felfedezni, holott az amerikai diplomácia mélyebb bevonása támogatólag hathat a régióban, a jelenleg fennálló nyitott kérdések megoldásában. Régiós aktivitásával visszaszoríthatja Oroszország európai ügyekbe való beavatkozását és növekvő gazdasági jelenlétét, valamint a bonyolult, mind technikailag mind bürokratikus megterhelő uniós csatlakozási folyamatot hatékonyabbá teheti.

A másik – szinte túlzás nélkül állítható, hogy a legjelentősebb – nyugati irányú hatás az Európai Unió és az integrációs perspektívával elindított transzformációs hatása. Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán kapcsolata két nagyobb szakaszon ment eddig keresztül, amelyeket elsőként a régiós válságra reagáló ad hoc intézkedések jellemeztek, majd a Stabilizációs és Társulási Mechanizmus kidolgozásával formálisan is intenzív együttműködést alakított ki a régió országaival.²³⁷ 2013 után elkezdődött egy újabb, a harmadik szakasznak nevezhető kapcsolati fázis, amikor is Horvátország teljeskörű integrációja létjogosultságot adott a balkáni országok tagsági elgondolásának. Az uniós kül- és biztonságpolitika által életre hívott *Globális Stratégiában*²³⁸ az egyik fő külpolitikai prioritás a regionális stabilitás előmozdítása, amely a

²³⁵ Šekarić, Nevena: Neke karakteristike geopolitickog okruzenja republike Srbije – bezbednosno-odbrambeni aspekti. *Vojno Delo*, Br. 1. 2019. 7-21.

http://repozitorijum.diplomacy.bg.ac.rs/610/1/11_%C5%A0ekari%C4%87%2C%20N%20%282019%29%20Karakteristike%20geopoliti%C4%8Dkog%20okru%C5%BEenja%20RS%20-%20bezbednosno-odbrambeni%20aspekti.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)

²³⁶ Lásd: Polović, Jadranka: Utjecaj međunarodnih aktera na procese demokratizacije država Zapadnog Balkana s posebnim osvrtom na Hrvatsku. *Međunarodne studije*, god. 13, br. 1, 2013. 9-31. <https://hrcak.srce.hr/file/181700> (Letöltve: 2023.07.19.)

²³⁷ Šekarić, (2019) i. m. 7-21.

²³⁸ European External Action Service – European Commission: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)

nyugat-balkáni részkomplexum esetében fokozottan igaz. Gyakorlatilag a régiós bizonytalanság tágabb környezetére, így az európai regionális biztonsági komplexumra is kihatással van. Az EU és tagállamai emiatt is érdekeltek a biztonság terén folytatott együttműködés fejlesztésében. 1995 óta az EU tevékenysége nagyrészt a biztonsági együttműködés előmozdítására irányult, amelyben számos kezdeményezése intézményesült vagy támogatott. Habár észrevehető, hogy az elért eredmények inkább az EU külső kormányzati szerepét tükrözik és nem a nyugat-balkáni államok belső szükségleteit, miközben olyan regionális biztonsági kihívásokkal szembesülnek a térség országai, amelyek közös fellépést igényelnek. Nyilvánvalóan az elköteleződés mozgatórugója az a pénzügyi támogatás, amelyet az integrációs úton az EU nyújt, amelynek jelentős része a regionális együttműködés fejlesztésére irányul.²³⁹ *(Az EU szerepét a disszertáció következő fejezete részletesen tárgyalja.)* A nyugati befolyás mellett a keleti erők is hangsúlyosak a balkáni geotérben. Oroszország mindig is nagy hatást kívánt gyakorolni, amelynek aktuális formája az új geopolitika és regionális biztonsági dinamika eredménye. Egyfajta ellennyomásgyakorlást fejt ki Európára és magára az EU-ra, azonban ez a viselkedése nem csak az EU és euroatlanti integráció terjeszkedésére történő reflexió, hanem a két nyugati szervezettel, az EU-val és a NATO-val való kedvezőbb tárgyalási pozíció kialakításának megteremtése is.²⁴⁰ Oroszország a régióban főként Szerbiában és a Boszniai Szerb Köztársaságában (Republika Srpska; RS) érvényesül. Agresszió használata árán is igyekszik bizonyos országok NATO tagságát megakadályozni, amely fenyegetés – ezt a külpolitikai szálát érintve – a baráti kapcsolatok ellenére Szerbiával szemben is fennáll. Az európai és euroatlanti bővítési törekvéseket Oroszország potenciális fenyegetésként éli meg. Ebből kiindulva az integrációs folyamatot akadályozva igyekszik destabilizálni a régiót a már kialakult, régről és mélyen gyökerező konfliktusok fenntartásával, a feszültség állandó fokozásával.²⁴¹ Dezintegrációs törekvései miatt a nyugati erők veszélyforrásként azonosították, és attól függően, hogy merre tart a nyugat-kelet dinamika, Oroszország kiválthat a régióban politikai és biztonsági instabilitást, lehetőségeihez mérten helyi és nemzetközi aszimmetrikus konfliktusokat provokálhat, valamint gazdasági nyomást gyakorolhat, elsősorban a diverzifikálatlan energiatüggőség miatt.²⁴² A Kreml a regionális

²³⁹ Ristić, Predrag: European Union Funds at Regional Connectivity and Service Economy of the Western Balkans. U: Cross-border Book Series: *New Challenges to Security and Development of the Balkans*. Veliko Trnovo: IVIS. Vol. 4. 2017. 118-143.

²⁴⁰ Blazić (2016) i. m. 165-178.

²⁴¹ Kuczyński, Grzegorz: *Russia's hybrid warfare in the Western-Balkans*. Warsaw: Poland, The Warsaw Institute Review, Special Report, 2019. 5.

²⁴² Trifunović, Darko: Novi strategijski izazovi i pretnje po Bezbednost Republike Srbije. U: Zbornik radova, Naucni skup: *Srbija i strategijska raskrisca* – ISIKS, Belgrade: Serbia, Ministry of Defense, 2016. 581-599.

biztonsági dinamikát saját geopolitikai törekvései megvalósítására próbálja felhasználni, miközben számít a szerb – orosz hagyományokon alapuló társadalmi támogatottságra.²⁴³ A Boszniai Szerb Köztársaságban ez még sajátosabb képet mutat, ahol a kormány egyszerre demonstrálja a NATO iránti elköteleződését és alakít ki szorosabb együttműködést Oroszországgal. Oroszország tehát egy olyan külső tényező, amely kontroll alatt kívánja tartani a Balkán nagy részét.

A keleti befolyás másik ága Kína, aki regionális és globális szinten is komoly szereplővé vált. Jelenléte a régióban egyre intenzívebb és több szektort érint,²⁴⁴ viszont elsősorban gazdasági értelemben jelentős a Nyugat-Balkánon, ahol a térség Kína uniós piacokra történő igyekezetének része. Alapvetően különböző a magatartása más nagyhatalmakhoz képest, ugyanis Kína az egyetlen olyan külföldi partner, aki a regionális szereplőket egyenrangú félként kezeli. Ez abból is adódik, hogy katonailag nincs jelen, és gazdasági pozícióból cselekszik, prioritásban tartva az Övezet és Út kezdeményezést.²⁴⁵ A kérdés Kínával kapcsolatban nyitott, hogy tevékenységének lehet-e biztonsági vonatkozása. Az bizonyos, hogy katonai erőben igyekszik felzárkózni az USA mellett és nem kizárható, hogy bekapcsolódik a nyugat-balkáni érdekszféráért folytatott harcba.²⁴⁶ A nyugat-balkáni regionális biztonsági dinamikában a kínai jelenlét elsősorban azt az erőforrást jelenti, amelyet az adott országok belső konfliktusaik támogatására használnak fel vetélytársaikkal szemben. Kína nyugat-balkáni érdekei, ahogyan azt már említettem inkább gazdasági jellegűek, így, ha és amennyiben befolyásuk egy másik területre összpontosulna, az mindig csak a gazdasági érdekhez köthető, kapcsolt szektor. Jelenleg Kína biztonsági befolyása csekély a régióban Szerbiát leszámítva, azonban Montenegróban a kikötők lehetnek nem csak kereskedelmi, de katonai célú területek is Kína számára. Kína Övezet és Út gazdasági projektjéhez biztonsági garanciákat is kész nyújtani. A tengeri infrastruktúrába investálás alapja lehet a katonai műveletek végrehajtásának.²⁴⁷ Kína kereskedelmi és katonai ténykedéseinek kombinációja Afganisztánban már megmutatkozott, amit a régió instabilitása miatt a Nyugat-Balkánon is megismételhet.

²⁴³ Trifunović (2016) i. m. 582.

²⁴⁴ Legjelentősebb a gazdasági szektor, különböző beruházások és kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok révén. A gazdasági szektorban ez viszont nem csak kizárólagos előnyököt tud felmutatni. A befektetésektől való függés ugyanis több évtizedes távlatokban adósítja el a régió országait. – Csapó Dániel – Reményi Péter: Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. Mediterrán és Balkán fórum. XII. évf. 1.sz. 2019. 4-12. <https://real.mtak.hu/100929/1/kinaternyerese.pdf> (Letöltve: 2024.04.17.)

²⁴⁵ Dragišić (2016) i. m. 69-81.

²⁴⁶ Šekarić (2019) i. m. 18.

²⁴⁷ Thorne, Devin – Spevack, Ben: *Harbored Ambitions: BRI aims expand China's political influence, military presence*. NED: National Endowment for Democracy, 2018. <https://www.demdigest.org/harbored-ambitions-bri-aims-expand-chinas-political-influence-military-presence/> (Letöltve: 2020.04.25.)

A harmadik erőcsoportosulás az iszlám mentén alakult ki, amelynek jeles külső képviselője a régióban Törökország. A Balkánon, illetve a balkáni török érdekekkel kapcsolatos befolyás alapja a muszlim közösség, amely főként a régióban élő albánokat és bosnyákokat jelenti. Ennek megfelelően Törökország célja Bosznia-Hercegovina és Albánia stabil struktúráján belüli megerősítése, valamint nemzetközi jogalap kialakítása a nemzeti kisebbségek védelmére ezen a területen, elsősorban a NATO és az Iszlám Konferencia szervezetén keresztül. Törökország számára azért is fontos a Balkán stabilitása mivel Törökország Nyugat-Balkán iránti érdeklődése az európai kapcsolatok politikai és gazdasági kontextusán alapul. Törökország külpolitikájának újradefiniálása mentén kirajzolódik, hogy a török figyelem már nemcsak a muszlim közösségre irányul, hanem az egész Nyugat-Balkánra is. Erdoğan (2014 óta Törökország államfője) neo-oszmán politikájának egyik legfontosabb része, hogy a Balkánon autonóm befolyási övezetet állítson vissza. A Balkánra irányuló stratégiája párhuzamot mutat a zöld folyósónak nevezett paradigmával, miszerint muszlim politikai egységek folyamatos láncolatát jelöli ki Isztambultól Boszniáig, amellyel a muszlim közösségek hálózatépítését teszi lehetővé az adott útvonalon.²⁴⁸ Törökország nem tekinti magát szigetelő országnak, ha a balkáni alkompexumról van szó, sokkal inkább mentor országgént hivatkozik saját magára, amely jelentős hatással van a Nyugat-Balkán biztonsági dinamikájára. Ambiciózusabb regionális és globális kérdéseket céloz meg, mert bár nem tagja az EU-nak, de jelentős gazdasági és katonai hatalom, illetve a NATO-nak viszont teljes jogú tagja. Természetesen Törökország még mindig nem elég erős ahhoz, hogy önmagában a legfontosabb globális geopolitikai szereplők támogatása nélkül jelentős politikai befolyást érjen el a nyugat-balkáni részkomplexumban, viszont egyre hangsúlyosabb és széles körben terjed regionális befolyása, ezáltal teret nyit egy új biztonsági kontextus és egyfajta együttműködés kialakítása előtt a nyugat-balkáni országokkal.²⁴⁹

Összességében a Nyugat-Balkán egy olyan tér, ahol a globális hatalmak különböző hatásai megtörnek, a regionális szereplők pedig bizonyos fokú hintapolitikát alkalmazva egyensúlyoznak az őket ért erők között, annak érdekében, hogy a többi regionális szereplővel szemben kedvezőbb helyzetbe kerüljenek. Mindez pedig tovább bonyolítja és fenntartja a regionális instabilitást. A külső befolyás pozitív is lehetne abból a szempontból, hogy fejlesztést segítő beruházásokat hordoz, viszont a Nyugat-Balkán politikai háttere inkább a nem-regionális

²⁴⁸ Trifković, Srdja: Turkey is back? U: *The Balkans and the Middle East: Are They Mirroring Each Other?* Belgrade: Serbia, Faculty of Security, 2013. 83-88.

²⁴⁹ Vincze Dalma: Nyugat-Balkán és a nagyhatalmak kapcsolatai. In: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 117-118. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

szereplők kiélezett versengésének formájához vezet, akik saját céljaik elérésére törekednek a térségben. A fent részletesen kifejtett szereplők mellett kisebb dominancia mellett jelen van az Egyesült Arab Emírségek. Jelenleg Szerbiával van élénk kapcsolatban a szerb fegyverexport révén, kulturális vonalon pedig a vahhabizmus terjedésének ad teret a régióban.²⁵⁰ Szaúd-Arábia a vallási alappal bíró humanitárius szervezeti tevékenységével képviseli magát²⁵¹ valamint, az Egyesült Arab Emírségekhez hasonlóan a szaúdi regionális beruházások szintén a fegyveriparhoz kapcsolódnak, amely jelen esetben is Szerbiát érinti.²⁵² Katar hatása legjobban Koszovóban érezhető, bár Boszniában és Észak-Macedóniában is tetten érhető vallási megfontolású finanszírozási tevékenysége, amely radikalizálódást elősegítő folyamatként értékelhető.²⁵³ Irán fontos regionális biztonsági szereplő és egyúttal globális szereplő is, így a globális dezinformációs műveletek mutathatnak növekvő tendenciát általa a Nyugat-Balkánon.²⁵⁴

A számos külső szereplő ellenére, a hosszú távú perspektíva szempontjából potenciálisan a legfontosabb mégis az Európai Unió, ugyanis a tagság perspektívája az egyetlen olyan vezérgondolat, amely a regionális szereplők magatartását pozitívan irányítja.

2.6. RÉSZÖSSZEZÉS

A Nyugat-Balkán egyszerre jelentős geotér, valamint egyedi biztonsági jellemzői miatt az európai regionális biztonsági komplexum alkompexuma, amelynek biztonsági dinamikáját ellentmondásos módon az összefonódó és eltartó minták határozzák meg, miközben biztonsági helyzete egyre összetettebbé vált a hagyományos és új típusú biztonsági kihívások régiós jelenléte miatt. A Nyugat-Balkán tehát egyedülálló és sajátos módon alakult át az elmúlt 30 évben. Biztonsági mintái az egymásrautaltság mértéke alapján kellően intenzívek, nyitott, megoldatlan kérdéseket hordoznak, viszont a bilaterális kapcsolatok lehetőségeket is teremtenek, hogy a dinamikát a minimálisnál nagyobb mértékben billentsék a pozitív változás irányába. Ennek felismerése ellenére a nyugat-balkáni folyamatokat a szereplők saját érdekeik mentén alakítják, gyakran külső hatalmi befolyásra. Az ilyen viselkedési minták pedig helyi,

²⁵⁰ Lásd: Bihari Rita: Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában. *Felderítő Szemle* (KNBSZ), XIX. évf. 2.sz. 2020. 213-226. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-2.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)

²⁵¹ Dobrowiecki (2019) i. m. 287.

²⁵² Marzouk, Lawrence: EU: We're tracking Balkan arms flow to Syria, 2016. <https://www.occrp.org/en/makingakilling/eu-were-tracking-balkan-arms-flow-to-syria/> (Letöltve: 2020.04.26.)

²⁵³ Rrustemi Arlinda et al.: *Geopolitical Influences of External Powers in the Western Balkans*. Report, The Hague Center for Strategic Studies (HCSS), 2019. 71-72.

²⁵⁴ Avramov, Kiril – Trad, Ruslan: Under the Radar: Iran's Stealth Presence on the Balkans. The GlobePost, 2018. <https://theglobepost.com/2018/12/10/iran-stealth-presence-balkans/> (Letöltve: 2020.04.26.)

illetve regionális szintű konfliktusokhoz vezethetnek. A Nyugat-Balkán számára szükséges az a magasabb szintű integráció, amely olyan keretet kínál, amelyben ezek a magatartási minták átalakulhatnak. Összességében a tipizált formák közül nem mutat vegytiszta típust a jelenlegi dinamikája a régióknak, többnyire a biztonsági rezsimek tulajdonságait hordozza úgy, hogy átfedést mutat a konfliktusképződés egyes elemeivel az egzisztenciális kérdések biztonságiasítása, a biztonsági dilemma és az erő alkalmazásának opciója vagy annak nem teljes kizárása által, viszont a harmadik fél jelenléte és a révén kínált integráció, mint regionális közös stratégiai cél, utal egy az együttműködésben fejlettebb közösség kialakulásának lehetőségére is.

3. AZ EURÓPAI UNIÓ, MINT TRANSZFORMATÍV ERŐ

3.1. AZ EURÓPAI REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM

Európában a hidegháború végével három jól elkülöníthető regionális biztonsági komplexum alakult ki, amelyek az Európai Unió által meghatározott európai, a posztszovjet és a balkáni komplexum voltak. Az EBESZ kísérletet tett egy egységes európai biztonsági komplexum létrehozására, amely végül Nyugat-Európa és Oroszország között húzódó markáns differencia okán meghiúsult. A balkáni regionális biztonsági komplexum a délszláv háború következtében elvesztette önállóságát. Így a 21. századra egy superkomplexum kezdett kialakulni az európai térben. Az európai biztonság institucionalista jelleget öltött, amelynek fő rendező elve az integráció lett.

Az Európai Regionális Biztonsági Komplexum – nyugat- és közép-kelet európai országok tagságával – központi eleme az Európai Unió, amely globális nagyhatalomként értékelhető. Egy viszonylag erősebb nyugati mag jellemzi, amely köré a komplexum szerveződik. Koncentrikus körökként ábrázolva tekinthető úgy a komplexum, amely a periféria irányába bővítési politikát gyakorolhat.²⁵⁵ A komplexumra elsősorban a belső viszonyok és az uniós bővítés, mint hatásmechanizmusok gyakorolnak befolyást. Bővítés szempontjából a posztszovjet és a balkáni régió képzik az elsődleges terepét a terjeszkedésnek. A disszertáció számára ez utóbbi a kiemelkedően fontos, amiről elmondható, hogy az 1990-es években önálló regionális biztonsági komplexum jegyeit mutatta, azonban a kialakult fegyveres konfliktusok európai hatásának függvényében nem lehetett független komplexumként meghagyni. A délszláv háború régió túl eszkalálódását a nemzetközi beavatkozás akadályozta meg, egyfajta protektorátust teremtve az Európai Unió képében a balkániak számára. A régió az európai superkomplexum szubkomplexumi része, amely azóta, mint nyugat-balkáni regionális alkomplexum vált ismertté. Időközben a nyugat-balkáni országok maguk is elköteleződtek az európai integráció mellett így bizonyos aspektusból a balkáni szubkomplexumi minőségének megszűnési folyamatát láthatjuk az európai regionális biztonsági komplexumhoz történő közeledési törekvései által.²⁵⁶

²⁵⁵ Az EU bővítéspolitikájáról részletesen lásd: Remek Éva: *Az EU bővítési politikája: a Nyugat-Balkán*. 2016-ban az Óbudai Egyetemen elhangzott szóbeli előadás kibővített változata. 2016. 186-193. <https://core.ac.uk/download/pdf/163099439.pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)

²⁵⁶ Vida Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. Budapest, *Hadtudomány*, MHTT, 18. évf. 1.sz. 2007. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Letöltve: 2023.07.13.)

3.1.1. A REGIONÁLIS BIZTONSÁG, MINT MECHANIZMUS

A hidegháborút követően előtérbe került az a nézőpont, miszerint a biztonsági dinamika leginkább regionális szinten érthető meg, a korábbi felfogás három szintje, az egyéni, az állami és a rendszerszint helyett. A Regionális Biztonsági Komplexum Elméletének szempontjából az államok közötti biztonsági kapcsolat sokkal intenzívebb.

A regionális együttműködés nem újkeletű a balkáni országok számára. A 19. századi együttműködések főként olyan szövetségek voltak, amelyek elsősorban a baráti kapcsolatokat, a katonai kooperációt voltak hivatottak erősíteni. A későbbiekben, a 20. század során már gazdasági jellegű integrációs kezdeményezés is helyet kapott a régió történelmében. A Balkáni Konferencia és a Balkáni Antant a két világháború közötti időszakban, a Balkáni Konföderáció és a Balkáni Szövetség, mint a második világháború és a hidegháború második periódusát meghatározó kezdeményezés, valamint a Balkáni Országok Külügyminisztereinek Konferenciája, amely az időben a harmadik kiemelkedő regionális platform volt, egészen 1991-ig.²⁵⁷ 1991 és 1995 között, érthető módon szinte nem létezett többoldalú együttműködés a régió országai között. A Daytoni Békeszerződés²⁵⁸ aláírását követően, azonban felmerült az igény, elsősorban biztonsági kezdeményezések kialakítására.

A regionális kezdeményezésekben és szervezetekben való részvétellel, a tagok olyan magatartási normákat fogadnak el, amely a béke és stabilitás megőrzése érdekében közös fellépést generáló mechanizmussá válik. A Nyugat-Balkán, mint regionális biztonsági alkomplexum egy olyan terület, ahol a társadalom és a régió egészének normalizálódásához a feltételeket az 1990-es éveket uraló konfliktusok és háborúk teremtették meg. Így a regionális biztonság területén a legtöbb kezdeményezés közös célja volt a transzformációt képviselő reformok végrehajtása, amelyben végbemegy többek között a biztonsági szektor és szereplőinek átalakítása, átalakulása a politikai és szervezeti igényekhez való igazítás folyamata.²⁵⁹

A folyamat során nincsenek kiszámítható viselkedési minták, a biztonság a kontextusnak megfelelően konstituálódik. Két ország viszonya elsősorban az általuk elfogadott identitásoktól és normáktól függ. A transzformációs reformok meghatározó szerepe pedig, hogy a normák átvételét, az identitásépítést, a demokratikus értékeken alapuló intézményi működést és a

²⁵⁷ Lopandić, Duško – Kronja, Jasmina: *Regional Initiatives and Multilateral Cooperation in the Balkans*. Belgrade: Serbia, European Movement in Serbia, 2010. 34.

²⁵⁸ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 14 December 1995. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf> (Letöltve: 2023.03.30.)

²⁵⁹ Edmunds, Timothy: *Security Sector Reform in Transforming Societies: Croatia, Serbia and Montenegro*. Manchester: UK, Manchester University Press, 2007. 15-50.

kortárs biztonsági problémákra való reagálás képességét lehetővé tegye. A szereplők által végrehajtott folyamatokat és követelményeket a biztonsági kölcsönös függés és a biztonsági szereplők közötti kölcsönös magatartás miatt szükséges megérteni. A biztonsági szektor reformjának koncepciója, a régió formaváltozásának is az alapja, amely magában hordozza az előrejelzés lehetőségét a valószínűsíthető feltételek mellett,²⁶⁰ egyben képviseli azokat a célokat is, amelyeket a nyugati integrációs úton kell az aspiráns országoknak megvalósítani. A vonatkozó koncepció úgy van kitalálva, hogy a változásokhoz és követelményekhez, és a koncepción belüli reformhoz is alkalmazkodni képes legyen. A megvalósításhoz szükséges ösztönzés a nyugat-balkáni államok esetében szinte kizárólag kívülről érkező bátorítás volt, regionális kezdeményezések, nemzetközi szervezetek, vagy nagyhatalmak oldaláról. A legfontosabb ilyen ösztönző aktor a nyugat-balkáni régió számára, az Európai Unió.

3.1.2. AZ EURÓPAI UNIÓ

Az EU egy sui generis létező szövetség, amely 27 európai országot tömörít magában. A második világháborút követően először gazdasági együttműködésként határozta meg magát, 1957-ben már felvette az Európai Gazdasági Közösség nevet. Az idők során az egységes európai piac és a szupranacionális politika uralta szervezetté alakult. A ma ismert Európai Unió elnevezést 1992-ben öltötte magára. Egységes intézményi kerete a Maastrichti Szerződésben foglalt három pilléren alapszik. A három pillér az Európai Közösségek (EK), a Közös Kül- és Biztonságpolitika (KKBP), valamint a rendőrség és igazságügyi együttműködés a belügyekben.²⁶¹

A 2007-es Lisszaboni Szerződés,²⁶² különböző szakpolitikai területeken az EU-n belüli hatáskörök újra definiálásához vezetett. A disszertáció szempontjából az egyik legfontosabb a KKBP, mivel a nyugat-balkáni regionális megközelítés keretét adja. Az EU KKBP a megosztott kompetenciák kategóriájába tartozik, fő céljai a béke megőrzése és a nemzetközi biztonság erősítése az ENSZ alapokmányának elveivel összhangban.²⁶³ Ezen célok elérésére különféle eszközöket alkalmaz, úgy, mint katonai, gazdasági erőforrásokat, továbbá diplomáciai eszközöket, és az úgynevezett puha hatalom eszközeit. Ez utóbbi kifejtő magyarázatot követel

²⁶⁰ Buzan – Waeber (2003) i. m. 65.

²⁶¹ Official Journal of the European Communities: Treaty on European Union (TEU)/Maastricht Treaty, (92/C 191/01) 1992. 4-63. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT> (Letöltve: 2023.07.21.)

²⁶² Official Journal of the European Communities: Treaty of Lisbon/Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról Szóló Szerződés és az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés Módosításáról (2007/C 306/01) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL> (Letöltve: 2023.07.21.)

²⁶³ Uo. 25.

ugyanis a puha hatalom eszközei alatt főként a nyugati stratégiai kultúra terjesztését, a kereskedelmi kapcsolatok kiépítését, a nemzetközi jog tiszteletben tartását, a viták békés megoldására való törekvést és a hatékony védelem felállítását értjük.²⁶⁴

Az Európai Unió bővítési folyamatával a Nyugat-Balkán felé irányuló külpolitikájának középpontjába a régió országai számára az európai uniós integráció elérhető ígéretének kínálata került. Az európai kontinens biztonságának, stabilitásának és jólétének növelésével kapcsolatban az EU ezen integrációs folyamatok sikerén, azaz a csatlakozáson keresztül valósítja meg az egyik fő külpolitikai és biztonsági célt.²⁶⁵

3.1.3. AZ EU A NYUGAT-BALKÁNON: 1991 – 1992

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSzSzk) az 1990-es évek elején egyre növekvő feszültségekkel szembesült tagköztársaságai között. 1991-re a régió már intenzív politikai konzultációk tárgya lett, ahol Luxemburg akkori külügyminisztere, a Tanácsban a soros elnöki tisztelet betöltő Jacques Poos azt állította, hogy eljött „*Európa Órája*”²⁶⁶ azonban ezzel együtt a nyugat-balkáni konfliktus is megérkezett az Európai Közösség számára. Az EK és majd EU eszközei viszont elsősorban gazdasági jelentőségű volt, másodlagosan politikai és diplomáciai, de semmiképp sem katonai, amely által így hiányzott a fegyveres konfliktus kezelésére szolgáló átfogó eszköztár.²⁶⁷

A feszültségek leküzdésére kezdetben az Európai Közösség tárgyalói vezették a béketörekvéseket, amely leginkább átfogó megoldások és illúziók sorozataként írható le.

A délszláv háborúk első szakaszában (1991-1992) a szlovén-horvát függetlenségi törekvések, majd annak kikiáltása (1991. június 25.) eskalálta a feszültséget, miután Bosznia-Hercegovina 1991. december 20-án kivált a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságból. A nemzetközi közösség képviselői nem mutatkoztak meg közvetlen kezdeményezés vagy részvétel mellett, így az Európai Bizottság (EB) egyedül volt kénytelen kezelni a kialakult új helyzetet, amely

²⁶⁴ Lásd: Smith, Karen Elizabeth: The instruments of the European Union Foreign Policy. In: Zielonka, Jan (ed.): *Paradoxes of European Foreign Policy*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague: Kluwer Law International, 1998. 67-85.; Lásd továbbá: Nye, Joseph S: *Soft Power: The Means To Success*. In: *World Politics*. New York: USA, PublicAffairs, 2004. 77-78.; Schnabel, Rockwell A. Ambassador – Rocca, Frances X.: *The Next Superpower?: The Rise of Europe and Its Challenge to the United States*. Lanham: Maryland, USA, Lanham: Rowman & Littlefield Pub Inc. 2005. 77.; Smith, Michael E.: *A liberal grand strategy in a realist world? Power, purpose and the EU's changing global role*. Journal of European public policy, 18(2), 2011. 149. doi.org/10.1080/13501763.2011.544487

²⁶⁵ Council of the European Union: European Security Strategy (ESS), 2003. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)

²⁶⁶ Declaration of J. Poos, Luxembourg's Foreign Minister, to the international press, 29 June 1991.

²⁶⁷ Curtin, Deirdre: *The Constitutional Structure of the Union: A Europe of Bits and Pieces*. Vol. 30, Issue 1, Common Market Law Review, 1993. 17-69. doi.org/10.54648/cola1993003

jelentős politikai és egyben katonai összetettségű probléma.²⁶⁸ AZ EB vállalta, hogy átfogó megoldást kényszerít a felekre, és ez az európai beavatkozás volt az, amely Jacques Poos elhíresült mondatát indukálta, holott ez a siker is csak egy víziósorozat része volt. A harcok tovább folytatódtak, az európai fél pedig olyan pozícióba szorult, ahonnan csak követni volt képes az eseményeket. 1991. július 5-én az EK felfüggesztette az 1980. évi együttműködési megállapodás második és harmadik jegyzőkönyvét, valamint fegyverembargó elrendelését követően, intenzív diplomáciai nyomásra július 7-én megszületett a Brioni Megállapodás.²⁶⁹ Ez a Szlovéniával kapcsolatos tűzszüneti megállapodás a vitás kérdéseket megoldatlanul hagyta. A válság előrehaladásával az EK fokozatosan konkrét eszközöket, megfigyelőmissziókat, választottbírószági bizottságot, békekonferenciát vont be. A közös diplomáciai fellépés gyakorlatát az Egységes Európai Okmány (EEO) 30. cikke kodifikálta.²⁷⁰ Az Európai Politikai Együttműködés (European Political Co-operation; EPC) volt az a fő intézményi keret, amelyben a tizenkét tagállam megpróbálta összehangolni álláspontját és tevékenységét.²⁷¹ A Jugoszlávia felbomlása körüli válságok idején az EPC az 1991-1992 közötti időszakban jelentős számú közös nyilatkozatot tett (1991-ben 21 db, 1992-ben 24 db nyilatkozatot). E tevékenység ellenére a tagállamok álláspontja gyakran eltérő, sőt ellentétes volt.²⁷²

Az 1991. júniusi-júliusi trojka missziók utat törtek a már említett Brioni Megállapodásnak, amelynek meg kellett volna teremtenie a Jugoszlávia jövőjéről szóló tárgyalások keretét, egyúttal pedig a EK Megfigyelő Missziója az ECMM (European Community Monitor Mission; ECMM) kiküldetését célzó egyetértési nyilatkozatok magját is magába foglalta. Első körben Szlovéniára és Horvátországra terjed ki, majd mandátumát meghosszabbították 1991. október 13-ig, végül októberben kiterjesztették tevékenységét Bosznia-Hercegovinára is, mindezt az EBESZ támogatása mellett.²⁷³ 1991. október 14-én Hágában határozatlan időre hosszabbították meg az ECMM megbízatását. Az EK Megfigyelő Misszió nem volt katonai művelet, bár egyes tagjai katonai múlttal rendelkeztek. Kezdetben a konfliktus szereplői engedték feladata

²⁶⁸ Rehn, Olli: *The European Community and the Challenge of a Wider Europe*. Sussex Working Papers in Contemporary European Studies. No. 6. 1994.

²⁶⁹ UCDP: Brioni Declaration – July 18, 1991. Ljubljana. <https://ucdpged.uu.se/peaceagreements/fulltext/Yug%2019910712.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁷⁰ Official Journal of the European Communities: Single European Act. No. L 169/13-14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁷¹ Lásd: Pijpers, Alfred – Regelsberger, Elfriede - Wessels, Wolfgang (eds.): *European Political Co-operation in the 1980s – A Common Foreign Policy for Western Europe?* Dordrecht: Netherlands, Martinus Nijhoff Publishers 1988; Nutall, Sarah: *European Political Cooperation*. Oxford: UK, Clarendon Press Publication, 1992.

²⁷² Weller, Marc: The International Response to the Dissolution of the Social-ist Federal Republic of Yugoslavia. Vol 86, No 3, *The American Journal of International Law*, 1992. 569-607.

²⁷³ Betlehem, Daniel – Weller, Marc (eds.): *The „Yugoslav” Crisis in International Law: General Issues (Part I)* Cambridge: UK, Cambridge International Documents Series, Vol. 5, Grolius/Cambridge University Press. 1997. 711.

végrehajtására a missziót, amely a kisebbségek védelme és emberi jogi területen korlátozott sikereket tudott elérni. A konfliktus kiterjedésével azonban egy szűkebb mozgásteret kapott az ECMM, megnőtt a tagjai ellen elkövetett incidensek száma, egyértelműen veszített hitelességéből.²⁷⁴ Mindezek ellenére jelenlétével csökkentette a harcok számát, és közvetett kommunikációs csatornát hozott létre a hadviselő felek között.²⁷⁵

A Jugoszláv Néphadsereg (Jugoslovenska Narodna Armija; JNA) Horvátország után Bosznia-Hercegovina ellen is offenzívát nyitott. Válaszul, az EK Szerbiával szemben gazdasági szankciók²⁷⁶ bevezetését irányozta elő mindamellet, hogy a többi függetlenségre törekvő köztársaságot elismerte.²⁷⁷

1991 októberében Hágában tartott Jugoszláviáról szóló konferencián²⁷⁸ előterjesztett átfogó béketerv következményeként a Jugoszláviának nyújtott koordinált segítség és kapcsolatok egyoldalú felfüggesztésre kerültek.²⁷⁹ Ennek célja Jugoszlávia, mint állam tényleges felbomlásának deklarálása volt. 1991. október 6-i nyilatkozatban az EK megkülönböztetett bánásmód alkalmazását tette lehetővé a konfliktusban részes felekkel szemben.²⁸⁰ 1991.

²⁷⁴ Lásd: Jacques de Baenst, az ECMM misszióvezetőjének beszédében, az Emberi Jogi Tanács 1993. szeptember 16-i ülésén.

²⁷⁵ A missziót a válságok későbbi szakaszában is fenntartották miként, hogy felügyelje a Daytoni békemegállapodás végrehajtását. 2000. december 22-én a Tanács elfogadta a 2000/811/KKBP együttes fellépést, amely által az ECMM → EUMM lett, mint az Európai Unió Megfigyelő Missziója. Megbízatását számos alkalommal módosították, elsődleges célja volt, hogy hozzájáruljon az EU irányvonalainak hatékony kialakításához a Nyugat-Balkánon, különös figyelemmel a politikai és biztonsági kérdésekre. – Lásd: Council Joint Action of 22 December 2000 on the European Union Monitoring Mission, OJ 2000 L 328/53. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:328:0053:0054:EN:PDF> (Letöltve: 2023.07.21.); Európai Unió Hivatalos Lapja: A Tanács 2006/867/KKBP Együttes Fellépése. Az Európai Unió Megfigyelő Missziója (EUMM) megbízatásának meghosszabbításáról és módosításáról 2006. L 335/48. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006E0867> (Letöltve: 2023.07.21.); Council Joint Action 2007/40/CFSP of 22 January 2007 amending Joint Action 2002/921/CFSP extending the mandate of the European Union Monitoring Mission, OJ 2007 L 17/22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007E0040> (Letöltve: 2023.07.21.)

²⁷⁶ Lásd: Council Decision 91/602/EEC of 25 November 1991 denouncing the Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, OJ 1991 L 325/23. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31991D0602> (Letöltve: 2023.07.21.); Council Regulation (EEC) No. 3567/91 of 2 December 1991 concerning the arrangements applicable to the import of products originating in the Republics of Bosnia-Herzegovina, Croatia, Macedonia and Slovenia, OJ 1992 L 342/1.

http://aei.pitt.edu/64684/1/COM_92_26_final.pdf#:~:text=ExplanatorY%20memorandum%20On%20December%201991%20the%20Council,to%20tariff%20ceilings%2C%20agricultural%20products%20and%20ECS%20products. (Letöltve: 2023.07.21.); Lopandić, Duško: The European Community and the Yugoslav Crisis (1989-1992) – Some Issues of International Law, 41 *Jugoslovenska Revija za Medunarodno Pravo*, 1994. 319.

²⁷⁷ Lásd: EPC Statements of 6 August 1991 (EPC, No. P 73/91) – 27 August 1991 (EPC, No. P 82/91) – on 6 October 1991 (EPC, No. P 98/91) – on 28 October 1991 (EPC, No. P 106/91).

²⁷⁸ Lásd: EPC Joint Statement of 28 August 1991. EC 7/8-1991. p.1.4.25. <http://aei.pitt.edu/65141/1/BUL339.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.); Terrett, Steve: *The Dissolution of Yugoslavia és a Badinter Arbitration Commission: A Contextual Study of Peace-making Efforts in the Post-Cold War World*. Aldershot, Ashgate 2000. 119-198.

²⁷⁹ Lásd: EPC Joint Statement of 8 November 1991. EC 11-1991. p.1.4.4.

²⁸⁰ EPC Joint Statement of 6 October 1991. (EPC, P 98/91.) – EC 10-1991. p.1.4.7. Lásd továbbá: Genscher, Hans-Dietrich: *Erinnerungen*. Berlin: Germany, Siedler Verlag, 1995. 954.

december 2-án az EK helyreállította a kereskedelmi kapcsolatait, az általános preferenciarendszert, valamint a gazdasági és pénzügyi támogatás feltételeit minden jugoszláv köztársasággal szemben, kivéve Szerbia és Montenegrót.²⁸¹ Majd a diplomáciai elismerést kérő országokat felkérték, hogy nyújtsák be kérelmüket, amelyet Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szlovénia és Macedónia meg is tett és kérte szuverenitásának elismerését. Az EB választott bírósági²⁸² bizottsága szerint a kritériumoknak, ehhez csak Macedónia és Szlovénia felelt meg. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) szövetségi egységeinek függetlenségéről nem volt belső megállapodás, az elismerés kérdését a fegyveres konfliktussal párhuzamosan kezelték.²⁸³ Az EK ezen döntése és Szerbia-Montenegró elleni fellépése jelentős hatást gyakorolt Jugoszlávia felbomlására és a háború kimenetelére. A kizárólagos európai irányítása a konfliktus békés rendezésének ezzel pedig vége szakadt.²⁸⁴

AZ EK beavatkozás hatása 1991 – 1992 között

Az ismertetett eszközök és folyamatok mellett sem tudta a válság eszkalációját megakadályozni az EK. 1992-re eljutott az Európai Közösség arra a pontra, hogy Jugoszlávia felbomlása és a bosznia-hercegovinai háború által okozott problémák megoldása sokkal nehezebbnek és bonyolultabbnak tűnt, mint egy évvel korábban. Az Európai Közösség nem volt felkészülve egy ilyen nehéz és összetett konfliktusra. Nem rendelkezett a megfelelő eszközökkel ahhoz, hogy befolyásolja a fejleményeket a helyszínen, és nem rendelkezett azzal a katonai potenciállal, hogy megtámogassa diplomáciai erőfeszítéseit, ha kell. Klasszikus külpolitikai eszközét, az EPC-t megbénította a tagállamok eltérő álláspontja, valamint döntéshozatalának lassú és konszenzusos jellege. Az EB első magabiztos kísérlete a közös külpolitikai döntéshozatal terén zűrzavarral végződött, a Közösség saját, gondosan megfogalmazott jogi és diplomáciai mechanizmusait a régimódi politikai célszerűség lerombolta. Ez komoly csapást mért a külpolitikai elvekre, pontosan a Maastrichti Szerződés aláírásakor.²⁸⁵ Pozitív azonban,

²⁸¹ Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EEC) No. 3567/91 of 2 December 1991. L 342/1.

²⁸²Lásd: Craven, Matthew C. R.: *The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia*. British Yearbook of International Law, Volume 66. Issue 1. 1996. 334-349. doi.org/10.1093/bybil/66.1.333

²⁸³ Rich, Roland: *Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union*. European Journal of International Law, Volume 4. Issue 1. 1993. 36-65. doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035834

²⁸⁴ Blockmans, Steven: *Tough Love: the European Union's relations with the Western Balkans*. Universitet Leiden, The Netherlands, Doctoral Dissertation, published by T.M.C. Asser Press, The Hague, 2007. 111-150. (last updated 2014.) <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2932694/view> (Letöltve: 2023.05.21.)

²⁸⁵ Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*. Cambridge: UK, Cambridge University Press, 2005. 48-72.

hogy a vázolt kezdeményezések kidolgozása során az EK következetes maradt a konfliktus megoldásának békés eszközei mellett.²⁸⁶

3.1.4. AZ EU A NYUGAT-BALKÁNON: 1992 – 1998

1992. január 11-től az EK/EU háttérbe került szereplő lett az erőszak megállításában a Balkánon. Az ezt követő évtizedben három polgárháború²⁸⁷ zajlott a térségben, ez a nagyságrend viszont az EK számára kezelhetetlennek bizonyult a koherens cél és stratégia hiányában. A szakpolitikai kerete és kapacitása sem volt elegendő a gyors és hatékony reagáláshoz, szerepe inkább a rendelkezésére álló gazdasági és diplomáciai eszközökre korlátozódott.²⁸⁸ Az EK úgynevezett hagyományos eszközeinek alkalmazására túl későn került javaslat, amikor már a konfliktus visszafordíthatatlanná vált.²⁸⁹

Az ENSZ és a NATO az európai közvetítés múltjára és tapasztalataira épített. Az EK/EU által ebben az időszakban elfogadott összes pénzügyi szankció, vízum- és beutazási tilalom alapvetően az ENSZ Biztonsági Tanácsa által a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal szemben elfogadott korlátozó intézkedések végrehajtása volt. Minden korlátozás arra irányult, hogy megállítsák a nemzetközi béke és biztonság megsértését a régióban. 1995 novemberében a Daytoni (Ohio) támaszponton folytatott tárgyalássorozatot követően létrejött a vitatott Daytoni Békeszerződés, amely véget vetett a bosznia-hercegovinai háborúnak, amely mellett nemzetközi szankciókra is szükség volt.²⁹⁰ A vizsgált időszakban mindössze egyetlen önálló szankciós határozatot fogadott el az Európai Unió. A Jugoszlávia utódállamaira vonatkozó ENSZ-fegyverembargót a Biztonsági Tanács 1995. november 22-i 1021. számú határozatával összhangban feloldották, az Európai Unió 1991. július 5-i fegyverembargóját fenntartotta, hogy biztosítsa a nemzetközi csapatok és a polgári személyzet biztonságát. Az EU 1998. június 8-án

²⁸⁶ Blockmans (2007) i. m. 150.

²⁸⁷ Részletesen lásd: Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia – A délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999.

²⁸⁸ Ioannides, Isabelle: Peace and Security in 2018. An evaluation of EU peacebuilding in the Western Balkans. (EPRS) European Parliamentary Research Service, 2018. 11.

²⁸⁹ Andreatta, Filippo: The Bosnian War and the New World Order, Occasional Paper 1, (EUISS) EU Institute for Security Studies, Paris: France, 1997; <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ001.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.); Lásd továbbá: Juncos, Ana E.: The EU's Post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU? Southeast European Politics, Volume 6, No. 2, 2005. 88-108.; Keukeleire, Stephan - MacNaughtan, Jennifer: The Foreign Policy of the European Union, London: UK, Palgrave Macmillan, 2008.

²⁹⁰ A Bosznia-Hercegovinai Köztársaság jelenlegi szerkezetét az 1995. november 21-én Daytonban parafált és 1995. december 14-én a párizsi Royaumont-palotában aláírt Általános Béke-keretmegállapodás alapján hozták létre. A Daytont megelőző tárgyalások leírását lásd: Holbrooke, Richard: *To End a War*. New York: USA, Random House, 1998. A békeszerződések végrehajtásával kapcsolatos problémák elemzéséhez lásd: Bose, Samantha: *Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention*. London: UK, C Hurst, 2002.

elfogadott fegyver kivitelre vonatkozó magatartási kódexének szigorú alkalmazása mellett²⁹¹ az EU fegyverembargóját először Szlovénia (1998),²⁹² majd Horvátország (2000)²⁹³ és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (2001)²⁹⁴ esetében oldották fel. Bosznia-Hercegovinával szemben egészen addig érvényben maradt, amíg végül 2006. január 23-án hatályon kívül helyezték,²⁹⁵ figyelembevéve az ország által elért általános előrehaladást.

A szankciók hatékonyságának bizonyítása a regionális szereplők viselkedésének megváltoztatásában felhasználható adatok hiányában mérési nehézségekkel jár.²⁹⁶ Az viszont bizonyos, hogy az EU fegyverembargója nem akadályozta meg a fegyveres erőszak kitörését Koszovóban (1998) és Macedóniában (2001).

Az 1995-ben létrejött Daytoni Békeszerződés viszont arra kényszerítette az EU tagállamait, hogy mind jogi és mind intézményi felépítésüket, valamint a Nyugat-Balkánnal szemben viselt átfogó politikájukat átgondolják. A Daytoni Békeszerződés mindamellett, hogy egy bonyolult irányítási rendszert hozott létre, olyan keretet mutatott be, amelyen belül az EU meghatározta saját céljait a konfliktus utáni szakaszra. Az EU erőfeszítéseinek megvalósítását a Bosznia-Hercegovinában szolgálatot teljesítő különleges képviselő és donorkonferenciák erősítették, amellyel párhuzamosan az EU átvette a nemzetközi pénzügyi támogatás fő koordinátori szerepét, a már korábban vállalt humanitárius támogatáson túl.

²⁹¹ EU Council Doc. No. 8675/2/98 REV 2. European Union Code Of Conduct On Arms Exports, Brussels, 5 June 1998. <https://internationalhumanrightsexicon.org/hrdoc/docs/armsEUcode.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁹² Official Journal of the European Communities: Council Decision 98/498/CFSP of 10 August 1998 amending Common Position 96/184/CFSP defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning arms exports to the former Yugoslavia, 1998. L 225/1. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:225:0001:0001:EN:PDF> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁹³ Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2000/722/CFSP of 20 November 2000 amending Common Position 96/184/CFSP concerning arms exports to the former Yugoslavia, 2000. L 292/1. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:292:0001:0001:EN:PDF> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁹⁴ Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2001/719/CFSP of 8 October 2001 amending Common Position 96/184/CFSP concerning arms exports to the former Yugoslavia and Common Position 98/240/CFSP on restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia, 2001. L 268/49. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:268:0049:0049:EN:PDF> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁹⁵ Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2006/29/CFSP of 23 January 2006 repealing Common Position 96/184/CFSP concerning arms exports to the former Yugoslavia, 2006. L 19/34. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006E0029#:~:text=Common%20Position%2096%2F184%2FCFSP%20should%20therefore%20be%20repealed%2C%20on,to%20the%20lowest%20possible%20level%20and%20confidence-building%20measures%2C> (Letöltve: 2023.05.22.)

²⁹⁶ Devin, Julia – Dashti-Gibson – Jaleh Michelle: Sanctions in the Former Yugoslavia: Convoluted Goals and Complicated Consequences. In: Cortright, David – Lopez, George A. – Minear, Larry et al. (eds.): *Political Gain and Civilian Pain: Humanitarian Impacts of Economic Sanctions*. New York: NY, USA, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers Inc. 1997. 149-189.; Lásd továbbá: Pape, Robert Anthony: Why Economic Sanctions Do Not Work. *International Security*, Volume 22, Issue 2, 1997. 90-136. doi.org/10.1162/isec.22.2.5; Elliot, Kimberly Ann: The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty? *International Security*, Volume 23, Issue 1, 1998. 50-65. doi.org/10.1162/isec.23.1.50; Baldwin, David A.: The Sanctions Debate and the Logic of Choice. *International Security*, Volume 24, Issue 3, 1999. 80-107. doi.org/10.1162/016228899560248

A délszláv háborúk 1995 utáni szakaszában (1998. február 28. és 2001. november 5. között) az Európai Unió egy sor új, intelligens szankciónak nevezett, célzott intézkedést hozott²⁹⁷ a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal szemben.²⁹⁸ A szankciók ekkor már átfogóbb képet mutattak, viszont azok céljai fokozatosan kezdtek eltolódni. Eleinte a koszovói albán lakosság védelmében hozott korlátozások annak a pressziónak a szerepét töltötték be, amely a jugoszláv rezsimet és Koszovót a politikai megoldások felé próbálta ösztönözni. Végül a belgrádi rendszerváltás volt a cél a regionális tartós stabilitás megteremtése érdekében. A Rambouillet-tárgyalások nem hozták meg a várt eredményt és a helyzet Koszovóban egyre aggasztóbb lett, így 1999-ben a politikai utat a katonai erő alkalmazása váltotta fel, amelyben a NATO, ENSZ felhatalmazás nélkül hajtotta végre beavatkozását.²⁹⁹

A katonai fellépésen túl, megerősítették a meglévő szankciókat és olajembargót vezettek be. Megerősítették a pénzügyi szankciókat és betiltották a beruházásokat, de ezek az intézkedések csak 1999 júniusában léptek életbe. A cél a regionális stabilitás elérése volt.³⁰⁰

2000-ben fordulópontra következett, véget ért Slobodan Milošević uralma, (1. sz. függelék)³⁰¹ ellenzéki győzelem született, így a legtöbb szankciót feloldották.³⁰² A 2000-es évek elejére az EU a régió meghatározó politikai erejévé vált. Javier Solana, KKBP főképviselelő kulcsszerepet játszott a 2001-es válság megoldásában Macedóniában, ahol a válság korai szakaszában avatkozott be és alkalmazta sikerrel a gazdasági és politikai ösztönzőit, amely elvezetett az Ohridi Keretrendszer megteremtéséhez és aláírásához. Ez a Megállapodás az albán és a macedón biztonsági erők között kitört etnikai viszály végét hozta el. A 2001-es válság volt az az első alkalom, hogy az EU a KKBP keretében válságkezelési eszközöket alkalmazott, amely

²⁹⁷ Az 1992 és 1998 közötti időszakban a JSZK ellen kirótt uniós szankciók a következő nagy kategóriákra oszthatók: fegyverembargó, beleértve a belső elnyomáshoz és a terrorizmushoz használt felszerelések tilalmát; utazási korlátozások, beleértve a vízumot és a repülési tilalmat; olajembargó; és pénzügyi szankciók, beleértve az új beruházások tilalmát.

²⁹⁸ A harcok 1998. február 28-án kezdődtek a Koszovói Felszabadító Hadsereg és egy szerb rendőrfőnök között Likosánban. A JSZK elleni legutóbbi uniós szankciókat a koszovói válságban játszott szerepe miatt felfüggesztették 2001. november 5-én. A Koszovóért folytatott harc politikai narratíváját lásd: Judah, Tim: *Kosovo – War and Revenge*. 2nd. edn., New Haven: USA, Yale University Press, 2002.

²⁹⁹ NATO: Kosovo Air Campaign (March-June 1999) Operation Allied Force. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm (Letöltve: 2023.05.22.)

³⁰⁰ Official Journal of the European Communities: Common Position 1999/318/CFSP of 10 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union concerning additional restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia, 1999. L 123/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999E0318> (Letöltve: 2023.05.21.)

³⁰¹ A Nyugat-Balkán országainak állam és kormányfőit megnevező táblázat az értekezés 1.sz. függeléke tartalmazza.

³⁰² Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EC) No. 2156/2001 of 5 November 2001 repealing Regulation (EC) No. 926/98 concerning the reduction of certain economic relations with the Federal Republic of Yugoslavia, 2001. L 289/5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R2156> (Letöltve: 2023.05.22.)

később a Közös Biztonság- és Védelempolitika (KBVP) eszközök alkalmazásához vezetett. Szintén először hajtott végre az EU és a NATO gyakorlati szintű együttműködést.³⁰³

Az Ohridi Keretmegállapodás aláírását követő közel három év során javultak az etnika viszonyok, viszont az erőszakos tevékenységek támogatása nem szűnt meg, amelyek megkérdőjelezték a megállapodás alapelveit és azok végrehajtását, a stabilitást, a területi integritást és Macedónia egységes és soknemzetiségű jellegét.³⁰⁴

3.1.5.A KÖZÖS KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKA

Az EU szerepvállalását stratégiaileg úgy értelmezhetjük, hogy transzformatív erőfeszítéseinek egymást követő szakaszai elvezetnek a teljeskörű integrációhoz. Ez a felfogás lehetőséget teremtett arra, hogy az EU sokrétűen, többszintű válaszlépésekkel reagáljon a Nyugat-Balkán átalakítására.³⁰⁵ Az erőfeszítések első szakasza a stabilizáció kényszere volt. Köztudott, hogy az EU külső fellépésének egy átfogó stratégián belül kell lennie és a KBVP³⁰⁶ műveletek legfeljebb ennek a stratégiának az egyik elemét képezhetik, és nem önmagában a stratégiát.³⁰⁷

Az EU konfliktus utáni stabilizálása inkább volt szinergia, mintsem stratégia. Az operatív együttműködés ott volt igazán jelentős, ahol a NATO és az EU egyszerre volt aktív. A KBVP jelenlétét ebben az értelemben szimbolikusan lehet tekinteni, ugyanis a hallgatólagos cél az volt, hogy a külszolgálatot teljesítő fegyveres erők láthatósága elrettentő erővel bírjon a kiújuló erőszak esetében.³⁰⁸ A Nyugat-Balkánon indított missziók a rövidebb tanácsadó-kiképző koncepcióra épültek.³⁰⁹

A már említett ECMM (EUMM) 1991 júliusában kezdte meg tevékenységét, elsősorban Szlovéniában, majd Bosznia-Hercegovinában és Macedóniában, majd 1992-től az EU különféle tevékenységeken keresztül támogatta a régió belső biztonságának javítását.

1992-ben a Maastrichti Szerződés az EU struktúra második pilléréként létrehozta a Közös-Kül és Biztonságpolitikát, amely intézményesített alapot kapott, ezáltal az Európai Unió nem csak

³⁰³ Eldridge, Justin L. C.: *Playing at Peace: Western Politics, Diplomacy and the Stabilization of Macedonia*. *European Security*, Volume 11, Issue 3, 2002. 46–90. doi.org/10.1080/09662830208407538

³⁰⁴ Blockmans (2007) i. m. 152-173.

³⁰⁵ Missiroli, Antonio (ed.): *The EU and the World: Players and Policies Post-Lisbon: A Handbook*. EU Institute for Security Studies, Paris: France, 2016. 54. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/EU_Handbook.pdf (Letöltve: 2023.05.22.)

³⁰⁶ KBVP – Közös Biztonság- és Védelempolitika (EU) – A válságkezelés elvileg átmeneti tevékenység bármely adott működési területen. A legtöbb KBVP művelet általában túl kicsi vagy rövidtávú ahhoz, hogy stratégiai részvételnek tekintsék. Ez alól az EUPM (EUPM: Az Európai Unió rendőri missziója Bosznia-Hercegovinában) és az EULEX (EULEX: Az Európai Unió jogi és igazságügyi missziója Koszovóban) képez kivételt.

³⁰⁷ Missiroli (2016) i. m. 55.

³⁰⁸ Emerson, Michael – Gross, Eva (eds.): *Evaluating the EU's Crisis Missions in the Balkans*, Centre for European Policy Studies. Brussels: Belgium, 2007. 10.

³⁰⁹ Ioannides (2018) i. m. 14.

gazdasági, hanem jelentős politikai szereplővé is vált a nemzetközi szintén.³¹⁰ Legfontosabb céljaként megfogalmazta az európai külpolitikai hatékonyságának növelését és az EU nemzetközi szereplőként való megerősítését. Törekvései között jelen van a külső szakpolitikák és tevékenységek koherenciája, valamint azok hatékonyságának és folytonosságának biztosítása. Az EU alapját képező pillérek 2009. december 1-jén eltörlésre kerültek, és a Lisszaboni Szerződés 2. fejezetében csoportosították az összes külső tevékenységet. A 2007-ben elfogadott, majd 2009. december 1-jén hatályba lépett Lisszaboni Szerződés rendelkezései nagyrészt az EU KKBP-re vonatkoznak.³¹¹

Az EU KKBP szerves részét képezi az EU Közös Biztonság- és Védelem Politikája, amely eredetileg az Európai Biztonság-és Védelempolitika (EBVP) néven vált ismertté. Szintén a Lisszaboni Szerződés rendelkezett annak átnevezéséről, mivel olyan területéről van szó, amely az uniós tagok közötti együttműködés egyik legérzékenyebb része, ahol minden döntést egyhangúlag kell támogatni. Az EU KKBP ezen eleme az unió védelmi képességeinek megerősítését, majd a világban betöltött szerepének javítását célozza a válságkezelés, a konfliktusmegelőzés és a béketeremtés útján.³¹²

Kezdeti szakasz – NYEU

A Maastrichti Szerződés hatálybalépését követően az Unió tagállamai aktívan használják a KKBP-t is felruházó diplomáciai struktúrákat. A kérdés azonban, hogy a diplomáciai konstrukciók képesek-e visszatartani a régió destrukcióját okozó erőket. Az Európai Uniónak más, meggyőzőbb eszközökre van szüksége, hogy rákényszerítse a fegyveres konfliktusban egymással harcoló feleket, hogy nézeteltéréseiket békés módon rendezzék. Az 1991-es kormányközi konferencia során az Európai Unióról szóló szerződés vázolta a lehetséges biztonsági struktúrát, viszont saját biztonsági és védelmi képességei hiányában az Európai Unió a Nyugat-urópai Unió (NYEU) segítségét vette igénybe a vonatkozó feladatok végrehajtására.

³¹⁰ Vukčević, Dejana: The EU Common Security and Defense Policy: the effects of socialization. Belgrade: Serbia, Institute of Political Studies, 2013. 64. DOI:10.22182/spt.822013.3

³¹¹ Official Journal of the European Communities: Treaty of Lisbon/Lisszaboni Szerződés Az Európai Unióról Szóló Szerződés és az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés Módosításáról (2007/C 306/01) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL> (Letöltve: 2023.07.21.)

Lásd: Vukčević (2013) i. m. 85-86.; Lásd továbbá: Wessel, Ramses A. – Blockmans, Steven (eds.): The Influence of NATO on the Development of the EU's Common Security and Defence Policy. In: *Between Autonomy and Dependence: The EU Legal Order Under the Influence of International Organisations*. T.M.C. Asser Press The Hague: Netherlands, 2012. 264. doi.org/10.1007/978-90-6704-903-0

³¹² European Union External Action: The Common Security and Defence Policy. The Shaping of a Common Security and Defence Policy. 2019. https://www.eeas.europa.eu/eeas/shaping-common-security-and-defence-policy_en (Letöltve: 2023.03.30.)

Az első közös missziós munka az EUAM azaz Mostar Uniós Közigazgatási polgári válságkezelési művelete volt 1994 és 1997 között. Ezt követően az EU még további három alkalommal támaszkodott a NYEU segítségére, mégpedig az albán rendőrség oktatóinak tanácsadására és kiképzésére a MAPE, azaz Többnemzetiségű Rendőrségi Tanácsadó Egység által 1997 és 2001 között. Koszovóban az Általános Biztonsági Felügyeleti Misszióval 1998 és 1999-re vonatkozó időszakban, végül pedig a Horvátországi Aknamentesítő Segélymisszió keretében 1999 és 2001 között.

Az Unió 1990-es években tett erőfeszítései a KKBP útján többnyire deklaratív jellegű volt.

A katonai műveleteit ki kellett szervezze, rehabilitációs tevékenysége pedig a NYEU-n keresztül érvényesült. A koszovói válság megmutatta az EU számára a saját korlátait, ezzel pedig azt, hogy a konfliktusmegelőzés és válságkezelés területén, amennyiben tényező kíván lenni, humánerőforrást, szakértelmet és anyagi erőforrást kell áldoznia az elköteleződés mellett. A KKBP program keretében a tagállamok igyekeztek a képességek és elvárások közötti szakadékot csökkenteni,³¹³ amelynek további fejlesztéséhez és fejlődéséhez kiváló terep volt a 2001-es macedón válság.³¹⁴

3.1.6. DIPLOMÁCIAI TÖREKVÉSEK

Macedónia

2001-ben konfliktus robbant ki az albán és a szláv macedónok között, amely a polgárháború szélére sodorta az országot. 2001. április elején több EU-képviselő a Stabilizációs és Társulási Megállapodás (STM – Stabilisation and Association Agreements; SAA) április 9-i Luxembourgban történő aláírását igyekezett előkészíteni.³¹⁵ Holott Macedónia erre még nem állt készen, viszont az STM aláírásának és ratifikálásának lehetősége erős, meggyőző eszköznek bizonyult, hogy a macedón kormány tárgyalásokat kezdjen az alkotmány reformjáról, és egyenlő jogokat biztosítson mindkét közösség számára, így átfordítva a fegyveres konfliktust politikai megállapodássá. A tárgyalások elhúzódtak és eközben az albán szélsőségesek megszegték a július 5-i tűzszüneti megállapodást, mire a tárgyalások elakadtak. Az Európai Unió erre reagálva büntető szankciókat vezetett be az etnikai szélsőségesekkel

³¹³ Hill, Christopher: The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 3, 1993. 305-328. doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00466.x; Lásd továbbá: Hill, Christopher: Closing the Capabilities-Expectations Gap? In.: Peterson, John – Sjursen, Helene (eds.): *A Common Foreign Policy for Europe: Competing Visions of the CFSP*. London:UK, Routledge 1998. 18-38. http://aei.pitt.edu/2616/1/002811_1.PDF (Letöltve: 2023.05.22.)

³¹⁴ Blockmans (2007) i. m. 177-197.

³¹⁵ A tárgyalásokat 2000. november 24-én zárták le, és a Stabilizációs és Társulási Megállapodást ugyanezen a napon, a Zágrábi Csúcstalálkozón parafálták. Lásd: COM(2001) 90 final, Brussels, 19 February 2001.

szemben.³¹⁶ 2001. július 25-én a NATO különmegbízottja, Peter Feith biztosította a korlátozott tűzszüneti megállapodást Tetovóban és környékén.³¹⁷ Ettől függetlenül augusztus első két hetében heves harcok tarkították az új lendületet vett tárgyalási folyamatokat, végül augusztus 8-án politikai megállapodás született Ohridban.

A KKBP és az EVBP új intézményi kerete lehetővé tette, hogy az EU a korábbiakhoz képest jobb mutatókat produkáljon, viszont a konfliktusra utaló jeleket sem azonosítani sem kezelni nem tudta.³¹⁸ A siker a diplomáciai fellépésnek, az STM, mint ösztönző aláírásának, a Bizottság gyorsreagálású mechanizmusának (Rapid-Reaction Mechanism; RRM) és Javier Solana személyének szült.³¹⁹ Az Ohridi Békemegállapodás megkötése azonban a NATO és kisebb mértékben az Egyesült Államok és az EBESZ támogatásával tudott megvalósulni.

Az Ohridi Keretmegállapodást 2001. augusztus 13-án írták alá.³²⁰ A kritikák ellenére annak végrehajtása ösztönözte a macedóniai helyzet gyors stabilizálásának és normalizálásának folyamatát. Az STM keretében az EUPOL PROXIMA és EUPAT missziók is újtukra indultak.³²¹

Szerbia – Montenegró

Az akkori Jugoszlávia két egyenlőtlen partner szövetségén alapult. 1998-ban Milo Đukanović montenegrói elnök győzelme feltárta a szövetség hibáit. Két és fél évvel később Milošević megbukott, a feszültség pedig folyamatosan nőtt Szerbia és Montenegró között, miközben a koszovói konfliktus is eszkalálódott. A montenegrói politikai vezetés egyre függetlenebb politikát folytatott, amely az elszakadás követelésében nyilvánult meg.³²² 2000-ben a Demokratikus Ellenzék, (Democratic Opposition of Serbia; DOS) átvette Szerbia irányítását, viszont a montenegrói ellenzékkel közös koalícióban. Jugoszlávia lassan kezdett szétesni,

³¹⁶ Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2001/542/CFSP concerning a visa ban against extremists in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2001. L 194. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004E0133> (Letöltve: 2023.05.22.)

³¹⁷ Lásd: Presidency statement on behalf of the European Union on the situation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia of 26 July 2001. EU 7/8-2001. p.1.6.10.

³¹⁸ Lásd: Clément, Sophia: *Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYR of Macedonia*. Paris: France, ISS 1997. 13-27. Lásd továbbá: Clément, Sophia: Former Yugoslav Macedonia, the Regional Setting and European Security: Towards Balkan Stability? In: Pettifer, James (ed.): *The New Macedonian Question*. Basingstoke: UK, Palgrave 2001. 285-302.

³¹⁹ Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EC) No. 381/2001 creating a RRM, 2001. L 57/5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0381> (Letöltve: 2023.05.22.)

³²⁰ Blockmans (2007) i. m. 195-197.

³²¹ Ioannides, Isabelle: EUPOL PROXIMA / EUPAT (fYROM). In: Grevi, Giovanni – Helly, Damien – Koahane, Daniel (eds.): *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. EU Institute for Security Studies, Paris: France, 2009. 189.

³²² Lásd: Erlanger, Steven: Montenegrins See Split with Serbia. New York Times, 18 Oct. 1999. <https://www.nytimes.com/1999/10/18/world/montenegrins-see-split-with-serbia.html> (Letöltve: 2023.07.20.)

Montenegróban egy kvázi független állam alakult ki, Koszovóban pedig egy kvázi protektorátus. Belgrád és Podgorica között a tárgyalások folyamata megrekedt, az uniós perspektíva pedig megteremtette az EU részéről a KKBP főképviselő, mint közvetítő beavatkozását.

Az Unió, mint regionális hatalom közelíteni próbálta a feleket az államszövetségi keretekbe, amely miatt az uniós fellépést kritikával illeték.³²³ A projugoszláv erők konzervativizmusától az EU nem tudott elhatárolódni. Végül a megállapodás mégis a reformereknek kedvezett.

A Belgrádi Megállapodás (2002. március 14-én aláírták) – Szerbia és Montenegro kormányai közötti, háromoldalú tárgyalások eredményeként született meg.³²⁴ A JSZK átnevezésére vonatkozó egyértelmű döntésen kívül a legtöbb vitás kérdés nyitva maradt, amely megállapodás ebben a formában inkább csak szándéknyilatkozat volt. A megállapodásban megfogalmazott célok megvalósításának módjait az Alkotmányos Chartával párhuzamosan kellett kidolgozni, amelyet 2003. február 4-én fogadott el és hirdetett ki Szerbia és Montenegro parlamentje.³²⁵ Az EU számára a státuszkérdés okozta feszültség enyhítése volt a prioritás, annak vélelmében hogy az SAP (Stabilisation and Association Process; Stabilizációs és Társulási Folyamat) a szétválás hátrányait pótolni tudja.³²⁶ A fő kérdés azonban a stabilitásra gyakorolt hatás, ugyanis az EU tartott attól, hogy Koszovó és Bosznia-Hercegovina számára a föderáció felbomlása precedenst teremthet.³²⁷ A Belgrádi Megállapodással időt kapott az EU, ugyanis az Alkotmányos Charta egy három éves megfontolási időszakot írt elő, mielőtt a függetlenedés kérdését népszavazásra bocsátják. 2006. május 21-én 55,5%-os eredménnyel a montenegróiak megszavazták a függetlenséget.³²⁸ Az EU elismerte, hogy a Chartában foglaltakkal összhangban szabályosan

³²³ ICG-CEPS Open Letter on Montenegro, 2002. <https://www.montenet.org/2002/darko.html> (Letöltve: 2023.07.17.)

³²⁴ Lásd: Van Meurs, Wim: The Belgrade Agreement: Robust Mediation between Serbia and Montenegro. In: Bieber, Florian (ed.): Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers 2003. 63–82.

³²⁵ Lásd: Official Gazette of Serbia and Montenegro No. 1 of 4 February 2003. <https://www.osce.org/files/f/documents/7/e/35247.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

³²⁶ Lásd: Reljić, Dušan: *Serbien und Montenegro einigen sich über zukünftige staatliche Gemeinschaft*. SWP-Brennpunkte, 2002.

³²⁷ Wisse, Mabel: Comment: Squabbling Yugoslav Republics Set for Divorce. Institute of War and Peace Reporting, Balkan Crisis Report 2002. <https://iwpr.net/global-voices/comment-squabbling-yugoslav-republics-set-divorce> (Letöltve: 2023.07.19.)

³²⁸ A népszavazást az EBESZ és az Európa Tanács kötelezettségvállalásaival és a demokratikus választási folyamatokra vonatkozó egyéb nemzetközi normákkal összhangban tartották. Lásd: Declaration by the Presidency on behalf of the European Union regarding the referendum in Montenegro, Press Release P 73/06, Doc. 9730/06 (Presse 152), Brussels, 23 May 2006. Lásd továbbá: ICG: Montenegro's Referendum. Europe Briefings No. 42, 2006. https://www.files.ethz.ch/isn/18060/b042_montenegro_s_referendum.pdf (Letöltve: 2023.05.22.); Batt, Judy: Montenegro and Serbia After the Referendum. EUISS Analysis, 2006. <https://www.iss.europa.eu/content/montenegro-and-serbia-after-referendum> (Letöltve: 2023.06.18.)

hajtották végre, így Szerbia és Montenegró, mint két új, nemzetközileg elismert, egymástól független állam jött létre.³²⁹

Koszovó

A NATO beavatkozást igénylő koszovói erőszak minőségi változást indított el az Európai Unió egész Délkelet-Európával kapcsolatos politikájában. Az EU által 1999-ben kezdeményezett Délkelet-Európai Stabilitási Paktum létrehozásával, kijelentett szándéka, hogy közelíteni fogja a régiós országokat a teljes integráció perspektívájához. Habár ennek a módszere nem volt egyértelmű. Alapvetően a konfliktus utáni újjáépítés stratégiájaként szolgált, és nem csatlakozási platformként, amely végül az EBESZ fennhatósága alá került.³³⁰

A Stabilitási Egyezményrel egyidőben az ENSZ BT elfogadta a 1244 (1999) sz. határozatot,³³¹ amely az ENSZ Koszovói Misszióját (UNMIK) felhatalmazza Koszovó stabilizálásával, intézményi újjáépítésével. Műveletében az ENSZ négy pillért határozott meg, amelyből az EU a gazdasági újjáépítés, helyreállítás és fejlesztés pillérét, azaz a IV. pillért kapta felelősségi körének. Ennek ellenére az EU hatása a gazdasági vonatkozáson kívül is releváns, ugyanis tagállamai a KFOR és az EBESZ tevékenységében is részt vesznek.³³²

Jelentős pénzügyi forrásokkal támogatta az EU a koszovói gazdasági folyamatok beindítását, viszont az erőfeszítések ellenére Koszovó teljesítménye gazdasági szempontból is és az Ideiglenes Önkormányzati Intézmények (Provisional Institutions of Self-Government; PISG) szempontjából is az elvárások alatt maradt.³³³ A nemzetközi közösség meggyőződött arról, hogy a haladás érdekében politikai folyamat elindítása vált szükségessé.³³⁴

³²⁹ Blockmans (2007) i. m. 198-207.

³³⁰ Bechev, Dimitar: *Between Enlargement and CFSP: the EU and the Western Balkans*. LSE European Foreign Policy Conference, London School of Economics, 2-3 June 2004. www.lse.ac.uk/efpu/conference-2004 (Letöltve: 2023.07.11.); Vignes, Daniel: The Stability Pact for South Eastern Europe. In: Tomuschat, Christian (ed.): *Kosovo and the International Community: A Legal Assessment*. The Hague, Kluwer Law International, 2002. 317-325. doi.org/10.1163/9789004478817_018

³³¹ UN Security Council: Resolution 1244 (1999). https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf (Letöltve: 2023.06.22.)

³³² Karnitschnig, Michael: The UN and the EU in Kosovo – The Challenges of Joint Nation-Building. In: Wouters, Jan – Hoffmeister, Frank – Ruys, Tom (eds.): *The United Nations and the European Union: An Ever Stronger Partnership*. The Hague: Netherlands, TMC Asser Press 2006. 323-351.

³³³ Az Európai Közösségek Bizottsága: A Bizottság Közleménye A Tanácsnak: Koszovó jövője: Európa. Brüsszel, COM 2005. 156 final. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0156:FIN:HU:PDF> (Letöltve: 2023.06.17.)

³³⁴ Knoll, Bernhard: From Benchmarking to Final status? Kosovo and the Problem of an International Administration's Open-ended Mandate. *European Journal of International Law*, Volume 16, No. 4, 2005. 637-660. DOI:10.1093/ejil/chi140 <http://www.ejil.org/pdfs/16/4/312.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)

Politikai folyamat – Státusztárgyalások

A politikai folyamat vezetésére a korábbi finn elnök Martti Ahtisaari személyét hagyta jóvá az ENSZ BT 2005. november 10-én. A folyamat dinamikáját azonban két összeegyeztethetetlen álláspont uralta, ahol Koszovó kizárólag függetlenségben gondolkodott, Szerbia pedig lényegében erről hallani sem akart. Montenegró 2006-ban történő kiválása csak bonyolította a kérdést. A státusztárgyalások kezdetén az úgynevezett Összekötő Csoport igyekezett elkerülni az oldalszétválást, viszont kijelenthető, hogy az USA és az Egyesült Királyság hajlott Koszovó függetlensége felé, miközben a további EU tagállamok óvatosabbak voltak. Ahtisaari a státuszkérdés direkt megoldása helyett, alulról építkező megközelítést választott. 2006. február 20-21-én került sor Bécsben az első közvetlen tárgyalásra a kormányzati decentralizálásra vonatkozó rendelkezések függvényében.³³⁵ A második forduló a kulturális és vallási örökség, a kisebbségi jogok és a gazdaság, a helyi finanszírozás, az együttműködés és az önkormányzatok közötti kapcsolatok témaköre volt. A résztvevők konstruktívnak minősítették a tárgyalásokat, annak ellenére, hogy megegyezésre nem sikerült jutniuk. Hét sikertelen technikai forduló után a végső státusztárgyalások is csak a megrögzött álláspontokat erősítették meg, a technikai szintű tárgyalások 2006 második felében gyakorlatilag elhaltak. Ahtisaari a rendezést illető nyílt kételkedését követően 2007 februárra elhalasztotta átfogó javaslatának benyújtását. Az ajánlást Belgrád elutasította, Pristina pedig üdvözölte. Ahtisaari tervezete lefektette az életképes, stabil és fenntartható Koszovó alapjait.³³⁶ Lényegében egy aszimmetrikus állapotot tervezett felügyelt függetlenséggel.

Az egyeztetések ennek tekintetében is sikertelenül zárultak. Ahtisaari kijelentette, hogy a tárgyalási folyamat kimerült, és nem maradt közös nevező. Az uniós diplomaták azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy ennek a tervnek nem lehet alternatívája.³³⁷

³³⁵ Márkus László: *Koszovó története, Dardániától a brüsszeli dialógusig*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 454-458.

³³⁶ Míg az Átfogó Javaslat a név kivételével (szimbólumok, biztonsági erők, nemzetközi szervezetekben való képviselet stb.) függetlenséget kínál Koszovónak, Ahtisaari terve mindenekelőtt egy olyan dokumentum létrehozása volt, amelynek célja Koszovó többnemzetiségű társadalommá tétele.

³³⁷ Lásd: Goodwin, Morag: From Province to Protectorate to State? Speculation on the Impact of Kosovo's Genesis upon the Doctrines of International Law. *German Law Journal*, Volume 8, No.1, 2007.1-20. https://core-cms.prod.aop.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/09C0E1D0BE5EDCC3E2404FF380B7D709/S2071832200005381a.pdf/from_province_to_protectorate_to_state_speculation_on_the_impact_of_kosovos_genesis_upon_the_doctrines_of_international_law.pdf (Letöltve: 2023.06.12.) Published online by Cambridge University Press, 2019. doi.org/10.1017/S2071832200005381; Cvijić, Srđan: Self-determination as a Challenge to the Legitimacy of Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo. *German Law Journal*, Volume 8, No.1, 2007. 57-79. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/968EBB9B7D87592E50C4BE7F6F3C11FB/S2071832200005411a.pdf/selfdetermination_as_a_challenge_to_the_legitimacy_of_humanitarian_interventions_the_case_of_kosovo.pdf (Letöltve: 2023.06.12.) Published online by Cambridge University Press, 2019. doi.org/10.1017/S2071832200005411

2007 végére minden fórumon kudarcba fulladtak a Koszovó státuszának rendezésére irányuló tárgyalások. A konszenzusos megoldás már nem volt realitás. A nyugati országok informális jóváhagyását követően kilenc év ENSZ protektorátus után 2008. február 17-én a koszovói törvényhozás egyoldalúan deklarálta Koszovó függetlenségét.³³⁸

3.1.7. AZ EU NYUGAT-BALKÁNI MISSZIÓS SZEREPVÁLLALÁSA

Az Európai Unió Közös Kül- és Biztonságpolitikájának, továbbá ezen belül a Közös Biztonság- és Védelempolitikának kiváló tesztterepe volt a fegyveres konfliktus által sújtott balkáni régió. Az EU ennek ellenére nem képviselt egységes álláspontot a délszláv háború rendezését illetően, katonai erő bevonását a NYEU-n keresztül nem tartotta prioritásban, gyakorlatilag az ENSZ és a NATO közreműködésére támaszkodott.³³⁹ A stabilizálás katonai eleme az Európai Unió esetében két régiós misszióban testesült meg, a 2003-ban Észak-Macedóniában³⁴⁰ indított Concordia és a 2004-ben Bosznia-Hercegovinába telepített EUFOR Althea által. Az így tanúsított magatartás az EU részéről elmozdult a korábbi passzív álláspontról.

Tekintettel erre az Európai Unió számára ez egyfajta kezdeményezésként is értékelhető a védelmi területen történő szerepvállalásában. A Concordia feladata elsősorban a helyi konfliktusok lekötése volt, annak érdekében, hogy javítsák az ország stabilitását és megelőzzék az újbóli etnikai feszültségeket. A 2003 márciusában telepített EUFOR Concordia katonai művelete volt az első, amelyet az új KKBP keretében javasoltak és végül megvalósítottak, és az első olyan uniós katonai misszió, amely a Berlin Plusz megállapodást gyakorlatba ültette.³⁴¹ A „Berlin Plusz” megállapodás az EU és a NATO között 2003 elején véglegesített biztonsági megállapodások átfogó csomagjára hivatkozik, amely lehetővé teszi az EU számára, hogy a NATO eszközeit és képességeit (beleértve tervezési képességeit és a NATO szövetségesek európai parancsnokának helyettesét) felhasználja az EU által vezetett válságkezelési műveletek során. Ennek értelmében az EU nagymértékben támaszkodott a NATO képességeire.³⁴² Kétségtelen azonban, hogy az Althea misszió volt az, amely az EU-t, mint biztonsági szereplőt feltette a nemzetközi porondra, azáltal, hogy egy ambiciózus célt tűzött ki maga elé, mégpedig egy kulturálisan sokszínű, heterogén társadalom stabilizálásának

³³⁸ Márkus (2022) i. m. 465. Lásd továbbá: Blockmans (2007) i. m. 207.

³³⁹ Vukčević (2013) i. m. 153-159.

³⁴⁰ 2003-ban viselt név Macedónia FYROM.

³⁴¹ Mace, Catriona: Operation Concordia: developing a European approach to crisis management? *International Peacekeeping*, Volume 11, Issue 3.: The EU, Crisis Management and Peace Support Operations, 2004. 474-490. doi.org/10.1080/1353331042000249055 (Published online: 2007.)

³⁴² Gross, Eva: EU military operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (Concordia). In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009. 175-177.

biztosítását, és a háború öröksége általi további kockázatok csökkentését a Nyugat-Balkánon. 2004 decemberében az EUFOR Althea átvette a NATO Bosznia-Hercegovinában működő Stabilizációs Erők (Stabilisation Force; SFOR) irányítását. A regionális biztonságra kiemelkedő hatással volt, hogy az EU katonai műveleteit a térség valamennyi biztonsági szereplője elfogadta.

A régiót érintő válság eszkalációjának csúcsán a NATO volt, amely beavatkozott, azonban műveletei végrehajtásával – egy viszonylag kisebb kapacitás megtartása mellett – a biztonsággal kapcsolatos főbb teendőket tovább örököltette az EU számára.

Az EU a katonai szolgálaton túl, polgári missziókkal, elsősorban rendőrségi segítségnyújtás által is képviseltette magát a Nyugat-Balkánon, amelynek célja a megelőzés, a béke és demokrácia biztosítása, továbbá a régió országai számára a rendőri erők megszervezése volt. Három nagyobb szolgálattal hivatott mindezt elérni, Bosznia-Hercegovinában a 2003-ban indított EUPM misszió, Macedóniában a szintén 2003-ban indított Proxima rendőri misszió, valamint a Koszovóban helytálló, az EU legnagyobb volumenű polgári szolgálata az EULEX által.

Az EUPM három nagyobb lépésben támogatta a szükséges reformok útját Bosznia-Hercegovinában. Az EUPM1 főként intézményi és rendőrségi operatív tevékenységre, a reformprojektek végrehajtásának felügyeletére terjedt ki. Itt meg kell jegyezni, hogy a rendőri misszió nem rendelkezett végrehajtói mandátummal, amíg az EUFOR Althea igen. Az egyesített polgári és katonai jelenlét Bosznia-Hercegovinában a rossz koordináció és a feladatok lehatárolása és/vagy az egyértelmű műveletek közötti hierarchia hiányának elszenvedője volt.³⁴³ Az EUPM második és harmadik váltása a rendőrségi kapacitásnövelésre és szervezett bűnözés elleni küzdelemre összpontosított. Mindezek ellenére jelenleg is vannak olyan fennálló problémák, így a rendőrség, mint intézmény és szolgálat reformvégrehajtásában, valamint a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, amelyek elsősorban az ország aktuális gazdasági, politikai, társadalmi aspektusaiból fakadnak.³⁴⁴

Macedóniában az EU Concordia végével, 2003-ban indult a Proxima, amelynek elsődleges célja volt, hogy hozzájárulása által egy hatékony rendfenntartó erőt hozzanak létre, valamint a

³⁴³ Juncos, Ana E.: Police Mission in Bosnia and Herzegovina. In: Emerson, Michael – Gross, Eva (eds.): *Evaluating the EU's Crisis Missions in the Balkans*. Brussels: Belgium, Centre for European Policy Studies, 2007. 54.

³⁴⁴ Merlingen, Michael: The EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina (EUPM). In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009. 168-170.

2001-ben megkötött Ohridi Megállapodás végrehajtásának elősegítése.³⁴⁵ Ez volt a KBVP hatálya alá tartozó második rendőri misszió. A bosznia-hercegovinai rendőri misszió az ENSZ nemzetközi gyakorlatokkal foglalkozó munkacsoport (International Practices Task Force; IPTF) munkáját vette át, ellenben a Proxima teljesen a nulláról indult.³⁴⁶ 2005-ben a misszió befejezte tevékenységét és helyét az az EUPAT misszió vette át, amely professzionális segítséget igyekezett nyújtani a macedón rendőrségi képzéshez, illetve, bizonyos mértékű iránymutatást kívánt adni a macedón rendőrség számára az igazságszolgáltatással történő együttműködésben. Újdonsága a Proximához képest, hogy konzultációs mechanizmust tartalmazott, amely ösztönözte a nyitottságot az EU és a macedón hatóságok között.³⁴⁷

Az EU legnagyobb polgári missziója viszont kétségtelenül a Koszovóba telepített jogállamisági misszió, az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244. számú határozata alapján működő EULEX. 2005-ben a lehetséges jövőbeni nemzetközi szerepvállalás értékeléseként az ENSZ (UNMIK) az EU, az EBESZ, és a NATO megállapították, hogy a NATO a kemény biztonsági feladatokat a továbbiakban is ellátja és az EU a polgári válságkezelésre fókuszálja erőfeszítéseit és a rendfenntartás felelősségét vegye át az UNMIK-től,³⁴⁸ továbbá a Koszovónak nyújtott segélyek növelésére szólított fel, és kézzelfogható európai perspektíváról beszélt, függetlenül a státusszal kapcsolatos tárgyalások eredményétől. 2006-ban az EU tervező csoportot küldött a tartományba – EUPT Kosovo – amely az UNMIK feladatátvételének zökkenőmentességét kellett megteremtse.³⁴⁹

Az EULEX végrehajtását 2008. február 16-án irányozták elő, amelynek célja a függetlenség, az etnikai megoszlást figyelembevevő igazságszolgáltatás, a rendőrség és vámhatóság megerősítése, illetve a közrend helyreállítása. A jogállamisági misszió érdekessége, hogy az Európai Unió belül öt tagállam nem ismeri el Koszovó egyoldalú függetlenségének kinyilatkoztatását, az EU legnagyobb jogállamisági misszióját mégis épp Koszovóban

³⁴⁵ Ioannides, Isabelle: The EU Police Mission (EUPOL Proxima) and the European Union Police Advisory Team (EUPAT) in the Former Yugoslav Republic of Macedonia. In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009. 189-191.

³⁴⁶ Ioannides, Isabelle: Police Mission in Macedonia. In: Emerson, Michael – Gross, Eva (eds.): *Evaluating the EU's Crisis Missions in the Balkans*. Brussels: Belgium, Centre for European Policy Studies, 2007. 92.

³⁴⁷ Ioannides (2009) i. m. 192-193.

³⁴⁸ Lásd: Council Conclusions of 12 December 2005, Press Release No. 14961/05 (Presse 318). https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/87503.pdf (Letöltve: 2023.07.11.)

³⁴⁹ Lásd: Council Joint Action 2006/304/CFSP of 10 April 2006 on the establishment of an EU Planning Team (EUPAT Kosovo) regarding a possible EU crisis management operation in the field of rule of law and possible other areas in Kosovo, OJ 2006 L 112/19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006E0304> (Letöltve: 2023.07.11.)

működteti, habár Koszovó státuszát érintően a misszió semleges álláspontot képvisel.³⁵⁰ A jelenleg is aktív misszió az éves EU jelentések alapján, migrációs, állampolgársági rendőrségi, határigazgatási, képzési, bűnüldözői munkával, az etnikai konfliktusok kezelésével, társszervekkel történő együttműködéssel, a jogszabályi környezet javításával kapcsolatos politikája által tereli az ország és ezzel a regionális biztonság dinamikájának vonalát.³⁵¹

EU Katonai missziók	EU Polgári missziók
<ul style="list-style-type: none"> • 2003: Concordia Macedónia (befejezett) • 2004: EUFOR Althea Bosznia-Hercegovina (aktív) 	<ul style="list-style-type: none"> • 2003: EUPM - Bosznia-Hercegovina (befejezett) <ul style="list-style-type: none"> • 2003: Proxima Macedónia (befejezett) • 2005: EUPAT Macedónia (befejezett) • 2008: EULEX Koszovó (aktív)

10. ábra: Az Európai Unió nyugat-balkáni műveletei (saját szerk.)

3.1.8. HOZZÁJÁRULÁS A NYUGAT-BALKÁNI ÁLLAMÉPÍTÉSHEZ

Hamar egyértelművé vált, hogy a nyugat-balkáni műveletek jogállamisági reformokat foglalnak magukban, amely területen történő előrehaladás a gazdasági fejlődés előfeltételének tekinthető. A válságkezelési gyakorlat így vált az integrációs folyamat részévé. Habár Szerbiában volt hagyománya az államiságnak, addig a többi országban nem, ráadásul a többiek esetében az államépítés átfedésben is volt az erőszakos konfliktusokkal, amely mélyen megosztott társadalom kialakulásához vezetett. Mindez negatívan befolyásolja a transzformációs folyamatokat, amelyben alapvetően jelen van az etnikai pártok dominanciája és diszkriminatív gyakorlata, valamint az idő előrehaladtával megjelent a szervezett bűnözés, mint leküzdendő akadály.

Az Európai Unió 1995 után kezdte meg nyugat-balkáni megközelítését aktívan kiépíteni. Első lépéseit az országok közötti kapcsolatok normalizálása és a kölcsönös politikai együttműködés előmozdítása és a gazdasági fókusz jellemezte. Az EU eredetileg a polgári megközelítést

³⁵⁰ Grevi, Giovanni: The EU Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX Kosovo). In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)* Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009. 363-364.

³⁵¹ European External Action Services: Common Security and Defence Policy of the European Union: Missions and Operations Annual Report, 2016. 10. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/e_CSDP_Annual%20Report.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)

hangsúlyozta, amelyet a Nyugat-Balkánon országosan és regionális szinten is alkalmazott. A cél itt a reformok végrehajtása és végrehajtása volt, ösztönözve az együttműködést és hosszútávú strukturális megoldást nyújtva a régió konfliktáló természetére. A kezdeti időszak után, nyomatékosabb erőt képviselve elindult a feltételelesség politikája, amely a regionális megközelítés kiépítését támogatta. Mindez a megbékélés és a demokratikus átmenet folyamatának felgyorsítását szolgálta. Legfontosabb része a Stabilizációs és Társulási Folyamat, amely 1999 májusában indult meg. A folyamatnak a lényege, hogy a régió országait felkészítsék az európai uniós tagságra, amely megkerülhetetlen biztonsági komponenst is magában foglal.³⁵² Az EU nyugat-balkáni regionális megközelítése gyakorlatilag fokozatosan teret nyitott a térség biztonsági dinamikájának irányára és lefolyására.

3.1.8.1. Regionális megközelítés

A nyugat-balkáni regionális megközelítés előfutára az 1996-ban indított Royamon-folyamat, amely a Daytoni Békeszerződés végrehajtását tűzte ki célul. Ez egy több irányba elágazó regionális kezdeményezés volt, viszont komolyabban befolyásolni a politikai és gazdasági helyzet javulását nem tudta.³⁵³ A folyamat kiegészítéseként az EU elindította saját regionális megközelítését, azon országok számára, amelyek még nem tartottak ott, hogy megfelelték volna az uniós megállapodások megkötésének. Az egymás közötti gazdasági együttműködés helyreállítására tett elköteleződésért cserébe az EU pénzügyi támogatást és kereskedelmi kedvezményeket ajánlott. Mindemellet a politikai feltételekhez kötöttség is az Unió regionális megközelítésének középpontjában állt, tehát a szerződéses kapcsolatokat attól tette függővé, hogy az országok milyen mértékben hajlandóak a béke megszilárdítására, az emberi és kisebbségi jogok és a demokratikus elvek tiszteletére.³⁵⁴ Az új stratégia hamarosan a jogi gyakorlatba is bekerült. A kritériumok viszont túl tágak voltak, ezzel együtt kevésbé értelmezhetőek.

Az első karakteresebb regionális megközelítés 1997-ben fogalmazódott meg a Nyugat-Balkán országaival kapcsolatban, egy regionális gazdasági integráció formájában. Az EU konkrét iránymutatásokat fogadott el, megkülönböztetve az országos és regionális feltételeket. Az EU

³⁵² Részletesen lásd: Szenes Zoltán: The Western Balkans: Assessing the Eu's Stabilization and Association Process. Comparative Politics Russia, Vol. 9, No. 2, 2018. 17-25 https://www.academia.edu/72088558/The_Western_Balkans_Assessing_the_Eus_Stabilization_and_Association_Process (Letöltve: 2023.05.21.)

³⁵³ Lopandić – Kronja (2010) i. m. 76.

³⁵⁴ Lásd: Altmann, Franz-Lothar: Die Balkanpolitik der EU – Regionalansatz und Prinzip der Kondition-alität. *Südosteuropa* 47. 1998. 504.

ezzel az egyéni haladás mértékét akarta hatékonyabban differenciálni, úgy, hogy közben a régióval szemben koherens stratégiát követ. Ez egyértelművé tette a pozitív és negatív feltételeket, amelyek körvonalazták az EU regionális feltételrendszerének modelljét, hozzájárulva a feltételeességi elv normatív tartalmának tisztázásához. A regionális megközelítés olyan mechanizmusokat irányzott elő, mint az autonóm kereskedelmi preferenciák, a pénzügyi támogatás nyújtása és a kétoldalú megállapodások megkötése. A jónak tűnő kezdeményezés a gyakorlatban alig haladt előre. A negatív feltételrendszer a korlátozott szerződéses kapcsolatok és a társulási megállapodásokból való kizárás formájában érvényesült. Mind a politikai, mind az igazságügyi együttműködés hiányzott.³⁵⁵

3.1.8.2. Feltételeesség politikája

A regionális megközelítés fokozása a feltételeesség politikájának kiépítésével haladt tovább. Lényegében a feltételeesség politikája annyit jelentett, hogy az európai vezetők a szorosabb együttműködést feltételhez kötötték a régió országaival. Elsősorban a belső szabályozás összehangolásával kapcsolatos feltételekről beszélhetünk, idővel azonban előtérbe kerültek olyan általános feltételek, amelyek a régió összes országára vonatkoztak. Mindezt természetesen az olyan egyedi feltételek mellett kellett a régióknak végrehajtania, mint a Hágai Törvényszékkel való együttműködés és az időközben megkötött két, illetve többoldalú, a biztonságot garantálni hivatott megállapodások. Előrelépés esetén a jutalmazás, kereskedelmi engedmények, pénzügyi támogatások, és szorosabb gazdasági együttműködés formájában valósultak meg.³⁵⁶ A feltételeességi politika nemcsak szükséges a reformok beindításához, hanem egy az EU tagságra történő többrétű felkészülés. Ez egyszerre befolyás és kényszer, miszerint a hatalom birtokosa, magatartása megváltoztatására tudja rávenni az alárendelt felet. A kondíciós politika három alkotóelemből épül fel: az első a konkrét teljesítendő feltétel, második a jutalmazás, meghatározott feltételek teljesítése esetén, harmadikként végül az ellenőrző mechanizmusok beépítése a folyamatba.³⁵⁷ Az előrehaladásról az éves jelentések nyújtják a legtöbb információt az Európai Uniónak. A politikai és gazdasági átalakulás érdekében az EU normatív hatalmát használja ki. Az Európai Unió általánosan gyenge államnak tartja a nyugat balkáni országokat, amelyek komoly veszélyt jelentenek a regionális stabilitásra.

³⁵⁵ Vukadinović, Radovan: *Pravo Evropske Unije*. Kragujevac: Srbija, Centar za Pravo Evropske Unije, Pravog Fakulteta U Kragujevcu, Kancelarija Srbije i Crne Gore za pridruzivanje Evropskoj Uniji. 2006. 540-542.

³⁵⁶ Anastasakis, Othon – Bechev, Dimitar: *EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process*. South East European Studies Programme, European Studies Centre; St Antony's College, University of Oxford: UK, 2003. 6-7.

³⁵⁷ Pridham, Geoffrey: *The European Union's Democratic Conditionality and Domestic Politics in Slovakia: The Meciar and Dzurinda Governments Compared*. Europe-Asia Studies, Taylor & Francis Journals, Vol. 54, No. 2, 2002. 205. doi.org/10.1080/09668130120116583

Az EU nyugat balkáni politikája többdimenziós, amelynek elsődleges célja az országok közötti megbékélés, az újjáépítés, a politika, a gazdaság, a társadalom és a biztonságorientált reformok végrehajtása. Tartalma a bizonyított fejlődéssel együtt változik.³⁵⁸ A feltételrendszerre támaszkodó regionális megközelítés azonban nem volt elég ahhoz, hogy a térségben látható előrelépés történjen. Közös stratégiát kellett kidolgoznia az EU-nak, amely magába foglalta a csatlakozás lehetőségét is.

3.1.8.3. Délkelet-Európai Stabilitási Paktum

A koszovói válság 1999-ben feltárta a regionális megközelítés hiányosságait. A NATO 78 napos Szerbia elleni léghadjárata végével az EU elindította a Délkelet-Európai Stabilitási Paktumot a korábbi reaktív politikát váltotta fel egy átfogó hosszútávú konfliktusmegelőző stratégiával.³⁵⁹ A Paktum a KKBP-n belüli kezdeményezés, mégsem számít uniós eszköznek, végrehajtása az EBESZ hatáskörébe került.³⁶⁰

A Stabilitási Paktum egy politikai kötelezettségvállalási nyilatkozat és együttműködési keretmegállapodás a stabilitást és növekedést szolgáló nemzetközi stratégia kidolgozására, amelyet a Nyugat-Balkántól szélesebb regionális keretekben értelmeztek.³⁶¹ Ennek ellenére jogi és intézményi szempontból nem számít új nemzetközi szervezetnek, nem rendelkezik önálló pénzügyi forrásokkal vagy végrehajtó struktúrákkal.

Az Európai Unió saját Nyugat-Balkán stratégiájában az alapvető elmozdulást az jelentette, hogy a régió országait az EU hajlandó volt közelebb hozni az uniós struktúrákba való teljes integráció perspektívájához egy újfajta szerződéses kapcsolattal, az Amszterdami Szerződés révén a koppenhágai kritériumok teljesülése esetén az alábbiak szerint:³⁶²

- *„a demokrácia, a jogállam és az emberi jogok érvényesülését garantáló intézmények stabilitása, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme;*

³⁵⁸ Anastasakis – Bechev (2003) i. m. 8.

³⁵⁹ Official Journal of the European Communities: Common Position 1999/345/CFSP of 17 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union, concerning a Stability Pact for South-Eastern Europe, 1999. L 133/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999E0345> (Letöltve: 2023.07.11.) Lásd: Phinnemore, David – Siani-Davies, Peter: Beyond Intervention? The Balkans, the Stability Pact and the European Union. In: Siani-Davies, Peter (ed.): *International Intervention in the Balkans Since 1995*. London: UK, Routledge, 2003. 172-193.

³⁶⁰ Lásd: Conclusions of the Presidency 25/38, Stability Pact for south-eastern Europe. EU 6-1999, p. I.26.71. <https://ec.europa.eu/archives/bulletin/en/9906/i1026.htm> (Letöltve: 2023.07.11.)

³⁶¹ A Stabilitási Paktum partnerei többek között Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Moldova, Montenegró és Szerbia; az EU tagállamai; az Európai Bizottság; Kanada, Japán, Norvégia, Oroszország, Svájc, Törökország és az Egyesült Államok; az ENSZ, az EBESZ, az Európa Tanács, az UNHCR, a NATO, az OECD, a Világbank, az IMF, az EBRD, az EBB, az Európa Tanács Fejlesztési Bankja; a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés, a Közép-európai Kezdeményezés, a Délkelet-európai Szövetkezeti Kezdeményezés és a Délkelet-európai Együttműködési Folyamat.

³⁶² Official Journal of the European Communities: Common Position 1999/345/CFSP, L133. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999E0345> (Letöltve: 2023.07.11.)

- *működő piacgazdaság és képesség az Unión belüli versenyviszonyokkal és piaci erőkkel való megbirkózásra;*
- *a tagsággal járó kötelezettségek teljesítésére – és ennek részeként az uniós jogot képező szabályok, standardok és szakpolitikák (a közösségi vívmányok) hatékony végrehajtására – való képesség, valamint a politikai, gazdasági és monetáris unió célkitűzéseinek vállalása.*³⁶³

A 2000. június 19-20-i Santa Maria da Feira-i csúcstalálkozón az EU Tanács határozottan támogatta az ajánlatot, ugyanis csak a tagsági kilátások tudják a reformokat úgy elindítani, hogy azok elhozzák a pozitív béke állapotát.³⁶⁴ Ez a kijelentés felülírta a Paktum fontosságát is, ami lényegében egy olyan projekt, ami összefonódott az uniós tagság lehetőségével. Mindazonáltal a paktumi részvétel nem jelentett egyenes utat az integráció beteljesítéséhez,³⁶⁵ ráadásul a párhuzamosan kidolgozott stratégiák főként az EU által, felül is múlták a Stabilitási Paktumot. Az Unió a regionális megközelítést egy kifinomultabb politikai keretté, a Stabilizációs és Társulási Folyamattá alakította át.

3.1.8.4. Stabilizációs és Társulási Folyamat

Az EU tehát közvetlenül a koszovói konfliktus után kezdeményezte a Délkelet-Európai Stabilitási Paktum létrehozását, amelyet 2008-ban a Regionális Együttműködési Tanács váltott fel. 1999-ben továbbfejlesztették a regionális megközelítést az egész délkelet-európai régióra vonatkozóan elindítva a Stabilizációs és Társulási Folyamatot. A Stabilizációs és Társulási Folyamat alapító okiratának elfogadása mellett az EU kiemelte a tagság perspektíváját a Nyugat-Balkán esetében is. A cél a hosszútávú stabilizáció, a biztonság, a demokratizálódás, a gazdasági fellendülés és az általános fejlődés volt.³⁶⁶

A Stabilizációs és Társulási Folyamat tehát az EU regionális megközelítésének továbbfejlesztését jelentette, amely a fenntartható reformok követésére ösztönözte a régió országait. A folyamat alapja a nyugat-balkáni országok uniós tagságának perspektívája, kiemelkedő jellemzője pedig az egyes országok helyzetéhez való alkalmazkodás. Az egyetlen

³⁶³ Csatlakozási kritériumok (Koppenhágai Kritériumok): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen (Letöltve: 2023.06.13.)

³⁶⁴ King, Toby: The European Community and Human Rights in Eastern Europe. *LIEI* Vol. 23, No. 2, 1996. 123.; Lásd továbbá: Pantev, Plamen: Security Risks and Instabilities in Southeastern Europe. In: Van Meurs, Wim (ed.): The Agenda of Stabilisation for Southeastern Europe. *Beyond EU Enlargement*, Volume 2. Gütersloh, Bertelsmann Foundation Publishers 2001. 118-138.

³⁶⁵ Lásd: Blockmans, Steven – Łazowski, Adam (eds.): The European Union and Its Neighbours. A Legal Appraisal of the EU's Policies of Stabilisation, Partnership and Integration. The Hague: Netherlands, TMC. Asser Press/Cambridge University Press 2006. 549-574.

³⁶⁶ Lopandić – Kronja (2010) i. m. 77-79.

ösztönző azonban, amelyet az SAP visszatartott, az EU-tagság kifejezett ígérete volt, ugyanis csak és kizárólag a perspektíva volt deklarált. Az SAP által lefedett eszközök a régió minden országa számára egyenlő feltételekkel nyitva állnak, amelyek elérhetősége az országspecifikus feltételek mentén történő előrehaladás volt. Ezek többnyire közös gazdasági és politikai feltételek, viszont az SAP rugalmas abban a tekintetben, hogy az országok saját ütemükben tudnak haladni, egy éves felülvizsgálati mechanizmussal záródó keretben, ahol az SAP a hangsúlyt a differenciálásra helyezi.

Ez annyit jelent, hogy a folyamatban előrébb tartó sikeresebb országok sorsa nem a régió egészének helyzetén múlik. A Stabilizációs és Társulási Megállapodás megkötése tehát az egyes országok sajátosságai szerint jön létre.³⁶⁷ A sajátosságok mellett azonban egy szabványosított modellen belül terjeszkedik a megállapodás, öt fő fejezet szerinti bontásban, amelyek a következők:

- politikai párbeszéd és regionális együttműködés
- kereskedelmi kapcsolatok
- a jogszabályok harmonizációja bizonyos területeken
- az együttműködés és segítségnyújtási terület meghatározása
- megállapodás végrehajtására vonatkozó intézményi rendelkezések³⁶⁸

Mindez természetesen szintén kiegészítésre került a Hágai Törvényszékkel való teljes körű együttműködés követelményeivel, továbbá a menekültek és az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek, a régióba való visszatérésének feltételeivel. A Stabilizációs és Társulási Folyamat legfontosabb politikai feltétele a térség országai közötti együttműködés és jószomszédi kapcsolatok erősítése minden területen. A 2000. szeptemberi választások a volt Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban új lendületet adtak, és lehetővé tették az SAP kiterjesztését a régió összes országára.

2000 után a Nyugat-Balkánon általános politikai és gazdasági változások kezdődtek meg, illetve a Zágrábi EU csúcs hangsúlyozta,³⁶⁹ hogy a nyugat-balkáni országok potenciális tagjelöltek az Unióban. Ez további dinamikát adott a Stabilizációs és Társulási Folyamatnak, amely elsősorban a térség stabilitásának elérését irányozta elő a régió országai közötti szoros

³⁶⁷ Proces Stabilizacije i Pridruzanje; Vlada Republike Srbije. 2017. 3.

http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/seio/Proces_stabilizacije_i_pridruzanja_06APR05.pdf
(Letöltve: 2023.03.30.)

³⁶⁸ Uo. 19.

³⁶⁹ Részletesen lásd: Lőinczné Bencze Edit: A Zágrábi Csúcstól a Tágrábi Csúcsig: az Európai Unió bővítési politikájának változásai a Nyugat-Balkán vonatkozásában. Európai Tükör, 2020/2. 75-94. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/16124/Europai_Tukor_2020_2_04_Lorinczne_Bencze.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2023.07.17.)

együttműködés kialakításával, amelynek további fokozata lehet a csatlakozási szakaszba lépés, végső célja pedig az EU-val való szerződéses kapcsolat kialakítása.³⁷⁰ 2003-ban Thessalonikiben megtartott EU csúcson³⁷¹ az uniós vezetők hangsúlyozták a régió országai európai útjának támogatását. Megerősítették, hogy a Stabilizációs és Társulási Megállapodás továbbra is kulcsfontosságú keretet ad a régió országaival folytatott uniós együttműködésnek, amely a nyugat balkáni regionális biztonsági dinamika alakításához nélkülözhetetlen.

3.1.8.5. Pénzügyi keret

Természetesen a folyamat jelentős részét képezik a pénzügyi támogatási programok. Ahogy a régió előrehaladt az EU-integráció felé vezető úton, az uniós költségvetési támogatás bővült és mélyült. Az SAP keretében 20 milliárd eurót különített el az Unió 1995 és 2020 között, a humanitárius segélyeken felül. 1996 júliusában az OBNOVA program 400 millió eurót adott a régiónak, majd a PHARE-programot is kiterjesztették a Nyugat-Balkánra. Az OBNOVA-tól átvett CARDS program 2000 és 2006 között 4,65 milliárd euró értékben volt betervezve, intézményépítés, gazdaságélénkítés és civil társadalom fejlesztésének érdekében. 2007-ben ezt váltotta az Előcsatlakozási Támogatási Eszköz (IPA), amely lényegében az előzőek kombinációja és amelyet intézményfejlesztésre, regionális és határon átnyúló együttműködésre, regionális fejlesztésre, humán erőforrás fejlesztésre és vidékfejlesztésre lehetett felhasználni. Az első fázisa 2007 és 2013 közötti időszakot, a második 2014 és 2020 közötti időszakot öleli fel, előbbi 11,5 milliárd, utóbbi 11,7 milliárd euró értékben. 2021-től 2027-ig tartó időkeretben elindult az IPA harmadik fázisa is, 14,162 milliárd euró értékben. A technikai támogatás a regionális együttműködés fejlesztésének kérdését is felveti. Az EU alapjában véve számos regionális kezdeményezést indított el, a folyamat azonban rendkívül aszimmetrikus, ugyanis az előrehaladás folyamatát, így tehát az integrációban az új tagok felvételének feltételeit teljes mértékben az EU határozza meg.³⁷²

³⁷⁰ Vukčević (2013) i. m. 163.

³⁷¹ Eu-Western Balkans Summit Thessaloniki, 21 June 2003 Declaration; C/03/163 Thessaloniki, 21 June 2003 10229/03 (Presse 163) https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (Letöltve: 2023.07.11.)

³⁷² Jano, Dorian: EU – Western Balkans Relations: The Many EU Approaches. The Journal of the International University Institute of European Studies (IUIES), Special Issue on *The Mediterranean Beyond Borders: Perspectives on Integration*. Bart Van Steenberghe (ed.) Vol. 2, No. 1, 2008. 148-149.

3.1.9.EU, MINT KÖZVETÍTŐ

Belgrád-Pristina Dialógus

Az EU közvetítőként is beavatkozott a kétoldalú vitákba. Az Unió 2011 óta elősegíti a „Brüsszeli Párbeszédként” ismert Belgrád-Pristina Dialógust, azzal a céllal, hogy „normalizálják” a két fél közötti kapcsolatokat. A Brüsszeli Párbeszéd első szakasza (2011. márciustól, 2012. februárig) a két fél közötti technikai megbeszélésekből állt, és kilenc megállapodás aláírásához vezetett Szerbia és Koszovó között, végrehajtása azóta is hiányos.

11. ábra: A Belgrád-Pristina Dialógus két főszereplője³⁷³

A második – miniszterelnöki szintű – szakasz eredményeként jött létre 2013 áprilisában a „Első megállapodás a kapcsolatok normalizálását szabályozó elvekről” (más néven a Brüsszeli Megállapodás). Foglalkozott a szerb többségi önkormányzatok szövetségének/ közösségének létrehozásával és a szerb párhuzamos észak-koszovói struktúrák felbomlásával kapcsolatos kérdésekkel, azonban a megállapodás végrehajtása legfeljebb részleges volt, és a szerb többségű önkormányzatok létrehozása inkább csak feszültséget okozott.³⁷⁴

Az EU konstruktív kétértelműségnek nevezhető megközelítését, miszerint a politika szempontok kezelését a technikai előrehaladás függvényében kezelik, idővel tudatossá vált. Logikája, hogy a stabilizálást a kevésbé érzelmdús vagy érzékeny témákon keresztül elérik,

³⁷³ Kép forrása: Intel Brief: Kosovo-Serbia Update; 2023.

³⁷⁴ Emini, Donika – Stakić, Isidora: Belgrade and Pristina: Lost in Normalisation? Paris: France, EU Institute for Security Studies, 2018.

<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%205%20Belgrade%20and%20Pristina.pdf>

(Letöltve: 2023.04.19.)

amennyiben a státuszkérdés kezelése nem halad előre.³⁷⁵ A tagállamokra ösztönzőleg hatott az egységes álláspont kialakításában, és nem presszionálta a belgrádi és pristinai vezetőket, hogy a nehezebben kezelhető kérdésekkel foglalkozzanak amely megrekeszti a folyamatokat. Ebben a stratégiában a kisebb kérdések megoldásához ragaszkodik az EU, ezek által utat tud nyitni a nagyobb súllyal rendelkező, a regionális biztonsági dinamikát alapjaiban formáló kérdések számára, így például a háborús bűnök és jóvátétel, az otthonukat elhagyni kényszerült személyek ezzel együtt az eltűnt személyek kérdésének rendezése, valamint Koszovó vitatott státusza. A konkretizálás fontossága kiemelkedő, ugyanis a kapcsolatok normalizálása egy olyan tágran értelmezhető cél, amely kibontása és kontextusba helyezése nélkül belátható időn belül a párbeszéd nem érné el a kívánt hatását. Ezért az EU részéről egy határozott álláspont felvétele az elvárt, gyakorlatilag viszont az EU ragaszkodik Szerbia és Koszovó abbéli szerepének megerősítéséhez, hogy a párbeszéd mozgatórugói legyenek, és habár segítséggel, de törekedjenek a nyitott kérdések, a megterhelt kapcsolt rendezésére. Ez az elvárás, a két fél politikai akaratának hiánya miatt, azonban nem reális. A technikai kérdések így viszont átpolitizálódtak.³⁷⁶ A „Brüsszeli Párbeszéd” 10 éve alatt Koszovó és Szerbia viszonya a normalizálódás, a feszült béke, a neheztelés és konfliktusmegelőzés állapota között ingadozott.³⁷⁷ Egyelőre kevés megállapodás és a technikai párbeszéd bizonyos mértékű végrehajtása jellemzi a Belgrád-Pristina Dialógust. Kiemelt figyelmet érdemel a biztonsági dinamika vonatkozásában, hogy 2018-ban a párbeszéd megrekedt, a Koszovói Független Fegyveres Erők megalakításáról és a Bosznia-Hercegovinából, valamint Szerbiából származó import vámok bevezetéséről szóló döntés miatt, így Koszovóban az EU közvetítése jelentősebb kihívásként értékelhető.³⁷⁸

2020 nyarán az EU Bizottság egyfajta nyomás alá került a 2019-es európai parlamenti választások után, valamint 2020. szeptember 4-én a Washingtoni Megállapodással leköszönő Trump adminisztráció elsősorban gazdasági céllal aktív lépéseket tett a régióban a korábban befagyott dialógus előmozdítására. Időközben 2020 júniusában a pristinai kormányzat élére is új vezető került Avdullah Hoti személyében, akit alapvetően rugalmasabb hozzáállás jellemez. Az Európai Unió Miroslav Lajčák különmegbízott számára szabta feladatul a párbeszéd

³⁷⁵ Hehir, Aidan: Kosovo's Final Status and the Viability of Ongoing International Administration. *Civil Wars*, Volume 9, Issue 3, 2007. 243-261. DOI:10.1080/13698240701478952

³⁷⁶ Troncotă, Miruna: *Post-conflict Europeanization and the War of Meanings: The Challenges of EU Conditionality in Bosnia-Herzegovina and Kosovo*. Bucharest: Romania, Tritonic, 2016. 255.

³⁷⁷ Emini – Stakić (2018) i. m.

³⁷⁸ A dialógus szempontjából a határ módosításnak kevés a realitása mindössze retorikai szinten létezik. Ez a típusú megoldási mechanizmus ugyanis a regionális biztonsági dinamikát negatív irányba terelné, kiemelten Bosznia-Hercegovina és Észak-Macedónia esetében, továbbá a jelentős biztonságpolitikai kihívások mellett energia és vízellátási problémát is okozna az észak-koszovói területek Szerbiához történő csatolása.

újraindítását. Az európai és az amerikai vonallal már két szálon futott a dialógus előmozdítása, miközben gyakorlatilag az USA hivatalosan nem résztvevője a párbeszédnek mindössze támogatója. Mindezek ellenére a dialógus dinamikája megrekedt.³⁷⁹

Macedón válság 2015 – Brdo-Brioni Folyamat

Az EU kulcsfontos szerepet játszott Macedóniában a macedón és az albán etnikai pártok közötti ellentét feloldásában a 2015 eleji lehallgatási botrányt követően, amely 2001 óta a legsúlyosabb válságba taszította az országot. 2015 júliusában Johannes Hahn bővítési tárgyalásokért felelős európai biztos és az Európai Parlament három képviselője mediátori szerepének eredményeként létrejött a „Pržinói Megállapodás.”³⁸⁰

Ezenkívül a Brdo-Brioni Folyamat egy további olyan regionális platformként, amely az érzékeny kétoldalú és regionális kérdésekről folytatott politikai párbeszéd támogatója, amelyet Szlovénia és Horvátország (már EU-tagállamok) kezdeményezett 2010-ben. A kezdeményezés mindenkor célja a nyugat-balkáni országok vezetőinek éves többoldalú találkozója. A vezetői találkozót eddig három alkalommal tartották Szlovéniában; 2013-ban, 2017-ben és 2021-ben. A „Nyugat-Balkáni Hatos” formátum lehetővé teszi a régió kormányai számára, hogy az Európai Bizottság teljes körű együttműködésével közös kezdeményezésekben állapodjanak meg és mozdítsanak elő.³⁸¹ A Brdo-Brioni Folyamat inspirálta a Berliini Folyamat létrehozását.

Berliini Folyamat

Jean Claude Juncker, az Európai Bizottság akkori elnöke 2014-es bejelentése nyomán, miszerint mandátuma alatt nem várható jövőbeli bővítés, az integrációs folyamat fellendítése érdekében elindult a Berliini Folyamat, mint kormányközi diplomáciai kezdeményezés Angela Merkel volt német kancellár javaslatára és Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság korábbi elnökének³⁸² döntésére. Hat, még uniós integráció előtt álló nyugat-balkáni ország³⁸³ és hat

³⁷⁹ Márkus László – Németh Ferenc: Kérdések és válaszok: a Belgrád-Pristina dialógus. KKI elemzések, KE-2021/4. http://real.mtak.hu/129102/1/KE_2021_40_RS_KO_Belgrad_Pristina_dialogus_ML_NF_0903.pdf (Letöltve: 2023.02.13.)

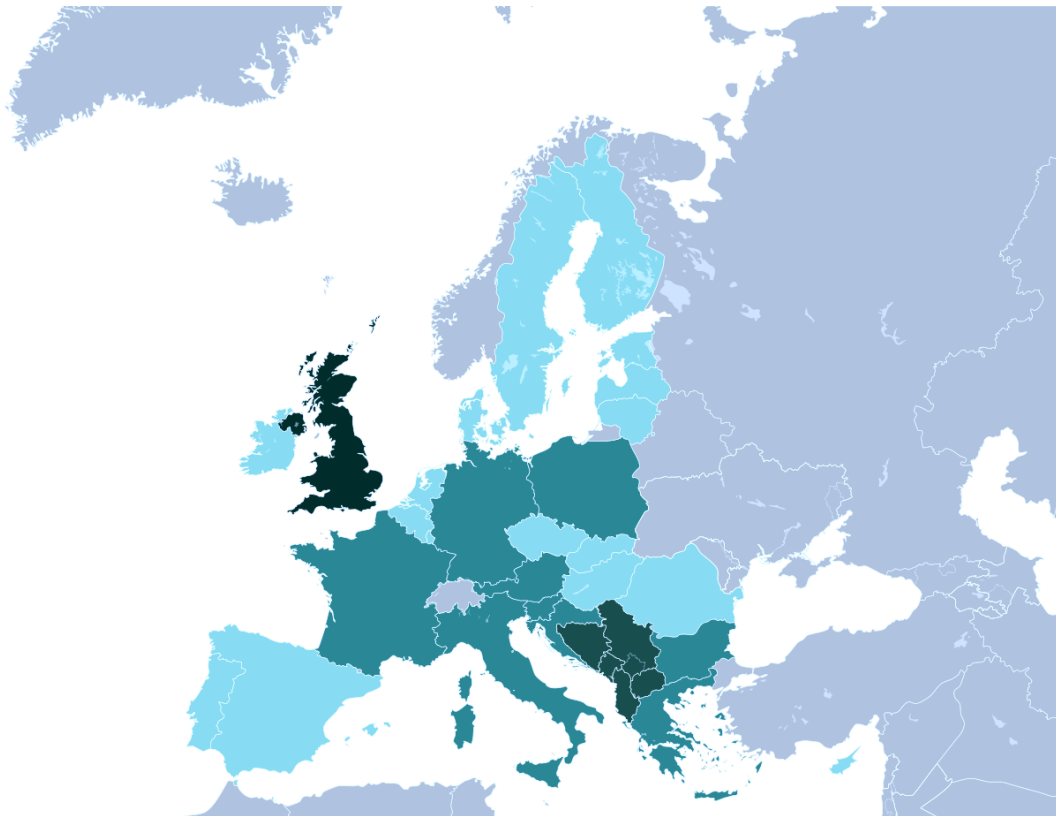
³⁸⁰ Lilyanova, Velina: *The former Yugoslav Republic of Macedonia in a State of Uncertainty*. European Parliamentary Research Service, European Parliament, December 2016. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595847/EPRS_BRI\(2016\)595847_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595847/EPRS_BRI(2016)595847_EN.pdf) (Letöltve: 2023.03.18.)

³⁸¹ EWB: Brdo-Brijuni Process: Summit in Sofia as a Concrete Expression of Reasserted EU's approach to the Region. European Western Balkans, 30 April 2018. <https://europeanwesternbalkans.com/2018/04/30/brdo-brijuni-process-summit-sofia-concrete-expression-reasserted-eus-approach-region/> (Letöltve: 2023.05.21.)

³⁸² Jean-Claude Juncker Európai Bizottsági elnök 2014 és 2019 között.

³⁸³ Szerbia, Montenegró, Észak-Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó

uniós tagállam³⁸⁴ közreműködésével alakult meg.

12. ábra: A Belini Folyamatban résztvevő országok³⁸⁵

A kezdeményezés több átfogó célt tűzött ki maga elé, a hangsúlyt azonban a gazdasági és regionális integrációra helyezték.³⁸⁶ Tekintettel, hogy a folyamat által a régió közelebb kerülhet az Európai Unióhoz, egyfajta felkészítést nyújt a csatlakozáshoz.³⁸⁷ Ennek megfelelően 2014-ben a folyamat céljaként négy nagyobb fejlesztési terület került kijelölésre úgy, mint:³⁸⁸

- fennálló kétoldalú és belső kérdések megoldása,
- megbékélés megvalósítása a régió társadalmain belül és között,
- a regionális gazdasági együttműködés erősítése,

³⁸⁴ Ausztria, Horvátország, Franciaország, Németország, Olaszország, Egyesült Királyság (2020. januárig EU tagállam) és Szlovénia

³⁸⁵ Kép forrása: JayCOOP: Map of countries participating in the Western Balkans Summit in 2014; 2017.

³⁸⁶ Musliu, Vjosa: The Berlin Process for the Western Balkans. What is in a name? The Journal of Cross-Regional Dialogues/La Revue de dialogues inter-régionaux2/2021. <https://popups.uliege.be/2593-9483/index.php?id=172> (Letöltve: 2021.12.25.)

³⁸⁷ German Cooperation: The Berlin Process coming back to Berlin. <https://www.berlinprocess.de/en/the-berlin-process-is-coming-back-to-berlin> (Letöltve: 2021.12.25.)

³⁸⁸ German Cooperation: The Goals of the Berlin Process; <https://www.berlinprocess.de/en/the-goals> (Letöltve: 2021.12.25.)

- a fenntartható növekedés alapjainak lerakása.³⁸⁹

Amennyiben tudományos oldalról közelítjük meg a folyamatot, az egy fiatal, mozgásban lévő eljárás, amely a tudományos szakirodalomban eddig kevésbé kapott helyet. Többnyire különböző agytrösztök, nem kormányzati szervezetek munkái fókuszálnak mélyebben a témára. Az álláspont a Berliini Folyamat mibenlétének vizsgálata kapcsán nem egységes. A kutatók egy csoportja³⁹⁰ ragaszkodik ahhoz, hogy a Berliini Folyamat az EU-ban végbement politikai változások és az egész világot érintő geopolitikai változások eredménye.³⁹¹ Mások szerint a Berliini Folyamat,³⁹² a nyugat-balkáni vitás kétoldalú kérdések megoldásában és annak fenntartásában játszhat szerepet, valamint új lendületet visz az Európai Unió és a Nyugat-Balkán kapcsolatába.³⁹³ Végül pedig azok a kritikus szemléletű kutatók is említést érdemelnek,³⁹⁴ akik tanulmányaikban a folyamat korlátait helyezik előtérbe, túlnyomó részben annak hatásait vizsgálják a nyugat-balkáni országokra.³⁹⁵

A Berliini Folyamatot eredetileg 2014-től számított négy évre tervezték, de a Londoni Csúcstalálkozót követően is folytatódott. A Berliini Folyamatot is az integrációpárti erők kezdeményezték. A bővítési procedúrának mibenlétét az EU ezzel átruházta a folyamatra, kiszervezve ezáltal a szükséges tárgyalásokat a nyugat-balkáni országok helyi hatóságaihoz, vele együtt az előrehaladás felelősségét is. A Berliini Folyamat szerepe megosztó, mert bár számos témakört és kötelezettségvállalást érint, az EU eközben kommunikációjában olyan nem előremutató retorikához nyúl, amely a békétlenség, az etnikumok közötti feszültségek, az erőszakos múlt jelzői, amelyben nem létezik a regionális fejlődés az 1990-es évek eseményeihez történő viszonyítás nélkül. Ennek a narratívának kettős éle lehet. Egyrészt, hogy

³⁸⁹ A célok elérésében a hat uniós tagállam és a hat nyugat-balkáni országon túl több civil társaság, különböző vállalkozások, uniós intézmények vesznek részt, úgy mint az Európai Bizottság, az Európai Külügyi Szolgálat, valamint a Tanács elnökségét betöltő tagállam, nemzetközi pénzüzetek, regionális kezdeményezések, így például a Regionális Együttműködési Tanács (Regional Cooperation Council; RCC), Délkelet-európai Közlekedési Megfigyelőközpont (South-east Europe Transport Observatory; SEETO), Energiaközösség (Energy Community; EnC), Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (Central European Free Trade Agreement; CEFTA), Regionális Ifjúsági Együttműködési Iroda (Regional Youth Cooperation Office; RYCO), és a Regionális Korrupcióellenes Kezdeményezés (Regional Anti-Corruption Initiative; RAI). A folyamat működését leginkább a központi koordinációs mechanizmus nélküli rugalmas felépítés jellemzi, éves csúcstalálkozókkal miniszterelnöki és miniszteri szinten. Nem része a Stabilizációs és Társulási Folyamatnak viszont önálló platformként kiegészíti annak tevékenységét. German Cooperation: The Berlin Process and the EU's policy towards the WB; <https://www.berlinprocess.de/en/the-berlin-process-and-the-eus-policy-towards-the-wb> (Letöltve: 2021.12.25.)

³⁹⁰ Grievson, Richard – Gruebler, Julija – Holzner, Mario – Butler, Eamonn – Ker-Lindsay, James – Flessenkemper, Tobias – Töglhofer, Theresia – Adebahr, Cornelius

³⁹¹ Musliu (2021) i. m.

³⁹² Bonomi, Matteo – Hackaj, Ardian – Hackaj, Krisela – Frontini, Andrea – Denti, Davide – Emini, Donika – Kmezcic, Marko – Bieber, Florian – Lange, Sabine

³⁹³ Musliu (2021) i. m.

³⁹⁴ Fouéré, Erwan – Blockmans, Steven – Prelec, Tena – Qorraj, Gazmend; (Frontini, Denti, Emini, Holzner, Töglhofer, Adebahr)

³⁹⁵ Musliu (2021) i. m.

megmutassa a régióknak, hogy honnan indult és mit ért el, másrészt egyfajta emlékeztető, hogy hova térhet vissza.³⁹⁶ Egy valóban hasznos uniós mechanizmuson túl tehát megnöveszti a nyugat-balkáni társadalom részéről az euroszkepticizmus zsebeit.³⁹⁷

A Berlini Folyamat 2014-ben a migrációs válság küszöbén építettek ki, ezzel a Nyugat-Balkánt az európai biztonság középpontjába helyezve, kiemelve a régió stratégiai és biztonsági jelentőségét. Mindez magával hozta azt a kérdést, hogy jelenleg hol helyezkedik el a Nyugat-Balkán az Európai Unió átfogó biztonsági stratégiájában?³⁹⁸

A Folyamat főbb prioritása a gazdasági, politikai, társadalmi fejlődés előmozdítása, viszont a szigorúan értelmezett biztonsághoz, annak különböző szektoraihoz nagymértékű átfedésekkel kapcsolódik. A biztonsági kihívások közül bizonyos területek nagyobb hangsúllyal vesznek részt a folyamat napirendjében, úgy, mint a korrupció, a kézi- és könnyűfegyverek, a migráció, a megbékélés, valamint a radikalizmus kérdésköre.

A témakörök a biztonsági aspektuson³⁹⁹ túl annak megfelelően változtak, bővültek, hogy hogyan alakult a régió dinamikája. A kapcsolódó elképzelések megvalósításának reális lehetőségei viszont kérdésesek, ugyanis az eddigi eredmények nem biztatóak. 2014 óta, a többéves munkát követően is, a térséget ugyanazon kétoldalú problémák nehezítik, mint azt megelőzően. A célok melletti deklaratív elköteleződés nem hozott magával határidővel ellátott feladatmegosztást. A Folyamatból hiányoznak a monitoringhoz szükséges mechanizmusok, a célok eléréshez nélkülözhetetlen tervek kidolgozása, azok megvalósításának felügyelete, az elért eredmények mérése és nyilvános értékelése. Az a módszer, hogy az előrelépést pusztán a regionális szereplők akaratára bízva az EU, az ugyanis nem elegendő. Ez vizsgálható materiális voltában is, a megkérdőjelezhető politikai akarat mellett, gyakorlatilag ugyanis nem állnak rendelkezésre az anyagi források sem, mivel uniós támogatás erre nem nyújtható, a régiós országok önerőből nem tudják azt megoldani, a program pénzügyi kerete pedig nem teszi lehetővé az elképzelés szerinti beruházást. 2014-2020 között (IPA II) 11 milliárd euróval segíti a térség közlekedési és energiakapcsolataihoz kapcsolódó beruházási projekteket, valamint technikai segítséget nyújt. Viszont ehhez a régió országainak korszerűsíteniük kell a

³⁹⁶ Uo.

³⁹⁷ Markiewicz, Magdalena: The Berlin Process initiative and its ability to help its Western Balkan member states with countering the rise of extremism. 2021. <https://www.globsec.org/2021/05/31/the-berlin-process-initiative-and-its-ability-to-help-its-western-balkan-member-states-with-countering-the-rise-of-extremism/> (Letöltve: 2022.01.03.)

³⁹⁸ Lilyanova, Velina: The Western Balkans Frontline of the Migrant Crisis. 2016. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573949/EPRS_BRI\(2016\)573949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573949/EPRS_BRI(2016)573949_EN.pdf) (Letöltve: 2022.01.03.)

³⁹⁹ Részletesen lásd: Bihari Rita: A Berlini Folyamat biztonsági aspektusai. *Szakmai Szemle* (KNBSZ), XX. évf. 1. sz. 2022. 43-61. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2022_1_szam.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)

közigazgatást és a belső folyamatokat, amely további költségeket generál, egy elhúzódó lassú reformfolyamatban.⁴⁰⁰

A Folyamat az előzőekben bemutatott Belgrád-Pristina Dialógussal párhuzamban impozáns számokat tud felmutatni, ami a kezdeményezést és elköteleződést illeti, a megvalósítás azonban nagyon gyenge. Politikai értelemben a régió instabilitása tény. A fékek és egyensúlyok rendszere nem működik, a korrupció szintje magas, a társadalom megosztott, a politikai retorika nacionalista. Az EU magatartásának érthetősége zavart okoz, ugyanis támogatja a régió reformjait, viszont az éves jelentésekben foglaltakhoz annak ellenére sem igazítja hozzáállást, hogy azok a romló demokratikus normákat tükrözik.

A 2014-től alkalmazott európai stratégia lényegében nem hozott jelentős eredményt a regionális dinamika változásában, így a helyzetnek megfelelően változtatnia kellene a saját térség szemléletén. A Nyugat-Balkánon viszont minden a politikai érdekeken múlik, a politikai környezet pedig egyre inkább megtelni látszik a tekintélyelvűséggel, a populizmus és a nacionalizmus visszatéréssel. Ez a régió továbbra is kihívást jelent az EU KKBP számára. A Berlini Folyamat ambiciózus terveit pedig a régió országai nyilvánvalóan nem képesek megvalósítani, holott az együttműködésen és fejlesztésen keresztüli közös haladás gondolatát hivatott szolgálni a régióban, amelyen keresztül a kül- és biztonságpolitikai kompetencia is gyarapodhat. Lényegében két fontos akadályt lehet a folyamat részéről megemlíteni, az egyik, hogy a regionális együttműködésre irányuló politikai akarat hiányzik, a megoldásra törekvés pedig passzivitást mutat, ennek értelmében a szükséges kapacitás nem tud kiépülni. Az akadály második fele, külső tényezők eredménye, mint a gazdasági válság és az EU-t terhelő belső válságok.⁴⁰¹

Ez a környezet nem teszi lehetővé az uniós források megfelelő felhasználását, mert a térség országai az előrehaladás helyett számos területen lemaradnak, a projektek előkészítése és végrehajtása nem költséghatékony. Emiatt a jelenlegi integrációs program kétszeresen sikertelen maradt, mind a konkrét projektek megvalósítása, mind a belső folyamatok átalakításában való előrelépés tekintetében.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Marciacq, Florent: The European Union and the Western Balkans after the Berlin Process. Reflecting on the EU enlargement in times of uncertainty. Sarajevo: Bosnia and Herzegovina, *Dialog Südosteuropa*, 2017. 10-11. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/13948.pdf> (Letöltve: 2023.04.23.)

⁴⁰¹ Nicić, Jovan – Nechev, Zoran – Mameledžija, Selma: *The Berlin Process and regional cooperation in the Western Balkans: How to make agreements more effective and efficient*. Group for Development Policy, 2016b. 12.

⁴⁰² Marciacq (2017) i. m. 10-11.

3.1.10. A FELTÉTELESSÉG POLITIKÁJA A GYAKORLATBAN

A Nyugat-Balkán felé irányuló uniós politika irányvonala erőteljes változáskon ment keresztül, a stabilizációról a béketeremtés felé fordult, ahol az államépítő tevékenység nagymértékben átfedésben nyilvánultak meg a bővítési perspektívával. Horvátország sikeresen kezelte a csatlakozási folyamatot, amelynek eredményeként 2013 óta az Európai Unió tagállama.

Összességében az EU feltételelességen alapuló bővítéspolitikája egy sikeres eszköz olyan szempontból, hogy az uniós tagság előnye, az Európai Uniót egy meglehetősen erős pozícióba helyezi, más nemzetközi szervezetekkel és a régióban érdekelt potenciális külső beavatkozó felekkel szemben.⁴⁰³

Az uniós feltételrendszer sikere azon alapul, hogy a reformok végrehajtása jutalmazást, a szabályok be nem tartása pedig szankciókat von maga után. Alapvetően az EU és a nyugat-balkáni országok közötti dinamikus, ennek ellenére aszimmetrikus interakciókon nyugszik a megközelítés. Az EU külső kormányzati tevékenysége által meghatározott követelmények jelentik a kiindulási pontot, amelyeket a potenciális és tagjelölt országok strukturái saját értelmezésüknek megfelelően adaptálnak. Mindez késedelmet okozott a kondíciós politika végrehajtásában, főként olyan területeken, amely biztonsági és jogállamiságot érintő kérdéseket foglalnak magukban.⁴⁰⁴

A Thesszaloniki Csúcson 2003-ban az integrációs perspektíva melletti elköteleződés megerősítésén túl a korábbi bővítések tapasztalataiból merítve új módszerekkel történő támogatásról biztosították az SAP folyamatot. A legfontosabb az európai partnerségek bevezetése.⁴⁰⁵ Noha az európai partnerségek nagyon hasonlítanak a csatlakozási partnerségekre, jogalapjuk mégis eltérő. Elfogadásuk új lépést jelent az Európai Unióval való további integráció felé, és ütemtervet biztosítanak az EU-tagság felé. A partnerségek szükségesek az előrehaladás méréséhez és a motiváció kialakításához, a reformnyomás mellett. A végrehajtásuk időkerete természetesen az egyes országok politikai és gazdasági reformjainak ütemétől függ. A feltételelesség többdimenziós jellegénél fogva a régió országainak reformjára és az Unió strukturáiba való integrálására irányul. Gazdasági, politikai, szociális és biztonsági vonatkozásban a nyugat-balkáni feltételelesség rendszere pozitív és negatív, és az Európai Unió

⁴⁰³ Bretherton – Vogler (2005) i. m. 137.

⁴⁰⁴ Troncotă (2016) i. m.

⁴⁰⁵ Lásd: Official Journal of the European Union: Council Decision of 30 January 2006 on the principles, priorities and conditions contained in the European Partnership with Serbia and Montenegro including Kosovo as defined by the United Nations Security Council Resolution 1244 of 10 June 1999 and repealing Decision 2004/520/EC https://europa.rs/upload/documents/key_documents/2006/Partnership2006.pdf (Letöltve: 2023.06.12.)

vívmányaival párhuzamosan fejlődik. A különleges követelmények a Nyugat-Balkán sajátos történelmi pályáját és sajátos problémáit tükrözik.⁴⁰⁶

Míg az Európai Unió egyetlen keretet hozott létre az összes SAP-oroszággal fenntartott kapcsolatok szabályozására, a kétoldalú kapcsolatokat eltérő ütemben, az érintett kormányok reformvégrehajtásának tempójában fejleszti. Ezzel azt feltételezi, hogy a differenciaképzés pozitív lefolyású versenyléggkört teremt a regionális szereplők között. Továbbá, hogy konszenzust és támogatást élvez a helyi elit és a lakosság körében, valamint, hogy a kidolgozott irányelvek és sablonok minden aktor számára egyformán előnyösek.⁴⁰⁷ Ez a megközelítés a közép-kelet európai országok esetében működőképes volt, a Nyugat-Balkánon viszont nem volt annyira meggyőző.

A Nyugat-Balkánon a törésvonalak és a különbségek is jelentősen nagyobbak, amelyek egy nagyon hosszú folyamat eredményei. Ez az alapvető gyökere, amiért az Unióval fenntartott kétoldalú kapcsolatok eltérően haladnak, ez viszont tovább rontja a lokálisan tapasztalt egyenlőtlenségeket.

Ez a heterogenitás ellentmond a Stabilitási Paktum és az SAP azon elemeinek, amelyek elősegítik a regionális együttműködés fejlődését. Ettől függetlenül a Stabilitási Paktum hozzájárulása az európai integrációs folyamathoz gyakran vitatott, mert szükségtelen koordinációs problémákkal akadályozta a feltételeesség alkalmazását.⁴⁰⁸

Mindemellett a nyugat-balkáni országok hajlamosak gyanakodva tekinteni a regionális rendszerekre⁴⁰⁹ és így ebben a kontextusban a feltételeesség differenciáló hatása nem tudott egészséges versenyt generálni, annak ellenére, hogy a reformok ösztönzését hivatott szolgálni. A folyamat fenntarthatósága hazai feltételeket is igényel. A régióban élő két felfogás, mint a demokratikus értéket és békét képviselő Európa képe, és a délszláv háborúk idején tanúsított esetlenség emléke bizonyos értelemben ütközött egymással. Ez a hozzáállás tovább rontja a kondíciós politika hatékonyságát, amit tetézt a valódi régió iránti elköteleződés hiánya az Európai Unió részéről. Így az uniós törekvés inkább egy kívülről érkező kényszernek tekinthető, amiben a prioritások egyirányú megközelítését alkalmazzák az EU és tagállamai részéről, amelyet a nyugat-balkáni országoknak el kellett fogadniuk, még hozzá feltétel nélkül.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Blockmans (2007) i. m. 277-280.

⁴⁰⁷ Anastasakis – Bechev (2003). i. m. 9.

⁴⁰⁸ Van Meurs (2001) i. m. 118-138.

⁴⁰⁹ Anastasakis, Othon – Bojičić-Dželilović, Vesna – Bechev, Dimitar: Carrots, Sticks and Norms: The EU and Regional Cooperation in Southeast Europe. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Issue 1, 2006. 27-43. doi.org/10.1080/14613190600595515

⁴¹⁰ Cremona, Marise: Flexible Models: External Policy and the European Economic Constitution. In: de Búrca, Grainne – Scott, Joanne (eds.) *Constitutional Change in the EU: From Uniformity to Flexibility?* Oxford:UK, Hart Publishing 2000. 64-65.

A jelenleg nyugat-balkáni országokként meghatározott regionális szereplők a csatlakozási útjuk különböző szakaszában vannak, (2. sz. függelék) fejlődésük még mindig kifejezetten lassú és sokszor nem egyértelmű. Az EU dilemmája mindeközben az volt, hogyan lehet egyensúlyt teremteni a nyugat-balkáni rövidtávú stabilitás biztosítása és az európai normákhoz való közeledés sürgetése között. Mindezek középpontjában a koppenhágai kritériumokkal.

Ezek azonban kezdeti viszonyítási alapok voltak, ugyanis az adott országnak harmonizálnia kellett jogalkotását, szakpolitikáját és intézményi kereteit az uniós vívmányokkal. Az EU bővítés jelenlegi megközelítése viszont elérte korlátait, inkább lassító hatással van az integrációs folyamatra, mintsem ösztönözné azt. A már említett 2014-es Juncker kijelentés, felerősítette a negatív folyamatot és a szükséges reformok stagnálást mutattak. 2015-ben a régiót megterhelte a menekültválság és a régiós radikalizálódás, a konfliktus övezetbe történő távozás számai megnövekedtek. A 2016. évi Globális Stratégia a maga részéről kimondja a biztonsági kihívások régiós és egyben uniós megoszlását és elismeri a politikai reform, a jogállamiság és a gazdasági konvergencia előmozdítását.⁴¹¹ A kondíciós politika tehát lényegében átpolitizálódott a regionális biztonsági dinamikát mélyen meghatározó Bosznia-Hercegovina és Koszovó esetére, ahol a társadalmak megosztottak és továbbra is uralkodó jelleg maradt az etnikumok közötti konfliktus.⁴¹²

Érvként a folyamat eltorzulása mellett felhozható, hogy az ösztönzők nem egyértelműen kerültek meghatározásra, és hogy az államépítési reformok a regnáló politikai elit dominanciáját veszélyeztették, amely befolyásolta a megfelelési hajlandóságot. Az Unió tulajdonképpen a politikai elitekre összpontosított, amelyeknek egyedülálló lehetősége volt és van a folyamatok érdekalapú uralásának és formálásának.⁴¹³

Az elmúlt több, mint 20 év során jelentős gazdasági átalakuláson mentek keresztül a régió országai, mindazonáltal a strukturális reformok üteme kiábrándító volt. A gazdasági átmenet fő problémája és gyengesége az, hogy az túlságosan a piacgazdaság megteremtésére koncentrált, az állami intézmények reformja pedig nem kapott elegendő figyelmet, miközben az pozitív hatással lehet a szabályozatlan piac káros társadalmi hatásaira.⁴¹⁴ A magánszektor gyorsan nőtt,

⁴¹¹ European External Action Service – European Commission: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, Brussels: Belgium, 2016. 24.

⁴¹² Bieber, Florian – Aybet, Gülnur: From Dayton to Brussels: The Impact of EU and NATO Conditionality on State Building in Bosnia and Herzegovina. *Europe-Asia Studies*, Volume 63, Issue 10, 2011. 1911-1937.

⁴¹³ Keil, Soeren – Arkan, Zeynep (eds.): *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*. London: UK, Routledge, 2015. 8. doi.org/10.4324/9780203721117

⁴¹⁴ Bartlett, William – Prica, Ivana: *Interdependence between core and peripheries of the European economy: Secular stagnation and growth in the Western Balkans*. LEQS Paper, No. 104, 2015. <https://ssrn.com/abstract=2729882> (Letöltve: 2023.06.18.)

a közszférában és a hagyományos helyi magánszektorban drámai befektetésihiány, forráshiány és a fiatalítás hiánya tapasztalható. A befektetési környezet szintén gyenge, az oktatás, az egészségügy és az igazságszolgáltatás területén a reformok végrehajtása elmaradt.⁴¹⁵

Az EU korábbi gyakorlatát ültette át a nyugat-balkáni attitűdjébe, olyan felfogással, hogy azok egyetemes módon bármilyen szituációra alkalmazhatók és végrehajthatók, miközben az Unió által meghatározott prioritások több esetben a helyi prioritásokkal nincsenek összhangban.⁴¹⁶ Ezzel a gyakorlattal egy fenntarthatatlan status quo-t hozott létre, amely az instabilitás új időszaka felé terelheti a régiót. Az eredmény egy olyan feltételeességi politika lett, amely a regionális hozzájárulást mellőzi, nem törekszik a széleskörű konszenzusra, feszült helyzetet generál a politikai elit és a társadalom között, tágabb kontextusban pedig az országok és a nemzetközi szereplők között.⁴¹⁷

A feltételhez kötött attitűd abban az esetben hozhat pozitív eredményeket, amennyiben az kapcsolódik a régióban élő polgárok számára is fontos kérdésként megjelenő társadalmi szituációkhoz. Szükség van régiószintű stratégiára, annak ellenére, hogy a regionális együttműködések nem feltétlenül életképesek a régióban. Kiemelten fontos a két fél, ez esetben az EU és a Nyugat-Balkán közötti kapcsolatok intézményesítése és elengedhetetlen, hogy egy regionális menetrend kialakításába vonják be a térség országait.⁴¹⁸

Új megközelítés kell, amely gondoskodik a tárgyalási és reformfolyamat nagyobb átláthatóságáról és befogadásáról.

3.1.11. 2018 – HITELES BŐVÍTÉSI PERSPEKTÍVA

A 2018. február 6-án az EU új nyugat-balkáni stratégiát adott ki, amelynek célja, hogy megfordítsa a helyzetet, és a régiót az EU-tagság és a mélyreható átalakulás felé tolja. Ebben a dokumentumban az Európai Bizottság több intézkedést is javasol a fent nevezett problémákra.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Kondonassis, Alexander J. – Malliaris, Anastasios G. – Paraskevopoulos, Chistos C.: Asymmetrical Economic and Institutional Changes in the Western Balkans: Cooperation with the European Union. Loyola University Chicago: USA, *European Research Studies*, Volume 8, Issue 1-2, 2005. 43-63. https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1100&context=business_facpubs (Letöltve: 2023.06.17.)

⁴¹⁶ Lásd: Chandler, David: The European Union and Governance in the Western Balkans: An Unequal Partnership. *European Balkan Observer*, Volume 1, No. 2, 2003. 5-9. <http://davidchandler.org/wp-content/uploads/2014/10/EBO.pdf> (Letöltve: 2023.06.17.)

⁴¹⁷ Lásd: Krastev, Ivan: The Balkans: Democracy without Choices. *Journal of Democracy*, Volume 13, Issue 3, Baltimore: USA, John Hopkins University Press, 2002. 39-53.

⁴¹⁸ Anastasakis – Bechev (2003) i. m.

⁴¹⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans, COM(2018) 65 final, Strasbourg, 6 February 2018. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-01/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (Letöltve: 2023.06.17.)

Tartalmát tekintve az EU-stratégia inkább törekvő és elvont, semmint operatív jellegű, és továbbra is elitnek címzett, mintsem állampolgár központú. Rövid távú és ágazati perspektívát kínál, nem pedig igényes átfogó, inkluzív és fenntartható megbékélési menetrendet. A stratégiát hat kiemelt kezdeményezés kíséri a Nyugat-Balkán átalakulási folyamatának támogatására.⁴²⁰ Céljuk a jogállamiság megerősítése, a biztonsággal és a migrációval kapcsolatos elkötelezettség megerősítése, a társadalmi-gazdasági fejlődés támogatásának fokozása, az összeköttetés növelése, a régió digitális menetrendjének kidolgozása, valamint a megbékélés és a jószomszédi kapcsolatok támogatása.⁴²¹

A stratégia a „hitelesség” jegyében született, amely annyit tesz, hogy a nyugat-balkáni országok számára elérhető és kezelhető ütemtervet kínál az EU tagság felé.

Ez viszont az EU számára azt jelenti, hogy az eddig szokásos gyakorlatától eltérően kézzelfoghatóan kell ösztönöznie a reformok elfogadására és végrehajtására irányuló régiós törekvést, de szankciókat is szükséges alkalmaznia, ha a kívánt reformokat nem hajtják végre. Egy olyan uniós megközelítés, amely elősegítheti a regionális biztonsági dinamika pozitív elmozdítását a régióban, és elősegíti az EU hitelességét, elsősorban a Nyugat-Balkánon.

3.1.12. RÉSZÖSSZEGZÉS

Kijelenthető, hogy az Európai Unió bír a legtöbb mechanizmussal és a szükséges politikai készségekkel ahhoz, hogy megbirkózzon azokkal a kihívásokkal, amelyeket a régió az elkövetkező években jelent majd. A biztonság területén egyedülálló kompetenciák kombinációjával rendelkezik. Egyszerre anyagi erőforrása, érdeke és politikai akarata is megvan ahhoz, hogy stabilizálja a térséget. A régió országai, habár gyakran kritizálják, de soha nem utasítják el ellentétben más nemzetközi szervezetekkel mivel az unió által fémjelzett tagság a jólét a demokrácia és a béke letéteményese a nyugat-balkáni országok számára. A stratégiai célon túl a jövőbeli EU tagság egy a reformok legerőteljesebb ösztönzője. Ennek ellenére az Európai Unió nem rendelkezik minden területen a legmagasabb szakértelemmel és tapasztalattal, amelyekre más nemzetközi szervezetek specializálódtak és nem is engedheti meg magának, hogy erőforrásainak nagy részét más külpolitikai célok rovására csak és kizárólag a Nyugat-Balkánra fordítsa és nem kockáztathatja meg hogy a régió egyetlen biztonsági

⁴²⁰ Lazić, Sladjana: *EU Enlargement Strategy: Rethinking Reconciliation?* BiEPAG: The Balkans in Europe Policy Advisory Group, European Fund for the Balkans and the Centre for Southeast European Studies of the University of Graz, 2018. <https://biEPAG.eu/eu-enlargement-strategy-rethinking-reconciliation/> (Letöltve: 2023.06.17.)

⁴²¹ European Commission: *EU-Western Balkans Six Flagship Initiatives*, May 2018. https://commission.europa.eu/system/files/2018-05/six-flagship-initiatives-support-transformation-western-balkans_en.pdf (Letöltve: 2023.06.17.)

intézményeként, hogy negatív következmények áldozatává váljon. Így az Európai Unió az Egyesült Nemzetek Szervezetének fennhatósága alatt, valamint a NATO-val, az EBESZ-szel, az Európa Tanáccsal és más nemzetközi szereplőkkel összhangban lép fel polgári és katonai helyszíni jelenléte hatékonyságának növelése érdekében. A Nyugat-Balkán tulajdonképpen az Európai Unió politikai találmánya, amellyel szemben az európai integráció útja során célzott feltételeket tud megfogalmazni.

Az Unió és a régió viszonyát jellemző hatalmi aszimmetria viszont hosszútávú feltételeket eredményezhet és korlátlanul késlelteti a tagság lehetőségét. A régió EU integrációjának és hatásának, azonban kijelenthető, hogy minden akadálya ellenére nincs jelenleg alternatívája. A korábbi birodalmi, illetve nagyhatalmi fedésből kiindulva kijelenthető, hogy ha és amennyiben a régió valami nagyobb területén belül van, az enyhítheti az ezen a területen élők egymás iránti intoleranciáját.⁴²²

Az EU-val kapcsolatban a disszertáció szempontjából legfőbb kérdés, hogy képes-e a regionális biztonsági dinamikát a biztonsági közösség építésének irányába terelni, tehát nem az integráció megvalósulása, hanem az integrációs úton történő mozgás biztosítja-e a pozitív békét és biztonságot a régióban, és hordozza-e a biztonsági közösség építésének lehetőségét.

⁴²² Gentilini, Fernando: *Nedukocivni Balkan*. Beograd: Srbija, HESPERIAedu, 2007. 60-65.

3.2. A REGIONÁLIS BIZTONSÁGI DINAMIKA ÁTALAKULÁSA AZ EU TRANSZFORMATÍV HATÁSÁRA

3.2.1. A REGIONÁLIS BIZTONSÁGI DINAMIKA ÁTALAKULÁSÁNAK ALAPVETÉSE

A Nyugat-Balkán biztonsági dinamikájának⁴²³ megértéséhez azt a belső biztonsági architektúrát kell megértenünk, amely biztonságilag és nem pedig földrajzilag meghatározott régióban zajlik. A Nyugat-Balkán a 20. század végén a konfliktusformáció jegyeit viselte, amely a biztonsági egymásrautaltság alacsony tartományát képviseli, ugyanis az ellenséges viszonyok terméke, illetve maga a régió országai közötti biztonsági kölcsönös függés a félelemből és a rivalizálásból, azaz a fenyegetés kölcsönös percepciójából fakad. Ez arra készíti a konfliktusformációban részt vevő államokat, hogy folyamatosan katonai kapacitásaikba fektessenek, védelmi erejük megerősítése érdekében. Mivel ezt önerőből nem tudják megtenni, a védelem fejlesztését külső szereplők támogatásától teszik függővé. A Nyugat-Balkánon az 1990-es években ezek a minták fokozottan jelen voltak és az ellenséges kapcsolatok a régióban háborús konfliktusokba torkolltak, amelyek szintén csak külső tényezők hatására értek véget. A nemzetközi közösség jelenléte és a segítségével létrejött békeszerződések nem szüntették meg a kölcsönös bizalmatlanságot. Ennek öröksége teszi pedig a nyugat-balkáni országok kapcsolatait törékennyé, gazdaságilag fenntarthatatlanná és bizonytalanná.

Ezzel ellentétben a biztonsági rezsimek korlátoznak bizonyos magatartást, bizonyos intézményi és normatív keretet állítanak fel, amelyek egy adott területre vagy társadalmi közegre vonatkoznak. Az államok továbbra is potenciális fenyegetésként kezelik egymást, viszont bizonyos biztonsági intézkedéseket tettek a biztonsági dilemma csökkentése, valamint a közös problémák közös megoldása érdekében. 1995 után a Nyugat-Balkánon még mindig fennálló konfliktusképződés nyomai és a biztonsági rezsimek azon elemei, amelyeket ezek az országok külső tényezők hatására és nem önként fogadtak el, elegendő okot szolgáltatnak arra, hogy a Nyugat-Balkánt egy sajátos biztonsági részkomplexumnak tekintsük, amely még mindig messze van a biztonsági közösség szabványaitól.

A biztonsági közösség fogalma a közelmúltban túllépett a tudományos diskurzuson és a politikaformálás területére is eljutott. A hidegháborút követően már a NATO is úgy határozta meg magát, mint transzatlanti biztonsági közösség, 2003-ban az ASEAN (Association of Southeast Asian Nations; Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége) szándéknyilatkozatot adott ki,

⁴²³ Részletesen lásd: Bihari Rita: A konfliktusformációtól a biztonsági közösségig - a nyugat-balkáni regionális biztonsági együttműködés fejlődése. *Szakmai Szemle* (KNBSZ), XX. évf. 2. sz. 2022. 101-114. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2022_2_szam.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)

amelyben biztonsági közösségként utalt önmagára, és az EBESZ⁴²⁴ is megfogalmazta biztonsági közösség építési céljait.⁴²⁵ Alapvetően viszont azt mondhatjuk, hogy inkább a tudományos megalapozottság és a nemzetközi kapcsolatok területére korlátozódik a jelenség. Miközben a nemzetközi kapcsolatokban is perifériára szorul, amit azzal magyarázhatunk, hogy a közösség logikája megkérdőjelezi az anarchia⁴²⁶ logikáját. Ha az államok szórványosan törekednek a biztonsági együttműködésre a nemzetközi rend anarchikus jellege miatt úgyis hangsúlyeltolódás tapasztalható az önsegélyező, önérdekkövető, előnyteremtő magatartásra a társakkal szemben.⁴²⁷

A hogyan születnek kérdést körbejárva, az bizonyos, hogy Adler és Barnett, Sheenan és Acharya is megfogalmazta azon feltételeket, amelyek mentén a közösségek, illetve a biztonsági közösségek kialakulhatnak. Adler-Barnett három szintet különböztet meg, miszerint először is a kiváltó körülmények ösztönzik és egymás irányába tolják az államokat, amelyek ezáltal politikáikat összehangolják. A társadalmi tanulás folyamata a második szint, amelyben a hatalom és az eszmék strukturális elemei dominálnak. A harmadik szint a kölcsönös bizalom és a kollektív identitás kialakulásának terepe, ami az első két változó pozitív kölcsönhatása révén jön el.⁴²⁸ Sheenan⁴²⁹ három feltételt azonosít, ez alapján szükség van összeegyeztethető politikai értékekre, másodsor politikai és egyéb kommunikációs hálózat létrejöttére, harmadszor pedig dinamikus kapcsolat kell legyen az első két feltétel között. Acharya szerint külső kényszerítő hatás révén is eljuthatunk a biztonsági közösség születéséig, amihez tulajdonképpen egy sor fenyegetésre van szükség, amelyet a leendő közösség tagjai egyaránt biztonságukat veszélyeztető tényezőként percepcionálnak.⁴³⁰

⁴²⁴ Lásd: Remek Éva: *Az EBESZ – a biztonsági közösségépítés modellje*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.; Lásd továbbá: Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16174/Remek_EBESZ_t%F6rdelt.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2023.07.21.)

⁴²⁵ Koschut, Simon: Regional order and peaceful change: Security communities as a via media in International Relations Theory. *Cooperation and Conflict*, Volume 49, Issue 4, Zeppelin University, Germany, 2014. 519-530. <https://d-nb.info/1116081229/34> (Letöltve: 2024.04.17.)

⁴²⁶ Az anarchia meghatározása jelen esetben nem a szó hétköznapi, hanem nemzetközi kapcsolatok szempontjából releváns értelemben történik. Ennek megfelelően az államok rákényszerülnek a saját biztonságuk garantálására. Az államok egy felsőbb nemzetközi hatalom (pl: világkormány) hiányában kénytelenek konfliktusba kerülni egymással, ugyanis maguknak kell gondoskodniuk saját biztonságukról, semmiféle más entitás ezt nem teszi meg. (Balogh István: *Biztonságelméletek. Nemzet és Biztonság*, 2013/3-4. sz. 41. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelméletek.pdf (Letöltve: 2023.07.21.))

⁴²⁷ Koschut (2014) i. m. 524.

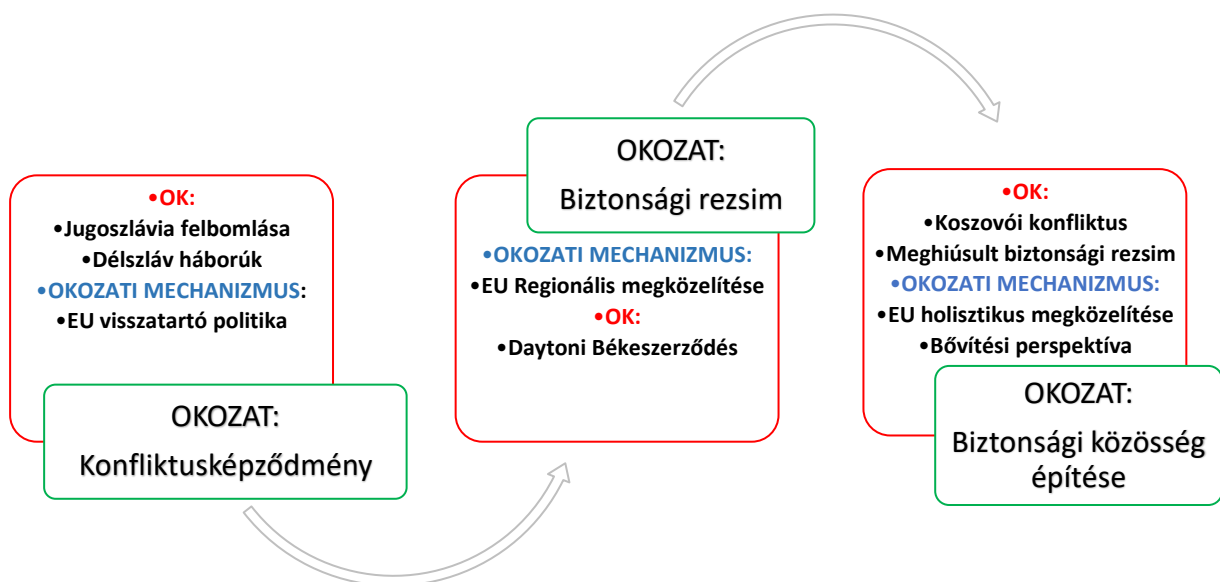
⁴²⁸ Adler – Barnett (1998) i. m. 29.

⁴²⁹ Sheenan, Michael: *International Security*. Boulder, Colorado: USA, Lynne Rienner Publishers. 2005. doi.org/10.1515/9781685853501

⁴³⁰ Acharya, Amitav: *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. London: UK, Routledge, 2000. 34-35. doi.org/10.4324/9781315796673

Következtetésként levonható, hogy a biztonsági közösségek társadalmilag konstruáltak és az idő távlatával fejlődnek a születés, növekedés, érettség vonalon, kiváltó mechanizmusa pedig lehet egyrészt normatív, tehát közös együttműködés elképzelése vagy anyagi, azaz közös fenyegetés.⁴³¹ A disszertáció feltételezése, hogy a régióban a hármas tipizálás mentén változó dinamika kongruenciát mutat az EU régióra irányuló attitűdjével.

Az alábbi ábra a disszertáció hipotézisének alapját képezi és azt a folyamatkövetési oksági mechanizmust mutatja és alapozza meg. Eszerint a régióban bekövetkező események – mint független változók – befolyásolták az EU nyugat-balkáni megközelítését – mint közbeeső változót – amelynek következménye a jelenleg ismert és kialakult nyugat-balkáni regionális biztonsági dinamika – mint függő változó – jellege.

13. ábra: Folyamatkövetési oksági mechanizmus ábrája (saját szerk.)

3.2.2. REGIONÁLIS BIZTONSÁGI DINAMIKA 1991 – 1995

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság egy központosított tekintélyelvű rendszer volt, amely a modern szocialista kommunista álm példájának számított, semleges és el nem kötelezett külpolitika jellemezte. Gyakorlatilag egy jól megkomponált tudatosan elfojtott igazság hordozója volt a konfliktusok gyökereiről és a megoldatlan kérdésekről. A nacionalista politikának köszönhetően a politikai vezetők igyekeztek ezeket a nemzeti emlékeket felszabadítani, táplálták az ellenséges viszonyokat, ami később a háború kialakulásához is

⁴³¹ Adler – Barnett (1998) i. m. 49-52.

vezetett ezen a területen. A valóságban Jugoszlávia labilis belső gazdasági és politikai alapokon létezett. Óriási infláció, magas munkanélküliség, csökkenő kereslet a jugoszláv áruk iránt, amely uralta a rendszer mindennapjait. A gazdasági problémák társadalmi elégedetlenséget szítottak és már nem volt ok arra, hogy a népek egymás iránt érzett ellentéteit lefedjék. Az olyan összetett állam, mint amilyen a JSzSzK volt, összeomlásának okai számos eredetre vezethetők vissza, viszont a biztonsági konstelláció megértéséhez mindössze négy nagyobb csoportot szükséges megemlítenünk. Ez pedig az alkotmányos válság, a nacionalista politikai érdekek dominanciája, az önrendelkezési elv tarthatatlansága továbbá, hogy az átalakulás folyamatában a politikai prioritások domináltak a gazdasági prioritásokkal szemben. A barátság és az ellenségeskedés skáláját, adott időszakban túlnyomó részt a gyűlölet az intolerancia, valamint maga az ellenségeskedés mintái jellemezték. Mindezek a szűkre szabott kereteken belül később fegyveres konfliktushoz vezettek, viszont amennyiben az okokat keressük, nagyrészt társadalmi, gazdasági és biztonságpolitikai problémákkal szembesülünk. A nyugat-balkáni népek viszont nem tudták vagy nem akarták önállóan megoldani problémáikat, azonban mindig akadt egy harmadik közbeavatkozó, aki hosszútávon kívánta megvalósítani a régió országainak politikai, gazdasági és biztonsági érdekeit.⁴³²

1991 utáni események már jelezték a regionális konfliktusformáció kialakulását a Balkán-félszigeten. A balkáni alkomplexumnak Albánián és Szlovénián kívül minden jugoszláv állam állandó tagja volt, amelyek a délszláv háború hatására betagozódtak a regionális konfliktusformációba. Jugoszlávia és Albánia biztonsági helyzetét tekintve kölcsönös egymásrautaltságot mutattak a hidegháború után is. Bár Albánia nem volt része a délszláv háborúk okozta erőszaknak mégis a részkomplexum egyik pólusává vált, köszönhetően annak, hogy a posztjugoszláv térrel kapcsolatok egész sorát tartotta fenn.⁴³³

Ami a nyugat-balkáni konfliktusok természetét illeti, elmondható, hogy azok egyre erőszakosabb voltában szerepet játszott a nemzetközi közösség inaktív magatartása is. A hidegháború végén és a keleti blokk felbomlását követően a nagyhatalmak óvatosan közelítettek minden olyan változáshoz, amely destabilizálhatja a nemzetközi rendszert.⁴³⁴ A be nem avatkozás politikáját folytatva az állapítható meg, hogy a nemzetközi közösség nem volt felkészülve a következmények kezelésére.

⁴³² Milenković (2020) i. m. 35-37.

⁴³³ Pugh, Michael – Cooper, Neil – Goodhand, Jonathan: *War Economies in a Regional Context: Challenges of Transformation*. Boulder and London: UK, Lynne Rienner. 2004. 147.

⁴³⁴ Glaurdić, Josip: *The Hour of Europe. Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*. New Haven, Conn: USA, Yale University Press. 2011. 9.

Elsőként az Európai Közösség reagált a konfliktus kiigazítását megcélzó törekvésekkel kapcsolatban 1991-ben,⁴³⁵ azonban 1993-ban a Maastrichti Szerződéssel az Európai Közösség átalakult Európai Unióvá, és egyelőre hiányoztak a megfelelő eszközök, a hatékony kül- és biztonságpolitika, illetve a régió stabilizálásához elengedhetetlen katonai erő. Mindamellet az Európai Uniót egyfajta visszatartó/visszaszorító politika jellemezte a Nyugat-Balkánnal kapcsolatban, a régiónak nem volt mindig egyértelműen helye Európában, így a nyugat-balkáni regionális biztonságot elkülönültnek tekintették Európa többi részétől. Ennek hatására az USA továbbra is központi szerepet töltött be az események koordinálásában, amely eredményeként megszületett a Daytoni Békeszerződés és az erőszakos cselekmények mellett véget vetett az 1991 óta követett visszaszorítási stratégiának is a Balkánon. Bizonyos, hogy 1991 és 1995 között a balkáni részkomplexum biztonsági helyzete belülről irányított volt⁴³⁶ viszont 1995 után a helyi szereplők a külföldi kormányoktól és a nemzetközi szervezetektől érkező támogatásban bíztak, ezáltal a jugoszláv utódállamok kevésbé keresték a kompromisszumokat egymással és nem is engedték a külső szereplők feltétlen elszakadását a nyugat-balkáni eseményektől.⁴³⁷

A regionális konfliktusformáció összetett természetét hálózatok egész sora bonyolítja tovább.⁴³⁸ Ezek a hálózatok a Nyugat-Balkán esetében is megmutatták magukat, gazdasági, katonai, politikai és társadalmi definiáltságukban, amelyek nem csak a régiót kötötték össze, hanem az európai regionális biztonsági komplexummal is összekapcsolták a konfliktusképződményt.⁴³⁹ A politikai hálózatok az 1990-es években alakultak ki és fokozatosan bővültek újabb politikai hálózatok kialakulásával. A balkáni alkomplexum gazdasági és katonai hálózatai 1991 és 1995 között szorosan kapcsolódtak a politikai hálózatokkal és olyan magas szinten kötődtek egymáshoz, hogy értelmezni azokat tulajdonképpen csak együtt volt lehetséges. Természetesen a rossz gazdasági feltételek és az erőszak kialakulása közötti kapcsolat sokáig nem volt felismerhető vagy az elemzések során is figyelmen kívül hagyták, miközben ma már biztosan állítható, hogy a balkáni erőszakot megelőzte egy évtizedes gazdasági válság.⁴⁴⁰ Mindez pedig a balkáni részkomplexum fejlődésére is kihatással volt. Értve ezalatt az árnyékgazdaságokat, a titkos gazdasági

⁴³⁵ Riding, Alan: Conflict in Yugoslavia: Europeans Send High-Level Team. New York Times, 1991; <http://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeanssend-high-level-team.html> (Letöltve: 2022.05.02.)

⁴³⁶ Buzan – Waever (2003) i. m. 383.

⁴³⁷ Uo.

⁴³⁸ Armstrong, Andrea – Rubin, Barnett.: *Policy Approaches to Regional Conflict Formations*. New York: NY, USA, Centre on International Cooperation, 2002. 1-16.

⁴³⁹ Pugh – Cooper – Goodhand (2004) i. m.

⁴⁴⁰ Strazzari, Francesco – Cotichia, Fabrizio: The Phantom Menace. Transnational Organized Crime and the Shaping of the Western Balkans. In: Solioz, Christopher – Stubbs, Paul (eds.): *Towards Open Regionalism in South East Europe*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2012. 149.

tevékenységeket, határon átnyúló szervezett bűnözői hálózatokat, illetve a fegyver- és embercsempészetet, amelyek mai napig a Nyugat-Balkán megoldatlan problémáit képezik.⁴⁴¹

A politikai, gazdasági, katonai és társadalmi hálózatok elszaporodása a részkomplexumban kettős hatással bírtak. A régiót összefogta egy túlnyomórészt negatív biztonsági dinamikát bíró konfliktusképződményként, viszont összekapcsolta az európai regionális biztonsági komplexummal, főként a transznacionális fenyegetések által. Habár erősödni kezdett az EU és balkáni régió kapcsolata, továbbra is izolált magatartást tanúsított az EU.⁴⁴²

A háború megszűnése után a térség lassan stabilizálódni kezdett. A legtöbb nyugat-balkáni állam visszaállította az erőszakmonopólium intézményét és megszakította kapcsolatait a félkatonai és irreguláris erőkkel, ezzel pedig az említett politikai és katonai hálózatok egy részét megszüntette.⁴⁴³ Gazdasági vonalon az illegális gazdasági hálózatok viszont továbbra is aktívak maradtak. Az erőszak megállítása és viszonylagos lassú fejlődés arra engedte következtetni a nemzetközi közösséget, hogy a balkáni regionális konfliktusok feloldódhatnak és közelebb kerülhetnek a biztonsági egymásrautaltság baráti pólusához. A Balkán 1991-1995 közötti időszak konfliktusképződményként definiálható, túlnyomórészt negatív jellegű regionális egymásrautaltsággal, amelyek döntően hazai tényezőkre vezethetők vissza, és a nemzetközi szervezetek, köztük az EU hatékony politikájának hiányára.

3.2.3. REGIONÁLIS BIZTONSÁGI DINAMIKA 1995 – 1999

1995-től a regionalitás figyelembevételével megnyíltak a külső beavatkozás csatornái is a régióban, viszont még kérdéses volt, hogy mi alkotja a régiót, így számos kívülről vezérelt regionális kezdeményezés indult meg a délkelet-európai államok felé. A Nyugat-Balkán elmozdult tehát a konfliktusképződmény szintjéről, egy lehetséges biztonsági rezsime kiépítése felé.

A biztonsági rezsimmel legrészletesebben Robert Jervis foglalkozott, 1982-ben írt munkájában.⁴⁴⁴ A biztonsági rezsimek, avagy a biztonsági rendszerek számára öt olyan tulajdonságot azonosított, amely a biztonsági rendszert kiemeli a környezetéből. Ez az öt az elméleti keretnél említett: biztonság elsőbbsége, a versengő jellege, a bizonytalanság, az állam

⁴⁴¹ Bechev, Dimitar: *Constructing South East Europe. The Politics of Balkan Regional Cooperation*. Basingstoke: Hampshire, UK, Palgrave Macmillan. 2011. 37.

⁴⁴² Kudlenko, Anastasiia: *The impact of the EU on security sector reform in the Western Balkans*. Canterbury Christ Church University, Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy 2018. 53-59.

⁴⁴³ Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. 3rd Edition. Cambridge: UK, Polity Press. 2012. 57.

⁴⁴⁴ Jervis, Robert: Security regimes. *International Organization*, Volume 36, Issue 02, 1982. 357-378. doi.org/10.1017/S0020818300018981

biztonsági szükséglete és ennek viszonyában, hogy mekkora biztonsággal rendelkezik az adott állam.⁴⁴⁵ Ahhoz, hogy sok más célt megvalósítsunk először garantálni kell a biztonságot, viszont többnyire az érintett felek nagyon óvatosan közelítenek a biztonsági rezsimbe történő belépés kapcsán. A bizalom ugyanis nem rögzül olyan mélyen egy biztonsági rezsim vonatkozásában, mint egy biztonsági közösség esetében. Ez következtethető abból, hogy saját biztonsági szektoruk bővítése továbbra is fennáll és elsősorban a saját maguk védelmében reagálnak. A biztonsági szférában tapasztalható versengés hozzájárul a funkcionális biztonsági rezsim felállításának nehézségéhez. A biztonsági rezsimben a legkisebb hibáknak is beláthatatlan következményei lehetnek. Ha egy tag úgy dönt, hogy eltér a rezsimet meghatározó normáktól és szabályoktól, akkor a rezsim többi tagjának biztonsága is kérdésessé válik. A biztonságot így a biztonsági rezsimben nagyobb bizonytalanság jellemzi, mint a nemzetközi kapcsolatok egyéb területein. A biztonsági rezsim tehát egyszerre értékes és nehezen megvalósíthatóak, mindazonáltal amennyiben nem adott kérdéshez kapcsolódó, hanem általános biztonsági együttműködésről beszélünk igen ritkák is, pedig elérése esetén békét és stabilitást hozhatnak.

Ebből következtetve megállapíthatjuk, hogy a biztonsági közösség felé vezető úton, a biztonsági rezsim jelenthetik a kezdeti lépést. Mivel magatartásukat, normák, elvek, szabályok korlátozzák, biztonságos és békés környezetet biztosítanak. Ez a környezet pedig kedvez annak a fejlesztésnek, amelynek eredménye lehet egy összetartó közösség. Mindenképp nyomatékosítani kell azt a tényt, hogy a biztonsági rezsim/rendszerek és a biztonsági közösség fogalmak nem összetévesztendőek. A biztonsági közösség szereplői alapvetően egy egyértelmű és hosszú távú érdekkonvergencia részesei, amíg a biztonsági rezsimben a biztonsági dilemma, a versengő fegyverkezés, a veszélyhelyzeti tervezés általában folytatódik, habár a fegyverek és katonai képességek terjedését igyekeznek korlátok közé szorítani. A szereplők érdekei tehát nem összehangoltak és nem is teljes mértékben versengők.⁴⁴⁶ Tulajdonképpen egy ellenséges viszonyban is kialakulhat, ahol az erőegyensúly vagy a kölcsönös elrettentés gátolja az erő alkalmazását, és nincs benne a kollektív identitás és a csoporthoz tartozás érzése, mint a biztonsági közösségekben.⁴⁴⁷

A posztjugoszláv tér esetében a regionális megközelítés első kísérlete 1992-ben az ENSZ-hez köthető. A regionális megközelítés viszont csak 1995-1996-ban vált olyan normává, amelyet a

⁴⁴⁵ Jervis (1982) i. m. 359.

⁴⁴⁶ Acharya, Amitav: *Collective identity and Conflict management in Southeast Asia in Security Communities*. Adler, Emanuel – Barnett, Michael (eds.), Cambridge: UK, Cambridge University Press, 1998. 201.

⁴⁴⁷ Acharya (2000) i. m. 19.

külső szereplők alkalmaztak a balkáni konfliktusok megoldási törekvéseiben. Több megállapodás és kezdeményezés vált alapvető eszközzé, amelyek a térség stabilizálásának kulcselemét biztosították. A legfontosabb a Daytoni Békeszerződés, amelyben az úgynevezett kemény biztonság kapott prioritást, azonban a fegyverzetellenőrzésre és a bizalomerősítő intézkedésekre vonatkozó javaslatokat is tartalmazott, annak érdekében, hogy csökkentse a jövőbeni konfliktusok kialakulásának kockázatát. Ez a megállapodás tekinthető szinte az első olyan stratégiaileg fontos dokumentumnak, amely a korábbi ellenfelek közötti biztonsági kapcsolatok javítására és a viszonyosság előmozdítására törekedett.⁴⁴⁸

1996-ban a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Horvátország és Bosznia-Hercegovina aláírta azt a Firenzei Megállapodást, amely a szubregionális fegyverzetellenőrzésért felelt. A régióban fellelhető fegyverek számának csökkentésére vállalt kötelezettség javította az együttműködést, az átláthatóságot és a biztonsági kapcsolatok kiszámíthatóságát Délkelet-Európában.⁴⁴⁹

1996-ban a Daytoni Megállapodás és az EBESZ tevékenységének kiegészítéseként elindult a Regionális Megközelítés,⁴⁵⁰ (*Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe*) amely az Európai Unió feltételeesség elvén alapuló politikája volt a koherens és átláthatóbb nyugat-balkáni együttműködés érdekében. Elsősorban a politikai és a gazdasági fellendülést igyekezett szolgálni a régióban, olyan uniós eszközök támogatásával, mint a PHARE,⁴⁵¹ az OBNOVA,⁴⁵² illetve egyéb együttműködési és társulási megállapodások.

A SECI (South-East European Cooperative Initiative; Délkelet-európai Együttműködési Szervezet) szintén egy újabb, EU és USA által az EBESZ keretében kezdeményezett stratégia volt, amely a régió stabilizálására hivatott, egy szélesebb földrajzi kiterjedésű hatókörrel, viszont fordított arányosságban hatályával, amely meglehetősen korlátozott volt. A transznacionális biztonsági kihívások kezelése és az infrastruktúra fejlesztése által próbálta a regionális együttműködést segíteni.⁴⁵³

⁴⁴⁸ Mccausland, Jeffrey D.: Arms control and the Dayton Accords. *European Security*, Volume 6, Issue 2, 1997. 19. doi.org/10.1080/09662839708407309

⁴⁴⁹ OSCE: OSCE Marks 20th Anniversary of Sub-Regional Arms Control Agreement, 2016. <http://www.osce.org/cio/246991> (Letöltve: 2022.05.03.) Lásd továbbá: Konstanty, Peter – Schreiber, Emil: Florence Agreement lives up to arms-control promise. *Sayton Peace Accords*, Article IV, Annex 1-B. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/19857.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁴⁵⁰ Lásd: Commission of the European Communities: *Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe*. Brussels: Belgium, COM 1998. final 618. <http://aei.pitt.edu/3354/1/3354.pdf> (Letöltve: 2023.07.12.)

⁴⁵¹ A kelet-közép-európai országok közösségi támogatási programja.

⁴⁵² A nyugat-balkáni államoknak nyújtott uniós segítség fő csatornája volt egészen 2001-ig, miután integrálták a CARDS programba.

⁴⁵³ Watanabe, Lisa: *Securing Europe. European Security in an American Epoch*. Basingstoke: Hampshire, UK, Palgrave Macmillan, 2010. 131 -132. doi.org/10.1057/9780230277021

Kiemelendő, habár helyi irányítású kezdeményezés a SEECP (South-East European Cooperation Process; Délkelet-európai Együttműködési Folyamat) – amely egy kísérlet volt megteremteni az integrált szociális és állambiztonsági koncepció megvalósításának feltételeit valamint gazdasági politikai és katonai intézkedésekkel felgyorsította volna a térség átfogó stabilizálását – mégis az előzőekben bemutatott Daytoni Békeszerződés, a Firenzei Megállapodás, kiemelten a Regionális Megközelítés és a SECI voltak azok, amelyek a feltételeesség, a tárgyalás és a közvetlen rákényszerítés eszközeivel támogatták a regionális együttműködés, a jószomszédi viszony, az átláthatóság és kölcsönösség elvét.⁴⁵⁴ Ezáltal a térséget biztonsági rezsimmé változtathatták volna, ugyanis normákat, szabályokat, elveket adott a régió országai számára, azokat azonban nem minden regionális szereplő fogadta el. A 1990-es évek eseményeire tekintettel a biztonsági rezsím kialakulásának megghiúsulása elsősorban azért csúszott meg, mert a háború öröksége még élénken élt ahhoz, hogy kölcsönösségről és bizalomról beszélhessünk a régiót alkotó tagok között. Másodsorban a kívülről irányító, mondhatni biztonsági szereplők között nem volt teljes az egyetértés, és a koordináció, mint cselekvési mechanizmus is hiányos volt. A balkáni régió mibenléte és annak megközelítése, amennyiben és amíg kérdéses, addig a bevezetett regionális kezdeményezések sem válhatnak igazán hatékonyá. Végül pedig, a harmadik ok, hogy bár az európai biztonsági komplexum része a nyugat-balkáni alrégió, mégis Európától eltérő területként kezelték 1995 után is. A béke talán ennek hatására is, de rövid életűnek bizonyult. Az 1995 és 1999 közötti kezdeményezések nem hoztak létre tartós biztonsági rezsímet, azonban a biztonsági átalakulás nem állt meg és jelentős fázisa tagadhatatlanul a koszovói konfliktussal kezdődött. A béke megteremtése azonban önmagában nem jelentette automatikusan a kapcsolatok normalizálódását. A múlt kollektív emlékei még frissek voltak és a konfliktusban érdekelt felek közül senki sem volt igazán elégedett az elért eredményekkel. A konfliktushoz vezető problémák nem kerültek megoldásra, inkább csak leszorításra. Így addig az új konfliktusoktól való félelem egy objektívnek tekinthető potenciális veszély volt. A Nyugat-Balkán Dayton utáni biztonsági profilját legélénkebben a belső társadalmi, gazdasági, politikai nemzeti és ideológiai vallási turbulenciák kombinációjaként lehetne leírni. A Nyugat-Balkán konfliktus utáni stabilizálásának katonapolitikai és biztonsági folyamatait a Daytoni Egyezmény végrehajtásának üteme és terjedelme határozta meg. A Békeszerződés katonai elemei többnyire a tervezett dinamika szerint haladtak, a problémásabb területet a megállapodás polgári

⁴⁵⁴ Kudlenko (2018) i. m. 59-62.

vonatkozásainak végrehajtása képviselte.⁴⁵⁵ A nemzetközi közösség nem mutatkozott elegendőnek a társadalmi viszonyok normalizálásához ugyanis a társadalmi reformok végrehajtásához a nyugat-balkáni államoknak is hozzá kell járulniuk. Az 1995 utáni időszak tulajdonképpen egyfajta útkeresést jelentett a nemzetközi közösség részéről, egy új egyedi és kollektív biztonsági identitás után, amelynek célja a biztonsági szereplők biztonsági közösségi egyesítése. Az euroatlanti és európai integráció nemcsak a még nyitott kérdésekre nyújthatna megoldást, hanem a térség tartós stabilizálására is és fejlesztésére is módot jelentene. A regionális kezdeményezésekben való közös szerepvállalás pedig az államok kölcsönös együttműködés szükségességének felismerését generálta. A nyitott kérdések miatt objektíven fennállt annak a veszélye, hogy maga az átmenet problematikusá válik, vagyis önmagában biztonsági kihívást hordoz. A biztonsági rezsím koncepciójában a bizalom és az együttműködés kulcsfontosságú elem, amelyeket a régió országai közötti kétoldalú kapcsolatok erősítésével lehet leghatékonyabban megvalósítani, továbbá a többoldalú elsősorban regionális jellegű együttműködési mechanizmusok erősítésével. Az EU által képviselt regionális megközelítés a biztonsági kölcsönös függés miatt volt fontos, ami hordozta a helyi konfliktusok átterjedésének kockázatát, másrészt kölcsönös függésről van szó, ami azt jelenti, hogy az országok számára elképzelhetetlen, hogy viszonzott problémáik megoldásában a régióban erőszakot alkalmazzanak. Ebből kifolyólag az ellentmondások kiépítése érdekében regionális szervezeteket, intézményeket hoztak létre, amelyek közvetítővé válhatnak a problémák megoldásában. A regionális szervezetek nemcsak konfliktusos területen, hanem ott is létrejönnek, ahol az ellenségeskedés mintái erősen nyilvánulnak meg. A regionális megközelítés sajátossága pedig abban rejlett, hogy egyrészt a regionális szereplők kölcsönös egyetértésen alapuló intézmények kiépítését preferálta, ösztönözve a köztük lévő együttműködést, másrészt a saját érdekeik megértésére irányuló interakciónak a befolyásolásában. A legtöbb kezdeményezés 1996 és 1999 közötti időszakban jött létre arra irányuló törekvésként, hogy a régió országai a többoldalú együttműködés fejlesztése révén megteremtsek a gazdasági és politikai fejlődés alapjait.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Hadžić, Miroslav: *Hroničan manjak bezbednosti – slučaj Jugoslavije*. Beograd: Srbija, Centar za Civilno-Vojne Odnose, 2001. 27. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/hronian_manjak_bezbednosti.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)

⁴⁵⁶ Milenković (2020) i. m. 37-40.

3.2.4. REGIONÁLIS BIZTONSÁGI DINAMIKA 1999-TŐL

A koszovói konfliktus fordulópontot jelentett a térség biztonsági fejlődésében. Bármennyire is furcsa, de lehetőséget kínált a régió államai számára az európai biztonsági közösséghez történő közeledésre, csatlakozásra. Koszovó minden negatív hozadéka mellett, felfedte a balkáni válságokra adott reaktív és szelektív válaszlépések korlátait.⁴⁵⁷ A régióknak szüksége volt, hogy hosszú távú stratégiát kínáljanak annak fejlesztésére. A koszovói erőszak rávilágított arra, hogy az addigi megközelítés sürgős újragondolására van szükség,⁴⁵⁸ továbbá előtérbe helyezte, hogy a nyugat-balkáni államok egymásra vannak utalva és hogy a Dayton után közvetlenül kialakult béke mennyire törékeny.⁴⁵⁹ Így az újbóli konfliktus adott egy erőteljes lökést a balkániaknak, hogy az EU felelősségi körébe tartozzanak. Az EU aktívabb szereplő lett a régióban, az integráció modelljét pedig újra a megbékélés és az emberi jogok érvényesülésének eszközévé tette.⁴⁶⁰

A legfontosabb és egyben első lépést a Délkelet-európai Stabilitási Paktum jelentette, a konfliktusmegelőzés hosszú távú proaktív megközelítését képviselte,⁴⁶¹ amely az integrációs politika és a délkelet-európai együttműködés kombinációján alapult.⁴⁶² Lényegében egy kísérlet volt egy olyan regionális biztonsági keret létrehozására, amely elősegíti a békés kapcsolatokat a jugoszláv utódállamok között, valamint tágabb környezetükkel is képesek ezt megvalósítani.⁴⁶³ A Délkelet-európai Stabilitási Paktum volt az az első regionális kezdeményezés, amely sikeresen egyesítette a régió összes országát és átfogó javaslatokat és megoldásokat kínált a térség politikai és gazdasági helyzetére. Sajátossága abban rejlett, hogy kezdettől fogva ideiglenes fórumnak készült. A dinamikus fejlődés és eredmények után befejeződött, ugyanis konfliktus utáni kezdeményezésként hozták létre, célja volt az állandó instabilitás és az alkalmankénti helyi konfliktusok balkáni helyzetének leküzdése,⁴⁶⁴ a térség hosszú távú stabilizálása, demokratizálása, gazdasági megújulása és biztonságának erősítése.

⁴⁵⁷ Vučetić, Srdjan: The Stability Pact for South Eastern Europe as a Security Community-Building Institution. *Southeast European Politics*, Volume 2, Issue 2, 2001. 116. <http://www.seep.ceu.hu/issue22/vucetic.pdf> (Letöltve: 2023.06.12.)

⁴⁵⁸ Bechev, Dimitar: Carrots, Sticks and Norms: the EU and Regional Cooperation in Southeast Europe. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Issue 1, 2006. 34. doi.org/10.1080/14613190600595515

⁴⁵⁹ Bechev (2011) i. m. 49.

⁴⁶⁰ Solana, Javier: Public Debate on Western Balkans. Intervention by High Representative of the Common Foreign and Security Policy to the General Affairs Council. Brussels: Belgium, 2000. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/discours/gac%2010.7%20en.doc.html (Letöltve: 2022.05.04.)

⁴⁶¹ Watanabe (2010) i. m. 135.

⁴⁶² Bechev (2006) i. m. 34.

⁴⁶³ Vučetić (2001) i. m. 112.

⁴⁶⁴ Milenković (2020) i. m. 41.

A Stabilitási Paktum azonban több hiányossággal is rendelkezett, amelyek megakadályozták, hogy biztonsági közösségépítő potenciálja kiteljesedjen. A hiányosságok legjelentősebben a korlátozott erőforrások terén mutatkoztak meg,⁴⁶⁵ illetve annak viszonylatában, hogy a Paktum az összes délkelet-európai államot megcélozta. Magának a Paktumnak a tulajdonosi köre is kétértelműséget hordozott azáltal, hogy egyszerre az EBESZ és az EU is érdekelt volt benne. Céljai nagyrészt elvontak és távoliak maradtak, mivel annak elérési, megvalósíthatósági mechanizmusai nem voltak tisztázottak. 1999-ben a Stabilitási Paktumra építve indították el a Stabilizációs és Társulási Folyamatot, amely igyekezett kezelni a Stabilitási Paktum hiányosságait. Koordinátora kizárólag az EU volt és céljaiban a nyugat-balkáni országokra orientálódott. Fő sodrásában az az elgondolás állt, hogy a nyugat-balkáni országok között és azoknak az Európai Unióval bilaterális, illetve multilaterális kapcsolatokat kíván teremteni.⁴⁶⁶ Ennek eredményeként pedig az EU befolyási övezetébe vonja a balkáni részkomplexumot és azt az európai biztonsági közösség részévé teszi. A regionalizáció ösztönzésére az EU természetesen egyéb más eszközt is alkalmazott. Ahogy nőtt a nyugat-balkáni államok uniós eszköztára, úgy csökkent a térségben a nagyszabású erőszak lehetősége. Az EU biztonsági helyzetre gyakorolt hatása tehát jelentős. Az EU arra tett kísérletet a régióban, hogy negatívról pozitívrá változtassa a biztonsági kölcsönös függőség elterjedt mintáit. Továbbá rávilágított arra, ahogy a nyugat-balkáni államok politikai elitje szocializálódott az EU-val való összehangolt bel-és külpolitikai érdekében.⁴⁶⁷

A szocializáció szintén egy eszköz a béke előmozdítására, a biztonsági közösségek kezdeti szakaszainak létrehozására. A normák, szabályok és értékek a belpolitikai döntéshozatal és a külpolitika alakításának mintáiként internalizálódnak.⁴⁶⁸ Az EU a már említett kétoldalú, többoldalú és regionális kezdeményezések révén gyakorolta szocializációs hatalmát.⁴⁶⁹ A nyugat-balkáni államok közötti pozitívabb irányú kapcsolatok a belpolitikai változások miatt alakultak ki, amelyeket az EU támogatott a kétoldalú szerződéses kapcsolatokon keresztül. Az EU politikája elsősorban a kapacitásfejlesztésre, az intézmények hatékonyságának növelésére és az eredményesség javítására irányultak. A külpolitikai gyakorlatban pedig törekedett a békés megközelítés bevezetésére és fenntartására.⁴⁷⁰ Ez a folyamat indította el a nyugat-balkáni

⁴⁶⁵ Bechev (2011) i. m. 53.

⁴⁶⁶ European Commission: The Stabilisation and Association process for Southeast Europe: First Annual Report. Brussels, COM (2002)163 final. 9-11. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-5-2002-0338_EN.html (Letöltve: 2023.07.21.)

⁴⁶⁷ Kudlenko (2018) i. m. 62-68.

⁴⁶⁸ Kavalski, Emilian: *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*. London:UK, Tauris. 2008. 65.

⁴⁶⁹ Uo. 95.

⁴⁷⁰ Uo.

biztonsági közösség kialakulását, amely nem különálló biztonsági közösség, hanem az európai része.

2006-ban viszont a montenegrói népszavazás eredményeként a Szerbia és Montenegrói Államszövetség felbomlott, miután Montenegro 2006 júniusában kikiáltotta függetlenségét. A 2006-tól kezdődő időszakot politikai és biztonsági kontextusban Koszovó egyoldalú függetlenségének kikiáltása jellemezte, amely 2008.02.17-én a Koszovói Parlament rendkívüli ülésén elfogadásra került. Ez a cselekmény a biztonsági kapcsolatok új dimenzióját teremtette meg a Nyugat-Balkánon. Regionális szinten új igények fogalmazódtak meg az albánok részéről a térségbeli egyesülésre, európai szinten pedig Koszovó státuszát illetően az EU-n belül is megosztottság alakult ki. A Nyugat-Balkán biztonsági helyzete összetettebbé vált, ugyanis az eddig épülő bizalom ismét megrendült a kialakult viselkedési minták megkérdőjeleződtek és a regionális megközelítés már nem tűnt egységes támogatási formának. A barátság és ellenségeskedés mintáit figyelembe véve a regionális biztonsági komplexum elméletén belül ezekre a mintákra magyarázat, a fenyegetések terjedésének földrajzi korlátja, így tehát Koszovó függetlenedési törekvése megingatta a szomszédokban korábban kiépített kapcsolatokat. Egyrészt a társadalom biztonsági percepciója lépett egyet a félelem érzésének irányába, továbbá a nacionalista politikusok fokozott retorikája olyan kérdések sorát nyitotta meg, amelyekre a megoldást nem belátható időn belül találják meg az érdekelt felek. Mai napig téma a Nyugat-Balkánt illetően a törékeny béke, a befagyott konfliktusok és a konfliktusok esetleges eszkalációjának lehetősége. Az összes addigi biztonsági megoldást elsősorban az euroatlanti közösség akarata kényszerítette ki. Időközben a Nyugat-Balkán országai megkezdték az EU csatlakozási folyamataikat, jelenleg a tagjelölti státusz különböző szakaszaiban vannak, viszont közös bennük, hogy úgy döntöttek, aktívabban vesznek részt az EU közös biztonság- és védelempolitikájában, készek a nyitott kérdések megoldására, azaz a kompromisszumok keresésére. Ugyanis a megoldatlan biztonsági kérdések olyan tevékenységnek minősülnek, amely beszédaktus során egzisztenciális fenyegetésként mutatható be, az az olyan konstruált biztonsági fenyegetés, amely az államok közötti kapcsolatokat és viselkedésüket alakítja. A nyitott kérdések, a nézeteltérések az államok között interakcióban ellenséges viselkedési mintákat generálnak, amelyek befolyásolják a biztonsági komplexum belső dinamikáját. Amennyiben ezeket a vitákat önállóan megoldani nem tudják, külső szereplők segítségét kérve minden bizonnyal olyan megoldások születnek, amelyekkel az egyik fél általában nem elégedett, többek között ez az a tényező, ami miatt a Nyugat-Balkán még mindig nem nevezhető biztonsági közösségnek, illetve azok a kulcsfontosságú liberális normák hiánya, amelyek az EU integráció és a teljes jogú tagság alapvető elemei is. A múlt században az európai országok

megkezdtek a biztonsági közösség fejlesztését azáltal, hogy az európai integráció projektjeként létrehozták az európai békeövezetet.

Amíg a konfliktus formációk nemzeti identitásról beszélnek, addig a biztonsági rezsimekben regionális identitásról, a biztonsági közösségben pedig az intézmények foglalnak el központi helyet. Az identitás az intézmények által kínált magatartás és szabályok terméke. A biztonsági közösségeket békeprojekteként azonosíthatjuk, amelyekben a nemzetközi szervezetek külső szereplőként szocializációs, illetve normatív hatalmat hajtanak végre és gyakorolnak. Az európai regionális biztonsági komplexum biztonsági közössége a NATO-n és az EU-n keresztül intézményesült. Hosszútávon a puha erőn alapuló modernizáció, a fejlődés, stabilitás és biztonság, valamint az együttműködés és együttélés előnyeivel azonosulni tud. A Nyugat-Balkánon alapvető probléma viszont, hogy bár szóban elfogadja a liberális értékeket a gyakorlat nem ezt mutatja vagy legalábbis nem kellő mértékben. A régió államaiban nem alakult ki kölcsönös bizalom, tisztelet és nincsenek kialakult baráti minták, ami által nincs közös identitás. Ez lényegében azt is jelenti, hogy külső szereplőkön keresztül kénytelenek együttműködni. A bizalom, illetve az egység hiánya elméleti és fogalmi értelemben minden bizonnyal hatással van a Nyugat-Balkán, mint biztonsági közösség fejlődésére. Habár a biztonsági rezsimek kulcsfontosságú jellemzőjeként azonosítható a regionális identitás, elmondható, hogy ez a regionális identitás még mindig nem elég fejlett, (ha egyáltalán létezik) ahhoz, hogy alapul szolgáljon a Nyugat-Balkán biztonsági közösségé való fejlődéséhez. Ehhez több kritériumnak meg kell felelnie, elsősorban saját magukról és szomszédaikról való gondolkodás megváltoztatása a cél, továbbá szükséges az úgynevezett tudás és hatalom, amennyiben azokat megfelelő irányba alakítják és használják fel. Utolsó előfeltételként pedig megemlíthető a bizalom, amely a problémák közös megoldásában játszik kulcsszerepet.⁴⁷¹

Az EU törekszik az általa közvetített értékek és modellek nyugat-balkáni elfogadottságára. A regionális döntéshozók az EU vívmányainak átvételével elkötelezik magukat ezen értékek mellett. A politikai reagálóképességet a kívülről kezdeményezett reformok érik el, amellyel elhozzák azokat a kompatibilis szabványokat, amelyekhez az államok igazodni tudnak. A konfliktus utáni környezetben kiemelt jelentőségűvé vált a biztonsági szektor reformja, amely intstucionalista jellegével hozzájárult a biztonsági közösség építéséhez. A viselkedés kiszámíthatósága pedig az intézmények megerősödésének eredményeként alakul ki.

A Nyugat-Balkánon az EU politikák viszont az állami elitnek címzettek, ami azt jelenti a biztonsági közösség szintjén, hogy annak maximum az embrionális formáját képviselik,

⁴⁷¹ Milenković (2020) i. m. 44-51.

amelyben legfeljebb az Emilian Kavalski által azonosított biztonsági függőség kölcsönös mintái érvényesülhetnek. Itt nem a közös identitás, hanem az elit együttműködése a meghatározó.⁴⁷² Tehát az Adler – Barnett modell feltörekvő szakaszának jegyeit az EU erőfeszítései ellenére sem érik el. Ez a szint pedig megközelítőleg 2013 óta változatlan. Az EU nyugat-balkáni politikái, eszközei mindeközben alkalmasak lennének arra, hogy elősegítsék a Deutsch által megfogalmazott feltételeket (fő értékek összeegyeztethetősége, politikai reagálás és viselkedés kölcsönös kiszámíthatósága) és azt, hogy a régió embrionális biztonsági közössége tovább fejlődjön.

3.2.5. AZ EU HATÁSÁNAK BIZONYÍTÁSA AZ ALAPVETÉS FÜGGVÉNYÉBEN

A Nyugat-Balkánon a délszláv háborútól számított közel harminc év távlatából is elmondhatjuk, hogy továbbra is államon belüli és az államközi dinamikát megoldatlan belpolitikai kérdések, két- és többoldalú viták jellemzik.⁴⁷³ A feltörekvő államokat a konfliktus utáni traumák nehezítették, a gazdaságok gyengék a múlt örökségeinek megoldása jelentős koncentrációt igényel, a politikai elit pedig még mindig nem ért egyet számos kérdésben. Ennek ellenére, az európai biztonsági közösség pilléreként számontartott intézményi struktúrákhoz részben tagsági kapcsolatok révén már kötődnek. Az EU szerepe az európai béke és jólét elérésében megkerülhetetlen tényezővé vált. Az európai országok elkötelezettek a viták békés rendezése és a közös intézményeken keresztüli együttműködés mellett. Az EU segítségével a tekintélyelvű rezsimek elindultak a demokratikus transzformáció útján, esetenként stabil és dinamikus demokrácia kialakulását eredményezve.⁴⁷⁴

A Nyugat-Balkán ma ismert biztonsági dinamikája már 2013-ra külső tényezők hatására kialakult. Gyakorlatilag a regionális biztonság domináns mintáit a nemzetközi közösség irányította.⁴⁷⁵ A konfliktusformációból előrelépő majd a meghiúsult biztonsági rezsimen át, az európai biztonsági közösség felé tartás külső kezdeményezésre létrejött integrációt elősegítő, béketeremtő projektek eredménye.⁴⁷⁶ Az Európai Unió az 1990-es évek végén a Nyugat-Balkán

⁴⁷² Kavalski (2008) i. m. 80-81.

⁴⁷³ Jakešević, Ružica: *Security Community Building In The Western Balkans – Wishful Thinking Or An Inevitable Future?* Teorija In Praksa let. 56, 1/2019. 30-52. <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/vzpostavljanje-varnostne-skupnosti-na-zahodnem-balkanu-lepa-%C5%BEelja-ali-neogibna-prihodnost.pdf?sfvrsn=0> (Letöltve: 2022.05.02.)

⁴⁷⁴ Részletesen lásd: Orosz Anna: A demokrácia állapota a Nyugat-Balkánon – regionális trendek az európai integráció tükrében. In: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 75-87. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

⁴⁷⁵ Bechev, Dimitar: Dynamics and Achievements of Regional Cooperation. In: Solioz, Christopher – Stubbs, Paul (eds.): *Towards Open Regionalism in South East Europe*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2012. 72.

⁴⁷⁶ Solioz, Christopher – Stubbs, Paul (eds.): *Towards Open Regionalism in South East Europe*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2012. 23.

vezető szereplőjévé vált. Holisztikus eszköztárával – stabilizációs és csatlakozási politika, pénzügyi támogatás, az európai majd közös biztonság- és védelempolitika – azóta igyekszik, hogy a régiót az európai biztonsági közösség részévé tegye, amely megerősíti azt a gondolatot, hogy nem különálló hanem az európai biztonsági komplexum része.⁴⁷⁷ A Nyugat-Balkán az a régió az EU számára, amely nem csak ösztönözte az EBVP kidolgozására, de később polgári és katonai műveleteken keresztül teszterepe is volt ezen politikáknak,⁴⁷⁸ ami által az EU is fejlődési ívet járt be, ugyanis megtanulta, hogy az instabilitást hogyan alakítsa konfliktusmentes közösséggé.

Ez a folyamat különböző fázisokat élt meg. Gyakorlatilag azt láthattuk, hogy az 1990-es évek elején a régió a válságot nem tudta megfékezni, arra sem eszköze, sem akarata nem volt.⁴⁷⁹ 1995-ben az USA a NATO-n keresztül eredeti elképzelésével ellentétben beavatkozott a délszláv háború kimenetelébe és vezetésével béketárgyalás keretében a Daytoni Békeszerződés megszületését is előmozdította. A NATO szerepvállalásán túl olyan programokban is részesedést vállalt, mint a SECI és az SDBI (Dél-Balkán Fejlesztési Kezdeményezés; South Balkans Development Initiative), amelyek azonban korlátozott fókusszal rendelkeztek és nélkülözték az inkluzivitást.⁴⁸⁰ A Békepartnerségi Program és a SEEI⁴⁸¹ (Dél-Kelet Európai Kezdeményezés; South East Europe Initiative) által továbbra is jelentős erő a régióban és elősegíti a régió belüli kapcsolatok javulását, azonban a biztonsági kölcsönös függőség mintáinak megváltoztatása sokkal inkább köthető mindezek ellenére is az Európai Unióhoz.

Az EU-val ellentétben a NATO és az USA figyelme és eszköztára nem, mint régióra irányult, és nem is kifejezetten a Nyugat-Balkánra adaptálhatóság céljából készült. A Nyugat-Balkán kifejezést is alapvetően az EU alkotta meg, olyan országok csoportjára, ahol a regionális biztonsági komplexum elméletének megfelelően releváns az a megállapítás, hogy vélt vagy valós konfliktusaik hálózatain keresztül kapcsolódnak egymáshoz. A régió konfliktussal terheltége pedig megkívánja, hogy a külső beavatkozás jellege azzal együtt legyen személyre szabott, hogy az erőszak kiújulásának lehetőségét és a fejlődést támogató reformok iránymutatását is hordozza. Az EU ezt az SAP regionális megközelítésén és a régiós

⁴⁷⁷Cotter, Andrew: *The Other Europe: Regional Security Governance in Europe's East*. In: Breslin, Shaun – Croft, Stuart (eds.): *Comparative Regional Security Governance*. London: UK, Routledge, 2012. 66.

⁴⁷⁸Howorth, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke, Hampshire: UK, Palgrave Macmillan, 2007. 55-56.

⁴⁷⁹Lehne, Stefan: *Has the Hour of Europe come at last? The EU's strategy for the Balkans*. In: Batt, Judy (ed.): *The Western Balkans: Moving on*. Chaillot Paper No. 70, Paris: France, ISS, 2004. 111-124.

⁴⁸⁰Bechev (2011) i. m. 44-45.

⁴⁸¹Lásd: NATO: NATO's South East Europe Initiative. <https://www.nato.int/seei/> (Letöltve: 2023.07.02.)

országokkal kapcsolatos kétoldalú megállapodásain keresztül gyakorolja, amelyek egymást kiegészítő jelleggel viszik előre.

Továbbá az EU az egyetlen olyan nemzetközi szereplő, amely átfogó fejlesztési programot kínál a régió országainak. Az említett regionális és kétoldalú kapcsolatok, stabilizációs és társulási megállapodások egyszerre politikai, társadalmi, gazdasági és biztonsági célkitűzést határoznak meg, ösztönözve a regionális együttműködést.

Az EU 2003-as Európai Biztonsági Stratégiájában⁴⁸² megerősíti, hogy a Balkánnak az Európai Unióba való bekapcsolódást, stratégiai célt és reformösztönzést is kínál. E dokumentum normatív ereje különösen jelentős volt a reformok előmozdításában. A 2016-os Globális Stratégia⁴⁸³ már számos negatív tendenciát tükröz a tágabb európai biztonsági környezetben. Hivatkozásokat tartalmaz a Nyugat-Balkánra, mint EU tagsági kilátásokkal rendelkező régióra, és továbbra is kulcsfontosságú átalakító hatalomnak tekinti magát a Nyugat-Balkán országaival szemben. A Nyugat-Balkán egy olyan régió, amelynek van egyértelmű csatlakozási perspektívája, bár jelenleg nincs terv azonnali bővítésre. 2001 után az EU az egész régióban részt vett és részt vesz bővítési programjával, valamint KBVP politikája és missziói révén. A tagsághoz vezető feltételeességi kritériumokat 2003-ban megfogalmazták,⁴⁸⁴ azonban a KBVP műveletekben történő részvétele a régióknak már 2002-ben a koppenhágai találkozón eldőlt. Ezt később a gyakorlatba is átültették az EUPM, az ALTHEA és a CONCORDIA missziók által. Az EU nyugat-balkáni politikájának középpontjában kétségtelenül a regionális megközelítés áll,⁴⁸⁵ amelyet az EU 2018-as hiteles bővítési stratégiájában is megerősített.⁴⁸⁶

Meg kell jegyezni, valamint azt is, amelyet az elméleti keretrendszer megkövetel, hogy a régió földrajzilag és politikailag is fokozottan kötődik az EU-hoz. Az USA régió kívüli szereplő és nagyhatalmi minőségében van jelen a nyugat-balkáni régió életében, így hatása nem átfogó, amíg az EU az európai regionális biztonsági komplexum központja is, amelyhez a Nyugat-Balkán, mint részkomplexum is kapcsolódik. A NATO-ra vetítve az USA jelenlétét pedig

⁴⁸² Council of the European Union: European Security Strategy, A Secure Europe in a Better World, (Európai Biztonsági Stratégia) 2003. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> (Letöltve: 2022.05.04.)

⁴⁸³ EEAS – EC: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁴⁸⁴ The Thessaloniki agenda for the Western Balkans: Moving towards European integration, C/03/163 Thessaloniki, 21 June 200. 10229/03 (Presse 163)

⁴⁸⁵ Emmert, Frank – Petrović, Sinisa: *The Past, Present, and Future of EU Enlargement*, Fordham International Law Journal, Volume 37, Issue 5, 2014. 1349-1420. <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2350&context=ilj> (Letöltve: 2022.05.04.)

⁴⁸⁶ A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans, Strasbourg, 6.2.2018 COM(2018) 65 final; https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (Letöltve: 2022.05.04.)

kijelenthető, hogy az Európai Unióhoz képest régiós biztonságpolitikát alakító képessége alacsonyabb, ugyanis az EU-hoz képest a régiós szereplők nem egyöntetű stratégiai célként jelölik meg a kollektív védelmi szövetségi tagságot a NATO-ban.

Egyértelműen további szereplők is meghatározó szerepet töltek be akár a délszláv konfliktus rendezésében és a régió konfliktusos időszakát követő rendezési folyamatokban, azonban sem az ENSZ, sem az EBESZ, de Oroszország és Törökország sem volt a dinamika alakításában olyannyira jelentős, mint az USA/NATO és az EU. Az ENSZ esetében pont a délszláv válság volt, ami rávilágított arra, hogy nem rendelkezik olyan erővel, hogy a világ vezető biztonsági szereplőjévé váljon. A konfliktusos szerepvállalását is a lassú és vonakodó magatartás jellemezte.⁴⁸⁷ Az ENSZ Védelmi Erői, az UNPROFOR tevékenységét is főként a tűzszünet felügyelése, a status quo fenntartása, a humanitárius segítségnyújtás jellemezte, a béke érvényesítésével ellentétben.⁴⁸⁸ Az ENSZ Biztonsági Tanács konszenzuson alapuló döntéshozatali folyamata pedig korlátozta a reagálóképességét, aminek következtében a NATO belépése a konfliktusba indokolttá vált. Az ENSZ így kiegészítő szerepet kapott a NATO, majd később az EU mellett.⁴⁸⁹ Az EBESZ hasonlóan az ENSZ-hez képtelennek bizonyult arra, hogy a demokrácia, a béke és az egység új korszakának kihirdetése után megoldást kínáljon a régió helyzetére.⁴⁹⁰ Szintén kiegészítő jelleggel, megfigyelői, felügyeleti státuszba pozicionálta magát a délszláv háborúk során.⁴⁹¹

Oroszország, mint globális szereplő és Törökország, mint szigetelő állam regionális kötődése révén kapcsolódott be a délszláv konfliktusba.⁴⁹² Oroszország többnyire közvetítői szerepet vállalt és megmutatta, hogy továbbra is fontos a régió biztonsága szempontjából, de nem mindig lépett fel más külső, főleg nyugati szereplők partnereként.⁴⁹³ Törökország a délszláv konfliktus eszkalációját saját biztonságára nézve érezte fenyegetésnek, és a történelmi szálakon túl, ez motiválta a háborús szerepvállalásban.⁴⁹⁴ Ennek megfelelően arányosan minimalizálta

⁴⁸⁷ Daalder, Ivo: Fear and Loathing in the Former Yugoslavia. In: Brown, Michael E. (ed.): *The International Dimensions of Internal Conflict*. Cambridge, London: UK, MIT Press, 1996. 35-67.

⁴⁸⁸ UN: Former Yugoslavia, UNPROFOR profile, 1996. https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unprof_p.htm (Letöltve: 2023.07.12.)

⁴⁸⁹ Kavalski (1998) i. m. 100.

⁴⁹⁰ Daalder (1996) i. m. 60.

⁴⁹¹ Kudlenko (2018) i. m. 68-75.

⁴⁹² Headly, James: Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin. In: Karagiannis, Emmanuel: *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 11, Issue 1, London: UK, Routledge, 2011. 93-94. doi.org/10.1080/14683857.2011.558410

⁴⁹³ Norris, John: *Collision Course: NATO, Russia, and Kosovo*. New York: NY, USA, Bloomsbury Academic, 2005. 13-15.

⁴⁹⁴ Sayari, Sabri: Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism. Columbia University, New York: NY, USA, *Journal of International Affairs*, Volume 54, Issue 1, 2000. 176.

részvételét.⁴⁹⁵ A jelentősebb támogatását a multilaterális kezdeményezéseken keresztül valósította meg a NATO, az ENSZ, vagy EU által. Magatartása magyarázható a szigetelőállamként betöltött helyzetével, ugyanis gyakorlatilag több regionális biztonsági komplexum között diplomatikus megoldásokat támogat.⁴⁹⁶

A regionalitás kérdésében a Nyugat-Balkánon a közelmúlt konfliktusa nagyfokú bizalmatlanságot hagyott maga után és emiatt inkább egy nagyobb európai struktúrába akarnak beilleszkedni a régió országai, mintsem erősítsék a regionalizmust. Az 1990-es évek óta jellemző egy fentről lefelé irányuló megközelítés a regionális együttműködés helyett és továbbra is létfontosságú a külső szereplők jelentősége a regionális dinamika és a regionális együttműködés fellendítésében. Mindezek mellett a politikai akarat hiánya hátráltatja a biztonsági együttműködés és a biztonsági közösség kiépítését.

Kérdések fogalmazhatóak meg ezen a ponton, hogy a regionális együttműködés jelenlegi szintje mennyiben elegendő-e a konfliktusok megelőzésére és a kétoldalú problémák megoldására, mindezt erőszak nélkül? A legtöbb teoretikus egyetért abban, hogy Európa az EU és ezáltal az európai regionális biztonsági komplexum egy biztonsági közösség, azonban amennyiben vannak olyan részkomplexumai amelyek még mindig nem rendelkeznek a biztonsági közösség elemeivel – tehát jelen esetben a nyugat-balkáni részkomplexumból még mindig hiányoznak a biztonsági közösség elemei viszont az EU családjának elismert része – akkor állíthatjuk-e azt, hogy az európai regionális biztonsági komplexum egy biztonsági közösség? Buzan hangsúlyozza, hogy egy biztonsági komplexum saját biztonságáról nem tud megfelelően gondoskodni, ha nem veszi figyelembe szomszédai és más nemzetek vagy államok biztonsági érdekeit.

A Nyugat-Balkán jelenleg csak embrionális biztonsági közösséget képvisel, (legoptimistább tekintetben is) ami a biztonsági közösség kiépítésének legkorábbi szakasza. A külső szereplők tehát fontosak a biztonsági közösségi fázisok elitszintű interakcióinak előmozdításában. A közszintű biztonsági közösség fejlődése pedig sokkal kevésbé megfigyelhető. A regionális identitás nem jelenik meg egyértelműen a nyilvánosság szintjén. Nem hihető az eddigi tapasztalok alapján, hogy az országok kormányai valódi kapcsolatot éreznek a térség többi országával.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Buzan – Waeber (2003) i. m. 393.

⁴⁹⁶ Törökország elutasítja a szigetelőállam jelzöt.

⁴⁹⁷ Cruise, Rebecca J. – Grillot, Suzette R.: Regional Security Community in the Western Balkans. A Cross-Comparative Analysis. *Journal of Regional Security* Volume 8, Issue 1, 2013. 7-14.

A külső szereplők és a hazai elit erőfeszítése ellenére az állapítható meg, hogy korlátozott előrelépés történt a biztonsági közösség kialakítása terén. A térség stabilizációs folyamatai még korántsem zárultak le, több hazai, regionális és a tágabb globális kihívás nemcsak a nyugat-balkáni országok viszonyát befolyásolja negatívan, hanem súlyosbítja a térség biztonsági összetettségét is, amely alapvetően nem stabil. Mindemellett fontos kérdésekben pedig nem is egyeznek a nyugat-balkáni országok álláspontjai az euroatlanti menetrenddel. Az egész régió szintjén hiányoznak olyan alapvetések, amelyeket Mohammed Ayoob⁴⁹⁸ vagy Karl Deutsch fogalmaztak meg, ezáltal hiányzik a „mi” érzés, így a regionális együttműködés kialakítása nem tud szintet lépni a biztonsági közösség embrionális szakaszán túlmutató formái felé.

3.2.6. RÉSZÖSSZEZÉS

Összességében az EU és más külső szereplők is 1991 és 1995 között a régióval kapcsolatban visszatartó politikát folytattak. Amikor is a régió a regionális konfliktusformáció jeleit mutatta, szorosan összefüggő konfliktusok kombinációján keresztül, amelyeket egymástól elkülönítve nem lehetett kezelni. A Nyugat-Balkán EU-hoz fűződő kapcsolata a transznacionális fenyegetéseknek köszönhetően is szorosabbá vált, viszont 1995-ben az USA beavatkozására volt szükséges a háború megállítása érdekében. Ezzel a visszatorzítási időszaknak is vége szakadt. Az EU ad hoc válságreagáló eszközökkel volt felvértezve addig, majd 1995 után stabilabbá vált biztonságpolitikai ereje, a Daytoni Békeszerződést követően a Regionális Megközelítés által, viszont a régió országai még mindig az erőszakos fellépést látták a legmegfelelőbb vitarendezési eszköznek így a kezdeti biztonsági rezsím képződmény nem fejlődhetett ki.

Az 1999-es koszovói Konfliktus viszont határozott fordulatot hozott az EU attitűdjében,⁴⁹⁹ annak ellenére, hogy ismét az USA/NATO beavatkozására volt szükség.

Az EU ezt követően vállalta a felelősséget a régió stabilizálásért és fejlődéséért. Az EU a régióban így a biztonsági közösségépítés vezető szereplője lett, amely szocializációs erején keresztül igyekezett közelíteni egymáshoz a térség országait. Az EU többdimenziós megközelítése által a térségben alkalmazható eszköztára folyamatosan gyarapodott, amelynek segítségével megteremtette a regionális szereplők magatartásváltozása és az unió közötti kongruens kapcsolatot. Mindez alapvető feltétele az európai békeövezet kiterjesztésének. Megerősített tehát, hogy az EU vezető szereppel bír a nyugat-balkáni részkomplexum

⁴⁹⁸ Ayoob, Mohammed: Defining security: A subaltern realist perspective. In: Krause, Keith – Williams, Michael C. (eds.): *Critical Security Studies; Concepts and Cases*. Minneapolis: USA, University of Minnesota Press, 1997. 121-146.

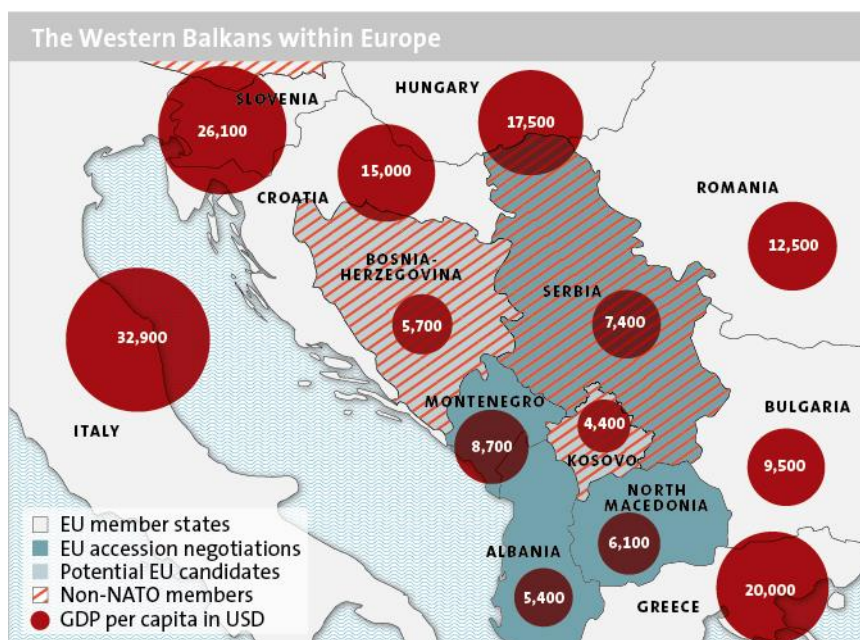
⁴⁹⁹ Howorth (2007) i. m. 57.

biztonsági dinamikájának alakításában, a biztonsági közösség feltörekvő szakaszának kritériumait viszont 2013 óta nem képesek a régió országai teljesíteni, megmaradtak az úgynevezett elitszintű, embrionális fázisban. A továbblépés és fejlődés akadályait a disszertáció következő fejezete vizsgálja.

4. A NYUGAT-BALKÁN TRANSZFORMÁCIÓJA 2021-IG

4.1. A TRANSZFORMÁCIÓ VIZSGÁLATÁNAK SZEMPONTJAI

Az EU befolyása, egyszerre többdimenziós, valamint a régió országainak egyöntetű elkötelezettségét is bírja az európai integrációs folyamatban. Ezen az úton – a reformok terén különböző területeken, beleértve a biztonságot is – az EU kézzelfogható eredményeket követel a régió összes országától. E tekintetben az a sajátosság, hogy a várható reformoknak összhangban kell lenniük az Európai Biztonsági Stratégiával⁵⁰⁰ és a Közös Kül- és Biztonságpolitikával.⁵⁰¹ A térség országainak lehetősége az EU-hoz, de a NATO-hoz is az a vezető erő, amely befolyásolta a stratégiai dokumentumok elfogadásáról szóló döntésüket.

14. ábra: A Nyugat-Balkán Európán belül⁵⁰²

⁵⁰⁰ Council of the European Union: European Security Strategy. A Secure Europe In A Better World. 2003. 27-43. <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁵⁰¹ EEAS – EC: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁵⁰² Kép forrása: Center for Security Studies (ETH Zürich): The Western Balkans within Europe; 2020.

Az egyik vagy mindkét szervezet tagjává válásának lehetősége társadalmuk, politikai rendszereik és gazdaságaik szükséges reformjainak végrehajtására is készíteti őket, még akkor is, ha ez teljesen új és eltérő értékek átvételét vonja maga után. E két szervezet „nyitott ajtók” politikája⁵⁰³ a legfontosabb tényező, amely hozzájárul a reformokhoz és a nemzeti biztonsági rendszer megfelelő normáinak elfogadásához. A biztonságpolitikai stratégiai dokumentumok elfogadása (3. sz. függelék) általában a kezdeti mutatója annak, hogy egy adott országban a nemzeti biztonsági rendszer demokratizálódási folyamata zajlik. A stratégiai dokumentumok írása a térség országaiban soha nem volt gyakorlat a biztonság területén, és ebben az értelemben csak az európai és euroatlanti befolyás által előidézett demokratikus változások jelentettek fordulópontot.

A stratégiai dokumentumok elemzése, azért fontos a regionális biztonsági dinamika változásának vizsgálatában, mert ezáltal kapunk képet, hogy a régió országai saját biztonságukról hogyan gondolkodnak, mely kérdéseket biztonságiasítják, van-e viselt konfliktusuk, azokat hogyan kezelik, amely befolyásolja a regionális együttműködést, vagy felveti az erőszak alkalmazásának lehetőségét, illetve mindezek változásának íve is nyomon követhető a stratégiák felülvizsgálata során. Ezek a kérdések pozitív irányú eltolódásai adják a biztonsági közösség fejlődésének alapjait. (Így tehát a viták rendezésének tárgyalásos útja, amelyet harmadik fél felügyel. Lemondás az erőszak alkalmazásáról. Az egzisztenciális kérdések biztonságtalanítása.)⁵⁰⁴ Az értekezés a stratégiai keret elemei közül elsősorban a nemzeti biztonsági stratégiák elemzésére törekszik 2021. évvel bezárólag, ettől indokolt esetben tér el, mind a dokumentum típusára és keltére vonatkozóan. A biztonsági szektor vizsgálata ezen túlmenően foglalkozik az egyes országok demokratikus felügyeletének és ellenőrzési mechanizmusának működésével, ugyanis ez mutatja meg a hatalomkoncentráció abbéli mértékét, hogy mennyiben képes az ország a biztonság garantálására és megőrzésére. Ehhez kapcsolódóan pedig példákat vesz az elemzés a főbb biztonsági kihívások mentén, ahol a fő cél, hogy rámutasson a gyakorlati problémákra és hiányosságokra, amely egy ország saját biztonságának garanciáit korlátozza. Nagyon fontos odafigyelni arra, hogy mi történik a gyakorlatban, mert a reformok, kezdeményezések, meghatározott célok és prioritások, a számos konferencia és deklaratív támogatás nem sokat jelent, ha nem párosul megfelelő végrehajtással és növeli a térség biztonságát.

⁵⁰³ Lásd: Globsec: NATO Enlargement: The future of the Open-Door Policy. 2023. <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-05/NATO%20enlargementpaper-v2.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)
Lásd továbbá: CRS: European Union Enlargement. 2021. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS21344/29> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁵⁰⁴ Adler – Barnett (1998) i. m.

A feltörekvő biztonsági közösségek szintén alapeleme a politikai haladás vágya. A politikai szektorban az EU nyugat-balkáni befolyása már 1992-től jelen van, és politikájában deklarált célja is az instabil régió felé történő irányultság nyomatékosítása, amely diplomáciai úton történő támogatása a fejlesztéspolitikának, valamint mediátor szerepe hangsúlyos a kétoldalú viták esetében a párbeszéd kezdeményezésében és alakításában. A konfliktus utáni térség megoldatlan kérdéseket hordoz, amelyek, ha nem párosulnak hatékony politikai rendszerrel és működő jogállamisággal, akkor a bizonytalanság érzését vetíti ki és elnyújtja a megbékélés folyamatát, okozva egy léket a regionális együttműködés lehetőségében.

A nyugat-balkáni biztonsági alkompexum társadalmi szektorában elsősorban az alapvető európai értékeket, emberi és kisebbségi, valamint szabadságjogokat vizsgálom a közös balkáni identitás lehetséges kialakításának objektív mérésére, amely a biztonsági közösség fejlődési maximumát determinálja. Az etnikailag heterogén régió már megmutatta annak következményeit, amennyiben a társadalmi csoportok közötti egyensúly megbillen. A stabil államoknak hozzá kell tudni járulni, hogy kiküszöböljék a kiújuló konfliktusok veszélyét és hogy a közös biztonsági fenyegetések elleni küzdelemben megbízható uniós partnerekké váljanak. A társadalmi szektor elemei és reformjai az EU befolyása alatt mennek végbe és feltételezhetően jelentősen alakítják a regionális biztonsági dinamikát.

A gazdasági szektorban van szinte a legnagyobb kihívás, amelyet a Nyugat-Balkán kínálhat az EU számára, ugyanis a működőképes szabad piacgazdaság az általuk követett gazdasági kultúrában ismeretlennek bizonyult. Mindazonáltal a nyugat-balkáni országok elkötelezték magukat a gazdasági reformok végrehajtása mellett, amelyben az Európai Unió integrált szerepet vállalva patronálja a régiót a gazdasági fejlődés útján. Minderre azért van szükség mert a térség biztonsági közösségé való átalakulásának számos gazdasági vonatkozása is van, az első lépcsőfok kritériuma ugyanis a politikai mellett a gazdasági haladás.

4.1.2.SZERBIA

Szerbia transzformációs folyamata állami konfliktusokkal terhelt. 1990-ben az első demokratikus választást Slobodan Milošević Szerb Radikális Pártja nyerte. Törekvései között a központosított szövetségi állam megőrzése élvezett prioritást. A decentralizáció fokozását és a föderációból való kilépést támogató vezetőkkel történő ellentétek háborúhoz és annak folyamánként független államok létrejöttéhez vezettek. Jugoszláviaként megmaradt részekben Milošević félautoriter rendszert hozott létre és teljeskörű háborúba sodorta Szerbiát.

2000 októberében menesztették Miloševićet. Ezt követően az ellenzéi vezetők⁵⁰⁵ az elindult reformpolitikák fenntartására nem voltak képesek. 2006-ban új alkotmánya⁵⁰⁶ született Szerbiának. 2008-ban pedig aláírták a Stabilizációs és Társulási Megállapodást az Európai Unióval. A Szerb Radikális Pártból kiválva Tomislav Nikolić és Aleksandar Vučić megalakította a Szerb Haladó Pártot (Srpska Napredna Stranka; SNS), amely különböző formációban, de azóta is Szerbia kormányzópartja. Az elmúlt közel 10 évben 2012-2021 között, a választások gyakorisága hátráltatta a koherens politika kialakulását, a közép- és hosszútávú reformfolyamatok megvalósítását. Szerbia állami kereteit 1992-től a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alatt Szerbia és Montenegró alkották. 2003-ban korlátozott hatáskörű uniót vezettek be az EU hatására, viszont Montenegró függetlenségének kikiáltásával 2006-ban az unió feloszlott. A koszovói konfliktus lezárásával 1999-ben a NATO (KFOR) átvette az irányítást Koszovó tartomány felett. Az ENSZ BT 1244/1999. sz. határozatát⁵⁰⁷ követően az ENSZ UNMIK missziója névleges politikai hatalmat gyakorolt a terület felett. 2004-ben tömeges zavargások okán a nemzetközi közösség tárgyalást kezdeményezett Szerbia és Koszovó között, amely kettejük dinamikájában nem hozott eredményt és Koszovó 2008-ban kikiáltotta függetlenségét.⁵⁰⁸ 2013-ban az Unió által facilitált Brüsszeli Megállapodás⁵⁰⁹ keretében Belgrád és Pristina között elindult egy dialógus, amely eddig szerény eredményeket tud felmutatni.

Az Európai Unióval 2000-ben indult a kapcsolat a reformokat támogató uniós források okán, 2009-ben kérte EU tagságát, 2012-ben tagjelölt lett, majd 2013-ban megkezdte a tárgyalási folyamatot. A vizsgált időszakban 35 tárgyalási fejezetből 18 fejezetet nyitott meg és mindössze kettőt sikerült ideiglenesen lezárnia.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ 2000-ben Vojislav Koštunica és Zoran Đinđić ellenzéki vezetők vették át a parlament vezetői és miniszterelnöki pozíciókat, egészen Zoran Đinđić 2003-ban történt meggyilkolásáig.

⁵⁰⁶ A Szerb Köztársaság Alkotmánya. Az SZK hivatalos közlönye, 98/2006. sz. http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/alkotmany_srb.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁰⁷ UN 1244/1999. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁰⁸ Szerbia, Oroszország, Kína, valamint öt EU tagállam (Spanyolország, Ciprus, Görögország, Románia, Szlovákia) jelenleg sem ismerik el Koszovót független államként.

⁵⁰⁹ Brussels Agreement, First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations. 2013. <https://www.srbija.gov.rs/specijal/en/120394> (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵¹⁰ BTI Country Report, Serbia. 2022. https://btiproject.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_SRB.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

4.1.2.1. Biztonsági (katonai) szektor

Stratégiai keret

A Szerb Köztársaság első Nemzeti Biztonsági Stratégiája,⁵¹¹ valamint Védelmi Stratégiája⁵¹² 2009-re datálható, amelynek létrejöttében nagy szerepet játszott az ország európai integráció felé fordulása. 2010-ben megalkották az ország védelmi alapjait tartalmazó Fehér Könyvet⁵¹³ és közel egy évtized után a 2017-ben napvilágot látott tervezetet követően 2019-ben fogadták el a felülvizsgált biztonsági⁵¹⁴ és védelmi stratégiákat.⁵¹⁵

A 2009-es stratégia jó kiindulópont volt Szerbia számára a kollektív biztonság új demokratikus elveken és regionális együttműködésen és partnerségen alapuló koncepciójáról történő gondolkodás megteremtéséhez. Biztonsági megközelítésében elismeri a világ új biztonsági trendjeit, tágan, átfogó megközelítést alkalmazva értelmezi a biztonságot, különböző szinteken és dimenziókban, amely holisztikus biztonsági menetrend kialakításának keretrendszere igyekezett lenni. Olyan kulcsfontosságú referenciaobjektum szerepét töltötte be, amely az interakciós dinamikát is megalapozhatta.⁵¹⁶

2009-ben az ország stratégiai dokumentumai szerint a Nyugat-Balkán egy viszonylagosan stabil régió.⁵¹⁷ A Nemzeti Biztonsági Stratégia és a Védelmi Stratégia kijelenti, hogy a fegyveres konfliktusok kockázata jelentősen csökkent, azonban Koszovó megoldatlan státusza, a háború negatív öröksége, valamint maga a transzformációs folyamat is fenyegetésként értékelhető elsősorban nem katonai, de politikai, gazdasági és társadalmi értelemben is.⁵¹⁸ A dokumentumok hangsúlyozzák a transznacionális biztonsági kihívások⁵¹⁹ jelenségét, amely a társadalom és az ország demokratikus fejlődésének súlyos gátjai.⁵²⁰ Mindkét stratégia kiemeli,

⁵¹¹ National Security Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2009. <http://www.vo.mod.gov.rs/documents/national-security-strategy-of-the-republic-of-serbia.pdf> (Letöltve: 2023.05.03.)

⁵¹² Defence Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2009. <http://www.vo.mod.gov.rs/documents/defence-strategy-of-the-republic-of-serbia.pdf> (Letöltve: 2023.05.03.)

⁵¹³ White Paper on Defence of the Republic of Serbia. Belgrade, 2010. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Bela_Knjiga-Engleski.pdf (Letöltve: 2023.05.03.)

⁵¹⁴ National Security Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2021. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2021/Prilog2-StrategijaNacionalneBezbednostiRS-ENG.pdf (Letöltve: 2023.05.03.)

⁵¹⁵ Defence Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2021. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2021/Prilog4-StrategijaOdbraneRS-ENG.pdf (Letöltve: 2023.05.03.)

⁵¹⁶ Vojvodic, Nastasja: Policy Analysis Paper: The National Security Strategy of the Republic of Serbia. University College London School of Slavonic and Eastern European Studies, 2009. 2-7.

⁵¹⁷ National Security Strategy of the Republic of Serbia, 2009. 11.

⁵¹⁸ NSS, 2009. 5. – DS, 2009. 6.

⁵¹⁹ NSS, 2009. 11.

⁵²⁰ NSS, 2009. 6. – DS, 2009. 7.

hogy a tartósan jelenlévő regionális biztonsági kérdések a törékeny békével rendelkező térségben újabb fegyveres konfliktus kiváltó okai is lehetnek, miközben a regionális együttműködést a stratégiák rendkívül fontos tényezőként értékelik.⁵²¹

Az Európai Uniót, mint nemzetközi alrendszert tekinti a stratégia, akivel Szerbia közös felelősséget kíván vállalni az európai biztonság garantálása érdekében. Regionális szinten a regionális biztonságot a válságmegelőzés fokozása révén határozza meg, az egység szintet pedig a szerb szuverenitás védelme jelöli.⁵²² A fő fenyegetés Szerbia számára a stratégia alapján Koszovó, amely elszakadási törekvései által a szerb állam szuverenitását és nemzeti identitását is egyszerre fenyegeti, az így kialakult regionális dinamika horizontálisan és vertikálisan is, tehát kettős hatást gyakorol a társadalmi dimenzióra.⁵²³ A biztonsági és védelmi stratégiában Szerbia 2009-ben nyomatékosította az ország területi épségének és szuverenitásának megőrzését. Kiemelt külpolitikai prioritásként pedig az EU integráció felgyorsítását jelölték meg, a vonatkozó politikai és gazdasági reformok végrehajtásával és a szükséges feltételek teljesítésével.⁵²⁴ Mindez jelenthetné a szerbiai biztonság újra konfigurálását az európai normák és értékekkel történő szocializálódás folyamatát, de azok a szempontok miszerint kiáll Koszovó el nem ismerése mellett, megvédi területi integritását, közben az Unióba történő csatlakozásról és az európai identitás biztosításáról értekezik, mindezek egymással összeegyeztethetetlenek. A fő probléma, hogy Szerbia nem ismeri el koherensen Európán belüli helyét, nincs politikai realitása. A kézzelfogható stratégiai keret létrehozásához szükséges volt a 2009-es biztonsági és védelmi stratégia, amiről elismeri, hogy ez egy kiindulópont. A biztonsági diskurzus és a politikai valóság között szakadék tátongott, így a nemzeti biztonsági stratégiát át kellett alakítani.⁵²⁵ Szerbia ezt követően 2010-ben megalkotta az úgynevezett Fehér Könyvet, amely a Szerb Köztársaság védelmi kérdését hivatott átlátható módon rendszerbe gyűjteni,⁵²⁶ viszont új Nemzeti Biztonsági, valamint Védelmi Stratégia elfogadására csak 2019-ben került sor.

⁵²¹ NSS, 2009. 5-7. – DS, 2009. 11-12.

⁵²² Egyik stratégia sem nyilatkozik a NATO integráció lehetőségéről. Ennek legfőbb oka az 1999-es koszovói háború, amely érzékenyen érinti a szerb társadalmat. A NATO-val továbbra is a PpP keretein belül működik együtt Szerbia, Védelmi Stratégiájában hangsúlyozza is, hogy elsősorban a párbeszéd, a stabilitás előmozdítása, a jószomszédi kapcsolatok és vitás kérdések békés úton történő rendezésén alapul az ország biztonság irányába fektetett hozzáállása. (DS, 2009. 12.)

⁵²³ Úgy, mint a szerb kulturális és nyelvi befolyásoltsága a koszovói albán többség részéről, valamint a koszovói szerb kisebbség egy tágabb identitásba tagozódna be a szecessziós regionalista projekt által, amely elnyújtja a régió országaiban a gyorsabb és sikeresebb demokratikus átmenet folyamatát.

⁵²⁴ NSS, 2009. 11.

⁵²⁵ Vojvodic (2009) i. m. 2-7.

⁵²⁶ White Paper on Defense of the Republic of Serbia presented to the public. 2011. <https://www.mod.gov.rs/eng/2730/bela-knjiga-odbrane-republike-srbije-predstavljena-javnosti-2730> (Letöltve: 2023.05.03.)

A 2019-es stratégiák tervezetei már 2017-ben⁵²⁷ nyilvánosságra kerültek. Az új nemzeti biztonsági stratégia⁵²⁸ a makroszinttől a mikroszintű értékelésig terjed, és a nemzeti érdekek védelmének célkitűzését is tartalmazza. Rámutat, hogy a politikai és szilárd integrációs folyamatok miatt csökken az államok közötti közvetlen konfliktus lehetősége, és habár azt valószínűtlennek tartja, lehetőségét nem zárja ki. A biztonsági fenyegetések megváltozott formáit és jellegét is hangsúlyozza. A biztonság megsértésének általános vezető kérdései a gazdasági és kulturális különbségek. Az instabilitás elsődleges forrásának tekinti a szeparatista törekvéseket, az etnikai, vallási, politikai szélsőségeséget, a gazdasági és társadalmi problémákat, a migrációt, a szervezett bűnözést, az elégtelen állami intézményeket és a természeti katasztrófákat. A Nyugat-Balkánról úgy fogalmaz, mint olyan régió, amelyet különösen megterhelnek a kilencvenes évek háborúinak megoldatlan kérdései, amelyek alapján új államok jöttek létre, a múlt hagyatékának nyomásával, a történelmi ellentmondásokkal, etnikai kérdések megoldatlanságával. Mindezek ellenére az uniós előrehaladást pozitív hatótényezőként értékeli, ami a politikai, gazdasági és társadalmi stabilitást előmozdítja. A Partnerségi együttműködés fejlesztését emeli ki a Szerb Köztársaság és a NATO között, a katonai semlegességen és a Békepartnerségen keresztül, valamint a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetében (Collective Security Treaty Organization; CSTO) betöltött megfigyelői pozíciójával hozzájárul a Szerb Köztársaság stabilitásához.⁵²⁹ Szerbia katonai semlegességét 2007-ben deklarálta, viszont 2019-re sem adott választ arra, hogy semlegessége miként értékelhető, hogyan érhető el, gyakorolható és fenntartható? Miközben elkötelezettsége alapján gyakorolja irányítási jogkörét a nemzeti biztonsági és védelmi rendszerek fejlesztése és az azokat érintő reformok előrehaladása felett.

Továbbá figyelembe kell vennie Szerbiának az uniós csatlakozási törekvéseiben azt a tényt, hogy az EU saját biztonságának védelme érdekében továbbra is a NATO-ra támaszkodik, valamint a NATO Szerbia jelenlegi regionális környezetében is domináns kollektív védelmi szervezet. A stratégiákkal kapcsolatos fő észrevétel elsősorban az, hogy nem a társadalom valós szükségleteire reagálnak, amely a biztonságot illeti. A katonai semlegesség továbbra is

⁵²⁷ A Szerb Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának tervezete. 2017. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/statici_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Nacrt%20Strategije%20nacionalne%20bezbednosti.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

A Szerb Köztársaság Védelmi Stratégiájának tervezete. 2017. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/statici_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Nacrt%20Strategije%20odb_rane.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵²⁸ NSS, 2019.

⁵²⁹ Mitrović, Miroslav: Serbia's National Security Strategy – from where, through what and where to go. *Wschodnioznawstwo*, Tom 15, 2021. 161-182. DOI: 10.4467/20827695WSC.21.008.14715 https://www.isi.mod.gov.rs/multimedia/dodaci/mitrovic_wschodnioznawstwo_15_2021_1642153831.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

definiálatlan mivolta mellett a korrupció, mint fenyegetés szinte alig kap figyelmet, csak, mint a szervezett bűnözés egyik vonatkozó formájaként ismerteti a dokumentum, mindössze felsorolásszerűen.⁵³⁰ Ugyanúgy nem hangsúlyos a demokratikus ellenőrzés és felügyelet kérdése, amely a demokratikus országok nemzeti biztonsági és védelmi rendszere működésének egyik legfontosabb alapelve.⁵³¹ A 2009-es stratégiához képest változatlanul a szerb biztonságot fenyegető legjelentősebb veszélyként Koszovót és a vonatkozó mutatókat jelöli meg, úgy mint a tartós kiválási tendencia és az azon belüli negatív biztonsági trendek kialakulása, a Szerb Köztársaság feltétele az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában, területe erőszakos elszakadásának törvényes cselekményként történő elismerésével, Koszovó státuszának garanciáját jelentő nemzetközi jelenlét (UNMIK, KFOR, EBESZ stb.) csökkentése, valamint Koszovó fegyveres erőinek kialakítására tett erőfeszítések, ami ellentétes az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244. határozatával,⁵³² amely fokozottan befolyásolja a regionális biztonsági dinamikát.⁵³³

Elmondható, hogy a 2019-es stratégiai dokumentumokat egyfajta következetlenség jellemzi. Gyakorlatilag a dokumentumok a biztonság kérdésében és a fenyegetésekre adott válaszok megfogalmazásában, a nemzeti érdekek meghatározása háttérbe szorult a biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetésekkel szemben. Olyan hatást kelt, mintha a stratégiák kidolgozói nem lennének birtokában annak az információnak, hogy mi az a referenciaobjektum, amely Szerbia biztonsági és védelmi érdekeit képviseli. Továbbra is Koszovó függetlenségének kikiáltása képezi a legfőbb biztonsági kérdést és új fegyveres konfliktusok veszélyét sem zárja ki.⁵³⁴

Demokratikus felügyelet és ellenőrzés

Szerbia kivételt képez az alól a folyamat alól, miszerint a biztonsági szektor reformja a stratégiai dokumentumok elfogadását követően kezdődik, ugyanis Szerbiában ez a politikai és gazdasági átmenet folyamatával indult meg 2009 előtt. Ennek értelmében ez a reform nem a reális célok és prioritások alapján történik, hanem az aktuális politikai körülmények formálják azt. A biztonsági szektor reform folyamatában az egyik legfontosabb feltétel a demokratikus átmenet biztosítása során a biztonsági rendszer hatékony demokratikus felügyeletének és

⁵³⁰ NSS, 2019. 12-13. – DS, 2019. 9.

⁵³¹ NSS, 2019. 34. – DS, 2019. 28.

⁵³² ENSZ 1244 (1999) számú határozat. Elfogadva a Biztonsági Tanács 4011. ülésén, 1999. június 10-én. <https://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00070/pdf/100-109.pdf> (Letöltve: 2023.05.03.)

⁵³³ Mitrović (2021) i. m. 161-182.

⁵³⁴ NSS, 2019. 11. – DS, 2019. 8.

ellenőrzésének a megteremtése.⁵³⁵ A 2006-ban elfogadott Szerb Köztársaság Alkotmánya képezi az alapját az intézmények hatásköri és felelősségi jogi szabályozásának,⁵³⁶ amely a biztonsági területre is vonatkozik, és amelyet a stratégiai dokumentumok és a biztonsági szektor működését szabályozó törvények erősítenek meg.⁵³⁷

Szerbiában létrejött a haderő, a rendőrség és a katonai biztonsági szolgálatok kezdetleges demokratikus ellenőrzése és felügyelete, amely egyfajta keretként, formálisan megteremtette a biztonsági szektor munkájában a demokrácia, az átláthatóság és az elszámoltathatóság feltételeit.⁵³⁸ A keret megteremtése után a reformfolyamat következő szakasza, a szabályozás és az összes tervezett funkció gyakorlati végrehajtása, amelynek elsődleges gátja a szektorban jelentkező forráshiány.⁵³⁹

A szerb állam monopóliuma a területe feletti erőszak alkalmazása. Aleksandar Vučić elnök vétőjoggal rendelkezik az országban. Hatáskörének alkotmányos korlátait a gyakorlatban tágan értelmezi, az állami intézményi akarat nem független a személyétől. A kormány és parlament tevékenysége az elnök beleegyezéséhez kötött, miközben törvényes keretek között az Országgyűlés Honvédelmi és Biztonsági Bizottsága gyakorolja a haderő és a titkosszolgálatok felügyeletét. A bizottságok azonban szinte kizárólag a kormánypártok parlamenti képviselőiből állnak. A parlament tehát inkább a végrehajtó hatalom javaslatainak támogatását és jóváhagyását szolgálja, mintsem ellenőrzi és korrigálja azt.⁵⁴⁰

2012 és 2019 közötti időszakban Szerbia kritikai megfogalmazással szembesült az EU részéről, miszerint Szerbiának javítania kell a parlamenti funkcióján a demokratikus ellenőrzés és felügyelet maradéktalan végrehajtása érdekében. A legfontosabb ajánlásai között volt, az Országgyűlés Biztonsági Ellenőrzési Bizottság, valamint az Ombudsman intézményének

⁵³⁵ Ebben az értelemben egy tágabb kör – az Országgyűlés, a Köztársasági elnök, a Nemzetbiztonsági Tanács, a Kormány, a Bíróság és az Ügyészség - biztosítja a rendszer menedzsment részét amíg egy szűkebb rész – védelmi rendszer, a belügyi erők, a hírszerzés, és a válság idején ideiglenesen megalakuló testületek – adja a biztonsági rendszer végrehajtó erejét. Szerbiában az említett tágabb és szűkebb körön túl, egyéb intézmények is jelen vannak a demokratikus ellenőrzés és felügyelet biztosításában, úgy, mint a személyes adatok védelméért felelős biztos, az esélyegyenlőségi Biztos, az Ombudsman, az Állami Számvevőszék és a Korruptióellenes Ügynökség, továbbá a nemzeti biztonsági rendszerek feletti bírói ellenőrzés megléte alapvető feltétel. A biztonsági intézményeken belül is léteznek olyan belső mechanizmusok, amelyek betöltik az ellenőrző és felügyeleti hatásköröket, így 2007-től a haderőn belül a Honvédelmi Felügyelőség, amely feladatot 2009-es módosítást követően a Katonai Rendészeti Felügyelő vett át. A titkosszolgálatok esetében pedig a 2009-ben elfogadott vonatkozó törvény az ellenőrzési mechanizmusok érdekében bevezette a Szolgálatok Főfelügyelői pozícióját. A 2006-os Alkotmányt megelőzően a 2005-ös rendőrségi törvény pedig bevezette a rendőrségi belső ellenőrzést.

⁵³⁶ A Szerb Köztársaság Alkotmánya. Az SZK hivatalos közlönye, 98/2006. sz. 99. szakasz

⁵³⁷ Mišević, Tanja: Commitments to the Common Security and Defence Policy in Serbia's further European integration process. New Century, Quarterly Euro-Atlantic Studies Centre, 2012. 3.

⁵³⁸ Mišević (2012) i. m. 3.

⁵³⁹ Uo.

⁵⁴⁰ BTI Country Report, Serbia, 2022. 35.

megegerősítése.⁵⁴¹ Továbbá javítani kell a jogszabályi keretet a biztonsági szolgálatok munkájának ellenőrzése terén.⁵⁴² 2016-ot követően is az előrehaladási jelentések nyomatékos elvárása, hogy a régió országai törekedjenek a harmonizációra az EU KBVP szabályozásával. Szerbia 2016-ban közepes felkészültséget mutatott ezen a területen. A külpolitikai, valamint a biztonság- és védelempolitikai célok egyezése mindössze 59% volt 2016-ban az uniós irányelvekkel,⁵⁴³ 2018-ra a harmonizációs állapota viszont 52%-ra csökkent.⁵⁴⁴ A 2019 előtti jelentések kitérnek arra is, hogy Szerbiának frissítenie kell stratégiai dokumentumait, gyakorlatilag a regionális környezet vizsgálata és az EU KBVP-hez való igazodás stratégiai irányának megtervezése érdekében.⁵⁴⁵

2019-re a hatáskörök megosztása tekintetében változás állt be. Az új Nemzeti Biztonsági Stratégia a köztársasági elnök számára bővebb biztonságpolitika jogköröket adományozott.⁵⁴⁶ Az Alkotmánnyal ilyenformában nem mutat következetességet, ugyanis a stratégia a Parlament ellenőrzési és felügyeleti szerepét csökkenti a biztonsági intézmények gyakorlatában, bár továbbra is felelős a biztonsági szolgálatok polgári felügyeletéért. A 2020-2021-es jelentéstételi időszakban az uniós álláspont az, hogy a szükséges fékek és ellensúlyok biztosítása érdekében egyértelműen meg kell erősíteni a Parlament hatékonyságát, autonómiáját és átláthatóságát, beleértve a parlamenti ellenzék szerepét is. 2021-ben Szerbia KKBP-igazítási mintái nagyjából változatlanok maradtak. Szerbia számos intézkedése ellentétes volt az EU álláspontjával. Harmonizációja mindössze 61% lett 2021-ben.⁵⁴⁷

A végrehajtó hatalom parlamenti felügyelete tehát korlátozottságot mutat, ami gyengíti a végrehajtó hatalom demokratikus elszámoltathatóságát, amely ebben a formában nem biztosítja az integrációs előrehaladást, valamint a demokratikus reformok előremutató végrehajtását.

⁵⁴¹ European Commission: Serbia 2016 Report, 2016. 9. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaj_1_6_eng_1.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁴² European Commission: Serbia 2018 Report, 2018. 6-8. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/ec_progress_report_18.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁴³ European Commission: Serbia 2016 Report, 2016. 80-81. Az Unió figyelemmel kíséri Szerbia külpolitikai kapcsolatait, amelynek fókuszja elsődlegesen Oroszország és Kína. Hangsúlyos az Unió aspektusából, hogy a fegyverek és katonai felszerelésekkel kapcsolatban minden uniós vívmányt el kell fogadnia Szerbiának, valamint erősítenie kell a nemzetközi szervezetekkel, illetve a polgári és katonai válságkezelő missziókban való együttműködést.⁵⁴³

⁵⁴⁴ European Commission: Serbia 2018 Report, 2018. 84-86.

⁵⁴⁵ European Commission: Serbia 2016 Report, 2016. 80-81.

⁵⁴⁶ NSS, 2019. 31.

⁵⁴⁷ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 125. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/serbia_report_2021.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

Biztonsági gyakorlat a főbb régiós kihívások mentén

Szerbiát, földrajzi helyzetéből ítélve – Európa külső határain – a migrációs hullám közvetlen érinti, és jelenleg is tranzitországnak számít. Szerbia jogi kerete nagyrészt igazodik az uniós vívmányokhoz. A szerb hatóságok megerősített kapacitással rendelkeznek, és együttműködnek az Európával viszont a menekültügyi hivatal⁵⁴⁸ döntéshozatali folyamata következetlen, a menekültügyi eljárás pedig lassú. A végrehajtási jogszabályok a különböző ágazatokban nem összehangoltak a menedékjogról és az ideiglenes védelemről szóló törvénnyel.⁵⁴⁹ A korrupció elleni küzdelemben Szerbia az uniós ajánlások terén szinte évek óta stagnál, az állami szféra csak szórványosan foglalkozik a kérdéssel. A témában felduzzasztott jogi megoldásokat nem kíséri végrehajtás. Az állami intézmények túlzott mértékben átpolitizáltak, nincs megfelelő humán és anyagi erőforrás a független felügyelet, a korai felderítés, a rendszerszintű pénzügyi vizsgálat, a visszaélések és összeférhetlenség feltérképezéséhez szükséges feltételek megteremtéséhez.⁵⁵⁰ Az új biztonsági stratégia a korrupciót az egyéb „jelentős hatást gyakorló” biztonsági problémák kategóriájába sorolja.⁵⁵¹

Szerbiában és a régióban általánosan nincs komolyabb próbálkozás a szervezett bűnözői hálózatok felderítésére. Habár Szerbia együttműködik a térség országaival a bűnözés visszaszorításában, előrelépés ennek ellenére minimális. A nyomozások nem szisztematikusak, a kiszabott büntetések nem elrettentő erejűek. A rendőrségi kapacitást erősíteni kell.⁵⁵² Ugyancsak hiányosak az erőforrások a rendészeti független szervek és belső felügyelet esetén. A jogszabályi keretek pedig még mindig nem mutatnak kellő összhangot az európai szabályozással.⁵⁵³ A külföldi harcosok és a radikalizmus szempontjából Szerbia nem potenciálisan fenyegetett ország.⁵⁵⁴ A terrorizmus elleni küzdelem jogi kerete nagyrészt

⁵⁴⁸ A menekültügyi hivatal személyzete ötből mindössze két menekültügyi központban van folyamatosan jelen, egy fő rendőri segítséggel.

⁵⁴⁹ Az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal (EASO) és Szerbia közötti, 2020-2022 időszakra vonatkozó együttműködés második ütemtervének végrehajtása folyamatban van. Szerbia megfigyelői státuszt kapott az EASO által szervezett befogadási hálózatban. Az egész régióért felelős európai migrációs összekötő tiszt Belgrádból működik.

⁵⁵⁰ European Commission: Serbia 2018 Report, 2018. 19-22.

⁵⁵¹ NSS, 2019. 13.

⁵⁵² A funkciók és felelősségi körök összefonódnak a rendőrségen belül, másrészt a politikai befolyás nem enged teret a rendőri vezetők közötti érdemi váltásnak, előléptetésnek, esetlegesen elbocsátásnak.

⁵⁵³ European Commission: Serbia 2018 Report, 2018. 31-33. Lásd továbbá: European Commission: Serbia 2014 Progress Report, 2014. 12-13.; European Commission: Serbia 2015 Report, 2015. 15-16.; European Commission: Serbia 2016 Report, 2016. 17-18. – A 2020-2021. évi jelentéstételi időszakban a szervezett bűnözés miatt hozott ítéletek száma csökkent 2019-hez képest. Szerbiának még nem sikerült meggyőző eredményeket felmutatnia a súlyos és szervezett bűnözési ügyekben folytatott hatékony nyomozások, büntetőeljárások és jogerős ítéletek terén, beleértve a bűncselekményekből származó vagyon befagyasztását és elkobzását eredményező pénzügyi nyomozásokat is. (EU Commission: Serbia 2021 Report, 2021.)

⁵⁵⁴ Bećirević, Edina – Halilović, Majda – Azinović, Vlado: Radicalisation and Violent Extremism in the Western Balkans. Literature Review, Western Balkans, Extremism Research Forum, British Council, 2017. 19.

összhangban van a nemzetközi normákkal és az európai jogszabályokkal. Szerbia regionális viszonylatban az utolsók között, 2017-ben (2017-2021)⁵⁵⁵ fogadott el cselekvési tervet. A végrehajtás azonban hiányos, főként a terrorizmus finanszírozása elleni fellépés és az illetékes szervek közötti információcserén alapuló jobb operatív együttműködés, valamint a deradikalizációs és reintegrációs programok megvalósítása terén. Az állami hatóságok nem reagálnak a szélsőjobbaldali csoportok akcióira.⁵⁵⁶

4.1.2.2. Politikai Szektor

Szerbia politikai rendszerét a Szerb Haladó Párt dominanciája jellemzi. 2020-ban parlamenti, tartományi és helyhatósági választásokat tartottak, ahol az ellenzék bojkottja miatt Szerbiának ellenzék nélküli parlamentje lett. 2012 és 2021 között négy parlamenti választásra, két elnökválasztásra, valamint több tartományi és helyhatósági választásra került sor. A korábbi évekhez képest, 2020-ban a választási szabálytalanságok fokozottabbak lettek, a Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalának (ODIHR) korábbi ajánlásai nem teljesültek.⁵⁵⁷

A szerb demokratikus intézményeket az érintett szereplők részben legitimnek fogadják el, viszont probléma a nemzeti parlament összetétele, amely szinte teljes egészében a kormánypártok képviselőiből áll. 250 parlamenti helyből 243-at töltenek be. A szerb pártrendszer erősen széttagolt, egyre inkább polarizálódik és többnyire egyéni központú, olyan személyek irányába, akik már több, mint két évtizede aktívak a szerb politikában.⁵⁵⁸

Az alkotmány és a jogszabályi keret a hatalmi ágak szétválasztását írja elő a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltató hatalom között. A gyakorlatban a végrehajtó dominál a törvényhozó felett, a parlamenti felügyelet inkább csak formális, amely nem biztosítja a végrehajtó hatalom demokratikus elszámoltathatóságát. A független szervek, így az

https://kosovo.britishcouncil.org/sites/default/files/erf_literature_review_2017_radicalisation_and_violent_extremism.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁵⁵⁵ National Strategy for the Prevention and Countering of Terrorism for 2017–2021. (Pursuant to Article 45, paragraph 1 of the Law on the Government (RS Official Gazette, Nos 55/05, 71/05 – correction, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – Constitutional Court, 72/12, 7/14 and 44/14) <https://rm.coe.int/serbian-national-strategy-for-the-prevention-and-countering-of-terrori/168088ae0b#:~:text=The%20National%20Strategy%20for%20the%20Prevention%20and%20Countering,support%20and%20participation%20of%20a%20wider%20social%20community>. (Letöltve: 2023.07.22.)

⁵⁵⁶ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 48.

⁵⁵⁷ Az EBESZ különleges választási értékelő missziója az ODIHR, 2020. évi zárójelentése alapján. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/3/466026.pdf> (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁵⁸ BTI Country Report, Serbia 2022. 15.

ombudsman vagy a közérdekű tájékoztatásért és személyes adatok védelméért felelős biztos erős politikai nyomásnak vannak kitéve.⁵⁵⁹

A polgárok általánosan elfogadják a demokratikus normákat és eljárásokat, illetve elfogadják az alkotmányos keretet, viszont alapvetően nem bíznak a nemzeti parlamentben, sem a kormányban. A bizalmi szint 2019 és 2020 között tovább csökkent.⁵⁶⁰

Szerbiában a legnagyobb polarizáció a kormánykoalíció és a parlamenten kívüli ellenzék közötti politikai konfliktushoz köthető. Ez a párbeszéd teljes hiányát és párhuzamos információs rendszert, valamint a tiltakozás és nyugtalanság hullámain eredményezte. A szerb társadalom és a politikai elit továbbra is olyan etnikai kérdések mentén polarizálódik, mint a független Koszovó kérdése és a szomszédos országokkal való kapcsolatok, de fennáll a nemzetközi kérdések és belpolitika kapcsán is.⁵⁶¹

A közigazgatási reform korlátozott lépésekben halad. A 2021-2030 közötti időszakra szóló új közigazgatási reform stratégiai kerete elfogadása került, 2021-2025. évre szóló cselekvési tervvel.⁵⁶² A korábbi vonatkozó stratégia szerény eredményeket ért el. Szerbia viszonylag modern közigazgatása ellenére, jellemző a meritokrácia hiánya, a klientalizmus jelensége a közalkalmazottak toborzása és előléptetése terén. A szakpolitikai koordináció nem nyomkövethető. A politikai célok között csak részleges egyensúly van és a teljes politikai koordinációs keretet gátolja a végrehajtó hatalomnak a törvényhozó hatalom feletti dominanciája. A gyakorlatban mindez egy megromlott demokrácia képét mutatja.⁵⁶³

Az elnök, a Szerb Haladó Párt feletti szigorú ellenőrzése révén alkotmányellenesen magas befolyást gyakorol a közigazgatás minden szegmensére és gyakran felülírja a többi politikai döntéshozót. A nyilvános konzultáció folyamata gyenge, többnyire elkerülik vagy legfeljebb felületesek és a legtöbb új jogszabály nem képezi konzultáció tárgyát.⁵⁶⁴ A civil szervezetek országos és helyi szinten is részt vesznek a nyilvános vitákban, de ez a gyakorlat meglehetősen ritka.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Štiplija Todorović, Nemanja (ed.): Shadow Report: State of Democracy in Serbia, CSP, Belgrade: Serbia, 2020. 16-21. <https://europeanwesternbalkans.com/wp-content/uploads/2020/10/12-Shadow-Report-State-of-democracy-in-Serbia-2020.pdf> (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁶⁰ BTI Country Report, Serbia 2022. 17.

⁵⁶¹ I.m. 33.

⁵⁶² European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 13.

⁵⁶³ Đinđić, Miloš – Bajić, Dragana: Challenges of Public Administration Reform in Serbia. Region Vol. 7, No. 2, Special Issue: *Gaps between Formal and Informal Practices in Southeast European States*, Slavica Publishers, 2018. 9-34.

⁵⁶⁴ Đinđić – Bajić (2018) i. m. 9-34.

⁵⁶⁵ Az újonnan megalakult kormány létrehozta az Emberi és Kisebbségi Jogi Minisztériumot, amely átvette többek között a Civil Társadalmi Együttműködés Hivatalát is, és nyilvános párbeszéd sorozatot kezdeményezett. Mindezek ellenére nem fogadták el azt a nemzeti stratégiát és cselekvési tervet, amely elősegítette volna a civil szervezetek számára kedvező környezet kialakítását. Előremutató azonban, hogy a COVID-19 járvány

A jogállamiság fejlődése szintén korlátozottan minősíthető, állapota gyenge. Az igazságszolgáltatás függetlenségét célzó alkotmányos reform 2020 végén indult újra, maga az eljárás pedig 2021 tavaszán. Habár a változáshoz szükséges alkotmányos kiigazítások megvannak, a jogi keret nem nyújt elegendő garanciát az igazságszolgáltatásra gyakorolt lehetséges politikai befolyás ellen. Az ügyészség felett még hangsúlyosabb a politikai kontroll. A korrupció és a hatalommal való visszaélés javuló jogi kerete ellenére a szabályozás végrehajtása gyenge, a korrupció leküzdésére tett kísérletek sikertelennek bizonyultak.⁵⁶⁶

A jelenlegi szerbiai rezsím ideológiailag és személyesen is az 1990-es évek Milošević rezsímjében gyökerezik. A gyakran revizionista narratíva még mindig uralja a nyilvánosságot mindemellett a politikai vezetők pedig nem hajlandók foglalkozni a régió konfliktusokkal terhes múltjával vagy leküzdeni azt. A kormány a gyakori választások és a strukturált párbeszéd hiánya miatt küzd politikai céljai következetes követésével vagy elérésével. A legtöbb terület mindemellett erős kapacitáshiánnyal küzd. Amíg az új kormány egyik legfontosabb stratégiai prioritása az EU csatlakozási folyamat befejezése, a demokrácia jelenlegi állapota és a gyenge jogállamiság magyarázza a reformok lassúságát. Az uniós vívmányok átvételét célzó nemzeti program előrehaladása 50% körüli mutatókat produkál.

4.1.2.3. Társadalmi Szektor

A kisebbségi jogokat általában az alkotmánynak megfelelően tiszteletben tartják, amely Szerbiát multikulturális országgént határozza meg. Amíg az alkotmány az etnikai többséget hangsúlyozza, jogokat biztosít az etnikai kisebbségek számára is.⁵⁶⁷ Az alapvető jogokra vonatkozó jogi keret hozzávetőlegesen működik, Szerbia ratifikálta a főbb nemzetközi emberi jogi dokumentumokat, a gyakorlat viszont azt mutatja, hogy azok végrehajtása nem megfelelő.⁵⁶⁸ 2020-ban az Ombudsmanhoz benyújtott állampolgári panaszok száma növekedésnek indult csakúgy, mint a hatóságoknak címzett ajánlások száma. Mindeközben az Ombudsman hivatala folyamatos humán erőforrás kapacitási problémákkal küzd.⁵⁶⁹

következtében Szerbia olyan rendeletet fogadott el, amelyben elismerte a civil szervezeteket a gazdasági segély potenciális felhasználójaként.

⁵⁶⁶ Popović, Sofija – Ivković, Aleksandar: *Small Steps and Unsolved Problems: The Report on Reforms in the Area of the Rule of Law in Serbia*, October 2020 - June 2021. Belgrade: Serbia, 2021. 8-12.

⁵⁶⁷ A Szerb Köztársaság Alkotmánya, 2006. 1. szakasz.

⁵⁶⁸ 2020. júniusa és 2021. júniusa között az Emberi Jogok Európai Bírósága 10 ítéletet hozott Szerbiával kapcsolatban, amelyből 7 ügyben megállapításra került, hogy Szerbia megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezményét. 4 esetben a tulajdon védelmének megsértése, 3 esetben a tisztességes eljáráshoz való jog megsértése, 2 esetben pedig a kínzás tilalmának megsértése merült fel Szerbia esetében.

⁵⁶⁹ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 16.

Az egyesülési és gyülekezési szabadságot az alkotmány biztosítja és a kormány a gyakorlatban általában tiszteletben tartja ezeket a jogokat, habár a COVID-19 világjárvány idején az eszkalálódott ellenzéki tüntetéseket a kormány rendőrségi erővel fojtotta el.⁵⁷⁰ A kínzás és rossz bánásmód korábbi uniós jelentések szerint a jelenlegi szerb rendőrség gyakorlatában is megjelenik.⁵⁷¹

Az alkotmány biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságát és a sajtószabadságot. A média függetlensége és pluralizmusa azonban az elmúlt években folyamatosan hanyatlott. Számos sajtóorgánum privatizációja erősen vitatott. Az ellenzéki politikai pártok médiatere jelentősen csökkent a kormánypárt előnyére. A politikai szereplők befolyást gyakorolnak a nyomtatott és elektronikus média szerkesztési politikájára, a kormánnyal szemben legkritikusabb médiát nyilvánosan támadják. Az újságírók fenyegetésekkel, erőszakkal és megfélemlítéssel néznek szembe. Az ilyen támadások száma folyamatosan növekszik. Az újságírók körében továbbra is fennáll az öncenzúra, az őket ért támadásokkal kapcsolatos jogi eljárások szórványosak.⁵⁷²

A gondolat, lelkiismeret, és vallásszabadság gyakorlására Szerbiában alkotmányos garancia van, viszont a vallási közösségek nyilvántartásba vétele továbbra sem akadálytól mentes és az egyházak, valamint vallási közösségekről szóló törvénynek a nemzetközi normákkal való összehangolása terén továbbra sem történt előrelépés. A nemzeti kisebbségek alulreprezentáltak a közigazgatásban, velük szemben előfordul a gyűlöletbeszéd jelensége is.⁵⁷³ Szerbia erős rendszert hozott létre a polgári jogok garantálására és védelmére, valamint a polgárok megkülönböztetéssel szembeni védelmére, néhány kisebbség azonban például a roma és az LMBTQ közösségek – különös tekintettel az ehhez a társadalmi réteghez tartozó nőkre – előítéletekkel és diszkriminációval szembesülnek. 2019-ben nőtt az ilyen jellegű támadások száma.⁵⁷⁴ Az interszexuális személyek láthatatlanok maradnak társadalmilag és jogilag egyaránt.⁵⁷⁵ A családon belüli erőszakról és kínzásról szóló jelentések szintén megszorodtak az elmúlt években. A férfiak és nők közötti egyenlő jogokat a jogrendszer és a hivatalos állami politika garantálja. Ennek ellenére a nemek közötti egyenlőtlenség továbbra is fennáll a foglalkoztatás terén és a közintézményekben.⁵⁷⁶ A kormány elfogadta a romák társadalmi

⁵⁷⁰ Guy de Launey (BBC Balkans Correspondent): Coronavirus: Belgrade protesters storm Serb parliament over curfew. 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53332225> (Letöltve: 2023.07.17.)

⁵⁷¹ Lásd: European Commission Progress Reports. „*prevention of torture and ill-treatment*”

⁵⁷² BTI Country Report, Serbia 2022. 11. – European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 33-37.

⁵⁷³ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 33.

⁵⁷⁴ BTI Country Report, Serbia 2022. 13.

⁵⁷⁵ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 39.

⁵⁷⁶ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 38.

befogadásának stratégiáját (2016-2025)⁵⁷⁷ és a fogyatékossgal élő személyek helyzetének javítását célzó stratégiát (2020-2024),⁵⁷⁸ mégis gyakoriak a fogyatékossgon, nemén és egészségi állapoton alapuló diszkrimináció vonatkozó panaszok. A fogyatékkal élők hátrányos megkülönböztetéssel szembesülnek a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés esetén, a roma közösség magas szintű hátrányos diszkriminációja pedig különösen az oktatás és a foglalkoztatás terén érvényesül. A romák száma továbbra is jelentős a speciális iskolákban, a munkaerőpiacon főként informális elhelyezkedésre van lehetőségük. A nemzeti foglalkoztatási szolgálat nehezen foglalkoztatható kategóriaként határozza meg őket. A lakhatási törvénnyel ellentétben a kényszerkilakoltatások folytatódnak, a telepek ivóvíz és áram ellátása rendszertelen, aggodalomra ad okot, a korai és gyermekházasságok és a családon belüli erőszak jelenléte. A gyermekek jogaira vonatkozó korábbi nemzeti cselekvési terv 2015-ben lejárt. A tulajdonjogokat meghatározó és védő jogi keret Szerbiában többnyire megvan, a tényleges megvalósítás azonban hosszadalmas jogi eljárásokkal, szakértelem és ismeretek hiányával néz szembe.⁵⁷⁹ A belső menekültek harmada kiszolgáltatottság és a lakóhely elhagyásával kapcsolatos szükségletekkel küzd.⁵⁸⁰ Szerbia továbbra is a lakóhelyüket elhagyni kényszerültek egyik legnagyobb populációjának ad otthont Európában.

4.1.2.4. Gazdasági Szektor

Az egy évtizeddel ezelőtti gazdasági válság hatása még mindig érezhető, amelyet a COVID-19 világjárvány fokozott, a munkahelyek minősége és biztonsága romlott, a bérek pedig reálértéken stagnáltak. Szerbia gazdasági növekedése lassú volt és csak 2016-ban érte el a válság előtti GDP szintet. Magas az elvándorlás az országból nemcsak a fiatalok és a képzettek, de még az idősebb és kevésbé képzett munkavállalók körében is.⁵⁸¹ A munkanélküliségi ráta 2020-ban csökkenést regisztrált, 2021 első felében pedig viszonylagos növekedést mutatott, amely mindkét érték esetében összefüggést mutat a válság alatti és a fellendülést követő munkaerőpiaci részvételi arányokkal.⁵⁸² Jelentős számú ember dolgozik az árnyékgazdaságban

⁵⁷⁷ Strategy for Social Inclusion of the Roma in the Republic of Serbia 2016-2025. https://adatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SERBIA_Strategy%20of%20Social%20Inclusion%20of%20Roma%202016-2025.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁵⁷⁸ Serbia, Strategy for the Improvement of the Position of Persons with Disabilities from 2020 to 2024 (Strategija za unapredjenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/44/1/reg> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁵⁷⁹ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 38-41.

⁵⁸⁰ I.m. 41.

⁵⁸¹ BTI Country Report, Serbia 2022. 31.

⁵⁸² European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 57.

és a kiszolgáltatott munkahelyeken. Magas a jövedelmi egyenlőtlenség és az emberek csaknem egynegyedét fenyegeti a szegénység és a társadalmi kirekesztés. A lakosság 7 %-a él abszolút szegénységben.⁵⁸³

Habár az általános üzleti környezet jó, a piaci verseny intézményi kerete kialakult, az állami vállalatok szigorú politikai ellenőrzés alatt állnak és a kormány továbbra is jelentős szerepet tölt be a gazdaságban. Számos állami tulajdonú vállalat van a stratégiai ágazatokban, beleértve azokat is, ahol Európában általában elkerülik az állami beavatkozást. Problémák vannak az egyenlő versenyfeltételek biztosításával, habár jogilag nincs megkülönböztetés a tulajdon típusa alapján, viszont az állami vállalatok gyakran élveznek szabályozási előnyöket. Többnyire a versenypolitika jogi keretei összhangban vannak az uniós szabályozással, a monopólium ellenes szabályok végrehajtása azonban hiányos. A végrehajtó hatalom politikai ellenőrzése – az állami vállalatoknak folyósított pénzügyi támogatásra, valamint a támogatások és adóbevallások révén megvalósult közvetlen külföldi befektetésekre – a legnagyobb akadály. Az állami támogatás rendszere nem átlátható, önmagukban nincsenek kereskedelmi monopóliumok, a hálózati iparágak liberalizációja – amelyekben az állami vállalatok működnek – nagyon lassú.⁵⁸⁴ A hálózati iparágak és közművek esetében teljes mértékű az állami ellenőrzés. A szerkezetátalakítás alatt álló vállalatok már jó ideje privatizáció vagy felszámolás alatti státuszban vannak, de ez a folyamat alig halad. A teljesítményük csekély, adósságuk magas, jelentéktelen vagyonuk miatt korlátozott a befektetői érdeklődés irántuk, de a kormány továbbra is támogatja őket politikai szubvenció fejében. A privatizáció szerényen folytatódott,⁵⁸⁵ és nem átlátható, a magánszektor fejletlen.⁵⁸⁶

A még 2020 előtt kialakított fiskális mozgástér lehetővé tette, hogy Szerbia a válság alatt jelentős költségvetési támogatást biztosítson a világjárvány hatásainak visszafogására, valamint, hogy növelni tudja a tőkekiadásait. Nem történt előrelépés azonban a fiskális szabályok megerősítése terén a költségvetési politika rögzítése érdekében.⁵⁸⁷

Az államháztartás világjárvány előtti állapota biztosította azt is a kormány számára, hogy az egész gazdaságra kiterjedő intézkedéseket hajtson végre az ebből eredő recesszió leküzdésére. Az infláció 2014 óta alacsony és stabil. A devizatartalékok viszonylag magasak, ami több mint

⁵⁸³ BTI Country Report, Serbia 2022. 3. – 2020 harmadik negyedében a teljes munkaerő 17 %-át tette ki az árnyékgazdaságban foglalkoztatottak aránya.

⁵⁸⁴ BTI (2022) i.m. 20-22.

⁵⁸⁵ Az adóigazgatási reformok és az állami tulajdonú bankok privatizációja terén történt előrelépés Szerbiában, viszont a közigazgatás és az állami tulajdonú vállalatok egyéb jelentős strukturális reformjai továbbra is lassan haladtak előre.

⁵⁸⁶ BTI Country Report, Serbia 2022. 25.

⁵⁸⁷ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 57.

hat hónapos import fedezésére elegendő, amely az IMF minimumkövetelményeinek duplája. A közkiadások összhangban vannak a legtöbb európai országgal.⁵⁸⁸

A külkereskedelem többnyire liberalizált, mivel Szerbia nem tagja a WTO-nak, így a külkereskedelem nagy része kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodásokon vagy általános preferenciális rendszereken keresztül bonyolódik. Szerbiában lényegesen magasabb az állami fogyasztás szintje, mint más hasonló fejlettségű gazdaságoknál. Az export erőteljes növekedést mutatott az elmúlt években, részben az import is, de összességében a kereskedelmi hiány tovább mélyült. A külső egyensúlytalanságok, így a külkereskedelmi mérleg hiányát ellensúlyozza a külföldi működőtőke nettó beáramlása és a külföldi hitelek beáramlását követő pénzügyi mérleg többlete. Az FDI növekedése az állami támogatási programoknak és az alacsony munkaerőköltségeknek tudható be, viszont a teljes működőtőke állomány még így is alacsonyabb a közép és kelet európai országhoz képest.⁵⁸⁹ Az EU-val való gazdasági integráció továbbra is magas maradt, az oktatást és képzést viszont fejleszteni és igazítani kell az elvárt normákhoz, a munkaerőpiac által támasztott igényekhez. Az állami beruházások – az éveken át tartó alacsony beruházási szint után – növekedési mutatókat produkáltak, amellyel az infrastrukturális hiányosságokat küszöbölhetik ki.⁵⁹⁰

Az államadósság szintje 2020-ban jelentősen nőtt. Egészen a közelmúltig viszont csökkent, amely megteremtette a költségvetési mozgásteret a kormány számára, következésképpen az államadósság 2020 végére a GDP közel 60%-ára nőtt. 2020-ban a gazdaság enyhe zsugorodást (1,5%) tapasztalt és nem élt át olyan mély recessziót, mint a régió sok más országa. (A Nyugat-Balkán országainak gazdasági adatait lásd: 4. sz. függelék) 2021-ben megindult egy fellendülési szakasz, amely a COVID-19 világvilágjárvány negatív gazdasági hatásait részben ellensúlyozni tudta, megtámogatva azt egy jelentős és időszzerű fiskális és monetáris támogató intézkedési csomaggal. Szerbia továbbra is Európa egyik legszegényebb országa az egy főre jutó GDP-t tekintve. A beruházások alacsonyak a többi átalakuló országhoz képest.⁵⁹¹

4.1.2.5. Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások

Szerbia továbbra is pénzügyi és technikai támogatást kap az európai uniótól különösen az EU csatlakozási támogatási eszközén (IPA II) keresztül, amely az európai integrációhoz szükséges

⁵⁸⁸ BTI Country Report, Serbia 2022. 22.

⁵⁸⁹ Uo. 20-22.

⁵⁹⁰ European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. 64.

⁵⁹¹ The World Bank: GDP per Capita 1991-2022; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2022&locations=Z7-RS&start=1991&view=chart> (Letöltve: 2023.07.17.)

reformokat hivatott támogatni. Szerbia mérsékelten felkészült az uniós források felhasználására, miközben legfontosabb stratégiai célja továbbra is az Európa Unióhoz való csatlakozás és a legtöbb kormányzati politikai intézkedés ebből a menetrendből következik. A stratégiai célja ellenére nagy a szakadék a szerb külpolitikai és a Brüsszelben hozott döntések összhangja tekintetében. Szerbia az Európai Unió által elfogadott összes határozat közel 53%-át teljesíti, a KKBP harmonizációja visszafejlődött, nem működik együtt a nemzetközi büntető törvényszéki mechanizmussal, valamint továbbra is viták folynak a szomszédos országokkal határ és etnikai, jogi és diplomáciai kérdések miatt. A 2013-as Brüsszeli Megállapodás végrehajtása sem sikerült maradéktalanul Koszovó és Szerbia közötti kapcsolat normalizálásában. A párbeszéd 2020-ban újraindult. Ennek ellenére több regionális kezdeményezésben is elnökölt, köztük a Délkelet-európai Együttműködési Folyamatban és a Közép-európai Kezdeményezésben. Más nyugat-balkáni országokkal együtt részt vesz a Berlini Folyamatban és az Open Balkans kezdeményezésben, valamint aláírta a Közép-európai Szabadkereskedelmi Egyezményt. Belpolitikai területen problémás, hogy az ellenzék gyakorlatilag hiányzik a szerb parlamentből és a kormánypártok nem mutatnak elkötelezettséget az ellenfelekkel folytatott párbeszéd iránt. Összességében a polarizáltság a kormánypártokat támogatók és ellenzők között naponta mélyül.

Az országban 2008 óta tapasztalható alacsony gazdasági növekedés, ami az alacsony intézményi minőségnek köztük a gyenge jogállamiságnak és a mindenütt jelenlévő korrupciónak tudható be. Geopolitikai értelemben Szerbia egyensúlyba hozza összetett stratégiai helyzetét az Európai Unió, Oroszország és Kína között, így az ország európai perspektívája továbbra is orientációs bizonytalansága mentén feszül,⁵⁹² viszont középtávon ez nem tartható helyzet.

4.1.3.MONTENEGRÓ

1878-ban a berlini kongresszus elismerte Montenegrót független államként, majd 1918-ban a podgoricai közgyűlést követően csatlakozott Szerbiához, később Jugoszlávia alkotóköztársasága lett. Az 1990-es évek elején közös államban maradt Szerbiával, amely irányvonalat a posztkommunista politikai elit szorgalmazott. 1992-ben a két ország létrehozta a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot, amelyben az alkotmányos egyenrangúság ellenére gazdaságilag és politikailag is Szerbia volt a domináns. A Milošević által megvalósított félautoriter rendszernek Montenegró is része volt, amely Szerbiával közösen 2000-ig tartotta

⁵⁹² BTI Country Report, Serbia 2022. 40-42.

hatalmon. A Szocialisták Demokratikus Pártja (DPS) Montenegró uralkodó pártja, amelynek vezetője Milo Đukanović, 1997 után egyre inkább távolította Montenegrot Szerbiától és a piacgazdaságot célzó reformokat hajtott végre. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság helyett egy lazán integrált államszövetség jellemezte tovább a két ország kapcsolatát. Két ellentétes erő távolította egymástól eközben Szerbiát és Montenegrot, ugyanis amíg Szerbia a közös állam megőrzését preferálta, addig Montenegró a függetlenségre törekedett. Az államszövetség alkotmányos alapokmánya előírta a népszavazás lehetőségét a kérdésben, amelyet 2006-ban meg is tartottak. 55,5%-os arány mellett Montenegró kikiáltotta függetlenségét,⁵⁹³ csatlakozott az ENSZ-hez, majd 2017-ben NATO tag lett. Montenegró számára szintén stratégiai cél az EU tagság. 2021-re elérte, hogy az összes tárgyalási fejezetet megnyitotta, de csak hármat zártak le ideiglenesen. A nemzetközileg is elismert politikai elköteleződése mellett, olyan kihívásokkal néz szembe, mint a lassú politikai modellváltás, a gyenge közintézmények, a jogi büntetlenség kultúrája, diszkriminatív gazdasági szféra, és a problémákkal terhelt jogbiztonság.⁵⁹⁴

2020-ban a DPS 30 éves regnálása megszakadt. A választási sikertelenséget a nagymértékű korrupció, a gazdasági egyenlőtlenség és a gyenge uniós előrehaladás okozta. Az új kormányt a jobbközép és szerb szimpatizáns Montenegró Jövőjéért nevű koalíció keretében Zdravko Krivokapić irányítja.⁵⁹⁵

4.1.3.1. Biztonsági (katonai) Szektor

Stratégiai keret

Montenegró 2006-ban lett független állam és még abban az évben el is fogadták az ország első védelmi dokumentumait, úgy, mint a Nemzeti Biztonság⁵⁹⁶ és Védelmi Stratégiákat. Ez a két dokumentum mindössze két évig maradt érvényben mivel Montenegró 2008-ban felülvizsgáltatta azokat. A 2008-as stratégiák⁵⁹⁷ azonban elődeikhez hasonlóan a biztonsági

⁵⁹³ Corinne Deloy – Foundation Roberts Schuman – Levy, Helen: Referendum on independence in Montenegro. Foundation Robert Schuman, The Research and Studies Centre on Europe, 2006. <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/516-referendum-on-independence-in-montenegro-21st-may-2006> (Letöltve:2023.07.17.)

⁵⁹⁴ BTI Country Report, Montenegro 2022. 4-5. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_MNE.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)

⁵⁹⁵ CSIS: Montenegro, Parliamentary Elections, 2020. <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/projects/european-election-watch/2020-elections/montenegro> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁵⁹⁶ Strategy of National Security of Montenegro. Podgorica, June, 2006. <https://www.files.ethz.ch/isn/157123/montenegro2006.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁵⁹⁷ National Security Strategy Montenegro (Draft), Podgorica, 2008. https://www.files.ethz.ch/isn/157122/montenegro_National_Security_Strategy_English2008.pdf#:~:text=The%2

kockázatok, kihívások és fenyegetések között nem tettek különbséget, nem prioritáltak az ország biztonságának függvényében. Nem teszik egyértelművé a dokumentumok, hogy Montenegró milyen kihívásokkal néz szembe, viszont instabil régióként megnevezi a Közel-Keletet, a Kaukázust, valamint Észak-Afrikát, amely az európai biztonságot veszélyeztető régiók.⁵⁹⁸

Ezen túlmenően a stratégiai dokumentumok a nemzetközi terrorizmust és a szervezett bűnözést kívülről érkező fenyegetésként azonosítják, miközben a korrupcióval kiegészülve a szervezett bűnözés az ország belső biztonsági kihívásai közé tartozik. Megnevesítik továbbá a szervezett bűnözés vonatkozó formáit, valamint az illegális migráció és kapcsolódó folyamatait, a tömegpusztító fegyverek elterjedését, illetve a globalizáció és az átalakulási folyamatok negatív hatásait. A politikai és gazdasági átmenet folyamatából adódó konkrét kihívások nincsenek meghatározva, így az átalakulás legjelentősebb következményeit sem ismeri el Montenegró nemzeti biztonsági stratégiája. Felsorolja azonban további fenyegetésként a természeti, technológiai, vegyi, biológiai, nukleáris és radiológiai katasztrófákat, valamint a világjárványok és a terrorizmus következményeit, illetve a haderő birtokában lévő fegyverfelesleget és a kibertérben zajló folyamatokat.⁵⁹⁹

A stratégiai dokumentumokról elmondható, hogy azok nem Montenegró valós környezetét mutatják be, amelyben maga a nyugat-balkáni térség is biztonsági tényező. Ezentúl a belső és regionális problémák nem kapnak kellő figyelmet, amely azt a benyomást kelti, hogy bizonyos témákat szándékosan megkerültek. Ezek a stratégiai dokumentumok lényegében azt a célt szolgálják, hogy mint önálló állam demonstrálni tudjon a nemzetközi szereplők felé, mindezt pedig úgy, hogy elfedi az ország főbb biztonsági kihívásait az uniós integrációs törekvés érdekében.

A stratégia megközelítése összhangban van a NATO stratégiai megközelítésével, ugyanis Montenegró azonos kihívásokat, kockázatok és fenyegetéseket emelt be stratégiájába, mint a NATO.⁶⁰⁰ A megfelelésen túl bizonyosan vannak a modern kor által hozott trendek, mivel gyakorlatilag az európai biztonsági stratégiával is mutat hasonlóságot a montenegrói dokumentum.⁶⁰¹ Ennek ellenére a szervezett bűnözés és a gyenge államok veszélyei nem jelentkeznek olyan markánsan a montenegrói biztonsági stratégiában, mint az európaiban.

[Ostrategic%20goal%20of%20Montenegro%20is%20to%20build.and%20in%20compliance%20with%20international%20standards%20and%20principles.](#) (Letöltve:2023.07.18.)

⁵⁹⁸ Uo. 7.

⁵⁹⁹ Uo. 5-6.

⁶⁰⁰ NSS (Draft), 2008. 6.

⁶⁰¹ Council of The European Union: A Secure Europe in a Better World; European Security Strategy, Brussels, 2003. 3-5. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

A védelmi stratégiáról elmondható, hogy mindössze egyetlen bekezdés foglalkozik az ország biztonsági kérdéseivel, amely önmagában is nagyon kevés viszont ezt fokozza az is, hogy ezek a kérdések nem kerültek a dokumentumban pontos meghatározásra. A hagyományos állam – állami elleni fegyveres agresszió lehetőségét a dokumentum is csekélyre értékeli, viszont nem zárja ki teljes mértékben. Kitér a régió válságaira annak vonatkozásában, hogy veszélyeztethetik Montenegró biztonságát, de nem azonosítja azokat, ahogyan egyéb régiók esetében is teszi, nem konkretizálja, hogy mely térségeket tartja potenciális veszélyforrásnak.⁶⁰² Szerbiához hasonlóan 10 év után javaslatokat tettek a biztonsági és védelmi stratégia felülvizsgálatára, amelyeket 2018-ban,⁶⁰³ illetve 2019-ben elfogadtak.⁶⁰⁴ Tartalmát tekintve nincs lényeges eltérés az előzőek tartalmától, ugyanis Montenegró ma már a NATO tagja így a NATO stratégiai dokumentumaival fokozottabb az összhang. Montenegró geostratégiai helyzetének és biztonsági környezetének értékelése azt a benyomást kelti, mintha országon belül nem léteznének a biztonsági kihívások okai. Az egyéb regionális fenyegetettség esetében most kiemeli az észak-afrikai régiót – főként a migrációval összefüggésben, valamint az Európai Unióba vezető új migrációs útvonalak keresése kapcsán – amely Montenegró biztonsági helyzetére befolyást gyakorol. A dokumentum nyilatkozik a nyugat-balkáni destabilizációs tényezőkről, mint a külső szereplők befolyásának lehetőségéről, amelyek az integrációt kívánják akadályozni. Bár kifejezetten nem kerül említésre és kifejtésre sem, viszont a NATO és az Európai Unió álláspontjával történő harmonizáció miatt Oroszország térségbeli fellépése számít komoly biztonsági kihívásnak.⁶⁰⁵

A stratégiai dokumentumok úgy kezelik Montenegrót, mintha a biztonsági kockázatok kihívások és fenyegetések kifejezetten kívülről érkeznének és azok idegenek a montenegrói társadalomtól. Több állami szinten jelentkező negatív tendencia kiváltó okaként hivatkozott korrupció pedig csak a biztonsági stratégiában szerepel, a védelmi stratégiában viszont nem. Szintén ebben is hasonlóságot mutat Szerbiával, ahol, mint a szervezett bűnözés egyik formájaként került be a stratégiába. Az viszont hangsúlyos, hogy már nem a nemzetközi környezetből fakadó kockázatként tartják számon a szervezett bűnözést, hanem mint biztonsági kockázat merül fel, ennek ellenére a biztonsági kérdések sorrendiségénél ügyeltek arra, hogy

⁶⁰² Defence Strategy Montenegro (Draft), Podgorica, 2008. 3-4. https://www.files.ethz.ch/isn/157121/montenegro_Defense_Strategy_English2008.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶⁰³National Security Strategy 2018.; Strategija Nacionalne Bezbednosti Crne Gore, neklasifikovano, Podgorica, 2018. <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/522/1814-11450-00-38-18-1-4.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶⁰⁴ Defense Strategy Montenegro 2019.; Strategije Odbrane Crne Gore. Podgorica, 2019. https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_9945/objava_58769/fajlovi/Strategija%20odbrane%20CG%202018.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶⁰⁵ NSS, 2018. 6-7. – DS, 2019. 4.

jelentőségéről eltereljék a figyelmet, előtérbe helyezve a terrorizmust, a tömegpusztítófegyverek terjedését, a kiber és hibrid fenyegetéseket.⁶⁰⁶

A stratégia kijelenti, hogy a régiót továbbra is terhelik a múlt eseményei, a megoldatlan problémák, amelyek destabilizáló erők lehetnek. A fegyveres agresszióról röviden szól, változatlanul alacsony kockázatú besorolásként, amelyet párhuzamba hoz a régió katonai erejének csökkentésével, valamint a NATO és EU integrációs törekvés okán bizalmi, együttműködési partnerségi politika kialakítással.⁶⁰⁷

Montenegró érdekeként megjeleníti a jószomszédi kapcsolatokat és az együttműködés politikáját, regionális és globális szinten. Kitér a hagyományok, kultúra, a nyelv, a nemzeti identitás és a szokások védelmére, azonban nem konkretizálja egyiket sem.⁶⁰⁸

Összességében a stratégiai dokumentumok nem mutatnak következetességet és nem a valós társadalmi igényeket tükrözik, amely alapján felismerhető lehet a regionális biztonság kérdése és amely mentén a védelmi mechanizmusok és a közös fellépés elindulhat.

Demokratikus felügyelet és ellenőrzés

Az ország stratégiai dokumentumai nem jelölik meg azokat a területeket, amelyek reformra szorulnak. Megnevezik a főszereplőket és bemutatják az ország biztonságának biztosításában betöltött szerepüket.⁶⁰⁹ Montenegró függetlenségével egyidőben 2006-ban létrejött és elfogadott jogi keret határozza meg az alapvető mechanizmusait a biztonsági szektor demokratikus felügyeletének és ellenőrzésének. Az erőalkalmazási monopólium az egész ország területére kiterjed. Montenegróban nem jellemzők a milíciák vagy gerillaszervezetek. A

⁶⁰⁶ I.m. 7-11. – és 4.

⁶⁰⁷ Uo.

⁶⁰⁸ Lopandić, Duško: *Sukcesivna proširenja Evropske unije i zapadni Balkan*. Review of International Affairs, Volume 64, Issue 1150, 2013. 7-20.

⁶⁰⁹ A biztonsági szektor főbb szereplői Montenegróban a haderő, a rendőrség a nemzetbiztonsági ügynökségek, ellenőrző mechanizmusként az Ombudsman, az Állami Számvevőszék, a Parlament Védelmi és Biztonsági Bizottsága, a Rendőrség Polgári Ellenőrzési Tanácsa és adatvédelem szempontjából a Személyügyi Ügynökség. A közgyűlés esetében pedig parlamenti felügyeletről van szó. Az Országgyűlés Védelmi és Biztonsági Bizottságának feladata a felügyeleti és ellenőrzési éves cselekvési terv elkészítése, amely ezáltal a parlamentnek egy szélesebb jogkört biztosít, olyannyira, hogy tagjainak joga van a bizalmas adatokhoz való hozzáféréshez a biztonsági szektor nagyobb átláthatóságát megcélözva. A Rendőrség Polgári Ellenőrzési Tanácsát a közgyűlés hozta létre, amely a rendőrség munkája felett gyakorol polgári felügyeletet. Döntéshozatalában beépített folyamat amennyiben a határozatai és ajánlásai alapján hozott intézkedésekkel nem elégedett, akkor jogosult a közgyűlést és a nyilvánosságot tájékoztatni. Az Állami Számvevőszék évente jelentést tesz a közgyűlésnek viszont nem rendelkeznek olyan felhatalmazással, amely kizárólag a biztonsági szektor szereplőire vonatkozna, hanem általánosan az állami igazgatásra kiterjedő hatáskörrel rendelkezik. Fontos megjegyezni, hogy lehetőségük van munkájuk során a szabálytalanságok feltárására is, így az állami költségvetésből származó források elköltésének ellenőrzésére. – Radević, Rajko – Kalač, Emir.: Crna Gora. U: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*. Beograd:Srbija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Tenevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga. 2012. 166-169. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/2012_almanah_o_nadzoru_sektora_bezbednosti_na_zapa.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)

katonai és biztonsági szolgálatok demokratikus és polgári ellenőrzés alatt állnak, a parlament különböző mechanizmusokon keresztül felügyeli és ellenőrzi a kormányt.⁶¹⁰

A biztonság és védelem területén végzett parlamenti felügyeletről szóló törvény előírja, hogy a parlamenti felügyeletet Montenegró parlamentje közvetlenül, a Biztonsági és Védelmi Bizottságon keresztül lássa el. Az Elnökség egyes kérdéseket kezdeményezhet, parlamenti felügyeletet végezhet a közgyűlés, az elnökség vagy a testület tagjai, más hatóságok vagy intézmények javaslatára. A testületek, intézmények az Elnökség vagy annak tagja kérésére kötelesek az Elnökség körébe tartozó adatokat, információkat benyújtani, kivéve azokat, amelyeket külön jogszabály szerint nem tudnak megadni. A testület az országgyűlési felügyelet gyakorlása során az alkotmányban biztosított emberi és állampolgári szabadságok és jogok tiszteletben tartása szempontjából felülvizsgálja a szervek és intézmények fellépését a törvényben előírt hatáskörök alkalmazása során. Az országgyűlési felügyelet a jogszabályokban előírt feltételek mellett hozzáférést biztosít a szervek, intézmények munkájával kapcsolatos valamennyi információhoz, dokumentumhoz, valamint közvetlen betekintést biztosít azok munkájába. A parlamenti felügyelet magában foglalja a konzultatív meghallgatást, az ellenőrző meghallgatást és a parlamenti vizsgálatot. A bizottság előtti parlamenti meghallgatást az országgyűlési felügyelet tárgyában e törvényben előírtak szerint releváns információk megszerzése érdekében szervezik.⁶¹¹ Az ellenőrző szerep megerősítéséhez, azonban elengedhetetlenül fontos a feladattal arányos kapacitás megteremtése.

A biztonsági erők demokratikus ellenőrzésével az európai integrációs jelentések nem foglalkoznak különösebben, viszont ki kell térni az Európai Uniónak arra az értékelésére miszerint Montenegróban a parlamenti ellenőrzés és a végrehajtó hatalom felügyeletének megerősítésében nem történt előrelépés. Ez már a 2016-os jelentésekben is megfigyelhető volt, és utána évekig nem mutatott Montenegró változást ezen a területen. Az uniós jelentések nem emelnek ki egyetlen olyan területet sem, ahol a parlamenti ellenőrzés hatékonyabb lenne. Ebből következtethető, hogy a biztonság területén illetékes parlamenti bizottságok kapacitásnövelése is elmaradt. Mind formálisan mind jogi értelemben Montenegró rendelkezik a demokratikus felügyelet és ellenőrzés rendszerének kereteivel viszont a gyakorlatban korlátozott

⁶¹⁰ BTI Country Report, Montenegro 2022. 6. – Úgy, mint a bizalmi szavazás, a miniszterelnöki óra, interpelláció a kormány tagjainak konzultatív meghallgatásával, a parlamenti bizottságokban tartott kontroll meghallgatás.

⁶¹¹ U Parlamentu Crne Gore nikad više kontrolnih saslušanja, 2021. <https://kodex.me/clanak/237739/u-parlamentu-crne-gore-nikad-vise-kontrolnih-saslusanja> (Letöltve: 2023.07.18.)

képességeket tud csak felmutatni, a demokratikus felügyelet és ellenőrzés kereteinek végrehajtása nem kielégítő.⁶¹²

Az Európai Bizottság feltételként jelölte meg Montenegró számára az integrációs úton, a parlament ellenőrző szerepének jelentős megerősítését, a végrehajtó hatalom, így a biztonsági szolgálatok felett. A montenegrói biztonsági szolgálatok munkájának parlamenti ellenőrzésének arra kell törekednie, hogy a biztonsági szolgálatok a jogszabályoknak megfelelően végezzék munkájukat, elkerülve a hatóságokkal történő visszaélés lehetőségét.

A montenegrói parlamentnek az Európai Bizottság ajánlásaival összhangban meg kell erősítenie mind a végrehajtó hatalom, mind a biztonsági szolgálatok, például a hadsereg, a rendőrség és a titkosrendőrség felügyeletét. A parlament korábbi összehívásaiban sokáig elégtelenül használt intézmény volt a parlamenti ellenőrzés funkciója. 2020 fordulatot hozott, ugyanis a kormányváltással lehetőséget kínált a gyakorlat megteremtésére.⁶¹³ Tény, viszont, hogy egyes jelentősebb és kulcsfontosságú kinevezések – különösen a biztonsági szektorban – a parlammal való egyeztetés nélkül történtek, vagyis a véleményezési részben nem követték a nyilvános eljárást. Montenegró nagy lépéseket tesz ennek ellenére, az Európai Unió és az összes európai szabvány elfogadása felé.

Az unió értékelése ellenére, Montenegró már 2016-ban, a külügyek, a biztonság és a védelem terén regionálisan is kiemelkedő 100%-os állapotú harmonizációval rendelkezik.⁶¹⁴ 2016 decemberében felkérést kapott a NATO teljes jogú tagságára és 2017 májusában aláírták a csatlakozási jegyzőkönyvet. 2017. június 05-én Montenegró a NATO 29. tagja lett⁶¹⁵ A biztonsági intézkedések elfogadása az Európai Unión belül is gördülékenyen halad és kijelenthető, hogy a régió többi országától eltávolodott, határozottabb képet mutat a biztonsági és védelmi orientáció kérdésében.

Biztonsági gyakorlat a főbb biztonsági kihívások mentén

Montenegró regionális viszonylatban jobb helyzetben van a Nyugat-Balkánt érintő migrációs mozgás vonatkozásában, valamint a legális és illegális migráció területén. Montenegró jogi

⁶¹² European Commission: Montenegro 2016 Report, 2016. 8. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_montenegro.pdf (Letöltve: 2023.07.18.) Lásd továbbá: European Commission: Montenegro 2018 Report, 2018. 8. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-montenegro-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶¹³ Lásd: Muk, Milena – Muk, Steve: *Parliamentary Oversight In Montenegro*:

A New Era Or Just New Rules? Institute Alternativa, National Endowment for Democracy 2021. <https://media.institut-alternativa.org/2022/09/Parliamentary-Oversight-in-Montenegro-1.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶¹⁴ European Commission: Montenegro 2016 Report, 2016. 80-81.

⁶¹⁵ European Commission: Montenegro 2018 Report, 2018. 85-86.

kerete nagyrészt igazodik az uniós vívmányokhoz.⁶¹⁶ Technikailag habár elmarad Szerbiától, a migrációkezelésben a legnagyobb probléma az illetékes intézmények közötti együttműködés hiánya. A határigazgatás kérdésében jelentős humán erőforrás és szakmai kapacitás, valamint anyagi erőforráshiánnyal küzd.⁶¹⁷ A szomszédokkal való együttműködése jó, viszont a kézzelfogható eredmények érdekében fokozni szükséges azt.⁶¹⁸ Habár Montenegró aláírta az összes vonatkozó nemzetközi korrupcióellenes egyezményt és elfogadott bizonyos törvényeket, amelyek kiegészítik az e területen fennálló jogszabályi kereteit számos ágazatban, nem hoztak jelentős eredményt. A korrupció régóta fennálló és hosszú távú jellege azt mutatja, hogy a végrehajtás nagyon gyenge.⁶¹⁹ A korrupció visszaszorítása és megelőzése terén nagyon lassan javulnak az eredmények, a kiszabott szankciók a törvényi minimum alatt maradnak, azoknak sem megelőző sem elrettentő hatásuk nincs. A Korrupció Ellenes Ügynökség új vezetést kapott, amely proaktívabb megközelítést tanúsított a vizsgált időszakban, viszont az ügynökség függetlenségével, az ügyek szelektív megközelítésével és döntéseinek minőségével kapcsolatban további kihívások állnak Montenegró előtt.⁶²⁰ A szervezett bűnözés elleni küzdelemben a jogi, szabályozási és intézményi keretek megerősítése terén történt előrelépés, a jogi keret nagyrészt készen áll és igazodik az uniós vívmányokhoz. A gyakorlatban is érzékelhetők pozitív irányú változások,⁶²¹ nőtt a kivizsgált ügyek és vádemelések száma, viszont a nemzetközi kábítószer csempészet és csoportos gyilkosságok, valamint a vádalku alkalmazása a tárgyalások során továbbra is jelen van Montenegróban. A végleges vagyonekobzások száma korlátozott. A csempészet elleni küzdelem kapacitásai nem megfelelőek. A kiberbűnözés elleni képessége fokozatosan növekszik, de még mindig nem elég erős ahhoz, hogy szembenézzen a globális fenyegetésekkel. A szervezett bűnözés területén elsősorban a rendszerszintű hiányosságokat kell orvosolnia, kifejezetten a büntető igazságszolgáltatási lánc területén.⁶²² A terrorizmus és az erőszakos szélsőséges veszélye viszonylag alacsony az országban, viszont Montenegró is érintett a konfliktusövezetbe történő ki és visszavándorlás jelenségében. Montenegró aláírta a terrorizmus elleni küzdelemről szóló összes vonatkozó nemzetközi megállapodást. Az elmúlt néhány évben jelentősen javította

⁶¹⁶ 2021-2025 közötti időszakra a visszatérők migrációjával és reintegrációjával kapcsolatos stratégiatervezet is elkészült. A montenegrói hatóságok szoros együttműködésben dolgoznak az Europol Európai Migráncsempész Központjával. (European Migrant Smuggling Center; EMSC)

⁶¹⁷ European Commission: Montenegro 2018 Report, 2018. 37.

⁶¹⁸ I.m. 37-38.

⁶¹⁹ I.m. 19-23.

⁶²⁰ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 46-49.

⁶²¹ Megtörtént a bűnüldöző szervek kulcsfontosságú adatbázisokhoz való hozzáféréseinek javítása, amely által a rendőrség négy egysége az Europol biztonságos információcsere hálózati alkalmazásához csatlakozik (SIENA). Ezzel párhuzamosan bizonyos területeken növekedett a humán erőforrás kapacitása.

⁶²² European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 38-45.

jogszabályi kereteit, azokat hozzáigazította az európai, illetve nemzetközi normákhoz⁶²³ és aktívan részt vesz az Európai Unió Radikalizáció Tudatosság Hálózatában (Radicalisation Awareness Network; RAN). Nincs viszont átfogó nemzeti fenyegetésértékelése a terrorizmus elleni küzdelem terén. Nem megfelelő az illetékes intézmények közötti együttműködés, továbbá humán és tudásalapú hiányosságokkal is küzd az ország.⁶²⁴ A radikalizálódás Montenegróban nemcsak az iszlám, hanem az etnonacionalista és az erőszakos jobboldali szélsőségek mentén is jelen van.⁶²⁵

4.1.3.2. Politikai Szektor

A 2020-as parlamenti választásokon a Szocialista Demokrata Párt vezette kormánykoalíció elvesztette többségét.⁶²⁶ A választást a parlament elhúzódo bojkottja, a választási reform sikertelensége, illetve a reformok és intézmények blokádja előzte meg a vizsgált időszakban. Az EU integrációs folyamat stagnált, az elmúlt 2 év politikai és társadalmi színterét Montenegróban a szélsőséges politikai polarizáció jellemezte. A polgári állam alkotmányos felfogását egyre inkább veszélyezteti az etnonacionalizmus növekedése, valamint a politikai konzervativizmus és az egyház befolyása. A Szerb Ortodox Egyház közvetlenül részt vett a 2020-as parlamenti választásokon és befolyásolta annak kimenetelét az ellenzéket képviselve, ugyanis az egyháznak a vallási törvény elleni tiltakozása a választási kampány fontos részét képezte. Montenegróban a választási folyamat tisztességességét elsősorban a közpénzekkel és

⁶²³ A nemzetközi korlátozó intézkedésekről szóló törvény még adaptálásra vár. 2020-ban elfogadták a 2020-2024 közötti időszakra szóló, az erőszakos szélsőségeség megelőzésére és leküzdésére vonatkozó stratégiát. 2016-ban elfogadta az erőszakos szélsőségeség elleni küzdelem stratégiáját (2016-2018), és ezzel megalkotta a terrorizmus, a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem és megelőzési és küzdelem nemzeti stratégiáját, viszont 2018-ban lejárt és azóta sem fogadtak el új stratégiát. Elfogadta a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemre irányuló cselekvési tervet, valamint megerősítette a regionális és nemzetközi partnerekkel való együttműködést. A terrorizmus elleni közös cselekvési tervet 2019 novemberében ratifikálták, megnövelték a kritikus infrastruktúrával kapcsolatos intézmények kapacitását, valamint a kritikus infrastruktúra kritériumai is meghatározásra kerültek. 2021-ben létrehozta az erőszakos szélsőségeség, a terrorizmus, a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozás elleni küzdelem országos tárcaközi operatív csoportját, amelyik területre új koordinátort neveztek ki.

⁶²⁴ European Commission: Montenegro 2014 Progress Report, 2014. 51; https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-montenegro-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.18.) European Commission: Montenegro 2015 Report, 2015. 18-19. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_montenegro.pdf (Letöltve: 2023.07.18.) European Commission: Montenegro 2016 Report, 2016. 18., 72.; European Commission: Montenegro 2018 Report, 2018. 34.

⁶²⁵ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 45-46. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Montenegro%202021%20report.PDF> (Letöltve: 2023. 07.18.)

⁶²⁶ Tomović, Dušica: Montenegro Opposition Calls for Reconciliation After Claiming Election Win. BIRN, Podgorica: Montenegro, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/08/31/montenegro-opposition-calls-for-reconciliation-after-claiming-election-win/> (Letöltve: 2023.07.18.) – Összetétele szerint az első szakértői kormány Montenegróban, amely elfogadta a 2021-2023 közötti időszakra szóló új nemzeti uniós csatlakozási programot is.

intézményekkel való visszaélés veszélyezteti.⁶²⁷ A jelenlegi választási jogi keret a demokratikus folyamatokhoz elegendő, viszont hiányosságokat hordoz magában olyan kétértelműségek és következtelenségek révén, amely a jogbiztonságot akadályozzák és a szelektív végrehajtást teszik lehetővé.⁶²⁸

A szükséges közigazgatási struktúra Montenegró egész területén működik, amellyel minden alapvető közszolgáltatást biztosít. A hatékony humán erőforrás gazdálkodás a közigazgatás egyik legnagyobb kihívása, ugyanis a közigazgatás átszervezésével jelentős létszám változás történt, amely olyan munkatársak elvesztését okozta, akik az EU csatlakozási folyamattal kapcsolatos ügyekben tapasztalattal rendelkeztek.⁶²⁹ Pénzügyi fenntarthatóság esetében a reformok jelenleg is külső adományozói finanszírozástól függenek. A minisztériumok és az alárendelt hatóságok közötti alapvető elszámoltathatósági mechanizmusok nem működnek következetesen. A közszolgáltatások nyújtását támogató adminisztratív eljárások a várakozások alatt maradnak.⁶³⁰ A legfontosabb strukturális probléma Montenegróban továbbra is a növekvő államadósság és a közszféra foglalkoztatottsága, valamint a magas kormányzati kiadások.

A hatalmi ágak szétválasztása a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltatás mentén történik.⁶³¹ Ezen a területen az országgyűlés és a kormány közötti intézményi koordináció nem megfelelő. A parlamentnek korlátozott képessége van a javasolt jogszabályok vizsgálatára. A hatékony ellenőrzés megvalósulása még korai szakaszban van.⁶³²

Az elmúlt években stagnálás tapasztalható az igazságügyi reform végrehajtásában, sőt bizonyos területeken visszafejlődés érzékelhető. A jelenlegi jogi keretek nem garantálják az igazságügyi és ügyészségi tanács tagjainak függetlenségét és pártatlanságát. Az igazságszolgáltatás jelenleg is ki van téve a politikai befolyásnak, így a 2019 és 2020 közötti politikai válság lelassította a reformokat. A véletlenszerű hozzárendelési rendszer pedig jelen formájában megbízhatatlan, évek óta javításra szorul, emellett az eljárások időtartama elnyújtott.⁶³³ A háborús bűnök elleni büntetőeljárás stratégia végrehajtásában eredményei korlátozottak, viszont jó együttműködést biztosít a szomszédos országokkal és a Büntetőtörvényszékek Nemzetközi Maradványmechanizmusával, az IRMCT-vel (International Residual Mechanism for Criminal Tribunals). Montenegróban magas szintű korrupció van jelen, amely az uniós integráció egyik

⁶²⁷ BTI Country Report, Montenegro 2022. 6-7.

⁶²⁸ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 9.

⁶²⁹ 2022-2026-os időszakra szóló új közigazgatási reformstratégia véglegesítésre vár.

⁶³⁰ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 16.

⁶³¹ A törvényhozó hatalmat a podgoricai közgyűlés, a végrehajtó hatalmat a kormány, a bírói hatalmat pedig a bíróságok gyakorolják. Montenegrót az elnök képviseli, még az alkotmányosságot és jogszerűséget az alkotmánybíróság védi.

⁶³² European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 11.

⁶³³ BTI Country Report, Montenegro 2022. 15.

fő akadálya annak ellenére, hogy a kormány nyíltan prioritásnak tekinti annak kezelését, viszont politikai akarat hiányában jelentős előrelépésről nem lehet beszámolni.⁶³⁴

Milo Đukanović a DPS vezetője 2023-ig marad elnök, az új parlamenti többség viszont a széttagoltság és a programbeli különbségek miatt kihívások elé állíthatja az intézményi stabilitást. A montenegrói pártrendszer meglehetősen stabil, de erősen polarizált és töredezett. A demokratikus normák és eljárások elfogadottsága kiemelkedő, a politikai intézményekbe vetett bizalom hanyatló tendenciát mutat.⁶³⁵ Érdekcsoportok, civil szervezetek közül is számos létezik, amelyek egymással versengő társadalmi érdekeket tükröznek, illetve az egyház is befolyásos véleményformáló az országban. A civil szervezetek stabil működésének feltételei a gyakorlatban korántsem jók, nemzetközi adományozókra különösen az uniós alapokra támaszkodnak. Részvételük a politikában és a döntéshozatalban különféle mechanizmusokon keresztül lehetséges, de ez általában nem érdemi.⁶³⁶

A kormány határozza meg a stratégiai prioritásokat, de hiányosságok vannak a szakpolitikai intézkedések prioritásainak meghatározásában és ennek megfelelően a megszervezésében. A jogállamisággal kapcsolatos kérdések jelentik a legnagyobb problémát. A történelmi revizionizmus példái szaporodnak, mind a politikai ünnepek, mind a választási kampányok gyakran agresszív nacionalizmust mutatnak.⁶³⁷

A demokrácia stratégiai, hosszútávú cél, az európai és euroatlanti integráció továbbra is kulcsfontosságú stratégiai prioritás, bár a NATO tagság a csatlakozás után is polarizáló kérdés maradt. Az új kormánytöbbség külpolitikai nemzeti és identitási kérdésekben rendkívül heterogén, ami aggodalmat kelt az ország jövőbeli irányvonalát illetően. Az etnikai, nemzeti identitás megosztottsága mélyen beágyazott a politikai, kulturális és társadalmi szférában, amely a szerbek és montenegróiak között a legérzékenyebb és a legjellemzőbb. A viszony 2006 óta nem enyhült, és a politikai vezetés keveset tett ennek a megfordításáért. Ez a hasadás inkább fokozódott és olyan konfliktuspotenciálhoz vezetett, amelyet nagyon nehéz kezelni. A

⁶³⁴ Vujović, Zlatko: *Montenegro: In The Jaws Of Corruption and Foreign Malign Influence*. International Republican Institute, 2023. 1-10. https://www.iri.org/wp-content/uploads/2023/07/Position-Paper-MNE_eng.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶³⁵ A klientalizmus mértéke továbbra is magas. Az állampolgárok 66%-a szerint a politikai pártok erősen vagy többnyire korruptak, és mindössze 22,5% bízik a politikai pártokban.

⁶³⁶ EWB: The role of CSOs in Montenegro's EU integration: Substantial or Make-believe? 2020. <https://europeanwesternbalkans.com/2020/02/21/the-role-of-csos-in-montenegros-eu-integration-substantial-or-make-believe/> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶³⁷ Koprivica, Dragan – Gvozdinović, Milena – Kovačević, Milica: *Key Causes Of The Rise Of Ethnonationalism In Montenegro: Counter-Evolution In Nine Images*. VII Historical Revisionism in Action: Fascist Symbols of Statehood and Criminals are Saints. BalkanInsight, 2021. 18-20. <https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/11/Key-Causes-of-the-Rise-of-Ethnonationalism-in-Montenegro-Counter-evolution-in-Nine-Images.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

polarizáció okozta különbségek felszínre kerülése mellett, a másik oldal hibáztatása a háborús bűnökért továbbra is jelen van Montenegróban.⁶³⁸

4.1.3.3. Társadalmi Szektor

Az alapvető jogok területén a jogszabályi és intézményi keret nagyrészt készen áll, reflektálva a nemzetközi emberi jogi eszközök és jogszabályokból eredő kötelezettségekre, a hatékony végrehajtásban azonban vannak kihívások.⁶³⁹ Az Emberi és Kisebbségi Jogi Minisztérium kapacitását megerősítették, az Ombudsmanba vetett bizalom és munkájának minősége javul, a kiszolgáltatott csoportok mégis nehézségekkel szembesülnek a jogaik gyakorlása során. A rendőrséget illető túlzott erőszakkal és kínzással kapcsolatos állításokat nem vizsgálják ki azonnal és hatékonyan.⁶⁴⁰

A gyülekezési jog Montenegróban alkotmányos jog, viszont gyakran egyenetlenül alkalmazzák és a hatóságoknak lehetőségük van ideiglenesen korlátozni azt.⁶⁴¹ A véleménynyilvánítás szabadsága garantált, viszont a montenegrói média szcéna rendkívül polarizált. Az újságírók munkakörülményei nehezedtek, biztonságuk nem teljes.⁶⁴² Egyre növekszik a dezinformáció és az összeesküvés elméletek terjedése a médiában. Az önszabályozó mechanizmusok gyengék. Előrelépés viszont, az új médiapolitikai stratégia előkészítésének bejelentése és hogy a közszolgálati műsorszolgáltató politikailag sokrétűbb tartalmat kezdett megjeleníteni.⁶⁴³

A vallás és hit szabadságáról, valamint a vallási közösségek jogállásáról szóló törvény egy 1977-es elavult törvényt váltott fel. Elfogadását 2012 óta többször is elhalasztották. 2021 januárjában újonnan megválasztott parlament sürgős eljárást alkalmazva módosította a törvényt, hogy megfeleljen az egyház követelményeinek. A vallási indíttatású támadások a 2020 augusztusi választások után és 2021 folyamán is folytatódtak.⁶⁴⁴

⁶³⁸ BTI Country Report, Montenegro 2022. 42-43.

⁶³⁹ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 5.

⁶⁴⁰ BTI Country Report, Montenegro 2022. 14.

⁶⁴¹ BTI Country Report, Montenegro 2022. 10. - A vizsgált időszakot gyakori tiltakozó gyűlések jellemezték, amelyek a DPS illegális finanszírozásának botránya és a vallásszabadságról szóló törvény miatt alakultak ki. A civil szervezetek többször bírálták a rendőrséget amiért tisztességtelenül és szelektíven engedélyezi vagy szankcionálja a nyilvános összejöveteleket.

⁶⁴² European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 5.

⁶⁴³ Kajošević, Samir: *Montenegro's Troubled Public Broadcaster Elects New Chiefs*. BalkanInsight, 2021. <https://balkaninsight.com/2021/08/06/montenegros-troubled-public-broadcaster-elects-new-chiefs/> (Letöltve: 2023.07.18.) – Az RTCG műsorszolgáltató kiegyensúlyozottabb, politikailag sokrétűbb tartalommal rendelkező szerkesztői politikát kezdett tükrözni az új vezetőség következtében, viszont a hazai bíróságok 2021-ben jogellenesnek nyilvánították az RTCG Tanács korábbi tagjainak majd vezetésének 2018-as felmentését, amely aggályokat vet fel az indokolatlan politikai beavatkozással és az RTCG-re gyakorolt nyomással kapcsolatban.

⁶⁴⁴ BTI Country Report, Montenegro 2022. 14.

A nemi alapú erőszakos bejelentett esetek száma 27%-os növekedést produkált.⁶⁴⁵ A szexuális zaklatás viszont továbbra sem minősül bűncselekménynek emellett kihívásként jelentkeznek az áldozatközpontú támogatás hiánya. Az azonos nemű élettársi kapcsolatról szóló 2020 júniusában elfogadott törvény jelentős előrelépést jelentett az azonos nemű párok státuszának szabályozásában, habár annak gyakorlati alkalmazása még nem érzékelhető. A gyűlöletbeszéd, a homofóbia és az LMBTQ emberek elleni támadások gyakoriak.⁶⁴⁶ Aggasztó tendenciát mutatnak a vallási és etnikai indíttatású támadásokról, gyűlöletbűncselekményekről és gyűlöletbeszédéről szóló jelentések számai, a diszkriminációval kapcsolatos bírósági ügyek továbbra is ritkák. A romák és egyiptomiak jogainak védelmét előmozdító ajánlások végrehajtása hiányos.⁶⁴⁷ A romák beilleszkedésének legnagyobb akadálya a szabályozatlan jogi státuszuk, ami más alapvető emberi jogok betartásával kapcsolatos problémákhoz vezet. Kisebbségük van elhelyezkedni – amelyet a diszkrimináción túl, a korlátozott funkcionális műveltségük is hátráltat – oktatásban és egészségügyi ellátásban részesülni, mint a lakosság többi részének, emellett szegregált negyedekben élnek. A part menti településeken mintegy 190 roma családot fenyeget a kilakoltatás a lakóhelyük privatizációja miatt. Szolgáltatásokhoz való hozzáférésük szintén korlátozott, nincs politikai képviseletük a parlamentben és a helyi közgyűléseken sem.⁶⁴⁸

A fogyatékkal élők befogadásának és egyenlő jogainak törvényi előfeltételei megteremtődtek, de ezek nem jelentenek még kézzelfogható oktatási, kereseti és részvételi egyenlőséget, az érintettek a megkülönböztetés többféle formájával szembesülnek. A nők jogai és státuszával kapcsolatos tudatosság alacsony, a patriarchális sztereotípiák erősek. A világiárvány negatívan érintette a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek életkörülményeit, és növelte a családon belüli erőszak kockázatát is. A gyermekkoldulás és a gyermekházasságok jelenségével a politika nem foglalkozik szisztematikusan.⁶⁴⁹ A társadalmi bizalmatlanság jelentős. A tulajdonjogokra vonatkozó szabályozások jól meghatározottak, viszont az intézményi és jogszabályi keret lassan fejlődik és számos hiányossággal küzd. A visszaszolgáltatási folyamat haladása vontatott. Az oktatás minősége továbbra is problémákkal terhelt,⁶⁵⁰ a személyes

⁶⁴⁵ Uo.

⁶⁴⁶ Uo.

⁶⁴⁷ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 36.

⁶⁴⁸ BTI Country Report, Montenegro 2022. 14., 26. – European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 36-37.

⁶⁴⁹ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 34-35. – 2020 decemberében 996 roma és egyiptomi munkanélküli volt nyilvántartva a Nemzeti Foglalkoztatási Hivatalnál, ami a Montenegró összes regisztrált munkanélkülijének 2%-a.

⁶⁵⁰ BTI Country Report, Montenegro 2022. 14., 28.

adatok védelmével kapcsolatos általános tudatosság alacsony, a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek esetében pedig a státuszrendezési eljárás okoz jelentős kihívást.⁶⁵¹

Montenegró évekig működőképes multikulturális társadalom volt nagyon kevés erőszakos incidenssel. A radikális politikai szereplők csak korlátozott sikereket értek el a meglévő szakadékok kihasználásában. Az elmúlt években azonban az etnikai és vallási megosztottság jelentősen elmélyült, a közbeszéd radikalizálódott és mozgósított csoportok, valamint tiltakozó mozgalmak uralták a politikát. A nacionalista retorika minden oldalon erősödött, amelyet fokozott a vallástörvény miatti egyházi tiltakozás is.

4.1.3.4. Gazdasági Szektor

A montenegrói gazdaság sebezhető a turizmustól és a közvetlen külföldi befektetésektől való túlzott függése miatt. Az idegenforgalmi ágazat súlyos csapást szenvedett a COVID-19 járvány idején, miközben az a GDP 25%-át adja.⁶⁵² A diverzifikáció hiánya függőgazdaságot okoz, így kevésbé ellenálló egy nagyobb sokkhatással szemben. A COVID-19 járvány okozta válság tovább súlyosbította a már meglévő problémákat és az így kialakuló negatív spirál további lefelé mutató tendenciákat indított el a magánfogyasztások, a beruházások, a foglalkoztatás, a kereskedelem és az államháztartás területén. A járvány idején alkalmazott kormányzati intézkedések alkalmasak voltak arra, hogy elkerüljék a piaci torzulásokat és a csődeljárások számát alacsonyan tartásuk, a kormány igyekezett folytatni az üzleti környezetet érintő reformok végrehajtását. Az új kormánynak sikerült mérsékelni a költségvetési kockázatokat, a pénzügyi szektor viszont a válság előtt is erősnek bizonyult és a támogatási intézkedések hatására stabil is tudott maradni.⁶⁵³

A szegénység közelmúltbeli csökkentését sikerült Montenegrónak megfordítani, viszont a szegénységi ráta így is jelentős, az elmúlt néhány évtizedben tapasztalható magas munkanélküliség és alacsony jövedelemszint miatt. 2020-ban Montenegró szegénységi rátája 20,4% volt.⁶⁵⁴ A legnagyobb kockázattal rendelkező csoportok a vidéki lakosok, a munkanélküliek és a gyermekek. A roma és egyiptomi lakosság, valamint a lakóhelyüket elhagyni kényszerültek, a szociális segélyezettek, a nyugdíjasok, valamint a tartós

⁶⁵¹ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 38.

⁶⁵² The Montenegrin economy is the most dependent on tourism in Europe. 2023. <https://montenegrobusiness.eu/the-montenegrin-economy-is-the-most-dependent-on-tourism-in-europe/> (Letöltve: 2023.07.18.)

⁶⁵³ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 52-53.

⁶⁵⁴ BTI Country Report: Montenegro 2022. 18. – A munkaerőpiac legnagyobb problémája a magas tartós és ifjúsági munkanélküliség, a munkaerő kínálat és kereslet közötti egyenlőtlenség. Montenegró 2020-as munkanélküliségi rátája a harmadik negyedévben 19% volt.

munkanélküliek és a fogyatékkal élők kiszolgáltatott és a társadalmi kirekesztés veszélyének kitettként azonosított közösségek. A szociális biztonsági hálók meglehetősen fejlettek, de nem fednek le minden kockázatot a lakosság minden rétegére. Az ország lakosságának jelentős százalékát továbbra is fenyegeti a szegénység.⁶⁵⁵

Montenegró nyitott gazdaság, szabadpiaci versennyel és korlátozott kormányzati beavatkozással. A piaci versenynek erős intézményi keretei vannak, de a szabályok nem vonatkoznak egyformán minden piaci szereplőre. Az informális szektor teljesen vagy részben foglalkoztatja az összes montenegrói egyharmadát. Az üzleti környezet fejlesztéseket igényel. A 2019-ben elfogadott versenyvédelmi törvény szabályozza a piaci versenyt, léteznek továbbá olyan törvények, amelyek megakadályozzák a monopolisztikus struktúrákat és magatartást, de azokat következetlenül hajtják végre. A versenyjogi jogérvényesítés javításának legnagyobb akadálya a kapacitáshiány. A magánvállalkozásokat intézményileg a gazdasági növekedés fontos motorjainak tekintik. A privatizációs folyamat kezdete óta több olyan eset is előfordult, amikor az állami vállalatok motivációja nem a piaci elvek szerint zajlott. A privatizációval párhuzamosan Montenegró reformokat vezetett be az általános üzleti környezet javítása érdekében és erős ösztönzőket teremtett a vállalkozások számára. Ettől függetlenül elő kell segítenie a veszteséges állami vállalatok szerkezetátalakítását és privatizációját tiszteletben tartva az uniós állami támogatási szabályokat.⁶⁵⁶

A montenegrói gazdaság szolgáltatás alapú és nagymértékben támaszkodik a kereskedelemre és a külföldi befektetésekre. A kormány az elmúlt évtizedben több intézkedést is hozott a kereskedelem liberalizálására. Jelentősen csökkentette a behozatali vámokat és kvótákat. Mivel Montenegró egyoldalúan az eurót használja hivatalos fizetőeszközként nem fér hozzá a szokásos monetáris politikai eszközökhöz. Ennélfogva a fiskális politika marad a fő makrogazdasági eszköze. Montenegrót nyitott gazdasága miatt erősen befolyásolják a nemzetközi trendek és az inflációs ráta, amely az elmúlt két évtizedben jelentős ingadozásoknak volt kitéve. A 2020. év a zuhanó kereslet és az olajárak zuhanása miatt deflációba taszította Montenegrót.⁶⁵⁷

A gazdasági tevékenysége már a világjárvány előtt is lassulni kezdett, mivel a beruházások növekedése jelentősen visszaesett. 2020-ban a világjárvány és a kormány válaszlépései fokozták a költségvetés fenntarthatóságára nehezedő nyomást. Az alacsonyabb bevételek a megnövekedett kiadások feszültséget okoztak a költségvetés egyenlegében, és növelték az

⁶⁵⁵ BTI Country Report: Montenegro 2022. 18., 25.

⁶⁵⁶ BTI Country Report, Montenegro 2022. 20-21.

⁶⁵⁷ BTI Country Report, Montenegro 2022. 22-24.

államháztartási hiány szintjét. Az államadósság 2020-ban elérte a GDP 92,9%-át. A középtávú kockázatok és sérülékenységek jelentősek, és körültekintő költségvetési gazdálkodást igényelnek.⁶⁵⁸

Infrastrukturális fejlesztések jelenleg is zajlanak az országban, amely a távközlési és energetika terén fokozottak, a közlekedés esetében viszont jelentős hiányosságok mutatkoznak, amely a regionális és uniós piacokkal történő kapcsolódást hátráltatják. Mindemellett azonban a külső piaci részvétele alacsony az országnak, ami a versenyképesség növelését akadályozza, és ehhez nem járul hozzá az alacsony mértékben előállított hazai termékek és a többnyire a KKV szektorba tartozó helyi vállalatok mérete.⁶⁵⁹

4.1.3.5. Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások

A kormány sikeresen használja fel a nemzetközi támogatást a politikai és gazdasági fejlődés érdekében, de hiányoznak a konkrétumok a támogatást olykor negatívan befolyásoló problémák enyhítésére. Továbbra is az EU nyújtja a legjelentősebb támogatást Montenegrónak.

Az Európai Bizottság értékelése alapján Montenegró megfelelő szintű felkészültséggel rendelkezik a Kül- és Biztonság- és Védelempolitika terén, és az ország továbbra is teljes mértékben igazodik az uniós állásponhoz. Montenegró emellett jó együttműködést tart fenn a nemzetközi szervezetekkel, aktívan részt vesz a NATO tevékenységében, a regionális együttműködésekben, és jó kapcsolatot ápol szomszédaival, kivéve az elmúlt években Szerbiával fennálló feszült kapcsolatokat.

Az új kormány összetétele heterogén, orosz szimpatizáns ideológiai nézetei és benne a szerb ortodox egyházhoz kötődő pártok dominálnak, viszont az ország nyugati irányvonalát és a NATO-val való kapcsolatát tiszteletben tartja, egyúttal megismételte, hogy továbbra is követni fogja az EU kül- és biztonságpolitikáját, többek között az Oroszország felé tett szankciókat.

A kormányváltás nem vetet véget automatikusan az elmúlt évek politikai turbulenciájának. Az új kormány kiemelt prioritásai közé tartozik az európai integrációhoz szükséges reformok végrehajtása. A kulcskérdés az, hogy a politikai elit konszenzusra tud-e jutni ezekben a fontos kérdésekben, képes-e jó kétoldalú kapcsolatokat fenntartani a térség országaival és ellenállni olyan külső hatalmi befolyásnak, mint Kína és Oroszország, képes-e ellenállni az etnonacionalizmus erősödő tendenciáinak és a társadalom klerikalizálódásának, amely

⁶⁵⁸ BTI Country Report, Montenegro 2022. 24. – A kormány 2020 decemberében rekord magasságú, 750 millió eurós kötvényt bocsátott ki a nemzetközi piacokon, elsősorban a 2021-ben lejáró hitelek tőkénének törlesztésére, illetve a költségvetési hiány finanszírozására. Az IMF figyelmeztette Montenegrót, hogy a Bar-Boljare autópálya befejezésének sürgetése valószínűleg veszélyezteti Montenegró költségvetési fenntarthatóságát.

⁶⁵⁹ European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. 58.

meggyengíti a kormány stabilitását. Nagy elvárásokat támaszt a közvélemény az új kormánnyal szemben, beleértve az új dinamikus demokratikus folyamatok lehetőségét, ehhez viszont el kell kerülje a politikai és intézményi válságot. Montenegróban az etnonacionalizmusban rejlő lehetőségeket évek óta alulértékelték, a közelmúlt jelentős változásával és a politika radikalizálódásával azonban felszínre került. Montenegrónak meg kell küzdenie a makrogazdasági stabilitásának megőrzéséért, a függőben lévő adósságok kezeléséért, az államháztartás konszolidációját, valamint a külföldi befektetések számára kedvezőbb feltételek megteremtéséért. Különösen nagy kihívást jelent majd segíteni a társadalom legsebezhetőbb csoportjait, akiket a világjárvány leginkább sújtott.⁶⁶⁰

4.1.4.ÉSZAK-MACEDÓNIA

Észak-Macedónia 1944-ben a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság hat tagköztársaságának egyike lett. A függetlenségét 1991. szeptember 8-án, Jugoszlávia összeomlása után nyilvánította ki. Az ország reformjai az államépítésre, a demokratikus fejlődésre és a működő piacgazdaság megteremtésére fókuszálnak. Az 1990-es években az albánok vitatták a politikai elit nemzetállami megközelítését, és bár bekerültek a parlamentbe több kollektív jogot akartak, beleértve egy hivatalos, kétnemzetiségű államrendszer bevezetését.

A megnövekedett sérelmek 2001-ben fegyveres konfliktushoz vezettek az albán lázadók és a kormányerők között. Az Ohridi Keretmegállapodás⁶⁶¹ (OFA) politikai és alkotmányos reformokat – így a kettős többség elvét – irányzott elő válaszul a felek által felvetett követelésekre. A konfliktusmegelőzés részeként a kormány 2001-ben Stabilizációs és Társulási Megállapodást írt alá az Európai Unióval, az ország 2005 decemberében hivatalos uniós tagjelölt lett. Észak-Macedónia integrációja az Európai Unióba továbbra is kihívást jelent a reformok és a hatékony jogállamiság megteremtésének hazai igénye, de külsőleg is az EU-n belüli bővítési viták, valamint a szomszédos Görögországgal és újabban Bulgáriával folytatott kétoldalú viták miatt. A Görögországgal régóta húzódozó névvita, amely akadályozta az EU- és NATO-integrációt, 2018. június 12-én a Prespa Megállapodással⁶⁶² megoldódott. Az ország

⁶⁶⁰ BTI Country Report, Montenegro 2022. 40-43.

⁶⁶¹ Framework Agreement Concluded at Ohrid, Macedonia. Signed at Skopje, Macedonia on 13 August 2001. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁶² Prespa Agreement (Macedonia – Greece Agreement) 2001. <https://vmacedonia.com/politics/macedonia-greece-agreement.html> (Letöltve: 2023.07.20.)

alkotmányos nevét Észak-Macedón Köztársaságra változtatta, ezt követően Észak-Macedónia 30. tagállamaként 2020. március 27-én csatlakozott a NATO-hoz.

Az 1990-es évek nagyrészt sikertelen privatizációs folyamata megteremtette a szabad piacgazdaság színterét, nagyarányú munkanélküliséget és társadalmi kirekesztést hagyva maga után. Az ország gyenge ipara a 2000-es évek közepéig alacsony növekedési ütemekkel küszködött. Az euroatlanti perspektíva, a szilárd makrogazdasági adatok, valamint a magasabb külföldi befektetések és a növekedés fókuszja a kormányok fő gazdasági stratégiája. Miközben a macedón gazdasági modell fenntarthatósága a belső és külső adósság növekedése miatt megkérdőjeleződött. A negatív tendenciák egy része a 2017-es kormányváltás óta megfordult.⁶⁶³

4.1.4.1. Biztonsági (katonai) Szektor

Stratégiai keret

Észak-Macedónia nemzeti biztonsági rendszerének stratégiai kereteit a 2003-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia és Védelmi Koncepció,⁶⁶⁴ a 2008-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia,⁶⁶⁵ a 2010. évi Nemzeti Védelmi Stratégia,⁶⁶⁶ a 2012-ben elkészült Védelmi Fehér Könyv,⁶⁶⁷ valamint a 2020-ban napvilágot látott Nemzeti Védelmi Stratégia⁶⁶⁸ adja.⁶⁶⁹ Ezek közül prioritást mindenképp a két biztonsági stratégia élvezi, viszont aktualitásukat tekintve, a fejlődési ív relevanciája miatt a vizsgálatban a 2020. évi Védelmi Stratégia is helyet kapott, továbbá a 2001-ben megkötött Ohridi Megállapodás, mint politikai dokumentum, jelentős szerepet tölt be az ország biztonsági kereteinek formálásában. Stratégiai keretének kialakításában egyéb tényezők is befolyásolták az országot, ilyen például a NATO Békepartnerség Programja és a NATO tagság elérése, továbbá az ország megkezdte európai integrációs útját. A regionális képtől eltérően Észak-Macedónia nyitott volt a civil

⁶⁶³ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 4-5. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_MKD.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁶⁴ National Security and Defence Concept of the Republic of Macedonia, Skopje, 2003.

⁶⁶⁵ National Security Strategy, Ministry of Foreign Affairs 2008.

⁶⁶⁶ Strategija za Odbrana na Republika Makedonija, 2010. <https://mod.gov.mk/inc/uploads/2021/06/Strategija-za-odbrana-na-RMakedonija.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁶⁷ White Paper on Defence, Ministry of Defence, Republic of Macedonia, 2012. https://www.files.ethz.ch/isn/167326/Macedonia_ENG_2012.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁶⁸ Defence Strategy of the Republic of North Macedonia, Skopje, 2020. <https://mod.gov.mk/storage/2021/06/Defence-Strategy-of-the-Republic-of-North-Macedonia.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁶⁹ 2011 és 2020 közötti időszakra egy úgynevezett hosszútávú védelmi fejlesztési terv (Long-Term Defence Development Plan) is megjelent.

társadalommal történő konzultációra, amely a *Process 2002* folyamatban nyilvánult meg és hozta össze a releváns szereplőket, hogy megvitassák a legfontosabb biztonsági kérdéseket, amely a stratégia elkészítésének alapját adták.⁶⁷⁰

2001-ben az albán-macedón ellentét kiéleződése után az Ohridi Egyezmény rendezni kívánta a macedóniai albánok alkotmányos jogait, viszont eltelt 20 év és Észak-Macedóniában az állam és a civil társadalom önmagában és egymáshoz fűzött kapcsolatát tekintve is gyenge. Ennek következtében a nemzeti hovatartozás kérdése domináns. Az Ohridi Egyezmény igyekezett ezt egyensúlyba hozni, az állam szerepét erősítve, amellyel az etnikai konfliktusok száma csökkenhet. Azonban az tapasztalható, hogy hiába próbálja a decentralizáció erejével kezelni azt, az etnikai törésvonalak ugyanúgy megmaradtak. Aktuálisan Észak-Macedóniában etnikailag koncentrált régiókkal találkozhatunk és az Egyezmény decentralizációs törekvése feszültséget hozott a társadalomba, mivel a macedón többség és az albán kisebbség prioritást élvez a hatalomgyakorlásban a többi kisebbséggel szemben. Így nem a rendezésre került a hangsúly, hanem az etnikumok közötti társadalmi-kulturális különbségek erősödésére. Az albánok és a macedónok között nem sikerült javítani a társadalmi kohéziót, így a feszültség tovább fokozódhat az egyenlő képviselő és az érdekek érvényesítése terén. A kisebbségi identitás megőrzése egy ennyire multietnikus társadalomban, mint Észak-Macedóniában nem hagyható figyelmen kívül, viszont az Ohridi Egyezmény iránymutatásait nem csak a megőrzésre, de a nyelvi elszigetelődés és szegregálódás elősegítéséhez is fel lehet használni. Az Egyezmény ilyen szabályainak kontraproduktív felhasználása gátolja a közös fejlődést és előidézheti a további belső feszültségeket.⁶⁷¹

A 2003-ban hivatalosan is elfogadták az ország első biztonsági stratégiáját, amely hiányosságot és következetlenséget mutat. Nem tesz különbséget érdekek és célok között, egyetlen célként az euroatlanti integrációt nevezte meg és minden más célt és érdeket ennek rendelt alá úgy, mint a nemzeti identitás megőrzése és fejlesztése, a macedón állampolgárok etnikai identitásának szabad kifejezése és függetlensége, valamint a területi integritás védelme. A stratégiában Macedónia kijelenti, hogy állandó érdekeinek védelme érdekében kész katonai erőt is alkalmazni viszont ez elsősorban a szomszédai irányába tett gesztus. Ettől függetlenül a stratégiai érdekek és célok között nincs egyértelmű lehatárolás, nincsenek prioritások és fontosság szerint osztályozva. A biztonsági környezet esetében Macedónia hosszútávon nem

⁶⁷⁰ Yusufi, Islam: Security strategies of Macedonia. In: Hadžić, Miroslav – Timotić, Milorad – Petrović, Predrag (eds.): *Security Policies in the Western Balkans. Belgrade*. Belgrade: Serbia, Centre for Civil-Military Relations, 2010. 99-102.

⁶⁷¹ Horváth Gabriella: Kisebbségi jogok védelme Macedóniában. A decentralizáció szerepe. Fogalmi Keretek, Nemzetiségi Elv, Decentralizáció, ProMinoritate Alapítvány, 2014. 45-52.

számít klasszikus fenyegetésekre, sokkal inkább a nem katonai fenyegetések felerősödésére, új formáinak megjelenésére, azonban a koncepcionális konfliktus lehetőségét sem tartja kizártnak. Az instabilitás gyökereit a politikai szélsőségek és szélsőséges nacionalizmusban, vallási és faji intoleranciában látja, amely gyenge állami intézmények létével és egyes országok funkcionális jogállamiságának hiányával nagyfokú kockázatot jelent. Szintén az instabilitás esetében szól a stratégia a nagy mennyiségű illegális fegyverről, valamint az energia és egyéb stratégiai anyagok hiányáról. A kihívások kockázatok fenyegetések tekintetében nem tesznek különbséget a fogalmak között ugyanúgy akár albán vagy a montenegrói stratégiai dokumentumok sem. Macedónia esetében annyi különbség figyelhető meg hogy bizonyos hierarchia érhető tetten a fenyegetések meghatározásakor. A hierarchia tetején a szélsőséges nacionalizmus faji és vallási intolerancia megnyilvánulásai állnak, amely az országban az albán kisebbség helyzetét tekintve indokolt fenyegetés.⁶⁷² Itt is jelentkezik azonban, és már a korábbi biztonsági stratégiák esetében is, hogy a nem valós társadalmi igények mentén lett kialakítva, ugyanis a stratégia meghatározza az információs rendszerekkel és technológiával való visszaélés veszélyét miközben a 2000-es évek elején a lakosság meglehetősen alacsony százalékos arányban használta az internetet az állami szervek pedig gyakorlatilag egyáltalán nem csatlakoztak informatikai hálózathoz.⁶⁷³

A 2008-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia a többnemzetiségű demokrácia és a többnemzetiségű kapcsolatokat hangsúlyozza, utalva az ország etnikai összetételére, a macedónok és albánok közötti kapcsolatokra. Macedónia tudatában van a regionális együttműködés fontosságának a közös biztonsági fenyegetések leküzdése érdekében, és az integrációs úton történő előrelépés vonatkozásában. Macedónia egy olyan többnemzetiségű társadalom, amelynek stabilitása nagymértékben függ főként Albániával és Koszovóval fenntartott kapcsolatától.⁶⁷⁴ Hasonlóan a 2003-as dokumentumhoz, kihívásra mutat rá a szélsőséges nacionalizmus, faji, vallási intolerancia esetében. Olyan kockázatokat és veszélyeket határoz meg, amely regionális, nemzeti, nagyállami és területi konfliktusokhoz vezethetnek. Nem zárja ki a fegyveres konfliktusok lehetőségét a régióban, melyet fokoz a

⁶⁷² Yusufi (2010) i. m. 99-107. – Ezt követi a nemzetközi terrorizmussal, szervezett bűnözéssel, illegális migrációval, kábítószerrel, fegyver és emberkereskedelemmel kapcsolatos tevékenységek. Sorban következőként megjelöli a külföldi biztonsági szolgálatok tevékenységét, amelyről úgy véli, hogy céljuk a biztonsági helyzet rontása az országban, a demokratikus és integrációs folyamatok lassítása. Ezt követően a stratégiai energiaforrások korlátozottságát és a vonatkozó függést jelöli meg fenyegetésnek, amely veszélyezteti a nemzeti érdekeit.

⁶⁷³ Matovski, Aleksandar: View from Macedonia. In: Gyarmati István – Stančić, Darko (eds.): *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans*. Geneva: Switzerland, DCAF, 2007. 111-112. <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/gyarmati-stancic-study-western-balkans-2007.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁷⁴ Yusufi (2010) i. m. 109.

régióban tárolt fegyverek problémája is. A stratégia alapján a szélsőséges nacionalizmus, a faji és vallási intolerancia, a terrorizmus, valamint a szervezett bűnözés vonatkozó formáinak jelenléte, továbbá az illegális fegyvertartás és a politikai, valamint gazdasági átmenet problémái, a külföldi titkosszolgálatok tevékenysége, amely a biztonság veszélyeztetésére a demokratikus folyamatok lassítására az euroatlanti integrációs folyamatok blokkolására irányul. A politikai és társadalmi szektor biztonságát tekintve, a 2008-as dokumentum továbbra is jelzi az évtizednyi konfliktus és egy befejezetlen megbékélési folyamat kihívásait.⁶⁷⁵ Hangsúlyozni kell, hogy ez a stratégia sem határozza meg egyértelműen és nem rangsorolja a biztonsági kihívásokat fontosságuk szerint. A terrorizmus típusai között nem tesz különbséget és szinte azonos módon kategorizálja a biztonsági kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket.⁶⁷⁶ Itt is jelentkezik a korábbi biztonsági stratégia esetében tett megállapítás, hogy nem reflektál a valós társadalmi igényekre.

A 2020-ban írt Védelmi Stratégia regionális szinten kijelenti, hogy a délkelet-európai régió ugyanolyan fenyegetésekkel néz szembe a békét és biztonságot illetően, mint Európa többi országa, viszont a régiót továbbra is terheli a történelmi öröksége és plusz teherként jelentkeznek olyan problémák, amelyek a régióban instabilitáshoz vezethetnek. Úgy értékeli, hogy az euroatlanti térségen belüli együttműködés és integráció jelentősen hozzájárult a regionális és helyi biztonság javításához és a konfliktusok csökkentéséhez, viszont a balkáni kapcsolatok továbbra is érzékenyek. A nemzeti, etnikai, vallási és kulturális jellegű különbségek, valamint az egymásnak ellentmondó célok és érdekek még mindig megkérdőjelezzik a regionális biztonságot és stabilitást. Kritikusnak tartja a korábbi konfliktusok következtében felhalmozódott nagy mennyiségű illegális fegyver jelenlétét, valamint a migránsok és gazdasági menekültek beáramlását az országba, a természeti és emberi katasztrófákat, a járványokat és a klímaváltozás hatásait. Megemlíti a radikalizmust és harctéri hazatérők érkezését és tranzitját, és nyomatékosítja a regionális együttműködés fontosságát. Nemzeti biztonságára fokozottan veszélyt jelentő biztonsági kérdések gazdasági és politikai természetűek, úgy, mint a lassú gazdasági növekedés, a korrupció, a szervezett bűnözés, a nem megfelelő intézményi kapacitások, munkanélküliség, az igazságszolgáltatás gyengesége, a demokratikus intézmények átpolitizálása, és az energiabiztonság kérdései. A szervezett bűnözést helyi belső problémának tartja, a radikalizmus és az erőszakos szélsőségesség minden formáját destabilizáló tényezőnek tekinti, ugyanis a belső etnikumok közötti nézeteltérések és

⁶⁷⁵ Lopandić, Duško: Bezbodnosni Aspekti Povezanosti I Isprepletivosti Međudržavnih Odnosa Na Zapadnom Balkanu. – Srbija, Hrvatska, BiH, Crna Gora, Severna Makedonija – 2020. 6. <http://media1.wbinterplay.cpes.org.rs/2020/07/Dusko-Lopandic.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁷⁶ Yusufi (2010) i. m. 109.

konfliktusok előidézésére fokozott hatással van. A terrorizmus pedig aktuális fenyegetés, amiben Észak-Macedóniának inkább tranzitország szerepe van. A katonai agresszióknak veszélye minimális, legrealisabbnak a közvetett fenyegetést tartja, úgy, mint az aszimmetrikus, a hibrid, a kiber, és nem állami szereplők oldaláról érkező fenyegetések. Észak-Macedónia is hangsúlyozza függetlenségének, területi integritásának és sérthetlenségének, az állam nemzetközileg elismert határainak védelmét. Ehhez törekszik a megfelelő szintű védelmi kapacitás biztosításához, az EU és a kapcsolódó együttműködési és kollektív védelmi és biztonsági megállapodásokban való részvételhez.⁶⁷⁷

Demokratikus felügyelet és ellenőrzés

Az Észak-Macedón Köztársaság monopóliummal rendelkezik az erőszak alkalmazásában, a kormányzati intézmények az ország egész területe felett képesek ellenőrzést kialakítani, és nincsenek az állami monopólium legitimitását vitató szervezett fegyveres csoportok. Az Ohridi Keretmegállapodás végrehajtása, amely 2001-ben megoldást jelentett a fegyveres etnikai konfliktusra, nagymértékben visszafogta azokat, és hozzájárult az állam erőhasználati monopóliumának megszilárdításához. A katonaság és a rendőrség nagyrészt polgári ellenőrzés alatt áll, az új kormány pedig növelni tervezi a polgári hírszerző szolgálatok elszámoltathatóságát. A 2001-ben az államot kihívó gerillacsoportot, a Nemzeti Felszabadító Hadsereget a konfliktust követően leszerelték, és a szervezeti struktúra nagy részét a Demokratikus Szövetség az Integrációért (Bashkimi Demokratik për Integrim; BDI) nevű csoportba alakították át.⁶⁷⁸

A stratégiai-doktrinális keret létrehozása minden bizonnyal a kezdeti lépés volt abban az összetett folyamatban, amelyben a demokratikus felügyelet és ellenőrzés kialakítása is helyet kapott.⁶⁷⁹ Észak-Macedónia esetében a normatív keretek kialakítása létezik a demokratikus

⁶⁷⁷ Defence Strategy of the Republic of North Macedonia, Skopje, 2020. 5-8.

⁶⁷⁸ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 6.

⁶⁷⁹ Yusufi (2010) i. m. 113-114.; Lásd továbbá: Bogdanovski, Andreja: Makedonija. U: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Srbija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Tenevski centar za demokratsku kontrolu oruzanih snaga. 2012. 129-156. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/2012_almanah_o_nadzoru_sektora_bezbednosti_na_zapa.pdf (Letöltve: 2023.07.20.) – Az Észak-Macedón Köztársaság fegyveres erőinek felügyeletében a parlament, az elnök és a kormány vesz részt. A felügyeleti funkció a parlament által valósul meg, amely kiterjed a békefenntartó műveletekre, stratégiákra, a háború és a szükségállapot kihirdetéséhez szükséges szavazásra. A parlamenten belül Védelmi és Biztonsági Bizottság működik, amely a békefenntartó missziók telepítésére, mandátumára, pénzügyeire vonatkozó javaslatokat vizsgálja meg. A békefenntartó missziókat követően a Honvédelmi Minisztérium az eredményekről jelentést nyújt be a bizottságnak, amely jelentés függvényében jogosult felülvizsgálni a javasolt és végleges költségvetést. A parlament képviselőinek joguk van jelentést kérni az adott politika végrehajtásáról, így ennek értelmében a honvédelmi minisztertől is. A fegyveres erők felügyeletében a parlamenten kívül három másik intézmény is elengedhetetlen szerepet játszik úgy, mint az Alkotmánybíróság, az Állami Számvevőszék és az Ombudsman Intézménye. A parlamentnek a haderőn túl a rendőrség munkájának ellenőrzésére is számos

felügyelet és ellenőrzés folyamatában, viszont több rendszerszintű problémába ütköznek, amely nehezen mozdítható előre. Hiányzik az átfogó felügyeletre irányuló affinitás, továbbá az intézmények és az ágazati szereplők professzionalizmusa ezen a területen.⁶⁸⁰ Az állami intézmények és ügynökségek hatáskörével kapcsolatban megállapítható a politikai akarat hiánya az alkotmányos és jogi rendelkezések végrehajtásának területén is, valamint a humán és anyagi kapacitásnak az elmaradása. A régió további országaihoz hasonlóan a biztonsági szereplők demokratikus ellenőrzésének formális feltételei tehát jelen vannak, de a végrehajtás hiányos. A 2000 előtti időszakhoz viszonyítva természetesen van előrelépés viszont az nem elégséges, mert a létrejött intézmények kompetenciáit a gyakorlatba nem sikerült átültetni.

Az uniós jelentésekben azt láthatjuk, hogy az általánosan értékelt parlamenti funkciók esetében nem megfelelő az ellenőrzés és felügyelet fejlődése, a végrehajtói javaslatok költségvetési hatásának nyomkövetése gyenge, a független intézmények jelentéseinek végrehajtása nem megfelelő. Mivel az uniós jelentések általánosságban értékelik a parlament munkáját így következtethetünk ebből a megállapításból, hogy a parlamenti ellenőrzés és felügyelet a biztonság területén sem javult.⁶⁸¹

Ebben az értelemben Észak-Macedónia nem tér el a régió többi országától, mert ezeken a területeken nekik is reformokat kell végrehajtaniuk. Ehhez viszont ki kell szabadulnia abból a politikai válságból, amely az elmúlt években megrázta, és amely szinte minden nyilvános eseményt lefoglalt. A nemzeti biztonsági rendszer reformjainak végrehajtásával kapcsolatos általános probléma a politikai és állami cselekvés más területeire is vonatkozik, ez pedig a végrehajtó hatalom gyenge felügyelete az illetékes szervek által, a kiadások kontrollja, a kitűzött célok betartása és a felelősségvállalás elmulasztása, vagy minimalizálása.

Az ország továbbra is mérsékelten felkészült a közös kül-, biztonság- és védelempolitika terén. Az ország igazodási aránya 2021 augusztusában 96% volt, ezt megelőzően 2019-ben 92%,

mechanizmusa van. A fő felügyeleti bizottság a már említett Védelmi és Biztonsági bizottság, illetve a rendőri tevékenység bizonyos vonatkozásainak ellenőrzésére további bizottságokat működtet. Az Állami Számvevőszék, az Ombudsman Intézménye és az Alkotmánybíróság a rendőrség munkáját is felügyeli. A hírszerző szolgálatok munkáját két parlamenti bizottság ellenőrzi, a már említett három állandó intézményen túl. A hírszerzési reformok tekintetében meg kell említeni, hogy 2016-ban csak külső támogatással indultak el a reformok. (European Commission: The FYROM 2016 Report, 2016. 9. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (Letöltve: 2023.07.20.) 2021-re a hírszerzési szektor reformja, amely új struktúrák létrehozását és jogi keretek kidolgozását eredményezte, már majdnem befejeződött. 2021 januárjában felülvizsgálták a Hírszerző Ügynökségről szóló törvényt, hogy jogi keretét harmonizálják az ország új biztonsági rendszerével. Lényeges, hogy mindezen struktúrák a vonatkozó jogszabályok szerint és függetlenül működjenek.

⁶⁸⁰ Bogdanovski (2012) i. m. 150.

⁶⁸¹ European Commission: The FYROM 2018 Report, 2018. 12. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

2020-ban 94%. Ez pozitív tendenciát mutat, tükrözve az ország stratégiai orientációját. Bár az ország továbbra sem igazodik az Oroszországgal szembeni, az ukrajnai helyzettel kapcsolatos korlátozó intézkedésekhez.⁶⁸²

Biztonsági gyakorlatok a főbb biztonsági kihívások mentén

A migráció kezelésében Észak-Macedónia már régóta ugyanazon biztonsági problémákkal szembesül, melyek közül a legmeghatározóbb kompetenciák széttagoltsága és a kormányzati szervek közötti együttműködés hiánya. A tranzitközpontok évek óta nem alkalmasak hosszú távú tartózkodásra, és a hatóságok továbbra is vonakodnak az ideiglenes tartózkodásnál többről gondoskodni.⁶⁸³ A menekültügyi eljárások hosszadalmasok, a határinfrastruktúra némileg javult a beruházásoknak köszönhetően, viszont az intézményi és működési kapacitást meg kell erősíteni.⁶⁸⁴ A korrupció elleni küzdelemben Észak-Macedónia előrelépését csak az elfogadott törvények és rendeletek tükrözik, végrehajtásuk nem feltétlenül.⁶⁸⁵ A korrupció számos területen elterjedt, és komoly problémát jelent a jogállamiság és az ország fejlődése szempontjából.⁶⁸⁶ Az intézmények kapacitása sem szerkezetileg, sem működésileg nem megfelelő. Nem rendelkeznek sem erőforrásokkal, sem hatáskörrel az önálló és hatékony

⁶⁸² European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. 104. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/North-Macedonia-Report-2021.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁸³ European Commission: The FYROM 2018 Report, 2018. 38-39.

⁶⁸⁴ European Commission: The FYROM 2014 Progress Report, 2014. 49-50.; https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.20.) European Commission: The FYROM 2015 Report, 2015. 62-63., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (Letöltve: 2023.07.20.) European Commission: The FYROM 2016 Report, 2016. 65-67. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

– A nemzetközi és ideiglenes védelemről szóló, 2018 áprilisában elfogadott törvény nagymértékben igazodik az uniós vívmányokhoz. 2020-ban szabványos működési eljárásokat fogadtak el a menedékkérők nyilvántartására és a menekültstátusz meghatározására vonatkozóan. Az új közigazgatási jogvitákról szóló törvény javulást hozott néhány kritikus területen, például a felek meghallgatására vonatkozó eljárásokban, de ez idáig nem került sor meghallgatásra. A menekültügyi ágazat folytatta azt a gyakorlatot, hogy megszüntette a kiegészítő védelmet kapott koszovói menekültek nemzetközi védelmét, amely aláássa annak lehetőségét, hogy tartós megoldásokat találjanak a megmaradt koszovói menekültek számára, és lezárják ezt a régóta fennálló problémát. Az ingyenes jogsegélyről szóló módosított törvény szerinti költségmentesség továbbra is hatástalan maradt.

⁶⁸⁵ Az érdemi változás minimális ugyanis a központi kormányzat elfogadta a „legfelsőbb vezetői feladatokkal megbízott személyekre” vonatkozó magatartási kódexet, a Speciális Ügyészség (SPO) által kezdeményezett korábbi ügyek és új ügyek is indultak, az Állami Korrupciómegelőzési Bizottság proaktívan lépett fel a korrupció megelőzése érdekében, és számos eljárást indított, többek között magas rangú tisztviselők ellen is, az ítélet meghozatala és végrehajtása azonban elmaradt. Az Országgyűlés 2021 áprilisában fogadta el a 2021-2025 közötti időszakra szóló Nemzeti Korrupció- és Összeférhetetlenség-megelőzési Stratégiát és a kapcsolódó cselekvési tervet, amely megerősíti az ország elkötelezettségét a korrupció megelőzése és a korrupciós magatartás szankcionálása iránt.

⁶⁸⁶ European Commission: The FYROM 2014 Progress Report, 2014. 43-44.; European Commission: The FYROM 2015 Report, 2015. 15-16., European Commission: The FYROM 2016 Report, 2016. 15.

működéshez. A közintézmények és az állami vállalatok nem működnek felelősen és átláthatóan. Továbbá nem egyértelműek a politikai pártok kampányfinanszírozási forrásai, és hogy mennyi vagyon áll rendelkezésükre.⁶⁸⁷

Észak-Macedónia kitettsége a szervezett bűnözés veszélyének magas, különösen azért, mert területileg a kábítószer-, fegyver- és embercsempészet nyugat-balkáni útvonalán fekszik. A vonatkozó jogszabályi kerete nagyrészt összhangban van az európaiakkal, a nyomozások, vádemelések és elmarasztalások javultak,⁶⁸⁸ némi előrelépés történt operatív szinten, viszont a bűnözés, a korrupció és a terrorizmus elleni közös küzdelemben a vagyon befagyasztása és elkobzása lenne a legfontosabb intézkedés, de Észak-Macedónia gyakorlatában ezeket nem alkalmazzák, mert nincs átfogó és koherens jogi és politikai keret.⁶⁸⁹

Észak-Macedóniát bizonyos mértékig érinti a radikalizálódás és a külföldi harcosok jelensége. A terrorizmus elleni küzdelem jogi kerete nagyjából igazodik az uniós vívmányokhoz és a nemzetközi terrorizmusellenes eszközökhöz.⁶⁹⁰ A határellenőrzés stabil.⁶⁹¹ Rendszeres információcsere folyik az Európával. Léteznek helyi mechanizmusok az erőszakos szélsőségeség megelőzésére és leküzdésére. Viszont a helyi és központi szint közötti hatáskörmegosztása nem tisztázott. Hiányzik az erős politikai támogatás a reintegrációs és reszocializációs intézkedések kidolgozásához és végrehajtásához, mivel ez megfelelő cselekvési terveket és pénzügyi forrásokat igényel. A legnehezebb feladat ezen a területen a terrorizmusfinanszírozás áramlásának felderítése és megelőzése, amelyet a kapacitáshiány akadályoz.⁶⁹²

4.1.4.2. Politikai Szektor

Észak-Macedónia folytatta a demokrácia és a jogállamiság megerősítésére irányuló erőfeszítéseit, többek között a meglévő fékek és ellensúlyok aktiválásával, valamint a kulcsfontosságú szakpolitikai és jogalkotási kérdések megszólításával. Észak-Macedónia 2020.

⁶⁸⁷ European Commission: The FYROM 2018 Report, 2018. 22-24.

⁶⁸⁸ 2021. áprilisban elfogadták az emberkereskedelem és az illegális migráció elleni küzdelem nemzeti stratégiáját (2021-2025).

⁶⁸⁹ European Commission: The FYROM 2018 Report, 2018. 34-37.

⁶⁹⁰ Észak-Macedóniának van nemzeti stratégiája a terrorizmus elleni küzdelemre (2018-2022), valamint az erőszakos szélsőségeség elleni küzdelemre (2018-2022), mindkettőhöz kapcsolódó cselekvési tervekkel. A terv egyetlen átfogó nemzeti megközelítést kíván kidolgozni a külföldi terrorista harcosokkal és családtagjaikkal szemben. Az ország 2019 óta hajtja végre a Nyugat-Balkánra vonatkozó terrorizmusellenes közös cselekvési terv kétoldalú végrehajtási megállapodásait.

⁶⁹¹ Az északi és nyugati klánszerű szervezett bűnözői csoportok a vidéki régiókban jelentenek kockázatokat, viszont az észak-macedóniai radikális fundamentalisták terrorista csoportokhoz való további mozgósításának biztonsági kockázata minimálisra csökkent, és a terrorizmus eszkalációjának jövőbeli globális trendjeitől függ.

⁶⁹² European Commission: The FYROM 2014 Progress Report, 2014. 52., European Commission: The FYROM 2015 Report, 2015. 20., European Commission: The FYROM 2016 Report, 2016. 70-71.

március 27-én lett a NATO 30. tagja, elérve egyik fő stratégiai célját. Az Európai Unióhoz való csatlakozás azonban vontatottan halad. 2020 júliusában az előrehozott parlamenti választások eredményeként⁶⁹³ a Macedóniai Szociáldemokrata Unió (SDSM) koalícióban kormányoz az Albán Demokratikus Szövetség az Integrációért (BDI) etnikai csoporttal. Észak-Macedónia betartja a kulcsfontosságú választási eljárásokat, habár esetenként felmerül a választói névjegyzék pontatlansága, szavazatvásárlás és csoportos szavazás gyanúja és kifogásolhatók a politikai finanszírozáshoz és a költségvetési forrásokhoz kapcsoló visszaélések.⁶⁹⁴

Az állam adminisztratív struktúrái a helyükön vannak, bár az ország túlterhelt, nehézkes közigazgatással rendelkezik, amely jelentős súly az állami költségvetés számára.⁶⁹⁵ A közigazgatás professzionalizmusának, átláthatóságának, hatékonyságának és egyenlőségének növelése érdekében még nagy út áll az ország előtt.⁶⁹⁶ A klientalista kapcsolatok jelensége kiemelkedő, a korrupció csökkentésére tett kísérletek csak csekély konkrét eredményt hoztak, forrás, megfelelő kapacitás és horizontális együttműködés hiányában, miközben az igazságszolgáltatási reformok iránti politikai akarat is gyengének tűnik.⁶⁹⁷

Javulnak az etnikumok közötti kapcsolatok, viszont a nemzetállam legitimitása továbbra is kihívást jelent. Az etnikai azonosulás erős, és gyakran használják politikai mozgósításra, amely megnehezíti a közös állami identitás megteremtését. Az egyház és az állam szétválasztását az alkotmány írja elő, a gyakorlatban azonban a macedón ortodox egyház és az iszlám vallási közösségek szoros kapcsolatokat ápolnak a politikai vezetőkkel, és az egyházi tisztviselők erőteljesen vesznek részt a közügyekben. Mindemelett az üzleti elitnek is jelentős befolyása van a politikai folyamatokra.⁶⁹⁸

⁶⁹³ A Macedóniai Szociáldemokrata Unió (SDSM) élén Stevo Pendarovskival szűk győzelmet aratott a fő ellenzéki párt, a Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért Párt felett (VMRO-DPMNE). – CSIS: North Macedonia, Parliamentary Elections, 2020. <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/projects/european-election-watch/2020-elections/north-macedonia> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁶⁹⁴ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 9.

⁶⁹⁵ I.m. 8.

⁶⁹⁶ A közigazgatási reform tervezésében előrelépés történt. Elfogadták a 2018–2022-es időszakra szóló közigazgatási reformstratégiát és cselekvési tervet, valamint a 2018-2021-es időszakra szóló államháztartási reformprogramot. A Közigazgatási Reform Stratégia részeként a közigazgatás átszervezése és az átláthatóság növelése kiemelt hangsúlyt kapott 2020-ban, és több, az Európai Unió által támogatott projekt is folyamatban van e célok elérése érdekében. A stratégia és az akcióterv megvalósulását követő éves jelentések valós előrelépést mutatnak a jobb hatékonyság és átláthatóság elérésében, de ezek az eredmények még messze vannak az optimális szinttől.

⁶⁹⁷ Pozitív, hogy a korrupció visszaszorítását célzó szabályozások és intézmények – mint például az Állami Korrupciómegelőzési Bizottság és az Állami Számvevőszék – jelentős függetlenséget és lényegesen kisebb kormányzati ellenőrzést és nyomást élveznek, mint az előző kormány alatt.

⁶⁹⁸ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 10.

A demokratikus intézmények viszonylag stabilak,⁶⁹⁹ a polgárok elfogadják a demokratikus intézmények legitimitását. A hatalom alkotmányosan a parlament (Sobranie), a végrehajtó hatalom (a kormány és az elnök) és az igazságszolgáltatás között oszlik meg, de a gyakorlatban a végrehajtó hatalom dominál a törvényhozó hatalom felett, és fennáll a végrehajtó hatalom befolyásolási tendenciája a bíróságokra és az igazságszolgáltatásra. A parlament működőképes, de még mindig erősen polarizált. A törvényhozás napirendjén a kormány dominál a parlamenttel szemben, de a kormány csekély többsége miatt a határozatképesség követelményét az ellenzék könnyen politikai eszközzé teheti.⁷⁰⁰ A kormány és az ellenzék közötti erősen polarizált környezet a legfőbb akadálya az intézmények magasabb hatékonyságának. A fő politikai törésvonal az etnikai hovatartozás.

A politikai kontroll csökkentését célzó igazságszolgáltatási reformok sorozata zajlott le a vizsgált időszakban,⁷⁰¹ - új ügyészégi törvény, igazságügyi reform jogi keretei, - amelyek az igazságszolgáltatás függetlenségét formálisan garantálják, a végrehajtása azonban még mindig a kezdeti szakaszban van. Új szabályokat vezettek be a bírák kinevezésére, előléptetésére, fegyelmezésére és felmentésére vonatkozóan, és a bírói tanács proaktívabb szerepet vállalt, a politikai befolyás ennek ellenére is jelentős.⁷⁰²

A pártrendszer széttagoltsága és a választási vitalitás csökkent, és a kormány gyakran reaktív korrigálja az irányvonalát, a civil társadalom kedvezőtlen reakcióit követően. A civil szervezetek részvétele a politika formálásában gyakorlatilag meglehetősen szűkös és nagyrészt eseménykövető magatartást tanúsítanak mindemellett erősen átpolitizálódtak. A civil szervezetek és a politikai pártok közötti szoros összefonódás a 2015-2017-es politikai válság óta jelentős.⁷⁰³ A politikai döntéshozatalban a kormány megtartotta a főszerepet, és a társadalmi szereplők, elsősorban a gazdasági társaságok nem formálisan, hanem magáncsatornákon keresztül befolyásolták őket. Az etnikai kisebbségek bevonása a kormányzati intézményekbe és a döntéshozatali folyamatba javult, de a konfliktus megmaradt, mint a politikai mozgósítás és az interetnikus provokációk színtere.

⁶⁹⁹ 2017-ben véget ért elhúzódó politikai válságot és erőszakot követően visszatértek a normális kerékvágásba. Folytatódott a Parlament 2018-2022-es stratégiai tervének végrehajtása.

⁷⁰⁰ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 11-12.

⁷⁰¹ Strategy for Reform of the Judicial Sector for the period 2017-2022. With an Action Plan. Republic of Macedonia, Ministry of Justice. <https://rm.coe.int/strategy-for-reform-of-the-judicial-sector-for-the-period-2017-2022-wi/16808c4384#:~:text=%20Establishment%20of%20the%20principle%20of%20the%20rule,of%20the%20judiciary%20and%20the%20public%20prosecutor%27s%20office> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷⁰² European Commission For The Efficiency of Justice (Cepej) HFII: Towards a better evaluation of the results of judicial reform efforts in the Western Balkans „DASHBOARD Western Balkans” Data collection: 2021. North Macedonia. <https://rm.coe.int/north-macedonia-20220630-deliverable-2/1680a8c31f> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷⁰³ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 10.

4.1.4.3. Társadalmi Szektor

Az alapvető jogok védelmére vonatkozó jogi keret nagymértékben megfelel az európai normáknak. Észak-Macedónia ratifikálta a legtöbb nemzetközi emberi jogi okmányt. Alkotmánya szerint minden állampolgárnak azonos polgári jogai vannak.⁷⁰⁴ Az ország különböző etnikai, vallási és kulturális kisebbségei sem de jure, sem de facto nincsenek kizárva az állampolgárságból. Az Ohridi Keretmegállapodás végrehajtása jogi rendelkezéseket tartalmaz az etnikai kisebbségek befogadásának biztosítására. A kisebbségek védelméről a hatóságok folytatták az „Egy társadalom mindenkinek és interkulturalizmus” nemzeti stratégia végrehajtását.⁷⁰⁵ Néhány kisebbség azonban jelentős diszkriminációval szembesül a gyakorlatban.⁷⁰⁶

Az egyesülési szabadságot és a gyülekezési jogot az alkotmány biztosítja. A kormány tiszteletben tartja ezt a jogot. A rendkívüli állapot idején a gyülekezési jogok korlátozását 2020. március 12-én vezették be, és a járvány különböző csúcsaiban voltak érvényben.⁷⁰⁷

Az alkotmány garantálja a szólásszabadságot, a szólásszabadság védelmének jogi keretei megvannak. A média felett csökkent a szisztematikus ellenőrzés, a kormányzati struktúrák újságírókra nehezedő nyomása is csökkent, az ellenzéki média léte nincs veszélyben, bár esetenként előfordul az újságírókkal szembeni nyomásgyakorlás és fenyegetés. A dezinformáció megnövekedett, a gyűlöletbeszéd jelen van, az online média erősen alulszabályozott.⁷⁰⁸ A gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság törvényben és a gyakorlatban garantált, a valláson alapuló megkülönböztetés tiltott. A hatályos törvények hatóságok általi szelektív alkalmazása viszont lehetővé teszi az alapvető szabadságjogok megtagadását, amely különösen a romákat és a szegényeket károsítja.⁷⁰⁹ Az iskolai szegregáció magas. A munkanélküli romák száma folyamatosan növekszik.⁷¹⁰ A lakhatási forrásait jelentősen csökkentették. A roma lányok a munkanélküliség és a korai házasságok miatt meglehetősen

⁷⁰⁴Constitution of the Republic Of Macedonia, Article 9. 1991. 2. <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/36714/70972/F511737559/MKD36714%20Eng.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷⁰⁵ European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. 35.

⁷⁰⁶ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 7.

⁷⁰⁷ I.m. 11.

⁷⁰⁸ Uo.

⁷⁰⁹ European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. 28.

⁷¹⁰ 2020-ban 13 703 fő romát regisztráltak munkanélküliként, szemben a 2019-es 9 239 fővel.

kiszolgáltatottak.⁷¹¹ A társadalmi befogadás és az esélyegyenlőség terén⁷¹² a kormány megerősítette az LMBTQ+ közösség iránti elkötelezettségét azzal, hogy 2019-ben elfogadta a diszkrimináció megelőzéséről és az ellene való védekezésről szóló törvényt, amelyet korábban az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezett. Bár az LMBTQ+ közösséggel szembeni gyűlöletbeszéd csökkent, a csoportok tagjai fizikai erőszak, és verbális zaklatás célpontjai, még az újságírók és a hivatalos politikai oldalak képviselői részéről is.⁷¹³ A fogyatékossgal élő személyek mind közvetlen, mind közvetett módon is találkozhatnak a diszkriminációval, az infrastruktúrával kapcsolatos akadályok, az információk és szolgáltatások hiánya, és a társadalmi kirekesztő attitűdök miatt.⁷¹⁴ A nemek közötti egyenlőségről szóló törvényeket gyakran rosszul hajtják végre. A nők jogállása megegyezik a férfiakéval, de a gyakorlatban nem élvezik ugyanazokat a jogokat.⁷¹⁵ A COVID-19 világjárvány idején emelkedett a nők elleni családon belüli nemi alapú erőszak száma. A nemi sztereotípiák jelen vannak, és a közéletben a nők különösen ki vannak téve a közösségi médián keresztüli támadásoknak.⁷¹⁶ Eközben az ombudsmani hivatal humánkapacitáshiánnyal küzd. 2021 januárjában megválasztott új esélyegyenlőségi testület – a Diszkrimináció Megelőzési és Védelmi Bizottság – tagjainak többsége a civil társadalmi szektorból érkezett, viszont nem képviselik a társadalmi sokszínűséget.⁷¹⁷

A gyermekek jogainak védelmének érvényesítését akadályozza a forráshiány, és az alapvető stratégiai dokumentumok hiánya. A Gyermekek jogi Egyezmény végrehajtásának felügyeletéért felelős törvényes testület nem működik teljes mértékben. Az erőszak gyermekáldozatai számára rehabilitációs, reszocializációs és reintegrációs programok nem állnak rendelkezésre.⁷¹⁸ A tulajdonjogok kapcsolatban nincs nemzeti stratégia, azok érvényesítésére irányuló eljárások hosszadalmasak és költségesek. A börtönök infrastruktúrája gyenge, és zsúfolt. A rendőrség

⁷¹¹ A romaintegrációs stratégia (2014-2020) lejárt, végrehajtása hiányos volt, az új pedig 2021-ben még nem készült el. Lásd: Strategy for the Roma in Republic of Macedonia 2014-2020. <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/a4b7a7abd52eaa6a5b369f18f180cc12.pdf#:~:text=The%20Strategy%20for%20Roma%20in%20Republic%20of%20Macedonia,this%20country%20in%20a%20common%20and%20modern%20society.> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷¹² Az Európa Tanács Isztambuli Egyezményének ratifikálása 2017 decemberében megtörtént.

⁷¹³ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 14.

⁷¹⁴ European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. 32.

⁷¹⁵ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 18. – Honvédelmi Minisztérium és a hadsereg operatív tervet fogadott el a nőkről, a békéről és a biztonságról szóló 1325. számú ENSZ-határozat végrehajtására, valamint az intézményi koordinációra, a civil társadalommal együttműködve. A nők elleni erőszak és a családon belüli erőszak megelőzéséről és az azokkal szembeni védelemről szóló törvényt 2021. januárban fogadták el, amely bevezette az erőszak áldozatainak szisztematikus reintegrációját.

⁷¹⁶ European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. 32.

⁷¹⁷ Uo.

⁷¹⁸ European Commission i.m. 33.

feletti polgári külső felügyeleti mechanizmus nem működik teljesen, a független nyomozók hiánya akadályozza a rendőrség büntetlenségének kezelését és a hatékony büntetőeljárást.⁷¹⁹

4.1.4.4. Gazdasági Szektor

Az ország a függetlenedés óta (és még azelőtt is) olyan strukturális problémákkal szembesült, mint a rossz infrastruktúra, a magas munkanélküliség, valamint a gyors gazdasági átalakuláshoz szükséges technológia és általános készségek hiánya. Az 1990-es évek átmenetének rossz irányítása hozzájárult a piacialapú gazdasághoz való fájdalmas alkalmazkodáshoz. A függetlenné válás után Görögország által bevezetett gazdasági embargó szintén jelentős károkat okozott.⁷²⁰

A szegénységi ráta 2017-ben 9% volt, a legmagasabb a nyugat-balkáni régióban. A COVID-19 világjárvány tovább rontott ezen a helyzeten. A hivatalos munkanélküliségi ráta 16,4% volt 2020-ban, ami a legalacsonyabb a függetlenedés óta, és lényegesen alacsonyabb, mint tíz évvel ezelőtt (32%). A tartós munkanélküliség viszont magas, főként a fiatalok és a nők körében. A végzettség nem tükröződik a munkaerőpiaci adatokban, valamint a gazdaságot nemek szerint szegregált iparágak jellemzik.⁷²¹ A kivándorlás és a hazautalások enyhítették a társadalmi nyomást.⁷²² Léteznek szociális védőhálóok, viszont az általános gazdasági teljesítményt figyelembe véve azonban a vonatkozó kockázatok ellensúlyozására nem elegendő.⁷²³

A versenyképes piacgazdaság jogi alapjai megközelítőleg léteznek, az üzleti tevékenység fő akadályai a politikai instabilitás, az informális szektor és a finanszírozáshoz való hozzáférés. Az informális szektor jelentős. Monopóliumellenes intézmények és jogszabályok vannak érvényben Észak-Macedóniában. A külkereskedelemben nincs alapvető állami beavatkozás. Az ország liberalizálta a kereskedelmét, az Európai Unióval a 2001-ben aláírt Stabilizációs és Társulási Megállapodás értelmében, amely 2014-ben lépett hatályba.⁷²⁴

A működő magánszektor jogi kerete megvan. A hazai gazdaságban a hazai piacokra koncentrált kisvállalkozások dominálnak, amelyeknek gyenge kapcsolataik vannak a nemzetközi értékláncokkal. A vállalkozások szabályozása instabil. Az állami tulajdonú vállalatok aránya magas, különösen az energia, a banki, a vízellátás, a kommunális

⁷¹⁹ I.m. 26.

⁷²⁰ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 27.

⁷²¹ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 17.

⁷²² Lásd: The World Bank: Personal remittances, received (% of GDP) – North Macedonia, 1996-2022. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TR.F.PWKR.DT.GD.ZS?locations=MK> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷²³ Finance Think (Economic Research & Policy Institute) System of Social Protection in North Macedonia. <https://www.financethink.mk/en/system-of-social-protection-in-north-macedonia/> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷²⁴ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 19

szolgáltatások és a tömegközlekedési szektorban. Számos állami tulajdonban lévő vállalat veszteséges, és 2021-ben a kormány prioritásként kezelte a privatizációjukat.⁷²⁵

A kormányzás strukturális korlátai meglehetősen magasak.⁷²⁶ Az ország nem rendelkezik stratégiaileg fontos természeti erőforrásokkal. A földgázhálózat fejletlen. Több közlekedési infrastrukturális projekt is folyamatban van, de ezek egy része az előző kormány visszaélései miatt elmaradt. A teljes államadósság kezelhetőnek tűnik, de növekszik. Az államháztartás azonban még mindig nem átlátható. Ellentmondások vannak a tervezett és a tényleges kiadások között. A források felhasználása nem hatékony, az adminisztratív akadályok miatt a fiskális decentralizáció elmarad.⁷²⁷ Észak-Macedónia szilárd tőkepiaccal rendelkezik, amelyet a bankok jelentős külföldi tulajdonlása jellemez (75%). A bankok teljesítménye nagyon eltérő, a kisebb bankok nehézségekkel küzdenek. A monetáris politika és az infláció elleni intézkedések az Észak-Macedón Köztársaság Nemzeti Bankjának (NBRM) kezében vannak. Az inflációs ráta alacsony a macedón dénár stabilitása következtében.⁷²⁸

Az ország gazdasága 2020-ban recesszióba süllyedt. 2021 tavaszától fokozatos fellendülés indult el. A kormány határozott költségvetési választ hajtott végre a válság háztartásokra és cégekre gyakorolt hatásának mérséklésére. A költségvetési hiány 2020-ban a GDP 8,2 %-ára, míg az államadósság szintje meredeken, a GDP 60,2 %-ára emelkedett,⁷²⁹ ami a COVID előtti időszakban körülbelül a GDP 40%-a volt. Az adóbevételek a GDP 17%-a körüliek, de az állami kiadások továbbra is nőnek, a beruházások szintje pedig nagyon alacsony volt 2020-ban.⁷³⁰ A közvetlen külföldi befektetések meghaladták a GDP 3,8%-át 2019-ben, ami kismértékű csökkenés 2018-hoz képest, és a folyó fizetési mérleg hiánya 2019-ben meredeken emelkedett, a GDP -2,8%-ára. Az egy főre jutó GDP növekszik, és eléri az uniós átlag 37%-át.⁷³¹ Valamennyi fő politikai szereplő támogatja a piacgazdaságot. Az előző kormány megpróbálta diverzifikálni a nemzetközi együttműködést Oroszország, Kína és India megszólításával. Erőfeszítéseiket a közvetlen külföldi befektetések (FDI) diverzifikálása és növelése érdekében

⁷²⁵ European Bank for Reconstruction and Development: Republic of North Macedonia Country Strategy 2019-2024. Online available at: <https://www.ebrd.com/news/2019/ebd-approves-new-five-year-country-strategy-for-north-macedonia-.html> (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷²⁶ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 27.

⁷²⁷ I.m. 30.

⁷²⁸ Lásd: Rybnikov, Maxim – Daehn, Sabine: RatingsDirect – Summary: North Macedonia. S&P Global Ratings, 2019. https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2021/01/ratingsdirect_summary_northmacedonia_sep0619.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

⁷²⁹ European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. 46-47.

⁷³⁰ Ez a tendencia nemcsak a koronavírus válságnak köszönhető, de az elmúlt években a költségvetésbe betervezett beruházások megvalósulása soha nem haladta meg a 80%-ot.

⁷³¹ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 24.

hangsúlyozták. Az SDSM által vezetett kormány folytatta a piacgazdaságot előmozdító politikát, de megpróbálta javítani a szociális védőhálót is.⁷³²

4.1.4.5. Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások

Észak-Macedónia a NATO 30. tagja lett, Görögországgal rendezte régóta húzódo névvitáját, a kormány, mint nemzetközi együttműködési partnerként való hitelessége drámaian megnőtt. A kormány nagymértékben támaszkodik a nemzetközi szereplők politikailag és gazdaságilag egyaránt, különösen a strukturális reformok megvalósításához szükséges uniós források tekintetében. Széleskörű nemzetközi támogatása mellett, a hazai hosszú távú stratégiák megvalósítása elmarad, főként a pártérdekek, a politikai korrupció és a támogatás működéséhez szükséges intézményi kapacitások hiánya miatt.

Az Európai Unió fontos szemléletváltást hajtott végre, értékelve, hogy a kormány a csatlakozási tárgyalások megkezdésének bolgár vétója után is megtartotta az együttműködés irányát, és megőrizte hitelességét és konstruktív megközelítést alkalmaz a megoldások keresésében. Az EU és a NATO integrációs folyamatai mellett az ország ratifikálta az Isztambuli Egyezményt és proaktív szerepet játszik a regionális együttműködésben, tagja az Open Balkans kezdeményezésnek Szerbiával és Albániával. A Bulgáriával való kapcsolata történelmi kérdések okán továbbra is nehézkes. A 2017-ben megkötött politikai és gazdasági együttműködést előíró Barátság Szerződés végrehajtása politikai oldalon hiányos, a gazdasági együttműködés szélesítése iránti elkötelezettség továbbra is fennáll.

A jogállamiság megteremtése és a korrupció elleni küzdelem fő kihívásként jelentkeznek Észak-Macedóniában. Az igazságszolgáltatás politikai befolyás alatt áll. A COVID-19 világjárvány Észak-Macedóniában szisztematikus társadalmi következményeket ígér, amelynek kezelésében az Európai Unió szerepe elengedhetetlen lesz.⁷³³

4.1.5. ALBÁNIA

Albániában kulcsfontosságú tényező a kormányzati struktúra kommunista öröksége és az, ahogyan a rendszerváltás után az ország átmenetét irányították, ugyanis befolyásolták az ország nehézségeit a demokrácia megszilárdításában és a piacgazdaság megcélzásában.

Az országot több mint 40 éven át uralta a kommunista rezsim, amely az országot megfosztotta a demokratikus átmenethez szükséges tapasztalatokkal és ötletekkel rendelkező vezetőktől.

⁷³² I.m. 31.

⁷³³ BTI Country Report, North Macedonia 2022. 34-37.

Albánia végül elindult a demokratizálódás és a piacgazdaság felé vezető úton, viszont lakossága mélyen bizalmatlan volt. Jelentős intézményi válság és az állam összeomlása szakította meg az átmenetet 1997-ben. Az antikommunista kormány egyszemélyes kormányzássá fajult, a gazdasági átmenet rossz irányt vett és kiürítette a kezdeti gazdasági reformok hatását. Az 1995 és 1996 között szaporodó „Ponzi-sémák”⁷³⁴ a korai posztkommunista gazdasági fejlődés szimbólumává váltak Albániában. 1997-ben összeomlott a törékeny albán állam.

Felzaklatott politikai légkör, polarizált társadalom, az állami hatalom hiánya és a minimálszintű szociális és biztonsági szolgáltatások hiánya jellemezte Albániát. Nemzetközi beavatkozásra volt szükség az országban. Mindeközben a kaotikus időszakban kialakult egy olyan pártfogó rendszer, amely Albánia átalakulásában jelentős szerepet játszott.

Az egymást követő kormányok továbbra is kihasználták a helyzetet és az államot. Kialakult Albániában a büntetlenség kultúrája, az igazságszolgáltatáson belüli átvilágítási rendszer pedig feltárta az ilyen tiltott tevékenységek mértékét – leszámítva a mecenatúra kapcsolatokat – amely még a jogállamiság fenntartására hivatott intézményeket is áthatja.

A szocialista párt többsége azzal az ígérettel került hatalomra, hogy megdönti a korrupció mélyen gyökerező rendszerét és megerősíti az állam tekintélyét.⁷³⁵

4.1.5.1. Biztonsági (katonai) Szektor

Stratégiai keret

1990 után Albánia új biztonsági környezetben, a balkáni régió pedig új geopolitikai helyzetben találta magát. Albánia nemzeti biztonsága a 1990-es évekig az önelszigetelődésen, a népi önvédelmen, a fegyveres erők különféle területi elosztásán alapult. Az 1997-ben kitört zavargások a katonai és biztonsági struktúra teljes összeomlását okozták. Ezt váltotta fel a biztonság, mint kölcsönösen függő kérdés koncepciója, melyet követett a kollektív védelem struktúrája, amely a NATO-val, és EBESZ-szel folytatott politikai és katonai együttműködésből fakadt.⁷³⁶

⁷³⁴ Olyan beruházási művelet, amely piramisjáték formájában működve, a korábbi befektetők és az újonnan beszervezett tagok között finánciális függést feltételez, azaz a rendszer összeomlásáig az új tagok befizetései fedezik a korábbi befektetők anyagi juttatásait.

⁷³⁵ BTI Country Report, Albania 2022. 4-5. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_ALB.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)

⁷³⁶ Hide, Enri – Kamberi, Geron: Security Policies in the Western Balkans: Albania. In: Hadžić, Miroslav – Timotić, Milorad – Petrović, Predrag (eds.): *Security Policies in the Western Balkans*. Belgrade: Serbia, Belgrade Centre for Security Policy, 2010. (9-32.) 9.

2000-ig az albán párt egyetlen stratégiai dokumentumot sem fogadott el védelmi és biztonsági kérdésekről. Albánia első stratégiai dokumentuma a Nemzeti Biztonsági Stratégia⁷³⁷ és a Nemzeti Védelmi Stratégia 2000-ben készült el, majd 2002-ben elfogadták a Katonai Stratégiát is. A dokumentumok nemzetközi nyomásra, elsősorban NATO dokumentumok mintájára készültek,⁷³⁸ és a katonai erők reformját szolgálták.⁷³⁹

A stratégiák helyi, regionális és globális csoportba osztják a biztonsági kihívásokat, kockázatokat, fenyegetéseket, de nem priorizálják őket. Felismeri az országot fenyegető új típusú biztonsági kihívásokat és a klasszikus biztonsági kihívásokat nem tartja valószínűnek. Helyi szinten kiemeli a szervezett bűnözést, terrorizmust, természeti katasztrófákat, illetve az átmeneti problémákat, regionális szinten pedig a nacionalizmust, a transznacionális etnikai konfliktusok lehetőségét. Szomszédait Albánia önmagában nem tartja fenyegetésnek. Belső problémaként kiemeli a politikai instabilitást, a gyenge gazdaságot és a szervezett bűnözést. A nemzeti érdekek meghatározásánál eltér a nacionalista megközelítéstől és az európai utat favorizálja. Az ország az iszlám szélsőséges megnyilvánulásokat nem aktív és közvetlen fenyegetésként éli meg, inkább annak, a szervezett bűnözéssel történő összekapcsolódását tekinti veszélynek. Ez a dokumentum a nemzetközi közösség ajánlására és demonstrációs hajlandóságából született. A dokumentum felülről lefelé irányuló megközelítést alkalmazott a biztonság révén, amivel az állam elsődleges szerepét hangsúlyozza.⁷⁴⁰ A védelmi stratégia a NATO tagságra törekvés és cselekvési akcióterv miatt konkrétabb volt, mint a biztonsági stratégia.⁷⁴¹ Az alapidokumentumokat a felülvizsgált változatok követték.⁷⁴² 2000 és 2007 között egy belső intézményi nézet valósult meg a stratégiákban és nem tartalmazta a közösség visszajelzéseit. A NATO és az EU tagságra törekvés miatt az állam és a nemzetközi intézmények által érzékelt kihívások és veszélyek között kiegyensúlyozott kapcsolatot igyekezett fenntartani.

⁷³⁷ Security Strategy of the Republic of Albania 2000, approved by Law no. 8572, date 27.01.2000.

⁷³⁸ A legerősebb motiváció a NATO tagság volt, amelyet 2009-ben elért. Ezzel egyidőben indult el az SAA (EU) és a NATO Map is.

⁷³⁹ Hide – Kamberi (2010) i. m. 10. – Az EU CARDS program 60%-át a biztonsági szektorok reformjára fordították. Az EU szintén jelentős tényező Albániában a jogállamiság és az integrációs megközelítés révén a biztonsági szektor reformban.

⁷⁴⁰ Hroni, Sotiraq - Qazimi, Perparim: View from Albania. In: Gyarmati István – Stančić, Darko (eds.): *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans*. Geneva: Switzerland, DCAF, 2007. (57-70). 60.

⁷⁴¹ Hide – Kamberi (2010) i. m. 11.

⁷⁴² A biztonsági stratégiát négyévente kell felülvizsgálni, amely folyamat különböző szakaszokon ment keresztül.

A 2004-es felülvizsgálat eredménye⁷⁴³ egy új biztonsági stratégia, ami hasonlóan elődjéhez a béke és biztonság kérdését, a jogállamisági intézmények megerősítésében látta. A fenyegetés értékelése alapvetően már akkor elavultnak számított, amit a 2000 elején kialakult biztonsági környezet tükröz. A belső biztonsági kérdések közé emeli a szervezett bűnözést, a bűnözés elleni küzdelem és a megfelelő képességek hiányát, továbbá a politikai instabilitást, amely aláássa az állami intézmények normális működését a társadalmi békét és biztonságot. Kiemeli a korrupciót és az illegális kereskedelmet, amelynek előmozdító tényezője a reformokat aláásó elégtelen gazdasági fejlődés. Szintén biztonsági kérdésként kezeli a dokumentum az albán állampolgárok illegális migrációját, ami a társadalom egy részének elvesztéséhez és az úgynevezett „*brain drain*” folyamathoz vezet, és magával hozza a lakosság mesterséges elöregedését, a hazai munkaerőpiac hanyatlását, továbbá a belső migrációt is. A stratégiában olyan problémákkal találkozhatunk, mint a közvélemény félretájékoztatása, amely bizonytalanságot, félelmet és feszültséget szít.⁷⁴⁴

Külső problémaként más országok katonai erőinek alkalmazását jeleníti meg a dokumentum, amely veszélyezteti az ország szuverenitását, függetlenségét és integritását. Kitér a nacionalizmus és etnikai konfliktusok kérdésére, amely regionális destabilizációhoz vezethet. Szintén a külső biztonsági kérdésekhez emeli a stratégia a terrorizmus és az erőszak politikai célok elérésének eszközeként történő alkalmazását, továbbá a szervezett bűnözést és az ország földrajzi helyzetéből fakadó munkanélküliséget és elszegényedést. A globális biztonsági kérdéseknél olyan területeket vet fel a stratégia, mint a tömegpusztító fegyverek elterjedése a környezetszennyezés, a járványos betegségek, valamint a vízkészlet csökkenése és a klímaváltozás hatásai.⁷⁴⁵ 2005-ben és 2007-ben a Katonai Stratégia felülvizsgálatai, valamint 2013-ban a Védelmi Stratégia felülvizsgálata is megjelent.⁷⁴⁶ Ezt követő mérföldkő, hogy 2014-

⁷⁴³ The National Security Strategy of the Republic of Albania, 2004. https://www.files.ethz.ch/isn/155586/Albania_English-2004.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)

⁷⁴⁴ I.m. 10-13.

⁷⁴⁵ The National Security Strategy of the Republic of Albania, 2004. – A kezelés eszközeként a regionális együttműködést párbeszédre és az euroatlanti integráción keresztül igyekezett elérni. Kiemeli a demokratikus társadalom és az emberi jogok megszilárdítását, a biztonsági eszközök és az intézmények konszolidációját, köztük a fegyveres erőket is, továbbá a gazdaság erősítését. Külön foglalkozik az euroatlanti integráció, abban pedig az albán jogszabályok közelítésével az uniós vívmányokhoz, amely hozzákapcsolja az albán kérdés regionális megoldását is.

⁷⁴⁶ Dyrmishi, Arjan: *Threat Perceptions in Albania: An Analysis of Strategic Documents and Perceptions of Security officials and the wider public*. Threat Perceptions in the OSCE Area project, Institute For Democracy And Mediation. 2014. 2-15. <https://idmalbania.org/wp-content/uploads/2014/11/Threat-Perceptions-in-Albania.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.) Lásd továbbá: The Military Strategy of the Republic of Albania, 2005. https://www.files.ethz.ch/isn/155587/Albania_English-2005.pdf (Letöltve: 2023.07.20.); Law No. 9858, at 27/12/2007 „The adoption of the Military Strategy of the Republic of Albania” (Official Journal No. 184, Year 2007. p.5802.); Military Review, Security and Defence Review, Training and Doctrine Command Second Edition, 2013. https://www.mod.gov.al/eng/images/revistaushtarake/pdf/military_review_12_2013.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

ben megjelent a Nemzeti Biztonsági Stratégia⁷⁴⁷ amely a legátfogóbb dokumentum, bár így is strukturális hiányosságokkal küzd, amelyek befolyásolják annak egyértelműségét és hatékonyságát.

A stratégiai környezet leírása, a fenyegetésértékelés első része meglehetősen homályos, nem vette figyelembe a kulcsfontosságú geostratégiai fejlesztéseket és azok potenciális hatását a regionális környezetre. A hazai környezet leírása olyan fenyegetéseket azonosít, mint a szervezett bűnözés és az energiabiztonság, a klímaváltozás és a környezet romlása, valamint a világjárványok és a migráció. Röviden tárgyalja a regionális környezetet és a globális környezetet.⁷⁴⁸ Jelzi egy proaktív és integrált biztonsági architektúra igényét, viszont a stratégia és mellékletei sem adnak egyértelmű válaszokat a létrehozandó új intézményi architektúrát illetően a követendő megközelítésről és célokról, amely a biztonsági stratégia és a kapcsolódó konkrét feladatok végrehajtását hivatott szolgálni. Az egyértelműség hiánya miatt nem mérhetőek és azok nem lettek biztonságiasítva. A 2014-es NBS esetében a biztonságiasítás marginális jelei mutatkoznak. Stratégiai követelmény a jogállamiság és a jó kormányzás javítása, továbbá elsődleges cél a korrupció és a szervezett bűnözés fenyegetésének kezelése az igazságszolgáltatás hiányosságainak orvoslása révén, viszont nem világos, hogy mit kell érteni a modernizált és megerősített igazságszolgáltatás alatt, illetve nem tisztázott a reformok jellege. A biztonsági és védelmi szektor megerősítése tekintetében stratégiai szükségszerűség teljesítésének kulcsfontosságú célkitűzéseit vázolja, viszont mindezt anélkül teszi, hogy kifejtené azokat az akadályokat, amelyek a védelmi és biztonsági intézményeket hátráltatják céljaik elérésében. A biztonsági és védelmi intézmények megerősítése és fejlesztése hatékonyabb adminisztratív gyakorlatok által olyan nem biztonságiasítást jelentő intézkedések, amely csak akkor tekinthető kulcsfontosságúnak, ha a nemzetbiztonság szempontjából kritikus fontosságú intézmények nem teljesítik küldetésüket.⁷⁴⁹ Továbbá a fegyveres erők békeidőbeni szerepvállalási körének bővítését jelzi a stratégia, viszont nem vázolja, hogy ezek az intézkedések hogyan javítják a polgári veszélyhelyzeti reagálást és válságkezelést. Albánia regionális és nemzetközi szerepének megerősítésére egyfajta stratégiai kényszer irányul. A megbékélés, a béke és az euroatlanti integráció érdekében, a párbeszéd és bizalom révén, a fennálló regionális kérdések megoldására irányuló fokozott elkötelezettséget tartja fenn a stratégia. Nem tárgyalja a fennálló regionális kérdések megoldására irányuló

⁷⁴⁷ National Security Strategy of the Republic of Albania 2014, approved by Law no. 103/2014.

⁷⁴⁸ Dafa, Alban: *Strategic Uncertainty: A Review of Albania's National Security Strategy and Policy*. Institute for Democracy and Mediation, Discussion Paper, 2021. 11. Online available at: <https://idmalbania.org/strategic-uncertainty-a-review-of-albanias-national-security-strategy-and-policy/> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁷⁴⁹ Dafa (2021) 12-19.

kötelezettségvállalások módjait és eszközeit, a régióban élő albánok jogainak biztosításának és védelmének módjait és eszközeit, vagy az államközi együttműködés megerősítésének módjait és eszközeit, és nem jelzi a globális fejlődés és döntéshozatal új központjait, amelyekre a külpolitikának irányulnia kell. Ezenkívül nem vázolja fel azokat a gazdasági ágazatok és partnerségek prioritásait, amelyekre szükség lenne, hogy előmozdítsa a nemzeti érdekeket. Stratégiai követelmény az oktatás, a társadalmi kohézió és nemzeti identitás megteremtése, viszont ezt anélkül várja el a stratégia, hogy konkrétan foglalkoznának azzal, hogy milyenek kell lennie és hogyan kell elérni őket.⁷⁵⁰ A stratégiai kényszerek tehát nem tartalmaznak egyértelmű prioritásokat és nem vázolnak fel átfogó utakat és az eléréséhez szükséges eszközöket.

Nem világos miért került bele az albán jogszabályok uniós vívmányokhoz való megközelítése a 2000-es és a 2004-es stratégiákba, mivel az ország 2006-ban írta alá a Stabilizációs és Társulási Megállapodást az EU-val, és csak 2014-ben lett tagjelölt ország. Mindhárom stratégiában megjelenik a jogállamiság és a közintézmények megerősítésének szükségessége, amely alapvető volt az 1997-es összeomlás után viszont továbbra is prioritást élvező célkitűzésként azt sugallják, hogy a hazai körülmények hasonlóak a 2000-es évek eleji állapotokhoz, tehát ha ez a helyzet, az azt jelenti, hogy a törvénytelenességgel eredő fenyegetés olyan nagynak minősül, hogy még mindig aláássa a nemzeti biztonságot.

Demokratikus felügyelet és ellenőrzés

Albániában a biztonsági szektor demokratikus felügyelete és ellenőrzése a végrehajtó hatalom, a törvényhozás, és az igazságszolgáltatás intézményein keresztül valósul meg. A végrehajtó hatalom irányítja és ellenőrzi a nemzeti biztonsági rendszer szereplőit, a parlament és bizottságai az elszámoltathatóság és átláthatóság fő hajtóereje.⁷⁵¹ Az országgyűlés több független felügyeleti intézményt is létrehozott, amelyek figyelemmel kísérik a törvényi végrehajtást és beszámolóval élnek az országgyűlés felé. Az igazságszolgáltatás a biztonsági szereplők ellenőrzése és felügyelete vonatkozásában elfogadott törvények és politikák, alkotmányosságáért és a végrehajtás jogszerűségéért felelnek.⁷⁵²

⁷⁵⁰ Uo.

⁷⁵¹ A felügyeletet három parlamenti bizottság működteti így a Nemzetbiztonsági Bizottság, a Gazdasági és Pénzügyi Bizottság, illetve a Jogi Bizottság.

⁷⁵² Dyrnishi, Arjan – Qesaraku, Mariola – Baka, Beskin: Albania. U: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Srbija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Tenevski centar za demokratsku kontrolu oruzanih snaga. 2012. (15-45). 19-21. – Plusz intézmények vesznek részt a mechanizmusban, úgy, mint az Ombudsman, a Legfőbb Állami Számvevőszék, az adatvédelmi biztos, a Nyilvántartási és Vagyon Ellenőrzési Főfelügyelőség, közbeszerzési képviselő, valamint a diszkrimináció elleni védelem biztosa.

Albániában formálisan és jogilag is megfelelő keretek vannak a biztonsági szereplők munkájának ellenőrzésére és felügyeletére, amelyre az egyik legjobb példa a parlament nemzetbiztonsági bizottságának felállítása. Várhatóan jelentős szerepet fog játszani a biztonsági erők demokratikus ellenőrzésében, azonban a jelenlegi gyakorlat azt mutatja, hogy az országgyűlést és az országgyűlés nemzetbiztonsági bizottságát a kormányzó többség irányítja és a kormány beleegyezése nélkül semmit sem kezdeményeznek.⁷⁵³

És bár szabadon kijelenthető, hogy Albániában létezik a biztonsági szereplők munkájának demokratikus ellenőrzése és felügyelete, a feladatának ellátásához szükséges formális jogi keret, nem lehet azt állítani, hogy azt következetesen végrehajtották és teljesen működőképes.⁷⁵⁴ A parlament hosszú ideig tartó bojkottja⁷⁵⁵ nem tette lehetővé az egyre határozottabb végrehajtó hatalom felelősségre vonásához szükséges ellenőrzést. A kapcsolódó mechanizmusokat nagyon rosszul alkalmazták, nem alakult ki az országgyűlés és a független intézmények által a végrehajtó hatalom munkájának javítására tett javaslatok átfogó nyomonkövetésének rendszere, ami azt jelenti, hogy javaslataikat többnyire figyelmen kívül hagyják. A parlamenti bizottságok és az érintett szereplők között van kommunikáció, viszont ennek minőségét javítani kell a korai figyelmeztetés és a nyomonkövetés tekintetében. A parlament a bizottságokkal együtt nem rendelkezik elegendő kapacitással az egyik legfontosabb demokratikus funkció a demokratikus ellenőrzés és felügyelet ellátására.⁷⁵⁶

Az Európai Unió kritikai megfogalmazása Albánia felé az előrelépés hiányát emeli ki, ugyanis a végrehajtó hatalom munkájának demokratikus ellenőrzési és felügyeleti mechanizmusainak alkalmazásában éveken át nem történt elmozdulás. A jogi keret által biztosított valamennyi mechanizmus nagyon kevésbé alkalmazható a gyakorlatban. A parlament megközelítése a független intézményeknek a végrehajtó hatalom munkájáról szóló éves jelentéseinek felülvizsgálatára vonatkozóan valamivel strukturáltabbá vált, de a plenáris ülésen nem folyik megbeszélés. A kormányzati munka nyilvános ellenőrzése korlátozott, a kormányzati teljesítmény, ideértve az alárendelt ügynökségeket is, a parlament felügyeletének szerepe továbbra is ad hoc. Albániának törekednie kell a parlament azon képességének

⁷⁵³ Hroni – Qazimi (2007) i. m. 60.

⁷⁵⁴ European Commission: Albania 2016 Report, 2016. 7-8.
https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/20161109_report_albania.pdf (Letöltve: 2019.07.19.)

⁷⁵⁵ Erebara, Gjergj: Party Rebels Undermine Opposition Boycott of Albanian Parliament. BIRN, Tirana: Albania, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/03/13/albania-opposition-struggle-to-hold-ranks-after-mandate-row/> (Letöltve: 2023.07.19.)

⁷⁵⁶ European Commission: Albania 2016 Report, 2016. 7-8.

mege erősítésében, hogy a demokratikus ellenőrzés és felügyelet összetett funkcióját elláthassa.⁷⁵⁷

A külpolitika, illetve a biztonság- és védelempolitika szempontjából Albánia 100%-os harmonizációt mutat az Unió vívmányokkal. Egyértelműen támogatja és egyetért az EU külpolitikai és biztonsági álláspontjával, határozataival és korlátozó intézkedéseivel.⁷⁵⁸ A nemzetközi szervezetekkel aktívan együttműködik, polgári és katonai válságkezelési missziókban is részt vesz. Az albán haderőreform folyamatának fő céljai a NATO csatlakozás volt, amelyet 2009-ben elért. Elkötelezett a kollektív biztonság javítása mellett regionális és globális szinten is.

Biztonsági gyakorlat a főbb biztonsági kihívások mentén

Albánia képessége a migrációs válság kezelésében nagyon korlátozott. Javítania kell mind a probléma, mind a megközelítéshez szükséges jogszabályi kereteken, a humán és pénzügyi erőforrásokon, mind a reintegráció támogatásában mind pedig a menekültügyi igazgatás terén.⁷⁵⁹ Habár Albánia és a Frontex között a visszatérési műveletek terén jó az együttműködés és a határmenti infrastruktúra is javult, a határrendészet nem megfelelően képzett, és körükben jelenlévő fluktuáció tartós probléma.⁷⁶⁰ A korrupció a közélet és az üzleti élet számos területén elterjedt. A stratégiai keretek ezen a területen többnyire megvannak, de végrehajtásuk nagyon gyenge, részben a széttagolt és összetett másodlagos jogszabályok, részben a politikai akarat és a pénzügyi források hiánya miatt. A korrupcióellenes ágazatközi stratégia végrehajtása összességében jó ütemben halad. Az igazságszolgáltatás tagjainak átvilágítása meghozza az eredményeket, bár továbbra is vannak hiányosságok és korlátok a sérülékeny területeken.⁷⁶¹ Albánia a szervezett bűnözés vonatkozó formáinak forrás-, tranzit- és célországa.⁷⁶² Az uniós

⁷⁵⁷ European Commission: Albania 2018 Report, 2018. 9. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-07/20180417-albania-report.pdf> (Letöltve:2023.07.19.)

⁷⁵⁸ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 128. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Albania-Report-2021.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.).

⁷⁵⁹European Commission: Albania 2018 Report, 2018. 38-39. – Folyamatban van a 2019-2022-es időszakra szóló nemzeti migrációs stratégia és cselekvési terv végrehajtása. 2020 júliusában elfogadták a 2021-2025 közötti időszakra szóló, megújított nemzeti diaszpórastratégiát.

⁷⁶⁰ European Commission: Albania 2018 Report, 2018. 41. – 2021 februárjában új menekültügyi törvényt fogadtak el, amely közelebb hozza a jogszabályokat az uniós vívmányokhoz. Az erőfeszítéseknek most az új törvény gyors és átfogó végrehajtására kell összpontosítaniuk. Bár a menedéjogi törvény az albán állampolgárokkal azonos szintű jogot biztosít a menekülteknek a közszolgáltatásokhoz való hozzáféréshez, a más jogszabályokkal való koordináció hiánya akadályozza a hatékony hozzáférést.

⁷⁶¹ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 23-26. – Sérülékeny területnek számít: vám, adóigazgatás, oktatás, egészségügy, közbeszerzés, PPP-szerződések stb.

⁷⁶² Albánia az emberkereskedelem forrás-, tranzit- és célországa, ahol az állami alapvédelem, gondozás és szociális szolgáltatások nem elegendőek. Lőfegyverek tekintetében tranzit és célország, ahol nagyszámú lőfegyver áll rendelkezésre, melyeket az albán bűnözői csoportok használnak fel, és elsősorban a szomszédos országokba szállítják. A kokain- és heroinkereskedelemmel kapcsolatban, Albánia sikeres rendőri műveleteket hajtott végre,

tagállamokkal, az Európával és az Eurojusttal való együttműködés révén, viszont kézzelfogható eredményeket értek el a szervezett bűnözés elleni küzdelemben. A továbbfejlesztett jogszabályi kerettel bevezették a speciális nyomozási technikák alkalmazását, de az érintett intézmények reagálása több okból korlátozott és nagyon lassú maradt,⁷⁶³ amelyek eredményességéhez a politikai akarat fokozása szükséges.⁷⁶⁴ Albániát érinti a külföldi harcosok kérdése, és a hatóságok törekednek arra, hogy a konfliktusövezetben maradt nőket és gyerekeket visszahozzák a szíriai táborokból, viszont az albán reintegrációs programok fejlesztésre várnak. Erőfeszítéseket tettek az online radikalizálódás kezelésére, és a regionális, valamint a nemzetközi együttműködés is kielégítő. A hatóságok működési és logisztikai kapacitása viszont korlátozott. Albániának politikai támogatást kell biztosítani feladatai teljesítéséhez. A kormány 2020 decemberében új nemzeti terrorizmusellenes stratégiát és cselekvési tervet fogadott el, és jelentős előrehaladást ért el az EU-val kötött, a nyugat-balkáni terrorizmus elleni közös cselekvési terv végrehajtásáról szóló kétoldalú megállapodás végrehajtása terén.⁷⁶⁵

4.1.5.2. Politikai Szektor

Az Európai Tanács 2020 márciusában egyhangúlag megszavazta az Albániával való csatlakozási tárgyalásokat.⁷⁶⁶ A vizsgált időszakban a reformok helyzete vegyes, amely a gyors intézményi változások és a végrehajtással szembeni tényleges ellenállás közötti kettősséget mutatja. Ez általánosan az ország politikai és gazdasági átalakulását, valamint a kormányzás tapasztalatait és az albán hibrid demokratikus rendszert fémjelzi. Az igazságügyi reform a végrehajtott reformok közül a legkiemelkedőbb, bár bizonyos lépések késleltetése, akadályozása és olykor deformálása által még nem fejeződött be.⁷⁶⁷

A demokratikus intézmények léteznek, az albán állam alapvető közszolgáltatásokat nyújt az ország egész területén, bár működésük nem hatékony. A közigazgatásban továbbra is ad hoc

2021 óta pedig egyes önkormányzatok uniós támogatással pénzügyi forrásokat biztosítottak, hogy alternatívákat kínáljanak a helyi közösségeknek a kannabiszhoz kapcsolódó tevékenységek helyett.

⁷⁶³ Ide tartoznak a nem megfelelő erőforrások, a rendőrség és az ügyészség nyomásának kiettsége, a rendőrök összetételének gyakori és indokolatlan változásai, rossz felszerelés, alacsony fizetések, szakképzettség hiánya stb. A rendőrség, az ügyészségek, a bíróságok és az összes többi érintett állami szerv és ügynökség közötti együttműködés az összetett bűnügyek azonosítása és kivizsgálása terén fejletlen.

⁷⁶⁴ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 36-43.

⁷⁶⁵ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 43-44.

⁷⁶⁶ Council of the EU: Joint press statement following the 11th meeting of the Stabilisation and Association Council between the EU and Albania, 2021. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/01/joint-press-statement-following-the-11th-meeting-of-the-stabilisation-and-association-council-between-the-eu-and-albania/> (Letöltve: 2023.07.19.)

⁷⁶⁷ BTI Country Report, Albania 2022. 3.

kiválasztási eljárásokat alkalmaznak, az államigazgatás működésének átláthatósága eltérő szintet mutat.⁷⁶⁸ A posztkommunista albán állam kizárja a vallási dogmák befolyását az állam politikai intézményeire. A politikai képviselőket időszakos versenyen alapuló választásokon választják meg amelyek, formálisan ragaszkodnak a demokratikus intézményi keretekhez. A jelenlegi választási rendszert a konszenzus útján elfogadott 2008-as alkotmánymódosítással vezették be. Az albán választási folyamat többnyire átpolitizált, általánosan a bizalmatlanság jellemzi.⁷⁶⁹ Az alkotmány a hatalmi ágak megosztásán és egyensúlyán alapuló irányítási rendszert irányoz elő, de ez a gyakorlatban meglehetősen hiányos, amelyben az újonnan megreformált igazságszolgáltatás feletti ellenőrzés kialakítása a legproblémásabb. A kormányzati munka nyilvános ellenőrzése korlátozott. A kormányzati teljesítmény parlamenti felügyeletének szerepe ad hoc jellegű.⁷⁷⁰

Albánia bizonyos szintű felkészültséggel rendelkezik a jogállamiság területén. Az igazságszolgáltatás informális függetlensége nehezen valósult meg, gyakran a rendszerre jellemző politikai kapcsolatok és nagyarányú korrupció fedésére szolgált.⁷⁷¹ 2016 óta az ország egy jelentős reform közepén van, amelyet az Európai Unió támogat és szorosan felügyel más nemzetközi intézményekkel együttműködve. A reform fő eleme a bírói kar 800 tagjának átvilágítása, az új struktúrák kialakítása érdekében,⁷⁷² amely már hozott kézzelfogható eredményeket. Az igazságügyi reformhoz kapcsolódó új szabályok megnövelték a bonyolult korrupciós esetek kivizsgálásának kapacitását, viszont a formális intézményi keretek előrehaladásként értékelése kontraproduktív, a gyakorlatban elősegíti a büntetlenség kultúráját az állam magasabb szintjein. A korrupcióellenes politikák valódi változásmutatói is azt bizonyítják, hogy a jelenség számottevően létezik.⁷⁷³ Egyetlen releváns politikai vagy társadalmi csoport sem vitatja a demokrácia legitimitását és alkotmányos felépítését. A regnáló elit ellenben a centralizált és személyre szabott kormányzási stílust favorizálja. A kommunizmus bukása óta Albánia megszilárdította kétpólusú pártrendszerét. A két fő párt, a Demokrata Párt (DP) és a Szocialista Párt (SP) az ideológiai spektrum ellentétes végére pozícionálta magát, amelyben az albán bipoláris rendszer több mint egyszerű ideológiai és

⁷⁶⁸ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 16.

⁷⁶⁹ BTI Country Report, Albania 2022. 8.

⁷⁷⁰ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 10-11.

⁷⁷¹ I.m. 8.

⁷⁷² 2020-ban a bírói kar kevesebb mint felét – 330 tagot – ellenőriztek első fokon. Az ellenőrzött tagok segítettek létrehozni néhány jelenleg működő új struktúrát – a Speciális Korrupció- és Szervezett Bűnözés Elleni Struktúrát (SPAK), amely a Különleges Ügyészségből (SPO) és a Nemzeti Nyomozóirodából (NBI) áll; valamint a Korrupcióellenes és Szervezett Bűnözés Elleni Bíróságok. Új főügyészt és fő igazságügyi felügyelőt is kineveztek.

⁷⁷³ Lásd: Transparency International: Albania. <https://www.transparency.org/en/countries/albania> (Letöltve: 2023.07.21.) Lásd továbbá: WorldData: Corruption in Albania, 2003-2022. <https://www.worlddata.info/europe/albania/corruption.php> (Letöltve: 2023.07.21.)

politikai konfliktus, aktív stratégia a pártok támogatási bázisainak megkülönböztetésére és megerősítésére.⁷⁷⁴

A civil társadalom fejlődése és gyakorlata a nyugati adományozók segélypolitikáján keresztül lépett be az országba, a nulláról kellett felépíteni így még mindig gyengék és hajlamosak a politizálásra. A társadalom szerkezetének megfelelően az albánok a szolidaritás hagyományos formáit osztják, amelyek a véren, a családon, a regionális és a klán hűségen alapulnak. A társadalmi tőke e paramodern formái, azonban aláássák a civil társadalom részvételének és az állami intézményekbe vetett bizalom általánosabb kultúrájának megteremtését.⁷⁷⁵

A kormányzás strukturális korlátai tehát meglehetősen magasak. A korlátok leginkább a régi rendszer örökségeihez és a rendszerváltás ezzel kapcsolatos nehézségeihez kapcsolódnak.⁷⁷⁶

Az erős nemzetközi jelenlét azonban egy másik strukturális gyengeséghez is hozzájárul, amely az ország nemzetközi közösségtől való függése a reformok előrehaladásának közvetítésében, előmozdításában és finanszírozásában. A jelentős reformok előtt álló akadályok és késedelmek bizonyítják e hosszú távú strukturális korlátok ellenállóképességét.⁷⁷⁷

Mindezek mellett az albán polarizált politikai légkör alkalmas a nyugtalanság és instabilitás kiváltására, hátráltatja a kormány azon képességének fejlesztését, hogy a legfontosabb politikai célkitűzéseket prioritásként kezelje, fenntartva a szabályok gyenge és szelektív gyakorlati végrehajtásának jelenségét is. Ez pedig a gyors és konform formai változtatások mintáját sugallja. A kormány jelentős intézményi átalakításokkal fokozatosan igyekezett javítani a kapacitások hatékony felhasználását, viszont a kormányzati funkciók a miniszterelnök körüli centralizálódása, nem mindig biztosította a következetes vagy összehangolt politikai döntéshozatalt. Deklarált az elköteleződés a demokratizálódás mellett, az átmenet gyorsasága és bizonytalansága okán, de facto ellenállnak a szükséges reformoknak. A politikai színtér két tábora bizonyos mértékig nem csak a politikai és helyi megosztottság és szakadások hatékony irányítói, hanem haszonélvezői is.⁷⁷⁸ A társadalom azonban tapasztalja és tanulja a demokráciát. A jogi és intézményi keretek egyre inkább elmozdultak, a politikai döntéshozatali folyamatokba megkezdődött a civil társadalom visszajelzéseinek beépítése, viszont az albán politikai

⁷⁷⁴ BTI Country Report, Albania 2022. 16.

⁷⁷⁵ I.m. 18.

⁷⁷⁶ A demokratikus átmenetben a gazdasági fejlődés az átalakulás strukturális nehézségeit is tükrözte – a kezdeti növekedés nem járt gazdasági szerkezetváltással, ami azt jelentette, hogy az ipari termelés soha nem állt vissza az 1989-ben elért szintre. Az infrastruktúra tovább romlott, a piaci intézmények fejletlenek maradtak, a korrupt privatizációs folyamatok pedig nem kompenzálták az átmenet súlyos terheit. A piramisjátékok elterjedése és összeomlása 1997-ben Albánia gazdasági fejlődésének szimbólumává vált.

⁷⁷⁷ BTI Country Report, Albania 2022. 30.

⁷⁷⁸ BTI Country Report, Albania 2022. 36. Lásd továbbá: Kajsiu, Blendi: *Polarization without radicalization: political radicalism in Albania in a comparative perspective*. Journal of Contemporary European Studies Vol. 24, No. 2, 2016. 1-20. DOI:10.1080/14782804.2016.1159545

rendszeret átható szélsőséges polarizáció és erős mecénási viszonyok korlátozzák azt.

4.1.5.3. Társadalmi Szektor

Az állampolgári jogok tiszteletben tartását az alkotmány és az ország által ratifikált és általában betartott nemzetközi emberi jogi egyezmények rögzítik. Bár az országban elegendő jogi szabályozás van érvényben az állampolgári jogok védelmére, az e jogok védelmét szolgáló mechanizmusok nem mindig hatékonyak.

Az egyesülési és gyülekezési jogok fejlődése területén is megmutatkozik az Albániára jellemző kettősség a formális vívmányok és azok politikai eszközként való felhasználása között. Az albán alkotmány a gyülekezési és egyesülési szabadságok széles körét biztosítja.⁷⁷⁹ A civil szervezetek állami beavatkozás és korlátozás nélkül is szabadon regisztrálhatnak, intézhetik ügyeiket és foglalkozhatnak a nyilvános viták minden kérdésével. Albánia viszont azt is mutatja, hogy a gyülekezési jogokkal visszaélhetnek, politikai eszközként konkrét politikai érdekek, nem pedig általános közcélok elérése érdekében.⁷⁸⁰ A gondolat- lelkiismeret, vallás szabadon gyakorolható, a kormány változatlan szinten támogatja a vallási közösségeket az országban.⁷⁸¹ Az alkotmányos keretek garantálják a véleménynyilvánítás szabadságát, a tömegtájékoztatás megszervezését és a tájékoztatáshoz való jogot.⁷⁸² A média mégis ambivalens, ugyanis egyszerre jellemzi a független megfigyelőként való szerepvállalás és a konkrét politikai és üzleti érdekek felkarolása. A politikai szereplők és az újságírók közötti feszültség a világiárvány idején és a parlamenti választásokkal összefüggésben nőtt. A politikai nyomásgyakorlás, a megfélemlítő nyelvhasználat, az újságírók elleni fenyegetés és erőszak Albániában is jelen van, amelynek célja a kritikus média cenzúrázása és megfélemlítése.

A diszkrimináció elleni jogi keret bár tovább javult, de az ítélkezési gyakorlat még nem fejlődött érdemben. Rendszeresen előfordulnak a közösség tagjaival szembeni fizikai agresszió esetei, és folytatódik a gyűlöletbeszéd, különösen a közösségi médiában. Albániában nincs olyan jogszabály, amely elismerné az azonos neműek élettársi közösségét vagy házasságát. A vonatkozó, 2020-ban lezárult nemzeti cselekvési terv anyagi források és politikai akarat hiánya miatt nem hozott látható eredményeket.⁷⁸³ Az etnikai kisebbségek egyenlő állampolgársági és kulturális jogokat élveznek, a romák és az egyiptomiak viszont továbbra is szenvednek az

⁷⁷⁹ Constitution Of The Republic Of Albania Text approved by referendum on 22 November 1998 and amended on 13 January 2007. Translated under the auspices of OSCE -Albania. 1998/2007. Article 46. 9. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/41888.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)

⁷⁸⁰ BTI Country Report, Albania 2022. 10.

⁷⁸¹ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 29.

⁷⁸² Constitution Of The Republic Of Albania, 1998 – Article 22. 23. – 4-5.

⁷⁸³ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 26-34.

egyenlőtlenségtől és a diszkriminációtól. Az LMBTQ közösségekre ugyanez vonatkozik a foglalkoztatás és a szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén.⁷⁸⁴ 2016-2020-as nemzeti cselekvési terv eredményessége korlátozott volt. A gyermekjogok végrehajtásához megerősítették az intézményi kapacitásokat, azonban a végrehajtás és a jogsértések megfelelő jogorvoslati eszközei hiányoznak. A gyermekházasság gyakorlata, a gyermekszegénység még mindig jelen van Albániában, különösen a roma, egyiptomi és vidéki közösségekben. Bár bizonyos mértékig mindezek inkább kulturális, mintsem jogi vagy intézményi problémák.⁷⁸⁵

A nemi alapú erőszak kezelése és az áldozatoknak nyújtott szolgáltatások szintén javításra szorulnak. A nők elleni súlyos bűncselekmények és családon belüli erőszak esetei szinte naponta kerülnek a közvélemény tudomására. Az esélyegyenlőség – különösen a nők és férfiak közötti – biztosításával kapcsolatos előrelépés nem meggyőző. A nők munkaerőpiaci részvételi aránya folyamatosan nőtt, viszont a stratégiai ágazatok döntéshozatalában ez nem tükröződik.⁷⁸⁶ A fogyatékos személyek jogairól szóló keret jogszabálya részben megfelel a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezménynek. Albánia még mindig nem ratifikálta a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét.⁷⁸⁷ Az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférésük biztosítása sem akadálytalan. Az ingyenes jogsegélynyújtást túlnyomórészt civil társadalmi szervezetek nyújtják.⁷⁸⁸

A személyes adatok védelme tekintetében folyamatban van a jogharmonizáció, viszont a megnövekedett feladatok ellátásához humánkapacitás növelés szükséges az ombudsmani hivatalban. Az ombudsman ajánlásainak hatékony végrehajtása viszont nem javult eleget ahhoz, hogy fokozza az állami intézményi elszámoltathatóságot. A hivatal kapacitását nem sikerült növelni, költségvetését azonban csökkentették.⁷⁸⁹

A földjogokkal kapcsolatos bizonytalanság továbbra is alapvető akadálya az ország társadalmi és gazdasági fejlődésének. Nem tapasztalható előrelépés az ország kommunista korszaka során méltánytalanul elkobzott ingatlanok korábbi tulajdonosainak kártalanításában.⁷⁹⁰ A

⁷⁸⁴ BTI Country Report, Albania 2022. 6-7.

⁷⁸⁵ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 33.

⁷⁸⁶ BTI Country Report, Albania 2022. 27.

⁷⁸⁷ UN: Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 2007. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Ch-15-a.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.) – A 2016-2020 közötti időszakra szóló Nemzeti Cselekvési Terv a Fogyatékossgal Élő Személyekről végrehajtása nem hozott jelentős hatást. 2021 májusában elfogadták a fogyatékkal élőkre vonatkozó, 2021-2025 közötti időszakra szóló új nemzeti tervet.

⁷⁸⁸ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 33-34.

⁷⁸⁹ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 27.

⁷⁹⁰ A kompenzációs mechanizmusokról szóló 2016. évi törvény alkotmányossági, jogbizonytalansági és egyenlőségi kérdések miatt hevesen ellenezte a kártalanítást. A 2019-es ombudsmani jelentés szerint a kártalanításhoz való jogot elismerő 26 000 határozatnak csak kis hányadát (2,2%) hajtották végre.

tulajdonjogi viták sértik a tisztességes eljárás elvét. A vagyonkérdések rendezése általában megtörténik, míg az elkobzott ingatlanok visszaszolgáltatását elrendelő ítéletek gyakran nem valósulnak meg. A visszaélések – az elfoglalás legalizálási intézkedései által, a tulajdonjogok szisztematikus megsértésével – ilyen esetekben különösen kiélezettek.⁷⁹¹ A kommunista korszakban eltűnt személyek ügyeinek megoldása részben a kapacitás- és forráshiány miatt alacsony maradt, ellenben 2020 júliusában elfogadott állampolgársági rendelkezés továbbra is a befektetők állampolgársági rendszerének kialakításához vezethet.⁷⁹² Az ilyen rendszerek kockázatot jelentenek a biztonság, a pénzmosás, az adóelkerülés, a terrorizmus finanszírozása, a korrupció és a szervezett bűnözés beszivárgása tekintetében, és összeegyeztethetetlenek az uniós vívmányokkal. Tagjelölt országgént Albániának tartózkodnia kell egy ilyen rendszer kidolgozásától.

4.1.5.4. Gazdasági Szektor

A gazdasági reform helyzete nem optimista, leginkább a 2019. év végi földrengés negatív hatásai és a 2020-as világjárvány kitörése miatt. Az adóbevételek alacsony szintje tovább romlott, míg az államadósság rekordmagasságot ért el 2020-ban. Ez a költségvetési és folyó fizetési mérleg hiányának drasztikus növekedésével, valamint a kereskedelmi mérleg romlásával járt együtt.⁷⁹³ A jövedelmi egyenlőtlenségek Albániában továbbra is magasak, a földrengés következtében pedig a lakosság több mint 10%-a elvesztette otthonát vagy jelentős anyagi károkat szenvedett el.⁷⁹⁴ Miközben a gazdaság továbbra is küzdött a földrengés negatív hatásaival – a nemzetközi adományok, segélyek és kölcsönök ellenére – a COVID-19 világjárvány rontotta Albánia amúgy is csökkenő gazdasági teljesítményét, munkanélküliségi és szegénységi rátáját. 2019-ben a lakosság felét (49%-át) fenyegette a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés és arányaiban a lakosság 38,3%-a él súlyos anyagi nélkülözésben, amely a nők, etnikai kisebbségek, fogyatékkal élők körében kiemelkedő.⁷⁹⁵ Albániában létezik állami jóléti rendszer a szociálpolitika és az intézmények szabályozására, bár a kormányzat nem rendelkezik elegendő forrással a kiszolgáltató csoportok megsegítésére.⁷⁹⁶

Albánia a gazdasági fejlődés nyitott modelljét követte, az állam szerepvállalása a gazdaságban az energiaszektor kivételével korlátozott. A kormánynak a köz- és a magánszféra közötti

⁷⁹¹ BTI Country Report, Albania 2022. 19. 24.

⁷⁹² European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 35.

⁷⁹³ BTI Country Report, Albania 2022. 19.

⁷⁹⁴ A károkat körülbelül 1 milliárd euróra (a GDP körülbelül 7,5%-ára) becsülik.

⁷⁹⁵ BTI Country Report, Albania 2022. 19.

⁷⁹⁶ Uo. 26.

partnerségek (Public Private Partnership; PPP) révén egyes ágazatokban való növekvő szerepvállalása viszont gyengítheti a tisztességes versenyt. A magánszektor a foglalkoztatás több mint 80%-át adja. A becslések szerint a gazdaság mintegy 35%-át teszi ki az informális szektor,⁷⁹⁷ a tartós korrupció pedig jelentős akadályokat gördít a teljes piacgazdaság kialakítása felé.⁷⁹⁸

Albánia 1992-t követően eltörölte a külkereskedelem mennyiségi akadályait, és vámcsökkentéseket vezetett be a Kereskedelmi Világszervezethez való 2000-es csatlakozása után. Emellett regionális szabadkereskedelmi megállapodások tagja, úgy, mint a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (Central European Free Trade Agreement; CEFTA), viszont csak közepesen felkészült a versenypolitika terén.⁷⁹⁹ Hátráltatja fejlődését a vállalkozói és technológiai know-how hiánya, az informalitás jelentős szintje, a humán és anyagi kapacitáshiány, valamint a K+F-re fordított alacsony kiadások. A regionális integráció és az export növekedett, de a potenciál alulmaradt. Az importra szánt termékek hiánya és az export földrajzi diverzifikációja növeli Albánia külső sokkhatásokkal szembeni sebezhetőségét.⁸⁰⁰

Az 1997-es gazdasági és politikai válságot követően a bankszektor strukturális reformjai kiemelt prioritást élveztek. Albániában a bankszektor teljesen privatizált, miközben a külföldi tulajdonú bankok birtokolják a szektor eszközrészeinek több mint 75%-át.⁸⁰¹ Az Albán Bank (BoA) jogilag független, és képes meghatározni a monetáris politikát. 2019-ben 1,4%, 2020-ban 1,6% volt az infláció, viszont az élelmiszerárak erőteljes növekedésnek indultak. Az államadósság éves szinten meredeken, 14%-kal nőtt, 2020 első felében elérte a GDP 80%-át. A kormány jelentős kölcsönöket vett fel az Európai Uniótól és az IMF-től, és 2020 júniusában 650 millió eurós eurókötvényt is kibocsátott. Albánia adóbevételei történelmileg a költségvetési előrejelzések alatt maradtak, így állandó költségvetési hiányt könyvelhetett el, miközben a 2017-ben elindított PPP-program szerződéses beruházási értéke 2020-ban elérte a GDP körülbelül egyharmadát.⁸⁰²

⁷⁹⁷ Uo. 21.

⁷⁹⁸ Lásd: Shehu, Sali: Corruption in Albania and its economic impact. *Economicus* 15/ Spring 2017. 187-196. <https://uet.edu.al/economicus/wp-content/uploads/2023/01/Corruption-in-Albania-and-its-economic-impact.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.) Lásd továbbá: Morabito, Giacomo: Corruption in Albania. Quantitative Analysis of the Impact on Economic Growth. *Economicus* 14/ Summer 2016. 137-154. <https://uet.edu.al/economicus/wp-content/uploads/2023/01/Corruption-in-Albania-Quantitative-Analysis-of-the-Impact-on-Economic-Growth-.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)

⁷⁹⁹ BTI Country Report, Albania 2022. 22.

⁸⁰⁰ European Commission: Albania 2021 Report. 57.

⁸⁰¹ BTI Country Report, Albania 2022. 18.

⁸⁰² I.m. 21-23.

Albánia 2017 óta tartó gazdasági növekedési ütemét főként a jelentős infrastrukturális projektekbe történő magánbefektetések vezérik. 2019-ben mindössze 2 %-os GDP-növekedést regisztrált az ország. A COVID-19 járvány idején ez még tovább romlott, tekintettel az idegenforgalmi szektor fontosságára az albán gazdaságban (a GDP körülbelül 20%-a). A hazai és nemzetközi korlátozások nagy hatással voltak a lakossági fogyasztásra. A turizmushoz kapcsolódó ágazatok bevételei összességében 16,1%-kal estek vissza 2020-ban. A költségvetési hiány csökkentésére irányuló tervek elszálltak. Az elmúlt öt évben a GDP 8%-át tette ki, 2020-ban pedig 12%-ra nőtt, ami az export 16%-os általános csökkenését tükrözi ugyanebben az évben. A munkanélküliség pozitív tendenciát mutatott ebben az időszakban, és 2019-ben rekordalacsonyra, 12%-ra érte el az átmeneti időszakot.⁸⁰³

A korlátozott fiskális és monetáris politikai mozgástéren belül a kormány és a jegybank gyors és megfelelő lépéseket tett, amely tompította a munkaerőpiacra gyakorolt hatást, és megőrizte a makrogazdasági és pénzügyi szektor stabilitását, azonban növelte az államadósság és a hiány arányát is, és növelte az ország sebezhetőségét a külső sokkokkal szemben. A kettős sokk kezelése megfeszítette az adminisztráció kapacitását, de nagymértékben biztosította az üzletmenet folytonosságát és a folyamatban lévő reformok többségében a munka folytatását.⁸⁰⁴

4.1.5.5. Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások

Az ország átalakulásának kezdete óta az albánok kifelé irányuló politikai jövőképét az európai uniós csatlakozás és az ehhez szükséges gazdasági és technikai segítségnyújtás motiválja. Az ország 1997-es összeomlása után Albánia erősen függött a nemzetközi segélyektől. 2003-tól előrehaladt az EU integráció felé vezető úton és EU központú fejlesztési stratégiát követve hatékonyan használta a külföldi támogatás különböző formáit. Az ország azonban aránytalanságot mutat a nemzetközileg előmozdított változások és a csekély haladás között. Az igazságügyi reform 2016-os nemzetközi irányítottság mellett ért el eredményeket. A kormány így hitelesebbé vált az Európai Unióval való többoldalú együttműködés és szoros partnerség iránti elkötelezettségével, különösen a kül-és biztonsági ügyekben. Az ország 2019-2020-ban az iszlám radikalizálódás elleni küzdelemre irányuló regionális és európai szintű kezdeményezések központja lett. A legtöbb nemzetközi emberi jogi egyezményt is ratifikálta. Az ország konstruktív megközelítést alkalmaz a regionális integráció felé a szomszédsági kapcsolatok ápolása és a regionális kezdeményezésekben való együttműködés tekintetében. A

⁸⁰³ I.m. 27.

⁸⁰⁴ European Commission: Albania 2021 Report, 2021. 50-51.

regionális fejlesztés területén döntő fejlemény volt a 2019-es Open Balkans kezdeményezés.⁸⁰⁵ Albánia szomszédos országokra vonatkozó kapcsolatainak javulása és Szerbiából való fokozódó együttműködése, időnként kiváltotta a koszovói – főként nacionalista - politikusok haragját. Az ellenzék a közelmúltban bojkottálta a helyhatósági választásokat lemondott a parlamenti mandátumról, azonban a választásoktól függetlenül a reformokat minden területen akadályozza a nemzetközi közösség által támogatott gyors és gyakori intézményi változások, valamint a lassú és bizonytalan végrehajtás közötti kettőség. Ezt fokozza a politikai lojalitás alapján történő kiválasztás, a közhivatallal való visszaélés jelensége. Ezek a kihívások a gazdaságra is kiterjednek, a folyamatos „*brain drain*” jellegű elvándorlás pedig megfosztja az országot a változtatásra képes tudással rendelkező szakemberektől. A formális intézményi változás átlépéséhez, a nemzetközi közösség támogatásában és a hazai reformok értékelésében is elmozdulás szükséges. Rövid távon még meg kell küzdeniük a COVID járvány okozta gazdasági lassulással és az ezzel járó makrogazdasági mutatók romlásával.⁸⁰⁶

4.1.6. BOSZNIA-HERCEGOVINA

A demokráciaépítés Bosznia-Hercegovinában a délszláv háborút lezáró Daytoni Békeszerződés megkötését követően 1995-től kezdődött.⁸⁰⁷ A demokráciára és a piacgazdaságra való átmenetet jelentősen megzavarta a konfliktus utáni napirend. A Daytoni Békeszerződés a háború lezárását tűzte ki célul, viszont egy töredezett államot hozott létre gyenge központi intézményekkel és két állami szint alatti entitással: egy többségi szerb, erősen centralizált Boszniai Szerb Köztársasággal (RS) és a többségi Bosnyák-Horvát Föderációval, gyenge szövetségi központtal és erős kantonokkal, de nem garantálta az intézményi működőképességet.⁸⁰⁸

A háborús felek megtartották az interetnikus feszültségeket, amely a diszfunkcionális intézményi és alkotmányos rendszer kereteivel folyamatosan akadályozza a demokratikus és gazdasági reformokat. A háború után, az ENSZ által kijelölt főképviselő félprotektorátusban gyakorolta a végrehajtó hatalmat, míg a NATO által vezetett katonai misszió helyreállította a biztonságot az egész országban. A nemzetközi közösség továbbra is a demokratizálódás, a

⁸⁰⁵ A kezdeményezést 2019 után három vezetői csúcs követte. A találkozók olyan következtetések születtek, amelyek elősegítették a háromoldalú együttműködést az emberek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása terén. A COVID-19 világjárvány kitörésével az ország úgy döntött, hogy ideiglenesen lezárja határait.

⁸⁰⁶ BTI Country Report, Albania 2022. 38-41.

⁸⁰⁷ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. Initialed in Dayton on 21 November 1995 and signed in Paris on 14 December 1995. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf> (Letöltve: 2023.07.21)

⁸⁰⁸ Uo. 17. – Annex 4: Constitution of Bosnia and Herzegovina.

gazdasági reform és a legalább alapvető állami funkciók megteremtését célzó államépítés fő mozgatórugója maradt, amely megalapozta a politikai függőség kultúráját. 2003 óta az átmeneti erőfeszítések az EU integráció útjára terelték.⁸⁰⁹

2005 és 2006 között a nemzetközi közösség a további átmenet felelősségét a hazai politikai szereplőkre ruházta át. Az átadás nem hozta meg a várt eredményeket. Boszniában nincs politikai akarat a többnemzetiségű koalíciós kormányok megalakítására, és egyetértés az alapvető politikáról és alkotmányos szabályokról. 2006 óta a nacionalista retorika fokozottabb lett, ami a Milorad Dodik egyre autokratikusabbá váló rezsimje által vezetett Boszniai Szerb Köztársaság szeparatista retorikájában jelentkezik. Ezzel párhuzamosan a boszniai horvát elitek retorikája is radikalizálódott, új igényeket támasztva az alkotmányban biztosított jogokon túlmutató autonómiára és nemzeti képviseletre. A nacionalista retorika háttérbe szorította az EU reformprogramját és más demokratizáló/liberalizáló programokat.⁸¹⁰

4.1.6.1. Biztonsági (katonai) Szektor

Stratégiai keret

Bosznia-Hercegovina stratégiai keretét alkotó dokumentumok közül először 2001-ben fogadta el az ország Védelmi Politikáját,⁸¹¹ ezt követően 2003-ban a Katonai Doktrínát,⁸¹² amelyet 2005-ben a Védelmi Fehér Könyv⁸¹³ követett. Az ország biztonságpolitikájáról szóló dokumentum 2006-ban készült el,⁸¹⁴ amíg a Védelmi Stratégia 2008-ban,⁸¹⁵ a Katonai stratégia pedig 2009-ben.⁸¹⁶ Látható, hogy Bosznia-Hercegovina esetében nincs kifejezetten Nemzeti Biztonsági Stratégia, és a jelenleg fellelhető dokumentumok felett is eljárt az idő. Mindemellett az Alkotmány és a kapcsolódó törvények, mint alapvető normatív jellegű stratégiai dokumentumok fontosak a biztonsági rendszer szempontjából. Bosznia-Hercegovina 1995 után

⁸⁰⁹ Quaker Council for European Affairs (QCEA): The EU's involvement in Bosnia & Herzegovina, Briefing Paper 2 – The European Union & Peacebuilding, 2004. <https://www.qcea.org/wp-content/uploads/2011/04/bp-peacebuild2-bosnia-en-nov-2004.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸¹⁰ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 5-6. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_BIH.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸¹¹ Odbrambena politika Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2001.

⁸¹² Vojna Doktrina, BiH, 2003. <https://www.mod.gov.ba/files/file/dokumenti/vojnadoktrina/vojnadoktrina.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸¹³ Defence White Paper of Bosnia and Herzegovina, 2005. <http://mod.gov.ba/files/file/dokumenti/defense/engwhitebook.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸¹⁴ Sigurna Politika, BiH, 2006. https://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸¹⁵ Odbrambena Politika, BiH, 2008. https://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_2_Odbrambena%20politika%20BiH.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸¹⁶ Military Strategy Bosnia and Herzegovina, 2009.

számos különböző de egyidejű átmenet és újjáépítési erőfeszítés tárgya volt. Az 1995-ben elfogadott Daytoni Békeszerződés rendelkezései a legkisebb közös nevezőt – mind a biztonsági, mind a védelmi rendelkezéseket – az entitások hatóságaira ruházták. A nemzetközi szervezetek nyomásával, ennek a rendszernek a felépítése is megkövetelte az új kihívásoknak megfelelő reformot, stratégia keretet.

A Védelmi Politika (2001) és a Katonai Doktrína (2003) azokat a biztonsági kockázatokat, kihívásokat, fenyegetéseket hangsúlyozza, amelyek az ezredfordulón voltak az ország valósága. A Védelempolitika célja, hogy az ország védelempolitikáját a biztonságpolitika részeként határozza meg, annak értelmében, hogy elkötelezte magát a Békepartnerség és ezzel együtt a NATO-hoz való csatlakozásra. Ehhez változtatások sorozatát kellett végrehajtani. 2003-ban elfogadták a Katonai Doktrínát, amely azóta minden hitelességét elvesztette, azonban még így is van olyan megállapítása, amely relevánsnak ítéltető. Mindenekelőtt a NATO-hoz, az EU-hoz és a térségben zajló egyéb integrációs struktúrákhoz és folyamatokhoz való csatlakozás elmaradásától való félelem, valamint a biztonság területén a nemzetközi együttműködésre való felkészületlenség és kapacitáshiány. Mindkét dokumentum említést tesz a délszláv háború katonai jellegű örökségéről, a terrorizmusról, mint állandó fenyegetésről, az illegális fegyveres csoportok létrejöttéről és aktivizálásáról.⁸¹⁷

2005-ben elfogadták az ország Fehér Könyvét, melyet azóta sem újítottak meg.⁸¹⁸ Bosznia-Hercegovina fenyegetettségi percepcióit hármass csoportosításban taglalja. Belső problémaként a szervezett bűnözést, a terrorizmust, a különböző katasztrófa helyzeteket és a gazdasági, politikai átmenet okozta nehézségeket jelöli meg. Bosznia esetében az egy sajátosság, hogy a dokumentumok beemelték a Daytoni Békeszerződés elemeinek lassú végrehajtását. Regionális szinten nem kell tartani fegyveres konfliktustól, külső agressziótól. A regionális instabilitás, valamint az így kialakult válságok, krízis helyzetek azonban lehetséges veszélyforrások. Bosznia esetében a Nyugat-Balkánt összességében nézve, egyedülálló, hogy megjelöli a nagyhatalmi politikai befolyást egy esetlegesen kialakuló válság kiindulási alapjaként. A régióban Bosznia tekinthető elsődleges célpontnak, ahol érzékelhetően esélye van a terrorista csoportok megtelepedésének. Globális szinten szintén a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a hagyományos és tömegpusztító fegyverek proliferációja, a környezeti kihívások, az

⁸¹⁷ Dautović, Kenan: *Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina*, Belgrade: Serbia, Belgrade Centre for Security Policy 2010. 40-41. http://www.bezbednost.org/upload/document/bosnia_and_herzegovina.pdf (2023.07.21.)

⁸¹⁸ Defence White Paper of Bosnia and Herzegovina, 2005.

extrémizmus jelenik meg. Boszniai sajátosság azonban, hogy a kikényszerített migráció is helyet kap a felsorolásban.⁸¹⁹

2006-ban átfogó cél deklarációsaként elfogadták az ország Biztonságpolitikai Stratégiáját, valamint az ország fegyveres erőit egyetlen, az állam szervezett és ellenőrzött katonai erejeként erősítették meg.⁸²⁰ Bosznia-Hercegovinában a védelmi politika volt a kiindulópont, holott a biztonsági logika ennek fordítottját kívánja meg. A biztonságpolitika ugyanazt a hármas tagolást hozza, mint a Védelmi Fehér Könyv, és kijelenti, hogy látszólag távoli trendek és fejlemények befolyásolhatják Bosznia-Hercegovina biztonságát. Figyelembe kell venni a globális környezetben fennálló általános kapcsolatok összefüggéseit. Ezek egy része a nemzetközi terrorizmus minden formája, a fokozott fegyvertermelés és kereskedelem, valamint a tömegpusztító fegyverek, a háborúk, faji konfliktusok és diszkrimináció következtében fellépő migráció, az etnikai intolerancia és az antidemokratikus rendszerekben uralkodó politikai nyomás, a szervezett bűnözés különböző formái, a gazdasági és társadalmi haladás szintjében tapasztalható egyre növekvő különbségek következményei, valamint a környezeti zavarok. Regionális szinten a kihívások a demokráciára és a piacgazdaságra való átmenetből adódó instabilitásból fakadnak. Mivel Bosznia-Hercegovina az Európa és Ázsia közötti tranzitvonalon van, fenyegeti a fegyverek, kábítószeres és az emberek illegális kereskedelme, valamint a terroristák és a terrorista tevékenységekhez szükséges anyagok tranzitja. A helyzetet tovább bonyolítja a térség etnikai csoportjainak önrendelkezési és függetlenségi törekvése, ezért a katonai kapacitások magas koncentrációját tartják fenn az egész régióban.⁸²¹

Bosznia-Hercegovina belső helyzetét sajátos politikai tényezők jellemzik, amelyek kihívást jelentenek a politikai és társadalmi stabilitás számára. Ezek egy része a háborús tapasztalatok miatti ellenségeskedés, a Daytoni Megállapodások maradéktalan végrehajtásának kudarca, a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek és menekültek befejezetlen visszatérése, a demokratikus intézmények lassú fejlődése, határvédelmi probléma, számos gazdasági probléma az alacsony befektetések beáramlásából, a problémás privatizációs folyamaton keresztül, az elmaradott termeléshez, a munkanélküliséghez és a szegénységhez. Bosznia-Hercegovina számára sajátos probléma az országszerte található aknák nagy száma, amely veszélyt jelent az egyének biztonságára, valamint a beruházások, a mezőgazdaság és a turizmus

⁸¹⁹ Dautović, Kenan (2010) i. m.

⁸²⁰ Ministry of Defense and Armed Forces of Bosnia and Herzegovina, Brochure, 2011. 5. http://www.mod.gov.ba/files/file/maj_2011/bosura%20eng%20mail.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸²¹ Palinkasev, Olga: View from Bosnia and Herzegovina. In: Gyarmati István – Stančić, Darko (eds.): *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans*. Geneva: Switzerland, DCAF, 2007. 73-74. Lásd továbbá: Dautović (2010) i. m. 46-48.

fejlesztésének akadálya. Emellett veszélynek számít a fegyverek és lőszer nem megfelelő tárolása, valamint a magánszemélyek általi széles körű fegyvertartás. Számos környezeti kihívás és a környezetvédelmi szabványok lassú fejlődése is jelen van⁸²² Habár 2006 óta nem került felülvizsgálatra a biztonságpolitika sem, az abban megjelenő kockázatok, kihívások, fenyegetések továbbra is Bosznia-Hercegovina valósága.

A biztonsági kockázatok, kihívások, fenyegetések ugyanígy kerülnek bemutatásra, először a Védelmi Stratégiában (2008), amely a biztonságpolitikában meghatározott általános célokat a védelem területén támogatja, alapvető védelmi koncepciót határoz meg, és elfogadja a hosszútávú katonai stratégia alapjait, valamint az európai és euroatlanti integrációra helyezi a hangsúlyt. A Katonai Stratégiában (2009) a célok, funkciók és képességek hangsúlyozása lett jelentős, a katonai célok elérésében képesség alapú megközelítést alkalmaz, és ez utóbbi dokumentum pedig más kihívásokat is beemel, a Védelmi Stratégiához képest is. Globális szinten az összes említett biztonsági kihívás, kockázat, fenyegetés mellett vannak államközi konfliktusok és polgárháborúk, energiaellátási problémák, világjárványok, a globális felmelegedés következményei, erős, külső hatalmak törekvései a régiók irányítására, valamint az egyének törekvései, amely fenyegeti a nemzetközi rendet. Függeléként megjelenik az európai környezet elemzése, amelyről úgy gondolják, hogy az új fegyveres konfliktusoktól nem teljesen védett. A posztszovjet Európa gyenge demokratizálódási és strukturális reformjai is kihívást jelentenek, amely gazdasági válságokat okozhat. Fennáll a helyi válságok veszélye, amelyek tömeges migrációhoz vezethetnek. Felerősödik az embercsempészet és a fegyverek elterjedése, aminek lehetősége nyílik a terroristák általi felhasználásra. A nyugat-balkáni „nagy államok” projektjei nem valószínűsíthetőek, és helyette regionális együttműködéssel és biztonsági integrációval lehet helyettesíteni, úgy, mint a NATO és az EU.⁸²³

Az egyéb stratégiai dokumentumok csak megismétlik az említett biztonsági kockázatokat, kihívásokat és fenyegetéseket, ennek ellenére sehol nem tesznek különbséget köztük, és nem is prioritás alapján tárgyalják.⁸²⁴ A nemzeti biztonsági rendszer kiépítésének folyamata Bosznia-Hercegovinában még nem fejeződött be. Állami szinten sok fontos politikai döntésben nincs konszenzus, és ez komoly akadálya a fejlődésnek. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a Daytoni Egyezmény aláírásakor még nem volt biztonsági rendszer, akkor annak kiépítésében és a biztonsági intézmények kapacitásának megerősítésében elért eddigi eredmények

⁸²² Palinkasev (2007) i. m. 75. Lásd továbbá: Dautović (2010) i. m. 48.

⁸²³ Dautović (2010) i. m. 49-50.

⁸²⁴ A Védelmi Szemle, ugyanezt az elvet követi, amelyet 2010-es benyújtását követően hét évbe telt elfogadni a politika feszültségei miatt.

előrelépésnek tekinthetők. A védelmi, biztonsági szektor reformfolyamata még mindig tart, a tervezési és felülvizsgálati folyamat által, ami megfelelő vertikális és horizontális kapcsolatot alakít ki más kapcsolódó dokumentumokkal, és amelynek célja az egyes biztonsági struktúrák működőképességének, illetve azok összekapcsolásának és együttműködésének biztosítása.

Demokratikus felügyelet és ellenőrzés

Bosznia-Hercegovinában az erő alkalmazására vonatkozó állami monopólium az ország egész területen érvényesül, viszont a biztonsági szolgálatok közötti rossz intézményi koordináció és a tartós politizálás miatt ez nem hatékony. Az ország fegyveres erőit 2006-ban hozták létre a három különálló etnikai erő egyesítésével.⁸²⁵ A bosznia-hercegovinai rendőrség erős széttagoltságtól és fokozott kormányparti befolyástól szenved. Az állami szintű intézmények a 2007-ben végrehajtott részleges rendőrségi reform eredményeként gyenge mandátummal és csekély működési kapacitással és az alacsonyabb szintű kormányzati szervekkel való koordináció hiányától is szenvednek. 2011 óta minden szinten megtapasztalták az uralkodó elit erőteljes nyomását a nagyobb politikai ellenőrzés érdekében, azzal a céllal, hogy visszaszorítsák az előző évtizedben nemzetközi segítséggel végrehajtott reformokat, amelyek megalapozták a demokratikus és autonóm rendőri működést.⁸²⁶

A Daytoni Békeszerződés a legtöbb állami hatáskörrel együtt a biztonság feletti felügyeletet és ellenőrzést is az entitások hatáskörébe utalta, miközben az Alkotmány nagyon kevés iránymutatást ad a nemzeti biztonsági rendszer szabályozására vonatkozóan. Az ezen a területen végrehajtott reformok elsősorban a biztonsági intézmények entitási szintű felszámolását és a biztonsági kompetenciák központi, állami szintre történő átadását jelentették. Az Alkotmány egyik cikkelye lehetővé teszi Bosznia-Hercegovina számára, hogy átvegye a jogalanyok hatásköreinek egy részét.⁸²⁷ Az európai integráció iránti elkötelezettségnek és az Alkotmányban rejlő lehetőségnek megfelelően a biztonsági hatásköröket – a rendőrség kivételével – a Boszniai Szerb Köztársaság és a Bosnyák-Horvát Föderáció, állami szintre ruházta át.⁸²⁸

⁸²⁵ A fegyveres erők azonban nem kötelesek fenntartani a biztonságot Bosznia-Hercegovina területén belül. 2004 óta az Európai Unió EUFOR Althea missziója, (amely a NATO békefenntartó misszióját követte) továbbra is az egyetlen nemzetközi biztonsági erő Bosznia-Hercegovinában, amely az egész államra kiterjedő felhatalmazással rendelkezik a biztonság garantálására, viszont az utóbbi években jelentősen csökkent a misszióban résztvevők létszáma.

⁸²⁶ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 7.

⁸²⁷ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. 1995. Annex 4: Constitution of Bosnia and Herzegovina. III. 5.a.

⁸²⁸ Lásd: BH Védelmi törvény, 2005: 11. cikk.; Law on Defence of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette of Bosnia and Herzegovina, 88/05. 5. <https://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih/pdf/014%20->

Bosznia-Hercegovina nemzeti biztonsági rendszerének demokratikus ellenőrzése magában foglalja a parlamenti ellenőrzést, a végrehajtói ellenőrzést, a bírósági ellenőrzést, valamint a független állami szervek, például az Ombudsmani Hivatal és az Állami Számvevőszék által végzett ellenőrzést. A leginkább szükséges törvények meghozatalához a nemzetközi közösség nyomása járult hozzá. Az átfogó demokratikus változások befolyásolták a polgári ellenőrzés új koncepcióinak kialakítását az erő legitim alkalmazásának jogkörével felruházott állami intézmények felett, és Bosznia-Hercegovinában működik a polgári felügyelet elve a védelmi szektor felett. A polgári hatóságok katonai struktúrákhoz való viszonyában a meglévő alárendeltségi rendszer összhangban van a jelzett demokratikus elvekkel és normákkal. Habár a parlament, a bírósági ellenőrzés és a független szervek mellett a civil ellenőrzést a végrehajtó hatalom is végzi.⁸²⁹ A gyakorlat tehát az elmúlt évtizedek újítása mellett az, hogy a biztonsági szektor működése nem mentes a politikai beavatkozástól. Az állandó politikai súrlódások a védelem területén a stratégiai célok megvalósítását is akadályozzák, így a NATO tagságba történő beilleszkedés irányát, és folyamatosak az ezzel kapcsolatos ellentmondásos értelmezések. Bonyolítja és korlátozza a védelmi szektor gyorsabb előrehaladását az integrációs úton. A demokratikus felügyelet és ellenőrzés a Hírszerző Ügynökség feletti kontroll mechanizmusában funkcionális működési problémákkal rendelkezik, többnyire politikai félreértések miatt. A rendőrség munkája feletti polgári ellenőrzés keretében a nagyszámú illetékes rendőri szerv megléte miatt sokkal nehezebb egyedi értékelést adni ennek a fajta felügyeletnek a funkcionalitásáról. Az állami szintű hatékony civil felügyeletben észrevehető bizonyos hiányosságok vagy jogi homályosságok, a kinevezések esetében a felelős független testületek hiánya.⁸³⁰

Az elmúlt évek uniós jelentései számos, a biztonsági intézményekkel kapcsolatos problémára világítottak rá, úgy, mint az átpolitizáltság, forráshiány, gyenge szakmai felkészültség. Hangsúlyozzák az összes intézmény együttműködésének szükségességét a biztonsági kihívások megelőzésében. Bosznia-Hercegovinában ez a reformfolyamat rendkívül összetett, ami állami

[%20ARMY%20LEGISLATION/BH%20Law%20on%20Defence%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20088-05.pdf](#) (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸²⁹ Bosznia-Hercegovina esetében ezek a bosznia-hercegovinai elnökség, a Bosznia-Hercegovinai Miniszterek Tanácsa, a Szerb Köztársaság kormánya és a Bosznia-Hercegovinai Föderáció intézményei, valamint a kantoni kormányok és Bosznia-Hercegovina Brčko körzetének kormánya.

⁸³⁰ Hadžović, Denis: Civilni nadzor nad sektorom sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH. 2018. <https://eu-monitoring.ba/civilni-nadzor-nad-sektorom-sigurnosti-u-bosni-i-hercegovini/> (Letöltve: 2023.07.21.) – A civil lakosság 79%-a gondolja úgy, hogy a politikusok befolyással vannak a rendőrség munkájára. A polgárok véleményének ilyen magas százaléka ebben a kérdésben minden bizonnyal a civil ellenőrzés nem megfelelő végrehajtására utal, és tagadhatatlanul azt jelzi, hogy a kapcsolatok jobb szabályozására van szükség a polgárok szolgálatát célzó professzionálisabb, függetlenebb és hatékonyabb rendőrségi struktúrák érdekében.

és entitási és kantoni szinten zajlik, amelyben problémás a funkciók átfedése, a gyakorlati együttműködés és a tevékenységek koordinációjának hiánya is. A sikeres folyamathoz a politikai elit konszenzusára van szükség, amely etnopolitikai tényezők mentén és miatt nem működik. A közös kül- és biztonságpolitika terén 2020-ban az ország közeledési aránya az EU és a Tanács határozatai nevében tett vonatkozó főképviselei nyilatkozatokhoz 70% volt, szemben a 2019-es 61%-kal. 2021 elején az ország összehangolási aránya meredeken csökkent, főként az elnökségen belüli nézeteltérések miatt, és 2021 augusztusára elérte a 43%-ot. Többek között az ország nem felelt meg az EU Tanácsának az Orosz Föderációval, Kínával, Venezuelával és Szíriával kapcsolatos korlátozó intézkedésekről szóló határozatainak. Ennek a tendenciának a megfordítása jelezné Bosznia-Hercegovina uniós útja melletti elkötelezettségét.⁸³¹

Biztonsági gyakorlatok a főbb biztonsági kihívások mentén

Bosznia-Hercegovina migrációs tranzitország és évek óta ugyanazokkal a kihívásokkal néz szembe.⁸³² Az illetékes intézmények kapacitása, koordinációja, egymás közötti együttműködése, a befogadási kapacitás nem megfelelő. A jogi keretet tovább kell harmonizálni a közösségi vívmányokkal. A migrációs és menekültügyi stratégia és cselekvési terv (2016–2020) végrehajtása fokozatosan zajlik, de pénzügyi akadályok miatt nem hozza meg a várt eredményeket.⁸³³ A hatóságok nem hangolták össze erőfeszítéseiket. Una-Sana kanton kormánya 2019-ben önkényes korlátozást vezetett be a migránsok maximális számára vonatkozóan, a menedékkérők jogai nem egyenletesen biztosítottak országszerte.⁸³⁴ A határrendészet létszámhiányos. A határátkelőhelyeken fejlesztésekre van szükség az infrastruktúra és a felszerelés terén. Ez jelentős pénzügyi forrást igényel, amelyet Bosznia-

⁸³¹ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 114. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%202021%20report.PDF> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸³² European Commission: Bosnia and Herzegovina 2014 Progress Report, 2014. 53-54.; https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-bosnia-and-herzegovina-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.21.) European Commission: Bosnia and Herzegovina 2015 Report, 2015. 60.; https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (Letöltve: 2023.07.21.) European Commission: Bosnia and Herzegovina 2016 Report, 2016. 68. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸³³ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2018 Report, 2018. 25-26. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸³⁴ Uo.

Hercegovina jelenleg nem tud biztosítani.⁸³⁵ A korrupció több területen elterjedt – egészségügyi és oktatási rendszerek, a közbeszerzés – és Bosznia-Hercegovina nem rendelkezik megfelelő jogi és intézményi kerettel annak kezelésére. Elaprózott cselekvési tervek, pusztán deklaratív politikai támogatás, a szisztematikus nyomozás hiánya, szelektív és átláthatatlan bírósági nyomon követés, nyomásgyakorlás és megfélemlítés a kísérő motívumai a jelenségnek.⁸³⁶ Az összeférhetlenségi jogszabályok végrehajtása, de facto megakadt 2013 óta.⁸³⁷ 2020-ban nem sikerült elfogadni az Európai Unió által erősen támogatott új közbeszerzési törvényt. Egyelőre nincs olyan politika, amely megakadályozná a korrupciót a magánszektorban.⁸³⁸ A szervezett bűnözés elleni küzdelem stratégiáját ugyan elfogadták (2017-2020), de azt nem valósították meg hatékonyan, még kevésbé harmonizálták az egész ország szintjén.⁸³⁹ Minimális előrelépés történt a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemre irányuló cselekvési terv végrehajtása tekintetében. A bűnüldöző szervek operatív együttműködésében évek óta rendszerszintű hiányosságok mutatkoznak. A rendőrség ki van téve a politikai beavatkozásnak. Az Europolal és az Eurojusttal való együttműködés még mindig nem funkcionál. Nem hatékony a rendőrség és az ügyészség együttműködése a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, így nincs megfelelő bírói reakció sem.⁸⁴⁰ A terrorizmusellenes jogszabályok nagymértékben igazodnak az uniós vívmányokhoz és a vonatkozó nemzetközi joghoz. Bosznia-Hercegovinának sokkal komolyabb problémája van a radikalizálódással, a terrorizmussal és a területén tartózkodó külföldi harcosokkal, mint a régió többi országának. A büntetőjogban a szankciókra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kezdték az eljárásokban, viszont, hiányoznak a jól megtervezett prevenciós programok.⁸⁴¹ A reszocializációs segítség nagyon korlátozott. Hiányosságok mutatkoznak a terrorizmusellenes törvények végrehajtása, valamint

⁸³⁵ Az integrált határigazgatási (IBM) stratégia és annak 2019-2023-as cselekvési terve nagyjából összhangban van az uniós vívmányokkal. A határrendészet – korlátozott kapacitása ellenére és más rendvédelmi szervek támogatásával – megfelelő működési rugalmasságot tanúsított a határigazgatási műveletek során. A nemzetközi együttműködés terén az ország számos szomszédos országgal kötött megállapodást aláírt. A határrendészet kielégítő szinten működik együtt az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökséggel (Frontex) és az Interpollal.

⁸³⁶ 2014-ben kezdte meg működését a Korrupció Megelőző és Korrupció Elleni Koordinációs Állami szintű Ügynökség (APIK), és koordinálta a 2015-2020 közötti időszakra vonatkozó állami korrupcióellenes stratégia elfogadását. Az állami és entitási szintű stratégiák koordináció és harmonizáció hiányában, valamint lassú végrehajtásban szenvednek. A 2020-2025 közötti időszakra szóló új korrupcióellenes stratégia 2020-ban készült, de a disszertáció elkészítésének idejében még nem fogadták el.

⁸³⁷ European Commission: Bosnia and Hercegovina 2014 Progress Report, 2014. 16.; European Commission: Bosnia and Hercegovina 2015 Report, 2015. 16.; European Commission: Bosnia and Hercegovina 2016 Report, 2016. 16-17.

⁸³⁸ European Commission: Bosnia and Hercegovina 2014 Progress Report, 2014. 16.; European Commission: Bosnia and Hercegovina 2015 Report, 2015. 17-18.; European Commission: Bosnia and Hercegovina 2016 Report, 2016. 17-18.

⁸³⁹ I.m. (2014) 55-56.; I.m. (2015) 61.; I.m. (2016) 71-71.

⁸⁴⁰ I.m. (2014) 57-58.; I.m. (2015) 19.; I.m. (2016) 19-20.

⁸⁴¹ I.m. (2014) 58.; I.m. (2015) 62.; I.m. (2016) 74.

a biztonsági szervek közötti strukturált és hatékony együttműködés terén a kormányzat minden szintjén.

4.1.6.2. Politikai Szektor

A háború utáni Bosznia-Hercegovina legalább háromszoros átmeneten megy keresztül: a konfliktusból a békébe, a kommunizusból a demokráciába és a piacgazdaságba, valamint a szövetségi tagságból a független államiségbe. A biztonsági helyzet nagyrészt normalizálódott, viszont Bosznia-Hercegovina kormányai számos öröklött strukturális korláttal szembesülnek a háború és a háború utáni időszakból. 2006 után az államépítés a nemzetközi szintről a helyi szintre került ezzel pedig a nacionalista politikai elit újra előtérbe került.⁸⁴² Politikai pályáját egy folyamatos negatív tendencia jellemzi, amely 2019 óta fokozottabb.⁸⁴³ A reformok terén stagnálás mutatkozik, gyakorlatilag semmilyen vagy minimális előrelépés történt az Európai Bizottság 14 kulcsfontosságú reformprioritásának végrehajtásában.⁸⁴⁴

Bosznia-Hercegovina egyedülállóan összetett alkotmányos szerkezettel rendelkezik, amelyben a kormányzási rendszer legerősebb vétőpontjai nem kívülről származnak, hanem magába a bonyolult döntéshozatali folyamatba épülnek be. A kormányalakítási és szavazási eljárások a központi állam parlamentjében és elnökségében vétőjogot adnak az egyes entitások és a három „alkotó nép” képviselőinek, lehetővé téve számukra, hogy blokkolják a közös döntéshozatalt. A kormányzat különböző szintjei nagymértékben átfedik egymást, rendkívül költségesek és rossz koordinációtól szenvednek, egyszerűsítésükre nincs közös politikai akarat. A közfoglalkoztatás továbbra is a politikai párttagságon és a nepotizmuson alapul, nem pedig érdemalapú rendszeren.⁸⁴⁵

Az állam alkotmánya és a két rendkívül autonóm entitás alkotmánya garantálja a hatalmi ágak formális szétválasztását a különböző kormányzati ágak között.⁸⁴⁶ Hivatalosan az ország független igazságszolgáltatással rendelkezik, viszont erősen széttagolt állami és entitási szinteken. A pártatlanságra vonatkozó szabályozási biztosítékok gyengék, és következtlenül

⁸⁴² BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 8.

⁸⁴³ Bosznia-Hercegovina NATO Tagsági Cselekvési Tervben (MAP) való részvételével kapcsolatos politikai pathhelyzet a 2018-as választásokat követően 14 hónapig megakadályozta az állami szintű kormány megalakulását. Az állami intézmények finanszírozása a legutóbb elfogadott 2018-as költségvetés alapján 2020-ig átmeneti finanszírozásban valósult meg. A COVID-19 vilájárvány rávilágított a bosznia-hercegovinai állam és politika működésképtelenségére és strukturális válságára. Ez súlyosan érintette az ország gyenge, széttagolt és részben korrupt egészségügyi rendszerét. A kormányalakítási kompromisszum nem szüntette meg a NATO tagság céljával kapcsolatos nézeteltéréseket.

⁸⁴⁴ Transparency International: Za dvije godine BiH ispunila samo jedan od 14 prioriteta EU, evropski put potpuno blokiran, 2021. [Press-rls_28.5.2021_.pdf \(ti-bih.org\)](#) (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸⁴⁵ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 36.

⁸⁴⁶ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 13.

alkalmazzák őket. Az integritási tervek végrehajtása egyenetlen. Az igazságszolgáltatás nem átlátható. A regionális igazságügyi együttműködés továbbra sem hatékony, a háborús bűnügyek fokozatos visszaszorítása folytatódott.⁸⁴⁷ A klasszikus fékek és ellensúlyok érvényben vannak a gyakorlatban, javult a parlamenti felügyelet a végrehajtó hatalom felett azonban a vezető etnikai pártok hatékony és eredményes ellenőrzést gyakorolnak expanzív hatalommegosztási mechanizmusokon keresztül.⁸⁴⁸ 2006 óta felerősödtek a politikai elit támadásai az igazságszolgáltatási szervek függetlensége és a háború utáni reformok visszaállítására irányuló erőfeszítések ellen, miközben az uniós tagjelölti státuszt az EU a jogállamisághoz, az igazságszolgáltatás mélyreható strukturális reformjához kötötte, ugyanis a korrupció rendszerszintű a közigazgatásban és a kormányokban.⁸⁴⁹

A civil szervezetek entitási szinten jönnek létre és politikai függőség jellemzi őket. A megosztottságon átívelő együttműködés nem gyakori. Formálisan az állam és a vallás teljesen elkülönül. A gyakorlatban a vallási közösségek meglehetősen befolyásos szerepet töltenek be a közéletben és a politikai életben, ami vegyes hatást gyakorol a konfliktus utáni megbékélésre. Az általános választásokat négyévente tartják nemzeti, entitási, kantoni és helyi szinten. Az általános választójog titkos szavazással biztosított. Az alkotmányos rendelkezések azonban etnikai alapon diszkriminálnak, korlátozzák a választójogot. Az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalának (ODIHR) számos, a választási rendszer reformjára vonatkozó ajánlása évek óta nem került végrehajtásra.⁸⁵⁰

A politikai elit etnikailag polarizált, amelyet egy erősen konfrontatív stílus kísér és ösztönöz. A fennálló etnopolitikai konfrontáció és a társadalmi polarizáció potenciálisan veszélyes társadalompolitikai keveréket jelent. A pártrendszer szinte kizárólag etnikai hovatartozás szerint oszlik meg és nagyrészt egy entitás területén szerveződnek. Az alapvető adminisztratív struktúrák megvannak, de szokatlanul szétaprózódnak. Az országos infrastruktúra, jelentősen elmaradott a szomszédos országokhoz képest.⁸⁵¹ 2000 óta Bosznia-Hercegovina hosszadalmas közigazgatási reform (PAR) folyamaton ment/megy keresztül, de a közigazgatás állapota nem javult.⁸⁵² Az uralkodó politikai elit szemszögéből nézve az állami intézmények szerkezeti

⁸⁴⁷ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 15-20.

⁸⁴⁸ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 13.

⁸⁴⁹ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 14.

⁸⁵⁰ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 10.,18. – 2018 októberében tartották a központi állami, entitási és kantoni szintű végrehajtó és törvényhozó testületek általános választásait, amely a választási törvényi válság megoldása nélkül zajlottak le. 2016 novemberében a bosznia-hercegovinai Alkotmánybíróság megsemmisítette a választási törvény több rendelkezését.

⁸⁵¹ I.m. 35., 9.

⁸⁵² I.m. 35. – 2020 júniusában a Boszniai Szerb Köztársaság kormánya elfogadta a 2018-2022 közötti időszakra szóló államigazgatási reform (PAR SF) országos stratégiai keretét, 2020 végére pedig minden kormányzati szint

diszfunkcionalitása, alacsony teljesítménye és rossz minőségű szolgáltatásai a rendszer szerves részét jelentik, nem pedig a leküzdendő strukturális hiányosságokat. A szakpolitikai stratégiák, a politikai döntéshozatali rendszer töredezett. A középtávú szakpolitikai tervezés jogszabályi kerete egyenetlenül fejlődött.⁸⁵³

A 2015-2018-as reformprogram elfogadásával és kezdeti végrehajtásával, viszont a korábbi gyakorlattól eltérő, pozitív dinamikát mutatott. Az ország uralkodó elitje végül negatív prioritást választott, és csak azokat az elemeket valósította meg, amelyek nem veszélyeztetik a pártfogási rendszert. Enyhült a reformnyomás, és a végrehajtás 2017-ben, és 2018-ban szinte teljesen leállt, így a legtöbb strukturális reformcél nem teljesült.⁸⁵⁴ Bosznia-Hercegovina valamennyi jelentős politikai szereplője hivatalosan elkötelezett az ország Európai Unióba történő integrációja mellett, ami a demokratikus és piacgazdasági reformok folytatását és elmélyítését vonja maga után. A gyakorlatban azonban a politikai spektrumon belül megszilárdulnak az álláspontok, és csekély hajlandóságot mutatnak strukturális reformok végrehajtására. Bosznia-Hercegovinában a reformszemléletű politikusok marginalizálódnak, és mozgásterük jelentősen korlátozott a kormányban.

4.1.6.3. Társadalmi Szektor

Az alapvető jogokra vonatkozó jogszabályi és intézményi keretek nagyrészt készen állnak. Bosznia-Hercegovina ratifikálta az összes jelentős európai és nemzetközi emberi jogi okmányt, nem tett viszont lépéseket az emberi jogok előmozdítására és érvényesítésére vonatkozó átfogó politikai keret elfogadása érdekében. Ebből következően az emberi jogok védelme országszerte továbbra is egyenlőtlen.⁸⁵⁵

Az alkotmány garantálja az egyesülési és gyülekezési szabadságot. Gyakorlása a Boszniai Szerb Köztársaságban korlátozott. Az érzékeny kérdésekkel foglalkozó emberi jogi jogvédőket fenyegetik, zaklatják, verbális bántalmazás és fizikai támadások érik.⁸⁵⁶

A rágalmazást 2002 óta teljesen dekriminalizálták. A sugárzott médiát, a Kommunikációs Szabályozó Ügynökség (CRA) szabályozza, amely az Európai Bizottság megállapítása szerint nem teljesen független politikailag és anyagilag. A kormányoknak jelentős szerepe van a magánmédia közvetett és közvetlen finanszírozásában. A politika ezáltal korlátozza a média és

elfogadta a kapcsolódó PAR 2020-2022-es cselekvési tervet. A PAR cselekvési terv szisztematikus végrehajtása késésekre ütközött, és a stratégia és a cselekvési terv időkeretét meg kell hosszabbítani.

⁸⁵³ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 12.

⁸⁵⁴ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 34.

⁸⁵⁵ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 25.

⁸⁵⁶ I.m. 29.

a szerkesztői függetlenséget. Megnőtt az újságírók közvetlen megfélemlítése.⁸⁵⁷ Az információszabadságról szóló törvények érvényben vannak, az állami intézmények korlátozzák az újságírók információhoz való hozzáférését. Az online platformokat gyakorta a gyűlöletbeszéd és dezinformáció terjesztésére használják, ott ugyanis a gyűlöletbeszéd tilalmát nem ellenőrzik és nem hajtják végre.⁸⁵⁸

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés aránytalan. Az esélyegyenlőség csak részben valósul meg. A nepotizmus és a klientelizmus a bosznia-hercegovinai intézményekben állandósítja a kirekesztést, és jelentős számú polgártól tagadja meg az alapvető emberi jogokat. A nemi alapú erőszakra, különösen a családon belüli erőszakra vonatkozó jogszabályok nem megfelelőek, és a végrehajtás továbbra is gyenge.⁸⁵⁹ Az LMBTQ+ személyek különösen kiszolgáltatottak. Az emberi jogaik védelmét szolgáló jogszabályi keret bizonyos javulása ellenére a gyűlöletbeszéd és a diszkrimináció széles körben elterjedt, az LMBTQ+ közösséggel szembeni családon belüli és kortárs erőszak pedig tovább növekszik, és a hatóságok nem reagálnak megfelelően.⁸⁶⁰ A hatóságok azokkal az esetenkénti jelentésekkel sem foglalkoznak kellőképp, amelyek a gyanúsítottakkal vagy fogvatartottakkal kapcsolatban felmerülő rossz bánásmódról szólnak.⁸⁶¹

A társadalmilag marginalizált csoportok, szegénység és a társadalmi kirekesztés kockázatának kitett csoportok közé tartoznak. A romák a legkiszolgáltatottabb és leghátrányosabb helyzetű kisebbség. Az előítéletek és a cigányellenesség akadályozza a társadalmi beilleszkedésüket. A roma nők különösen sokféle megkülönböztetéssel szembesülnek elsősorban a foglalkoztatás terén. A gyermekek jogait illetően a közösségi alapú ellátásra való átállás lassan halad. Aggodalomra ad okot a gyermekek kizsákmányolása és a gyermekek koldulása. A fogyatékossgal élő személyek esetében nem történt előrelépés a korábban feltárt aggályok kezelésében, ideértve a cselekvőképességtől való megfosztást, a státuszon alapuló megkülönböztetést, szolgáltatásokhoz való hozzáférést és az akadálymentesítést.⁸⁶²

⁸⁵⁷ 2019-ben a Bosznia-Hercegovinai Újságírók Szövetsége kilenc fizikai támadást és nyolc halálos fenyegetést regisztrált újságírók ellen, ami évek óta messze a legmagasabb szám.

⁸⁵⁸ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 12.; Lásd továbbá: European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 27.

⁸⁵⁹ Az ország mindazonáltal rendelkezik 2018-2022-es nemek közötti egyenlőségi cselekvési tervvel, valamint a nőkről, a békéről és a biztonságról szóló cselekvési tervvel. A Boszniai Szerb Köztársaság 2020-2024 közötti stratégiát fogadott el a családon belüli erőszak leküzdésére.

⁸⁶⁰ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 31. – A jogrendszer nem ismeri el az azonos nemű párok szociális és gazdasági jogait, beleértve a családi élethez való jogot; A különösen marginalizált intersexuális és transznemű személyek társadalmi integrációja nem mutat javulást.

⁸⁶¹ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 15.

⁸⁶² European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 30-32.

A háború alatt elkobzott vagyonok visszakövetelésével kapcsolatban az ingatlan-visszafoglalási kérelmek nagy hányada megoldódott. A második világháború alatt és után elkobzott magántulajdon visszaszolgáltatásával kapcsolatban a Bosznia-Hercegovinai Minisztertanács 2005-ben tett erőfeszítései a vagyonvédelmi kérdések miatt kudarcot vallottak.⁸⁶³

Az 1990-es évek konfliktusát követően nőtt a belső menekültek száma, akik egy része kollektív központokban és alternatív szálláshelyeken él. A kisebbségi hazatérők az etnikai alapú gyűlöletbeszéd és a gyűlöletbűncselekmények leggyakoribb célpontjai. Nem történt előrelépés a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos országos stratégia elfogadása felé. Nem léteznek rendszerszintű megoldások az inkluzív és megkülönböztetésmentes oktatás biztosítására. Nem történt előrelépés a „*két iskola egy fedél alatt*”⁸⁶⁴ gyakorlat megszüntetésében.⁸⁶⁵

4.1.6.4. Gazdasági Szektor

Bosznia-Hercegovina a működő piacgazdaság létrehozásának korai szakaszában van és jelentős strukturális reformokra van szüksége – annak ellenére, hogy megerősítette a piacgazdaság iránti elkötelezettségét⁸⁶⁶ – ahhoz, hogy az ország hosszú távon megbirkózhasson a versenynyomással és a piaci erőkkel.⁸⁶⁷

Az ország intézményi felépítése és belső piaca töredezett. A jogállamiság helyzete akadályozza az ország üzleti környezetét. Az állami kiadások megközelítik a GDP 50%-át, ami hátráltatja a piaci mechanizmusok működését. Ez kiszorítja a magánszektor, és visszatartja a beruházásokat. Az egységes gazdasági tér hiánya Bosznia-Hercegovinán belül továbbra is komoly akadálya az üzleti tevékenységnek. Az informális szektor a GDP 30-50%-át adja. Széleskörű az állami beavatkozás a gazdaságba, és csak nagyon korlátozott része működik elsősorban piaci alapon.⁸⁶⁸

A külkereskedelem liberalizált, összhangban a Stabilizációs és Társulási Megállapodással. A verseny törvény harmonizál az EU szabályozásával, viszont korlátozott adminisztratív

⁸⁶³ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 26.

⁸⁶⁴ Lásd: Császár Zsuzsa: *Kisebbség – Oktatás – Politika a Balkánon*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2011. 52.

⁸⁶⁵ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 29-32.

⁸⁶⁶ Megállapodott az Európai Unióval a 2015-2018-as reformprogramról, valamint az IMF-fel a napirendet támogató hároméves reformprogramról. Néhány fejlesztés történt a munkaügyi jogszabályok korszerűsítése, a bankrendszer hiányosságainak kezelése és az üzleti környezet javítása terén. A napirend megvalósítása azonban 2017-2018-ban szinte teljesen megszakadt, és érintetlenek maradtak azok a jelentősebb strukturális reformok, amelyek erősíthették volna a piacgazdaságot.

⁸⁶⁷ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 46.

⁸⁶⁸ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 22.

kapacitások miatt annak végrehajtása alacsony. Bosznia-Hercegovina nem tagja a WTO-nak, fő kereskedelmi partnere, az EU. A Törökországba és Oroszországba irányuló export jelentős, olyan exportágazatokra támaszkodik, mint a ffeldolgozás, valamint a fém-, vegyi- és fegyvergyártás. A bankrendszer eszközkészletét 90%-ban a külföldi tulajdonú bankok uralják és nagyrészt a nemzetközi normákhoz igazodik. Bosznia-Hercegovina kizárólag a monetáris politikáért felelős, ugyanis az árfolyam az euróhoz van kötve. Az infláció 2011 és 2017 között folyamatosan csökkent, a trend azonban 2018 után megfordult.⁸⁶⁹ A kormányzati kiadások gyorsan növekedtek az elmúlt évtizedben, a közszféra kiterjedt foglalkoztatása és nem szükségletalapú szociális transzferek miatt. A 2015-2018-as reformmenetrend keretében a bosznia-hercegovinai hatóságok először kötelezték el magukat a költségvetési fenntarthatóság átfogó politikája mellett. A kombinált intézkedések bizonyos eredményeket hoztak, bár a világvjárvány gazdasági hatása és a 2020-ban végrehajtott további kormányzati intézkedések átmenetileg megállították az elmúlt évek költségvetési konszolidációját, de nem ásták alá a fiskális stabilitást.⁸⁷⁰

Míg a makrogazdasági stabilitást megőrizték a világvjárvány idején – ami, továbbra is elégtelen középtávú orientációtól és a növekedést serkentő politikai intézkedésekre való összpontosítás hiányától szenved – a járvány utáni évek költségvetési tervezése még mindig nem igazodik kellőképpen a növekedést serkentő intézkedésekhez. A status quo fenntartásának fókusza miatt, a politikai döntéshozók a fiskális politikát nem használják megfelelően az erőteljesebb növekedés és az uniós jövedelemszintekhez való gyorsabb felzárkózás érdekében. A költségvetési politika különböző szereplői közötti együttműködés elégtelen mértéke, az ország költségvetési tanácsának korlátozott szerepe és a konfliktusmegoldó mechanizmusok hiánya hozzájárul a fiskális politika korlátozott hatékonyságához az ország növekedési potenciáljának fokozása tekintetében.⁸⁷¹ Évek óta az első államháztartási többlet 2017-ben keletkezett (a GDP 2,6%-a), és 2019-ben 2,1%-ot tett ki, az adóbevételek hozzájárulásával. A folyó fizetési mérleg hiánya csökkent, amely részben a csökkenő kereskedelmi hiánynak volt köszönhető.⁸⁷²

⁸⁶⁹ The World Bank: Inflation, consumer prices (annual %) – Bosnia and Herzegovina. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2017&locations=BA&start=2011> (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸⁷⁰ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 24-25. – A bevételek 7,5%-kal csökkentek, elsősorban az alacsonyabb közvetettadó-beszedés miatt. Az államháztartási kiadások 7%-kal emelkedtek az összesen 420 millió eurós költségvetési választintézkedéseknek köszönhetően. A teljes államadósság a GDP 38,3%-ára nőtt, így továbbra is viszonylag alacsony, míg a külső (állami és magán) adósság 76,0%-ra emelkedett. A kormány 250 millió eurós makroszintű pénzügyi támogatást hagyott jóvá az Európai Uniótól kapott kölcsön formájában, és további 330 millió eurót biztosított az IMF-től a gyorsfinanszírozási eszköz keretében. Az IMF arra számít, hogy Bosznia-Hercegovina középtávon visszatér a költségvetési konszolidáció irányába.

⁸⁷¹ European Commission: Bosnia and Herzegovina 2021 Report, 2021. 49.

⁸⁷² BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 21.

A privatizáció kihívást jelentő politikai és gazdasági kérdés.⁸⁷³ Olyan stratégiai ágazatokat, mint a közlekedés, az energia és a távközlés (FBiH-ban) az állami tulajdonú vállalatok uralják. Az uralkodó elit 2017 óta blokkolja az állami tulajdonú vállalatok (SOE) szerkezetátalakítását és privatizációját a Föderációban, míg az RS-ben csak a vasúttársaság szerkezetátalakítása folytatódik.⁸⁷⁴ A Világbank szerint a foglalkoztatottak aránya a felnőtt népességben belül (2019-ben 35,5%) Délkelet-Európa második legalacsonyabb értéke volt, egyedül Koszovó előzi meg. A munkanélküliség a fiatalok körében kimagasló, és habár 2015-höz képest csökkent a mértéke, az elsősorban a tömeges kivándorlás következménye. A szociális védelmet entitási szinten szabályozzák. A társadalombiztosítási járulékok szintje rendkívül magas, és a rendszer pénzügyileg fenntarthatatlan.⁸⁷⁵

A COVID-19 világvárvány 2020-as kitörése negatív, de korlátozott hatással volt a gazdaságra. A GDP növekedése hat év után először mutatott 5,5%-os csökkenést, az adóbevételek csökkenése, valamint az egészségügyi és gazdasági támogatási kiadások növekedése közepette. A külföldi működőtőkebefektetések szintén a GDP 1,4%-ára csökkentek, az ipari termelés azonban 2,8%-kal nőtt 2019-hez képest.⁸⁷⁶ Ennek ellenére az elmúlt néhány év költségvetési stabilizációs trendje továbbra is fennáll, és az ország várhatóan 2023-ra leküzdheti a világvárvány gazdasági hatását.

4.1.6.5. Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások

Bosznia-Hercegovina az EU tagállamává kíván válni, de az EU-tagság útján való előrehaladása 2016-ig akadozott. A kormányzó etnikai politikai elit nem mutat valódi érdeklődést a hosszú távú társadalmi-gazdasági fejlesztési politikák iránt. A nemzetközi támogatások elfogadása rendszeresen a hazai költségvetések rövid távú stabilizálását célozta, miközben megpróbálta megkerülni a strukturális-reform feltételek megvalósítását. A 2015-2018-as reformprogram csak részben valósult meg. A reformok végrehajtásában 2019-ben és 2020-ban minimális erőfeszítés volt. 2021 az utolsó esélyt kínálja a kormánykoalícióknak a kulcsfontosságú reformok létrehozására és végrehajtására. 2022 pedig választási év, amely hagyományosan kevés vagy egyáltalán nem ad mozgásteret a komoly reformokhoz.

⁸⁷³ Foreign Investment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina. Privatization Opportunities. <http://fipa.gov.ba/investiranje/privatizacija/default.aspx?id=47&langTag=en-US#:~:text=Privatization%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20is%20an%20overall,enterprises%2C%20banks%20and%20apartments%20with%20existing%20tenancy%20rights>. (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸⁷⁴ I.m. 27.

⁸⁷⁵ I.m. 20.

⁸⁷⁶ BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. 29.

Bosznia-Hercegovina függőben lévő NATO tagsági kérelmét 2018 decemberében oldották fel, a Tagsági Cselekvési Tervet viszont azonnal megkérdőjelezték a Boszniai Szerb Köztársaság hatóságai, ugyanis ragaszkodnak Szerbia katonai semleges hozzáállásának átvételéhez. Regionális együttműködési szerények, amelyek különböző kezdeményezések keretében valósulnak meg. A bosznia-hercegovinai állam és a szomszédos országok vezetői közötti légkör némileg javult a Berlini Folyamat kapcsán. Ennek ellenére Bosznia-Hercegovina kétoldalú kapcsolatai a szomszédos Szerbiával és Horvátországgal romlottak. A kétoldalú viták azt mutatják, hogy Bosznia-Hercegovinának nincs egységes regionális együttműködési politikája, és hogy a szerb és horvát etnikai politikai elit Szerbia és Horvátország politikai vezetéséhez igazodik, a Bosznia-Hercegovina állami érdekeinek védelme helyett etnonacionalista célokat követ.⁸⁷⁷

4.1.7.KOSZOVÓ

Jugoszlávia felbomlása előtt Koszovó autonóm tartomány volt a Szerb Köztársaságon belül. 1989-ben, megsértve a koszovói és a szövetségi alkotmányt, Belgrád eltörölte Koszovó autonómiáját. Az 1990-es években Koszovót közvetlenül Belgrádból irányították. A Koszovói Demokratikus Liga (LDK) vezette koszovóiak többsége a békés ellenállást választotta és megpróbálta kiépíteni a „párhuzamos kormányzati intézmények” rendszerét. A békés ellenállás kudarca és Belgrád fokozódó elnyomása 1998-ban a Koszovói Felszabadító Hadsereg (KLA) létrejöttében és a fegyveres konfliktusban csúcsosodott ki. A konfliktusnak a NATO katonai beavatkozása vetett véget 1999 tavaszán.⁸⁷⁸ A háború után, 1999 júniusában az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244. számú határozatával⁸⁷⁹ nemzetközi közigazgatás jött létre Koszovóban 2008-ig. A ENSZ UNMIK misszióját jelölték ki Koszovóért polgári felelősséggel rendelkező hatóságként, míg a NATO koszovói jelenléte (Koszovói Erők/KFOR) a biztonság megőrzéséért volt felelős.

A 2004. márciusi etnikai összecsapások után kérdéses lett, hogy Koszovó végleges státuszának késleltetése tovább rontja-e a biztonságot és a stabilitást. Martti Ahtisaari ENSZ különmegbízottat a Belgráddal és Pristinával folytatott tárgyalások sikertelensége után 2007-ben egy nemzetközileg felügyelt folyamatot javasolt a szuverén állam létrehozására., amelyet

⁸⁷⁷ I.m. 41-44.

⁸⁷⁸ NATO: Kosovo Air Campaign (March-June 1999) Operation Allied Force. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁷⁹ UN: Resolution 1244 (1999) https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

Szerbia ellenzett.⁸⁸⁰ A Koszovói Közgűlés 2008. február 17-én független állammá nyilvánította Koszovót, és az EU még abban az évben elindította jogállamisági misszióját (EULEX) Koszovóban. 2008 áprilisában a koszovói parlament új alkotmányt fogadott el az Ahtisaari-terv alapján, ezt követően potenciális tagjelöltté vált az EU-ban, és 2015 októberében aláírta a Stabilizációs Társulási Megállapodást, ami 2016 áprilisa óta hatályos. A koszovói szerbek együttműködése felerősödött az EU által koordinált 2013-as Brüsszeli Megállapodás⁸⁸¹ eredményeként, Belgrád elfogadta Pristina hatalmát a többségi szerb területek (Észak-Koszovó) felett, a koszovói szerbek autonómiájának növelése fejében. A sikeres megbékélési folyamat Szerbia és Koszovó EU-tagságának előfeltétele.⁸⁸²

4.1.7.1. Biztonsági (katonai) Szektor

Stratégiai keret

Egy biztonsági szektor akkor legitim, amennyiben az összhangban van a lakosság biztonsági és igazságszolgáltatási igényeivel. Koszovóban ehhez nyújtott segítséget a biztonsági szektor felülvizsgálat. 2006-ban a belső biztonsági szektor felülvizsgálat (Internal Security Sector Review; ISSR) átvilágította a biztonsági ágazatot, a szükségleteket és a szükséges reformokat. Tervezetten inkluzív folyamat volt, holisztikus megközelítéssel, amelynek eredményét 2006-ban tették közé. Több ajánlást fogalmazott meg, úgy, mint a gazdasági fejlődésre való összpontosítás, a Koszovói Védelmi majd Biztonsági Erők létrehozása, Nemzetbiztonsági Tanács felállítása és a nemzetbiztonsághoz kapcsolódó jogszabályok felülvizsgálata. Az UNDP nyomkövetési programot hozott létre a biztonsági szektor fejlesztésének támogatására, az ajánlások végrehajtását célozta, amelyek többségét a következő hat évben megvalósítottak.⁸⁸³ 2012-ben a kormány bejelentette az új felülvizsgálatra vonatkozó igényt, stratégiai biztonsági ágazat felülvizsgálatra szólított fel. Ebben az esetben az inkluzív és holisztikus megközelítés nem jött létre. A tervezés és végrehajtás számos hibája jellemezte a folyamatot. A regionális kérdések fókuszja és a költségvetési hiány, az USA erős befolyása a védelmi kérdésekre. A

⁸⁸⁰ Gallucci, Gerard M.: *The Ahtisaari Plan and North Kosovo (2007)*. Transconflict, 2011. http://www.transconflict.com/10/wp-content/uploads/2011/11/PolicyPaper_AhtisaariPlanNorthKosovo.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁸¹ NDI: Kosovar Attitudes on the 2013 Brussels Agreement between Kosovo and Serbia. Public Opinion Research, 2014. 29-30. <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI-Kosovo-Feb-2014-Public-Opinion-Research-on-Brussels-Agreement.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁸² BTI Country Report, Kosovo 2022. 4-5. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_RKS.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁸³ Welch, Anthony Cleland: A Security Sector Review in Kosovo – An Holistic Approach to SSR. 2010. 43-55. https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg13_global-concept_80_welch.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

folyamat védelmi felülvizsgálatként zárult. Ezzel párhuzamosan egy másik folyamat a Nemzeti Biztonsági Stratégia kidolgozása is zajlott, amely 2009-ben kezdődött és egy évnyi munka olyan dokumentumot eredményezett, ami teljes elégedetlenséget hozott magával 2010-re. Semmikép sem volt inkluzív, és a felülvizsgálat megállapításait sem lehetett beépíteni. Ténylegesen nyomatékot a biztonsági kihívásoknak csak a 2006-ban indított belső biztonsági szektor felülvizsgálat szerzett.⁸⁸⁴

Annak olvasatában Koszovó különböző külső és belső biztonsági kihívásokkal néz szembe. A hagyományos háborús fenyegetést nem ismerik el, a fegyveres agresszió kizárt, a nem politikai eszközök alkalmazása valószínűsíthető. A legnagyobb kihívások a belső tényezők, a gazdasági bizonytalanság, a rossz termelési lehetőségek, a magas munkanélküliség és a koszovói polgárok nagyon alacsony életszínvonala. A szervezett bűnözést az ország és polgárai biztonságára közvetlen fenyegetésnek tekintik. Emellett jelentős a korrupció, a jogállamiság fejletlensége és az etnikai közösségek, elsősorban a szerbek koszovói társadalomba történő integrációjának problémája. A politikai radikalizmus, a párhuzamos irányítási struktúrák jelenléte destabilizációhoz vezethet.⁸⁸⁵

2010-ben a Koszovói Biztonsági Tanács elfogadta a Koszovói Köztársaság Biztonsági Stratégiáját, amely kimondja, hogy a korrupció, a szervezett bűnözés, a belső békére ható szegénység és a munkanélküliség jelentik Koszovó előtt álló legnagyobb kihívásokat. Fontos nemzeti cél a koszovói rendőrség kapacitásának és professzionalizmusának erősítése és az érintett nemzetközi és regionális szereplőkkel való együttműködés. Nem tartja közvetlen fenyegetésnek a terrortámadást, de nem zárja ki ennek lehetőségét. Súlyosnak tartja, és az egész balkáni térséghez köti, a fegyverkereskedelmet. Az ország befektetési légkörét javítani kell a jogállamiság megerősítésével, a korrupció elleni küzdelemmel és a stabil energiaforrások biztosításával. Koszovó szembesül a visszatérők és a koszovói társadalomba való beilleszkedésük problémájával.⁸⁸⁶

A 2012-ben elindított folyamat eredményeként, 2014-ben stratégiai biztonsági ágazati áttekintés jelent meg Koszovó biztonsági értékeléseként. A térség biztonsága és stabilitása szempontjából, Szerbia Koszovóhoz fűződő attitűdje közvetlen fenyegetést jelent, miközben a

⁸⁸⁴ Lásd: KCSS: The Development Context of the Strategic Security Sector Review. Civil Society Perspective. Policy Brief. 2013. 3-10. https://qkss.org/images/uploads/files/The_Development_Context_of_Strategic_Security_Sector_Review_877377.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁸⁵ Qehaja, Florian: Kosovo. In: Hadžić, Miroslav -Timotić, Milorad – Petrović, Predrag (eds.): *Security Policies in the Western Balkans*. Belgrade: Serbia, Centre for Civil-Military Relations, 2010. 90-91. https://qkss.org/images/uploads/files/Security_Policies_in_the_Western_Balkans_583944_1.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

⁸⁸⁶ Strategija bezbednosti Republike Kosovo. Pristine, 2010. 12-15.

koszovói kormány figyelmen kívül hagyta ezt a tényt a stratégiai biztonsági ágazati áttekintésében. Ezenkívül úgy ítéli meg, hogy „a Koszovói Köztársaság és Szerbia közötti kapcsolatok lazítása és normalizálása megkezdődött és folytatódik a konfrontációmentesség az európai integráció jegyében,” és idő előtt feltételezi Belgrád Koszovóval kapcsolatos politikájának megváltoztatását.⁸⁸⁷ A nem hagyományos és transznacionális fenyegetések tekintetében a régió valamennyi országa érintett. A gyenge kormányzás által azonosított fenyegetések a régió államainak a kommunizusból és háború sújtotta társadalmakból stabil demokratikus államokká való átmenetét tükrözik. A korrupció, a szervezett bűnözés, a társadalmi-gazdasági problémák, a gyenge intézmények és a munkanélküliség uralja ezen országok fenyegetésértékelési programjait. 2014-ben Koszovónak két fő biztonsági kihívással kell szembenéznie: a politikai biztonság hiányával a nemzetközi közösségen belüli integráció befejezetlensége miatt, valamint a Szerbiával fennálló államiságának elismerése körüli vitákkal.⁸⁸⁸

Koszovó katonai biztonsága továbbra is erősen függ a NATO jelenlététől az országban. A KFOR kilépése esetén az ENSZ tagság körülményei között Koszovó nemzetközi jogi védelme rendkívül sérülékeny marad a Szerbiával való fegyveres konfliktus eszkalálódásakor. A KFOR misszió lezárása továbbra is a Pristina és Belgrád közötti rendezetlen kapcsolatok túsza marad. Koszovó 2014-ben megfogalmazott biztonsági dilemmáit Belgrád ellenséges politikai szándékai, nem pedig katonai képességei szítják.⁸⁸⁹ Szerbia elismerés ellenes politikájának megfelelően Koszovót szinte minden szempontból, így a katonai szempontból is a legfőbb biztonsági fenyegetésként vetítette előre. Másrészt Koszovó formálisan – de szintén irreálisan – úgy döntött, hogy nem tekinti Szerbiát annak.⁸⁹⁰ Koszovó és Szerbia között „törékeny enyhülés” következett be, amely az Európai Unió által elősegített párbeszéd eredménye. Koszovó-Szerbia védelmi kapcsolatok nem léteznek, és lényegében Belgrád „doktrinális támadása”, Pristina pedig nem politikai válaszlépése szakaszában vannak. A KSF – KAF

⁸⁸⁷ Republic of Kosovo, Qeveria –Vlada-Government: Analysis of the Strategic Security Sector Review of The Republic of Kosovo. Prishtina, 2014. 7-8. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/07/Analysis-of-Strategic-Security-Sector-Review-of-RKS-060314.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁸⁸ Uo.

⁸⁸⁹ Ezért a kulcskérdés, hogy Szerbiának mekkora érdeke, hogy erőszakot alkalmazzon Koszovóval szemben, illetve, hogy Belgrád milyen stratégiát alkalmazhat Koszovó megtámadására.

⁸⁹⁰ A koszovói politikai választás a következők következménye lehetett: (a) illúzió, (b) a KFOR/NATO által biztosított védelem, amely csökkentette a fennálló félelmet, vagy (c) néhány nyugati kormány javaslata, amelyek támogatják a Koszovói Biztonsági Erők (KSF) átalakítását Koszovói Fegyveres Erőkké (KAF).

átalakítást a koszovói kormány kezdeményezte, a Koszovói Közgyűlés még nem hajtotta végre.⁸⁹¹

A vizsgálat időbeli korlátja nem kívánja meg, viszont nézőpontja mindenképp, ugyanis a 2022-ben elfogadott Védelmi és Biztonsági Stratégiák az azt megelőző évek tapasztalataira építve készültek.⁸⁹² Az értekezés szempontjából röviden a biztonsági stratégia kerül bemutatásra, amely 2022-től 2027-ig tartó időszakra irányozza elő percepcióit. A tervezet kritikus fogadtatásban részesült,⁸⁹³ ennek ellenére 2022. július 26-án zöld utat kapott. Az ország fő biztonsági kihívásaként Szerbia Koszovóval szembeni területi igénye először jelentkezik ilyen jellegű dokumentumban. Kiemeli a biztonsági kihívások összetett jellegét, a hagyományos fenyegetések újragondolásának szükségességét, a szoros együttműködés követelményét a transznacionális biztonsági kihívások kezelése érdekében, valamint a reagálási és kapacitási képességek növekedési igényét a humánbiztonsági szempontok megteremtése érdekében. Az euro-atlanti biztonsági architektúra kihívásaira is kitér, de a nyugat-balkáni régiót is politikai, társadalmi és gazdasági turbulenciák áldozatának tekinti. Jelentősnek ítéli a kétoldali vitákat Szerbiával, amelynek rendezési folyamata elakadt, az orosz beavatkozást a régióba, továbbá a jogállamiság hiányát, a szervezett bűnözést és a korrupciót, az elmaradott növekedést és a társadalmi kohézió hiányát, amely negatívan befolyásolja a biztonsági helyzetet. Aggodalmat fejez ki a növekvő szerb-orosz együttműködés miatt, miközben Szerbia fokozódó militarizálása és egyben Koszovóval szembeni területi követeléseivel közvetlenül veti fel a biztonsági dilemma jelenségét. Egy hagyományos katonai támadás lehetőségét a szuverenitás és területi integritás ellen a Koszovói Köztársaság alacsonynak ítéli, elsősorban a KFOR jelenléte és a koszovói biztonsági erők védelmi kapacitásainak növelése okán. Ez a megállapítás átfedést mutat a 2014-es felülvizsgálattal. Kritika érte a stratégiát a hiányzó biztonsági jövőkép miatt, hogy a humánbiztonság és rendőrségi intézmények megközelítése olyan elemeket tartalmaz, amely nem a biztonsági stratégia kompetenciája. Gyakorlatilag nem foglalkozik az országból kivándorló fiatalok okozta kihívásokkal, viszont a katonai kötelezettségek bekerültek a stratégiába.⁸⁹⁴ 2018-tól egy várhatóan 10 éves időkeretben hivatásos haderővé alakul át a Koszovói Biztonsági Erők, viszont a fiatalok országhagyása nehezíti majd a toborzást.

⁸⁹¹ A koszovói alkotmány módosítása a parlamentben képviselt kisebbségi közösségek, köztük a szerb közösség képviselőinek minősített többségének támogatásától függ. Ezért a KSF- KAF átalakulás formalizálása a valóságban továbbra is Belgrád kezében van.

⁸⁹² Kosovo Security Strategy 2022-2027. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/2-Strategija-e-Sigurise-e-Kosoves-ENG.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁹³ A stratégia alulmarad az országot fenyegető legfőbb kihívások elemzésében és a jövőre vonatkozó elképzelések megfogalmazása is hiányzik.

⁸⁹⁴ Bami Xhorxhina: Kosovo's Draft Security Strategy under Fire. BalkanInsight, 2022. <https://balkaninsight.com/2022/08/04/kosovos-draft-security-strategy-under-fire/> (Letöltve: 2023.07.22.)

Demokratikus felügyelet és ellenőrzés

Az állami erő alkalmazására vonatkozó monopólium az ország nagy részében megalapozott és vitathatatlan. Koszovó 2008-as alkotmánya megerősíti, hogy az állam és annak alkotmányos hatáskörű szervei rendelkeznek a biztonság, az igazságszolgáltatás és a bűnüldözés felett, de kötelesek együttműködni a nemzetközi hatóságokkal, és Koszovó nemzetközi kötelezettségeivel összhangban eljárni. Az állam hatalmi monopóliumát korábban a túlnyomórészt szerbiai önkormányzatok párhuzamos közigazgatási struktúrái vitatták, ami időnként összetűzéseket eredményezett.⁸⁹⁵ A Koszovói Köztársaság alkotmányának 11. fejezete a nemzeti biztonsági rendszer főbb szereplőinek szerepét határozza meg. Az alkotmány előírja a biztonsági intézmények polgári és demokratikus ellenőrzését, a nemzetközi megállapodások végrehajtását, valamint a Koszovói Nemzetgyűlés szerepét a nemzeti biztonsági rendszer ellenőrzésében és felügyeletében.⁸⁹⁶ Az Alkotmány mellett külön törvények és szabályzatok léteznek a biztonsági intézmények koordinálására, azonban azok működése még mindig gyerekcipőben jár, ellenőrzési és felügyeleti mechanizmusaik még fejlesztés alatt állnak. A *KFOR misszió és az EULEX* egyes területeken (szervezett bűnözés, korrupció és háborús bűnök) megtartja a végrehajtó hatalmat, korlátozott mandátummal, prioritásban a helyi intézmények kapacitásának megerősítésében. Koszovó jogi kerete rendelkezik a nemzeti biztonsági rendszer belső és külső ellenőrzéséről. A belsőt maguk a biztonsági intézmények, valamint az illetékes minisztériumok és hivatalok speciálisan kialakított mechanizmusai végzik. A nemzeti biztonsági rendszert elsőként felügyelő külső szereplő a Parlament. Két parlamenti bizottság rendelkezik hatáskörrel ezen a területen: a Belügyi, Biztonsági és Koszovói Biztonsági Erők Bizottsága, valamint a Koszovói Hírszerző Ügynökséget Felügyelő Bizottság. A folyamatban pedig olyan további parlamenti bizottságok vannak jelen mint, a Költségvetési és Pénzügyi Bizottság, az Emberi Jogi, Esélyegyenlőségi, Eltűnt Személyek és Petíciós Bizottság.⁸⁹⁷ A független intézmények – Koszovói Polgárok Védelmezője, a Számvevőszék, a Korrupcióellenes Ügynökség – az emberi jogok védelmében és a közpénzek felhasználásának vizsgálatában érdekeltek, a nemzeti biztonsági rendszer ellenőrzésében és felügyeletében pedig a koszovói bíróságok jutnak fontos szerephez. Ez vonatkozik a rendőrség képviselői általi erőszak alkalmazására (kizárólag az erőszak

⁸⁹⁵ BTI Country Report, Kosovo 2022. 6.

⁸⁹⁶ Constitution of the Republic of Kosovo, 2008. Article 125. 47. https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_KOSOVO.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁸⁹⁷ Qehaja, Florian – Vrajolli, Mentor: U: Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu. Beograd:Serbia, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Tenevski centar za demokratsku kontrolu oruzanih snaga, 2012. 113-119. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/2012_almanah_o_nadzoru_sektora_bezbednosti_na_zapa.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)

alkalmazására, letartóztatásra és fogvatartásra), a fogvatartás alatti bánásmódra és különleges nyomozati intézkedések alkalmazására.⁸⁹⁸ A demokratikus felügyelet és ellenőrzés formális bázisa tehát létezik, viszont a biztonsági erők parlamenti ellenőrzésének és felügyeletének eredményei nagyon korlátozottak. A biztonsági intézmények parlamenti ellenőrzésének és felügyeletének javításának egyik fő korlátozó tényezője az illetékes parlamenti bizottságok tagjai és a koszovói biztonsági erők vezetői közötti nagyon szoros kapcsolat.⁸⁹⁹ Koszovó évek óta nem tett előrelépést a Koszovói Biztonsági Erők és a Koszovói Hírszerző Ügynökség parlamenti ellenőrzésének és felügyeletének kérdésében. Az EU általános álláspontja, hogy Koszovóban nagyon gyenge a parlamenti ellenőrzés a végrehajtó hatalom felett. Itt fontos hangsúlyozni, hogy a Koszovói Közgyűlés nem rendelkezik a szükséges kapacitással és hatalommal ahhoz, hogy a túlméretezett állami szerv (32 ügynökség/testület) munkáját felügyelje, így a független ügynökségek racionalizálásra vonatkozó ajánlásait nagyrészt figyelmen kívül hagyják. A Koszovói Nemzetgyűlés parlamenti bizottságai is általánosságban tekintve gyengék, ezért nem képesek hatékonyan ellenőrizni a végrehajtó hatalom munkáját.⁹⁰⁰ Ez a kritikai megállapítás az EU részéről évek óta jelen van, amely az ajánlások ellenére sem produkál előrehaladást.⁹⁰¹

Biztonsági gyakorlatok a főbb biztonsági kihívások mentén

Koszovó migrációs szempontból tranzitország. A migráció és a menekültügy területén a jogi keret nagyrészt összhangban van az uniós vívmányokkal.⁹⁰² Végrehajtásának legnagyobb akadálya az érintett intézmények közötti együttműködés és koordináció hiánya. A Migrációs Befogadó Központok korlátozott kapacitással és strukturális problémákkal terheltek.⁹⁰³ A fogvatartás alternatívái nem állnak rendelkezésre.⁹⁰⁴ A rendszer egyes szektorai további

⁸⁹⁸ Uo. 121-122.

⁸⁹⁹ European Commission: Kosovo 2016 Report, 2016. 10. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dsee/dv/06_20161109_report_kosovo/06_2016_1109_report_kosovo.en.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹⁰⁰ European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 7. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-kosovo-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹⁰¹ European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 9. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Kosovo%202021%20report.PDF> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹⁰² A 2021-2025 közötti időszakra szóló migrációs stratégia és cselekvési terv a kormány jóváhagyására vár.

⁹⁰³ European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 33.

⁹⁰⁴ European Commission: Kosovo 2014 Progress Report, 2014. 48. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.22.) European Commission: Kosovo 2015 Report, 2015. 57. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_kosovo.pdf (Letöltve: 2023.07.22.) European Commission: Kosovo 2016 Report, 2016. 67. – A fenntartható reintegrációs folyamat jelenleg is zajlik Koszovóban, de ez továbbra is összetett, és számos szereplőt érint. 2021 augusztusában Koszovó megkezdte az USA-hoz kötődő és a NATO-hoz köthető Afganisztánból kitelepítettek/menekültek ideiglenes befogadását a kormány egy évre szóló ideiglenes védelmet biztosító döntése alapján.

megerősítést igényelnek. A határrendészet teljesíti a határellenőrzésben az EU minimumszabályait.⁹⁰⁵ Együttműködik Albániával, Montenegróval, Észak-Macedóniával és a Frontex-szel. A Szerbiával való együttműködés a státuszkérdés megoldásán múlik, de egyelőre ésszerűen működőképes.⁹⁰⁶ A korrupció továbbra is széles körben elterjedt a társadalmi élet minden fontos területén. A jogállással kapcsolatos kérdések miatt nem részese a nemzetközi korrupcióellenes egyezményeknek. Az intézmények még mindig fejletlenek és nem integráltak, feladataik gyakran átfedik egymást. A pénzügyi vizsgálatok nem szisztematikusak. A rendőrség, az ügyészség (Speciális Ügyészség) a képzett humán erő hiányával küzd. A vagyoneklobzás folyamatának csak a kezdeti szakasza valósul meg.⁹⁰⁷ A fő probléma továbbra is a stratégiák, cselekvési tervek, meglévő jogszabályok végrehajtásának hiánya.⁹⁰⁸

Koszovó származási, tranzit- és célországa a szervezett bűnözésnek. Ezen a területen Koszovó korlátozottan halad előre.⁹⁰⁹ A bűnözés elleni küzdelem legnagyobb akadályait a szabályozások rossz végrehajtása, az intézmények fejletlensége, a rendőrségre, az ügyészségekre és a bíróságokra gyakorolt erős politikai befolyás, valamint az intézményi együttműködés és koordináció fejletlensége jelenti, miközben a rendőrségi kapacitás jelen esetben adott feladathoz rendelkezésre áll.⁹¹⁰ Az észak-koszovói helyzet továbbra is kihívások elé állítja a bűnüldöző szerveket. A hírszerzésen alapuló rendfenntartás az Interpollal történő rendszeres információcsere ellenére is gyenge. A tanúvédelmi mechanizmusok végrehajtása hiányos.⁹¹¹

Koszovó terrorizmus elleni küzdelemben érvényesített jogi kerete nagyrészt összhangban van a nemzetközi normákkal, és végrehajtotta a külföldi harcosokról szóló törvényt, valamint stratégiát és cselekvési tervet az erőszakos szélsőséges és radikalizálódás megelőzésére. A

⁹⁰⁵ Az infrastruktúra, a dolgozók teljesítménye és ismereteik, valamint a határigazgatási rendszer javult, de hatékonysága gyenge a nemzetközi adatbázishoz való hozzáférés hiánya miatt.

⁹⁰⁶ European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 35-36. - A Nemzeti Határigazgatási Központ (NCBM) Koszovó egyik legfontosabb eszköze határa biztonságának hatékony kezelésére. A koszovói határok kezelésére vonatkozó jogszabályi keret többnyire összhangban van az EU-val és a nemzetközi normákkal. A tavaly elkészült IBM Stratégia (2020-2025) és Akcióterv (2020-2023) 2021 februárjában került jóváhagyásra.

⁹⁰⁷ European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 18-20.

⁹⁰⁸ European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 23-27. – Miközben a 2018-2022-es korrupcióellenes stratégiát és cselekvési tervet a kormány véglegesítette és jóváhagyta, a Közgyűlés nem fogadta el. A kormány által elfogadott 2021-2023-as korrupcióellenes stratégia és cselekvési terv nem került a Közgyűlés elé jóváhagyásra.

⁹⁰⁹ A státusz miatt nem részes fele a szervezett bűnözés elleni küzdelemről szóló nemzetközi egyezményeknek. A fő stratégiai kerete a 2018-2022-es szervezett bűnözés elleni stratégia és cselekvési terv. Koszovó egyoldalúan alkalmazza a nemzetközi elveket a büntetőjogban és általában összhangban van a vonatkozó európai szabványokkal. A 2019. évi felülvizsgált büntetőeljárás törvénykönyvet még el kell fogadni. A 2019. évi Btk. megemeli a szervezett bűnözés keretében üldözhető bűncselekmények számát, meghosszabbítja a különböző súlyos bűncselekmények törvényi elévülési idejét, és kellően visszatartó erejű szankciókat ír elő a korrupciós és szervezett bűnözési cselekmények esetében. A kiterjesztett elközbzési jogkörről szóló törvény 2019 óta van érvényben.

⁹¹⁰ European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 28-31.

⁹¹¹ European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 38-43.

büntetés-kiszabási gyakorlata egyelőre nem következetes, a militáns szlafista ideológia és a nemzetiségi mozgalmak jelen vannak. A deradikalizációs és reintegrációs programok hiányoznak. A koszovói rendőrség pedig nem rendelkezik megfelelő szakértelemmel és felszereléssel az összetett terrorista ügyek kivizsgálásához.^{912 913}

4.1.7.2. Politikai Szektor

Koszovó több mint 100 ENSZ-tag, közte 23 EU tagállam által elismert parlamentáris köztársaság. 2019-ben előrehozott választásokat az Önrendelkezés (VV) és a Koszovói Demokratikus Liga (LDK) pártja nyerte meg. Az Albin Kurti (VV) vezette koalíciós kormányt 2020. március 25-én megbuktatták, de 2021 márciusában újra megszavazták hivatalát. Koszovó függetlenségének 2008-as kikiáltása óta lezajlott négy parlamenti választást az EU Választási Megfigyelő Missziója (EU EOM) „jól irányítottnak és átláthatónak” találta, habár jellemzően egyenlőtlen a pártok kampányainak finanszírozása és médianyilvánossága. Az észak-koszovói szerbek sokáig bojkottálták a helyi és nemzeti választásokat, ma már egyre nagyobb számban vesznek részt és indulnak a koszovói közgyűlési mandátumokért.⁹¹⁴

A koszovói szerbek és a kormány közötti együttműködés javult, az EU által koordinált 2013-as Brüsszeli Megállapodás után.⁹¹⁵ Heves tiltakozást váltott ki viszont a szerb kisebbség részéről, a koszovói-albán nacionalisták pedig elleneztek minden Belgráddal való együttműködést, amely indulatok a regionális autonómia létrejöttével némileg lehiggadtak.⁹¹⁶ Koszovóban legalább részben etnikai alapú a megosztottság. A túlnyomórészt albán társadalom és a politikai elit identitásának nagy részét a Szerbiával és ezen belül a koszovói szerb kisebbséggel való konfrontációból meríti. Koszovó nemzetközi elismerésre és integrációra

⁹¹² European Commission: Kosovo 2014 Progress Report, 2014. 52-53., European Commission: Kosovo 2015 Report, 2015. 20., European Commission: Kosovo 2016 Report, 2016. 21-22., European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. 31-35.

⁹¹³ A koszovói hatóságok továbbra is végrehajtják az EU-val kötött, a nyugat-balkáni terrorizmus elleni közös cselekvési tervről szóló kétoldalú végrehajtási megállapodást, amelynek érvényességét és folytatását a 2020. októberi EU-Nyugat-Balkán miniszteri fórum megerősítette. Koszovó terrorizmus elleni stratégiája és cselekvési terve (2018-2023) összhangban van az EU terrorizmusellenes stratégiájával. 2020 végén lejárt az erőszakos szélsőségek elleni stratégia és cselekvési terv (2015-2020). A kormány még nem fogadta el az új stratégiát és cselekvési tervet (2021-2025). A kommunikációs stratégia kidolgozás alatt áll.

⁹¹⁴ BTI Country Report, Kosovo 2022. 3.

⁹¹⁵ Röviden lásd: Bilefsky, Dan: Serbia and Kosovo Reach Agreement on Power-Sharing. NYT, 2013. <https://www.nytimes.com/2013/04/20/world/europe/serbia-and-kosovo-reach-milestone-deal.html> (Letöltve: 2023.07.22.) – Belgrád elfogadta Pristina hatalmát a többségi szerb területek (Észak-Koszovó) felett a koszovói szerbek autonómiájának növeléséért cserébe.

⁹¹⁶ Koszovó lakosságának túlnyomó többsége albán etnikai származású. Az állami identitás alapjaként az albántól eltérő koszovói identitás vitatott.

irányuló törekvését azonban a közelmúltban gátolta Belgrád megújult konfrontatív álláspontja.⁹¹⁷

Koszovóban az alapvető igazgatási struktúrák még fejlesztésre szorulnak. Az adminisztratív alapszolgáltatások rosszak, az eljárások hosszadalmasak. Egyszerűsítésük irányába tett előrehaladás lelassult. Az igazságszolgáltatási struktúrák gyakran nem gyakorolnak megfelelő ellenőrzést a közigazgatás felett. Az infrastruktúra megbízhatatlan.⁹¹⁸ Koszovónak égetően szüksége van egy hatékonyabb közigazgatásra,⁹¹⁹ azonban a toborzás még mindig erősen átpolitizált, a pénzügyi ellenőrzés mechanizmusai gyengék, és a Koszovói Közgyűlésnek nincs eszköze arra, hogy ellenintézkedésekre kényszerítse a kormányt.⁹²⁰

A jogállamiság és az igazságszolgáltatás minősége alacsony. Az igazságszolgáltatás függetlenségét a politikai hatalom, a hivatali visszaélések és a magas szintű korrupció csorbítja, amely széles körben elterjedt, az ellene való fellépésben az előrehaladás különösen korlátozott. A bírósági rendszer lassú, túlterhelt, hatalmas ügyhátralékkal rendelkezik – amelyek nagy részét manuálisan osztják ki – és kapacitás gondokkal küzd. A büntetőjog hiányos,⁹²¹ a bírák szakmai szempontok szerinti kinevezése és előléptetése gyenge, tartós probléma a kisebbségekkel szembeni diszkrimináció.⁹²²

A hatalmi ágak szétválasztása, a fékek és ellensúlyok elve a gyakorlatban gyenge és nem hatékony. A kormány informálisan beavatkozik a törvényhozás és az igazságszolgáltatás munkájába, és figyelmen kívül hagyja a Koszovói Közgyűlés parlamenti bizottságait, ezzel csökkentve a parlamenti felügyeleti szerepüket. A külső, parlamenten kívüli szereplők nyomása megerősödött.⁹²³ A Szerb Ortodox Egyház politikai szemlélete a konzervatívától a kemény vonalig változik, de gyakorlatilag nincs politikai befolyása a szerb közösségen kívül.⁹²⁴

A demokratikus intézményeket a társadalom átláthatatlannak tartja, rossz együttműködési hajlandósággal. A kormánykoalíció és az ellenzék kapcsolata a függetlenség kikiáltása óta

⁹¹⁷ Lásd: Maloku Edona: The shaping and reshaping of Kosovo identity. Prishtinainsight, 2018. <https://prishtinainsight.com/the-shaping-and-reshaping-of-kosovo-identity/> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹¹⁸ Befejezetlenek az albán vasúti rendszer fejlesztésére, és összekapcsolására irányuló projektek.

⁹¹⁹ Koszovónak három közigazgatási reformstratégiája van (egységes, átfogó közigazgatási reformstratégia helyett): a közigazgatás modernizálása, a szakpolitikai tervezés és koordináció, valamint a jobb szabályozás, amely 2021-ig tart.

⁹²⁰ BTI Country Report, Kosovo 2022. 8.

⁹²¹ Jelentős akadályok állnak a háborús bűnügyek megfelelő elbírálása előtt is, a Koszovói Felszabadítási Hadsereg egykori tagjainak felelősségre vonása tekintetében.

⁹²² European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 16-22. – Jelentős előrelépés történt az észak-koszovói bíróságok koszovói igazságszolgáltatási rendszerbe való integrálása terén, bár az etnikai egyensúly a bírói és ügyészi beosztások tekintetében még nem valósult meg. A jogállamiság ágazatának funkcionális felülvizsgálata egy jogállamisági stratégiához és cselekvési tervhez vezetett, amelyeket a kormány, az adott időszakban kialakult politikai pathhelyzet miatt csak 2021 augusztusában fogadott el.

⁹²³ BTI Country Report, Kosovo 2022. 12.

⁹²⁴ I.m. 8.

nehéz és polarizált. A politikai pártok sokáig a függetlenségre összpontosítottak. 2008 után nyilvánvalóbbá váltak a hagyományos pártok hiányosságai. Azóta az egymást követő kormányok olyan stratégiai prioritásokat tűztek ki, mint a költségvetés és a kereskedelmi hiányok csökkentése, de ezeket inkább a rövid távú politikai haszonnak rendelik alá. A 2019-ig a pártpolitikát a koszovói konfliktus-veteránok uralták. A pártrendszer a hierarchikus belső rend, a pártfrakciók hiánya, a központi pártszervek közvetett megválasztása, a funkcionális csoportok hiánya jellemezte. A pártokat meghatározta a koszovói konfliktusban vállalt szerepük és nagymértékben támaszkodtak a klientelizmusra, amely gátolja a társadalmi-gazdasági fejlődést és az aktuális problémákról folytatott nyílt diskurzust. A civil társadalmi szervezet közül csak kevés aktív, a politikai szférára gyakorolt hatásuk korlátozott. Számos strukturális korlát gátolja Koszovó fejlődését.⁹²⁵ A Haradinaj, Kurti és Hoti egymást követő kormányai nem hajtották végre az EU-val kapcsolatos reformokat. A növekvő elégedetlenség megerősítette az olyan nacionalista politikai erőket, mint a baloldali populista VV.

4.1.7.3. Társadalmi Szektor

A Koszovó jogi keretének szerves részét képezik a nemzetközi emberi jogi okmányok, összhangban az európai normákkal, és az alkotmányban foglaltak szerint közvetlenül alkalmazandók. Az emberi jogok védelme és előmozdítása tekintetében kihívást jelent az emberi jogi jogszabályok végrehajtása, a kapcsolódó mechanizmusok felügyelete és összehangolása. A meglévő emberi jogi stratégiák nem tartalmaznak egyértelmű célokat, határidőket és megfelelő végrehajtási mechanizmusokat.⁹²⁶

A 2008-as alkotmány alapvető jogokat és szabadságokat biztosít az Ahtisaari-tervvel összhangban. Garantálja az egyesülési szabadságot⁹²⁷ és a gyülekezési szabadságot, amelyet a kormány, az EULEX és a KFOR biztosított, illetve biztosít, de a demonstrációkat biztonsági és közrendi okokból korlátozhatják. A hit-, lelkiismeret- és vallásszabadság garantált. A keményvonalas iszlám és az iszlámot fundamentalista módon értelmező államok (Szaúd-Arábia, Törökország) befolyása az elmúlt években megnőtt.⁹²⁸

⁹²⁵ BTI Country Report, Kosovo 2022. 16. – A változékony politikai helyzet, az ország geopolitikai helyzete, tengerparti országgént nagymértékben függ a regionális és nemzetközi kereskedelemről és az olyan külső politikai szereplők befolyásától, mint Oroszország és Szerbia.

⁹²⁶ European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 27-28.

⁹²⁷ 2017 decemberében a koszovói kormány új törvénytervezetet fogadott el a civil szervezetek egyesülési szabadságáról, amely lazította tevékenységeik korlátozásait.

⁹²⁸ BTI Country Report, Kosovo 2022. 7.

A véleménynyilvánítás szabadsága alkotmányos, csak törvénnyel korlátozható, hogy „megakadályozza a faji, nemzetiségi, etnikai vagy vallási alapú erőszak és ellenségeskedés bátorítását vagy provokálását.” A média függetlenségére vonatkozó jogszabályi keret végrehajtása gyenge, a közösségi média felületein rágalmazások és fenyegetések figyelhetők meg. A közmédia függetlensége nagyon törékeny. Az állam közvetlenül finanszírozza az Koszovói Rádió és Televízió RTK-t, ami markánsan kormánypárti lefedettséget eredményez. A magánmédiák pénzügyi öfenntartás hiánya korlátozza működésüket. Az új médiaformátumok viszont felfigyeltek a vitás politikai és társadalmi kérdésekre.⁹²⁹

Az alkotmány garantálja az állampolgári jogokat, és a diszkriminációellenes törvény mellett tiltja a faji, vallási vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetést. Az etnikai kisebbségekkel szemben elkövetett családon belüli erőszak,⁹³⁰ diszkrimináció és gyűlöletbűncselekmények azonban gyakoriak, de ritkán indítanak eljárást. Széles körben elterjedt a nők ellen elkövetett családon belüli erőszak, a rendőrségi válaszok mégsem megfelelőek, a segítő emberi és polgári jogvédők fenyegetésekkel szembesülnek. 2019-ben több mint 150 gyűlölet-bűncselekményt követtek el, és halálos fenyegetések irányultak LMBTQ+ személyek és szervezetek ellen. A koszovói társadalmat gyakran homofóbnak tekintik, valójában csak korlátozott ismeretekkel rendelkeznek az LMBTQ+ jogokról.⁹³¹ A fogyatékkal élő személyek diszkriminációnak és intézményi ellátás hiányának vannak kitéve, a szellemi fogyatékosokkal élő személyek védelme viszonylag gyenge. Megszaporodtak a testszegényítés és más verbális támadások, többek között a Közgyűlés ülészekai alatt.⁹³²

A gyermekek koldulása, a korai és a kényszerházassága, és az utcán élő és dolgozó gyermekek, létező jelenség, amellyel a hatóságok nem foglalkoznak hatékonyan, rendszerszinten hiányoznak a kezeléshez szükséges programok és szolgáltatások. A bűncselekmények áldozataival kapcsolatos jogsegélynyújtás szintje bár javult, nem megfelelő az egymásnak ellentmondó jogszabályok, a köztudatosság hiánya és az ingyenes jogi segítségnyújtás különböző rendszerei miatt.⁹³³

Az alkotmány egyenlő jogokat biztosít az etnikai kisebbségeknek. 2008 óta azonban folyamatosan nőtt a Koszovóból Szerbiába távozó szerbek száma, a tartós diszkrimináció és a

⁹²⁹ Uo. 11. – Lásd továbbá: European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 30-32.

⁹³⁰ A családon belüli erőszak elleni védelemről szóló stratégia és cselekvési terv 2020-ban lejárt, pótlása az értekezés idején még nem történt meg.

⁹³¹ BTI Country Report, Kosovo 2022. 13-14. – A 2019 áprilisában elfogadott új büntető törvénykönyv megerősíti az LMBTQ+ személyek védelmét azáltal, hogy a „gyűlöletcselekményt” úgy definiálja, mint „egy személy, személyek csoportja, vagyontárgyak vagy személyekkel való rokonság ellen elkövetett bűncselekményt, beleértve a szexuális irányultságot és a nemi identitást.”

⁹³² European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 30.

⁹³³ I.m. 34-35.

gazdasági perspektíva hiánya miatt. A valóban soknemzetiségű és integrált társadalom feltételei Koszovó szerte nem teljes mértékben adóttak. A romák, askáliak, egyiptomiak és más marginalizált csoportok korlátozottan férnek hozzá a szociális biztonsági rendszerhez. Az északi és más területeken élő koszovói szerbeket korábban Belgrád szociálisan támogatta, bár 2013 óta lassan beépültek a koszovói társadalombiztosítási rendszerbe.⁹³⁴ A sérülékeny közösségek korlátozott hozzáféréssel szembesülnek a tiszta vízhez és a higiéniához, a védőfelszerelésekhez és az egészségügyi ellátáshoz, miközben nehéz az oktatáshoz és a formális foglalkoztatáshoz való hozzáférésük is.⁹³⁵

A tulajdonjog nem mindig biztosított, különösen a koszovói nők és etnikai kisebbségek számára. A belső és külső menekültek tekintetében továbbra is létfontosságú kérdés a visszatérés, a visszaszolgáltatás és a jóvátétel.⁹³⁶ Koszovó nagyon hagyományos társadalom. A gyakorlatban a nők és a kisebbségek esélyei egyenlőtlenek maradtak.⁹³⁷ A hagyományos értékrend drasztikusan csökkenti a nők oktatási és karrierlehetőségeit. Az oktatási rendszernek a társadalom minden tagját integrálnia kellett volna, de etnikailag továbbra is megosztott.

4.1.7.4. Gazdasági Szektor

Koszovóban a legtöbb szomszédos országhoz képest alacsony a jövedelmi egyenlőtlenség és a gazdasági növekedés az elmúlt években felülmúlta a szomszédos országokat. Ez azonban nem volt kellő mértékű, hogy elegendő munkahelyet biztosítson – különösen a nők és a fiatal állampolgárok számára – ahhoz, hogy drasztikusan csökkentse a magas munkanélküliségi rátát. A lakosság több mint 40%-a a hivatalos szegénységi küszöb alatt él, és körülbelül 17%-a rendkívül szegény. A fiatalok munkanélküliségi rátája 2019-ben 50% körül volt.⁹³⁸ Mindez ösztönzi az informális gazdaságot és a jól képzettek kivándorlását, ami tovább növekedhet,

⁹³⁴ BTI Country Report, Kosovo 2022. 25.

⁹³⁵ European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 37.

⁹³⁶ BTI Country Report, Kosovo 2022. 23. – A szerb menekültek visszaszerezhetnek tulajdont, de gyakran megtiltják annak használatát. Az önkormányzatok nem tartották be a kisajátítási eljárásokat, és nem akadályozták meg a kitelepített személyek ingatlanjainak lebontását és az illegális építmények építését az ingatlanukon. Koszovóban jelentős a lakóhelyét elhagyni kényszerült személy, az önkéntes hazatérések száma még mindig nagyon alacsony. Több mint 1600 embert is eltűntnek minősítenek a koszovói konfliktus óta.

⁹³⁷ Uo. 25. – Koszovóban van a régió legfejlettebb, 2004-ben elfogadott, nemek közötti egyenlőségről szóló törvénye. Egyenlő esélyeket biztosít a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és egyéb területeken való részvételhez, de nem hajtják végre. A nők jogait törvény garantálja, és az alkotmányos nemi kvóták miatt Koszovó törvényhozó és végrehajtó ágaiban az egyik legmagasabb a nők aránya a Nyugat-Balkánon.

⁹³⁸ BTI Country Report, Kosovo 2022. 18. – A közgazdászok becslése szerint Koszovó gazdaságának évente 8%-kal kellene növekednie ahhoz, hogy fel tudja venni a munkaerőpiacra belépő fiatalokat.

amint megvalósul az EU-val való vízumliberalizáció.⁹³⁹ A koszovóiak többsége vidéki területeken él, ahol a gazdálkodás a létfenntartáshoz közeli szinten működik. Koszovó nem rendelkezik a szükséges strukturális, ipari és gazdasági kapacitásokkal ahhoz, hogy a társadalmi viszály és a kirekesztés kockázatának csökkentése érdekében megteremtse a szükséges munkahelyeket. A munkaerőpiaci esélyegyenlőség még mindig elérhetetlen a nők számára.⁹⁴⁰ 2019-ben folytatódott a gazdasági növekedés, de a gazdasági diverzifikáció hiánya, a nagy informális gazdaság, a diaszpórából érkező pénzáramlásoktól való függés, a lassú és nem hatékony igazságszolgáltatás, a korrupció és a gyenge jogállamiság mind gátolja a magánszektor fejlődését. A gazdaság 2020-ban recesszióba süllyedt, de ez a tendencia 2021 első felében megfordult.⁹⁴¹ Az üzleti környezet alig javult.⁹⁴² A versenyellenes üzleti gyakorlatokat fenntartja a gyenge szabálykövetés és a magánszektor általános alulértékelése a politikai elit által a közszférával szemben. Az informális gazdaság Koszovó GDP-jének több mint 30%-át teszi ki, mintegy 1,8 milliárd eurót évente, ami majdnem megegyezik az állam éves költségvetésével. A monopóliumok veszélye az energia, a gyógyszeripar, a távközlés, az építőipar és más kulcsfontosságú gazdasági ágazatokban a legnagyobb. A monopóliumellenes és versenytörvények következtelenek, és szakképzett személyzet hiányában nem hajtják végre őket. A megnevezett ágazatokban pedig az állam mesterségesen magasán tartja az árakat.⁹⁴³ A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) 2006-os teljes jogú tagságának megszerzése után Koszovó az EU és a WTO elvei alapján próbált kereskedelmi szabályokat kialakítani, így versenyképessé téve a vállalkozásokat az európai és a globális piacokon.⁹⁴⁴ Tengerparti országgént erősen támaszkodik a regionális és nemzetközi kereskedelemre, viszont a kereskedelmi hiány magas.

Koszovó bankrendszere stabil. A Központi Bank nem folytat önálló monetáris politikát, és nem is végső hitelező. Szepe a szabályozó szerepére korlátozódik, fő felelőssége a pénzügyi rendszer stabilitása.⁹⁴⁵ Kritikája a fogyasztók védelmét tekintve merül fel, a bankrendszer pedig az ország gyenge jogállamiságára panaszkodik, ami a kamatok csökkentésének útjában áll.

⁹³⁹ Európai Tanács: Koszovó: Megállapodás a Tanács elnöksége és az Európai Parlament között a vízummentes utazásról. 2022. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2022/12/14/kosovo-council-presidency-and-european-parliament-agree-on-visa-free-travel/> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹⁴⁰ BTI Country Report, Kosovo 2022. 8.

⁹⁴¹ A válságra reagálva a hatóságok felfüggesztették a fiskális szabályt, és két költségvetési csomagot fogadtak el. A kiadások erőteljes növekedése és az adóbevételek csökkenése jelentős költségvetési hiányt eredményezett 2020-ban, de az adóbevételek megtérülése 2021 első felében költségvetési többletet eredményezett.

⁹⁴² European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 6.

⁹⁴³ BTI Country Report, Kosovo 2022. 19-20.

⁹⁴⁴ BTI Country Report, Kosovo 2022. 21.

⁹⁴⁵ BQK: About BQK. (Central Bank of the Republic of Kosovo). <https://bqk-kos.org/about-cbk/?lang=en> (Letöltve: 2023.07.22.)

2002-ben az UNMIK adminisztrációja alatt az eurót egyoldalúan vezették be, mint egyetlen valutát,⁹⁴⁶ míg a szerb dinárt (illegálisan) használják Észak-Kosзовóban és a szerb enklávékban. Az infláció azóta is ingadozó,⁹⁴⁷ esetenkénti drasztikus elmozdulását elsősorban az élelmiszer- és a nemzetközi nyersanyagárak változása, valamint a politikai zűrzavar okozta. Ezeket részben infrastrukturális beruházásokkal ellensúlyozták. Az államháztartási hiány átlagosan a GDP 0,12%-a volt 2000 és 2017 között, amely 2019-ben a GDP 2,8%-a lett, 2020-ban pedig elérte a 6,2%-ot. Az államadósság nőtt. 2017-ben 1,2 milliárd euróról, 2020 végére pedig 1,3 milliárd euróra (a GDP 19,6%-a).⁹⁴⁸

A magánvállalatok jelentik a koszovói gazdasági növekedés fő hajtóerejét de a privatizációs folyamat gyakran átláthatatlan, strukturálatlan és/vagy elhamarkodottan hajtották végre vagy a politikai befolyás akadályozza. A strukturális változások csak lassan jelentkeznek, az ország exportszerkezetét néhány termék, például az alapfémek uralják.⁹⁴⁹

Kosзовó szociális biztonsági hálója európai mércével mérve nagyon alapvető. A szociális védelem legnagyobb részét az idős állampolgárok és a veteránok nyugdíjára költik. Hivatalosan a GDP marginális 3%-a jut egészségügyi ellátásra és szociális biztonságra. Egyes régiókban az egészségügy szinte egyáltalán nem létezik, sőt a nagyobb városokban a legjobb esetben is kezdetleges lehet.⁹⁵⁰ A koszovói gazdaság folyamatosan a nyugat-balkáni átlagnál nagyobb mértékben nőtt a globális pénzügyi válság utáni időszakban. Ennek ellenére Kosзовó a harmadik legszegényebb ország Európában.

4.1.7.5. Következtetés: Nemzetközi együttműködés – Stratégiai kilátások

A konfliktus utáni újjáépítéstől a függetlenség felé vezető útig és az új állam 2008 utáni fejlődéséig Kosзовó bőségesen igénybe vette a nemzetközi segítséget, az egy főre eső uniós pénzügyi támogatás legnagyobb kedvezményezettje a világon. Az uniós segítségnyújtás hatékonyságát korlátozza a helyi magas szintű korrupció és a hosszabb távú stratégiák érdekvezérelt akadályoztatása. Az EU 2014-ben jóváhagyta a Stabilizációs és Társulási Megállapodást Kosзовóval,⁹⁵¹ viszont Kosзовó gyakran nem hajtja végre a folyamat bizonyos

⁹⁴⁶ Constitution of the Republic of Kosovo, 2008. Article 11. 3.

⁹⁴⁷ Az elmúlt években mérsékelten alacsony volt (2019-ben 2,7%). 16 év alatt a teljes áremelkedés 32,1%-ot tett ki.

⁹⁴⁸ BTI Country Report, Kosovo 2022. 22-23.

⁹⁴⁹ European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. 6.

⁹⁵⁰ BTI Country Report, Kosovo 2022. 25.

⁹⁵¹ European Council: Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Union and Kosovo signed. 2015. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/10/27/kosovo-eu-stabilisation-association->

aspektusait. A 2013 áprilisában létrejött Brüsszeli Megállapodás,⁹⁵² amelyet az EU közvetített, javította a Szerbiával fenntartott kapcsolatokat, és egy másik fontos lépés volt Koszovó nemzetközi hírnevének stabilizálásában.

A boszniai és szerb árukra kivetett túlzott vámtarifák 2019-ben negatív irányt vettek, amely azt sugallta, hogy az EU által vezetett párbeszéd eredménytelen volt.⁹⁵³ A Hoti kormány teljesen feloldotta a vámokat és 2020-ban amerikai közvetítéssel aláírták a koszovói és szerb gazdasági normalizációs megállapodást.⁹⁵⁴

2013 márciusában Koszovó teljes jogú tagja lett a Regionális Együttműködési Tanácsnak, 2018-ban pedig aláírta a Montenegróval kötött demarkációs megállapodást.⁹⁵⁵ A Szerbia és Koszovó közötti Brüsszeli Megállapodást a 2017-es választások után megtámadta az új parlament nacionalista kormánya Koszovóban. A 2021 tavaszán megalakult reformszemléletű kormány azonban várhatóan visszatér hozzá. Koszovó megrekedtnek tűnik a nemzetközi elismerést és az EU-csatlakozási kilátásait illetően. A Brüsszeli Megállapodás, a Belgrád és Pristina között 2011 óta tartó EU által irányított párbeszéd, valamint az amerikai kormányzat közelmúltbeli erőfeszítései ellenére Belgrád továbbra sem hajlandó elismerni Koszovó függetlenségét. Mindaddig, amíg Szerbia helyzete nem változik, Koszovó kilátásai politikai és gazdasági fejlődésre, valamint az ENSZ-szel, az EU-val vagy a NATO-val való integrációra alacsonyak maradnak. A szomszédos Albániával való egyesülést az alkotmány tiltja. A Szerbiával való földcsere – észak koszovói szerb enklávé és Szerbia EU csatlakozásának lehetősége, Koszovó elismeréséért cserébe – ötletét azonban a koszovói választók és az uniós politikusok egyaránt elutasították.⁹⁵⁶

[agreement/#:~:text=The%20SAA%20was%20negotiated%20between%20October%202013%20and%20force%20in%20the%20first%20half%20of%20next%20year.](#) (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹⁵² NDI (2014.) i. m.

⁹⁵³ Morina, Die: Import Tax Could Topple Kosovo Govt, Speaker Warns. BIRN, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/01/31/kosovo-controversial-tax-to-serbia-opens-snap-elections-debate-01-30-2019/> (Letöltve: 2023.07.22.)

⁹⁵⁴ Stojanović, Milica – Bami, Xhorxhina: Kosovo and Serbia Sign Historic Deal Under Trump's Auspices. BIRN, 2020. [⁹⁵⁵ Lásd: Kryeziu, Përparim: *Stalling on a process that never happened: A review analysis of the border agreement between Kosovo and Montenegro.* Group for Legal and Political Studies, 2018. <https://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2018/05/Policy-Analysis-Demarcation.pdf> \(Letöltve: 2023.07.22.\)](https://balkaninsight.com/2020/09/04/kosovo-and-serbia-sign-historic-deal-under-trumps-auspices/#:~:text=Kosovo%20and%20Serbia%20signed%20an%20agreement%20on%20economic%20C,a%20%E2%80%9Cmajor%20breakthrough%E2%80%9D%20after%20years%20of%20failed%20negotiations. (Letöltve: 2023.07.22.)</p></div><div data-bbox=)

⁹⁵⁶ BTI Country Report, Kosovo 2022. 37-39.

Koszovó és Szerbia belátható jövőbeni EU-tagságára nincs kilátás, Szerbiának nincs oka Koszovó elismerésére, a probléma gyors megoldásának lehetősége elmúlt.⁹⁵⁷

4.1.8. REGIONÁLIS KÖVETKEZTETÉS

4.1.8.1. Biztonsági (katonai) szektor

Az, hogy a régió országai stratégia dokumentumok elfogadásáról döntöttek, nagyban befolyásolta az európai és euroatlanti integráció lehetősége. A nemzetközi integrációk abbéli politikája, hogy horizonton tartják a csatlakozás esélyét, a legfontosabb tényező a nemzeti biztonsági rendszer kereteinek elfogadására és megteremtésére, amely azt is jelentette, hogy a nyugat-balkáni régió biztonsági szektora közeledett a közös kül- és biztonságpolitika normáihoz.⁹⁵⁸ A dokumentumok megszületése alátámasztotta azt, hogy a régióban megindult a demokratizálódási folyamat. Regionálisan nem egységes a nemzeti biztonsági stratégia és/vagy nemzeti katonai stratégia elfogadásának ideje. Többnyire a kétezres ezredfordulót követő 10 évben történt. Az olyan reformok, mint a biztonsági szektor reformja, csak és kizárólag abban az esetben tudnak hatékonyan érvényesülni, amennyiben a stratégiai dokumentumok már rendelkezésre állnak. Ennek időbeli egymásutánisága egyfajta főszabály is, ugyanis a reform folyamatának és céljainak megtervezéséhez és eléréséhez, világosan kell látnunk a biztonsági környezetet, illetve a vonatkozó kockázatokat, kihívásokat és fenyegetéseket. Habár ezek dinamikája a nyugat-balkáni országokban nem egyszerre valósult meg, a biztonsági rendszer reformja a 2000-es évek elején mégis szinte egyöntetűen indult meg.⁹⁵⁹

Az euroatlanti és európai integráció lehetősége tehát professzionalizálta a nyugat-balkáni régió országait, hogy biztonsági orientációjuk stratégiai dokumentumok formájában nyilvánítsák ki. Ezek a dokumentumok azon túl, hogy képet kapunk a térség biztonságát érintő legfőbb kihívásokról, a biztonsági dinamika formálódásának mozgatórugóit is előre vetítik. Többnyire a NATO és az EU stratégiák mintájára készültek. Így az alapvető biztonsági percepción túl ezek a stratégiák egyezést mutatnak a biztonsági kockázatok, kihívások, fenyegetések megítélésének hármas felosztásában, amely a belső, a regionális és a globális szintet foglalja. A belső

⁹⁵⁷ 2021 elején a VV megnyerte a választásokat, és Albin Kurti ismét miniszterelnök lett. Az eredményt a régi és korrump politikai elit felett aratott győzelemnek tekintették, amely jobb jövőt kínál Koszovó számára a korrupció visszaszorítása és a politikai hatalomhoz való hozzáférés megnyitására az új generáció számára.

⁹⁵⁸ A Nyugat-Balkán biztonságpolitikájáról lásd: Remek Éva: „A biztonság a jövőbeli jólét biztosítása”: a Nyugat-Balkán biztonságpolitikája. In: Simon János (szerk.): *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság*. Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből. Kodolányi János Főiskola Történeti Műhely. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 201-212.

⁹⁵⁹ Lásd: Caparini, Marina: Security sector reform in the Western Balkans. SIPRI Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security, 2004. 251-282. <https://sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB0408.pdf> (Letöltve: 2023.08.02.)

biztonsági kérdések között szinte kivétel nélkül megtalálható a politikai és gazdasági átmenet hiányos végrehajtásának problémája, továbbá kiemelkedik a szervezett bűnözés, valamint a terrorizmus jelensége. Alapvető eltérést kortárs biztonsági fenyegetések általános megítélésétől a biztonsági kockázatok kihívások és fenyegetések nem mutatnak.⁹⁶⁰

A belső fenyegetettség terén nyilvánvalóan megjelennek sajátosságok is, amely az ország egyéni biztonsági percepcióját tükrözi, így Szerbiában Koszovó egyoldalúan kikiáltott függetlensége és ezzel kapcsolatosan a szeparatista tendenciák, Bosznia-Hercegovinában a Daytoni Megállapodás hiányos végrehajtása és a háború örökségeként fennmaradt fegyverek és lőszer tárolása, a nemzeti radikalizmus megjelenése, illetve Szerbia és Albánia esetében az elvándorlás és az illegális migráció fenyegetése.⁹⁶¹

Regionális szinten a stratégiai dokumentumok szintén jelentős hasonlóságot mutatnak, amelyben többnyire fegyveres konfliktusok kialakulásának valószínűségét csekélyre értéklik viszont egyik ország sem zárja ki azt dokumentumaiban. Retrospektív kitekintésben szkeptikus felfogást mutatnak az 1990-es évek eseményeivel kapcsolatban. A dokumentumok megmutatják, hogy a regionális problémák túlnyomó részét az országuk belső problémái adják. A térség ugyanis, mint konfliktus utáni régió jelenleg is háborús narratívából táplálkozik, problémáikat teljes mértékben nem sikerült megoldani, a megoldások többsége is átmeneti. Ennek oka, hogy nemzeti szinten nincs társadalmi és politikai kohézió. A régió alkompexumi mivoltát lényegében ez generálja. A régió országai közötti kapcsolat nagyon bonyolult. Közvetlen veszélyt ma már nem jelentenek egymás biztonságára, viszont destabilizáló potenciálként értéklik viszonyaikat, ezzel fenntartva a régió instabilitását, a válság lehetőségét és ezzel együtt a biztonsági dilemma jelenségét. Az integrációs törekvés tükrében egy viszonylagos stabilitás van a régióban, amely nyilvánvalóan az EU érdeme is, viszont nincs az országok részéről konkrét kiállás amellet, hogy a konfliktusok kiéleződése nem történik meg újra. Kiemelt regionális kihívásként értéklik a térség országai a szervezett bűnözést és a szélsőségességeket, amelyek átlépve a nemzeti kereteket jelentős akadályt képeznek az EU integráció előrehaladásában, kötődve a régió nemzeti, etnikai és vallási sajátosságaihoz. Hasonlóan egyezést mutat az átalakulási folyamatról történő gondolkodás, amely politikai, társadalmi és gazdasági megosztottságot okoz hiányos végrehajtásával, ez pedig destabilizáló tényező.⁹⁶²

⁹⁶⁰ Lásd: Abusara, Adel: *Comparative Analysis of the Strategic Documents of the Western Balkans*. In: *Security Policies in the Western Balkans*. Belgrade. Centre for Civil-Military Relations, USAWRC, Carlisle: PA, USA, 2010. 175-178.

⁹⁶¹ Uo. 178.

⁹⁶² Abusara (2010) i. m. 180-181.

A stratégiai dokumentumok, ahogy azt már a dolgozat kifejtette nemzetközi mintára készültek, amelyek nem teljes mértékben reagálnak a valós helyi társadalmi igényekre. Természetesen a dokumentumok bizonyos időt követően felülvizsgálatra kerülnek, ezáltal jobban igazíthatóvá válnak a nemzeti, regionális és globális változásokhoz. Elsősorban előtérbe kell helyezni az ország biztonsági szükségleteit, amelyhez igazítani kell a védekezéshez szükséges mechanizmusokat. Tükröznie kell a valós földrajzi és geopolitikai körülményeket továbbá meghatározott biztonsági fenyegetéseket, amelyek a korábbi alkomplexumi elemzésben feltárásra kerültek, viszont azokra sem nemzeti sem regionális szinten nincs megfelelő válasz, a közös védelmi mechanizmus gyakorlata így nem tud kialakulni. A regionális biztonsági tanulmányok egyik, már többször említett fő tétele, hogy a fenyegetések gyorsabban terjednek rövidebb távolságokon éppen ezért a régió országainak hasonló felfogást kellene tükröznie stratégiai dokumentumaiban, azonban ezekből jelenleg a valós fenyegetés felmérése hiányzik, úgy, mint a regionális konfliktusok és a gyenge államok. A Nyugat-Balkánon habár a nemzeti biztonság stratégiai keretei megszülettek, kijelenthető, hogy azok nem teljes mértékben az EU hatására épültek, viszont a térség biztonságának fenntartása érdekében a rendszerszintű közös értékelés alapjait fektették le.

Kiindulópontját jelentette annak, hogy a régió országai elindulhattak a biztonsági szektor reformjának, valamint az uniós kül- és biztonságpolitikával való harmonizációnak az útján. Legfontosabb momentuma ennek a folyamatnak, hogy létrejöjjön a biztonsági erők demokratikus ellenőrzésének és felügyeletének rendszere. Az ezredfordulót követően formálisan megalakult a demokratikus ellenőrzés számos új testület és felügyeleti funkciók kialakulásával, amelynek eredményeként elmondható, hogy a nyugat-balkáni országok ezen a területen nagyjából ugyanúgy haladnak. Összességében nézve a folyamat problematikusága a deklarált célkitűzések végrehajtásából az érintett szervek gyakorlati hatásköréből, illetve a szakmai és anyagi erőforrások hiánya miatt kialakuló korlátozott kapacitásaikból fakad. A gyenge államiság jelensége elsősorban az országok parlamentjének azon belül a parlamenti bizottságok munkájában nyilvánul meg. Ha és amennyiben rendelkeznek a megfelelő kompetenciával, azok gyakorlati felhasználása teljes mértékben a politika akaratától függ. Fokozottan jelentkezik ez a probléma Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban. Az Európai Unió befolyása ezen a területen nem bizonyult elég erősnek így maga a reformfolyamat nem számolhat el pozitív eredményeket. Ennek tudatában kijelenthető, hogy habár a formális felügyelet és ellenőrzés megvalósult, a gyakorlatban fennáll a túlzott hatalomkoncentráció lehetősége, az intézmények nem tudják garantálni az állampolgárok biztonságát, nem képesek hozzájárulni regionális, illetve nemzetközi szintén a biztonság megőrzéséhez. Ehhez

hozzáadódik az a tény is, hogy habár stratégiai célként jelölték meg a nyugat-balkáni országok az európai uniós integrációt, törekszenek annak elérésére, a biztonsági és védelmi orientációjuk mégsem egységes. Mindez együttesen a regionális biztonsági együttműködés fejlesztéséhez gyenge alapot képez. Ez a gyengeség több aspektusból tekinthető. Legelőször is a már említett nem elegendő szakmai és anyagi kapacitásból, továbbá, hogy léteznek elviekben fontos, de nem létfontosságú kompetenciák a rendszeren belül, amit az erős átpolitizáltság okoz, ennek következtében a független vizsgálatok és a megfelelő intézkedések lefolytatása és alkalmazása nem valósul meg. Megállapítható az is, hogy amennyiben a regionális biztonság kialakítása a cél, az önmagában kevésnek bizonyul a hatékony együttműködés kialakításához, mindössze ennek érdekében nem alakítanak ki belső integrációt.

A régióban sokszínű és számottevő biztonsági kezdeményezés létezik, (5. sz. függelék)⁹⁶³ viszont azok együttműködési foka nem magas, a biztonságosabb regionális környezet kialakításához jelentős mértékben nem járulnak hozzá, működésük konkrét mérhető tevékenységet nem eredményez. Az EU ezekben a kezdeményezésekben is kulcsszerepet játszik és amíg békefenntartó munkáját a NATO segítsége mellett sikerrel végzi, tágabb értelemben a stabil biztonsági környezetet, mint biztonsági aktor nem tudja biztosítani. A régió adottságai alapvetően kedveznek a regionális együttműködésnek, és az EU az előcsatlakozási támogatás egy részét ezzel a cézzel különíti el.⁹⁶⁴ A negatívból pozitívba tartó skálán azt állapíthatjuk meg, hogy általános bizalmatlanság az uralkodó, baráti kapcsolatok nem alakulnak ki, a számos biztonsági kezdeményezés, fórum ellenére az elkötelezettség mértéke nem jelentős, amelyet abból is láthatunk, hogy az együttműködés egy nagyobb konkrét formát nem öltött. Egyik akadályja ennek, hogy a régiót egy alapvető negatív kontextus társítása kíséri évtizedek óta, amelyet nem erősít az olykor Európa részéről érkező szintén negatív narratíva sem az európai és a balkáni értékek, és identitás közötti párhuzamos leképezése esetén. Közös balkáni identitásról ettől függetlenül sem beszélhetünk, viszont, ha és amennyiben kialakulna, felveti a kérdést, hogy adott formájában az mennyiben lenne elfogadott az európai értékrendhez képest? Az együttműködés kialakítása a biztonság területén továbbá azért is érzékeny téma, mert szorosan kapcsolódik az állami szuverenitás kérdéséhez, valamint az Európai Unió sem

⁹⁶³ A régiós regionális kezdeményezések, együttműködések listája az értekezés függelékében található.

⁹⁶⁴ Lásd: Koneska, Cvete: *Regional Identity: The Missing Element in Western Balkans Security Cooperation*. Western Balkans Security Observer, 2007. 112-115. Lásd továbbá: Prezelj, Iztok: Challenges of multilateral regional security and defence cooperation in South East Europe. *European perspectives – Journal on European perspectives of the Western Balkans*, Volume 5, No. 2(9), 2013. 88. <https://stara.cep.si/dokumenti/6%20Iztok%20Prezelj.pdf> (letöltve: 2023.08.02.)

emelte ezt a területet szupranacionális szintre, így közös intézmény sem tudja koordinálni a biztonsági együttműködés és közeledés kérdésének problémáit.

A regionális biztonsági együttműködés számos kutató, többek között Koneska szerint csak és kizárólag akkor valósulhat meg, ha a régió országai közös értékeket és érdekeket vallanak. Az EU transzformatív folyamata ezen a szálon is közelíti a régió országait egymáshoz, viszont a kétoldalú befagyott konfliktusok tartóssága mellett a biztonsági dilemma jelensége is túlél, ezáltal a biztonsági dinamika fejlődése nem tud elmozdulni a maximum rezsimbiztonság állapotából, viszont az evolúciós szintlépéshez az állam-állam alapú politikai gondolkodás sem járul hozzá. A regionális szereplők a regionális együttműködésben önrendelkezésük, területi integritásuk és szuverenitásuk fenyegetését érzékelik, ahelyett, hogy a közös biztonsági problémákat megoldó fórumként értékeljék.⁹⁶⁵

Az EU és a NATO a regionális együttműködés fejlesztéséhez teljes mértékben nem járulnak hozzá, habár ez nem jelent feltétlenül tudatosságot részükről. Az integráció lehetősége gyakorlatilag a legnagyobb ösztönző erő, viszont azzal, hogy egyéni utat járnak be az országok ebben a folyamatban, onnantól már versenyhangulatot teremt a régiós szereplők között. Az olyan fixációkkal terhelt régióban pedig, mint a Nyugat-Balkán a versenyhelyzet ki tudja élezni az egymás iránt viseltetett ellentéteket. Így az integrációs mozgásban a regionális együttműködés mindössze egy átmeneti szakasz. Az EU-n belüli gyakorlat mindehhez pedig azt mutatja, hogy a törekvés önmagában nem elég. A valós igényeket kell kezelni, úgy, mint a regionális identitás hiányát, a már említett biztonsági dilemma jelenlétét, a szomszéd országok ellenségképeinek lebontását, valamint működőképes metódus kidolgozására van szükség ahhoz, hogy a régiós országok viselni tudják az EU feltételrendszerének eltérő megközelítését, a haladás eltérő kezelését, és a nyugati integrációba történő szelektív tagságot.

Ehhez képest a biztonsági diskurzus dominanciája és a régiónak veszélyforrásként történő értelmezése nem biztosított megfelelő mozgásteret az olyan pozitív napirend kialakításához, amely megmutathatná a térség hozzájárulását az európai biztonsági rendszerhez és nem hagyott egy olyan következetes elképzelést sem kibontakozni, amely a régió további szerepének útját jelölné ki.⁹⁶⁶ A régió, a bel-és igazságügyi együttműködés területén rendelkezik olyan kapacitásokkal, amelyek többsége regionális és interregionális belső biztonsági kezdeményezések révén alakultak ki és akadnak olyan példák, amelyek megmutatják a Nyugat-

⁹⁶⁵ Koneska (2007) i. m. 117.

⁹⁶⁶ Orzechowska, Ida: European security capabilities in the region of the Western Balkans in the beginning of the twenty-first century. *SEEU Review*, Volume 10, Issue 1, 2014.146. doi.org/10.2478/seeur-2014-0013 <https://sciendo.com/downloadpdf/journals/seeur/10/1/article-p143.pdf> (Letöltve: 2023.08.02.)

Balkán fenyegetésekre adott adaptív képességét és ezáltal olyan stratégiai változásokat hoztak, amelyek a műveletek fokozott kompatibilitásával és a megfelelő együttműködéssel kapcsolatosak. Az eredmények nyilvánvalóan nagyban függenek a rendszerek átjárhatóságától, úgy, mint az azonos biztonsági és adatvédelmi szabályozáson alapuló információcserétől, a kompatibilis felszerelésektől, a határon átnyúló együttműködés összehasonlító jogalapjaitól, az illeszkedő taktikáktól és operatív eljárásoktól. Kijelenthető, viszont, hogy a biztonsági együttműködés az uniós ügynökségeken keresztül főként a műveleti területen fejlődött.⁹⁶⁷

A transznacionális biztonsági kihívások kritikus területein azonban fokozni szükséges az erőfeszítéseket, párhuzamosan a közpolitikai haladással,⁹⁶⁸ ugyanis a szervezett bűnözés és vonatkozó formái továbbra is kiemelkedő fenyegetést jelentenek a régióra, főként mert azok olyan formában is jelentkeznek, amelyek a politikai és gazdasági rendszeren belül telepednek meg, útját állva a demokratikus intézmények fejlődésének, a versenyképes üzleti környezet kialakításának, az átláthatóságnak, a jogállamiság fejlődésének, valamint a társadalmi bizalom felemelkedésének. Komoly biztonsági problémát jelent a szélsőséges csoportok számának és tevékenységének növekedése a régióban, amely azért emelhető ki a további biztonsági kérdések közül mivel a radikalizálódás folyamata olyan ideológiai kérdéseket feszeget és terjeszt a társadalom tagjai között, amelyek nem egyeztethetők össze az európai értékekkel. A térség országainak gondolkodni kell tehát a közös célokról a biztonság és a védelem területén az együttműködés erősítéséről az az egy átfogó védelmi dimenzió kiépítéséről.⁹⁶⁹

A nyugat-balkáni biztonság egyrészt a régió ügye, másrészt pedig az Unió felelőssége is, ugyanis a nyugat-balkáni biztonság fejlesztése az európai biztonságba történő befektetés is. Jelenleg ez a terület előrehaladásában és a biztonsági kérdések megoldásában nagyon lassú, amely szorosan kötődik a politikai és gazdasági szektorban jelentkező eredmények hiányához, amelyet a külső szereplők beavatkozása is tovább ront. Ennek konzekvenciája, hogy az EU nyugat-balkáni szerepvállalása a biztonság területén eddig nem térült meg maradéktalanul.

4.1.8.2. Politikai szektor

Az átalakítás és átalakulás folyamatához az EU a kondíciós politikáját és a szocializáció kombinációját használja elsősorban. Mindezek rendszeres alkalmazása ellenére a térség demokratikus átalakulása nem ment végbe. A Nyugat-Balkán stabil térségként értékelhető, a

⁹⁶⁷ Részletesen lásd: Bihari (2023) i. m. 21-39.

⁹⁶⁸ Stojarová, Vera – Stojar, Richard: Balkan regional development: moderate or radical Islam for the Balkans. Journal of Balkan and near eastern studies, Volume 21, Issue 4, 2019. 387-402.

⁹⁶⁹ EPSC Brief: Engaging with the Western Balkans: An Investment in Europe's Security. 2018. 4-8. Publication is available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6bd199d-10e6-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en/format-RDF> (Letöltve: 2023.07.11.)

demokrácia azonban még nem konszolidálódott meg. Habár az SAA-t mind a hat ország aláírta, mégis komoly problémákkal küzdenek az integrációs úton.

Az 1990-es évek elejétől bevezetett többpárti politikai rendszer óta a Nyugat-Balkánon számos hibrid rendszer működése volt tapasztalható. Ezek a rendszerek a konszolidált liberális demokrácia értékeit vagy az autokráciák rangját nem érték el. Ennek értelmében a nyugat-balkáni politikai rendszereket különálló és stabil rendszer típusként kell tekinteni, amely a liberális demokrácia és a tekintélyelvűség közötti széles politikai spektrumot járta be.⁹⁷⁰ Ezeket a rendszereket, amely a Nyugat-Balkánon is tapasztalható, kompetitív autoriter rendszereknek nevezzük. A nyugat-balkáni kormányok nyilvánosan elkötelezettek a reformok irányába, azonban a gyakorlatban az általuk elfogadott reformok részlegesek vagy nagyvonalakban tartalmazza az EU feltételeit, miközben azt specifikusan formálják saját igény szerint, ezzel nem változtatva döntően a demokratikus hiányosságokon.⁹⁷¹

A politikai szektor reformjaival kapcsolatosan tehát megállapítható, hogy a biztonsági szektorhoz hasonlóan a demokrácia és a demokratikus rendszer fejlődése nem kielégítő. Az elmúlt két évtized politikai transzformációjának hatására sem született igazán feltűnő eredmény olyan kérdésekben, amely a demokrácia szigorúan vett alapjait képezik. A választási folyamatban – habár az állampolgároknak lehetősége van a szabad és titkos választásra a szavazástól való tartózkodásra – mindenképpen megkérdőjelezhetők olyan további tényezők, mint a választási kampány, a kiegyensúlyozatlan média, a választási szabálytalanságok vagy akár a választási viták hiánya. A hatóságok ebben az esetben is kaptak egy formális demokratikus keretet, viszont hatáskörük és időtartamuk túlzottnak minősíthető. A közigazgatási reformok szintén lassúak miközben az üzleti szféra optimalizálásához a költségek csökkentéséhez és hozzá kell járulnia.

A politikai instabilitás általánosan a választások alatt és után jelentkezik a régió országaiban, amely összefügg a politikai pártok konfliktusaival, a hatalomátadási ellenállással, a polgári engedetlenségekkel, továbbá, hogy a politikai és gazdasági reformok gyenge eredményeket

⁹⁷⁰ A balkáni demokráciák természetéről lásd: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017). Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 41-43. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmloi/bitstream/handle/123456789/12766/web_PDF_delkelet_europa_politikai_rendszerei.pdf (Letöltve: 2023.05.21.) Lásd továbbá: Ördögh Tibor: Demokrácia a Nyugat-Balkánon. In: Kiss Ferenc (szerk.): *Tudomány és Erő*. Konferenciakötet, Társadalomtudományok VMAT, Újvidék, 2017. 48-55. https://www.academia.edu/38251609/%C3%96rd%C3%B6gh_Tibor_Demokr%C3%A1cia_a_Nyugat_Balk%C3%A1non_pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

⁹⁷¹ Zweers, Wouter – Cretti, Giulia – de Boon, Myrthe – Dafa, Alban – Subotić, Strahinja – Muk, Milena – Fetahu, Arbër – Imeri, Ardita Abazi – Kujraković, Hata – Kuhnja, Emina: *The EU as a promoter of democracy or 'stabilitocracy' in the Western Balkans?* A report by The Clingendael Institute and the Think for Europe Network (TEN) 2022. <https://www.clingendael.org/pub/2022/the-eu-as-a-promoter-of-democracy-or-stabilitocracy/> (Letöltve: 2023.08.02.)

produkálnak. A régió legszembetűnőbb sajátossága a politikai instabilitás során, hogy az könnyen ölt etnikai dimenziót, ezt kihasználva a hatóságok gyakran fordulnak nacionalista retorikához, amellyel fokozzák az alapvetően is jelenlévő társadalmi feszültséget. Gyakorlatilag prioritást élvez a béke és biztonsággal szemben a hatalom megszerzése és megtartása. Ez eredményez intézményi szinten egy magas fokú gyengeséget, ami a fejlődést hátráltatja, növelve a biztonsági kockázatokat, úgy, hogy a regionális együttműködés kialakításának esélyeit csökkenti. Az EU szerepe jelen esetben is kérdőjeles, ugyanis befolyása ellenére nem szilárdult meg a nyugat-balkáni demokrácia, amely számos területen veszélyezteti a régió biztonságát.

Az átalakuláshoz elengedhetetlenül szükséges a belső koherencia, azonban az EU-ban a tagállamok között is ideológiai megosztottság uralkodik, annak mentén, hogy az EU-nak vagy a nemzeti szuverenitásának tulajdonítanak nagyobb értéket. Eltérő álláspontot képviselnek a koppenhágai kritériumokkal kapcsolatban is, illetve a demokratizálódás folyamatával kapcsolatban, amely közvetlenül érinti a tagjelölt, illetve potenciálisan tagjelölt országokat is.

Az EU ezen a területen kevésbé hatékony, a nyugat-balkáni tendenciák pedig részben az EU bővítéspolitikájával kapcsolatos megközelítésből fakadó hiányosságok eredménye. Az EU a demokratikus reformok előmozdítása esetében főként technikai jellegű nézőpontot képvisel. A pénzügyi és technikai segítség sokkal hangsúlyosabb, amit a nyugat-balkáni országok számára juttat, mint a politikai jellegű következetessége, miszerint kezelje azt a dinamikát, ami a korrupció és klientalizmus által alakult ki.⁹⁷²

A jogállamiság nem értékelhető fejlettként egyik nyugat-balkáni országban sem.⁹⁷³ A megerősítés fő akadály a jogállamiság területén is a politikai akarat hiánya. A lemaradás mellett az igazságszolgáltatási rendszer nagy politikai nyomás alatt működik. A területhez tartozó apparátus gyakorlatilag nem szakmaiságon és érdemeken alapuló folyamat által kerül pozícióba vagy lép előre, hanem a politikai döntések függvényében. A nyugat-balkáni országokban az igazságszolgáltatás erősen szelektív képet mutat és a regnáló politikai elit nem különít el kellő anyagi forrást az igazságszolgáltatási rendszer fejlesztéséhez. A béke és biztonság vonatkozásában a jogállamiság javítása nagy súllyal bír. Egyelőre a rendszer intézményei iránti bizalmatlanságot, a romló befektetési környezetet és a gazdasági fejlődés elmaradását láthatjuk, amely a korrupció és a transznacionális biztonsági kihívások

⁹⁷² Zweers et al. (2022) i. m.

⁹⁷³ A nyugat-balkáni jogállamiság hiányosságokról lásd: Ördögh Tibor: Rule of Law in the Western Balkans. KKI Policy Brief, Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade, KE-2021/67. 3-24. https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/02/KE_2021_67_WB_Law_Western_Balkans_Ordogh_0131.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

terjedéséhez is hozzájárul. Ezek pedig jelenleg is a régió biztonságát veszélyeztető legjelentősebb kihívások. Ezzel párhuzamosan még évek múltán sem tisztázott az, hogy a jogállamiság tulajdonképpen mit is jelent. Az EU részéről az tapasztalható, hogy a Lisszaboni Szerződésben rögzített elveket és értékeket közvetíti, a koppenhágai kritériumok pedig alapfeltételként jelölik ki a követendő irányvonalat, viszont nincs egységes definíció, amelynek hiánya rontja az előrehaladás esélyeit. Nem lehet így referenciaértékeket meghatározni⁹⁷⁴ a jogállamiság területén, amely egyrészt elérendő mérték, másrészt ellenőrizhető folyamat. 2012-ben egy benchmarking rendszer igyekezett ezt megalapozni, de még így is nagyon általános, mutató nélküli leírása mindez a jogállamisági kritériumoknak. Ezáltal a nyugat-balkáni kormányok diszkrecionális jogkört formálhatnak annak tekintetében, hogy a reformeredményeket hogyan alakítsák és mutassák be.⁹⁷⁵

Az sem lendítette elő a politika területét érintő reformokat, hogy az EU Bizottság habár részletes jelentéseket készít az aspiránsok reformtörekvéseiről, sokkal nagyobb hangsúly fektetnek a dokumentumok meglétére, annak ratifikációjára, mintsem a konkrét végrehajtásra. 10 év távlatából a referenciaértékeket kiigazították viszont visszamutatásra még mindig nem törekszik az EU. A „nem történt előrelépés” bevált szófordulat a Bizottság jelentéseiben, ahelyett, hogy felhívna a figyelmet a demokratikus kudarcra. Ennek egyik oka, hogy az EU nem vállal nyílt kritikát, a regionális politikai szereplőkkel szemben, viszont így a régió integrációs mozgása félrevezető. Továbbá ennek eredményeként a rendelkezésre álló eszközeit sem használja ki az EU, így az egyensúlyi záradékot, amely a kedvezőtlen jogállamisági ellenreakció esetén a csatlakozási tárgyalásokat több fejezetben felfüggesztheti, ehelyett viszont továbbra is pénzügyi támogatásáról biztosítja a régió országait.⁹⁷⁶

A reformok előrehaladását a feltételeességi politika jutalmazza. Az EU gyakran ezt nem teszi meg, mivel a tagállamok között nincs egyetértés a bővítés kapcsán. Bevezetésre kerültek a köztes vétőpontok, amelyek korábbi bővítések során nem léteztek, amely a visszaélések kockázatát növelte meg, főként a kétoldalú kérdéseket érintő tárgyalási szakaszban.⁹⁷⁷

Az EU a saját oldaláról érkező tagállami vétőjog intézménye mellett, a Nyugat-Balkán irányába is olyan politikát folytat, amely meglehetősen vezető orientált. Amint már az említett, az EU nyilvános kritikával nem él a régiós politikai szereplők felé, ezzel ellentétben viszont a

⁹⁷⁴ Európai Számvevőszék: A nyugat-balkáni országok jogállamiságához nyújtott uniós támogatás: a törekvések ellenére nem szűntek meg egyes alapvető problémák. Különjelentés. 2022. 28. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_01/SR_ROL-Balkans_HU.pdf (Letöltve: 2023.08.02.)

⁹⁷⁵ Európai Számvevőszék (2022) i.m. 33.

⁹⁷⁶ I.m. 37.

⁹⁷⁷ I.m. 39.

demokratikus hiányosságok ellenére dicséretben részesítik a nyugat-balkáni kollégákat a reformok stagnálása, de romló tendencia esetén is.⁹⁷⁸ Ebben rejlik az a veszély, amely a nyugat-balkáni társadalmat megvezeti, ugyanis a helyi média úgy formálja ezeket az eseményeket, hogy azok kifelé azt közvetítsék, hogy kormányaik a biztos uniós jövő érdekében cselekszenek. Ez az EU és a társadalom részéről is legitimizálja a regnáló elit pozícióját. Ezt fokozza az is, hogy az EU-ban létező pártpolitikai családok kapcsolatot építettek ki a nyugat-balkáni társaikkal, ami negatív dinamikát okozó politika ellenére is feltételezi az EU részéről érkező folyamatos támogatást.⁹⁷⁹

Végül pedig meg kell említeni, a bővítési folyamat abbéli problematikáját, hogy nincs világos ütemterv az uniós vívmányok adaptálása és a reformok végrehajtása között. A cselekvési tervek rendelkeznek határidőkkel, viszont az EU ezeket nem kéri számon. A köztes részeredmények elérésére azonban még csak időnyomást sem tud gyakorolni.⁹⁸⁰ Az EU tagság elérése így határozatlan marad, amely nem hat ösztönzőleg a nyugat-balkáni kormányokra. Az EU viselkedése ebből a megközelítésből egyrészt tudatos, mivel a reformnyomást a nyugat-balkáni kormányok, gyakran a jogalkotási eljárás megkerülésére használják. Ez nem javítja a demokrácia minőségi mutatóit a régióban, inkább tovább rontja a jogalkotási folyamatok átláthatóságát és ezzel a régiós dinamika fejlődését.

A demokrácia és a jogállamiság egymással összefüggő és egymást erősítő fogalmak. A funkcionális jogállamiság legfőbb pontja a politikai és gazdasági elit széleskörű hatalma feletti ellenőrzés átruházásának képessége, azaz a hatalmi ágak szétválasztása. Ezzel szemben a Nyugat-Balkán rezsimje jogalapot teremtett a saját, vitatott intézkedéseihez és gyakorlatahoz, formális összhangot elérve a jogrenddel. A tartós és hatékony jogállamisághoz, azonban a független állami intézmények jelenléte és a társadalom részéről a joggal való széleskörű azonosulás szükséges. A Nyugat-Balkán politikai elitje ezzel szemben mindössze egy demokratikus bevonatot hozott létre politikai rendszerén. Ennek oka, hogy a nyugat-balkáni rendszerek autoriter politikai rendszerekre épültek, továbbá a rendszerváltás ráépült arra az örökölt gyakorlatra, hogy a végrehajtói hatalom a bírói és a parlamenti ágak fölé helyezkedik. Mindezekkel párhuzamosan a politikai életben megszorodtak a nem állami szereplők és a gazdasági liberalizációjával kapcsolatosan is visszaélés történt. A gazdasági hatalmat a politikai befolyás gyakorlása érdekében használják fel. Ennek következtében a formális intézményi és jogi eszközök háttérbe szorultak, ezzel eltorzították a politikai fejlődés útját, amely a régióban

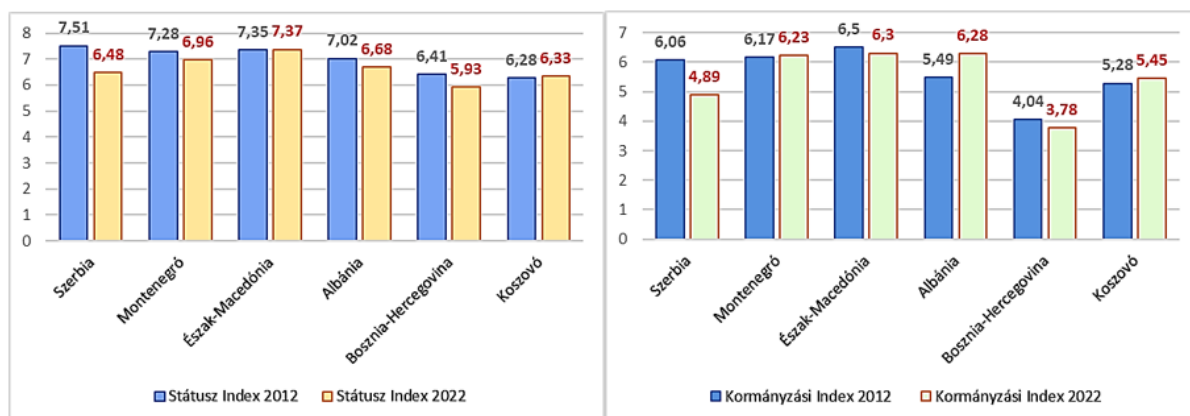
⁹⁷⁸ I.m. 43.

⁹⁷⁹ I.m. 46.

⁹⁸⁰ I.m. 47.

egy versengő tekintélyelvű uralmat erősített meg. Az EU által gyakorolt határozott felülről lefelé irányuló nyomás szükséges, hogy tartós politikai átalakulást generáljon, ami nemcsak a politikai elitre, hanem a mindennapi gyakorlatra is vonatkozik.

Összességében a Nyugat-Balkán hordozza a funkcionális jogállamiság hiánya okozta bizonytalanság érzését és elodázza a megbékélés folyamatát. Az EU befolyása ezen a területen csekélynek számít, miközben egy olyan terület a jogállamiságé, amely a biztonsági közösség fejlődésében is kulcsfontosságú.

Státusz Index		Kormányzási Index	
0 – 4	Sikertelen átalakulás	0 – 3	Sikertelen kormányzás
4 – 5,5	Nagyon korlátozott	3 – 4,3	Gyenge (1 esetben)
5,5 – 7	Korlátozott (5 esetben)	4,3 – 5,6	Mérsékelt (2 esetben)
7 – 8,5	Fejlett (1 esetben)	5,6 – 7	Jó (3 esetben)
8,5 – 10	Rendkívül fejlett	7 – 10	Nagyon jó

15. ábra: A Nyugat-Balkán Státusz és Kormányzási Index változása 2012 – 2022 között (saját szerk.)⁹⁸¹

4.1.8.3. Társadalmi szektor

A társadalmi szektorban tapasztalható problémák a politikai szektor kihívásaiban gyökereznek, így tehát a demokratikus alapok hiányosságaiból, a közigazgatási reformok elégtelen végrehajtásából, valamint a jogállamisági funkciók alulműködéséből.

Az Európai Unió az emberi és kisebbségi jogok területére fokozott hangsúlyt fektet a nyugat-balkáni országok integrációs útján. Több módon is igyekszik ezen jogok érvényesülését elősegíteni, így azáltal is, hogy ragaszkodik az 1995 óta létrejött szerződések és egyezmények végrehajtásához, amelyek a kisebbségek, menekültek és a lakóhelyüket elhagyni kényszerült

⁹⁸¹ Adatok forrása: BTI Transformation Index. <https://bti-project.org/en/?&cb=00000> (Letöltve: 2023.07.22.) (A Státusz Index: politikai és gazdasági átalakulás; Kormányzási Index: politikai vezetés minősége.)

személyek jogainak védelméről és előmozdításáról rendelkezik, valamint az IPA alapok egy részét a vonatkozó reformokra és projektekre különíti el. A jogharmonizáció során ezen jogok széles spektruma jelentkezik, a végrehajtásuk viszont többnyire lemarad és elmarad. A társadalmi szektort érintő tevékenység annyiban kimerül, hogy új jogszabályok elfogadására helyezik a fókuszot, mivel célként az uniós jogi kerettel történő összehangolást tűzték ki maguk elé a térség országai, így általános jelenség, hogy dokumentumok formájában az emberi és kisebbségi jogok előmozdítása létező jogi aktus a Nyugat-Balkánon, viszont azok megvalósulási rátája nem változik. Mint, ahogyan több esetben is, itt is hátráltató tényezőként a politikai akarat hiánya, a gyenge intézményi kapacitás és a különböző, elsősorban pénzügyi erőforrások hiánya nevezhető meg. Az eddig az Unió hatásáról levont következtetések ezáltal tovább mélyültek, ugyanis az emberi és kisebbségi jogok megvalósulása alapján nem mondható el, hogy a régió országai adaptálták volna a demokratikus értékeket és elveket. Több területen is a társadalmat érintő jogok veszélyben vannak, amely negatívan hat az egymás iránti toleranciára és megbékélésre, a regionális együttműködés kollektív tudatosítására, a belső kohézió megteremtésére, az instabilitás leküzdésének lehetőségeire. Kiemelendő a közös identitás kialakításának szinte esélytelensége, amely a biztonsági közösség építésének elengedhetetlen feltétele.

4.1.8.4. Gazdasági szektor

A Koppenhágai kritériumok egyikeként 1993-ban megfogalmazott működő piacgazdaság elfogadása és fejlesztése az Európai Unió tagság alapeleme. A Nyugat-Balkán integrációs útját tekintve, azonban az egyik legnagyobb akadály is egyben. A piacgazdaság fejlődését és a versenyképes üzleti környezet kialakulását a gyenge jogállamiság, a korrupció, a szervezett bűnözés hátráltatja, továbbá az így kialakuló gyenge gazdaság növeli a külső hitelektől való függés lehetőségét.⁹⁸² A nyugat-balkáni országok gazdasági reformjainak nem hatékony végrehajtása következtében az európai piacon egyelőre nem versenyképesek, gazdaságaikat nagyfokú állami beavatkozás, valamint a külföldi segélyezés és hitelezéstől való függés jellemzi. A strukturális változások nem a termelési kapacitás növelését tartják prioritásban, valamint régió szerte meglehetősen magas a munkanélküliség, főként az úgynevezett sérülékeny csoportokban, tehát a fiatalok a nők, és az idősebbek körében. A külföldi befektetések is régió szerte alulmaradnak, amelynek egyik oka a hiányos közlekedési és

⁹⁸² EPSC Brief: Engaging with the Western Balkans: An Investment in Europe's Security. 2018. 4-5. https://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/epsc_-_brief_-_engaging_with_western_balkans.pdf (Letöltve: 2023.08.02.)

energetikai infrastruktúra, illetve a 2008-as gazdasági világválság, amely a fennálló gazdasági problémákat még hangsúlyosabbá tette, kiemelten az életszínvonal csökkenését, valamint a brain drain jelenséget.⁹⁸³

A térség biztonságának növelése érdekében az Európai Unió ösztönzi a régiót mind gazdasági, mind pedig politikai fejlesztési célú regionális együttműködésre.⁹⁸⁴ A térség országaira jellemző gyenge gazdaságok viszont nem tudtak és tudnak elegendő forrást biztosítani a korszerűsítéshez.⁹⁸⁵ Mindemellett a régió gazdasági fejlődési igényeinek felismerése, és az eredmények megvalósítását szolgáló közös akarat hiánya folyamatos és tartós problémát jelent. Konkrét cselekvési tervek hiányoznak, az EU-tól érkező anyagi források pedig egyrészt feltételekhez kötöttek, legyen szó a reformok végrehajtásáról vagy a különböző megállapodásokból fakadó kötelezettségek teljesítéséről, másrészt a fogadó országok a részükre juttatott forrásokat többnyire rosszul használják fel, nagyon gyakran figyelmen kívül maradnak a régiót érintő valódi gazdasági paraméterek, úgy mint a nagyon magas kereskedelmi deficit, továbbá az anyagi forrás nem garantált.⁹⁸⁶ Mindezek mellett az EU a régió legnagyobb közvetlen külföldi tőke befektetője, viszont ez a kereskedelem és bankszektorra összpontosul és nem a gazdasági tevékenység kezdeményezése a cél. A 2018-ban Londonban tartott csúcstalálkozón a tárgyalások során a hangsúly gazdasági aspektusról a biztonsági fenyegetésekre helyeződött, párhuzamot vonva az elégtelen fejlődési kilátásokkal.⁹⁸⁷

A régió országainak gazdasága stagnál, európai viszonylatban is a legszegényebbek közé tartoznak. A gazdasági reformok menete nagyon lassú és azok eddigi végrehajtása nem járt egyenesen arányosan az életszínvonal emelkedésével. Százalékosan tekintve az éves növekedés pedig alig észrevehető, amely alapvetően egy megnövekedett fogyasztás és minimális infrastrukturális beruházások következménye, nem pedig a termelés eredménye.⁹⁸⁸ A növekvő export ellenére, amely döntően a nyersanyagokra és alacsony értékű technológiai cikkekre korlátozódik, az még mindig nincs arányban az importhoz képest, így a régiós külkereskedelmi

⁹⁸³ The Worldbank: From Recession to Reform: The Western Balkans and the Impacts of a Double Dip Recession. 2012. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2012/12/18/from-recession-to-reform-western-balkans-and-impacts-of-double-dip-recession> (Letöltve: 2023.08.02.)

⁹⁸⁴ Regionális Villamosenergia-ellátási Piac; Közlekedési Közösség létrehozása

⁹⁸⁵ EEAS: EU Engagement in the Western Balkans. Western Balkans Factsheet. 2017. 2. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_wb_factsheet_19_09_2017.pdf (Letöltve: 2023.08.02.)

⁹⁸⁶ Lásd: Murgasova, Zuzana – Ilahi, Nadeem – Miniane, Jacques – Alasdair, Scott – Ivanna

Vladkova – Hollar, Ivanna and an IMF staff team: The Western Balkans, 15 Years of Economic Transition. Special Report, Washington DC.: USA, International Monetary Fund, 2015. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/erei0315.htm> (Letöltve: 2023.08.02.)

⁹⁸⁷ Lásd: German Cooperation: The Berlin Process – 2018. <https://www.berlinprocess.de/en/the-berlin-process-2018> (Letöltve: 2023.08.02.)

⁹⁸⁸ The Worldbank: GDP growth (annual %) 1991-2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&start=1991> (Letöltve: 2023.08.02.)

hiány hangsúlyosan jelentkező probléma. A tapasztalható gyenge gazdasági növekedés elsősorban a munkaerő-piaci kereslet elégtelenségével és a magas munkanélküliségi rátákkal függ össze,⁹⁸⁹ amely az állam stabilitása szempontjából komoly biztonsági kockázat. A közvetlen külföldi tőkebeáramlás az állam stabilitásán túl, az intézmények iránti bizalmat is feltételezi, tehát, hogy adott ország mennyire biztonságos és mennyire vonzó piac. A Nyugat-Balkán legfontosabb kereskedelmi partnere az Európai Unió. A közvetlen külföldi tőke 2/3-a az uniós tagállamokból érkezik a térségbe.⁹⁹⁰ Szerkezetileg azonban nem olyan befektetésekről van szó, amelyek a gazdasági növekedést ösztönöznék. A Nyugat-Balkánon ugyanis az úgynevezett tercier szektor jelenti a célmezőt a külföldi tőkebeáramlás számára, úgy, mint a kereskedelem, a bankszektor, a távközlés, a hazai piacra termelő ipar. Ezek a szektorok a beruházások ellenére is csak alacsony mértékben növelik a GDP-t. Az FDI számára elsősorban a piacot és az üzleti környezetet kell vonzóvá tenni, ehhez pedig a belső biztonság garantálására van szükség. A regionális béke és stabilitás tehát ebből a szempontból is nyomatékos, mivel a többnyire bilaterális problémák megoldását egymás között kell rendezniük a belső biztonság magas szintjének elérésére érdekében. Ezentúl pedig az infrastruktúra olyan irányú kialakítása, fejlesztése kívánatos, amely kedvez a termelés, a közlekedés és a kereskedelem, mindezek által pedig a regionális összeköttetéseknek. A versenyképesség megteremtéséhez az oktatás, kutatás, innováció területén is befektetésekre van szüksége a régiónak, amelyben az EU kulcsszerepet játszhat. A gazdasági szektor vizsgálatánál elengedhetetlen volt több adat elemzése is, amely az EU régiós gyakorlatának gazdasági aspektusával együtt rávilágított a gazdaság és a biztonság közötti kölcsönhatásra.

Összegezve kijelenthető, hogy a gazdasági stabilitás és fejlődés szigorú feltétele a regionális biztonság megteremtésének. A nyugat-balkáni országokban kivétel nélkül jelentkező, a gyenge termelési bázis, a magas kereskedelmi hiány, az alacsony beruházási beáramlás, nagy mértékű a munkanélküliség, kedvezőtlen az üzleti környezet. A transzformáció során ezen az úton szerény eredmények birtokosai a régiós szereplők, ami terheli a belső társadalmi problémákat is. Nem teremti meg azokat az alapokat az előrehaladás mértéke, hogy elegendő legyen a gazdasági, kereskedelmi és infrastrukturális együttműködés kialakításához. Azon túl, hogy önmagában is biztonsági kockázat, a gazdasági stagnálás a negatív biztonsági dinamikát is tovább erősíti, ami a sebezhetőséget és instabilitást táplálja.

⁹⁸⁹ The Worldbank: GDP growth (annual %) 1991-2021.

⁹⁹⁰ EEAS (2017) i. m.

4.1.9. RÉSZÖSSZEGZÉS

Bizonyításra került, hogy az EU a regionális biztonsági dinamikát az európai biztonsági közösségbe integrálás során a Nyugat-Balkánon nem tudta 2021-ig bezárólag vizsgálva az Adler – Barnett kritériumokat tekintve a biztonsági közösség feltörekvő szakaszába juttatni. A korábbiakban minimálkritériumnak megnevezett hat alapfeltételből⁹⁹¹ mindössze kettő teljesül, a többi vagy hiányosan vagy egyáltalán nem fejlődött. Az Emilian Kavalski gondolatmenete alapján definiált elitszintű szakasz stagnálása figyelhető meg. Az elemzett mutatók alapján a fejlődés iránya a regionális biztonsági dinamikának a negatív-pozitív skála spektrumán inkább a centrum felé, a biztonsági rezsim fenntartásához tolódik. Az EU heterogén eszközeivel megteremtette a lehetőséget az alkompexum számára, hogy a negatív magatartási mintáit, ezzel alkompexumi voltát feloldja és az európai regionális biztonsági komplexum szerves részévé tegye, azonban megfelelő nyomásgyakorlás hiányában ezek az a kezdeményezések nem tudtak megfelelően kellő hatékonysággal érvényesülni. Gyakorlatilag azt láthattuk, hogy a régióban lakozó potenciál a helyi politikai akarat mentén csak korlátozottan tud kibontakozni, a fejlődés időbeli előrehaladása éppen ezért nem garantált, a regionális együttműködés pedig instabil alapokon mozog.

⁹⁹¹ 1. Tárgyalás a viták rendezésében. 2. A viták megoldását harmadik fél felügyeli. 3. Lemondás az erőszak alkalmazásáról. 4. Az egzisztenciális kérdések biztonságtalanítása. 5. A gazdasági és politikai haladás vágya. 6. Regionális együttműködés kialakítása. (Lásd: Elméleti keret)

4.2. AZ ALKOMPLEXUM LEHETŐSÉGEI A BIZTONSÁGI DINAMIKA MENTÉN

4.2.1. A FORGATÓKÖNYVMÓDSZER ALKALMAZÁSA

A Regionális Biztonsági Komplexumok Elmélete lehetőséget biztosít a forgatókönyv módszer alkalmazására, amellyel a regionális biztonsági komplexumok biztonsági dinamikáját követhetjük nyomon külső és belső átalakulás útján. A forgatókönyvek vagy szcenáriók készítésénél a biztonsági dinamika mentén a már ismert három tipologizált kimenetel mentén haladok, amelyek bekövetkezési esélyeit ellenőrzöm az előző fejezetekből levont tapasztalatok alapján.

A forgatókönyv lehet feltáró vagy másnéven leíró, valamint normatív, azaz anticipatív típusú. A feltáró forgatókönyv a múltbéli és aktuális trendekből kiindulva halad a lehetséges jövőben kialakuló helyzet felé. A normatív forgatókönyv olyan kérdéseket tartalmaz, hogyan juthatunk el egy jövőbeni kívánt ponthoz, mi történjen, hogy ez megvalósuljon?⁹⁹²

Az adat felhasználása szempontjából a szcenárió elemzés lehet kvalitatív és kvantitatív, tehát minőségi és mennyiségi mutatón alapuló. Ez a felosztás tudományos relevanciával bír, azonban a legtöbb esetben, ha kiegészítő jelleggel is de mindkét típusú adat jelentkezik egy kutatáson belül, ahogy a disszertáció esetében is.⁹⁹³

Az értekezés ugyanis a szektorális elemzések alkalmával, a katonai, (biztonsági), politikai, társadalmi szektorokban minőségi adatokat dolgoz fel, addig a gazdasági szektornál megjelennek a mennyiségi mutatók is.

A disszertáció forgatókönyvmódszer alkalmazásának fő célja a regionális biztonsági dinamika változásainak vizsgálata. A kutatás tárgyára, mint a nyugat-balkáni regionális biztonsági alkompexumra ható tényező az Európai Unió befolyása. Múltbéli és jelenlegi biztonsági trendek alapján a biztonsági dinamika együttműködés felé történő átalakulás valószínűségének elemzése. A kutatás leíró forgatókönyvet alkalmaz, amelyben, mint legfontosabb kulcstényezőket az EU transzformációs erejét, valamint a régió két és többoldalú kapcsolatait megterhelő, a regionális biztonságot fenyegető kérdéseket, a vizsgált szektorban jelentkező sajátos tényezőket állítja kölcsönhatásba a béke és stabilitás szempontjából. Eredményként az EU befolyása alatt álló szubkomplexum biztonsági dinamikájának lehetséges irányait kapjuk

⁹⁹² Godet, Michael – Roubelat, Fabrice: Creating the future: the use and misuse of scenarios. Long range planning, Volume 29, Issue 2, 1996. 164-171.

⁹⁹³ Kosow – Gaßner (2008) i. m. 33-34.

A SZCENÁRIÓK LÉTREHOZÁSA

A kutatás abból a kérdésből indult ki, hogy az Európai Unió képes-e a térség biztonsági dinamikájának megváltoztatására. A régió részletes vizsgálatát követően megállapíthatjuk, hogy az EU legnagyobb sikerét a reformfolyamat beindításában érte el, a végrehajtásra gyakorolt befolyása közepesnek értékelhető, amíg a leggyengébb a régiót érintő nyitott kérdések megoldási mechanizmusában gyakorolta.

Többször is hangsúlyozásra került, hogy a Nyugat-Balkán sajátos biztonsági dinamikával rendelkezik, ennek okán az európai szinttől eltér és mint részkomplexum illeszkedik az európai regionális biztonsági komplexumba.

Az Európai Unió szerepe korszakos lehet, amennyiben a régióban ténylegesen bekövetkezik a teljes demokratizálódás, a piacgazdaság kiépülése, a polgári és szabadságjogok tiszteletben tartása, valamint a tartós béke állapota. Az európai integrációval kínált perspektíva tartalmazza ezeket a célokat, amelyek elérése esetén hosszabb távon egy biztonsági hálózatépítés is kialakulhat, azaz megvalósulhat a biztonsági közösség. A társadalomtudományokban, így a biztonsági tanulmányok területén is nehéz pontos előrejelzést készíteni. Az aktuális kutatás viszont nagy számú változóra épít, ami alapján bizonyos határozottsággal következtetéseket lehet levonni. Ennek tudatában készültek az alábbi scenáriók, a biztonsági dinamika három típusának megfelelően.⁹⁹⁴

4.2.2. KONFLIKTUSFORMÁCIÓ

A konfliktusformáció modellje az első, amelyet vizsgálunk, amelynek relevanciáját a Nyugat-Balkánon mélyen gyökerező feszültségek adnak. Ezek a megoldatlan, nyitott kérdések megfelelő kezelés és pusztán átmeneti válaszok mellett – annak ellenére, hogy a régióban tartósan jelen van az Európai Unió – könnyen fegyveres összetűzésekhez vezethetnek.

A negatív dinamikájú helyzet magja Koszovóból indul, ahol az Észak-Koszovói területen a szerbek és az albánok között zavargások törnek ki, amely a közös álláspont kialakításának esélytelensége és a koszovói fegyveres erők megalakítására vonatkozó döntés eredménye. Szerbia, a koszovói szerbek oldalán a konfliktus része lesz, amely a koszovói albánok esetében

⁹⁹⁴ További, a régiót érintő scenárió elemzésért lásd: Čeperković, Marko – Gaub, Florence: Balkan Futures Three Scenarios For 2025. Chaillot Papers, Paris: France, EU Institute for Security Studies, 2018. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_147%20Balkan%20Futures.pdf (Letöltve: 2023.07.21.) Lásd továbbá: Przybylski, Wojciech (ed.): Western Balkans Futures, Strategic Foresight Report for 2030. Visegrad Fund, Visegrad Insight Volume 1, Issue 19, Special Edition, 2022. <https://visegradinsight.eu/app/uploads/2022/03/Western-Balkans-Final.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)

Albánia beavatkozását hozza magával, így már három országot érintő fegyveres konfliktusba süllyed a régió.

A Koszovóban kifejlődött állapotok szenzitíven hatnak Bosznia-Hercegovinára, amelyben a három államalkotó etnikum két nagyobb entitásba kényszerítve a folyamatos autonóm törekvések felfokozottságában egyfajta mintaként másolják a 2008-as koszovói függetlenség útját, amely az országon belül interetnikus fegyveres konfliktust okoz. A szerbek és horvátok mellett az anyaországok támogatólag lépnek fel, amely annyit jelent, hogy Szerbia már Bosznia-Hercegovina felé is érvényesíti az ellenérdekelt szerepét, amíg a horvátok Horvátország támogatásával az Európai Unió egyik tagállamát sodorják a konfliktusba. Természetesen az alapvetően instabil kapcsolatban kialakult együttműködési szándék megszakad Szerbia és Horvátország között. A régió egyre nagyobb részben kapcsolódik be az etnikai alapú háborúba, amelynek eredménye a tömeges migráció régióon belül és azon túl.

Észak-Macedóniában a hiányosan végrehajtott Ohridi Megállapodás külső hatások nélkül is fenyegeti az országot a macedónok és az albánok közötti viszony mentén, amelyet a koszovói konfliktus tovább erősít. Az albánok egyre nagyobb politikai befolyást gyakorolnak az országban, elmélyül az etnikai polarizáció, és nincs kilátásban konstruktív párbeszéd lehetősége a macedón és albán felek között. Mindemellett az albánok továbbra is kitartanak a Nagy-Albánia megvalósítása mellett, amely törekvések migrációs hatásaként újabb válsággóc alakul ki, amely már Montenegró keleti részét is érinti.

Az EU integrációs folyamata háttérbe szorul, viszont Horvátországgal az EU is a háború részese miközben meg kell védenie a kollektív biztonságot, amely a NATO beavatkozását igényli, tekintve, hogy három nyugat-balkáni ország a NATO szövetségi rendszerének tagja. Az EU eseménykövető magatartásával kései reakciókat ad a régiós viszonyokra, amely mentén fokozatosan beáll a biztonsági dinamika negatív konnotációja. A NATO újra kulcsszereplője lesz a régióknak, és egyben segítségével az EU lehetőséget kap, hogy katonai potenciálját megmutassa.

A scenárió megalapozottsága

A Nyugat-Balkán biztonsági dinamikáját az 1990 években jellemezte konfliktusformáció. A háborús állapotoknak a NATO katonai beavatkozása vetett véget viszont ez az időszak több szenzitív biztonsági kérdést nyitott meg, amelyek többsége a mai napig megoldatlan. A régióban az 1990-es évek és még az 1940-es évek eseményének következményei is jelen vannak. Nem kell azonban időben távoli eseményekhez nyúlni, ahhoz, hogy olyan folyamatokat

észleljünk, amelyek magukban rejtik annak lehetőségét, hogy a nemzetközi közösség jelenléte mellett is a konfliktusképződmény mintáit mutassa a régió. A scenárió alapján a három nagyobb gócpont Bosznia-Hercegovina, Koszovó és Észak-Macedónia. Bosznia Hercegovinában a Daytoni Békeszerződés habár az erőszakos cselekményeknek véget vetett létrehozott egy olyan államszövetséget, amelynek működése markáns problémát jelent a régió biztonságára. Az ország regnáló politikai elitje egyetértését fejezi ki az európai integráció, mint stratégiai célkitűzésben, viszont az államalkotó etnikumok és entitások ennek a célnak az elérése érdekében nem alakítottak ki együttműködést. Az állam működésének problémája magában hordozza a határváltoztatás kérdését, amely politikai retorikában rendszeresen megjelenik Bosznia-Hercegovinában. Szintén az államiság kérdéséből fakad az átpolitizált funkcióját kevésbé ellátni képes intézmények jelensége a több területen jelentkező kapacitáshiány és a modern biztonsági fenyegetések kezelésében fontos szerepet játszó együttműködés hiánya is.

Az Európai Unió érdekelt Bosznia-Hercegovina békéjének fenntartásában elsősorban a horvát kapcsolódási pont szempontjából, ugyanis nehéz elképzelni azt a szituációt, amely egy jövőbeli konfliktus esetén nem azt a lehetőséget eredményezi, ahol Horvátország ne támogató a boszniai horvátokat. Ugyanígy Szerbia sem állna félre, amennyiben Szarajevó és Banja Luka közötti feszültség nem hoz enyhülést. A Szerbia és Horvátország közötti dinamikát ezen túl kiegészíti a régóta terhes megoldatlan kérdések sokasága. Szerbiára jellemző az 1990-es évek háborús narratívája, amely ezeknek a kérdéseknek a megoldásához és a megbékélési folyamathoz nem járul hozzá, és ennek mentén formálja a közvéleményt és fenntartja a gyűlöletbeszéd jelenségét. A két ország jó kapcsolata elsősorban pedig Szerbiának fontos, ugyanis Horvátország szerepe megkerülhetetlen Szerbia uniós integrációjában. A két ország között jelentős gazdasági együttműködésben pedig fokozott lehetőség van mindkettőjük uniós tagsága esetén.

A fegyveres konfliktusok befejeződése után több biztonsági kérdés is függő helyzetű, az egyik meghatározó sarokpontja ennek a jelenségnek a Koszovót és általa a régiót érintő biztonsági kihívások. Az Európai Unió közvetítőként tárgyalóasztalhoz ültette a koszovói és szerbiai vitás feleket viszont az egyes technikai kérdéseket érintő megállapodáson túl a státuszra vonatkozó kérdés tisztázatlan maradt, amely több módon is befolyásolja a térség biztonsági dinamikáját. Dominánsan jelenik meg ebben a vitában az észak-koszovói szerb autonómia kérdése, illetve Koszovó függetlenségének nemzetközi szintű elismerése. Ez utóbbi precedenst teremthet a térségben, így a boszniai szerbek függetlenségi törekvéseit és más kisebbségi törekvéseket is

erősíthet. A területi felosztás kérdése, annak többváltozós háttere miatt erőszakos tevékenységek sorozatának eredményeként elképzelhető a régióban.

Észak-Macedóniában a macedónok és albánok között az etnikai viszonyok éles polarizációja jelentkezik, amely megmutatkozik az ország politikai gyakorlatában, a médiában és az oktatási rendszerben is. Az Ohridi Megállapodás végrehajtása nem mutat következetességet, gyakorlatilag az albán pártok politikai befolyása ösztönzi a föderalizáció gondolatát, amely szintén a határok megváltoztatására irányuló kérdéseket vet fel.

Az Európai Unió katonai és polgári misszióival is jelen van a Nyugat-Balkánon. Katonai missziói a NATO képességeire támaszkodnak, így habár nem függetlenek a béke fenntartásában és az etnikai konfliktusok megelőzésében, sikeresnek értékelhetőek. A katonai missziók azonban nem az ország előrehaladását hivatottak szolgálni, ellentétben a polgári missziókkal, ahol az EU tevékenységének eredményei nagyon korlátozottak.

Nyilvánvalóan nem várható a misszióktól, hogy olyan problémákat oldjanak meg amelyeknek háttere annyira összetett mint, ahogy az a Nyugat-Balkánon tapasztalható. Több ok-okozati jellege van a biztonsági kérdéseknek, amelyek tovább nehezítik azok megoldását, valamint a biztonsági dilemma leküzdését, és az egzisztenciális kérdések biztonságiasításának megfordítását. A régió országainak stratégiai dokumentumai alapján az újabb fegyveres konfliktusokat nem tartják valószínűnek, azonban azok lehetőségét fenntartják, ugyanis bizonyos mértékig egymást a saját biztonságukat veszélyeztető tényezőnek tekintik.

Az Európai Unió a nyugat-balkáni bővítés lehetőségével potenciális biztonsági aktorrá is vált a régióban. Az uniós reformfolyamatok azonban szerény eredményeket tudnak felmutatni, ugyanis az európai integráció a régió országainak politikai erőfeszítéseiben nem mindig kerül előtérbe, ezzel szemben viszont fokozatosan erősödnek meg a nacionalista erők. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az unió ellentmondásos politikát alkalmaz a régióban, az integrációs út nem egységes minden regionális szereplő számára. Amíg a Nyugat-Balkán biztonsági szempontból is lassú előrehaladást produkál, addig az Európai Unió egészen más arcát mutatja mint 20 évvel ezelőtt. Belső problémákkal terhelt, úgy, mint az Egyesült Királyság unióból történt kilépése,⁹⁹⁵ gazdasági válságok, illetve a tagállami politikákban a konzervatív áramlatok megerősödése, amelyek megoldása érdekében az EU befelé figyel, a nyugat-balkáni integrációs folyamatok pedig háttérbe szorulnak. A régióban uralkodó állapot lett, hogy az emberi jogok nem kapják meg a szükséges, megfelelő szintű védelmet, nem elfogadható a demokratikus felügyelet és ellenőrzés kiépítése a biztonsági szektor felett. A bűnözés, a

⁹⁹⁵ Amadeo, Kimberly: What Was Brexit, and How Did It Impact the UK, the EU, and the US? The Balance Economy, 2022. <https://www.thebalancemoney.com/brexit-consequences-4062999> (Letöltve: 2023.07.21.)

korupció társadalmi egyenlőtlenséghez vezet, az elégtelen életszínvonal pedig gerjeszti a társadalmi nyugtalanságot.⁹⁹⁶

A biztonsági dinamikára a biztonságiasítás folyamata és a biztonsági dilemma jelenléte jellemző, amelyek hozzá tudnak járulni a konfliktusformáció újbóli kialakulásához. Ettől függetlenül az elmúlt több, mint két évtized transzformációs folyamatát, benne az EU meghatározó befolyását – a korlátozott sikerek mellett is – szem előtt tartva a Nyugat-Balkán visszatérése konfliktusformációba nem valószínű.⁹⁹⁷ A biztonságra érzékeny régió ettől hordozza a potenciált a háborús múltjával, továbbá Koszovó és Bosznia-Hercegovina jövőbeli helyzetével, ugyanis a régió ezen két országa számára a jelenleg rendelkezésre álló megoldások, átmeneti válaszok nem hoztak és nem hoznak hosszú távú elégedettséget.

4.2.3.A BIZTONSÁGI REZSIM

A biztonsági rezsim egy olyan szenáriós modell, amelyben a konfliktusok szintén fennállnak. A biztonsági dinamikát továbbra is olyan folyamatok alakítják, mint az egzisztenciális kérdések biztonságiasítása, továbbá a biztonsági dilemma leküzdése, amelynek minimális feltételei a Nyugat-Balkán esetében nem teremtődtek meg. A régió országai többoldalú megállapodások formájában igyekeznek a vitás kérdésekre közös megoldásokat találni. azonban ez nem belső készítés, hanem külső aktor irányította presszió eredménye, amelynek következtében a nyugat-balkáni államok teljes mértékben az Európai Unióra, mint közvetítőre hagyatkoznak. A végeredményt tekintve nem rendelkeznek konkrét előrelépéssel, ami egy patthelyzetet okoz a regionális szereplők között. A regnáló politikai elit tevékenységét az integrációs törekvés határozza meg azonban nem tudnak hatékonyak lenni ezen az úton. Általánosan egy negatív mintázatú kölcsönösség van jelen kapcsolataikban, amely a biztonsági együttműködés alapjait nem tudja megteremteni. A viselt politikák és az intézményi működés között nincs koherencia, így a megfelelő védelmi mechanizmus kialakítása sem elérhető a közös biztonsági fenyegetések elleni fellépés esetében. A biztonsági rezsim időszakában a bizalom nincs jelen a régióban, és Koszovóhoz fűződő kapcsolata miatt a régió legtöbb országa számára a Szerbiával való kapcsolatok kialakításában falakat emel.

Az EU továbbra is jelen van közvetítőként, támogatja a reformok végrehajtását, ennek ellenére gyenge eredményekkel rendelkeznek a régió országai, ami szintén nem állít elő pozitív

⁹⁹⁶ Részletesen lásd: Veličkovski Stojanovski, Ivana M: Uticaj Evropske Unije na Transformaciju Regionalnog Bezbednosnog Potkompleksa Zapadni Balkan. Doktorska Disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet Bezbednosti, Beograd: Srbija, 2019. 461-467.

⁹⁹⁷ Šekarić (2021) i. m. 153-160.

produktumot a biztonságiasítás, a biztonsági dilemma leküzdése és az együttműködés fejlesztése, a szervezett bűnözés és korrupció elleni küzdelem, a gazdaságfejlesztés, a jogállamiság erősítése, valamint az emberi és kisebbségi jogok előmozdítása esetében sem. Haladási akaratot a régió országai ilyen értelemben nem mutatnak.

A scenárió megalapozottsága

A biztonsági rezsím, amint az már korábban ismertetésre került, a biztonsági egymásrautaltság egy olyan formája, amelyben a katonai erő alkalmazása nem kizárt, azonban a regionális szereplők egymás közötti politikai kapcsolataikban törekednek a békés megoldásra. A Nyugat-Balkánon a biztonsági kölcsönös függés jelenlegi mintái szerint a konfliktus lehetősége sem teljesen kizárt, valamint a vitatott kérdések megoldása érdekében tett lépések nem minden fél számára egyformán kielégítőek, amelyek figyelembevételével elmondhatjuk, hogy az erre irányuló eredmények nincsenek kilátásban, így az a folyamat, amelyet akár a biztonsági rezsím fenntartásának is nevezhetünk sokáig elhúzódhat. Ez a forgatókönyv tulajdonképpen a jelenlegi helyzet fenntartását jelentené, ugyanis az országoknak rövid időn belül nincs lehetőségük erejük növelésére, amelynek mentén a régió egyik országa olyan szintre emelkedhetne, amely vezető szerepével átalakíthatná a részkomplexum meglévő struktúráját. Így az államok az egyensúlyozást választják a nyílt konfliktus helyett.

Az 1990-es években zajló fegyveres konfliktus lezárulta után az Európai Unió által pozitív biztonsági politikának nevezhető kezdeményezések célja az volt, hogy a régió biztonsági dinamikáját a pozitív béke menetrendje felé tereljék. A bővítési folyamat pedig mind biztonságpolitikailag orientált folyamat került az Európai Unió nyugat-balkáni külpolitikájának középpontjába, ezáltal a térség országainak figyelmét az esetleges újabb konfliktusok indukálásáról, az integrációs folyamatban szükséges reformok végrehajtása felé terelte. Ezzel az Európai Unió elindította a Nyugat-Balkánon az intézmények megerősödését, amely elvezethet a modern biztonsági fenyegetések visszaszorítókéességének kialakulásához. Az Európai Unió a regionális biztonsági dinamika ellenséges jellegét tehát megváltoztatni képes és egyúttal a térség minden országa számára fenntartja az általa kínált perspektívát miszerint a régió számára közös stratégiai cél lehet az EU tagság, amely folyamatban a regionális átalakulás legfontosabb külső tényezője maga az EU. A regionális együttműködés elérését viszont több, a régióban szenzitív megválaszolatlan kérdés lassítja, a minimális eredmények mögötti motiváció pedig sokkal inkább az integrációs folyamat mintsem a viták megoldásának valódi akarata. A régió biztonsági közösség építési tendenciát tehát nem mutat, jellegében a biztonsági rezsím

leírásához illik. Kiváló példa erre a Belgrád-Pristina párbeszéd⁹⁹⁸ továbbá a Berlini Folyamat,⁹⁹⁹ amelyek esetében, vagy csak a megállapodás egyes technikai vonatkozásait sikerült végrehajtani, vagy csak ambiciózus célokat tudtak felállítani a régió országai számára annak figyelembevétele nélkül, hogy mely régióra is kívánják azokat alkalmazni ugyanis konkrét cselekvési tervről és időkeretről nem beszélhetünk. Az EU a diplomáciai kezdeményezéseken túl, mint biztonsági szereplő is képviselteti magát a régióban, azonban ezen a területen elindított kezdeményezései szintén nem jártak sikerrel, mivel az EU reflektáló attitűdöt tanúsít, holott az eredményeket főként a megelőzés generálná. A demokratikus kormányzás, valamint a jogállamiság a régió összes országában hanyatló színvonalat mutat, ez pedig az imént említett gyenge előrehaladással szoros összefüggésben jelentkezik. Az EU habár jelentős támogatást kap a NATO-tól és katonai, valamint polgári missziói által hatékony békefenntartó tevékenységet lát el a térségben, a régió ugyan erőszak nélkül, de továbbra is ugyanazokkal a problémákkal küzd, mint az 1990-es években. A térség viszonyaiban a gyakori feszültségek, a nacionalista politikai nézetek, számos regionális vitát dominálnak, így a biztonsági dinamika ezen állapotok tárgyalás útján történő rendezésének függő változója. A nyugat-balkáni államközi kapcsolatok szempontjából elvárás, hogy a vitás kérdések békés úton oldódjanak meg, azonban a politikai akaratnak nem szerves része mindez, csupán az EU felé történő megfelelés kimutatása. A biztonsági orientáció tehát függ a külső szereplő beavatkozásától, amelynek hatékonysága nem bizonyult elegendőnek. A részkomplexum a biztonsági rezsim, illetve annak fenntartásának valószínűsíthető jeleit hordozza. Az EU kívülről érkező kormányzati szerepe, amely visszatartja a régió konfliktusformációhoz való visszatérését, önmagában viszont még nem elegendő, hogy a biztonsági közösség építésében szintet lépjen.¹⁰⁰⁰

Mindezek összegzésében a legvalószínűbb forgatókönyv éppen a status quo fenntartása, vagyis, hogy az alkomplexumon belüli jelentős változások hiánya érvényesüljön rövid távon. Szem előtt tartva a nyugat-balkáni államok közel egyenrangú hatalmi potenciálját és annak esélytelenségét, hogy a következő időszakban annak növelése bármely fél részéről

⁹⁹⁸ Lásd: Staníček, Branislav: Belgrade-Pristina dialogue. The rocky road towards a comprehensive normalisation agreement. Briefing. 2021. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI\(2021\)689371_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI(2021)689371_EN.pdf) (Letöltve: 2023.07.21.)

⁹⁹⁹ Lásd: Rudan, Ana Marjanović: The Berlin Process in a Nutshell. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Bonn and Eschborn: Germany, 2018. https://www.giz.de/en/downloads_els/The_Berlin_Process.pdf#:~:text=What%20is%20the%20Berlin%20Process%3F%20The%20Berlin%20process,4-year%20platform%2C%20but%20it%20will%20continue%20beyond%202018. (Letöltve: 2023.07.21.)

¹⁰⁰⁰ Részletesen lásd: Veličkovski Stojanovski (2019) i. m. 467-473.

bekövetkezik, a status quo, azaz a nyugat-balkáni regionális biztonsági alkomplexum jelenlegi működésének folytatása a releváns.¹⁰⁰¹

4.2.4.A BIZTONSÁGI KÖZÖSSÉG

A harmadik scenáriós modell a biztonsági közösség, mint együttműködési forma lehetőségének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, amelyben ismételten szükséges kiemelni, hogy a biztonsági közösség, a biztonsági dinamika olyan fokát képviseli, amelyben a folyamatos építkezés és fejlődés a meghatározó.

Evolúciós szakaszaiból a biztonság pozitív spektrumán a Nyugat-Balkán helyzetében a feltörekvő szakasz mérlegelhető, amelyben a közös érdekek felismerése releváns annak érdekében, hogy a közös biztonsági fenyegetésekkel szemben megvédjék magukat és javítsák intézményi kapcsolataikat, amely folyamatban egy harmadik, külső félre támaszkodnak, amely a közösség építkezési folyamatát képviseli.

A Nyugat-Balkán esetében nem valid a biztonsági közösség további magasabb evolúciós szinten álló szakaszairól beszélni, ugyanis jelen esetben a feltörekvő szakasz is csak egy lehetőség annak ellenére, hogy az erre a szintre való fejlesztési törekvések már végbementek a régióban.

A feltörekvő biztonsági közösségben a biztonsági dilemma feloldódott, az egzisztenciális kérdések rendeződtek. A regionális szereplők kölcsönösen elismerik egymás területi integritását és már nem a körkörös ellenségkép az uralkodó, amelynek hatására erősödik a bizalom a régióban. Képesek konstruktív párbeszéd kialakítására és közös érdekek felismerésére. Mindez pozitív hatást gyakorol a gazdaság felemelkedésére is a kereskedelmi és infrastruktúráis együttműködések fokozásával. Az EU figyelemmel kíséri a pozitív változást és nyitottabb arra, hogy erősebb technikai és pénzügyi támogatást nyújtson a régióknak. A térség biztonsági dinamikája pedig ezzel arányosan a pozitív spektrum felé tolódik, ami a biztonságpolitika összehangolását és a konfliktusok békés megoldását és az együttműködés szükségességét jelenti, annak ellenére is, hogy a fenyegetések közös értelmezése, definiálása még nem alakult ki.

¹⁰⁰¹ Šekarić (2021) i. m. 153-160.

A scenárió megalapozottsága

Amennyiben visszanyúlunk a Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete felé, a biztonsági közösséget olyan kölcsönös biztonsági függés jellemzi, amelyben az egzisztenciális viták megoldódnak, ezzel együtt erőszak alkalmazása nem várható, nem jelentkezik ezen kérdések biztonságiasítása, ami a megbékélés és az együttműködés kialakításának akadályát képezi.

A biztonsági közösségben az előzőekre reflektálva, nagyon alacsony fegyverszintet tartanak fenn, azonban a Nyugat-Balkánon az elmúlt években a regionális szereplők lehetőségeikhez mérten törekedtek a katonai felszerelések beszerzésére, ami a média hatására fegyverkezési versenyt sugall a térségben, szorosan idekapcsolva a Koszovói Haderő létrehozásának kérdését, amely tovább növeli a feszültséget.¹⁰⁰²

A biztonsági közösség elméletben lefektetett fejlődési fokozatának három szakaszából, a nyugat-balkáni regionális biztonsági alkomplexumot a kialakuló biztonsági közösség első szakaszához közelítik, mégpedig annak megfelelően, hogy konfliktusaik feloldása érdekében külső, harmadik félhez fordulnak. A régió minden országa az EU felé fordul, amely a béke és stabilitás előmozdítója a térségben, viszont a kutatás eddigi eredményeit figyelembevéve, a gyakorlat lassúságát, a megállapodások gyenge végrehajtását és a politikai szektort érintő nacionalizmus megerősödését tekintjük, nem jelenthető ki, hogy a Nyugat-Balkán eljutott a kialakuló biztonsági közösség szintjére. A közös fenyegetések elleni védekezés tervezése a tárgyalóasztalon maradt deklarált célkitűzés, miközben az intézményi együttműködés országon belül is nagyon gyenge. Az együttműködésnek belső motivációi és mozgatórugói szinte nincsenek, akadályozó tényezőire viszont már több példát is hozott a kutatás, kiemelt fókusszal a nem megfelelő emberi és anyagi kapacitásra, a feladatellátás vonatkozásában, amely a politikai függés jelentléte.

A nyugat-balkáni részkomplexum jelenleg messze van egy olyan léptékű biztonsági projekttől, mint a biztonsági közösség, ugyanis egyetlen területen sem ért el hatékony együttműködést. Az Európai Unió tisztában van a biztonsági közösség megvalósításának nehézségeivel, mivel saját példája is mutatja, hogy az államoknak nehéz lemondani szuverenitásukról a biztonság és védelem területén még akkor is, ha interperszonális kapcsolataikban nem jelentkezik bizalmatlanság saját biztonságuk okán. A biztonsági közösség kiépítése tehát se nem egyszerű, se nem gyors folyamat, különösen abban az esetben, ha olyan területről van szó, mint a Nyugat-Balkán, amely magán viseli a konfliktus utáni környezet negatív vonásait.

¹⁰⁰² BIRN: Kosovo Votes to Turn Security Force Into Army. BalkanInsight, 2018. <https://balkaninsight.com/2018/12/14/kosovo-votes-ksf-transformation-into-army-12-14-2018/> (Letöltve: 2023.07.21.)

Buzan 1991-ben írt *Ember, államok és félelmek*¹⁰⁰³ című művében úgy fogalmazott, hogy nagyon kevés lehetőség van gyenge és instabil államokból álló komplexumban vagy részkomplexumban biztonsági közösség kialakítására, ugyanis belső instabilitásukat regionális szintre hárítják. Gyenge, funkcióját betölteni nem képes intézményi keretei miatt, az országhatárain belül sem tudnak hatékony fellépést generálni a biztonsági fenyegetések ellen, így erre tágabb térben sem alkalmasak. A Nyugat-Balkán esetében ez releváns megállapítás, gyakorlatilag egy intenzív integrációs folyamat ellenére, amelyben az Európai Unió támogatását élvezik, a régióban továbbra is aktívak a biztonsági problémák, formálva a regionális biztonsági dinamikát, ami akadályozza a biztonsági orientáció és gyakorlatok megváltozását.

Az Európai Unió a bővítés eszközével a béke, a stabilitás és a biztonság motorja az európai kontinensen. Határain belül a biztonsági kérdések megoldásában a fegyveres erőszak eszköze elképzelhetetlen. Az EU ezt a magatartást és gondolkodásmódot igyekszik kiterjeszteni nyitott ajtók politikájával, amely határozottan igaz a nyugat-balkáni térségre.¹⁰⁰⁴

Az EU megközelítése kezdettől fogva a biztonsági garancia biztosítása volt, amely mentén a gazdasági együttműködés el tud indulni, ösztönözve a demokratikus értékek és elvek elfogadását, az emberi jogok tiszteletben tartását.

A régió országai mélyen az európai integráció folyamatában vannak, viszont az elmúlt években mégis politikai, gazdasági, társadalmi jellegű tiltakozásoktól volt hangos a régió, amely párhuzamba állítható a folyamat gyenge eredményeivel. A regionális szereplők belső problémáikra koncentrálnak, ez nem támogatja a konszolidációs folyamatot, és hogy stabil kapcsolatot alakítsanak ki országhatáron kívül, miközben a belső problémák, biztonsági percepcióik többnyire a szomszédaihoz köthetők. Emiatt a sajátos viszonyrendszer miatt részkomplexum a régió.

A több mint két évtizedes reformfolyamatot összegezve, amelyet a kutatás eredményei is alátámasztanak a regionális biztonsági dinamika változásának vonatkozásában, megállapításra került, hogy az EU sikeres a térség békéjének megőrzésében, illetve nem mélyítette tovább a konfliktusokat, viszont befektetéseivel egyenes arányos befolyást nem gyakorolt a biztonsági dinamika pozitív átalakítására. Megalapozottságát röviden három kulcstényező adja, elsősorban, hogy a régióban nem fordultak meg a biztonságiasítási folyamatok, ami szükséges a kölcsönös együttműködés alapja.

¹⁰⁰³ Buzan (1991) i. m.

¹⁰⁰⁴ Manners, Ian: Normative power Europe: a contradiction in terms? JCMS: Journal of common market studies, Volume 40, Issue 2, 2002. 242.

Másodsorban a politikai és gazdasági szektorokban nem történt olyan mértékű előrelépés, amely a régió építkezéséhez és a közös jövőképhez hozzájárulna.

Harmadszor pedig, a demokratikus értékeket és elveket bizonyos szinten elfogadták, viszont annak mértéke sem elegendő a megbékélést hátráltató kérdések megoldásában mutatott hozzáállásuk megváltoztatásához.¹⁰⁰⁵

A régió fejlődését támogató lépések mellett, kijelenthető továbbá, hogy a biztonsági közösség feltételezi a regionális identitást, viszont az a Nyugat-Balkánon teljes mértékben hiányzik. A közös identitás kialakításának gondolata is inkább vitatott, mintsem elfogadott a régió országai között. Mindezt tetézi a nacionalizmus és intolerancia gyakori megjelenése a politikai narratívákban. Az EU integráció által elvárt, kényszerű regionális együttműködés, regionális identitástudat nélkül nem hatékony.¹⁰⁰⁶ A Nyugat-Balkán esetében ennek eredményességéhez a vitatott kérdéseket le kell venni a biztonsági napirendről, a biztonsági kérdéseket politikai diskurzussá kell formálni.

4.2.5. RÉSZÖSSZEZÉS

Amint az megállapításra került a Nyugat-Balkán ma a konfliktusformáció és a biztonsági közösség spektrumán, középen helyezkedik el és a biztonsági rezsimet képviseli dinamikájában. A konfliktuspotenciál két olyan kérdésen keresztül nyilvánul meg, amely a regionális tartós instabilitás leküzdésének kulcsfontosságú akadályai (Bosznia-Hercegovina, Koszovó), viszont az 1990-es évek eseményeihez képest a régió ma már stabilabb képet tükröz az országok közötti együttműködések kezdeményezésével, a közös fenyegetések biztonságiasításával, a kézzelfoghatóan nagyobb fokával az etnikumok közötti pozitív kapcsolatoknak, amelyek elegendők ahhoz, hogy megkülönböztessük a konfliktusképződémtől, azonban ahhoz még kevés, hogy feltörekvő biztonsági közösségnek minősítsük. A régió államai még mindig biztonságiasítják egymást is, amely nem teszi lehetővé a regionális identitás megvalósulását.

Az ennél magasabb fokú, az alkompexum lényegi struktúrájában történő átalakulás nyilvánvalóan az integrációval valósulhat meg, mivel a belső átalakulás nem valószínű. Az EU szerepe, mint külső tényező tehát megkerülhetetlen, gyakorlatilag, mint a régiós status quo őrzője, a negatív dinamika fojtási tényezője és a pozitív előrelépés egyetlen pólusa van jelen,

¹⁰⁰⁵ Részletesen lásd: Veličkovski Stojanovski (2019) i. m. 473-481.

¹⁰⁰⁶ Koneska, Cvete: Regionalni identitet: faktor koji nedostaje u saradnji u oblasti bezbednosti na Zapadnom Balkanu. *Bezbednost Zapadnog Balkana* (7-8), 2007. 83.

amely befolyásolta a régiós szereplők dinamikáját, de elsősorban a biztonsági rezsim kialakítása felé, pozitívabb nézőpont esetén egy gyenge elitszintű biztonsági közösség felé.

A disszertáció alapkérdésére a válasz mindezek tükrében, hogy az EU nem érte el a nyugat-balkáni regionális biztonsági dinamika formálásának a biztonsági közösség Adler és Barnett által megfogalmazott első evolúciós szakaszát. Az uniós jelentések is megerősítik a régió lassú haladását, miközben a közvélemény nem tárgyalja nyíltan, hogy a régió többnyire stagnál, bizonyos területeken pedig visszafejlődik. Gyakran a minimális eredmények túlértékelték. Az Unió maga sem nyílt ebben a kérdésben, ugyanis mindez rosszul tükrözi a valódi transzformációs képességét. A biztonság nagymértékben belső tényezőktől függ, amelyek a közül a legfontosabb a Nyugat-Balkánon hiányoznak, még hozzá a politikai akarat a lemaradások feloldására, a múlt küzdelmére és a szoros együttműködés kialakítására.

A Nyugat-Balkán átalakulásának viszont legészszerűbb módja, hogy beágyazódik az európai biztonsági közösségbe, de ezzel egy rákényszerített biztonsági közösség formáját képviselné. Csakhogy a nyugat-balkáni államok esetében külső erő beavatkozása nélkül nem valószínűsíthető olyan pozitív folyamat, amelyet belső biztonsági dinamika eredményezne. Ennek értelmében a magasabb szintű integráció által létrejött biztonsági közösség, pusztán érdekek és kompromisszumok terméke, mintsem az országok hiteles akarata.¹⁰⁰⁷ A hiteles akarat intézménye egyelőre még nem valósult meg.¹⁰⁰⁸ A régió országaiban pedig az európai politikai és biztonsági struktúrák iránt elkötelezettség a közös, amely mentén egy irányba húzhatók és az integráció mentén a regionális biztonsági dinamika elvesztheti azt a sajátos jellegét, amely miatt jelenleg alkompexumként funkcionál.

¹⁰⁰⁷ Lipovac, Milan: Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu. Beograd: Srbija, 2016. 80.

¹⁰⁰⁸ Šekarić (2021) i. m. 153-160.

5. ÖSSZEGZÉS, KUTATÁS EREDMÉNYEI, AJÁNLÁS

5.1. KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az értekezés keretében öt kutatási kérdés kibontása kapott helyet, amelyek vizsgálata a Regionális Biztonsági Komplexumok Elmélete, mint keret – abban is főként a meghatározott regionális biztonsági dinamika tipizálása – mentén történt. A biztonság definíciós köre és a biztonság referenciaobjektumai idővel bővültek, így a katonai és politikai kérdéseken túl, olyan szektorokra is rámutat, amely potenciális kihívásokat hordoz. Alapvetően az értekezés az EU transzformációs hatását kívánta vizsgálni annak tükrében, hogy mennyiben formálta a regionális biztonsági dinamikát, majd holisztikus megközelítésben elemezte a transzformáció eredményeit. Ezzel a kutatás alátámasztani kívánta a Nyugat-Balkánnak, mint regionális biztonsági alkomplexumnak a barátság-ellenségeskedés skálán elfoglalt helyét.

Az elméleti keret meghatározása szerint a földrajzi távolság döntő a fenyegetések terjedésében ezért szomszédainkkal ilyen formában intenzívebb dinamikát tudunk kialakítani, amely a komplexum és alkomplexum alapfeltétele is. Ennek megfelelően regionálisan a nemzeti és rendszerszintű tényezők erős kölcsönhatása érvényesül. Az elméleti keret megalapozza továbbá azt is, hogy minden komplexum központjában a regionális biztonsági dinamika áll, amelyeket több tényező alakít. A törekvés ezáltal az volt, hogy azoknak a szektoroknak, tényezőknek az átalakulását vegyük figyelembe, amelyek a legnagyobb eséllyel hatnak a regionális biztonság kimenetelére.

Az értekezés feltételezése pedig az volt, hogy az egyetlen közös stratégiai cél, amit a nyugat-balkáni országok kivétel nélkül megerősítenek az az EU integráció, ezáltal az EU, mint a térség vezető biztonsági aktora markáns befolyása által a regionális biztonsági alkomplexum az európai biztonsági közösségbe adaptálható. Normatív erejénél fogva képes a magatartási minták megváltoztatására. Ilyen formában nem az integráció elérésének latolgatása a fontos, hanem az integrációs út maga. A transzformáció elemzése a legfontosabb ágazatokba nyújt betekintést a béke és biztonság akadályainak megismerésére.

A bevezetésben megfogalmazott elméleti keret és több szakirodalom is alátámasztja a Regionális Biztonsági Komplexumok Elméletének alkalmazhatóságát, amelynek keretei mentén elemzi az értekezés a Nyugat-Balkánt, mint regionális biztonsági alkomplexumot. Az elemzett fejezett eredményeként látható, hogy a régió összetett biztonsági kihívásokkal nézz szembe, sajátos biztonsági mintáit meghatározza az ellentmondásos módon megjelenő barátság és ellenségeskedés egymásba fonódó és egymástól eltartó folyamatai, nem hordozza az európai

regionális biztonsági komplexum jegyeinek összességét. Ilyen formában a gyenge intézményrendszere, általános fejletlensége, háborús múltja, amely időben viszonylag közeli esemény a posztjugoszláv államok számára, sebezhetővé teszi őket és fenntartja a hagyományos kihívásokat, ahol a konfliktuspotenciáls könnyen kirajzolódik, miközben táptalajt képez a társadalmi hangsúlyeltolódást kapott új típusú biztonsági kihívásoknak, ahol pedig hiányzik a kezelési mechanizmus alapvető léptéke a politikai és gazdasági konszolidáció felgyorsításához szükséges konszenzus. A régió instabilitása pedig megteremti a külső beavatkozás irányait, ahol a régió már nem saját dinamikáját állítja elő, és hordozza a proxy háború terepévé válás lehetőségét is. Az EU hatására a régióban viszont egy középtávú helyzet lett a mérvadó, ahol a szubkomplexum az európai regionális biztonsági közösségbe igyekszik haladni, annak ellenére, hogy a biztonsági kölcsönös függés mintái közül többségében a biztonsági rezsimelemt hordozza, fenntartva a konfliktusképződés tulajdonságainak kiújulását.

Az EU ezt felismerve egy magasabb integrációt kínál a régió országai számára, amelyben az alkompexumi jellemzők feloldódhatnak. Az EU (EK) 1992 óta jelen van a régióban és régiós attitűdjének megváltoztatása eredményeként vállalta a régió stabilizálását. Az elméleti keretnek megfelelően kijelenthető, hogy az EU nem csak globális hatalomként, de regionális hatalomként is jelen van a térségben, amely ilyen formában egyedülálló. Az EU tagság kérdése az, amely a nyugat-balkáni szereplőket nem osztja meg, másrészt egyik nemzetközi szervezet sem kínál hasonlóan kondicionált perspektívát, mint az EU, amely a régiós transzformáció legerősebb ösztönzője. Holisztikus megközelítést alkalmaz, több közös és önálló kifejezetten a régió számára szóló kezdeményezés letéteményese, amelynek a legjobb példája a nyugat-balkáni konfliktus motivált EBVP kidolgozása, amelynek teszterepe is maga a régió volt. Stabilizációs, csatlakozási politikája és pénzügyi eszközein túl a Közös Biztonság- és Védelempolitika révén gyakorolja hatását, tehát a koppenhágai kritériumokhoz történő felzárkóztatást biztonsági kritériumokkal egészítette ki a Nyugat-Balkán számára.¹⁰⁰⁹

Az EU politikája, mint közbeeső változó, a külső körülmények, mint független változó hatására alkalmazkodott és befolyásolta a régiós biztonsági dinamikát, mint függő változót. A transzformáció 1991-1995 közötti időszakban nem mérhető, az EU akkoriban ad hoc válságreakáló eszközökkel volt felvértezve, viszont 1995 után a visszaszorítási politika végével, egy új regionális szemlélettel az Unió közelíteni próbálta a régió országait, ahol már a biztonsági rezsimelemt irányába tolódott a hangsúly, amelyet végül a koszovói konfliktus

¹⁰⁰⁹ Lásd: Remek Éva: Az EU bővítésének biztonságpolitikai aspektusai In: Türke András – Besenyő János – Wagner Péter (szerk.): Magyarország és a CSDP. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 129-149. https://europavarietas.org/hu/hungary_csdp_handbook (Letöltve: 2023.05.21.)

meghiúsított. Ezzel adva egy lendületet az EU számára, amely vállalta a régió stabilizálását és fejlesztését. Szocializációs mechanizmusán keresztül az európai békeövezet kiterjesztése kapott nyomatékot, amely folyamat jelenleg is tart. Összességében tehát átfogó megközelítéssel, széles körben alkalmazott kezdeményezései és a régióhoz fűződő attitűdjének megváltozása hatást gyakorolt a térségre, ahol kijelenthető, hogy 2013-ra már elért egy pozitív irányú eltolódást a biztonsági dinamika spektrumán, amelyet Emilian Kavalski elitszintű biztonsági közösségként fogalmaz meg. Ez azt jelenti, hogy az Adler-Barnett elméletben a születő (feltörekvő) biztonsági közösségi szakasz az elérendő cél. A korábbi alkomplexumi elemzés, viszont arra enged következtetni, hogy a régió ebből a fázisból 2013 óta nem mozdult előre, még mindig nem érte el az aktuális dinamika evolúciója a következő fázist, azaz a reformok ellenére sem teljesülnek a következő fejlődési lépcsőfok kritériumai.

A régió országokénti többdimenziós vizsgálata megadja a választ a stagnálás okára, ugyanis olyan, a biztonság kölcsönös függőségi mintáit tartják fent mint, a biztonsági dilemma, amely a konfliktusképződmény és a biztonsági rezsím karakterizálásába tartozik. Gyakorlatilag a régió országai nem zárják ki a fegyveres konfliktus lehetőségeit, a transzformáció hiányos végrehajtása pedig politikai és gazdasági megosztottságot teremtett, amelyben a megoldatlan biztonsági kérdések rákapcsolódnak a régió nemzeti, etnikai és vallási sajátosságaira, amelyek hátráltatják a regionális együttműködés kialakítását. Jellemző a túlzott hatalomkoncentráció, amely az intézmények funkcionalitását akadályozza, így a saját állampolgárok számára sem tud az állam kellő biztonsági garanciákat nyújtani, és ebből kifolyólag nem képes regionálisan és nemzetközi szinteken sem hozzájárulni a béke és biztonság megőrzéséhez. A régió országai másképp ítélik meg biztonsági és védelmi orientációjukat, amely alapjaiban rengeti meg a regionális biztonsági együttműködést, miközben a regionális biztonság önmagában nem motiváció a régiót vezető politikai elit számára. A regionális kezdeményezések nem eredményesek.

Gyakorlatilag az EU a lehető legszélesebb eszköztára ellenére, a demokrácia és demokratikus rendszer fejlődése még mindig nem szilárdult meg a régióban. A demokrácia formális keretei mögött a közigazgatási reformok lassúak, a politikai szektor instabil, a jogállamiság gyenge, amely könnyen ölt etnikai dimenziót fokozva ezzel a régóta fennálló társadalmi feszültséget, ezek a tulajdonságok pedig a biztonsági dinamika pozitív előmozdításában hátráltató faktorként viselkednek. A gazdasági fejlődés többnyire stagnál, ami tovább erősíti a negatív dinamikát, a társadalom alapvető jogainak biztosítása papíron létezik, inkább csak deklarált, a gyakorlatban a végrehajtása szelektív és folyamatos elmaradásban van. Mindezeket pedig szakmai és anyagi kapacitás problémái terhelnek. Ennek következtében negatív hatással van a belső kohézióra, a

közös identitás kialakítására, amely a biztonsági közösség kulcstényezője. Az elitszintű biztonsági közösségi szakasz beálltát követően tehát a fejlődés egyértelműen a politikai akarat hiányának tudható be, amelynek gyökerei mozgatói túlmutatnak a harmadik, iránymutató fél eszközein. A biztonsági dinamika évek óta a „húzd meg ereszd meg” játék mentén feszül, gyakorta az embrionális szakaszból kitekintve a negatív dinamikát erősítve. Az így kirajzolódó minták azt a feltételezést támogatják, miszerint a régióban hosszabb távon a biztonsági rezsím fenntartása, mint biztonsági dinamika tud érvényesülni, amely az alkomplexumi jellegét konzerválja a Nyugat-Balkánnak.

Az értekezés következtetése mindezek alapján, hogy az EU nem tudja befolyásolni azokat a problémákat, amelyek hagyományosan nehezítik a régió országainak kapcsolatát, és amelyek a regionális biztonsági dinamika fejlődését is visszatartják. A történelmi örökség, az ellenséges viszonyok, az intoleráns viselkedés a térség biztonságának képét nagyobb mértékben formálja, mint az EU. A régió országai nem teljes mértékben elkötelezettek a reformok és megbékélés útján, a biztonsági dinamika az instabilként tipizált karakterekhez húz inkább. A regionális biztonságért mindezek alapján az országok maguk viselik a nagyobb rész felelősséget.

5.2. HIPOTÉZISEK TELJESÜLÉSE

A kutatási kérdések mentén, a kutatási célokkal összhangban az értekezés három nagyobb csoportban, összesen öt hipotézis bizonyítását és/vagy cáfolását tűzte ki maga elé.

Az első hipotézis, miszerint a Nyugat-Balkánon a regionális biztonsági dinamika az elmúlt években sokkal összetettebbé vált, egyedülálló és sajátos módon alakult át, a szubkomplexum lényegi jellemzőinek, biztonsági indikátorainak feltárása mentén bizonyításra került. Jelenleg egyszerre hordozza a biztonsági rezsím, és a konfliktusképződmény mintáit, úgy, hogy közben az EU hatására alkomplexumi jellegéből igyekszik az európai biztonsági közösség felé haladni.

A második tematika első hipotézise alapján az EU, mint külső beavatkozó félnek, nincs alternatívája annak tekintetében, hogy átfogó fejlődési koncepciót kínáljon a régió számára. Az EU többdimenziós kétoldalú és regionális politikáinak kombinációja révén befolyásolja a térség biztonsági dinamikáját. Az Európai Regionális Biztonsági Komplexum, benne az EU ismertetése révén, valamint a főként önálló, a régiót érintő transzformációs tevékenységének elemzése által szintén bizonyítást nyert a hipotézis. Megállapítható, hogy az EU tehát a legtöbb gyakorlati mechanizmussal és szükséges politikai készségekkel rendelkező nemzetközi szervezet, hogy a régiót érintő kihívásokkal megbirkózzon. Földrajzi közelsége és az európai

regionális biztonsági komplexumba illeszkedése okán érdeke is, hogy stabilizálja a régiót, amelyhez kompetenciái, politikai akarata és erőforrásai is rendelkezésre állnak.

A második tematika második hipotézise alapján az Európai Unió nyugat-balkáni megközelítése, és annak változása, a régiót a negatív biztonsági mintáktól a pozitív biztonsági minták felé terelte. Visszaszorítási politikáját 1995 után felváltotta a regionális megközelítés, 1999-et követően pedig a koszovói konfliktus ösztönözte az EU-t egy sokkal ambíciózusabb politika felé, amely a nyugat-balkáni regionális biztonság dinamikát az európai regionális biztonsági közösségi térbe igyekszik terelni. Az EU transzformatív hatását elmélet-tesztelő folyamatkövetési módszert alkalmazva alátámasztottam, amely hatás már 1995 után is jelentősnek bizonyult, mégis 1999 után lett meghatározó a regionális biztonsági dinamika formálásában. Ennek alapján a régió dinamikájának változása összefüggésbe hozható az EU régió iránt viselt politikájával. Az evolúciós kérdésben viszont megállapítható az is, hogy az EU mindössze az elitszintű szakaszt érte el a régió átalakításában, amelyet évek óta nem tudott előre mozdítani. Hatása tehát korlátozott a dinamika formálásában.

A harmadik tematika első hipotézise szerint, a regionális biztonsági dinamika fejlődésének útjában a régió országainak belső problémái állnak. A konfliktus utáni térség narratívájában átmeneti megoldások születtek. A kohézió, a politikai akarat hiánya több területen is hiányzó tényező. A biztonsági dinamikában még mindig jelen van a biztonsági dilemma, a túlzott hatalomkoncentráció, az eltérő biztonsági és védelmi orientáció, amelyek gyenge alapot adnak a regionális biztonsági együttműködés fejlesztéséhez és amelyhez az EU erőfeszítése önmagukban nem elegendőek. A transzformációs index, az uniós előrehaladási jelentések és az országos biztonsági stratégiák elemzésével, valamint az átalakulás többdimenziós hatásvizsgálatával, azonosítható váltak a biztonsági dinamika fejlődési gátjai – a legtöbb szektorban a politikai akarat hiányára vezethetők vissza – amelyek magyarázatot adnak az evolúciós folyamat megrekedésére. Az országos elemzések esetében és regionális összevetésben is igazolttá vált a harmadik tematika első hipotézise.

A harmadik tematika második és egyben az értekezés utolsó hipotézise alapján a nyugat-balkáni alkompexum biztonsági dinamikája, habár régóta formálódik, mégis a biztonsági rezsim a legvalószínűbb jövőkép a régió esetében, amely még nagyon sokáig elhúzódhat. Az uniós integráció vonzó erő a térségben, viszont önmagában az EU-tagság nem elegendő motívum, a regionális biztonsági dinamikát, mindössze korlátozott mértékben volt képes alakítani.

A vonatkozó vizsgálat után igazolttá vált és kijelenthető, hogy a biztonsági közösség fejlődése a jelenlegi politikai keretek között nem várható. Több olyan erős indikátor van jelen, amelyek akadályozzák a közös politikai és gazdasági haladást, valamint a biztonsági kérdések regionális megoldására irányuló törekvést. Ezek az indikátorok pedig elsősorban a regionális szereplők belső orientációjának kivetülései, amelyek leküzdésében még az uniós integráció perspektívája sem tudott – legalábbis 2021-ig – elegendő motiváció lenni.

5.3. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Meghatároztam a nyugat-balkáni regionális biztonsági alkomplexum aktuális biztonsági dinamikájának sajátos tényezőit. Ezzel megalapoztam azt az állítást, hogy a régió átalakulása összetettséget és egyedi jegyeket mutat, amelyek igazolják, hogy a régió továbbra is alkomplexumként kezelendő, annak ellenére, hogy az integrációs törekvéseivel elindult a szubkomplexumi jelleg feloldásának útján.
2. Kronologikus egységbe foglaltam az Európai Unió elsősorban önálló, kizárólag a Nyugat-Balkánra tervezett és adaptált kezdeményezéseit 1992-től egészen 2021-ig a stabilizálás, béketeremtés, államépítés és bővítési folyamat íve mentén.
3. Folyamatkövetési módszert alkalmazva igazoltam az EU és a nyugat-balkáni regionális biztonsági dinamika változásának kongruenciáját, meghatározva a vonatkozó elmélet mentén a dinamikák típusát.
4. Többdimenzióban vizsgálva feltártam a regionális szereplők egyéni transzformációját, rámutatva a regionális együttműködés fejlesztésének legfontosabb akadályaira. Bizonyítva ezzel azt, hogy az EU legnagyobb sikerét a reformfolyamat beindításában érte el, a végrehajtásra gyakorolt befolyása közepesnek értékelhető, amíg a leggyengébb befolyását a régiót érintő nyitott kérdések megoldási mechanizmusában gyakorolta.
5. Alátámasztottam, hogy a nyugat-balkáni regionális biztonsági alkomplexum átalakulásának legvalószínűbb formája a biztonsági rezsim hosszú távú fenntartása és hogy a biztonsági perspektíva továbbra is bizonytalan a régióban. A regionális biztonsági dinamika változásának vonatkozásában, megállapítottam, hogy az EU sikeres a térség békéjének megőrzésében, illetve nem mélyítette tovább a konfliktusokat, viszont a biztonsági közösség feltörekvő szakasza felé nem tudta terelni a régiót, mivel ez főként regionális belső tényezőktől függ.

5.4. A KUTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA, AJÁNLÁSOK

A kutatás átfogó elemzés kíván lenni a regionális biztonsági komplexumok elméletének egy olyan szegmense felhasználásával, amely a hazai kutatásokban nem kifejezetten jelenik meg, nemzetközi vonalon pedig korlátozott esetben érhető el, annak ellenére, hogy a Nyugat-Balkán tematikájú szakirodalom széles tárgykörben fellelhető. A regionális biztonsági dinamika vizsgálata, annak az értekezésben bemutatott elméleti kerete és az értekezés által kibontott formája a magyar kutatók számára is viszonyítási pont lehet, és nem csak a Nyugat-Balkán, hanem más, a regionális biztonsági komplexumok és altípusai mentén értelmezhető régiók vizsgálatára is. Interdiszciplináris jellegénél fogva azonban több területen is felhasználható, valamint több területe egyenként is tovább fejleszthető.

A kutatás oktatási jelleggel is felhasználható, elsősorban a nemzetközi biztonság- és védelempolitika szakok alap és mesterképzési szintjein a *Regionális Biztonság*, mint tantárgy keretében, továbbá a Hadtudományi Doktori Iskola Biztonsági Tanulmányok kutatási területén. Egyaránt szolgálhat segédletként a Magyar Honvédség háttéranyagainak összeállításához, külszolgálatra történő felkészítéshez ugyanis az MH állománya a legnagyobb ambíció színterrel az Egyesített Balkáni Hadszíntéren van jelen. Bosznia-Hercegovinában az EUFOR Althea és Koszovóban a KFOR kötelékében.

A Nyugat-Balkán Magyarország 2020-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiájában is megjelenik.¹⁰¹⁰ A régiót érintő konfliktusok Magyarország biztonsági helyzetére is hatással lehetnek. Az európai és euroatlanti integrációs folyamat sikeres lezárása, de akár már a folyamat felgyorsítása is csökkentené a régióra, így kapcsolatosan Magyarországra is nehezedő biztonsági kockázatokat. Magyarországnak aktív szerepe van, mint közvetlen szomszéd EU tagállamnak, hogy fenntartsa az uniós perspektívát, támogassa a bővítéspolitikát. Habár ahogyan korábban említettem, szerencsésen bőven akad hazai és nemzetközi szakirodalom a témában, a tapasztalat mégis az, hogy az 1990-es évek eseményeit követően a régió iránti érdeklődés lendülete lassan apadni kezdett, így alapvetően aktuális, friss kutatási eredmények kevésbé fellelhetőek. Az értekezés ezt az űrt is igyekszik pótolni, és alapját képezheti honvédelmi és külügyi tárcák szakpolitikai döntéselőkészítésének.

¹⁰¹⁰ A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. In: Magyar Közlöny, 2020. évi 81. szám. 56. és 87. bekezdés, 2016, 2019.

Az értekezés egy tág témakört dolgoz fel, amely tartalmaz olyan részeket, amely az értekezést behatároló területi és tematikus korlátok miatt nem kerültek kibontásra, és olyan kérdéseket is felvet, amelyek azonban érdekesek lehetnek a további tudományos diskurzusra, úgy, mint hogy a biztonsági célokat, az akadály nélküli demokratikus folyamatokat, a bizalomépítést a régió országai képesek-e maguk elé tűzni? A közös biztonsági kihívások kezelését szolgáló közös stratégiai dokumentumot képesek-e létrehozni? Van-e igény olyan közös intézmény felállítására, amely felhatalmazással bír a regionális biztonság javításában? Van-e képesség, hogy a biztonság érdekében politikai és társadalmi nyomástól függetlenül cselekedjenek? Az értekezés az Európai Unió transzformatív hatását vizsgálja több dimenziós elemzéssel, viszont más, a régióban releváns nemzetközi szervezet így pl. a NATO hatása a regionális biztonsági dinamikára és kimondottan a biztonsági szektor reform folyamatára is vizsgálódás tárgya lehet. Az értekezés elsősorban a dinamika fejlődésének gátjait kutatta, így ennek inverze, a kiugrási lehetőségek, a közös kapcsolódási pontok feltárása is kiváló alapot teremthet új tudományos eredmények megfogalmazására. 2018-tól az Európai Unió új nyugat-balkáni stratégiát hívott életre, amelyet jelen értekezés is érint, viszont kifejezett fókusszal a stratégiára, annak elmúlt öt évi hatása is kutatási kérdéseket indukálhat, csak, úgy, mint a 2022-ben elfogadott új uniós bővítési stratégia, vagy a belső kezdeményezésként létrejött Open Balkans együttműködés, illetve a 2023-ban létrejött Ohridi Megállapodás, amely a Belgrád-Pristina kapcsolatok normalizálását hivatott elősegíteni. Szerteágazó lehetőségeket és megannyi kutatási irányt rejt a régió, amelyek alátámasztják és megkívánják az ismételt hatásvizsgálatot, amelyek így újabb tudományos kérdéseket generálhatnak egy következő tanulmány számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KÖNYVEK – MONOGRÁFIÁK – TANULMÁNYOK

- Abusara, Adel: Comparative Analysis of the Strategic Documents of the Western Balkans. In: *Security Policies in the Western Balkans. Belgrade*. Centre for Civil-Military Relations, USAWRC, Carlisle: PA, USA, 2010.
- Acharya, Amitav: Collective identity and Conflict management in Southeast Asia in Security Communities. Adler, Emanuel – Barnett, Michael (eds.), Cambridge: UK, Cambridge University Press, 1998.
- Acharya, Amitav: *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. London: UK, Routledge, 2000.
doi.org/10.4324/9781315796673
- Adler, Emmanuel – Barnett, Michael: *Security communities* (Vol. 62). Cambridge: UK, Cambridge University Press, 1998.
- Agius, Christine: Social Constructivism. In: Collins, Alan (ed.): *Contemporary Security Studies*. Oxford: UK, Oxford University Press, 2013.
- Albanese, Jay. S.: Transnational Organized Crime. In: Natarajan, Maruthappa (ed.): *International Crime and Justice*. Cambridge: UK, Cambridge University Press, 2010.
- Al-Khalifa, Talal Mohammed: *The Gulf and Southeast Asia: Regional Security Complex and Regional Security Community*. Doctoral dissertation. Exeter: UK, University of Exeter, 2012.
- Allcock, John B. – Danforth, Loring – Crampton, Richard J. (eds.): Balkans. In: Encyclopedia Britannica. 2023. <https://www.britannica.com/place/Balkans> (Letöltve: 2023.08.30.)
- Allcock, John B. – Crampton, Richard J. – Danforth, Loring: *Balkans*. Britannica, last updated: 10th of July, 2023. <https://www.britannica.com/place/Balkans> (Letöltve, 2023.07.13)
- Altmann, Franz-Lothar: Die Balkanpolitik der EU – Regionalansatz und Prinzip der Konditionalität. *Südosteuropa* 47. 1998.
- Amadeo, Kimberly: What Was Brexit, and How Did It Impact the UK, the EU, and the US? The Balance Economy, 2022. <https://www.thebalancemoney.com/brexit-consequences-4062999> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Anastasakis, Othon – Bechev, Dimitar: *EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process*. South East European Studies Programme, European Studies Centre; St Antony's College, University of Oxford: UK, 2003.

- Anastasakis, Othon – Bojičić-Dželilović, Vesna – Bechev, Dimitar: Carrots, Sticks and Norms: The EU and Regional Cooperation in Southeast Europe. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Issue 1, 2006.
doi.org/10.1080/14613190600595515
- Andreatta, Filippo: The Bosnian War and the New World Order, Occasional Paper 1, (EUISS) EU Institute for Security Studies, Paris: France, 1997;
<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ001.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)
- Armstrong, Andrea – Rubin, Barnett R.: *Policy Approaches to Regional Conflict Formations*. N.Y.: USA, Centre on International Cooperation, 2002.
- Armstrong, Andrea – Rubin, Barnett R.: The Great Lakes and South Central Asia. In: Chesterman, Simon – Ignatieff, Michael – Thakur, Ramesh (eds.): *Making States Work: State Failure and the Crisis of Governance*. Tokyo: Japan, United Nations University Press, 2005.
- Armstrong, Andrea – Rubin, Barnett.: *Policy Approaches to Regional Conflict Formations*. New York: NY, USA, Centre on International Cooperation, 2002.
- Aves, Jonathan: The Caucasus States: The Regional Security Complex. In: Allison, Roy – Bluth, Christoph (eds.): *Security Dilemma in Russia and Eurasia*. London, UK: Royal Institute of International Affairs, 1998.
- Avramov, Kiril – Trad, Ruslan: Under the Radar: Iran’s Stealth Presence on the Balkans. The GlobePost, 2018. <https://theglobepost.com/2018/12/10/iran-stealth-presence-balkans/> (Letöltve: 2020.04.26.)
- Ayoob, Mohammad: *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.
- Ayoob, Mohammed: Defining security: A subaltern realist perspective. In: Krause, Keith – Williams, Michael C. (eds.): *Critical Security Studies; Concepts and Cases*. Minneapolis: USA, University of Minnesota Press, 1997.
- Ayoob, Mohammed: From regional system to regional society: Exploring key variables in the construction of regional order. *Australian Journal of International Affairs*, Volume 53. Issue 3. 1999.
- Ayoob, Mohammed: *Regional Security in the Third World*. London: UK, Croom Helm, 1986.
- Azinović, Vlado: Understanding Violent Extremism in the Western Balkans. Extremism Research Forum, Regional Report. 2018.

- Aziri, Etem: Inter-ethnic Relations in the Republic of Macedonia before and after the Ohrid Framework Agreement. *Balkans. Foreign Affairs, Politics and Socio-Cultures*. Epoka University, 2011.
- Baldwin, David A.: *Economic statecraft*. Princeton:USA, Princeton University Press, 1985.
- Baldwin, David A.: The Sanctions Debate and the Logic of Choice. *International Security*, Volume 24, Issue 3, 1999. doi.org/10.1162/016228899560248
- Balogh István: Biztonságelméletek. *Nemzet és Biztonság*, 2013/3-4. sz. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelméletek.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Barišić, Igor – Talijan, Miroslav – Beriša, Hatidža: Balkan – izazovi, rizici i pretnje. *Vojno delo*, Vol. 66, Br. 2, 2014. DOI: [10.5937/vojdelo1402072b](https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0042-8426/2014/0042-84261402072B.pdf) <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0042-8426/2014/0042-84261402072B.pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)
- Barjarba, Kosta: Migration and Ethnicity in Albania: Synergies and Interdependencies. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XI, Issue 1, Summer/Fall 2004.
- Bartlett, William – Prica, Ivana: *Interdependence between core and peripheries of the European economy: Secular stagnation and growth in the Western Balkans*. LEQS Paper, No. 104, 2015. <https://ssrn.com/abstract=2729882> (Letöltve: 2023.06.18.)
- Batt, Judy: Montenegro and Serbia After the Referendum. EUISS Analysis, 2006. <https://www.iss.europa.eu/content/montenegro-and-serbia-after-referendum> (Letöltve: 2023.06.18.)
- Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. In: Beach, Derek – Pederson, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods. Foundations and Guidelines*. The University of Michigan Press, 2013. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5569087/mod_folder/content/0/Textos/Beach%20and%20Pedersen%20Process-Tracing%20Methods%20Foundations%20and%20Guidelines.pdf (Letöltve: 2023.07.11.)
- Bechev, Dimitar: *Between Enlargement and CFSP: the EU and the Western Balkans*. LSE European Foreign Policy Conference, London School of Economics, 2-3 June 2004. www.lse.ac.uk/efpu/conference-2004 (Letöltve: 2023.07.11.)
- Bechev, Dimitar: Carrots, Sticks and Norms: the EU and Regional Cooperation in Southeast Europe. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Issue 1, 2006. doi.org/10.1080/14613190600595515
- Bechev, Dimitar: *Constructing South East Europe. The Politics of Balkan Regional Cooperation*. Basingstoke: Hampshire, UK, Palgrave Macmillan. 2011.

- Bechev, Dimitar: Dynamics and Achievements of Regional Cooperation. In: Solioz, Christopher – Stubbs, Paul (eds.): *Towards Open Regionalism in South East Europe*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2012.
- Bećirević, Edina – Halilović, Majda – Azinović, Vlado: Radicalisation and Violent Extremism in the Western Balkans. Literature Review, Western Balkans, Extremism Research Forum, British Council, 2017. https://kosovo.britishcouncil.org/sites/default/files/erf_literature_review_2017_radicalisation_and_violent_extremism.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- Beslin, Jelena – Ignjatijević, Marija: Balkan foreign fighters. From Syria to Ukraine. European Union Institute for Security Studies (EUISS) 2017. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%202020%20Balkan%20foreign%20fighters.pdf> (Letöltve: 2021.05.22.)
- Betlehem, Daniel – Weller, Marc (eds.): *The „Yugoslav” Crisis in International Law: General Issues (Part I)* Cambridge: UK, Cambridge International Documents Series, Vol. 5, Grolius/Cambridge University Press. 1997.
- Bieber, Florian – Aybet, Gülner: From Dayton to Brussels: The Impact of EU and NATO Conditionality on State Building in Bosnia and Herzegovina. *Europe-Asia Studies*, Volume 63, Issue 10, 2011.
- Bieber, Florian: *The instrumentalisation of Minorities in the Montenegrin Dispute over Independence*. The European Centre for Minority Issues, 2002.
- Bihari Rita: A Berlini Folyamat biztonsági aspektusai. *Szakmai Szemle* (KNBSZ), XX. évf. 1. sz. 2022. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2022_1_szam.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)
- Bihari Rita: A konfliktusformációtól a biztonsági közösségig – a nyugat-balkáni regionális biztonsági együttműködés fejlődése. *Szakmai Szemle* (KNBSZ), XX. évf. 2. sz. 2022. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2022_2_szam.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)
- Bihari Rita: A Nyugat-Balkán, mint biztonságot támogató régió. *Hadtudomány*, MHTT, Budapest, 33. évf. 1.sz. 2023. DOI: 10.17047/HADTUD.2023.33.1.21 <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/issue/view/964/650> (Letöltve: 2023.07.13.)
- Bihari Rita: A Nyugat-Balkán, mint biztonságot támogató régió. *Hadtudomány* (MHTT), XXXIII. évf. 1. sz. 2023. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.1.21> <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/11578/9357> (Letöltve: 2023.08.22.)
- Bihari Rita: Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában. *Felderítő Szemle* (KNBSZ), XIX. évf. 2.sz. 2020. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-2.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)

- Bihari Rita: Radikalizmus a Nyugat-Balkánon. *Hadtudomány* (MHTT), 2020. évi elektronikus lapszám, DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.165
<http://real.mtak.hu/123911/1/BIHARI%20RITA%20Radikalizmus%20a%20Nyugat-Balk%C3%A1non.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)
- Bihari Rita: Társadalom és Identitás a Nyugat-Balkánon. *Felderítő Szemle* (KNBSZ), XIX. évf. 1. sz. 2020. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-1.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)
- Bihari Rita: Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon. *Hadtudomány* (MHTT), 2022. évi elektronikus lapszám,
<https://doi.org/10.17047/Hadtud.2022.32.E.202>
<https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/9165/7436> (Letöltve: 2023.08.22.)
- Bilefsky, Dan: Serbia and Kosovo Reach Agreement on Power-Sharing. NYT, 2013.
<https://www.nytimes.com/2013/04/20/world/europe/serbia-and-kosovo-reach-milestone-deal.html> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Blazić, Marko: Geopolitika Zapadnog Balkana 25 godina posleraspada Jugoslavije. U: Novi put svile: Balkanska perspektiva, Belgrade: Serbia, Faculty of Security Studies, 2016.
- Blockmans, Steven – Łazowski, Adam (eds.): *The European Union and Its Neighbours. A Legal Appraisal of the EU's Policies of Stabilisation, Partnership and Integration.* The Hague: Netherlands, TMC. Asser Press/Cambridge University Press, 2006.
- Blockmans, Steven: *Tough Love: the European Union's relations with the Western Balkans.* Universitet Leiden, The Netherlands, Doctoral Dissertation, published by T.M.C. Asser Press, The Hague, 2007. (las updated 2014.)
<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2932694/view>
(Letöltve: 2023.05.21.)
- Bogdanovski, Andreja: Makedonija. U: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu.* Beograd: Srbija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Ćenevski centar za demokratsku kontrolu oruĝanih snaga. 2012.
https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/2012_almanah_o_nadzoru_sektora_bezbednosti_na_zapa.pdf
(Letöltve: 2023.07.20.)
- Bose, Samantra: *Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention.* London: UK, C Hurst, 2002.
- Bourne, Mike: *Understanding Security.* Basingstoke: UK, Palgrave Macmillan, 2014.
- Bretherton, Charlotte – Vogler, John: *The European Union as a Global Actor.* 2nd ed. London: UK, Routledge, 2005. doi.org/10.4324/9780203022672

- Burnashev, Rustam: Regional Security in Central Asia: Military Aspects. In: Rumer, Boris (ed.): *Central Asia: A Gathering Storm?* Armonk, NY: USA, M.E. Sharpe, 2002.
- Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A New Framework For Analysis*. Colorado: USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1998.
- Buzan, Barry – Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge:UK, Cambridge University Press, 2003.
- Buzan, Barry: *People, States and Fear*. New York: USA, Harvester Wheatsheaf. 1991.
- Buzan, Barry: *People, States and Fear: An agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2nd ed. Colchester: UK, ECPR Press, 2007.
- Buzan, Barry: *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. 1983. *International Journal*, Vol. 40, No. 4, Managing Conflict, 1985.
- Cantori, Louis J. – Spiegel, Steven L.: *The International Politics of Regions: A Comparative Approach*. Englewood Cliffs:CO, Prentice Hall. 1970.
- Caparini, Marina: Security sector reform in the Western Balkans. SIPRI Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security, 2004.
<https://sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB0408.pdf> (Letöltve: 2023.08.02.)
- Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*. Cambridge: UK, Cambridge University Press, 2005.
- Čeperković, Marko – Gaub, Florence: *Balkan Futures. Three Scenarios For 2025*. Chaillot Papers, Paris: France, EU Institute for Security Studies, 2018.
https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_147%20Balkan%20Futures.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Čeranić, Predrag – Lalić, Velibor: Security in the Western Balkans – Current States and Prospects. In: Ana Jovic-Lazic – Alexis Troude (eds.): *Security challenges and the place of the Balkans and Serbia in a changing world*; Belgrade: Serbia, 2020.
- Chandler, David: The European Union and Governance in the Western Balkans: An Unequal Partnership. *European Balkan Observer*, Volume 1, No. 2, 2003.
<http://davidchandler.org/wp-content/uploads/2014/10/EBO.pdf> (Letöltve: 2023.06.17.)
- Clément, Sophia: *Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYR of Macedonia*. Paris: France, ISS 1997.
- Clément, Sophia: Former Yugoslav Macedonia, the Regional Setting and European Security: Towards Balkan Stability? In: Pettifer, James (ed.): *The New Macedonian Question*. Basingstoke: UK, Palgrave 2001.

- Collier, David: Understanding Process Tracing. American Political Science Association, PS: Political Science and Politics, Vol. 44, No. 4, 2011. <https://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/2011%20Collier-Understanding%20Process%20Tracing%20with%20Addendum.pdf> (Letöltve: 2023.07.13.)
- Conley, A. Heather – Ruy, Donatienne: Confronting Stabilocracy in the Western Balkans. A New Approach for U.S. Assistance, CSIS Briefs, 2021. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210526_Conley_Confronting_Stabilocracy.pdf?VersionId=0JG3teWAO4F6FSg62DIYqQpMWqa4S.ce (Letöltve: 2023.07.21.)
- Corinne Deloy – Foundation Roberts Schuman – Levy, Helen: Referendum on independence in Montenegro. Fondation Robert Schuman, The Research and Studies Centre on Europe, 2006. <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/516-referendum-on-independence-in-montenegro-21st-may-2006> (Letöltve:2023.07.17.)
- Cottey, Andrew: The Other Europe: Regional Security Governance in Europe’s East. In: Breslin, Shaun – Croft, Stuart (eds.): *Comparative Regional Security Governance*. London: UK, Routledge, 2012.
- Country Information and Guidance, Albania: Minority ethnic groups. Home Office United Kingdom, 14 November 2014.
- Craven, Matthew C. R.: *The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia*. British Yearbook of International Law, Volume 66. Issue 1. 1996. doi.org/10.1093/bybil/66.1.333
- Cremona, Marise: Flexible Models: External Policy and the European Economic Constitution. In: de Búrca, Grainne – Scott, Joanne (eds.) *Constitutional Change in the EU: From Uniformity to Flexibility?* Oxford:UK, Hart Publishing 2000.
- Cruise, Rebecca J. – Grillot, Suzette R.: Regional Security Community in the Western Balkans. A Cross-Comparative Analysis. *Journal of Regional Security* Volume 8, Issue 1, 2013.
- Csapó Dániel – Reményi Péter: Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. Mediterrán és Balkán fórum. XII. évf. 1.sz. 2019. <https://real.mtak.hu/100929/1/kinaternyerese.pdf> (Letöltve: 2024.04.17.)
- Curtin, Deirdre: *The Constitutional Structure of the Union: A Europe of Bits and Pieces*. Vol. 30, Issue 1, Common Market Law Review, 1993. doi.org/10.54648/cola1993003
- Cvijić, Srđan: Self-determination as a Challenge to the Legitimacy of Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo. *German Law Journal*, Volume 8, No.1, 2007. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/968EBB9B7D87592E50C4BE7F6F3C11FB/S2071832200005411a.pdf/selfdetermination_as_a_challenge_to_the_legitimacy_of_hu

[humanitarian interventions the case of kosovo.pdf](#) (Letöltve: 2023.06.12.)

Published online by Cambridge University Press, 2019.

doi.org/10.1017/S2071832200005411

- Császár Zsuzsa: *Kisebbség – Oktatás – Politika a Balkánon*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2011.
- Daalder, Ivo: Fear and Loathing in the Former Yugoslavia. In: Brown, Michael E. (ed.): *The International Dimensions of Internal Conflict*. Cambridge, London: UK, MIT Press, 1996.
- Dafa, Alban: *Strategic Uncertainty: A Review of Albania's National Security Strategy and Policy*. Institute for Democracy and Mediation, Discussion Paper, 2021. Online available at: <https://idmalbania.org/strategic-uncertainty-a-review-of-albanias-national-security-strategy-and-policy/> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Dautović, Kenan: *Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina*, Belgrade: Serbia, Belgrade Centre for Security Policy 2010.
http://www.bezbednost.org/upload/document/bosnia_and_herzegovina.pdf
(2023.07.21.)
- Demjaha, Agon – Peci, Lulzim: *Interethnic Relations in the Western Balkans: Implications for Kosovo*. Policy Paper No.6/14. Kosovar Institute for Policy Research and Development, 2014.
- Deutsch, Karl W. et al.: *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: USA, Princetown University Press, 1957.
- Devin, Julia – Dashti-Gibson – Jaleh Michelle: Sanctions in the Former Yugoslavia: Convolved Goals and Complicated Consequences. In: Cortright, David – Lopez, George A. – Minear, Larry et al. (eds.): *Political Gain and Civilian Pain: Humanitarian Impacts of Economic Sanctions*. New York: NY, USA, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers Inc. 1997.
- Đinđić, Miloš – Bajić, Dragana: Challenges of Public Administration Reform in Serbia. Region Vol. 7, No. 2, Special Issue: *Gaps between Formal and Informal Practices in Southeast European States*, Slavica Publishers, 2018.
- Dobrowieczki Péter – Orosz Anna: A Nyugat-Balkán. In: Szálkai Kinga – Baranyai Tamás Péter – Szarka E. Luca (szerk.): *Biztonságpolitikai Corvinák I*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019.
- Dragišić, Zoran: Bezbednosni identitet Balkana i EU. Beograd: Srbija, Fakultet Bezbednosti, 2013.
- Đukić, Petar – Obradović, Marko: The fate of the Western Balkans Regional Security Subcomplex – The necessity of regional cooperation. *Security Science Journal* Vol. 1, No. 2, 2020. <https://doi.org/10.37458/ssj.1.2.4>

<http://www.securityscience.edu.rs/index.php/journal-security-science/article/view/27/17> (Letöltve: 2022.05.21.)

- Dyrmishi, Arjan – Qesaraku, Mariola – Baka, Beskin: Albania. U: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Srbija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Tenevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, 2012.
- Dyrmishi, Arjan: *Threat Perceptions in Albania: An Analysis of Strategic Documents and Perceptions of Security officials and the wider public*. Threat Perceptions in the OSCE Area project, Institute For Democracy and Mediation. 2014.
<https://idmalbania.org/wp-content/uploads/2014/11/Threat-Perceptions-in-Albania.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)
- Džankić, Jelena: Understanding Montenegrin Citizenship. *Citizenship Studies*, Vol. 16, No. 3-4, 2012.
- Edmunds, Timothy: *Security Sector Reform in Transforming Societies: Croatia, Serbia and Montenegro*. Manchester: UK, Manchester University Press, 2007.
- Ejđus, Filip: *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*. Beograd: JP Službeni glasnik: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2012.
- Eldridge, Justin L. C.: Playing at Peace: Western Politics, Diplomacy and the Stabilization of Macedonia. *European Security*, Volume 11, Issue 3, 2002.
doi.org/10.1080/09662830208407538
- Elliot, Kimberly Ann: The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty? *International Security*, Volume 23, Issue 1, 1998. doi.org/10.1162/isec.23.1.50
- Emerson, Michael – Gross, Eva (eds.): *Evaluating the EU's Crisis Missions in the Balkans*, Centre for European Policy Studies. Brussels: Belgium, 2007.
- Emini, Donika – Stakić, Isidora: Belgrade and Pristina: Lost in Normalisation? Paris: France, EU Institute for Security Studies, 2018.
<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%205%20Belgrade%20and%20Pristina.pdf> (Letöltve: 2023.04.19.)
- Emmert, Frank – Petrović, Sinisa: *The Past, Present, and Future of EU Enlargement*, Fordham International Law Journal, Volume 37, Issue 5, 2014.
<https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2350&context=ilj> (Letöltve: 2022.05.04.)
- Gallucci, Gerard M.: *The Ahtisaari Plan and North Kosovo (2007)*. Transconflict, 2011. http://www.transconflict.com/10/wp-content/uploads/2011/11/PolicyPaper_AhtisaariPlanNorthKosovo.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- Gáspár Miklós: A balkáni szervezett bűnözés és hatásai – az illegális lőfegyver kereskedelem. In: Antalóczy – Gáspár – Istvanovszki – Nyeste – Pató – Szendrei –

Szücs: *A nemzetközi és honos szervezett bűnözés története, XX. századi fejlődése és várható tendenciái*, KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15. „A jó kormányzást megalapozó közszolgálati fejlesztés.” 2020.

- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Gentilini, Fernando: *Nedukocivni Balkan*. Beograd: Srbija, HESPERIAedu, 2007.
- Genscher, Hans-Dietrich: *Erinnerungen*. Berlin: Germany, Siedler Verlag, 1995.
- Gill, Thomas – Schou, Ole: *The Nordic-Baltic Security Dynamics after the Ukraine Crisis*. Master Thesis. Roskilde: Denmark, Roskilde University, 2015.
- Glaurdić, Josip: *The Hour of Europe. Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*. New Haven, Conn: USA, Yale University Press. 2011.
- Gledhill, John – King, Charles: *Institutions, Violence, and Captive States in the Balkan History*. In: Meurs, Wim Van – Pippidi-Mungiu, Alina (eds.): *Ottomans into Europeans: State and Institution Building in South-East Europe*. London: UK, Hurst Publishers, 2010.
- Glenny, Misha: *The Fall of Yugoslavia*. 3rd edition, London: UK, Penguin Books, 1996.
- Godet, Michael – Roubelat, Fabrice: *Creating the future: the use and misuse of scenarios*. Long range planning, Vol. 29, No. 2, 1996.
- Goodwin, Morag: *From Province to Protectorate to State? Speculation on the Impact of Kosovo's Genesis upon the Doctrines of International Law*. *German Law Journal*, Volume 8, No.1, 2007. https://core-cms.prod.aop.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/09C0E1D0BE5EDCC3E2404FF380B7D709/S2071832200005381a.pdf/from_province_to_protectorate_to_state_speculation_on_the_impact_of_kosovos_genesis_upon_the_doctrines_of_international_law.pdf (Letöltve: 2023.06.12.) Published online by Cambridge University Press, 2019. doi.org/10.1017/S2071832200005381
- Grevi, Giovanni: *The EU Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX Kosovo)*. In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)* Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009.
- Gross, Eva: *EU military operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (Concordia)*. In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009.
- Guy de Launey (BBC Balkans Correspondent): *Coronavirus: Belgrade protesters storm Serb parliament over curfew*. 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53332225> (Letöltve: 2023.07.17.)

- Háber Péter: Az aszimmetrikus hadviselés és az ehhez kapcsolódó elméletek megjelenése a hazai szakirodalomban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 4. évf. 2.sz., 2016.
- Hadžić, Miroslav: *Hroničan manjak bezbednosti – slučaj Jugoslavije*. Beograd: Srbija, Centar za Civilno-Vojne Odnose, 2001. 27. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/hronian_manjak_bezbednosti.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)
- Hadžović, Denis: Civilni nadzor nad sektorom sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH. 2018. <https://eu-monitoring.ba/civilni-nadzor-nad-sektorom-sigurnosti-u-bosni-i-hercegovini/> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Hajdú Zoltán: A Balkán az európai térben. In: Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában*. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010.
- Háy Szabolcs: Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Headly, James: Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin. In: Karagiannis, Emmanuel: *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 11, Issue 1, London: UK, Routledge, 2011. doi.org/10.1080/14683857.2011.558410
- Hehir, Aidan: Kosovo's Final Status and the Viability of Ongoing International Administration. *Civil Wars*, Volume 9, Issue 3, 2007. DOI:10.1080/13698240701478952
- Hide, Enri – Kamberi, Geron: Security Policies in the Western Balkans: Albania. In: Hadžić, Miroslav – Timotić, Milorad – Petrović, Predrag (eds.): *Security Policies in the Western Balkans*. Belgrade: Serbia, Belgrade Centre for Security Policy, 2010.
- Hill, Chripstoph: Closing the Capabilities-Expectations Gap? In.: Peterson, John – Sjursen, Helene (eds.): *A Common Foreign Policy for Europe: Competing Visions of the CFSP*. London:UK, Routledge 1998. http://aei.pitt.edu/2616/1/002811_1.PDF (Letöltve: 2023.05.22.)
- Hill, Christopher: The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 3, 1993. doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00466.x
- Hivzi, Islami: Demographic Reality of Kosovo. In: Janjić, Dušan –Maliqi, Shkelzen (eds.) *Conflict or Dialogue: Serbian-Albanian Relations and Integration of the Balkans, Subotica*. Open University, European Civic Centre for Conflict Resolution, 1994.

- Holbrooke, Richard: *To End a War*. New York: USA, Random House, 1998.
- Horváth Gabriella: Kisebbségi jogok védelme Macedóniában. A decentralizáció szerepe. Fogalmi Keretek, Nemzetiségi Elv, Decentralizáció, ProMinoritate Alapítvány, 2014.
- Howorth, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke, Hampshire: UK, Palgrave Macmillan. 2007.
- Hroni, Sotiraq – Qazimi, Perparim: View from Albania. In: Gyarmati István – Stančić, Darko (eds.): *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans*. Geneva: Switzerland, DCAF, 2007.
- <https://oxfordre.com/politics/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore9780190228637-e-176?rskey=UWrnSc&result=8#acrefore-9780190228637-e-176-div1-1> (Letöltve: 2023.07.11.)
- Ioannides, Isabelle: EUPOL PROXIMA / EUPAT (FYROM). In: Grevi, Giovanni – Helly, Damien – Koahane, Daniel (eds.): *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. EU Institute for Security Studies, Paris: France, 2009.
- Ioannides, Isabelle: Peace and Security in 2018. An evaluation of EU peacebuilding in the Western Balkans. (EPRS) European Parliamentary Research Service, 2018.
- Ioannides, Isabelle: Police Mission in Macedonia. In: Emerson, Michael – Gross, Eva (eds.): *Evaluating the EU's Crisis Missions in the Balkans*. Brussels: Belgium, Centre for European Policy Studies, 2007.
- Ioannides, Isabelle: The EU Police Mission (EUPOL Proxima) and the European Union Police Advisory Team (EUPAT) in the Former Yugoslav Republic of Macedonia. In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009.
- Jakešević, Ružica: *Security Community Building In The Western Balkans – Wishful Thinking Or An Inevitable Future?* Teorija In Praksa let. 56, 1/2019. <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/vzpostavljanje-varnostne-skupnosti-na-zahodnem-balkanu-lepa-%C5%BEelja-ali-neogibna-prihodnost.pdf?sfvrsn=0> (Letöltve: 2022.05.02.)
- Jano, Dorian: EU – Western Balkans Relations: The Many EU Approaches. The Journal of the International University Institute of European Studies (IUIES), Special Issue on The Mediterranean Beyond Borders: Perspectives on Integration. Bart Van Steenbergen (ed.) Vol. 2, No. 1, 2008.
- Janus Bugajski: *The Western Balkans*; 2019. DOI: 10.1093/OBO/9780199743292-0094 <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0094.xml> (Letöltve: 2023.07.13.)

- Jaroslaw Jarzabek: Regional Security Complex Theory, Reflections and Reformulations; In: Michael J. Butler, (ed.): *Securitization Revisited*. London: UK, Routledge, 2019.
- Jervis, Robert: Security regimes. *International Organization*, Volume 36, Issue 02, 1982. doi.org/10.1017/S0020818300018981
- Jones, David Martin – Smith, Mike L.: The Changing Security Agenda in Southeast Asia. *Studies in Conflict and Terrorism*, Volume 24, Issue 4, 2001.
- Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia – A délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999.
- Judah, Tim: *Kosovo – War and Revenge*. 2nd. edn., New Haven: USA, Yale University Press, 2002.
- Juncos, Ana E.: Police Mission in Bosnia and Hercegovina. In: Emerson, Michael – Gross, Eva (eds.): *Evaluating the EU's Crisis Missions in the Balkans*. Brussels: Belgium, Centre for European Policy Studies, 2007.
- Juncos, Ana E.: The EU's Post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU? *Southeast European Politics*, Volume 6, No. 2, 2005.
- Keukeleire, Stephan – MacNaughtan, Jennifer: *The Foreign Policy of the European Union*, London: UK, Palgrave Macmillan, 2008.
- Kajošević, Samir: *Montenegro's Troubled Public Broadcaster Elects New Chiefs*. BalkanInsight, 2021. <https://balkaninsight.com/2021/08/06/montenegros-troubled-public-broadcaster-elects-new-chiefs/> (Letöltve: 2023.07.18.)
- Kajsia, Blendi: *Polarization without radicalization: political radicalism in Albania in a comparative perspective*. *Journal of Contemporary European Studies* Vol. 24, No. 2, 2016. DOI:10.1080/14782804.2016.1159545
- Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. 3rd Edition. Cambridge: UK, Polity Press. 2012.
- Karnitschnig, Michael: The UN and the EU in Kosovo – The Challenges of Joint Nation-Building. In: Wouters, Jan – Hoffmeister, Frank – Ruys, Tom (eds.): *The United Nations and the European Union: An Ever Stronger Partnership*. The Hague: Netherlands, TMC Asser Press 2006.
- Kavalski, Emilian: *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*. London:UK, Tauris. 2008.
- Keil, Soeren – Arkan, Zeynep (eds.): *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*. London: UK, Routledge, 2015. doi.org/10.4324/9780203721117

- Kemp, Walter: Global Initiative against Transnational Organized Crime Crooked Kaleidoscope Organized Crime in the Balkans. 2017. https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf (Letöltve: 2021.05.12.)
- Keukeleire, Stephan – MacNaughtan, Jennifer: The Foreign Policy of the European Union, London: UK, Palgrave Macmillan, 2008.
- King, Toby: The European Community and Human Rights in Eastern Europe. *LIEI* Vol. 23, No. 2, 1996.
- Kinsella, David – Russett, Bruce – Starr, Harvey: *World politics: The menu for choice*. Wadsworth: USA, Cengage Learning, 2012.
- Kis-Benedek József: *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Kivimäki, Timo – Kramer, Marina – Pasch, Paul: *The Dynamics of Conflict in the Multi-ethnic State of Bosnia and Herzegovina*. Country Conflict-Analysis Study, Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), 2012.
- Klerks, Peter: *The Network Paradigm Applied to Criminal Organisations: Theoretical nitpicking or a relevant doctrine for investigators?* Recent developments in the Netherlands. *Connections* Vol. 24, No. 3, 2001.
- Knoll, Bernhard: From Benchmarking to Final status? Kosovo and the Problem of an International Administration's Open-ended Mandate. *European Journal of International Law*, Volume 16, No. 4, 2005. DOI:10.1093/ejil/chi140 <http://www.ejil.org/pdfs/16/4/312.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)
- Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei* (1990–2017). Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12766/web_PDF_delkelet_europa_politika_i_rendszerei.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Kondonassis, Alexander J. – Malliaris, Anastasios G. – Paraskevopoulos, Chistos C.: Asymmetrical Economic and Institutional Changes in the Western Balkans: Cooperation with the European Union. Loyola University Chicago: USA, *European Research Studies*, Volume 8, Issue 1-2, 2005. https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1100&context=business_facpubs (Letöltve: 2023.06.17.)
- Koneska, Cvete: Regional Identity: The Missing Element in Western Balkans Security Cooperation. *Western Balkan Security Observer*, Vol. 7, No. 8, (Regionalni identitet:

faktor koji nedostaje u saradnji u oblasti bezbednosti na Zapadnom Balkanu. Bezbednost Zapadnog Balkana) 2007.

- Konstanty, Peter – Schreiber, Emil: Florence Agreement lives up to arms-control promise. Sayton Peace Accords, Article IV, Annex 1-B. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/19857.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Koprivica, Dragan – Gvozdenović, Milena – Kovačević, Milica: *Key Causes Of The Rise Of Ethnonationalism In Montenegro: Counter-Evolution In Nine Images*. VII Historical Revisionism in Action: Fascist Symbols of Statehood and Criminals are Saints. BalkanInsight, 2021. <https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/11/Key-Causes-of-the-Rise-of-Ethnonationalism-in-Montenegro-Counter-evolution-in-Nine-Images.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)
- Koschut, Simon: Regional order and peaceful change: Security communities as a via media in International Relations Theory. *Cooperation and Conflict*, Volume 49, Issue 4, Zeppelin University, Germany, 2014. <https://d-nb.info/1116081229/34> (Letöltve:2024.04.17.)
- Kosow, Hannah – Gaßner, Robert: *Methods of future and scenario analysis: overview, assessment, and selection criteria*. Bonn: Germany, German Development Institute (DIE). 2008. https://www.idos-research.de/uploads/media/Studies_39.2008.pdf (Letöltve: 2023.07.11)
- Kovačević, Marko – Cvetić, Andrej: Stanje i dometi teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa u proučavanju regiona u međunarodnim odnosima; *Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25, 2021.
- Kovačević, Marko: *The Influence of State-Building on Security Dynamics within the Framework of Regional Security Complex Theory*. Western Balkans Security Observer 2011.
- Krasner, Stephen: *Power, the state, and sovereignty*. London: UK, Routledge, 2009.
- Krastev, Ivan: The Balkans: Democracy without Choices. *Journal of Democracy*, Volume 13, Issue 3, Baltimore: USA, John Hopkins University Press, 2002.
- Kryeziu, Përparim: *Stalling on a process that never happened: A review analysis of the border agreement between Kosovo and Montenegro*. Group for Legal and Political Studies, 2018. <https://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2018/05/Policy-Analysis-Demarcation.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Kuczyński, Grzegorz: *Russia's hybrid warfare in the Western-Balkans*. Warsaw: Poland, The Warsaw Institute Review, Special Report, 2019.
- Kudlenko, Anastasiia: *The impact of the EU on security sector reform in the Western Balkans*. Canterbury Christ Church University, Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy 2018.

- Lake, David A. – Morgan, Patrick M.: *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park, PA: USA, Penn State University Press, 1997.
- Lampe, John R.: *Balkans into Southeastern Europe*. Basingstoke: UK, Palgrave, 2006.
- Lazić, Sladjana: *EU Enlargement Strategy: Rethinking Reconciliation?* BiEPAG: The Balkans in Europe Policy Advisory Group, European Fund for the Balkans and the Centre for Southeast European Studies of the University of Graz, 2018.
<https://biepag.eu/eu-enlargement-strategy-rethinking-reconciliation/> (Letöltve: 2023.06.17.)
- Lehne, Stefan: Has the Hour of Europe come at last? The EU's strategy for the Balkans. In: Batt, Judy (ed.): *The Western Balkans: Moving on*. Chaillot Paper No. 70, Paris: France, ISS, 2004.
- Lilyanova, Velina: *The Western Balkans Frontline of the Migrant Crisis*. 2016.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573949/EPRS_BRI\(2016\)573949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573949/EPRS_BRI(2016)573949_EN.pdf) (Letöltve: 2022.01.03.)
- Lilyanova, Velina: *The former Yugoslav Republic of Macedonia in a State of Uncertainty*. European Parliamentary Research Service, European Parliament, December 2016.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595847/EPRS_BRI\(2016\)595847_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595847/EPRS_BRI(2016)595847_EN.pdf) (Letöltve: 2023.03.18.)
- Lipovac, Milan: *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu. Beograd: Srbija, 2016.
- Lopandić, Duško – Kronja, Jasmina: *Regional Initiatives and Multilateral Cooperation in the Balkans*. Belgrade: Serbia, European Movement in Serbia, 2010.
- Lopandić, Duško: *Bezbednosni Aspekti Povezanosti I Isprepletenosti Međudržavnih Odnosa Na Zapadnom Balkanu*. – Srbija, Hrvatska, BiH, Crna Gora, Severna Makedonija – 2020. <http://media1.wbinterplay.cpes.org.rs/2020/07/Dusko-Lopandic.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Lopandić, Duško: *Sukcesivna proširenja Evropske unije i zapadni Balkan*. Review of International Affairs, Volume 64, Issue 1150, 2013.
- Lopandić, Duško: *The European Community and the Yugoslav Crisis (1989-1992) – Some Issues of International Law*, 41 *Jugoslovenska Revija za Medunarodno Pravo*, 1994.
- Lőrinczné Bencze Edit: *A Nyugat-Balkán transznacionális biztonságpolitikai kihívásai*. *Nemzet és Biztonság*, 2022/3. 43-55. DOI:10.32576/nb.2022.3.3. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/6341/5456> (Letöltve: 2024.04.17.)

- Lőinczné Bencze Edit: A Zágrábi Csúcstól a Tágrábi Csúcsig: az Európai Unió bővítési politikájának változásai a Nyugat-Balkán vonatkozásában. *Európai Tükör*, 2020/2. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/16124/Europai_Tukor_2020_2_04_Lorinczne_Bencze.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2023.07.17.)
- Mace, Catriona: Operation Concordia: developing a European approach to crisis management? *International Peacekeeping*, Volume 11, Issue 3.: The EU, Crisis Management and Peace Support Operations, 2004. doi.org/10.1080/1353331042000249055 (Published online:2007.)
- Mackinder, Halford John: The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, Vol XXIII. No. 4. London 1904. – Republished: Cosimo Classics, 2020.
- Manners, Ian: Normative power Europe: a contradiction in terms? *JCMS: Journal of common market studies*, Volume 40, Issue 2, 2002. 242.
- Marciacq, Florent: The European Union and the Western Balkans after the Berlin Process. Reflecting on the EU enlargement in times of uncertainty. Sarajevo: Bosnia and Herzegovina, *Dialog Südosteuropa*, 2017. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/13948.pdf> (Letöltve: 2023.04.23.)
- Markiewicz, Magdalena: The Berlin Process initiative and its ability to help its Western Balkan member states with countering the rise of extremism. 2021. <https://www.globsec.org/2021/05/31/the-berlin-process-initiative-and-its-ability-to-help-its-western-balkan-member-states-with-countering-the-rise-of-extremism/> (Letöltve: 2022.01.03.)
- Márkus László – Németh Ferenc: Kérdések és válaszok: a Belgrád-Pristina dialógus. KKI elemzések, KE-2021/4. http://real.mtak.hu/129102/1/KE_2021_40_RS_KO_Belgrad_Pristina_dialogus_ML_NF_0903.pdf (Letöltve: 2023.02.13.)
- Márkus László: *Koszovó története, Dardániától a brüsszeli dialógusig*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.
- Marton Péter: A biztonság empirikus elemzésének újragondolása. *Nemzet és Biztonság*, 2017/6. http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/neb_2017_06_05_marton_peter_-_a_biztonsag_empirikus_elemzesenek_ujragondolasa.pdf (Letöltve: 2022.05.21.)
- Marton Péter: *A biztonsági komplexumok: A biztonság empirikus elemzésének alapjai*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4080/1/MP_Biztonsag.pdf (Letöltve: 2022.05.21.)
- Marzouk, Lawrence: EU: We're tracking Balkan arms flow to Syria, 2016. <https://www.occrp.org/en/makingakilling/eu-were-tracking-balkan-arms-flow-to-syria/> (Letöltve: 2020.04.26.)

- Matovski, Aleksandar: View from Macedonia. In: Gyarmati István – Stančić, Darko (eds.): *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans*. Geneva: Switzerland, DCAF, 2007.
<https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/gyarmati-stancic-study-western-balkans-2007.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Mccausland, Jeffrey D.: Arms control and the Dayton Accords. *European Security*, Volume 6, Issue 2, 1997. doi.org/10.1080/09662839708407309
- Merlingen, Michael: The EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina (EUPM). In: *European Security and Defence Policy: The First 10 Years (1999-2009)*. Paris: France, The European Union Institute for Security Studies, 2009.
- Milardović, Anđelko: *Zapadni Balkan: pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije*. Osijek-Zagreb-Split: Pan liber., 2000.
- Milenković, Mirjana B.: *Zapadni Balkan kao potkompleks u Teoriji Regionalnog Bezbednosnog Kompleksa*. Doktorska Disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet Politickih Nauka, Beograd: Srbija, 2020.
- Mišćević, Tanja: Commitments to the Common Security and Defence Policy in Serbia's further European integration process. *New Century, Quarterly Euro-Atlantic Studies Centre*, 2012.
- Missiroli, Antonio (ed.): *The EU and the World: Players and Policies Post-Lisbon: A Handbook*. EU Institute for Security Studies, Paris: France, 2016.
https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/EU_Handbook.pdf (Letöltve: 2023.05.22.)
- Mitić, Kiril – Vasilievski, Goran: *Illicit trafficking in firearms – type of organised crime as a destabilisation factor for the security of the states in Southeast Europe*. 2013.
- Mitrović, Miroslav: Serbia's National Security Strategy – from where, through what and where to go. *Wschodnioznawstwo*, Tom 15, 2021. DOI: 10.4467/20827695WSC.21.008.14715
https://www.isi.mod.gov.rs/multimedia/dodaci/mitrovic_wschodnioznawstwo_15_2021_1642153831.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)
- Morabito, Giacomo: Corruption in Albania. Quantitative Analysis of the Impact on Economic Growth. *Economicus* 14/ Summer 2016. <https://uet.edu.al/economicus/wp-content/uploads/2023/01/Corruption-in-Albania-Quantitative-Analysis-of-the-Impact-on-Economic-Growth-.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)
- Morrison, Kenneth: *Change, Continuity and Consolidation: Assessing Five Years of Montenegro's Independence*. LSEE Papers on South Eastern Europe (2), 2011.
- Muk, Milena – Muk, Steve: *Parliamentary Oversight In Montenegro: A New Era Or Just New Rules?* Institute Alternativa, National Endowment for Democracy 2021.

<https://media.institut-alternativa.org/2022/09/Parliamentary-Oversight-in-Montenegro-1.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)

- Murgasova, Zuzana – Ilahi, Nadeem – Miniane, Jacques – Alasdair, Scott – Ivanna Musliu, Vjosa: The Berlin Process for the Western Balkans. What is in a name? The Journal of Cross-Regional Dialogues/La Revue de dialogues inter-régionaux2/2021. <https://popups.uliege.be/2593-9483/index.php?id=172> (Letöltve: 2021.12.25.)
- Nicić, Jovan – Nechev, Zoran – Mameledžija, Selma: *The Berlin Process and regional cooperation in the Western Balkans: How to make agreements more effective and efficient*. Group for Development Policy, 2016b.
- Norris, John: *Collision Course: NATO, Russia, and Kosovo*. New York: NY, USA, Bloomsbury Academic, 2005.
- Nutall, Sarah: *European Political Cooperation*. Oxford: UK, Clarendon Press Publication, 1992.
- Nye, Joseph S. Jr.: *Soft power: The means to success in world politics*. New York: USA, PublicAffairs, 2004.
- Nye, Joseph S.: Nuclear Learning and U.S.-Soviet Security Regimes. *International Organization*, Volume 41. Issue 3. 1987.
- Nye, Joseph S: *Soft Power: The Means To Success*. In: *World Politics*. New York: USA, PublicAffairs, 2004.
- Obradović, Žarko V.: *Balkanski narodi i velike sile uoci prvog svetskog rata: U prvi svetski rat i balkanski cvor*. Belgrade: Serbia, Institute for Contemporary History, 2014.
- Orzechowska, Ida: European security capabilities in the region of the Western Balkans in the beginning of the twenty-first century. *SEEU Review*, Volume 10, Issue 1, 2014. doi.org/10.2478/seeur-2014-0013 <https://sciendo.com/downloadpdf/journals/seeur/10/1/article-p143.pdf> (Letöltve: 2023.08.02.)
- Orosz Anna – Szalai Máté – Wagner Péter: A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére, E-2019/35. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2019. https://kki.hu/wp-content/uploads/2019/07/35_KKI-Elemzes-OA-SZM-WP-FF2_nn.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Orosz Anna: A demokrácia állapota a Nyugat-Balkánon – regionális trendek az európai integráció tükrében. In: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)

- Ördögh Tibor: A Balkán geopolitikai szerepe. In: Géczi János – András Ferenc (szerk.): *Térátlépések*. PE-MFTK Antropológia és Etika Tanszék kiadványai (2064-8111). Veszprém. 2015.
http://real.mtak.hu/91043/1/OrdoghTibor_ABalkangeopolitikaiszerepe_InGecziJanosAndrasFerencszerk_Teratlepesek_PE-MFTKAntropologiaesEtikaTanszekkiadvanyai2064-8111_Veszprem_2015_pp265-280..pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Ördögh Tibor: Demokrácia a Nyugat-Balkánon. In: Kiss Ferenc (szerk.): *Tudomány és Erő*. Konferenciakötet, Társadalomtudományok VMAT, Újvidék, 2017.
https://www.academia.edu/38251609/%C3%96rd%C3%B6gh_Tibor_Demokr%C3%A1cia_a_Nyugat_Balk%C3%A1non_pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Ördögh Tibor: Rule of Law in the Western Balkans. KKI Policy Brief, Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade, KE-2021/67. https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/02/KE_2021_67_WB_Law_Western_Balkans_Ordogh_0131.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Ördögh Tibor: *Szerbia és Koszovó Viszonya (2010 – 2020)*. Külügyi Műhely Alapítvány, Budapest, 2020./2. http://kulugyimuhelyalapitvany.hu/wp-content/uploads/2020/11/12_KulugyiMuhely_OrdoghTibor_doi.pdf (Letöltve: 2021.05.23.)
- Palinkasev, Olga: View from Bosnia and Hercegovina. In: Gyarmati István – Stančić, Darko (eds.): *Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans*. Geneva: Switzerland, DCAF, 2007.
- Pantev, Plamen: Security Risks and Instabilities in Southeastern Europe. In: Van Meurs, Wim (ed.): *The Agenda of Stabilisation for Southeastern Europe. Beyond EU Enlargement*, Volume 2. Gütersloh, Bertelsmann Foundation Publishers 2001.
- Papadimitriou, Dimitris: *The EU's strategy in the post-communist Balkans*. Southeast European and Black Sea Studies, Volume 1, Issue 3, 2001.
- Pape, Robert Anthony: Why Economic Sanctions Do Not Work. *International Security*, Volume 22, Issue 2, 1997. doi.org/10.1162/isec.22.2.5
- Pejić, Indiana: *Western Balkans in the light of the Regional Security Complex Theory*. Moscow: Russia, RUDN University, 2019.
- Petrović, Predrag: *Islamic radicalism in the Balkans*. EUISS, 2016.
https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dsee/dv/10_balkan_radicalism/10_balkan_radicalismen.pdf (Letöltve: 2021.04.11.)
- Pettifor, James: *The Greek Minority in Albania in the Aftermath of Communism*. Conflict Studies Research Centre, July 2001.

- Phinnemore, David – Siani-Davies, Peter: Beyond Intervention? The Balkans, the Stability Pact and the European Union. In: Siani-Davies, Peter (ed.): *International Intervention in the Balkans Since 1995*. London: UK, Routledge, 2003.
- Pijpers, Alfred – Regelsberger, Elfriede – Wessels, Wolfgang (eds.): *European Political Cooperation in the 1980s – A Common Foreign Policy for Western Europe?* Dordrecht: Netherlands, Martinus Nijhoff Publishers 1988.
- Polović, Jadranka: Utjecaj međunarodnih aktera na procese demokratizacije država. Zapadnog Balkana s posebnim osvrtom na Hrvatsku. *Međunarodne studije*, god. 13, br. 1, 2013. <https://hrcak.srce.hr/file/181700> (Letöltve: 2023.07.19.)
- Popović, Sofija – Ivković, Aleksandar: *Small Steps and Unsolved Problems: The Report on Reforms in the Area of the Rule of Law in Serbia*, October 2020 - June 2021. Belgrade: Serbia, 2021.
- Prezelj, Iztok: Challenges of multilateral regional security and defence cooperation in South East Europe. *European perspectives – Journal on European perspectives of the Western Balkans*, Volume 5, No. 2(9), 2013. <https://stara.cep.si/dokumenti/6%20Iztok%20Prezelj.pdf> (letöltve: 2023.08.02.)
- Pridham, Geoffrey: *The European Union's Democratic Conditionality and Domestic Politics in Slovakia: The Meciar and Dzurinda Governments Compared*. Europe-Asia Studies, Taylor & Francis Journals, Vol. 54, No. 2, 2002. doi.org/10.1080/09668130120116583
- Przybylski, Wojciech (ed.): *Western Balkans Futures*, Strategic Foresight Report for 2030. Visegrad Fund, Visegrad Insight Volume 1, Issue 19, Special Edition, 2022. <https://visegradinsight.eu/app/uploads/2022/03/Western-Balkans-Final.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Pugh, Michael – Cooper, Neil – Goodhand, Jonathan: *War Economies in a Regional Context: Challenges of Transformation*. Boulder and London: UK, Lynne Rienner, 2004.
- Qehaja, Florian – Vrajolli, Mentor: U: Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu. Beograd: Serbia, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Ťenevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, 2012. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/2012_almanah_o_nadzoru_sektora_bezbednosti_na_zapa.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Qehaja, Florian: Kosovo. In: Hadžić, Miroslav -Timotić, Milorad – Petrović, Predrag (eds.): *Security Policies in the Western Balkans*. Belgrade: Serbia, Centre for Civil-Military Relations, 2010. https://qkss.org/images/uploads/files/Security_Policies_in_the_Westen_Balkans_583944_1.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Rada Péter: *Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói*. Grotius, 2007. <http://www.grotius.hu/doc/pub/KZQSCF/rada%20p%C3%A9ter%20%C3%A1talakul>

[%C3%B3%20biztons%C3%A1gi%20kih%C3%ADv%C3%A1sok.pdf](#) (Letöltve: 2021.05.22.).

- Radeljak Kaufmann, Petra: *Scenario Method in Spatial Research and Planning*. *Hrvatski geografski glasnik*, Vol. 78, No. 1, 2016. <https://hrcak.srce.hr/file/236297> (Letöltve:2023.07.11)
- Radević, Rajko – Kalač, Emir.: Crna Gora. U: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*. Beograd:Srbija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Āenevski centar za demokratsku kontrolu oruĀanih snaga. 2012. https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/2012_almanah_o_nadzoru_sektora_bezbednosti_na_zapa.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- Rehn, Olli: *The European Community and the Challenge of a Wider Europe*. Sussex Working Papers in Contemporary European Studies. No. 6. 1994.
- Reljić, Dušan: *Serbien und Montenegro einigen sich über zukünftige staatliche Gemein-schaft*. SWP-Brennpunkte, 2002.
- Remek Éva: *Az EBESZ – a biztonsági közösségépítés modellje*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Remek Éva: Az EU bővítésének biztonságpolitikai aspektusai In: Túrke András-Besenyő János-Wagner Péter (szerk.): *Magyarország és a CSDP*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. https://europavarietas.org/hu/hungary_csdp_handbook (Letöltve: 2023.05.21.)
- Remek Éva: *Az EU bővítési politikája: a Nyugat-Balkán*. 2016-ban az Óbudai Egyetemen elhangzott szóbeli előadás kibővített változata. 2016. <https://core.ac.uk/download/pdf/163099439.pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)
- Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertól Vlagyivosztokig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020. https://nkerepo.unike.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16174/Remek_EBESZ_t%F6rdelt.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2023.07.21.)
- Remek Éva: *Migráció – Európai Unió – Nyugat-Balkán*. BHKK Műhely, Biztonságpolitikai folyóirat, 2016. I. évf. 1. sz. https://bhkka.hu/web-bhkka-letoltesek/BHKK_Muhely_2016_01.pdf#5 (Letöltve: 2023.07.19.)
- Remek Éva: „A biztonság a jövőbeli jólét biztosítása”: a Nyugat-Balkán biztonságpolitikája. In: Simon János (szerk.): *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság*. Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből. Kodolányi János Főiskola Történeti Műhely. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2016.
- Reuter, Peter: Drug Markets and Organized Crime. In: Paoli, Letizia (ed.): *The Oxford Handbook of Organized Crime*. New York: USA, Oxford University Press, 2014.

- Rich, Roland: *Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union*. European Journal of International Law, Volume 4. Issue 1. 1993. doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035834
- Ristić, Predrag: European Union Funds at Regional Connectivity and Service Economy of the Western
- Ron, James: Boundaries and violence: Repertoires of state action along the Bosnia/Yugoslavia divide. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 5, 2000. 613.
- Rrustemi Arlinda et al.: *Geopolitical Influences of External Powers in the Western Balkans*. Report, The Hague Center for Strategic Studies (HCSS), 2019. 71-72.
- Rudan, Ana Marjanović: The Berlin Process in a Nutshell. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Bonn and Eschborn: Germany, 2018. https://www.giz.de/en/downloads_els/The_Berlin_Process.pdf#:~:text=What%20is%20the%20Berlin%20Process%3F%20The%20Berlin%20process,4-year%20platform%2C%20but%20it%20will%20continue%20beyond%202018. (Letöltve: 2023.07.21.)
- Rybnikov, Maxim – Daehn, Sabine: RatingsDirect – Summary: North Macedonia. S&P Global Ratings, 2019. https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2021/01/ratingsdirect_summary_northmacedonia_sep0619.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- Sayari, Sabri: Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism. Columbia University, New York: NY, USA, *Journal of International Affairs*, Volume 54, Issue 1, 2000.
- Schnabel, Rockwell A. Ambassador – Rocca, Frances X.: *The Next Superpower?: The Rise of Europe and Its Challenge to the United States*. Lanham: Maryland, USA, Lanham: Rowman & Littlefield Pub Inc. 2005.
- Šekarić, Nevena: Neke karakteristike geopolitickog okruženja republike Srbije – bezbednosno-odbrambeni aspekti. *Vojno Delo*, Br. 1. 2019. http://repozitorijum.diplomacy.bg.ac.rs/610/1/11_%C5%A0ekari%C4%87%2C%20N%20%282019%29%20Karakteristike%20geopoliti%C4%8Dkog%20okru%C5%BEenja%20RS%20-%20bezbednosno-odbrambeni%20aspekti.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)
- Šekarić, Nevena: Zapadni Balkan: između konflikta i stabilnosti; *Regionalni bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25, 2021.
- SELDI: Corruption in the Western Balkans. SELDI policy brief no. 9, 2019. The project is implemented by: Macedonian Center for International Cooperation (MCIC), North Macedonia https://media.institut-alternativa.org/2019/12/Corruption-in-the-Western-Balkans-2019-Trends-and-Policy-Options_fin.pdf#:~:text=SELDI%E2%80%99s%20Corruption%20Monitoring%20Sys

[tem%20%28CMS%29%20results%20for%202019,have%20witnessed%20a%20marginal%20decrease%20in%20corruption%20pressure.](#) (Letöltve: 2023.07.21.)

- Sheenan, Michael: *International Security*. Boulder, Colorado: USA, Lynne Rienner Publishers. 2005. doi.org/10.1515/9781685853501
- Shehu, Sali: Corruption in Albania and its economic impact. *Economicus* 15/ Spring 2017. <https://uet.edu.al/economicus/wp-content/uploads/2023/01/Corruption-in-Albania-and-its-economic-impact.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)
- Shentov, Ognian – Stefanov, Ruslan – Todorov, Boyko (eds.): *Western Balkans 2020: State-Capture Risks and Policy Reforms*. Southeast European Leadership for Development and Integrity (SELDI) 2020. https://seldi.net/wp-content/uploads/2021/05/WB-2020_EN_WEB.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Simić, Dragan R.: *Nauka o bezbednosti: savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd:Srbija, Službenilist SRJ: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2002.
- Šistek, František – Dimitrovová, Bohdana: *National minorities in Montenegro after the break of Yugoslavia, in Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*, (Florian Bieber (ed.)), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden: Germany, 2003.
- Smith, Karen Elizabeth: The instruments of the European Union Foreign Policy. In: Zielonka, Jan (ed.): *Paradoxes of European Foreign Policy*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague:Kluwer Law International, 1998.
- Smith, Michael E.: *A liberal grand strategy in a realist world? Power, purpose and the EU's changing global role*. *Journal of European public policy*, 18(2), 2011. doi.org/10.1080/13501763.2011.544487
- Solioz, Christopher – Stubbs, Paul (eds.): *Towards Open Regionalism in South East Europe*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2012.
- Speidl Bianka: *Migrációs labirintus a Nyugat-Balkánon*. Migrációkutató Intézet, Budapest, 2020. https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2020/03/20200302_migracias_labirintus_a_nyugat_balkanon_speidl_bianka.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)
- Spykman, Nicholas John: *The Geography of Peace*. Harcourt, Brace and Company. New York: USA, 1944.
- Sretenović, Miloljub: Geopoliticki položaj Balkana. *Vojno delo*, Vol. 62, No. 1, 2010.
- Staniček, Branislav: *Belgrade-Pristina dialogue. The rocky road towards a comprehensive normalisation agreement*. Briefing. 2021. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI\(2021\)689371_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI(2021)689371_EN.pdf) (Letöltve: 2023.07.21.)

- Štíplija Todorović, Nemanja (ed.): *Shadow Report: State of Democracy in Serbia*, CSP, Belgrade: Serbia, 2020. <https://europeanwesternbalkans.com/wp-content/uploads/2020/10/12-Shadow-Report-State-of-democracy-in-Serbia-2020.pdf> (Letöltve: 2023.07.17.)
- Stojarová, Vera – Stojar, Richard: *Balkan regional development: moderate or radical Islam for the Balkans*. *Journal of Balkan and near eastern studies*, Volume 21, Issue 4, 2019.
- Stone, Marianne: *Security according to Buzan: A comprehensive security analysis. Security discussion papers series*, 1. (1-11.); 2009.
- Strazzari, Francesco – Coticchia, Fabrizio: *The Phantom Menace. Transnational Organized Crime and the Shaping of the Western Balkans*. In: Solioz, Christopher – Stubbs, Paul (eds.): *Towards Open Regionalism in South East Europe*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2012.
- Szenes Zoltán: *NATO békeműveletek a Balkánon. Hadtudományi Szemle, Tanulmányok*. 2019. XII. évf. Különszám. 2019. DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kszo.22 http://real.mtak.hu/109862/1/HSZ_2019_klsz_Szenes_Zoltan.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Szenes Zoltán: *The Western Balkans: Assessing the Eu's Stabilization and Association Process*. *Comparative Politics Russia*, Vol. 9, No. 2, 2018. https://www.academia.edu/72088558/The_Western_Balkans_Assessing_the_Eus_Stabilization_and_Association_Process (Letöltve: 2023.05.21.)
- Tálás Péter: In: Gazdag Ferenc (szerk.): *Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*. ZMNE, Budapest, 2011.
- Terrett, Steve: *The Dissolution of Yugoslavia és a Badinter Arbitration Commission: A Contextual Study of Peace-making Efforts in the Post-Cold War World*. Aldershot, Ashgate 2000.
- Thorne, Devin – Spevack, Ben: *Harbored Ambitions: BRI aims expand China's political influence, military presence*. NED: National Endowment for Democracy, 2018. <https://www.demdigest.org/harbored-ambitions-bri-aims-expand-chinas-political-influence-military-presence/> (Letöltve: 2020.04.25.)
- Todorova, Marija: *Imaginarni Balkan*. Biblioteka XX vek., 2006.
- Todorova, Marija: *Imagining the Balkans*. Oxford:UK, Oxford University Press, 1997.
- Trifković, Srdja: *Turkey is back? U: The Balkans and the Middle East: Are They Mirroring Each Other?* Belgrade: Serbia, Faculty of Security, 2013.

- Trifunović, Darko: Novi strategijski izazovi i pretnje po Bezbednost Republike Srbije. U: Zbornik radova, Naucni skup: *Srbija i strategijska raskrisca* – ISIKS, Belgrade: Serbia, Ministry of Defense, 2016.
- Troncotă, Miruna: *Post-conflict Europeanization and the War of Meanings: The Challenges of EU Conditionality in Bosnia-Herzegovina and Kosovo*. Bucharest: Romania, Tritonic, 2016.
- Unsal, Zeynep Ece – Simonovski Ivica: *The Balkans-part of Rimland! Through the viewfinder of risk threats and challenges in continuing Cold War*. Dialogues Security, 2017. DOI: 10.47054/SD171-20093u
[http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/sd/SD%2008.sp%20\(2017\)/SD%2008.sp.08%20Unsal,%20Z.%20E.%20&%20Ivica%20Simonovski%20-%20The%20Balkans-part%20of%20Rimland!%20Through%20the.pdf](http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/sd/SD%2008.sp%20(2017)/SD%2008.sp.08%20Unsal,%20Z.%20E.%20&%20Ivica%20Simonovski%20-%20The%20Balkans-part%20of%20Rimland!%20Through%20the.pdf) (Letöltve: 2023.07.13.)
- Van Meurs, Wim: The Belgrade Agreement: Robust Mediation between Serbia and Montenegro. In: Bieber, Florian (ed.): *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Germany, Nomos Publishers, 2003.
- Van Wagenen, Richard W.: *Research in The International Organization Field: Some Notes on a Possible Focus*. Princeton: USA, Princeton University Press. 1952.
- Vayrynen, Raimo: *Conflict Transformation and Cooperation in Europe*. Sage Publications, Ltd., Bulletin of Peace Proposal Vol 21. No 3. 1990.
- Vayrynen, Raimo: Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations. *Journal of Peace Research*, Volume 21. Issue 4. 1984.
- Vayrynen, Raimo: Towards a Pluralistic Security Community in the Baltic Sea Region? In: Sorensen, Georg – Holm, Hasn-Henrik (eds.): *And Now What? International Politics After the Cold War: Essays in Honour of Nikolaj Petersen*. Aarhus: Denmark, Forlaget Politica, 1998.
- Veličkovski Stojanovski, Ivana M: Uticaj Evropske Unije na Transformaciju Regionalnog Bezbednosnog Potkompleksa Zapadni Balkan. Doktorska Disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet Bezbednosti, Beograd: Srbija, 2019.
- Vida Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. Budapest, *Hadtudomány*, MHTT, 18. évf. 1.sz. 2007.
https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Letöltve: 2023.07.13.)
- Vignes, Daniel: The Stability Pact for South Eastern Europe. In: Tomuschat, Christian (ed.): *Kosovo and the International Community: A Legal Assessment*. The Hague, Kluwer Law International, 2002. doi.org/10.1163/9789004478817_018
- Vilijams, Pol D.: *Uvod u studije bezbednosti*. Beograd: Službeni glasnik: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, 2012.

- Vincze Dalma: Nyugat-Balkán és a nagyhatalmak kapcsolatai. In: Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
http://real.mtak.hu/93767/1/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf (Letöltve: 2023.05.21.)
- Vojvodic, Nastasja: Policy Analysis Paper: The National Security Strategy of the Republic of Serbia. University College London School of Slavonic and Eastern European Studies, 2009.
- Vučetić, Srdjan: The Stability Pact for South Eastern Europe as a Security Community-Building Institution. *Southeast European Politics*, Volume 2, Issue 2, 2001. <http://www.seep.ceu.hu/issue22/vucetic.pdf> (Letöltve: 2023.06.12.)
- Vujović, Zlatko: *Montenegro: In The Jaws Of Corruption and Foreign Malign Influence*. International Republican Institute, 2023. https://www.iri.org/wp-content/uploads/2023/07/Position-Paper-MNE_eng.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- Vukadinović, Radovan: *Pravo Evropske Unije*. Kragujevac: Srbija, Centar za Pravo Evropske Unije, Pravnog Fakulteta U Kragujevcu, Kancelarija Srbije i Crne Gore za pridruzivanje Evropskoj Uniji. 2006.
- Vukčević, Dejana: The EU Common Security and Defense Policy: the effects of socialization. Belgrade: Serbia, Institute of Political Studies, 2013.
DOI:10.22182/spt.822013.3
- Walker, Martin: Europe: Superstate or Superpower? *World Policy Journal*, Vol. 27, No. 4, 2000.
- Wallensteen, Peter – Sollenberg, Margaret: Armed Conflict and Regional Conflict Complexes, *Journal of Peace Research*, Volume 35. Issue 5. 1998.
- Walton, C.Dale: Europe United: The Rise of a Second Superpower and its Effect on World Order. *European Security*, Vol. 6, No. 4, 1997.
- Watanabe, Lisa: *Securing Europe. European Security in an American Epoch*. Basingstoke: Hampshire, UK, Palgrave Macmillan, 2010.
doi.org/10.1057/9780230277021
- Weber, Robert Philip: Basic Content Analysis. Beverly Hills, CA: USA, SAGE Publications 1985.
- Welch, Anthony Cleland: A Security Sector Review in Kosovo – An Holistic Approach to SSR. 2010.
https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg13_global-concept_80_welch.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)

- Weller, Marc: The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Vol 86, No 3, *The American Journal of International Law*, 1992.
- Wessel, Ramses A. – Blockmans, Steven (eds.): The Influence of NATO on the Development of the EU's Common Security and Defence Policy. In: *Between Autonomy and Dependence: The EU Legal Order Under the Influence of International Organisations*. T.M.C. Asser Press The Hague: Netherlands, 2012. doi.org/10.1007/978-90-6704-903-0
- Young, Oran R.: Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes. *International Organization*, Volume 36. Issue 2. 1982.
- Yusufi, Islam: Security strategies of Macedonia. In: Hadžić, Miroslav – Timotić, Milorad – Petrović, Predrag (eds.): *Security Policies in the Western Balkans*. Belgrade. Belgrade: Serbia, Centre for Civil-Military Relations, 2010.
- Zenderowski, Radosław – Wiśniewski, Rafał: The Ethnic Conflict in the Preševo Valley: The Role of the Orthodox Religion in the Conflict. *Codrul Cosminului*, Vol. 20, No. 1, 2014.
- Žižek, Slavoj: *The Fragile Absolute*. London and New York: Verso. 2001.
- Zweers, Wouter – Cretti, Giulia – de Boon, Myrthe – Dafa, Alban – Subotić, Strahinja – Muk, Milena – Fetahu, Arbër – Imeri, Ardita Abazi – Kujraković, Hata – Kuhinja, Emina: *The EU as a promoter of democracy or 'stabilitocracy' in the Western Balkans? A report by The Clingendael Institute and the Think for Europe Network (TEN) 2022*. <https://www.clingendael.org/pub/2022/the-eu-as-a-promoter-of-democracy-or-stabilitocracy/> (Letöltve: 2023.08.02.)

STRATÉGIÁK – DOKUMENTUMOK

- A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans, Strasbourg, 6.2.2018 COM(2018) 65 final; https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (Letöltve: 2022.05.04.)
- A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. In: Magyar Közlöny, 2020. évi 81. szám. 56. és 87. bekezdés, 2016., 2019.
- A Szerb Köztársaság Alkotmánya. Az SZK hivatalos közlönye, 98/2006. sz. http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/alkotmany_srb.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)
- A Szerb Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának tervezete. 2017. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Nacrt%20Strategije%20nacionalne%20bezbednosti.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

- A Szerb Köztársaság Védelmi Stratégiájának tervezete. 2017. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Nacrt%20Strategije%20odbrane.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)
- Az EBESZ különleges választási értékelő missziója az ODIHR, 2020. évi zárójelentése. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/3/466026.pdf> (Letöltve: 2023.07.17.)
- Az Európai Közösségek Bizottsága: A Bizottság Közleménye A Tanácsnak: Koszovó jövője: Európa. Brüsszel, COM 2005. 156 final. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0156:FIN:HU:PDF> (Letöltve: 2023.06.17.)
- Balkan Investigate Reporting Network. Regional Terrorism Database. <https://terorizam.detektor.ba/> (Letöltve: 2021.05.21.)
- Balkan Peninsula Physical Map (2017) <https://deadideas.net/2017/04/30/balance-of-power-i-never-again-a-great-war/balkan-peninsula-physical-map/> (Letöltve: 2023.07.13.)
- BH Védelmi törvény, 2005: 11. cikk.; Law on Defence of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette of Bosnia and Herzegovina, 88/05. 5. <https://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih/pdf/014%20-%20ARMY%20LEGISLATION/BH%20Law%20on%20Defence%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%2088-05.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Brussels Agreement, First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations. 2013. <https://www.srbija.gov.rs/specijal/en/120394> (Letöltve: 2023.07.17.)
- BTI Country Report, Albania 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_ALB.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)
- BTI Country Report, Bosnia and Herzegovina 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_BIH.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- BTI Country Report, Kosovo 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_RKS.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- BTI Country Report, Montenegro 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_MNE.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- BTI Country Report, North Macedonia 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_MKD.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

- BTI Country Report, Serbia. 2022. https://btiproject.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_SRB.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)
- BTI: Codebook for Country Assessments. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh: Germany, 2022. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/codebooks/BTI2022_Codebook.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)
- Commission of the European Communities: Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe. Brussels: Belgium, COM 1998. final 618. <http://aei.pitt.edu/3354/1/3354.pdf> (Letöltve: 2023.07.12.)
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Credible Enlargement Perspective for and Conclusions of the Presidency 25/38, Stability Pact for south-eastern Europe. EU 6-1999, p. I.26.71. <https://ec.europa.eu/archives/bulletin/en/9906/i1026.htm> (Letöltve: 2023.07.11.)
- Constitution Of The Republic Of Albania Text approved by referendum on 22 November 1998 and amended on 13 January 2007. Translated under the auspices of OSCE -Albania. 1998/2007. Article 46. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/41888.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)
- Constitution of the Republic of Kosovo, 2008. Article 125. https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_KOSOVO.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- Constitution of the Republic Of Macedonia, Article 9. 1991. <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/36714/70972/F511737559/MKD36714%20Eng.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Council Conclusions of 12 December 2005, Press Release No. 14961/05 (Presse 318). https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/87503.pdf (Letöltve: 2023.07.11.)
- Council Decision 91/602/EEC of 25 November 1991 denouncing the Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, OJ 1991 L 325/23. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31991D0602> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Council Joint Action 2006/304/CFSP of 10 April 2006 on the establishment of an EU Planing Team (EUPT Kosovo) regarding a possible EU crisis management operation in the field of rule of law and possible other areas in Kosovo, OJ 2006 L 112/19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006E0304> (Letöltve: 2023.07.11.)

- Council Joint Action 2007/40/CFSP of 22 January 2007 amending Joint Action 2002/921/CFSP extending the mandate of the European Union Monitoring Mission, OJ 2007 L 17/22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007E0040> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Council Joint Action of 22 December 2000 on the European Union Monitoring Mission, OJ 2000 L 328/53. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:328:0053:0054:EN:PDF> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Council of the EU: Joint press statement following the 11th meeting of the Stabilisation and Association Council between the EU and Albania, 2021. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/01/joint-press-statement-following-the-11th-meeting-of-the-stabilisation-and-association-council-between-the-eu-and-albania/> (Letöltve: 2023.07.19.)
- Council of The European Union: A Secure Europe in a Better World; European Security Strategy, Brussels, 2003. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)
- Council of the European Union: European Security Strategy (ESS), 2003. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)
- Council of the European Union: European Security Strategy, A Secure Europe in a Better World, (Európai Biztonsági Stratégia) 2003. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> (Letöltve: 2022.05.04.)
- Council Regulation (EEC) No. 3567/91 of 2 December 1991 concerning the arrangements applicable to the import of products originating in the Republics of Bosnia-Herzegovina, Croatia, Macedonia and Slovenia, OJ 1992 L 342/1. [http://aei.pitt.edu/64684/1/COM_\(92\)_26_final.pdf#:~:text=ExplanatorY%20memorandum%20On%20%20December%201991%20the%20Council,to%20tariff%20ceilings%2C%20agricultural%20products%20and%20ECSC%20products.](http://aei.pitt.edu/64684/1/COM_(92)_26_final.pdf#:~:text=ExplanatorY%20memorandum%20On%20%20December%201991%20the%20Council,to%20tariff%20ceilings%2C%20agricultural%20products%20and%20ECSC%20products.) (Letöltve: 2023.07.21.)
- CRS: European Union Enlargement. 2021. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS21344/29> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Declaration by the Presidency on behalf of the European Union regarding the referendum in Montenegro, Press Release P 73/06, Doc. 9730/06 (Presse 152), Brussels, 23 May 2006.
- Declaration of J. Poos, Luxembourg's Foreign Minister, to the international press, 29 June 1991.

- Defence Strategy Montenegro (Draft), Podgorica, 2008.
https://www.files.ethz.ch/isn/157121/montenegro_Defense_Strategy_English2008.pdf
(Letöltve: 2023.07.18.)
- Defence Strategy of the Republic of North Macedonia, Skopje, 2020.
<https://mod.gov.mk/storage/2021/06/Defence-Strategy-of-the-Republic-of-North-Macedonia.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Defence Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2009.
<http://www.vo.mod.gov.rs/documents/defence-strategy-of-the-republic-of-serbia.pdf>
(Letöltve: 2023.05.03.)
- Defence Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2021.
https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2021/Prilog4-StrategijaOdbraneRS-ENG.pdf (Letöltve: 2023.05.03.)
- Defence White Paper of Bosnia and Herzegovina, 2005.
<http://mod.gov.ba/files/file/dokumenti/defense/engwhitebook.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Defense Strategy Montenegro 2019.; Strategije Odbrane Crne Gore. Podgorica, 2019.
https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_9945/objava_58769/fajlovi/Strategija%20odbrane%20CG%202018.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- EEAS – EC: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy, 2016.
https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- EEAS: EU Engagement in the Western Balkans. Western Balkans Factsheet. 2017.
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_wb_factsheet_19_09_2017.pdf (Letöltve: 2023.08.02.)
- Enhanced EU Engagement with the Western Balkans, COM(2018) 65 final, Strasbourg, 6 February 2018. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-01/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (Letöltve: 2023.06.17.)
- ENSZ 1244 (1999) számú határozat. Elfogadva a Biztonsági Tanács 4011. ülésén, 1999. június 10-én. <https://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00070/pdf/100-109.pdf>
(Letöltve: 2023.05.03.)
- EPC Joint Statement of 28 August 1991. EC 7/8-1991, p.1.4.25.
<http://aei.pitt.edu/65141/1/BUL339.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- EPC Joint Statement of 6 October 1991. (EPC, P 98/91.) – EC 10-1991, p.1.4.7.
- EPC Joint Statement of 8 November 1991. EC 11-1991, p.1.4.4.

- EPC Statements of 6 August 1991 (EPC, No. P 73/91) – 27 August 1991 (EPC, No. P 82/91) – on 6 October 1991 (EPC, No. P 98/91) – on 28 October 1991 (EPC, No. P 106/91).
- EPSC Brief: Engaging with the Western Balkans: An Investment in Europe’s Security. 2018. Publication is available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6bd199d-10e6-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en/format-RDF> (Letöltve: 2023.07.11.)
- EPSC Brief: Engaging with the Western Balkans: An Investment in Europe’s Security. 2018. https://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/epsc_-_brief_-_engaging_with_western_balkans.pdf (Letöltve: 2023.08.02.)
- EU Council Doc. No. 8675/2/98 REV 2. European Union Code Of Conduct On Arms Exports, Brussels, 5 June 1998. <https://internationalhumanrightslexicon.org/hrdoc/docs/armsEUcode.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)
- EU: A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy. Brussels: Belgium, 2003. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/ess/essen.pdf (letöltve: 2023.07.12.)
- Európai Parlament: Ismertető az Európai Unióról. A Nyugat-Balkán. (frissítve: 2023.04. hó, André De Munter által) <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/168/a-nyugat-balkan> (Letöltve: 2023.08.22.)
- Európai Számvevőszék: A nyugat-balkáni országok jogállamiságához nyújtott uniós támogatás: a törekvések ellenére nem szűntek meg egyes alapvető problémák. Különjelentés. 2022. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_01/SR_ROL-Balkans_HU.pdf (Letöltve: 2023.08.02.)
- Európai Tanács: Koszovó: Megállapodás a Tanács elnöksége és az Európai Parlament között a vízummentes utazásról. 2022. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2022/12/14/kosovo-council-presidency-and-european-parliament-agree-on-visa-free-travel/> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Európai Unió Hivatalos Lapja: A Tanács 2006/867/KKBP Együttes Fellépése. Az Európai Unió Megfigyelő Missziója (EUMM) megbízatásának meghosszabbításáról és módosításáról 2006. L 335/48. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006E0867> (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Bank for Reconstruction and Development: Republic of North Macedonia Country Strategy 2019-2024. Online available at: <https://www.ebrd.com/news/2019/ebd-approves-new-fiveyear-country-strategy-for-north-macedonia-.html> (Letöltve: 2023.07.20.)

- European Commission: The FYROM 2016 Report, 2016. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Commission For The Efficiency of Justice (Cepej) HFII: Towards a better evaluation of the results of judicial reform efforts in the Western Balkans „DASHBOARD Western Balkans” Data collection: 2021. North Macedonia. <https://rm.coe.int/north-macedonia-20220630-deliverable-2/1680a8c31f> (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Commission: Albania 2016 Report, 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/20161109_report_albania.pdf (Letöltve: 2019.07.19.)
- European Commission: Albania 2018 Report, 2018. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-07/20180417-albania-report.pdf> (Letöltve:2023.07.19.)
- European Commission: Albania 2021 Report, 2021. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Albania-Report-2021.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.).
- European Commission: Bosnia and Hercegovina 2014 Progress Report, 2014. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-bosnia-and-herzegovina-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Commission: Bosnia and Hercegovina 2015 Report, 2015. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Commission: Bosnia and Hercegovina 2016 Report, 2016. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Commission: Bosnia and Hercegovina 2018 Report, 2018. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Commission: Bosnia and Hercegovina 2021 Report, 2021. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%202021%20report.PDF> (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Commission: *EU-Western Balkans Six Flagship Initiatives*, May 2018. https://commission.europa.eu/system/files/2018-05/six-flagship-initiatives-support-transformation-western-balkans_en.pdf (Letöltve: 2023.06.17.)

- European Commission: Kosovo 2014 Progress Report, 2014. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- European Commission: Kosovo 2015 Report, 2015. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_kosovo.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- European Commission: Kosovo 2016 Report, 2016. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dsee/dv/06_20161109_report_kosovo/06_20161109_report_kosovo.en.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- European Commission: Kosovo 2018 Report, 2018. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-kosovo-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)
- European Commission: Kosovo 2021 Report, 2021. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Kosovo%202021%20report.PDF> (Letöltve: 2023.07.22.)
- European Commission: Montenegro 2015 Report, 2015. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_montenegro.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- European Commission: Montenegro 2016 Report, 2016. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_montenegro.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- European Commission: Montenegro 2018 Report, 2018. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-montenegro-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)
- European Commission: Montenegro 2021 Report, 2021. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Montenegro%202021%20report.PDF> (Letöltve: 2023.07.18.)
- European Commission: Serbia 2016 Report, 2016. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/godisnji_izvestaj_16_eng_1.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)
- European Commission: Serbia 2018 Report, 2018. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/ec_progress_report_18.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)
- European Commission: Serbia 2021 Report, 2021. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/serbia_report_2021.pdf (Letöltve: 2023.07.17.)

- European Commission: The FYROM 2014 Progress Report, 2014. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Commission: The FYROM 2015 Report, 2015. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Commission: The FYROM 2016 Report, 2016. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Commission: The FYROM 2018 Report, 2018. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-report.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Commission: The Stabilisation and Association process for Southeast Europe: First Annual Report. Brussels, COM (2002)163 final. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-5-2002-0338_EN.html (Letöltve: 2023.07.21.)
- European Commission: North Macedonia 2021 Report, 2021. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/North-Macedonia-Report-2021.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- European Council: Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Union and Kosovo signed. 2015. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/10/27/kosovo-eu-stabilisation-association-agreement/#:~:text=The%20SAA%20was%20negotiated%20between%20October%202013%20and,force%20in%20the%20first%20half%20of%20next%20year.> (Letöltve: 2023.07.22.)
- European External Action Service – European Commission: Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy. 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)
- European External Action Services: Common Security and Defence Policy of the European Union: Missions and Operations Annual Report, 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/e_CSDP_Annual%20Report.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) (2003). Handbook of Knowledge Society Foresight. 2017.

<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/50/en/1/ef0350en.pdf> (Letöltve: 2022.05.21.)

- European Union External Action: The Common Security and Defence Policy. The Shaping of a Common Security and Defence Policy. 2019.
https://www.eeas.europa.eu/eeas/shaping-common-security-and-defence-policy_en (Letöltve: 2023.03.30.)
- European Commission: Montenegro 2014 Progress Report, 2014.
https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20141008-montenegro-progress-report_en.pdf (Letöltve: 2023.07.18.)
- EU-Western Balkans Summit Declaration, 10229/03 (Presse 163), Thessaloniki, 21 June 2003.
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (Letöltve: 2023.07.13.)
- Framework Agreement Concluded at Ohrid, Macedonia. Signed at Skopje, Macedonia on 13 August 2001. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Globsec: NATO Enlargement: The future of the Open-Door Policy. 2023.
<https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-05/NATO%20enlargementpaper-v2.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)
- ICG: Montenegro's Referendum. Europe Briefings No. 42, 2006.
https://www.files.ethz.ch/isn/18060/b042_montenegro_s_referendum.pdf (Letöltve: 2023.05.22.)
- Jacques de Baenst, az ECMM misszióvezetőjének beszéde, az Emberi Jogi Tanács 1993. szeptember 16-i ülésén.
- KCSS: The Development Context of the Strategic Security Sector Review. Civil Society Perspective. Policy Brief. 2013.
https://qkss.org/images/uploads/files/The_Development_Context_of_Strategic_Security_Sector_Review_877377.pdf (Letöltve: 2023.07.22.)
- Kosovo Security Strategy 2022-2027. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/2-Strategjia-e-Sigurise-e-Kosoves-ENG.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Law No. 9858, at 27/12/2007 „The adoption of the Military Strategy of the Republic of Albania” (Official Journal No. 184, Year 2007. p.5802.)
- Military Review, Security and Defence Review, Training and Doctrine Command Second Edition, 2013.
https://www.mod.gov.al/eng/images/revistaushtarake/pdf/military_review_12_2013.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)

- Military Strategy Bosnia and Herzegovina, 2009.
- Ministry of Defense and Armed Forces of Bosnia and Herzegovina, Brochure, 2011. http://www.mod.gov.ba/files/file/maj_2011/bosura%20eng%20mail.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Minority Rights Group International, World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Albania: Macedonians, 2008. <http://www.refworld.org/docid/49749d65b.html> (Letöltve: 2021.04.15.)
- National Security and Defence Concept of the Republic of Macedonia, Skopje, 2003.
- National Security Strategy 2018.; Strategija Nacionalne Bezbednosti Crne Gore, neklasifikovano, Podgorica, 2018. <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/522/1814-11450-00-38-18-1-4.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)
- National Security Strategy Montenegro (Draft), Podgorica, 2008. https://www.files.ethz.ch/isn/157122/montenegro_National_Security_Strategy_Englis h2008.pdf#:~:text=The%20strategic%20goal%20of%20Montenegro%20is%20to%20 build,and%20in%20compliance%20with%20international%20standards%20and%20p rinciples. (Letöltve: 2023.07.18.)
- National Security Strategy of the Republic of Albania 2014, approved by Law no. 103/2014.
- National Security Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2009. <http://www.vo.mod.gov.rs/documents/national-security-strategy-of-the-republic-of-serbia.pdf> (Letöltve: 2023.05.03.)
- National Security Strategy of the Republic of Serbia. Belgrade, 2021. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2021/Pr ilog2-StrategijaNacionalneBezbednostiRS-ENG.pdf (Letöltve: 2023.05.03.)
- National Security Strategy, Ministry of Foreign Affairs 2008.
- National Strategy for the Prevention and Countering of Terrorism for 2017–2021. (Pursuant to Article 45, paragraph 1 of the Law on the Government (RS Official Gazette, Nos 55/05, 71/05 – correction, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – Constitutional Court, 72/12, 7/14 and 44/14) <https://rm.coe.int/serbian-national-strategy-for-the-prevention-and-countering-of-terrori/168088ae0b#:~:text=The%20National%20Strategy%20for%20the%20Preventi on%20and%20Countering,support%20and%20participation%20of%20a%20wider%2 0social%20community.> (Letöltve: 2023.07.22.)
- NDI: Kosovar Attitudes on the 2013 Brussels Agreement between Kosovo and Serbia. Public Opinion Research, 2014. 29-30. <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI-Kosovo-Feb-2014-Public-Opinion-Research-on-Brussels-Agreement.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)

- Odbrambena politika Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2001.
- Odbrambena Politika, BiH, 2008.
https://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_2_Odbrambena%20politika%20BiH.pdf
(Letöltve: 2023.07.21.)
- Official Gazette of Serbia and Montenegro No. 1 of 4 February 2003.
<https://www.osce.org/files/f/documents/7/e/35247.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Official Journal of the European Communities: Common Position 1999/318/CFSP of 10 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union concerning additional restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia, 1999. L 123/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999E0318> (Letöltve: 2023.05.21.)
- Official Journal of the European Communities: Common Position 1999/345/CFSP of 17 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union, concerning a Stability Pact for South-Eastern Europe, 1999. L 133/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999E0345>
(Letöltve: 2023.07.11.)
- Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2000/722/CFSP of 20 November 2000 amending Common Position 96/184/CFSP concerning arms exports to the former Yugoslavia, 2000. L 292/1. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:292:0001:0001:EN:PDF>
(Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2001/719/CFSP of 8 October 2001 amending Common Position 96/184/CFSP concerning arms exports to the former Yugoslavia and Common Position 98/240/CFSP on restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia, 2001. L 268/49. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:268:0049:0049:EN:PDF>
(Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2006/29/CFSP of 23 January 2006 repealing Common Position 96/184/CFSP concerning arms exports to the former Yugoslavia, 2006. L 19/34. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006E0029#:~:text=Common%20Position%2096%2F184%2FCFSP%20should%20therefore%20be%20repealed%2C%20on,to%20the%20lowest%20possible%20level%20and%20confidence-building%20measures%2C>
(Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Council Common Position 2001/542/CFSP concerning a visa ban against extremists in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2001. L 194. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004E0133> (Letöltve: 2023.05.22.)

- Official Journal of the European Communities: Council Decision 98/498/CFSP of 10 August 1998 amending Common Position 96/184/CFSP defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning arms exports to the former Yugoslavia, 1998. L 225/1. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:225:0001:0001:EN:PDF> (Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EEC) No. 3567/91 of 2 December 1991. L 342/1.
- Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EC) No. 2156/2001 of 5 November 2001 repealing Regulation (EC) No. 926/98 concerning the reduction of certain economic relations with the Federal Republic of Yugoslavia, 2001. L 289/5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R2156> (Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EC) No. 381/2001 creating a RRM, 2001. L 57/5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0381> (Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Single European Act. No. L 169/13-14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT> (Letöltve: 2023.05.22.)
- Official Journal of the European Communities: Treaty on European Union (TEU)/Maastricht Treaty, (92/C 191/01) 1992. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Official Journal of the European Communities:Treaty of Lisbon/Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról Szóló Szerződés és az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés Módosításáról (2007/C 306/01) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Official Journal of the European Communities:Treaty of Lisbon/Lisszaboni Szerződés Az Európai Unióról Szóló Szerződés és az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés Módosításáról (2007/C 306/01) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Official Journal of the European Union: Council Decision of 30 January 2006 on the principles, priorities and conditions contained in the European Partnership with Serbia and Montenegro including Kosovo as defined by the United Nations Security Council Resolution 1244 of 10 June 1999 and repealing Decision 2004/520/EC https://europa.rs/upload/documents/key_documents/2006/Partnership2006.pdf (Letöltve: 2023.06.12.)
- Official Journal of the European Communities: Common Position 1999/345/CFSP, L 133. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999E0345> (Letöltve: 2023.07.11.)

- OHCHR: Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ProtocolonTrafficking.pdf> (Letöltve: 2022.08.20)
- Ohrid Framework Agreement 2001.: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> (Letöltve: 2022.08.21.)
- OSCE: OSCE Marks 20th Anniversary of Sub-Regional Arms Control Agreement, 2016. <http://www.osce.org/cio/246991> (Letöltve: 2022.05.03.)
- Presidency statement on behalf of the European Union on the situation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia of 26 July 2001. EU 7/8-2001. p.1.6.10.
- Prespa Agreement (Macedonia – Greece Agreement) 2001. <https://vmacedonia.com/politics/macedonia-greece-agreement.html> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Proces Stabilizacije i Pridruzivanje; Vlada Republike Srbije. 2017. http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/seio/Proces_stabilizacije_i_pridruzivanja_06APR05.pdf. (Letöltve: 2023.03.30.)
- Quaker Council for European Affairs (QCEA): The EU's involvement in Bosnia & Herzegovina, Briefing Paper 2 – The European Union & Peacebuilding, 2004. <https://www.qcea.org/wp-content/uploads/2011/04/bp-peacebuild2-bosnia-en-nov-2004.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Republic of Kosovo, Qeveria –Vlada-Government: Analysis of the Strategic Security Sector Review of The Republic of Kosovo. Prishtina, 2014. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/07/Analysis-of-Strategic-Security-Sector-Review-of-RKS-060314.pdf> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Security Strategy of the Republic of Albania 2000, approved by Law no. 8572, date 27.01.2000.
- Sigurna Politika, BiH, 2006. https://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Small Arms Survey: Handgun Ownership and Armed Violence in the Western Balkans. Armed Violence Issue Brief No. 4. 2014. <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-AV-IB4-Western-Balkans.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Strategija bezbednosti Republike Kosovo. Pristine, 2010.

- Strategija za Odbrana na Republika Makedonija, 2010.
<https://mod.gov.mk/inc/uploads/2021/06/Strategija-za-odbrana-na-RMakedonija.pdf>
(Letöltve: 2023.07.20.)
- Strategy for Reform of the Judicial Sector for the period 2017-2022. With an Action Plan. Republic of Macedonia, Ministry of Justice. <https://rm.coe.int/strategy-for-reform-of-the-judicial-sector-for-the-period-2017-2022-wi/16808c4384#:~:text=%20Establishment%20of%20the%20principle%20of%20the%20rule.of%20the%20judiciary%20and%20the%20public%20prosecutor%27s%20office> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Strategy for Social Inclusion of the Roma in the Republic of Serbia 2016-2025.
https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SERBIA_Strategy%20of%20Social%20Inclusion%20of%20Roma%202016-2025.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- Strategy for the Roma in Republic of Macedonia 2014-2020.
<https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/a4b7a7abd52eaa6a5b369f18f180cc12.pdf#:~:text=The%20Strategy%20for%20Roma%20in%20Republic%20of%20Macedonia,this%20country%20in%20a%20common%20and%20modern%20society>. (Letöltve: 2023.07.20.)
- Strategy of National Security of Montenegro. Podgorica, June, 2006.
<https://www.files.ethz.ch/isn/157123/montenegro2006.pdf> (Letöltve: 2023.07.18.)
- The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. Initialled in Dayton on 21 November 1995 and signed in Paris on 14 December 1995.
<https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf> (Letöltve: 2023.07.13.)
- The Military Strategy of the Republic of Albania, 2005.
https://www.files.ethz.ch/isn/155587/Albania_English-2005.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- The Montenegrin economy is the most dependent on tourism in Europe. 2023.
<https://montenegrobusiness.eu/the-montenegrin-economy-is-the-most-dependent-on-tourism-in-europe/> (Letöltve: 2023.07.18.)
- The National Security Strategy of the Republic of Albania, 2004.
https://www.files.ethz.ch/isn/155586/Albania_English-2004.pdf (Letöltve: 2023.07.19.)
- The Thessaloniki agenda for the Western Balkans: Moving towards European integration, C/03/163, Thessaloniki, 21 June 200. 10229/03 (Presse 163)
- UCDP: Brioni Declaration – July 18, 1991. Ljubljana.
<https://ucdpged.uu.se/peaceagreements/fulltext/Yug%2019910712.pdf> (Letöltve: 2023.05.22.)

- UN Security Council: Resolution 1244 (1999).
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf (Letöltve: 2023.06.22.)
- UN Security Council: Resolution 2178. (2014).
<https://unscr.com/en/resolutions/doc/2178> (Letöltve: 2023.07.21.)
- UN: Former Yugoslavia, UNPROFOR profile, 1996.
https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unprof_p.htm (Letöltve: 2023.07.12.)
- UN: Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 2007. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Ch-15-a.pdf> (Letöltve: 2023.07.19.)
- United Nations, Committee On Crime Prevention And Control, Report On The Eleventh Session (No. E/1990/31). New York: USA, United Nations. 2002.
https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_11/E-2002-30_E-CN15-2002-14/E-2002-30_E-CN15-2002-14_E.pdf (Letöltve: 2021.05.11.)
- UNODC: Global Report on Trafficking in Persons, 2020.
https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf (Letöltve: 2023.07.21.)
- UNODC: Measuring Organized Crime in the Western Balkans. Vienna: Austria, 2020. <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf> (Letöltve: 2023.05.21.)
- Vojna Doktrina, BiH, 2003.
<https://www.mod.gov.ba/files/file/dokumenti/vojnadoktrina/vojnadoktrina.pdf> (Letöltve: 2023.07.21.)
- White Paper on Defence of the Republic of Serbia. Belgrade, 2010.
https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Bela_Knjiga-Engleski.pdf (Letöltve: 2023.05.03.)
- White Paper on Defence, Ministry of Defence, Republic of Macedonia, 2012.
https://www.files.ethz.ch/isn/167326/Macedonia_ENG_2012.pdf (Letöltve: 2023.07.20.)
- World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Albania, 2007; Third opinion on Albania ACFC/OP/III (2011)009, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 23 November 2011.
- Yugoslav Republic of Macedonia of 26 July 2001. EU 7/8-2001. p.1.6.10.

NETES HIVATKOZÁSOK

- Balkáni Mozaik: Történetek a Balkánról; Hatmillió fegyver a civileknél, 2020. <https://balkanimozaik.hu/hatmillio-fegyver-a-civileknel/> (Letöltve: 2021.05.20.)
- Balkans. U: Cross-border Book Series: New Challenges to Security and Development of the Balkans. Veliko Trnovo: IVIS. Vol. 4. 2017.
- BIRN: Kosovo Votes to Turn Security Force Into Army. BalkanInsight, 2018. <https://balkaninsight.com/2018/12/14/kosovo-votes-ksf-transformation-into-army-12-14-2018/> (Letöltve: 2023.07.21.)
- BQK: About BQK. (Central Bank of the Republic of Kosovo). <https://bqk-kos.org/about-cbk/?lang=en> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Bami Xhorxhina: Kosovo's Draft Security Strategy under Fire. BalkanInsight, 2022. <https://balkaninsight.com/2022/08/04/kosovos-draft-security-strategy-under-fire/> (Letöltve: 2023.07.22.)
- BTI Transformation Index Methodology; <https://bti-project.org/en/methodology#:~:text=Methodology%20The%20Bertelsmann%20Stiftung%E2%80%99s%20Transformation%20Index%20%28BTI%29%20analyzes,social%20change%20toward%20democracy%20and%20a%20market%20economy.> (Letöltve: 2023.07.13.)
- BTI Transformation Index. <https://bti-project.org/en/?&cb=00000> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Corruption Perceptions Index 2020. <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> (Letöltve: 2021.05.22.)
- Cuckiќ, Nikola: Transparency International: Corruption is on the rise in the Western Balkans. 2021. <https://europeanwesternbalkans.com/2021/02/04/transparency-international-corruption-is-on-the-rise-in-the-western-balkans/> (Letöltve: 2021.05.22.)
- Csatlakozási kritériumok (Koppenhágai Kritériumok): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen (Letöltve: 2023.06.13.)
- CSIS: Montenegro, Parliamentary Elections, 2020. <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/projects/european-election-watch/2020-elections/montenegro> (Letöltve: 2023.07.18.)
- CSIS: North Macedonia, Parliamentary Elections, 2020. <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/projects/european-election-watch/2020-elections/north-macedonia> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Erebara, Gjergj: Party Rebels Undermine Opposition Boycott of Albanian Parliament. BIRN, Tirana: Albania, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/03/13/albania-opposition-struggle-to-hold-ranks-after-mandate-row/> (Letöltve: 2023.07.19.)

- Erlanger, Steven: Montenegrins See Split with Serbia. New York Times, 18 Oct. 1999. <https://www.nytimes.com/1999/10/18/world/montenegrins-see-split-with-serbia.html> (Letöltve: 2023.07.20.)
- EWB: Brdo-Brijuni Process: Summit in Sofia as a Concrete Expression of Reasserted EU's approach to the Region. European Western Balkans, 30 April 2018. <https://europeanwesternbalkans.com/2018/04/30/brdo-brijuni-process-summit-sofia-concrete-expression-reasserted-eus-approach-region/> (Letöltve: 2023.05.21.)
- EWB: The role of CSOs in Montenegro's EU integration: Substantial or Make-believe? 2020. <https://europeanwesternbalkans.com/2020/02/21/the-role-of-csos-in-montenegros-eu-integration-substantial-or-make-believe/> (Letöltve: 2023.07.18.)
- Finance Think (Economic Research & Policy Institute) System of Social Protection in North Macedonia. <https://www.financethink.mk/en/system-of-social-protection-in-north-macedonia/> (Letöltve: 2023.07.20.)
- Foreign Investment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina. Privatization Opportunities. <http://fipa.gov.ba/investiranje/privatizacija/default.aspx?id=47&langTag=en-US#:~:text=Privatization%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20is%20an%20overall,enterprises%2C%20banks%20and%20apartments%20with%20existing%20tenancy%20rights.> (Letöltve: 2023.07.21.)
- FRONTEX: Illegal border crossings on the Western Balkans route in numbers. https://frontex.europa.eu/assets/Migratory_routes/2022/April_2022/Western-Balkan-Route.png (Letöltve: 2023.07.13.)
- German Cooperation: The Berlin Process and the EU's policy towards the WB; <https://www.berlinprocess.de/en/the-berlin-process-and-the-eus-policy-towards-the-wb> (Letöltve: 2021.12.25.)
- German Cooperation: The Berlin Process – 2018. <https://www.berlinprocess.de/en/the-berlin-process-2018> (Letöltve: 2023.08.02.)
- German Cooperation: The Berlin Process coming back to Berlin. <https://www.berlinprocess.de/en/the-berlin-process-is-coming-back-to-berlin> (Letöltve: 2021.12.25.)
- German Cooperation: The Goals of the Berlin Process; <https://www.berlinprocess.de/en/the-goals> (Letöltve: 2021.12.25.)
- ICG-CEPS Open Letter on Montenegro, 2002. <https://www.montenet.org/2002/darko.html> (Letöltve: 2023.07.17.)
- Maloku Edona: The shaping and reshaping of Kosovo identity. Prishtinainsight, 2018. <https://prishtinainsight.com/the-shaping-and-reshaping-of-kosovo-identity/> (Letöltve: 2023.07.22.)

- Morina, Die: Import Tax Could Topple Kosovo Govt, Speaker Warns. BIRN, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/01/31/kosovo-controversial-tax-to-serbia-opens-snap-elections-debate-01-30-2019/> (Letöltve: 2023.07.22.)
- NATO: Kosovo Air Campaign (March-June 1999) Operation Allied Force. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm (Letöltve: 2023.05.22.)
- NATO: NATO's South East Europe Initiative. <https://www.nato.int/seei/> (Letöltve: 2023.07.02.)
- Riding, Alan: Conflict in Yugoslavia: Europeans Send High-Level Team. New York Times, 1991; <http://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeanssend-high-level-team.html> (Letöltve: 2022.05.02.)
- SELDI: CMS Methodology. <http://seldi.net/cms-data/cms-methodology/> (Letöltve: 2021.05.21.)
- Serbia, Strategy for the Improvement of the Position of Persons with Disabilities from 2020 to 2024 (Strategija za unaprđenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/44/1/reg> (Letöltve: 2023.07.22.)
- Solana, Javier: Public Debate on Western Balkans. Intervention by High Representative of the Common Foreign and Security Policy to the General Affairs Council. Brussels: Belgium, 2000. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/discours/gac%2010.7%20en.doc.html (Letöltve: 2022.05.04.)
- Stojanović, Milica – Bami, Xhorxhina: Kosovo and Serbia Sign Historic Deal Under Trump's Auspices. BIRN, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/09/04/kosovo-and-serbia-sign-historic-deal-under-trumps-#::~:~:text=Kosovo%20and%20Serbia%20signed%20an%20agreement%20on%20economic%2C,a%20%E2%80%9Cmajor%20breakthrough%E2%80%9D%20after%20years%20of%20failed%20negotiations.> (Letöltve: 2023.07.22.)
- The World Bank: GDP per Capita 1991-2022; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2022&locations=Z7-RS&start=1991&view=chart> (Letöltve: 2023.07.17.)
- The World Bank: Inflation, consumer prices (annual %) – Bosnia and Herzegovina. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2017&locations=BA&start=2011> (Letöltve: 2023.07.21.)
- The World Bank: Personal remittances, received (% of GDP) – North Macedonia, 1996-2022. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=MK> (Letöltve: 2023.07.20.)

- The Worldbank: From Recession to Reform: The Western Balkans and the Impacts of a Double Dip Recession. 2012. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2012/12/18/from-recession-to-reform-western-balkans-and-impacts-of-double-dip-recession> (Letöltve: 2023.08.02.)
- The Worldbank: GDP growth (annual %) 1991-2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&start=1991> (Letöltve: 2023.08.02.)
- Tomović, Dušica: Montenegro Opposition Calls for Reconciliation After Claiming Election Win. BIRN, Podgorica: Montenegro, 2020. <https://balkaninsight.com/2020/08/31/montenegro-opposition-calls-for-reconciliation-after-claiming-election-win/> (Letöltve: 2023.07.18.)
- Transparency International: Albania. <https://www.transparency.org/en/countries/albania> (Letöltve: 2023.07.21.)
- Transparency International: Za dvije godine BIH ispunila samo jedan od 14 prioriteta EU, evropski put potpuno blokiran, 2021. [Press-rls_28.5.2021_.pdf \(ti-bih.org\)](#) (Letöltve: 2023.07.21.)
- Traynor, Ian: Montenegro vote finally seals death of Yugoslavia. The Guardian, 22 May 2006; <http://www.theguardian.com/world/2006/may/22/balkans> (Letöltve: 2021.05.10.)
- U Parlamentu Crne Gore nikad više kontrolnih saslušanja, 2021. <https://kodex.me/clanak/237739/u-parlamentu-crne-gore-nikad-vise-kontrolnih-saslusanja> (Letöltve: 2023.07.18.)
- Velebit, Vuk: Angela Merkel's legacy in the Western Balkans. Veridica, 2021. <https://www.veridica.ro/en/editorials/angela-merkels-legacy-in-the-western-balkans> (Letöltve: 2024.04.17.)
- Vladkova – Hollar, Ivanna and an IMF staff team: The Western Balkans, 15 Years of Economic Transition. Special Report, Washington DC.: USA, International Monetary Fund, 2015. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/erei0315.htm> (Letöltve: 2023.08.02.)
- Western Association of Map Libraries: The Balkan Peninsula; <https://waml.org/waml-information-bulletin/46-3/index-to-lc-g-schedule/23-balkan-peninsula/> (Letöltve: 2023.07.13)
- White Paper on Defense of the Republic of Serbia presented to the public. 2011. <https://www.mod.gov.rs/eng/2730/bela-knjiga-odbrane-republike-srbije-predstavljenajavnosti-2730> (Letöltve: 2023.05.03.)
- WIIW: Evidence of brain gain for some Western Balkan countries. The Vienna Institute for International Economic Studies, 2021. <https://wiiw.ac.at/evidence-of-brain-gain-for-some-western-balkan-countries-n-489.html> (Letöltve: 2023.07.13.)

- Wisse, Mabel: Comment: Squabbling Yugoslav Republics Set for Divorce. Institute of War and Peace Reporting, Balkan Crisis Report 2002. <https://iwpr.net/global-voices/comment-squabbling-yugoslav-republics-set-divorce> (Letöltve: 2023.07.19.)
- WorldData: Corruption in Albania, 2003-2022. <https://www.worlddata.info/europe/albania/corruption.php> (Letöltve: 2023.07.21.)

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: A biztonság kölcsönös függőség mintái (saját szerk.)	36
2. ábra: A Balkán Fél-sziget	37
3. ábra: Mackinder's Heartland Theory and Spykman's Rimland Theory	39
4. ábra: A Nyugat-Balkán országai (saját szerk.)	40
5. ábra: A nyugat-balkáni szervezett bűnözés számai 2012 - 2018 között (saját szerk.)	52
6. ábra: A nyugat-balkáni országok korrupciós (CPI) indexe 2014-2020 (saját szerk.)	56
7. ábra: Nyugat-Balkán CPI kimutatás 2019 – 2020 (saját szerk.)	56
8. ábra: A Nyugat-Balkánról konfliktuszónába utazók és visszatértek száma: 2010 – 2019 (saját szerk.)	58
9. ábra: Illegális határátlépések a nyugat-balkáni útvonalon számokban (saját szerk.)	61
10. ábra: Az Európai Unió nyugat-balkáni műveletei (saját szerk.)	91
11. ábra: A Belgrád-Pristina Dialógus két főszereplője	98
12. ábra: A Belini Folyamatban résztvevő országok	101
13. ábra: Folyamatkövetési oksági mechanizmus ábrája (saját szerk.)	113
14. ábra: A Nyugat-Balkán Európán belül	132
15. ábra: A Nyugat-Balkán Státusz és Kormányzási Index változása 2012 – 2022 között (saját szerk.)	239

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

APIK	Agency for the Prevention of Corruption and Coordination of the Fight Against Corruption (Korrupció Megelőző és Korrupció Elleni Koordinációs Állami szintű Ügynökség)
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations (Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége)
BDI	Bashkimi Demokratik Për Integrim (Albán Demokratikus Szövetség az Integrációért)
BiH	Bosnia i Hercegovina (Bosznia-Hercegovina)
BoA	Bank of Albania (Albán Központi Bank; Banka e Shqipërisë)
BRI	Belt and Road Initiative (Öv és Út Kezdeményezés)
BTI	Bertelsmann Stiftung's Transformation Index
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation (Újjáépítési, Fejlesztési és Stabilizációs Közösségi Támogatás)
CEFTA	Central European Free Trade Agreement (Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás)
CMS	Corruption Monitoring System (Korrupciófigyelő Rendszer)
COPRI	Copenhagen Peace Research Institute (Koppenhágai Békekutató Intézet)
CPI	Corruption Perceptions Index (Korrupcióérzékelési Index)
CRA	Communications Regulatory Agency of Bosnia and Herzegovina (Kommunikációs Szabályozó Ügynökség; Regulatorna agencija za komunikacije)
CSTO	Collective Security Treaty Organization (Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetében)
DP	Democratic Party of Albania (Partia Demokratike e Shqipërisë, PD/PDSH; Demokrata Párt)
DPA	Dayton Peace Agreement (Daytoni Békeszerződés)
DPS	Demokratska partija socijalista Crne Gore (Szocialisták Demokratikus Pártja)
EASO	European Asylum Support Office (Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal)
EB	Európai Bizottság
EBESZ	Európai Biztonság és Együttműködési Szervezet (Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE)
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank)
ECMM	European Community Monitor Mission (EK Megfigyelő Missziója)
EEO	Egységes Európai Okmány (European Single Act – ESA)
EK	Európai Közösségek (European Community – EC)
EMSC	European Migrant Smuggling Center (Európai Migráncsempész Központ)
EnC	Energy Community (Energiaközösség)
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations – UN)
EPC	European Political Co-operation (Európai Politikai Együttműködés)

ERBK	Európai Regionális Biztonsági Komplexum (European Regional Security Complex – ERSC)
EU	Európai Unió
EU EOM	EU Election Observation Missions (EU Választási Megfigyelő Missziója)
EUAM	European Union Administration of Mostar (Mostar Uniós Közigazgatási Polgári Válságkezelési Művelete)
EUFOR	European Union Force Bosnia and Herzegovina (Európai Unió Bosznia -Hercegovinai Hadereje)
EUPAT	EU Police Advisory Team (EU Rendőrségi Tanácsadó Csoportja Macedónia FYROM)
EUPOL PROXIMA	EU Police Mission (EU Rendőri Missziója Macedónia FYROM)
EUPT	European Union Planning Team Kosovo (Európai Unió Tervezőcsoportja Koszovóban)
Eurojust	European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (Európai Unió Büntetőjogi Együttműködési Ügynöksége)
Europol	European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Európai Unió Bűnüldözési Együttműködési Ügynöksége)
EVBP	Európai Biztonság-és Védelempolitika (European Security and Defence Policy – ESDP)
FBiH	Federation of Bosnia and Herzegovina (Bosznia-Hercegovinai Szövetség)
FDI	Foreign direct investment (Közvetlen külföldi befektetés)
Frontex	European Border and Coast Guard Agency (Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség)
GDP	Gross domestic product (Bruttó hazai termék)
IBM	Integrált határigazgatás
IMF	International Monetary Fund (Nemzetközi Valutaalap)
Interpol	International Criminal Police Organization (Nemzetközi Bűnügyi Rendőrségi Szervezet)
IPA	Instrument for Pre-accession Assistance (Előcsatlakozási Támogatási Eszköz)
IRMCT	International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (Büntetőtörvényszékek Nemzetközi Maradványmechanizmusa)
ISSR	Internal Security Sector Review – Belső Biztonsági Szektor Felülvizsgálat
JNA	Jugoslovenska Narodna Armija (Jugoszláv Néphadsereg)
JSzK	Jugoszláv Szövetségi Köztársaság
JSzSzk	Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság
KAF	Kosovo Armed Force (Koszovói Fegyveres Erők)
KBVP	Közös Biztonság-és Védelempolitika (Common Security and Defence Policy – CSDP)
KFOR	Kosovo Force (Koszovói Erők)
KKBP	Közös Kül-és Biztonságpolitika (Common Foreign and Security Policy – CFSP)
KKV	Kis- és Középvállalkozások
KLA	Kosovo Liberation Army (Koszovói Felszabadító Hadsereg; Ushtria Çlirimtare e Kosovës)

KSF	Kosovo Security Force (Koszovói Biztonsági Erők; Forca e Sigurisë së Kosovës)
LDK	Lidhja Demokratike e Kosovës; Democratic League of Kosovo (Koszovói Demokratikus Liga)
LMBTQ	Lesbian, gay, bisexual, transgender and queer persons (Leszbikusok, melegek, biszexuálisok, transzneműek, queer vagy kikérdező személyek)
MAPE	Multinational Advisory Police Element (Többnemzetiségű Rendőrségi Tanácsadó Egység (Albánia))
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Észak-Atlanti Szerződés Szervezete)
NATO Map	NATO Membership Action Plan (NATO Tagsági Cselekvési Terv)
NBI	National Bureau of Investigation (Nemzeti Nyomozóiroda)
NBRM/NBRSM	Narodna Banka na Republika Severna Makedonija (Észak-Macedón Köztársaság Nemzeti Bankjának)
NCBM	National Centre For Border Management (Nemzeti Határigazgatási Központ)
NYEU	Nyugat-Európai Unió (Western European Union – WEU)
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights (Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalának)
OECD	Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
OFA	Ohrid Framework Agreement (Ohridi Keretmegállapodás)
PAR	Public Administration Reform (Államigazgatási/Közigazgatási Reform)
PFP	Partnership for Peace (Békepartnerségi Program, NATO)
PHARE	Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy (Lengyelország és Magyarország Segítség a Gazdasági Szerkezetátalakításhoz)
PISG	Provisional Institutions of Self-Government (Ideiglenes Önkormányzati Intézmények)
PPP	Public-Private Partnership (Köz- és a Magánszféra Közötti Partnerségek (Albánia))
RAI	Regional Anti-Corruption Initiative (Regionális Korrupcióellenes Kezdeményezés)
RAN	Radicalisation Awareness Network (Radikalizáció Tudatosság Hálózat)
RBK	Regionális Biztonsági Komplexumok
RBKE	Regionális Biztonsági Komplexum Elmélet (Regional Security Complex Theory – RSCT)
RCC	Regional Cooperation Council (Regionális Együttműködési Tanács)
RRM	European Union Rapid Reaction Mechanism (EU Gyorsreagálású Mechanizmus)
RS	Republika Srpska (Boszniai Szerb Köztársaság)
RTCG	Radio Televizija Crne Gore (Rádió Televízió Montenegró)
RTK	Radio Television of Kosovo; Radio Televizioni i Kosovës (Rádió Televízió Koszovó)
RYCO	Regional Youth Cooperation Office (Regionális Ifjúsági Együttműködési Iroda)

SAA	Stabilisation and Association Agreement (Stabilizációs és Társulási Megállapodás)
SAP	Stabilisation and Association Process (Stabilizációs és Társulási Folyamat)
SDBI	South Balkans Development Initiative (Dél-Balkán Fejlesztési Kezdeményezés)
SDSM	Socialdemokratski Sojuz na Makedonija (Macedóniai Szociáldemokrata Unió)
SDSM	Socijaldemokratski Sojuz na Makedonija (Macedóniai Szociáldemokrata Unió)
SECI	South-East European Cooperative Initiative (Délkelet-európai Együttműködési Szervezet)
SEEATO	South-east Europe Transport Observatory (Délkelet-európai Közlekedési Megfigyelőközpont)
SEECF	South-East European Cooperation Process (Délkelet-európai Együttműködési Folyamat)
SEEI	South East Europe Initiative, NATO (Délkelet-Európai Kezdeményezés)
SFOR	Stabilisation Force (Stabilizációs Erők)
SNS	Srpska Napredna Stranka (Szerb Haladó Pártot)
SOE	State-Owned Enterprises (Állami Tulajdonú Vállalatok)
SP	Socialist Party of Albania (Partia Socialiste e Shqipërisë, PS/PSSH; Szocialista Párt)
SPAK	Struktura e Posaçme Anti-Korrupsion (Speciális Korrupció- és Szervezett Bűnözés Elleni Struktúrák)
SPO	Specialist Prosecutor's Office (Speciális Ügyészség)
SRS	Srpska radikalna stranka (Szerb Radikális Pártja)
UN IPTF	United Nations International Practices Task Force (ENSZ Nemzetközi Gyakorlatokkal Foglalkozó Munkacsoport)
UNDP	United Nations Development Programme (ENSZ Fejlesztési Program)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (ENSZ Menekültügyi Főbiztossága)
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Egyesült Nemzetek ideiglenes igazgatási missziója Koszovóban)
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime (Egyesült Nemzetek Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala)
UNPROFOR	United Nations Protection Force (ENSZ Védelmi Erői)
USA	United States of America (Amerikai Egyesült Államok)
VMRO-DPMNE	Vnatesna Makedonska Revolucionerna Organizacija – Demokratska Partija za Makedonsko Nacionalno Edinstvo (Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért Párt felett)
VV	Vetëvendosje (Önrendelkezés Mozgalom – Koszovó)
WTO	World Trade Organization (Világkereskedelmi Szervezet)

FÜGGELÉK

1. függelék: A nyugat-balkáni országok állam és kormányfői 1991 – 2021 között.....	317
2. függelék: A nyugat-balkáni országok integrációs útjának főbb pontjai.....	323
3. függelék: A nyugat-balkáni országok biztonsági stratégiai kerete.....	325
4. függelék: Gazdasági mutatók	326
5. függelék: Regionális kezdeményezések a Nyugat-Balkánon.....	332
6. függelék: Publikációs jegyzék.....	333

1. függelék: A NYUGAT-BALKÁNI ORSZÁGOK ÁLLAM ÉS KORMÁNYFŐI 1991 – 2021 KÖZÖTT

SZERB ÁLLAMFŐK 1991-TŐL		
Időszak	Név	Párt
1991 – 1997	Slobodan Milošević	Szerb Szocialista Párt
1997 – 1997	Dragan Tomić	Szerb Szocialista Párt
1997 – 2002	Milan Milutinović	Szerb Szocialista Párt
2002 – 2004	Nataša Mičić	Szerb Civil Unió
2004 – 2004	Dragan Maršićanin	Szerbiai Új Demokrata Párt
2004 – 2004	Vojislav Mihailović	Szerb Megújulási Mozgalom
2004 – 2004	Predrag Marković	G17+ Szerb Centrista Politikai Párt
2004 – 2006	Boris Tadić	Szerbiai Demokrata Párt
2006 – 2012	Boris Tadić	Szerbiai Demokrata Párt
2012 – 2012	Slavica Đukić Dejanović	Szerb Szocialista Párt
2012 – 2017	Tomislav Nikolić	Szerb Haladó Párt
2017 →	Aleksandar Vučić	Szerb Haladó Párt
SZERB KORMÁNYFŐK 1991-TŐL		
Időszak	Név	Párt
1991 – 1991	Dragutin Zelenović	Szerb Szocialista Párt
1991 – 1993	Radoman Božović	Szerb Szocialista Párt
1993 – 1994	Nikola Šainović	Szerb Szocialista Párt (Szerb Radikális Párt)
1994 – 2000	Mirko Marjanović	Szerb Szocialista Párt
2000 – 2001	Milomir Minić	Szerb Szocialista Párt
2001 – 2003	Zoran Đinđić	Demokratikus Alternatíva
2003 – 2003	Nebojša Čović	Demokratikus Alternatíva
2003 – 2003	Žarko Korać	Demokratikus Alternatíva
2003 – 2004	Zoran Živković	Demokratikus Alternatíva
2004 – 2006	Vojislav Koštunica	Szerbiai Új Demokrata Párt
2006 – 2008	Vojislav Koštunica	Szerbiai Új Demokrata Párt
2008 – 2012	Mirko Cvetković	Független
2021 – 2014	Ivica Dačić	Szerb Haladó Párt

2014 – 2017	Aleksandar Vučić	Szerb Szocialista Párt
2017 – 2017	Ivica Dačić	Szerb Szocialista Párt
2017 →	Ana Brnabić	Független; Szerb Szocialista Párt

MONTENEGRÓI ÁLLAMFŐK 1992-TŐL

Időszak	Név	Párt
1992 – 1998	Momir Bulatović	Szocialisták Demokratikus Pártja
1998 – 2002	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2002 – 2003	Filip Vujanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2003 – 2003	Dragan Kujović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2003 – 2003	Rifat Rastoder	Szociáldemokrata Párt
2003 – 2006	Filip Vujanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2006 – 2018	Filip Vujanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2018 – 2023	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2023 →	Jakov Milatović	Európa Most!

MONTENEGRÓI KORMÁNYFŐK 1991-TŐL

Időszak	Név	Párt
1991 – 1998	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
1998 – 2003	Filip Vujanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2003 – 2006	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2006 – 2006	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2006 – 2008	Željko Šturanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2008 – 2010	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2010 – 2012	Igor Lukšić	Szocialisták Demokratikus Pártja
2012 – 2016	Milo Đukanović	Szocialisták Demokratikus Pártja
2016 – 2020	Duško Marković	Szocialisták Demokratikus Pártja
2020 – 2022	Zdravko Krivokapić	Független
2022 →	Dritan Abazović	Egyesült Reformakció

MACEDÓN ÁLLAMFŐK 1991-TŐL

Időszak	Név	Párt
1991 – 1995	Kiro Gligorov	Független
1995 – 1995	Stojan Andov	Macedóniai Liberális Párt
1995 – 1999	Kiro Gligorov	Független
1999 – 1999	Savo Klimovski	Demokratikus Alternatíva
1999 – 2004	Boris Trajkovski	Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért
2004 – 2004	Ljupčo Jordanovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2004 – 2009	Branko Crvenkovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2009 – 2019	Gjorge Ivanov	Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért
2019 →	Stevo Pendarovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség

MACEDÓN KORMÁNYFŐK 1991-TŐL

Időszak	Név	Párt
1991 – 1992	Nikola Kljusev	Független
1992 – 1998	Branko Crvenkovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
1998 – 2002	Ljubčo Georgievski	Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért

2002 – 2004	Branko Crvenkovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2004 – 2004	Radmila Šekerinska	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2004 – 2004	Hari Kostov	Független
2004 – 2004	Radmila Šekerinska	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2004 – 2006	Vlado Bučkovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2006 – 2016	Nikola Gruevski	Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért
2016 – 2017	Emil Dimitriev	Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Demokrata Párt a Macedón Nemzeti Egységért
2017 – 2020	Zoran Zaev	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2020 – 2020	Oliver Spasovski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2020 – 2022	Zoran Zaev	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség
2022 →	Dimitar Kovačevski	Macedóniai Szociáldemokrata Szövetség

ALBÁN ÁLLAMFŐK 1991-TŐL

Időszak	Név	Párt
1991 – 1992	Ramiz Alia	Munkáspárt
1992 – 1997	Sali Berisha	Demokratikus Párt
1997 – 2002	Rexhep Meidani	Albán Szocialista Párt
2002 – 2007	Alfred Moisiu	Független
2007 – 2012	Bamir Topi	Demokratikus Párt
2012 – 2017	Bujar Nishani	Demokratikus Párt
2017 – 2022	Ilir Meta	Szocialista Integrációs Mozgalom
2022 →	Bajram Begaj	Független

ALBÁN KORMÁNYFŐK 1991-TŐL

Időszak	Név	Párt
1991 – 1991	Fatos Nano	Albán Szocialista Párt
1991 – 1991	Ylli Bufi	Albán Szocialista Párt
1991 – 1992	Vilson Ahmeti	Albán Szocialista Párt
1992 – 1997	Aleksandër Meksi	Demokratikus Párt
1997 – 1997	Bashkim Fino	Albán Szocialista Párt
1997 – 1998	Fatos Nano	Albán Szocialista Párt
1998 – 1999	Pandeli Majko	Albán Szocialista Párt
1999 – 2002	Ilir Meta	Albán Szabadság Párt
2002 – 2002	Pandeli Majko	Albán Szocialista Párt
2002 – 2005	Fatos Nano	Albán Szocialista Párt
2005 – 2013	Sali Berisha	Demokratikus Párt
2013 →	Edi Rama	Albán Szocialista Párt

BOSZNIA-HERCEGOVINAI ÁLLAM FŐK 1996-TŐL

Időszak	Név	Párt
1996 – 1998	Alija Izetbegović	Demokratikus Akció Pártja
	Momčilo Krajišnik	Szerb Demokrata Párt
	Krešimir Zubak	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
1998 – 2002	Alija Izetbegović	Demokratikus Akció Pártja
	Halid Genjac	Demokratikus Akció Pártja
	Beriz Belkić	Párt Bosznia-Hercegovináért
	Živko Radišić	Szocialista Párt

	Ante Jelavić	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
	Jozo Križanović	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt
2002 – 2006	Sulejman Tihić	Demokratikus Akció Pártja
	Mirko Šarović	Szerb Demokrata Párt
	Borislav Paravac	Szerb Demokrata Párt
	Dragan Čović	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
	Ivo Miro Jović	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2006 – 2010	Haris Silajdžić	Párt Bosznia-Hercegovináért
	Nebojša Radmanović	Független Szociáldemokraták Szövetsége
	Željko Komšić	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt
2010 – 2014	Bakir Izetbegović	Demokratikus Front
	Nebojša Radmanović	Független Szociáldemokraták Szövetsége
	Željko Komšić	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt; Demokratikus Front
2014 – 2018	Bakir Izetbegović	Demokratikus Akció Pártja
	Mladen Ivanić	Demokratikus Haladás Pártja
	Dragan Čović	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2018 – 2022	Šefik Džaferović	Demokratikus Akció Pártja
	Milorad Dodik	Független Szociáldemokraták Szövetsége
	Željko Komšić	Demokratikus Front
2022 →	Denis Bećirović	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt
	Željka Cvijanović	Független Szociáldemokraták Szövetsége
	Željko Komšić	Demokratikus Front

BOSZNIA-HERCEGOVINAI ÁLLAMFŐK 1994-TŐL FBIH

Időszak	Név	Párt
1994 – 1997	Krešimir Zubak	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
1997 – 1997	Vladimir Šoljić	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
1997 – 1999	Ejup Ganić	Demokratikus Akció Pártja
1999 – 2000	Ivo Andrić-Lužanski	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2000 – 2001	Ejup Ganić	Demokratikus Akció Pártja; Független
2001 – 2001	Ivo Andrić-Lužanski	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2001 – 2002	Karlo Filipović	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt
2002 – 2003	Safet Halilović	Párt Bosznia-Hercegovináért
2003 – 2007	Niko Lozančić	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2007 – 2011	Borjana Krišto	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2011 – 2015	Živko Budimir	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió; (Az igazságosság és bizalom pártja)

2015 – 2023	Marinko Čavara	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2023 →	Lidija Bradara	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió

BOSZNIA-HERCEGOVINAI KORMÁNYFŐK 1994-TŐL FBIH

Időszak	Név	Párt
1994 – 1996	Haris Silajdžić	Demokratikus Akció Pártja
1996 – 1996	Izudin Kapetanović	Demokratikus Akció Pártja
1996 – 1998	Edhem Bičakčić	Demokratikus Akció Pártja
1998 – 2001		
2001 – 2001	Dragan Čović	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2001 – 2003	Alija Behmen	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt
2003 – 2007	Ahmet Hadžipašić	Demokratikus Akció Pártja
2007 – 2009	Nedžad Branković	Demokratikus Akció Pártja
2009 – 2009	Vjekoslav Bevanda	Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Unió
2009 – 2011	Mustafa Mujezinović	Demokratikus Akció Pártja
2011 – 2015	Nermin Nikšić	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt
2015 – 2023	Fadil Novalić	Demokratikus Akció Pártja
2023 →	Nermin Nikšić	Bosznia-Hercegovinai Szociáldemokrata Párt

BOSZNIA-HERCEGOVINAI ÁLLAMFŐK 1992-TŐL RS

Időszak	Név	Párt
1992 – 1996	Radovan Karadžić	Szerb Demokrata Párt
1996 – 1998	Biljana Plavšić	Szerb Demokrata Párt -1997-ig Szerb Nemzeti Szövetség 1997-től
1998 – 1999	Nikola Poplašen	Szerb Radikális Párt
1999 – 2000	Petar Đokić	Szerb Szocialista Párt
2000 – 2002	Mirko Šarović	Szerb Demokrata Párt
2002 – 2006	Dragan Čavić	Szerb Demokrata Párt
2006 – 2007	Milan Jelić	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2007 – 2007	Igor Radojičić	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2007 – 2010	Rajko Kuzmanović	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2010 – 2018	Milorad Dodik	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2018 – 2022	Željka Cvijanović	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2022→	Milorad Dodik	Független Szociáldemokraták Szövetsége

BOSZNIA-HERCEGOVINAI KORMÁNYFŐK 1992-TŐL RS

Időszak	Név	Párt
1992 – 1993	Branko Đerić	Szerb Demokrata Párt
1993 – 1994	Vladimir Lukić	Szerb Demokrata Párt
1994 – 1995	Dušan Kozić	Szerb Demokrata Párt
1995 – 1996	Rajko Kasagić	Szerb Demokrata Párt
1996 – 1998	Gojko Kličković	Szerb Demokrata Párt
1998 – 2001	Milorad Dodik	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2001 – 2003	Mladen Ivanić	Demokratikus Haladás Pártja
2003 – 2005	Dragan Mikerević	Demokratikus Haladás Pártja
2005 – 2006	Pero Bukejlović	Szerb Demokrata Párt
2006 – 2010	Milorad Dodik	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2010 – 2010	Anton Kasipović	Független Szociáldemokraták Szövetsége

2010 – 2013	Aleksandar Džombić	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2013 – 2018	Željka Cvijanović	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2018 – 2018	Srebrenka Golić	Független Szociáldemokraták Szövetsége
2018 →	Radovan Višković	Független Szociáldemokraták Szövetsége

KOSZOVÓI ÁLLAMFŐK 1992-TŐL

Időszak	Név	Párt
1992 – 2000	Ibrahim Rugova	Koszovói Demokratikus Liga
2002 – 2006	Ibrahim Rugova	Koszovói Demokratikus Liga
2006 – 2006	Nexhat Daci	Koszovói Demokratikus Liga
2006 – 2008	Fatmir Sejdiu	Koszovói Demokratikus Liga
2008 – 2010	Fatmir Sejdiu	Koszovói Demokratikus Liga
2010 – 2011	Jakup Krasniqi	Koszovói Demokrata Párt
2011 – 2011	Behgjet Pacolli	ÚJ Koszovó Szövetség
2011 – 2011	Jakup Krasniqi	Koszovói Demokrata Párt
2011 – 2016	Atifete Jahjaga	Független
2016 – 2020	Hashim Thaçi	Koszovói Demokrata Párt
2020 – 2021	Vjosa Osmani	Guxo
2021 – 2021	Glauk Konjufca	Önrendelkezés Mozgalom
2021 →	Vjosa Osmani	Guxo

KOSZOVÓI KORMÁNYFŐK 1991-TŐL

Időszak	Név	Párt
1990 – 1991	Jusuf Zejnullahu	Koszovói Demokratikus Liga
1991 – 2000	Bujar Bukoshi	Koszovói Demokratikus Liga
1999 – 2000	Hashim Thaçi	Koszovói Demokratikus Liga
2002 – 2004	Bajram Rexhepi	Koszovói Demokratikus Liga
2004 – 2005	Ramush Haradinaj	Szövetség Koszovó Jövőjéért
2005 – 2005	Adem Salihaj	Koszovói Demokratikus Liga
2005 – 2006	Bajram Kosumi	Koszovói Parlamenti Párt
2006 – 2008	Agim Çeku	Független; Szövetség Koszovó Jövőjéért
2008 – 2008	Hashim Thaçi	Koszovói Demokrata Párt
2008 – 2014	Hashim Thaçi	Koszovói Demokrata Párt
2014 – 2017	Isa Mustafa	Koszovói Demokratikus Liga
2017 – 2020	Ramush Haradinaj	Szövetség Koszovó Jövőjéért
2020 – 2020	Albin Kurti	Önrendelkezés Mozgalom
2020 – 2021	Avdullah Hoti	Koszovói Demokratikus Liga
2021 →	Albin Kurti	Önrendelkezés Mozgalom

2. függelék: A NYUGAT-BALKÁNI ORSZÁGOK INTEGRÁCIÓS ÚTJÁNAK FŐBB PONTJAI¹⁰¹¹

SZERBIA

- 2009. december – benyújtotta európai uniós tagság iránti kérelmét
 - 2012. március – tagjelölt ország státuszt kapott
 - 2014. január 21. – megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások
- 2015. december – két fejezet megnyitása (egyik Koszovóval kapcsolatos normalizáció) – ezt megelőzően júliusban megnyitották a 23-24. fejezeteket
- 2021. december – Zöld menetrend és fenntartható összeköttetések témakör négy fejezetének megnyitása
- 35 tárgyalási fejezetből 22-t nyitottak meg, ideiglenesen kettőt zártak le

MONTENEGRÓ

- 2006 – elnyerte függetlenségét
- 2008. december – uniós tagságért folyamodik
- 2010. december – megkapta a tagjelölt ország státuszt
- 2012. június – megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások
 - 2013. december – megnyitották a 23-24. fejezeteket
- Mind a 33 vizsgált tárgyalási fejezetet megnyitották, amelyek közül csak hármat zártak le ideiglenesen.
- 2020. június – megnyitották az utolsó fejezetet (a versenypolitikáról)

ÉSZAK-MACEDÓNIA:

- 2004. március – kérelmezte uniós tagságát
- 2005. december – megkapta az uniós tagjelölti státuszt (évekig nem tudott tárgyalásokat kezdeni Görögországgal kapcsolatos névvitája miatt)
- 2018 – A „Preszpa Megállapodás” keretében rendeződött a névvita – 2019-ben lépett hatályba
 - 2009 óta javasolja az EP a csatlakozási tárgyalások megkezdését
- 2018 június – a Tanács jóváhagyta, hogy 2019-ben megkezdődjenek a csatlakozási tárgyalások
 - 2020. március – a Tanács jóváhagyta a tárgyalások megnyitását
 - 2020. július – a Bizottság benyújtotta a tárgyalási keret tervezetét
 - 2022. július – hivatalosan megkezdték a csatlakozási tárgyalásokat

¹⁰¹¹ Európai Parlament: Ismertető az Európai Unióról. A Nyugat-Balkán. (frissítve: 2023.04. hó, André De Munter által) <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/168/a-nyugat-balkan> (Letöltve: 2023.08.22.)

ALBÁNIA:

- 2009. április 28. – uniós tagságért folyamodik
- 2013. október – uniós tagjelölti státuszt javasolt az EB
 - 2014. június – uniós tagjelölt státuszt kapott
- 2018. június – a Tanács jóváhagyta a 2019-es tárgyalások megkezdését – adott feltételek teljesülése esetén
 - 2020. március – a Tanács jóváhagyta a tárgyalások megnyitását
- 2020. július – a Bizottság benyújtotta a tagállamoknak a tárgyalási keret tervezetét
 - 2022. július – hivatalosan megkezdték a csatlakozási tárgyalásokat

BOSZNIA-HERCEGOVINA:

- 2008. június – Stabilizációs és Társulási Megállapodás aláírása – ekkor még nem lépett hatályba
- 2015. június 1. – STM hatályba lépett – hét és fél évig ezt követően nem hajtották végre a stabilizációs és parlamenti bizottság működésének megfelelő biztosítását
 - 2016. február 15. – benyújtotta uniós tagsági kérelmét
- 2019. május – a Bizottság közzétette véleményét (14 kulcsfontos prioritás listával)
- 2022 – az EU tagjelölt ország státuszt adott Bosznia-Hercegovinának (azután, hogy az orosz agresszió következtében Ukrajna és Moldova tagjelölti státusz kapott)
 - 2023 április – még nem hagyták jóvá a stabilizációs és társulási bizottság parlamenti bizottságába delegált küldöttség összetételét

KOSZOVÓ:

- 2008. február – egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét
- 2018. július – hat évvel a vízumliberalizációs ütemterv kiadása után a Bizottság megerősítette a kritériumok teljesülését
- 2023. április – zárószavazás → 2024-től vízummentesen utazhatnak a schengeni térségbe
 - 2013 – Brüsszeli Megállapodás
- 2013 – a Tanács döntése: megkezdte Koszovóval a tárgyalásokat a stabilizációs és társulási megállapodásról
 - 2016. április 1-jén lépett hatályba
 - Koszovó potenciális tagjelölt ország
- 2023 – ismételt megállapodás Szerbia és Koszovó viszonyának normalizálására – Ohridi Megállapodás

3. függelék: A NYUGAT-BALKÁNI ORSZÁGOK BIZTONSÁGI STRATÉGIAI KERETE

SZERBIA

- 2009 – Nemzeti Biztonsági Stratégia/Védelmi Stratégia
- 2010 – Fehér Könyv
- 2019 – Nemzeti Biztonsági Stratégia/Védelmi Stratégia

MONTENEGRÓ

- 2006 – Nemzeti Biztonsági és Védelmi Stratégia
- 2008 – Nemzeti Biztonsági Stratégia és Védelmi Stratégia felülvizsgálatai
- 2018 – Nemzeti Biztonsági Stratégia
- 2019 – Védelmi Stratégia

ÉSZAK-MACEDÓNIA

- 2001 – Ohridi Keretmegállapodás
- 2003 – Nemzeti Biztonsági Stratégia és Védelmi Koncepció
- 2008 – Nemzeti Biztonsági Stratégia
- 2020 – Nemzeti Védelmi Stratégia

ALBÁNIA

- 2000 – Nemzeti Biztonsági Stratégia/Védelmi Stratégia
- 2002 – Nemzeti Katonai Stratégia
- 2004 – Nemzeti Biztonsági Stratégia
- 2005 és 2007 – Katonai Stratégia felülvizsgálatai
- 2013 – Védelmi Stratégia felülvizsgálata
- 2014 – Nemzeti Biztonsági Stratégia

BOSZNIA-HERCEGOVINA

- 1995 – Daytoni Békeszerződés
- 2001 – Védelmi Politika
- 2003 – Katonai Doktrína
- 2005 – Fehér Könyv
- 2006 – Biztonságpolitika
- 2008 – Védelmi Stratégia
- 2009 – Katonai Stratégia

KOSZOVÓ

- 2008 - 2009 – Rendőrségi Stratégia – (nincs biztonsági komponense)
- 2009 – Nemzeti Határigazgatási Stratégia
- 2010 – Koszovói Biztonsági Stratégia
- 2006 – ISSR – Belső Biztonsági Szektor Felülvizsgálata
- 2012 - 2014 – Új felülvizsgálati igény – Biztonsági ágazati stratégiai áttekintés
- 2022 – Nemzeti Biztonsági és Védelmi Stratégia (2022-2027)

4. függelék: GAZDASÁGI MUTATÓK¹⁰¹²

SZERBIA

Gazdasági mutatók		2017	2018	2019	2020
GDP	M \$	44179,1	50640,7	51475	52960,1
GDP növekedés	%	2,1	4,5	4,2	-1,0
Infláció (CPI)	%	3,1	2,0	1,8	1,6
Munkanélküliség	%	13,5	12,7	10,4	9,1
Közvetlen külföldi befektetés	GDP %	6,6	8,0	8,3	-
Export növekedés	%	8,2	7,5	7,7	-5,9
Import növekedés	%	11,1	10,8	10,7	-3,5
Folyó fizetési mérleg	M \$	-2322,7	-2459,1	-3535,3	-2235,6
Államadósság	GDP %	58,6	54,4	52,8	58,4
Külső adósság	M \$	34279,1	34223,1	35896,2	44276,0
Teljes adósságszolgálat (TDS)	M \$	4963,0	5722,1	7305,3	6225,3
Nettó hitelnyújtás/kölcsönfelvétel	GDP %	0,8	0,6	0,2	-
Adóbevétel	GDP %	24,1	23,6	24,1	-
Kormányzati fogyasztás	GDP %	16,1	16,5	16,6	18,7
Közoktatási kiadások	GDP %	3,7	3,6	3,6	-
Közegészségügyi kiadások	GDP %	4,7	5,1	-	-
K+F kiadások	GDP %	0,9	0,9	-	-
Katonai kiadások	GDP %	1,8	1,6	2,2	2,1

¹⁰¹² BTI Report (2022)

MONTENEGRÓ

Gazdasági mutatók		2017	2018	2019	2020
GDP	M \$	4856,60	5506,8	5542,7	4778,6
GDP növekedés	%	4,7	5,1	4,1	-15,2
Infláció (CPI)	%	2,4	2,6	0,4	-0,3
Munkanélküliség	%	16,1	15,2	15,1	15,9
Közvetlen külföldi befektetés	GDP %	11,5	8,8	7,5	-
Export növekedés	%	1,8	6,9	5,4	-48,9
Import növekedés	%	8,4	9,2	2,4	-19,5
Folyó fizetési mérleg	M \$	-764,4	-943	-837,2	-1235,4
Államadósság	GDP %	66,2	71,9	78,8	107,2
Külső adósság	M \$	7218,8	8027	8339,4	9722,7
Teljes adósságszolgálat (TDS)	M \$	1165,3	1696,8	1530,1	1605,8
Nettó hitelnyújtás/kölcsönfelvétel	GDP %	-	-	-	-
Adóbevétel	GDP %	-	-	-	-
Kormányzati fogyasztás	GDP %	18,4	18,5	17,8	22,6
Közoktatási kiadások	GDP %	-	-	-	-
Közegészségügyi kiadások	GDP %	-	5,1	-	-
K+F kiadások	GDP %	0,3	0,4	-	-
Katonai kiadások	GDP %	1,4	1,4	1,4	2,1

ÉSZAK-MACEDÓNIA

Gazdasági mutatók		2017	2018	2019	2020
GDP	M \$	11310,3	12679,9	12547,1	12266,9
GDP növekedés	%	1,1	2,9	3,2	-4,5
Infláció (CPI)	%	1,4	1,5	0,8	1,2
Munkanélküliség	%	22,4	20,7	17,3	18,4
Közvetlen külföldi befektetés	GDP %	3,4	5,1	4,4	-
Export növekedés	%	8,3	15,6	4,6	-10,9
Import növekedés	%	5,2	9,1	10,5	-10,5
Folyó fizetési mérleg	M \$	-96,7	-16,6	-418,6	-424,2
Államadósság	GDP %	39,4	40,4	40,6	51,3
Külső adósság	M \$	8544,3	8666,4	8986,3	10606,7
Teljes adósságszolgálat (TDS)	M \$	876,7	1290,5	721,9	1158,2
Nettó hitelnyújtás/kölcsönfelvétel	GDP %	-2,8	-1,8	-2,0	-
Adóbevétel	GDP %	17,2	17,6	17,2	-
Kormányzati fogyasztás	GDP %	14,9	14,3	14,0	16,8
Közoktatási kiadások	GDP %	-	-	-	-
Közegészségügyi kiadások	GDP %	3,8	3,8	-	-
K+F kiadások	GDP %	0,4	0,4	-	-
Katonai kiadások	GDP %	0,9	0,9	1,2	1,3

ALBÁNIA

Gazdasági mutatók		2017	2018	2019	2020
GDP	M \$	13019,7	15147	15286,6	14799,6
GDP növekedés	%	3,8	4,1	2,2	-3,3
Infláció (CPI)	%	2,1	2,0	1,4	1,6
Munkanélküliség	%	13,6	12,3	11,5	11,7
Közvetlen külföldi befektetés	GDP %	7,9	8,0	7,9	-
Export növekedés	%	13,2	4,1	6,0	-25,6
Import növekedés	%	8,4	2,4	3,0	-19,8
Folyó fizetési mérleg	M \$	-982,2	-1010,2	-1218,8	-1317,2
Államadósság	GDP %	71,9	69,5	67,8	77,6
Külső adósság	M \$	9801,5	9875,8	9556,9	10859,2
Teljes adósságszolgálat (TDS)	M \$	513,0	1086,1	649,3	1149,3
Nettó hitelnyújtás/kölcsönfelvétel	GDP %	-1,5	-1,3	-1,4	-
Adóbevétel	GDP %	18,9	18,6	18,3	-
Kormányzati fogyasztás	GDP %	11,5	11,3	11,5	12,1
Közoktatási kiadások	GDP %	3,6	-	3,9	-
Közegészségügyi kiadások	GDP %	2,7	2,8	-	-
K+F kiadások	GDP %	-	-	-	-
Katonai kiadások	GDP %	1,1	1,2	1,3	1,5

BOSZNIA-HERCEGOVINA

Gazdasági mutatók		2017	2018	2019	2020
GDP	M \$	18080,1	20183,5	20202,5	19788,4
GDP növekedés	%	3,2	3,7	2,8	-4,3
Infláció (CPI)	%	0,8	1,4	0,6	-1,1
Munkanélküliség	%	20,5	18,4	15,7	16,9
Közvetlen külföldi befektetés	GDP %	2,8	3,0	2,2	-
Export növekedés	%	11,7	7,2	0,4	-16,6
Import növekedés	%	7,7	4,0	1,3	-14,3
Folyó fizetési mérleg	M \$	-875,8	-676,5	-623,9	-634,6
Államadósság	GDP %	39,2	34,3	32,5	36,7
Külső adósság	M \$	13028,5	13253,9	13231,1	14263,5
Teljes adósságszolgálat (TDS)	M \$	1352,0	2040,5	1544,6	1667,5
Nettó hitelnyújtás/kölcsönfelvétel	GDP %	2,6	2,0	1,8	-
Adóbevétel	GDP %	20,3	20,4	20,1	-
Kormányzati fogyasztás	GDP %	20,3	19,8	19,4	20,9
Közoktatási kiadások	GDP %	-	-	-	-
Közegészségügyi kiadások	GDP %	6,3	6,2	-	-
K+F kiadások	GDP %	0,2	0,2	-	-
Katonai kiadások	GDP %	0,9	0,9	0,8	0,9

KOSZOVÓ

Gazdasági mutatók		2017	2018	2019	2020
GDP	M \$	7245,7	7943,0	7953,2	7611,4
GDP növekedés	%	4,2	3,8	4,9	-6,9
Infláció (CPI)	%	1,5	1,1	2,7	0,2
Munkanélküliség	%	-	-	-	-
Közvetlen külföldi befektetés	GDP %	4,0	4,0	3,6	-
Export növekedés	%	18,7	11,4	7,4	-27,2
Import növekedés	%	5,6	11,3	3,3	-7,9
Folyó fizetési mérleg	M \$	-378,0	-600,5	-447,2	-551,3
Államadósság	GDP %	16,2	17,0	17,6	24,1
Külső adósság	M \$	2504,2	2325,7	2428,2	3108,5
Teljes adósságszolgálat (TDS)	M \$	195,9	272,2	256,9	376,2
Nettó hitelnyújtás/kölcsönfelvétel	GDP %	-	-	-	-
Adóbevétel	GDP %	-	-	-	-
Kormányzati fogyasztás	GDP %	13,4	14,0	14,4	16,1
Közoktatási kiadások	GDP %	-	-	-	-
Közegészségügyi kiadások	GDP %	-	-	-	-
K+F kiadások	GDP %	-	-	-	-
Katonai kiadások	GDP %	0,8	0,8	0,8	1,1

5. függelék: REGIONÁLIS KEZDEMÉNYEZÉSEK A NYUGAT-BALKÁNON

(zöld kijelöléssel, amelyben mind a hat ország részt vesz)¹⁰¹³

1	Közép-európai Kezdeményezés (CEI)
2	Fekete-tengeri Gazdasági Együtműködési Szervezet (BSEC)
3	A délkelet-európai védelmi miniszterek együttműködési folyamata (SEDM)
4	Délkelet-európai Együtműködési Kezdeményezés (SECI)
5	Délkelet-európai Együtműködési Folyamat (SEECF)
6	Euro-Mediterrán Partnerség (EuroMed)
7	Délkelet-Európai Bűnüldözési Központ (SELEC)
8	Adria – Jón Kezdeményezés (AII)
9	Regionális Korrupcióellenes Kezdeményezés
10	Katasztrófaelhárítási és Megelőzési Kezdeményezés Délkelet-Európában (DPPI)
11	Biztonsági Együtműködési Központ (RACVIAC)
12	Délkelet-Európai Egészségügyi Hálózat (SEEHN)
13	Délkelet-Európai Rendőrfőnökök Szövetsége (SEPCA)
14	Európai Ügyészek Tanácsadó Csoportja (SEEPAG)
15	Adria Charta
16	Délkelet-Európai Közlekedési Megfigyelőközpont (SEETO)
17	Migrációs, Menekültügyi, Menekültügyi Regionális Kezdeményezés (MARRI)
18	Kezdeményezés a Délkelet-Európai Oktatás Reformért
19	Regionális Vidékfejlesztési Állandó Munkacsoport Délkelet-Európában (SWG)
20	Nemzetközi Száva Vízyűjtő Bizottság (ISRBC)
21	Délkelet-Európai Kulturális Miniszterek Tanácsa
22	Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA)
23	Délkelet-Európai Országok Foglalkoztatási Köszolgáltatási Központja
24	Energiaközösség Titkársága
25	Európai Közös Légtér
26	Egyezmény a Délkelet-Európai Rendőrségi Együtműködésről
27	Egységes Európai Égbolt Délkelet-Európában
28	Regionális Együtműködési Tanács (RCC)
29	Befektetési alap a Nyugat-Balkán számára
30	Regionális Közigazgatási Iskola
31	EU-stratégia a Duna régióra (EUSDR)
32	Brdo-Brioni Folyamat
33	Berlini Folyamat
34	EU-stratégia az Adriai-Jón-tenger térségére (EUSAIR)
35	Nyugat-Balkán Alap (WBF)
36	Regionális Ifjúsági Együtműködési Iroda (RYCO)
37	Regionális Gazdasági Terület
38	Mini-Schengen (Open Balkan)
39	Közös Regionális Piac

¹⁰¹³ Sekaric (2021) i. m.

6. függelék: PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

- **Bosznia-Hercegovina: belső kihívások és EU integráció.** Hadtudományi Szemle (NKE), 2018. XI. évf. 2. sz. 111-126. https://epa.oszk.hu/02400/02463/00039/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_02_111-126.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)
- **Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon.** Hadtudományi Szemle (NKE), 2019. XII. évf. 3. sz. 5-20. DOI: 10.32563/HSZ.2019.3.1 <http://real.mtak.hu/126247/1/hsz-2019-3-1-bihari-5-20.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)
- **Radikalizmus a Nyugat-Balkánon.** Hadtudomány (MHTT), 2020. évi elektronikus lapszám 165-182. DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.165 <http://real.mtak.hu/123911/1/BIHARI%20RITA%20Radikalizmus%20a%20Nyugat-Balk%C3%A1non.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)
- **Társadalom és Identitás a Nyugat-Balkánon.** Felderítő Szemle (KNBSZ), 2020. XIX. évf. 1. sz. 97-117. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-1.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)
- **Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában.** Felderítő Szemle (KNBSZ), 2020. XIX. évf. 2.sz. 213-226. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-2.pdf> (Letöltve: 2023.08.22.)
- **Security Issues in the Western Balkans.** National Security Review (MNSS), 111-127. Issue 2/2021. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2021_2_NSR.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)
- **A Berlini Folyamat biztonsági aspektusai.** Szakmai Szemle (KNBSZ), 2022. XX. évf. 1. sz. 43-61. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2022_1_szam.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)
- **A konfliktusformációtól a biztonsági közösségig - a nyugat-balkáni regionális biztonsági együttműködés fejlődése.** Szakmai Szemle (KNBSZ), 2022. XX. évf. 2. sz. 101-114. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2022_2_szam.pdf (Letöltve: 2023.08.22.)
- **Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon.** Hadtudomány (MHTT), 2022. évi elektronikus lapszám 202-2026. <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2022.32.E.202> /Tématerületi Kiválósági Program keretében az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával megvalósult publikáció/ <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/9165/7436> (Letöltve: 2023.08.22.)
- **A Nyugat-Balkán, mint biztonságot támogató régió.** Hadtudomány (MHTT), 2023. XXXIII. évf. 1. sz. 21-39. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.1.21> /Tématerületi Kiválósági Program keretében az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával megvalósult publikáció/ <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/11578/9357> (Letöltve: 2023.08.22.)